

DÜNYA SAVAŞ TARİHİ

ORTAÇAĞ

Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler

500 - 1500

CİLT I

MATTHEW BENNETT Bİ BRADBURY KELLY DEVRIES IAIN DICKIE PHYLLIS JESTICE

DÜNYA SAVAŞ TARİHİ

ORTAÇAĞ

500 - 1500

CİLT I

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
Piyadenin Rolü 7

2. BÖLÜM
Süvari Savaşları 67

3. BÖLÜM
Emir ve Komuta 131

4. BÖLÜM
Kuşatma Teknikleri 171

5. BÖLÜM
Deniz Savaşları 211

ÇEVİRMENDEN NOTLAR 252

SEÇME BİBLİYOĞRAFYA 254

Piyadenin Rolü

Ortaçağ piyade taktikleri, 500 ilâ 1500 arasında önemli değişiklikler geçirdi. İngiliz ve İsviçre orduları, uygulamaya soktukları yeni taktik formasyon ve silahlar sayesinde savaş meydanlarında üstünlüğü ele geçirdiler. Ne var ki, bu durum, kendilerine has yeniliklerle arz-ı endam eden düşmanları tarafından bir süre sonra dengelendi.

M.S. 500–1500 yılları, çoğunlukla "Süvariler Çağı" olarak nitelendirilir; fakat bu tarif bütünüyle doğru değildir. Roma lejyonlarının torunları, imparatorluk 1050 civarında eski ihtişamını yitirene kadar doğuda, Bizans topraklarında varlıklarını sürdürmüşlerdi. Batıda, askerî seçkinlerin 400'den sonra savaşa at sırtında katıldıkları doğrudur; ancak bunlar, İskandinav kültürünün hâkim olduğu kuzey topraklarında, iş fiilî muharebeye gelince ayaklarını yere basmayı tercih etmişlerdi. İster dış, ister iç sınırlar (İberya ve İsviçre'nin dağlık arazileri gibi) olsun, Avrupa'nın uç bölgeleri, ücretli piyade birliklerinin toplandığı yerler olmaya devam etmişlerdi. Flandra ve Kuzey İtalya başta olmak üzere, Avrupa'nın artan nüfusu

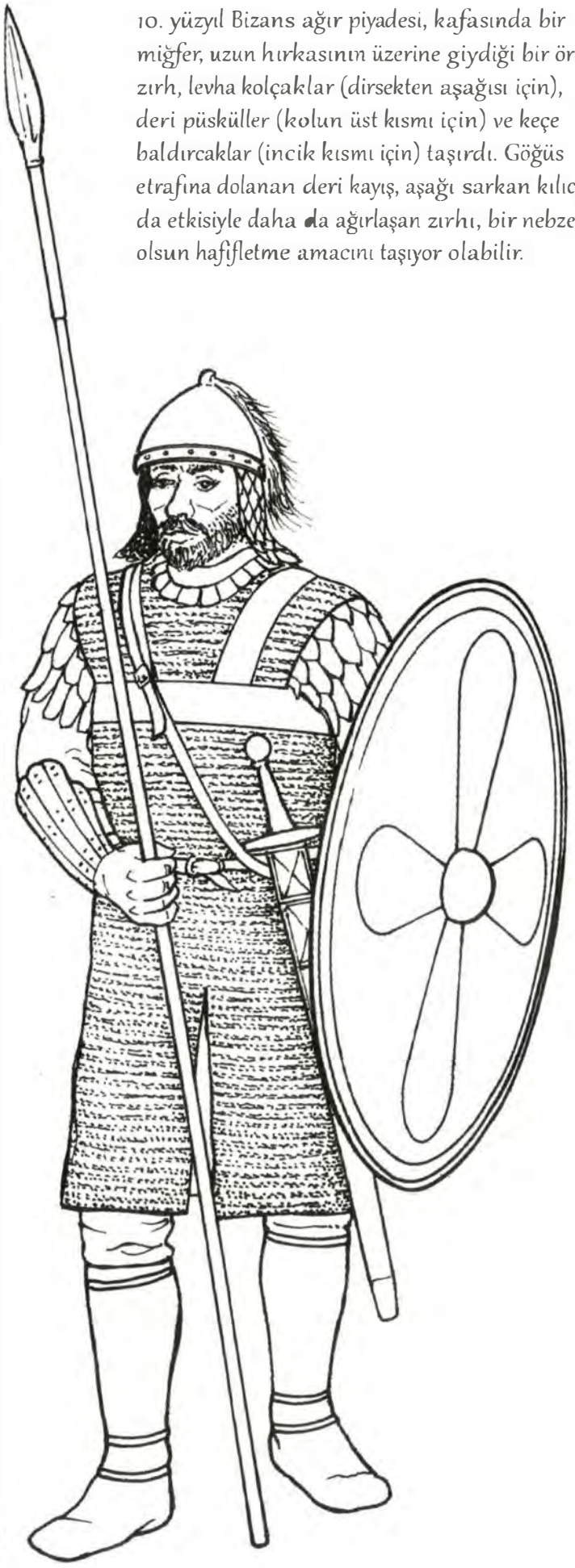
etrafında birleşen piyade birlikleri, asilzadelerin yıkılmaz olduğuna inanılan üstünlüklerine meydan okumuştu. 1300 dolaylarında yaşanan bu dönüşüm genellikle "piyade devrimi" adıyla anılmasına karşın, bu geçişi, bir evrim süreci olarak ele almak akla daha yatkındır.

Uzaktan fırlatılan silahların gelişmesi de, yaya askerlerin savaşma kudretlerini artırmıştı. Sırasıyla tatar yayı/arbalet, uzun yay ve nihayet ateşli silahlar, daha ağır zırhlara bürünmüş ve çok daha seri hareket edebilme kabiliyetine sahip süvarileri, belirli bir mesafeden vurup indirebilme imkânını doğurdu. 14. yüzyıla gelindiğinde, değme şövalyeler bile savaşmak için atlarından inmeye başlamışken, 15. yüzyılın "modern orduları", Rönesans döneminin "pike ve shot"ının[1] müjdecisi olacak şekilde atlı, piyade ve uzun menzilli savaşçı sınıflarının dengeli dağılımına dayalı bir görüntü arz ediyordu.

İlk Piyade Birlikleri

6. yüzyılda, piyade muharebesinin en usta uygulayıcıları Bizanslılardı. Bizans komutanı Narses, 552 Taginae'de, kanatlara piyade okçuları, merkeze ise atlarından indirdiği ağır süvari ve mızraklıları yerleştirdiği bir müdafaa hattı oluşturmuştu. Bu savunma çizgisinin ardında, bu kez atlarının üstünde bekleyen diğer süvari birlikleri konuşlandırılmıştı. Narses'in İtalyan-Gotik düşmanları da, kargılı süvari, mızraklı piyade ve okçulardan mürekkep benzer bir ordu yapısına sahipti. Kral Totila, emri altındaki piyadelerin güçsüz olduğunu iyi bildiğinden, tüm hesabını toplu bir süvari taarruzuna göre yapmıştı. Bizans okçusu tarafından yıpratılan Got süvarisi, düşman saflarının mızraklardan oluşturduğu savunma duvarını delmek için yaptığı onca hücumdan sonra geri püskürtüldü ve Narses'in cephe gerisinde bekleyen ihtiyat süvarisinin müdahalesiyle meydandan süpürüldü.

Bu zafer Bizans taktiklerinin üstünlüğünü kanıtlamıştı. Bu tarihten itibaren 12. yüzyıla değin, farklı silahlarla donanmış birlikleri aynı ordu terkibi içinde kullanma fikri, Bizanslıların en belirgin özelliklerinden biri olarak kaldı. 6. yüzyılın sonlarına ait askerî elkitabı *Strategikon*, Bizanslıların, 500 yılından itibaren savaş sanatına nasıl yaklaştıklarını anlatır. Bu anlayışa göre piyadeler, savaş

10. yüzyıl Bizans ağır piyadesi, kafasında bir miğfer, uzun hırkasının üzerine giydiği bir örme zırh, levha kolçaklar (dirsekten aşağısı için), deri püsküller (kolun üst kısmı için) ve keçe baldırcaklar (incik kısmı için) taşırdı. Göğüs etrafına dolanan deri kayış, aşağı sarkan kılıcın da etkisiyle daha da ağırlaşan zırhı, bir nebze olsun hafifletme amacını taşıyor olabilir.

meydanlarında, atlı birliklerin yeniden toparlanmak veya acil durumlarda arkalarına sığınmak için kullandıkları bir melce vazifesi görmeliydiler. Bu arada piyade birliklerini teşkil eden mızraklı ve yaylı askerler, özel taktik formasyonları sayesinde süvari saldırılarına başarıyla göğüs gerebilirlerdi:

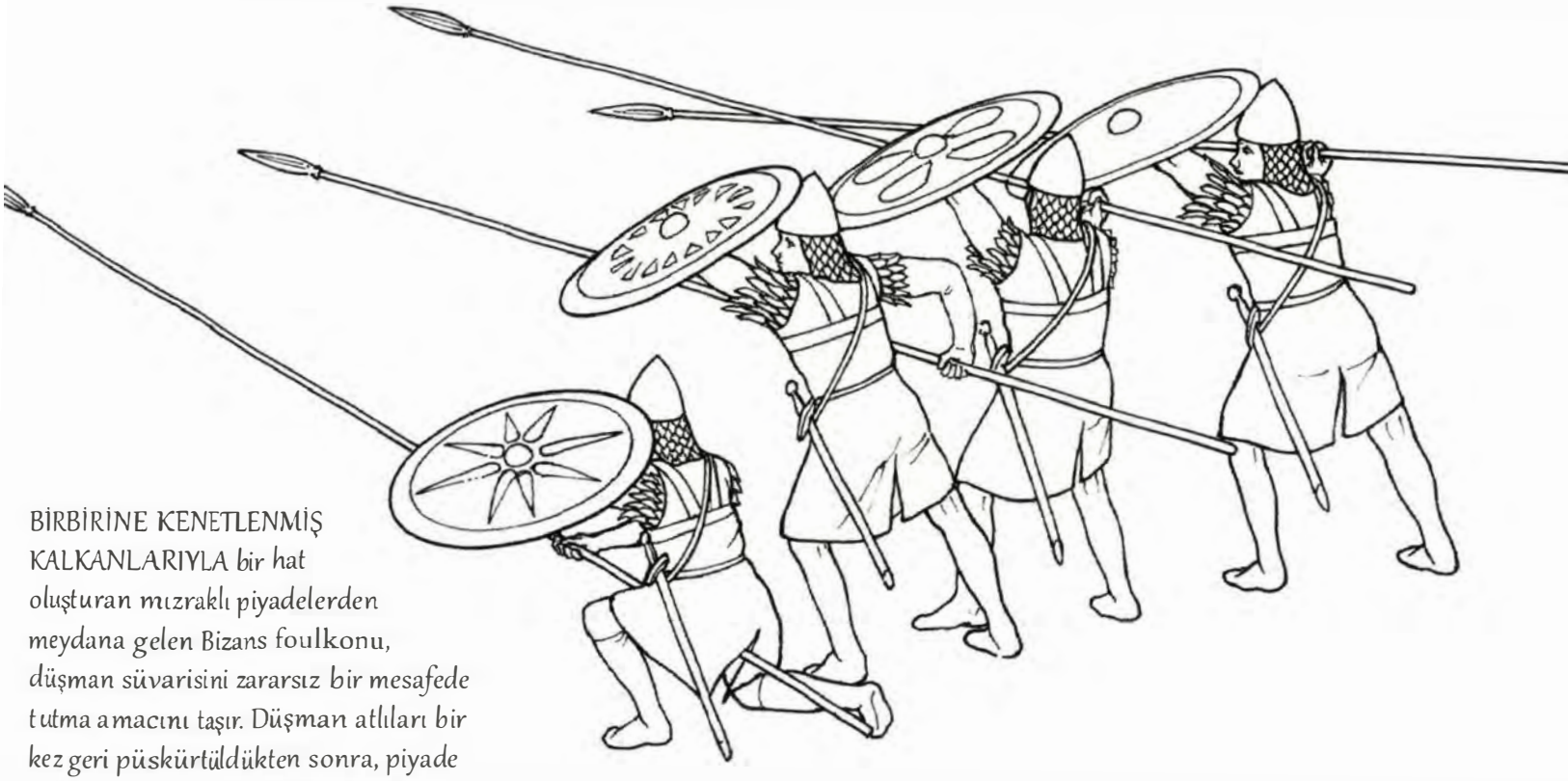
"En önde bulunan üç saf, muhkem bir şekilde yere sapladıkları mızraklarının ucunu hafifçe öne doğru eğerek, iç içe geçirdikleri kalkanlarının üzerine yerleştirmek suretiyle bir *foulkon*[2] oluşturur ... Üç ve dördüncü sıradakiler ise, gerektiği anda, cirit gibi fırlatmak veya saplamak amacıyla mızraklarını ellerinde hazır tutarlar. Hafif zırhlı piyade, ok ve yay kullanır." Düşman birlikleri mızrak ormanına takılıp bozuldukları anda, Bizans atlıları ortaya çıkarak bunları kaçmaya zorlardı.

"Hasımlarını kalkanlarıyla iten ve mızraklarını karşılarındakilere çılgınca saplayan Bizanslılar, kendilerini canla başla müdafaa ettiler; bir taraftan da, kalkanlarıyla çıkardıkları muazzam gürültüyle düşmanlarının atlarını ürkütmekteydiler".
PROCOPIUS, GOT SAVAŞLARI

Birçok insanın Roma İmparatorluğu'nun yıkılma tarihi olarak benimsediği 476 yılı, bizzat Romalılar tarafından asla kabul edilmemiştir. Bu tarihte Roma'nın "barbar" bir krallığın hâkimiyeti altına girdiği doğrudur; ama Bizanslıların kendilerine verdiği isimle Doğu Romalılar için, kaybedilen vilayetlerin imparatorluğa geri kazandırılması her zaman için önde gelen stratejik hedeflerden biriydi. 493'te bir Got ordusu, barbar kralı tahtından indirip İtalya'yı anavatana bağlamakla görevlendirildi. Gotların lideri Büyük Theuderichos, kendi namına hareket ederek, İtalya'nın her zaman kültürel olarak imparatorluğun bir parçası olduğunu kabul etmesine karşın, burada bağımsız bir krallık kurdu. Bunun üzerine Bizans imparatoru Justinianos, devletinin 533-34'te Kuzey Afrika'daki Vandal kraliyetini ezip geçmesinden sonra, İtalya'daki duruma el atmaya karar verdi. Kumdan kaleler misali bir anda çöküveren Vandalların hesabını görmek kolay olmuştu; Justinianos, bu kez de, kendi aralarında ihtilafa düşeceklerini umduğu Got hanedanından İtalya'yı kolayca çekip almayı tasarlıyordu.

Justinianos, üç aşamalı bir saldırı planı hazırladı. Illyricum ordusunun başını çekeceği bir kuvvet Balkanlar'dan harekete geçecek; Galyalı Frank krallar önderliğindeki bir müttefik ordusu Provence sınırları üzerinde baskı kurarken, imparatorun sabık muhafız alayı komutanı ve en güvendiği askerî şahsiyet olan Belisarios, nispeten savunmasız durumdaki Sicilya'yı zapt ettikten sonra kuzeye doğru ilerleyecekti. Ne var ki, komutanını kaybettikten sonra başsız kalan Balkan ordusu yürüyüşünü durdurdu; Franklar da, Galya'nın güneyini almak dışında pek bir şey yapamadılar. Buna karşın Belisarios, Sicilya'dan yola çıktıktan sonra Napoli'yi işgal etti; bir sene boyunca Roma'da tutunma muvaffakiyetini gösterdi ve 540'ta Ravenna'yı zapt ederek Got kralı Vitiges'i tahttan indirdi. Fakat Bizanslıların eli sıkılığı, bir süre sonra, zaferi başarısızlığa çevirerek (tıpkı az kalsın Afrika'da olacağı gibi), Gotların Totila önderliğinde tekrar ayağa kalkmasına sebep oldu. Got orduları, sahada kazandıkları seri galibiyetlerle, Bizans güçlerini birkaç şehre sığınmak mecburiyetinde bıraktılar. Nihayet 552'de, Justinianos kesenin ağzını açarak Narses komutasında taze bir orduyu İtalya'ya, bu kez geleneksel istila güzergâhı olan kuzeydoğudan yolladı.

Narses'in emri altındaki kalabalık ordu, Roma düzenli askerleri ve Cermen kabileleri ile Lombard ve Herulların elit muhariplerinin bir karışımıydı. İtalya içlerine doğru sarkan Narses, nehir ağızlarına köprüler kurdurmak suretiyle, yolları kapatmakla görevli Got öncü kuvvetlerinin etrafından dolaştı ve ilk iş olarak Ravenna garnizonunu kurtardı. Roma muhasara ve lojistik yöntemlerinin etkinliğini fark eden Totila, savaşı açık araziye taşımaya karar verdi. Ordusunu Via Flaminia[3] boyunca yerleştiren Totila, süvarisinin hücum gücüne güveniyordu; fakat ağır bir hezimete uğradı. İtalya'nın güneyinde sıkıştırılan Got hükümdarının halefi Teias, Mons Lactarius'da[4], adamlarının başında çarpışırken hayatını kaybetti. Gotlardan geriye kalanlar, birbirlerinden kopuk

BİRBİRİNE KENETLENMİŞ KALKANLARIYLA bir hat oluşturan mızraklı piyadelerden meydana gelen Bizans foulkonu, düşman süvarisini zararsız bir mesafede tutma amacını taşır. Düşman atlıları bir kez geri püskürtüldükten sonra, piyade hattında bırakılan boşluklardan ileri atılan Bizans süvarisi geri çekilenlerin ensesine binerdi.

garnizonlarda yaşam mücadelesi sürdürmekteydiler. Çaresizlik içinde kıvranan Gotlar, Galya Franklarını, sonradan Gotlara devretmek şartıyla, İtalya'yı işgal etmeleri amacıyla yarımadaya davet ettiler. Frank kralı Theudebald, bu seferi gerçekleştirmesi için iki düküne, Lothar ve Butilin'e (Ren nehrinin doğusundaki Alamanni arazisinin hâkimleri) izin verdi.

Bu esnada Narses, Aligern'in (Teias'ın kardeşi) Got ailesinin hazinesini korumaya çabaladığı Cumae'yi kuşatmakla meşguldü. Giriştiği bütün lağım faaliyetlerine karşın kaleyi alamayan Narses, kuzeye, Toskana'ya doğru ilerlediği sırada Lothar ve Butilin'in Po'yu geçmiş olduğuna dair haber aldı. Bizans komutanı, Alamanları gözetlemek üzere bir keşif kuvveti yolladıktan sonra Lucca'yı muhasara altına aldı.

Butilin, Bizanslılar açısından hayli talihsiz bir biçimde, Narses'in istihbarat toplama amacıyla yolladığı Herul destek birliklerini pusuya düşürdü. Bu esnada Lucca kalesi şartlı olarak teslim olmayı kabul ettiğinden, Narses, Ravenna'daki kışlık karargâhına çekilme fırsatını yakalamış ve askerlerini İtalya'daki çeşitli kalelere dağıtmıştı.

Narses, Ravenna'da, Cumae kentinin anahtarlarını getiren Aligern'i huzuruna kabul etti. Burada aynı zamanda, eskiden Gotlarla müttefik bir Cermen kabilesi olan Varnilerin, imparatorun yüce hâkimiyetini kabul etmek istediklerini öğrendi. Bu yeni tabiiyet ilişkisini sağlam temellere oturtmak amacıyla Rimini'ye giden Narses, kentteki ikameti esnasında, yem aramak amacıyla dolaşan bir düşman kuvvetinin şehre yaklaşmakta olduğu haberini aldı. Bizans komutanı, bu çapulcu kitlenin önünü kesmek amacıyla üç yüz kişilik şahsî muhafız alayını görevlendirdi. Büyük ihtimalle, bunların büyük çoğunluğu yaya askerlerden müteşekkildi; aksi takdirde, istilacıların aşırı savunmacı taktikleri anlamsız olurdu. Alamanlar, cenahlardan arkaya sarkmaları engellemek için iki ağaçlık arazinin ortasına yerleşmişler ve yan yana dizdikleri kalkanlarla ördükleri müdafaa hattının her iki ucuna süvarileri konuşlandırmışlardı. Bizzat Narses tarafından yönetilen Bizans süvarisi, bir müddet ufak taarruzlarla oyalandıktan sonra sahneledikleri bir sahte ricatla, düşmanlarını düzensiz bir güruh şeklinde peşlerine takmaya muvaffak oldular. Bir anda geri dönen Narses muhafızları, başıboş bir şekilde meydana

yayılan piyadeleri kılıçtan geçirirken, atlılar derhal ordugâhlarına kaçtılar.

Casilinum Savaşı: 554

554 baharında kuvvetlerini Roma'da toplayan Narses, ordusuna talimler yaptırdı. Bu arada şehre uğramadan geçen Lothar ve Butilin, yol boyunca rastladıkları yerleşimleri yakıp yıkarak güneye doğru ilerlemeye başladılar. Daha kalabalık bir orduya hükmeden Butilin, batı güzergâhını takip ederken, Lothar yürüyüşüne doğudan devam ediyordu. Söylentiye göre, Cermen ordusu 75.000 kişi kadardı. Bu sayı hayli abartılı olmalıdır; fakat Cermen ordusunun iki kola bölünerek ilerlemesinin sebebi, gerçekten de, hâlihazırda savaşın tahribatını yaşayan Güney İtalya'da kalabalık bir ordunun iaşesini sağlayamama kaygısı olabilir. Lothar, sefer müddetince topladığı ganimeti güvenli bir yere nakletmek amacıyla, baskınlarda ele geçirilen çok sayıda esirle birlikte kuzeye doğru geri döndü. Fano'ya ulaştığında, öncü kuvveti, Hunlar tarafından takviye edilen bir Roma kuvvetinin saldırısına uğradı. Cermenlerin silaha sarılmalarını fırsat bilen esirler, ganimetlerin büyük kısmını alarak kaçtılar. Lothar kuvvetleri, kuzeye doğru ilerleyişlerine devam ederek Po'yu geçtiler. Venedik'te kamp kurulduğunda patlak veren veba salgını askerlerin önemli bir kısmını kırıp geçirdiğinden, eli kolu bağlanan Lothar sefere son vermek zorunda kaldı.

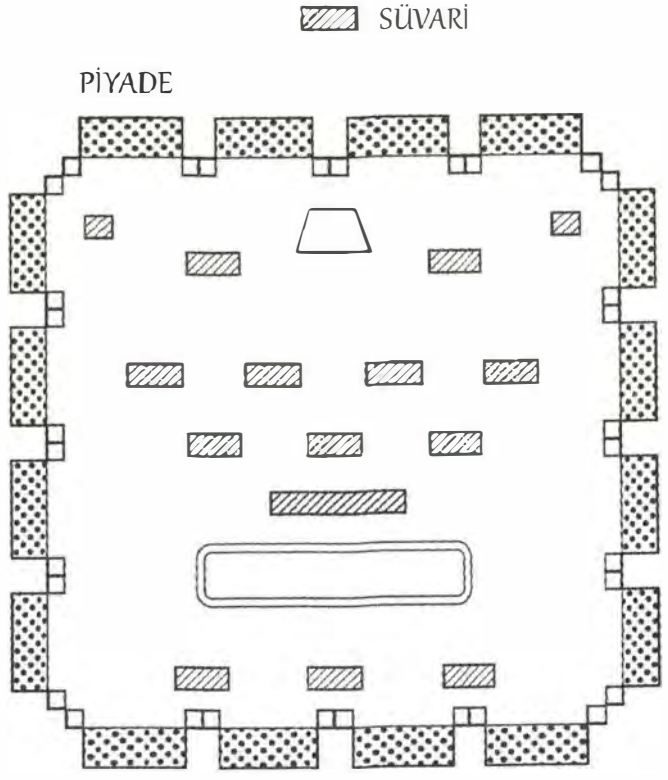
Bütün bunlar yaşanırken sonbahar gelip çatmıştı ve Butilin, Narses'le karşılaşmak umuduyla Roma'ya doğru ilerlemekteydi. Ordusunu içten içe kemiren dizanterinin, tıpkı Lothar'ın başına geldiği gibi, emrindeki kuvvetleri eriyip bitirmesinden önce, kesin bir zafer kazanma ihtiyacı hissediyordu. Campania'ya ulaşan Butilin, Casilinus'un (Volturno nehri) kuzey kıyısında ordugâhını kurdu. Kampın etrafını araba tekerleklerini yarıya kadar toprağa gömerek inşa ettirdiği setler ve toprak istihkâmlarla tamamen çember içine aldı. Volturno nehri üzerindeki köprü, bir kuleyle tahkim edildi. Ordusunun başında Roma'dan hareket eden Narses, yakın bir mahalde kamp kurdu. Çıkan bir çatışmada, Narses birlikleri, Butilin'in yem toplamak amacıyla ana ordudan uzaklaşan askerlerine saldırarak, köprübaşını tutan köprüyü zapt edip yaktılar. Böylece Cermenlerin güneye doğru geri çekilme yolları tıkanmış oldu. Ordusunu iaşe ve ibate etme imkânını yitiren Narses, açlık kendini iyice hissettirmeden, apar topar savaşa girmeye mecbur kaldı.

Ordular

Butilin, Frank derebeylerinin itimadına mazhar olmuş bir Alaman soylusuydu. Theudebald'ın altında müşterek kral namıyla da olsa, sahipsiz kalan Got tahtına geçebileceğini görmüştü. Muhtemelen hatırı sayılır miktarda askerî tecrübeye sahipti; ne de olsa, Volturno nehrindeki ordugâhını sağlam şekilde tahkim edebilmiş ve Fano açıklarında Herulların pusuya düşürüldüğü operasyonu başarıyla yönetmişti.

Grek tarihçi Agathias, Cermen ordusunun 30.000 kişiden oluştuğunu iddia eder. Gerçek sayı çok daha az olmalıdır; muhtemelen 15–20.000 kişi kadar. Cermen ordusunun merkezdeki derin yürüyüş kolunun her iki tarafına genişçe yayılan kanatlarının, 10–12.000 kişilik bir Roma piyade kuvvetinin ön

10. YÜZYILIN ORTALARINA ait bir Bizans askerî elkitabı, süvarileri iç kısmında muhafaza eden bu kare piyade formasyonu sayesinde, atlı ve yaya askerlerin, savaş meydanında el birliğiyle nasıl azamî performans sergileyebileceklerini tarif eder. Bu metin, çoğunlukla, 950'lerden bir suikasta kurban gittiği 969'a kadar imparatorluğun talihini yeniden canlandıran II. Nikephoros Phokas'a atfedilir.

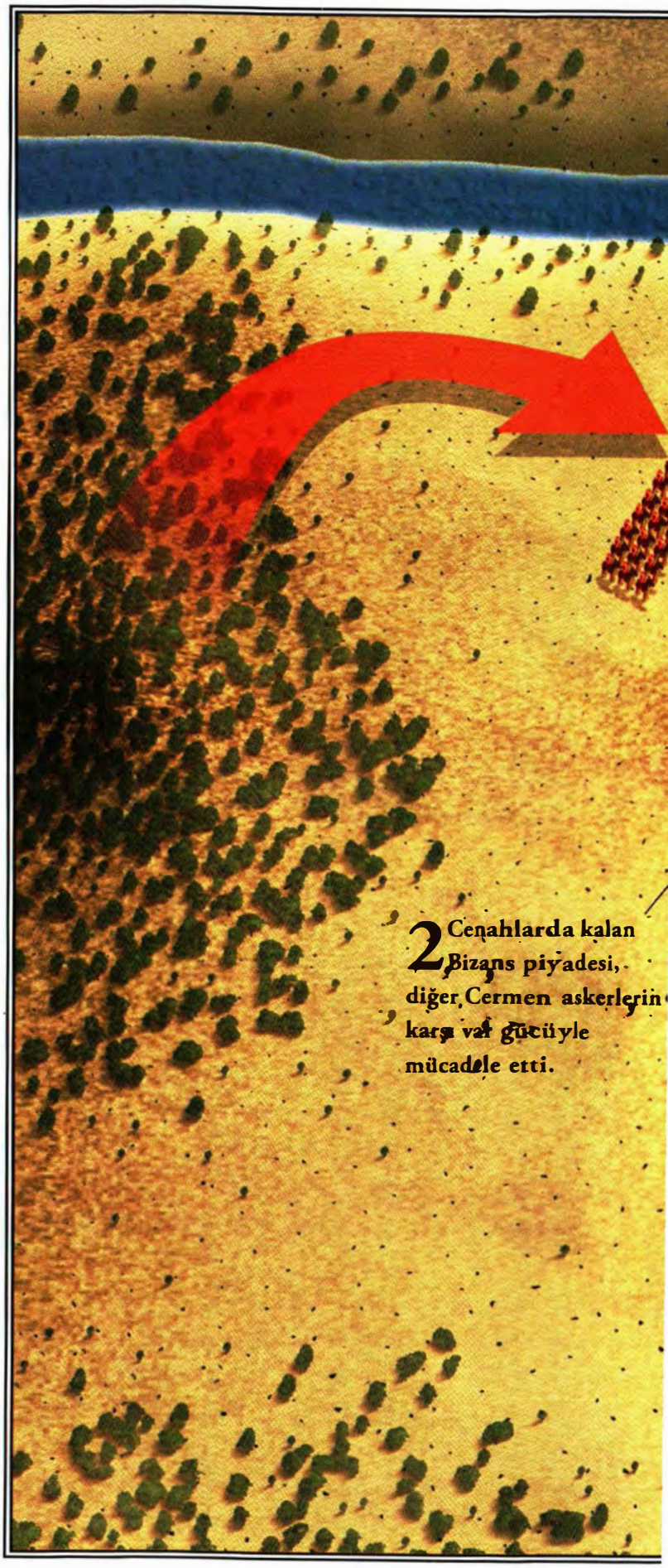
Casilinum Savaşı

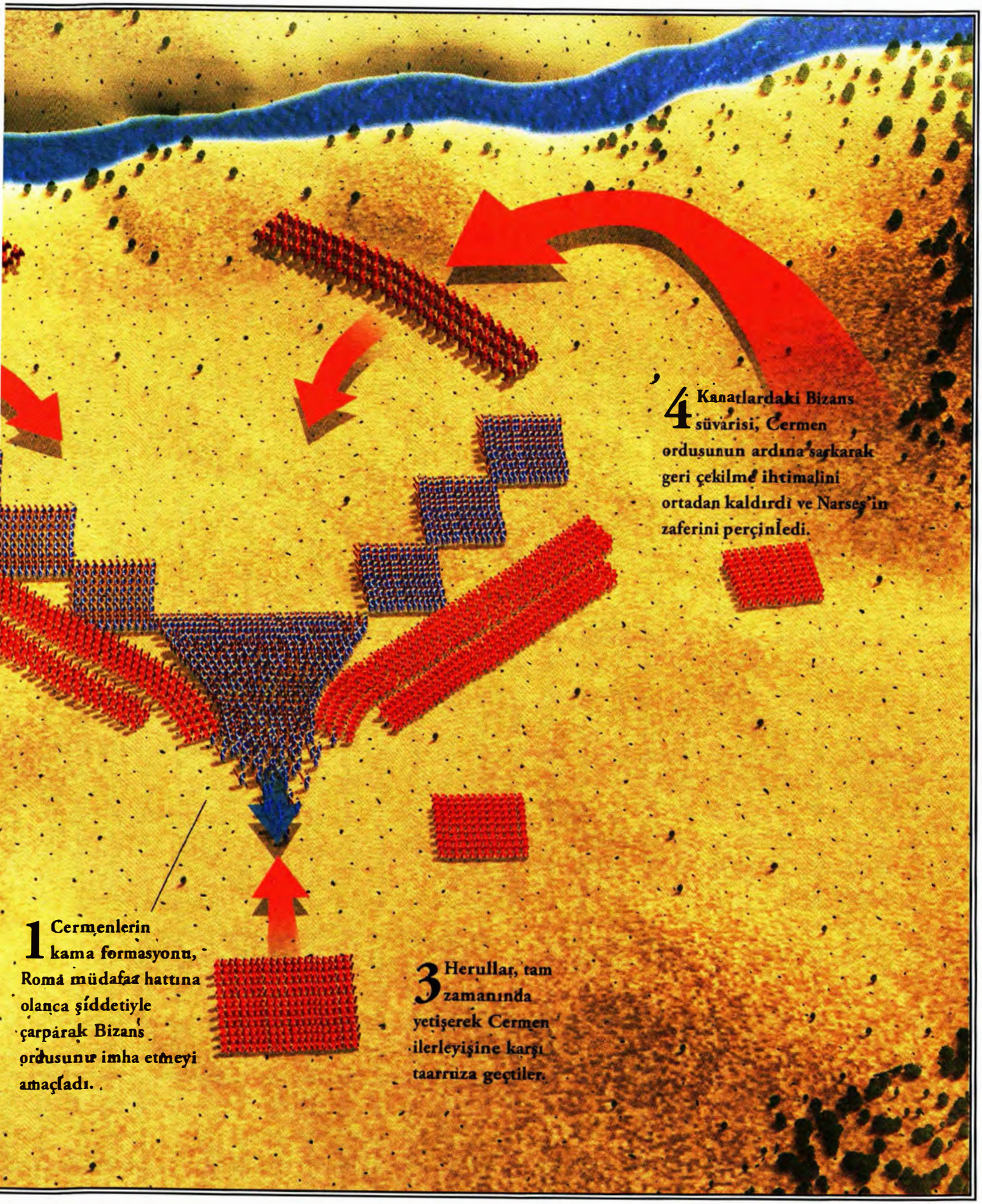
554

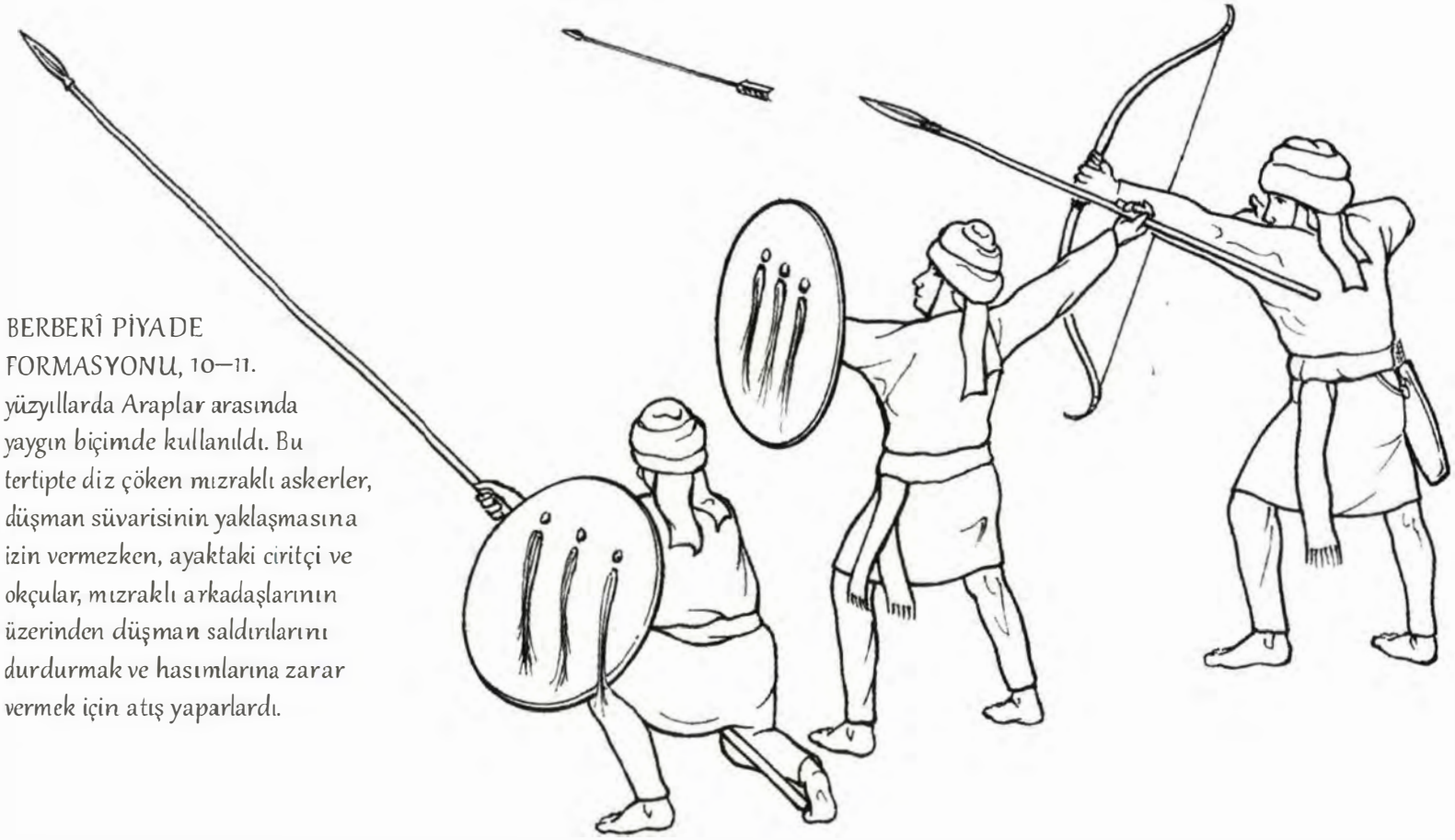
Bizans komutanı Narses, askerlerinin büyük kısmını atlarından indirerek, karşılıklı yardımlaşma ve ateş gücünü azamî seviyede artırmaya imkân tanıyan bir ustalıkla savaş meydanına yayıldı. Piyadeler merkeze yerleştirilirken, kanatlara yollanan süvariler, büyük oranda etraftaki ağaçlıklar arasına gizlenmişlerdi. Butilin'in Cermenleri de, atlarından inmiş ve düşman kuvvetlerinin göbeğine indirecekleri tek bir esaslı darbeyle, Bizans savunmasını yarıp hasımlarını kaçmaya zorlayacakları bir tertip almışlardı. Başlangıçta bu düzen işe yaramış gözüktü; Cermen soylularının başını çektiği yarma harekâtının gaddarlığı karşısında dizleri çözülen Bizans piyadesinin merkez birlikleri iki büklüm oldu. Tam bu esnada, Bizanslıların müttefiki – ihtiyat kuvveti olarak geride tutulan – Herul birliklerinin çarpışmaya katılmasıyla durum dengelendi. Bu arada Cermenleri iyice tuzağına çeken Narses, atlı askerlerini, düşmanlarını cenahlardan çevirmek için harekete geçirerek geri çekilme yollarını tamamen kapattı. Butilin'in adamları bütünüyle çember içine alınarak kılıçtan geçirildiler ve İtalya'yı bir uçtan diğerine yıkıp geçen Cermen seferi sona ermiş oldu.

Casilinum Savaşı, Volturno Nehri'nin gerisinde gerçekleşti. Campania'yı yağmalayan Cermenler, ana üslerine geri dönerken, yolları üzerinde Narses komutasındaki Bizans ordusuyla karşılaştılar.

1 Cermenlerin kama formasyonu, Roma müdafaa hattına olanca şiddetiyle çarparak Bizans ordusunu imha etmeyi amaçladı.
3 Herullar, tam zamanında yetişerek Cermen ilerleyişine karşı taarruza geçtiler.
4 Kanatlardaki Bizans süvarisi, Cermen ordusunun ardına sarkarak geri çekilme ihtimalini ortadan kaldırdı ve Narses'in zaferini perçinledi.

BERBERÎ PİYADE FORMASYONU, 10–11. yüzyıllarda Araplar arasında yaygın biçimde kullanıldı. Bu tertipte diz çöken mızraklı askerler, düşman süvarisinin yaklaşmasına izin vermezken, ayaktaki ciritçi ve okçular, mızraklı arkadaşlarının üzerinden düşman saldırılarını durdurmak ve hasımlarına zarar vermek için atış yaparlardı.

etmek ve çarpışma anında daha büyük bir darbe gücü yaratmak niyetiyle atlarından inmişti. Elit savaşçılar, bu tercihleriyle, (atlı seçkinlerin kaçarak ordugâhlarına sığındıkları Rimini'deki çarpışmanın aksine) sıradan askerin maruz kaldığı tehlikeleri de kabullenmiş oldular. Ordularının yekpare yapısı, kısa bir süreliğine de olsa, başarı kazanmıştı; ama yine de, bunun gerçek sebebi, Butilin'in taarruza geçtiği esnada Herulların henüz ortalarda görünmemesiydi.

Butilin'in emrinde, planının suya düşmesi durumunda başvurabileceği bir ihtiyat kuvveti yoktu. Alamanların taktik anlayışı iptidaî görünebilir; fakat gözü pek savaşçıların girişeceği çabuk ve ürkütücü bir saldırının, hayli korkunç bir hadise olduğu söylenmelidir. Bu savaşın sonucu, iyi yönetilen ve piyade ve süvari kuvvetlerinin üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirdiği karma bir ordunun gücünü gözler önüne sermektedir.

Geç Bizans Orduları

Bizans ordularında süvarilerin daha yüksek bir statüsü olmakla beraber, piyade birlikleri de, sahip oldukları hususî yetenek ve silahlarla savaş meydanlarına sürülmeden önce karmaşık bir talimden geçerlerdi. 10. yüzyıla ait elkitapları, Bizans piyade bölüklerinin ana unsurunun, okçular tarafından desteklenen mızraklılar olduğunu; fakat kare şeklini alan yaya formasyonların kenarlarında, atlıların huruç etmesine imkân tanıyan koridorlar bırakıldığını yazarlar. Bu boşluklar, hepsi de hafif silahlar taşıyan uzman ciritçi (Slavlar arasından toplanırdı) ve sapancılar tarafından perdelenir; bunlar, taktik durumun zorlamasına göre, bu gedikleri çevik hareketlerle açıp kapatabilirlerdi. Piyade bölükleri içinde, ağır mızraklar fırlatmak için eğitilen *menaulatoi* askerleri mevcuttu. Bunlar, oklardan etkilenmeyen ve piyade bölüğünün uzun mızraklarını kırıp geçebilecek denli ağır zırhlı *kataphraktoi* (zırhlı atların sırtındaki zırhlı süvariler) hücumlarına karşı koyabilmenin yegâne yoluydu.

Bizans piyadesi, yalnızca müdafaa açısından değer taşımıyordu. 10. yüzyılda Nikephoros Ouranos tarafından kaleme alınan *Taktika*'da, mızrakçı ve okçuların ana gövdesinin düşman taarruzunu karşıladığı esnada, *menaulatoi* ve cirit atıcıların kanatlardan ilerleyerek içe doğru bir kavis çizmeleri ve böylece atış alanını mümkün olduğunca genişlettikten sonra düşman saflarını çökertmeleri

tavsiye edilmişti. Dev oklar atan bir mancınık türü olan *cheiromangana* ve kolayca parlayan Rum ateşini fırlatmak için kullanılan el yapımı tüpler olan sifonlar, uzun menzilli silahları tamamlıyordu.

Bizans piyadesinin muharebede takındığı tutum müdafaa ağırlıklıydı. Bunun sebebi, düşmanın direncini kırmakla görevlendirilen muharip unsurların, aslen Bizans ağır süvarisi, zırhlı mızrakçı ve seyyar keşif birlikleri olmalarıydı. 971 Dorostolon Savaşı'nda, Bizans piyadesi, Ruslarla günler boyu süren göğüs göğse çarpışmalara tutuşmuştu. İskandinav tarzı teçhiz edilmiş bu piyadeler, avuçlarında sıkıca kavradıkları mızrak, balta ve yaylarıyla uzun bir müdafaa hattı teşkil ettikten sonra, sırtlarını Dorostolon kalesine dayamanın rahatlığıyla Bizans hücumlarını başarıyla savuşturmuşlardı. Savaşı Bizanslılara kazandıran hamle, imparatorun, en nihayetinde, günler boyunca yıpratılan Rus hattına karşı bizzat Bizans ağır süvarisinin başına geçerek kama formasyonunda yaptığı taarruz olmuştu.

> *"Bize yönelecek süvarileri oka tutup, onların arkamızdan gelmelerine meydan ve imkân vermeyiniz. Ganimet toplamaya koyulduğumuzu görseniz de, bize katılmayınız. Onların, bizi yendiklerini görseniz de, yerinizden ayrılmayınız ve yardımımıza koşmayınız!"*
> HZ. MUHAMMED

Arap Fetihleri

7–11. yüzyıllarda, Bizans İmparatorluğu'nun en azılı hasmı, imparatorluğun doğu eyaletlerini koparıp aldıktan sonra ne denli tehlikeli bir sınır komşusu olduğunu kanıtlayan Arap devletleri olmuştu. Arap süvarisi ve binek atlarının dillere destan bir şöhreti vardı. Bununla birlikte Araplar, kökleri İslam öncesi devirlere kadar uzanan kuvvetli bir piyade muharebesi geleneğine de sahiptiler.

Arap piyadesi, İslam ordularının fetih çağında hayatî önemde roller oynamıştı. Develerin sırtında çölleri aşan piyadeler, Bizans ve Sasanî hudutlarını tahrip ettikten sonra hiç vakit kaybetmeden çöl içlerine çekilerek sırra kadem bastıklarından, bunları takip edebilmek neredeyse imkânsızdı. Baş döndürücü bir hızda baskınlar düzenleyip ortadan kaybolmaları, Arap piyadesinin karıştığı savaşların yıllarca sürmesinin en önemli sebebidir. Araplar, 7. yüzyılda İspanya'yı ve müteakiben Galya, Sicilya ve İtalya'nın güneyini fethettiklerinde batılı ordularla karşılaşmışlardı. Bu dönemde Arap kuvvetlerinin, batı piyade taktikleri üzerinde bir etki bırakmış olmaları muhtemeldir. Arap hafif süvarisi, düşman birliklerine yönelik taciz hareketleriyle çatışmaları başlatır; fırsat elverdiğinde, ağır süvari devreye girerek rakibinin merkez güçlerine esaslı bir darbe indirirdi. Fakat düşman kuvvetlerinin sarsılmadığı durumlarda, atlı birlikler, piyadelerin kendilerine sağladığı koruma perdesinin ardına çekiliyorlardı. Piyade askerleri, savaş meydanına, atların geçmesine izin veren koridorlarla ayrılan yoğun ve kalabalık kütleler şeklinde diziliyorlardı. Bu insan adacıklarının ön saflarında, tek dizlerinin üzerinde, vücutlarını kalkanlarla koruyan ve mızraklarının sapını toprağa saplamış vaziyette bekleyen askerler yer alıyordu. Bunların hemen gerisinde, atışa hazır halde bekleyen okçu ve ciritçiler vardı. Ciritçiler, bu nizam içinde, zırhlı süvariyi alaşağı edebilen nispeten ağır silahları sayesinde, okçuların ateş gücünü pekiştirmekteydiler. Bu esnada piyadeye verilen vazife, hasımlarının süvari hücumlarına göğüs germekti; piyade duvarını aşamayan süvariler, geri çekilirken bu kez hücuma geçen Arap atlıları tarafından vurulacaktı. Arap okçu ve ciritçileri, uygun anı yakaladıklarında, çarpışma nizamını yitirmeden ileri çıkarak, düşmanın uzaktan silah fırlatan askerlerine karşı kendi piyadelerini korurlardı.

İspanya'daki Arap krallıklarının, Cebelitarık boğazının ötesindeki dindaşlarıyla yakın münasebetleri vardı. Endülüs Müslümanları, dizleri üzerinde yeni baştan doğrulan Hıristiyanların tazyikine karşı Berberî orduları ülkeye davet etmişlerdi. 11. yüzyılın sonlarında gerçekleşen bu ittifak, Sahra'nın boyun eğmek bilmeyen

Müslümanları Murâbıtların, Endülüs'ü bütünüyle ele geçirmeleri sonucunu doğurdu. 1086 Zellâka Savaşı'nda, baştan ayağa siyahlara bürünmüş Murâbıt askerleri, davul sesleri eşliğinde disiplinli manevralar icra ettiler. Piyade birliklerini savunma setleri şeklinde kullanan Murâbıtlar, bu sayede, Hıristiyan ağır süvarisinin belini bükmeye muvaffak olmuşlardı.

Kuzey Avrupa

Kuzey Avrupa'da, Roma İmparatorluğu'nun resmî sınırlarının ötesinde uzanan topraklarda, atlı savaşçılar toplumsal olarak hala en itibarlı kesimi teşkil etmelerine rağmen, başlangıçta sayıca pek fazla değillerdi. Batı dünyasında, bir süvarinin, taktik bir avantajı beraberinde getirdiği müddetçe, atından inerek savaşması her zaman olağan bir durum kabul edilmişti. Nitekim 553'te, Mons Lactarius'ta, Teias komutasındaki Gotlar, Bizanslılar karşısında atlarından inmişlerdi. Nitekim *Strategikon*, "lepiska saçlı ırklar"ı, her daim yaya savaşmaya hazır insanlar olarak tarif eder. Yer seviyesine inmenin, toplumsal hâkimlerinin kaçmaya niyeti olmadığını ve gerekirse, kendileriyle omuz omuza çarpışırken can vermeyi göze aldığını gören piyade askerlerini çok daha dirençli hale getirme gibi bir faydası vardı.

İngiltere ve İskandinavya'da piyade geleneği hayli köklüydü. Viking akıncıların İngiltere'ye gelir gelmez yaptıkları ilk iş, stratejik hareket kabiliyeti kazanabilmek için atlar temin etmek olmuştu. Buna karşın sıra savaşmaya gelince, attan inmekteydiler. Vikingler, İngiltere ve Fransa'da, bilhassa Thames üzerindeki Reading adası gibi baskınlar düzenledikten sonra ele geçirdikleri ganimetlerle sığınabilecekleri güvenli adalarda, bol miktarda istihkâm inşa etmişlerdi.

871'de, Wessex kralı Ethelred ve kardeşi Alfred, Ashdown'da bir Dan kuvveti ile kapışmaya karar verdiler. Danlar, biri "iki kral" tarafından, diğeri "birçok asilzade" tarafından yönetilen iki kanada ayrılmıştı. Alfred (geleceğin Kral Büyük Alfred'i), ağabeyini beklemeden hücuma geçti. *Maldon Savaşı* manzumesi, bu apansız hareketin ardında yatan saiki hoş bir dille anlatır. İki ordu da, kalkanlardan birer duvar örmüşler ve karşılıklı ateşe başlamışlardı. "Avuçlardan fırladı sivri uçlu çubuklar, yıldırım misali; keskin bilenmiş mızraklar ileri fırlatıldı; yaylar biteviye gerilip bırakıldı; kalkan tutan eller titredi." Karşılıklı yapılan atışların, esas çarpışmaya methal niteliği taşıdığı düşünülürse, aradaki mesafeyi bir çırpıda kat etmek, fırlatılan silahların öldürücü etkisinden kaçınmanın makul bir yolu olabilir. Her ne kadar, İngiliz ve Vikinglerin savaşta kalabalık vücutlar oluşturduklarına dair kanıtlar bulunsa da, Maldon şiiri, asilzadeler ve yakın maiyetlerinin, birbirlerine cengâverce meydan okudukları daha gevşek bir savaş hali tasvir eder. Ashdown'da İngilizler muzaffer oldular; çünkü büyük ihtimalle kral taze kuvvetlerle arbedeye katılana kadar, Alfred, her iki Dan kanadına karşı başarıyla mukavemet ederek bunları oyalamıştı. Birçok muharibin bir kalkan dışında zırh giyinmediği bu tür savaşlarda, zayiat miktarları yüksek oluyordu. Dahası, herkesin piyade olduğu hatırlanırsa, İngilizlerin akşam karanlığına kadar sürdürdüğü takip, her zamankinden daha kanlı olmuştu.

İngiliz ve Viking piyadesi, tarihî kaynaklarda, harp sanatından ziyade kaba kuvvete dayanan vahşi ve gaddar kimseler olarak tezahür ederler. Gene de, aynı kaynaklardan, bu insanların aslında daha üst seviye savaşçılar olduklarına dair birtakım ipuçları elde edilebilir. Birçok Viking, yanlarında, muhtemelen piyade hattına karıştıklarında, arka saflardan kullanmak üzere yaylar bulunduruyorlardı. Vikingler aynı zamanda, ağaçlıklar arasından kanat hücumları düzenleme ve *swynfylking* veya kama formasyonu denilen, düşman hattını yarıp geçmeyi hedefleyen kesif insan blokları kurma konusunda mahirdiler. Slavlaşmış İsveç Vikingleri olan Rus kavmi, Dorostolon'da, kenarlara çıkararak Grek süvarisini taciz ateşi altında tutturdukları okçu birliklerini, aslen savaş meydanında yaya mızraklı askerlerini desteklemek amacıyla kullanmışlardı.

Bu dönemde aynı askerî birlikler, bir yandan karada ve denizde savaşırken, öte yandan çıplak arazide korunaklı istihkâmlar inşa etmek zorundaydılar. İngiltere'de, Danlar ve İngiliz *thegn* ve *fyrd*leri, stratejik manevralar için at kullanmışlardı; keza Danlar, üzerine doluştukları ince gemilerle, nehir ağızlarına kadar baskınlar düzenledikten sonra hızla gözden kaybolmaktaydılar. Bu ani baskınlara

İngilizler (ve Galya'da Karolanjlar), tahkimatlar inşa ederek karşılık vermeye çalıştılar.

Karolanj İmparatorluğu'nun başı, dört esaslı mesele ile beladaydı: Vikingler, Macaristan'dan gelen akıncılar, İspanya'dan yola çıkarak Fransa ve İtalya'yı bile tehdit eden Müslüman orduları. Bunların üstüne, bir de, Frank soylularının kendi aralarında giriştikleri sonu gelmez ayrılıkçı kapışmaların imparatorluğun hantal yapısıyla el birliği etmesi, dış tehditlere tek vücut halinde cevap vermeyi imkânsız hale sokmuştu. Üzerinden bin yıl geçen çok az savaşın hatırlandığı malumdur; bu durumun meşhur bir istisnası 732'deki Poitiers Savaşı'dır. Charles Mantel, bu çarpışmada, yenilgiye uğratılmaması durumunda belki de Galya'da Müslüman hâkimiyetini başlatacak olan bir İslam ordusunu geri püskürtmüştü. Bu savaşta Franklar, Moussais la Battaille'da akan iki nehrin buluştuğu köşede, İslam ordusunun İspanya'ya geri çekileceği yol üzerine yerleştiler. Charles'ın ordusunda atlı ve yaya birlikler bir arada bulunduğu halde, süvariler, piyade gücünü pekiştirmek amacıyla atlarından inerek saflara girdiler. Charles aynı zamanda, atlı askerlerini, Arapların sahte ricat taktiklerine kanıp şuursuzca karşı taarruza geçmemeleri hususunda uyarmıştı. Ateş gücü üstünlüğüne güvenen Arap serdarı Abdurrahman, çarpışmanın açılışında uzak dövüş birliklerini kullandıktan sonra cephe saldırısına başladı. Kuzeyli savaşçılar, Arap hücumu karşısında, "buzdan bir heykel gibi" sabitkadem beklediler. Bir gün boyunca süren semeresiz taarruzların ardından Araplar, ganimetlerini bile yanlarına alamadan çadırlarını boşaltıp evlerinin yolunu tuttular. Frank İmparatorluğu'nda, piyadelerin mevcudiyetine dair çok az şey bilinir; fakat her halükârda, yalnızca kuşatma savaşlarında üstlendikleri vazifeler yüzünden değil, Fontenoy iç savaşından kalan zayiat listelerinde işaret edilmeleri ve kaynaklarda "derin falanj" formasyonları hakkında verilen tariflere dayanarak, bunların varlığından emin olabiliriz. Dahası, 850 yılında, Sakson piyadeleri ücretli askerler olarak kiralanmıştı.

Kral Odo, 892 Montpensier'de, iki kısma ayırdığı ordusunda, piyade ve okçuları ön hatta dizerek süvarileri bunların gerisine yerleştirmişti. Bu tertibat, taarruza geçmeleri için dizginleri serbest bırakılana kadar ok ateşine karşı çaresiz olan süvarileri, koruma altında tutmak isteyen ortaçağ ordularının klasik dizilimidir. 1000 senesine gelindiğinde, en seçkin piyadeler, şövalyelik geleneğinin hüküm sürmediği bölgelerden devşirilmekteydi: dağlık ve bataklık araziler, Kelt sınır boyları ve bağımsızlık meşalesinin halen yandığı kasaba ve kentler.

> *"İngilizler, ne ata binmekte; ne de at sırtında silah kullanmakta beceri sahibidirler. Baltalar ve* gisarmelar[5] *taşırlar; balta kullanan bir adam, kendini koruyamaz; çünkü esaslı darbeler indirmek istiyorsa, silahını iki eliyle kavramalıdır."*
> WACE, ROMAN DE ROU

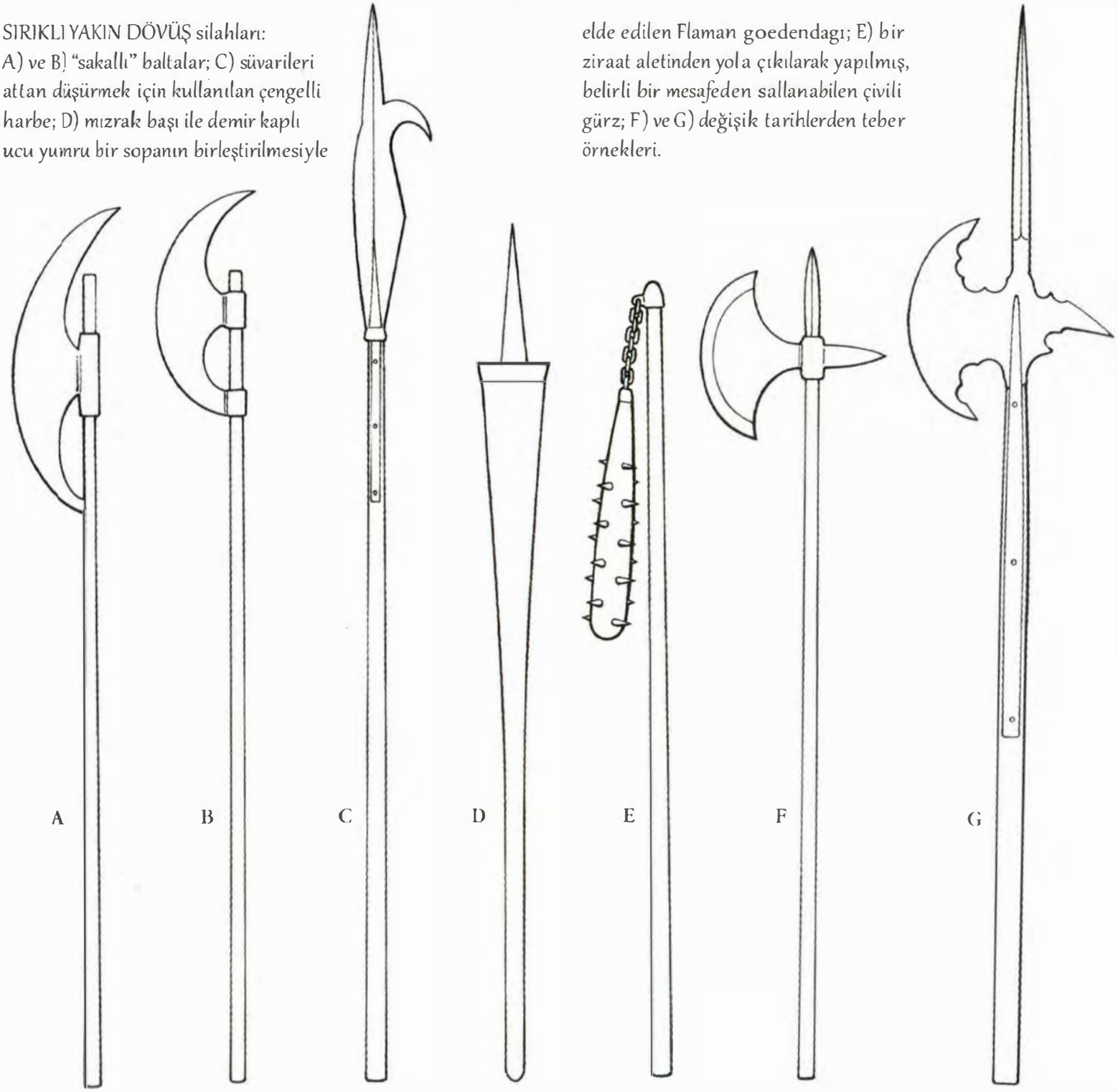
Normanlar Anglo-Saksonlara Karşı

Hastings Savaşı (1066), uzun zaman boyunca, okçu, mızrakçı ve şövalyeleri savaş meydanına esnek bir biçimde yayabilme becerisini gösteren Normanlarla, Senlac tepesi sırtında, sopalara bağladıkları taşları, önlerindeki zırhlı piyade hattının üstünden atan çiftçilerden oluşan Anglo-Sakson öbeği arasında yaşanan bir çarpışma olarak resmedilmişti. Günümüzde bu anlatım, gözden geçirilerek düzeltilmiştir. Bilakis, örme zırhlarıyla kral ve asilzadelerin paralı muhafız alayları olarak hizmet eden İngiliz *huscarl*ları, Avrupa'nın en iyi piyadeleri kabul edilmektedirler. Bu ücretli askerler, her beş *hide*lık[6] arazi başına orduya yollanması zorunlu olan zırhlı piyadeler tarafından desteklenmekteydiler. Stamford köprüsündeki İngiliz zaferini dile getiren bir İzlanda *saga*sı olan *Maldon Savaşı* manzumesi ve Bayeux duvar halısı[7], piyadelerin ördüğü kalkan duvarında okçuların da yer aldığı ve daha hafif teçhizatlarıyla süratle konum değiştirebilen mızrakçı bölükleri tarafından desteklendiği intibaını uyandırır. Demek ki, muharebe hattı, ön safta geniş kalkanlar taşıyan zırhlı mızraklıların, arka safta ağır Dan baltalarını iki elleriyle güç bela kaldıran veya demet demet ciritleri hazırda bekleten askerlerce desteklendiği bileşik bir manzumeydi. Bu arada

okçular, büyük ihtimalle kısa menzilde hedef gözetebilmelerine imkân tanıyacak şekilde, doğrudan bu formasyonun içine serpiştirilmişlerdi (belki de, duvar halısındaki yalnız okçu, bu durumu temsil etmek üzere tek başına resmedilmiştir).

İngiliz savaşçıları, savaş meydanına genellikle atlarıyla gider ve bineklerini cephe gerisinde bir yerde bağlayıp bırakırlardı. İngilizler, Brunanburh Savaşı'nda (937) Nors ve İskoçlardan müteşekkil bir orduyu yenilgiye uğrattıktan sonra, tekrar atlarına binmişler ve perişan haldeki düşmanlarını takip etmişlerdi. Bu tür bir hareket kabiliyeti, süvari birliklerinden bütünüyle mahrum olan ordular karşısında muazzam bir üstünlük sağlıyordu – katıksız bir piyade ordusu, rakibini dize getirdiği durumlarda bile, çembere alıp kıstıramadığı için düşman kuvvetlerini imha edemezdi. Dahası, binek hayvanları, İngilizlerin eline bir sürü stratejik seçenek bahşetmişti. Kral Harold, 1066'da, ordusunu kuzeye, Stamford köprüsüne yürütüp Harald Hardrada komutasındaki Norveç kuvvetlerini bozguna

SIRIKLI YAKIN DÖVÜŞ silahları: A) ve B) "sakallı" baltalar; C) süvarileri attan düşürmek için kullanılan çengelli harbe; D) mızrak başı ile demir kaplı ucu yumru bir sopanın birleştirilmesiyle elde edilen Flaman goedendagı; E) bir ziraat aletinden yola çıkılarak yapılmış, belirli bir mesafeden sallanabilen çivili gürz; F) ve G) değişik tarihlerden teber örnekleri.

uğrattıktan sonra, aynı ay içinde, tekrar güneye inerek William'ın istila ordusunun karşısına dikilebilmişti.

Anglo-Saksonların, taktiksel anlamda tekdüze bir anlayışa saplandıkları düşünülmemelidir. Örneğin 1063'te, Harold Godwinson ve kardeşi Tostig, Galler'de sefere çıkmışlardı. Gerald de Barry'ye göre (1200 civarı), Harold, Galli savaşçıların gerilla taktiklerine ayak uydurabilmek için hafif deri zırhlar giydirdiği *huscarl*larını, benzer şekilde hafif kalkanlarla donatmıştı. Tostig, İngiliz filosuna doldurduğu bu kuvveti, deniz girintilerinin el verdiği ölçüde, Galler vadilerinin içlerine doğru nakletti. Kaçacak yeri kalmayan Galli askerler, teslimiyetlerinin nişanesi olarak, prensleri Gruffydd'in kesik başını bizzat kendi elleriyle Harold'a getirmek zorunda kaldılar.

Normanlar, Hastings'de, İngilizlerin kalın kalkan duvarına karşı, üç kademeli bir savaş tertibatı uyguladılar. En önde piyade, okçu ve mızraklılar geldi (Bayeux duvar halısında resmedilmemelerine karşın, savaşa bizatihi şahit olan Poitierslı William bunları eserinde anlatır). Norman okçuları savaşı başlattıktan sonra, mızrakçılar, şövalyelere zemin hazırlamak amacıyla İngiliz savunma hattına taarruza geçtiler. Bu hamlelerin boşa çıkması üzerine, Norman mızraklıları, muhtemelen şövalyelerin her hücumdan sonra etraflarında toplanabilecekleri sabit savunma istinatları oluşturmak amacıyla geri çekildiler. İngiliz mukavemeti o denli kararlı bir hal almıştı ki, William'ın sol kanadı bir süre sonra bozulup kaçmaya başladı. Buna mukabil, kaçışan Normanların peşine düşmenin cazibesine kapılan bir miktar asker, savunma hattını terk edince, hareket kabiliyeti çok daha yüksek atlılar tarafından kuşatılıp kılıçtan geçirildiler.

Dük William'ın, korunaklı mevzilerinden çıkan İngilizlerin akıbetinden ilham alarak, şövalyelerine sahte ricatlar tertip etmeleri talimatını verdiği ve İngiliz ordusu saflarını peyderpey aşındırdığı söylenir. Büyük ihtimalle, geri çekilen süvarilerin peşine takılan kuvvetlerin başında olan Harold'ın iki kardeşinin de, bu esnada hayatlarını kaybettikleri kaydedilir. William, sabahtan akşama değin süren kapışmanın sonlarına doğru, okçularına, havaya doğru nişan almalarını emretmişti. Kollarını kaldıracak takati kalmayan savaşçılar, tepelerine inen oklara karşı ağır kalkanlarını daha fazla havada tutamamışlar ve bizzat Kral Harold'ın başına geldiği gibi, kafalarına inen oklarla cebelleşmek zorunda kalmışlardı. Bu hengâmeyi fırsat bilen William, artık safları iyice incelmiş düşmana karşı şövalyelerini saldırıya geçirmiş ve ordusunun bir daha toparlanamayacak şekilde çöktüğü esnada kralı ölü ele geçirmişti.

Savaşın neticesi ne olursa olsun, İngiliz müdafaası çok iyi yer tutmuştu; cenahlar ve arka taraf ağaçlık araziyle korunurken, cephenin ön kısmındaki yokuş, süvari hücumunun ivmesini epeyce azaltmıştı. Tek başına mücadelenin on bir saat sürmüş olması bile, İngiliz askerinin takdire şayan direnme azminin göstergesidir. Şayet Normanlar, yalnızca süvari kuvvetleriyle sonuca gitmeye çalışmış olsaydılar, İngilizlerin bu çarpışmadan galip çıkma ihtimalleri vardı. Oysaki Normanların hakiki anlamda dengeli bir ordu terkibine sahip olmaları ve şövalye, okçu ve mızraklılar gibi çeşitli askerî unsurları münavebeli sahaya sürebilme becerileri, çatışmanın seyrini tayin etmişti.

Anglo-Normanlar

İngiltere'nin istilası, Normandiya'da vuku bulan üç savaşın da gösterdiği gibi, İngiliz piyade geleneği ile Norman süvari ve okçu pratiklerinin kaynaşmasına yol açmıştı.

Bu savaşlar, Anglo-Normanların muharebe sahasındaki taktik esnekliklerine işaret eder. Anlaşıldığı kadarıyla, tecrübenin şifahî aktarımı ve Vegetius'unki gibi askerî elkitapları, tarihte harp sanatına kafa yoranların, ordularını savaş meydanına değişik tertiplerle sürmelerine olanak tanıyan fikrî bir çerçeve yaratmıştı. Savaş, bu dönemde yüksek tabakaların meşgalesi olarak kalmıştı; bunlar, gönüllerince seyahat ettikleri gibi, Fransızca üzerinden kendi aralarında ortak bir iletişim aracı geliştirmişlerdi. İngiltere'de dünyaya gelen bir asilzadenin, Fransa, İspanya, Güney İtalya ve Filistin'de, Fransız, Arap, Bizans ve Türk ordularına karşı çarpışmış olan başka soylularla tanışıklık kurması hiç de istisnaî bir durum değildi.

Arsuf Savaşı: 1191

Haçlı seferlerinin tanıdık siması İngiliz kralı Aslanyürekli Richard, 8 Eylül 1191'de, Suriye sahilinde küçük bir liman şehri olan Arsuf'ta

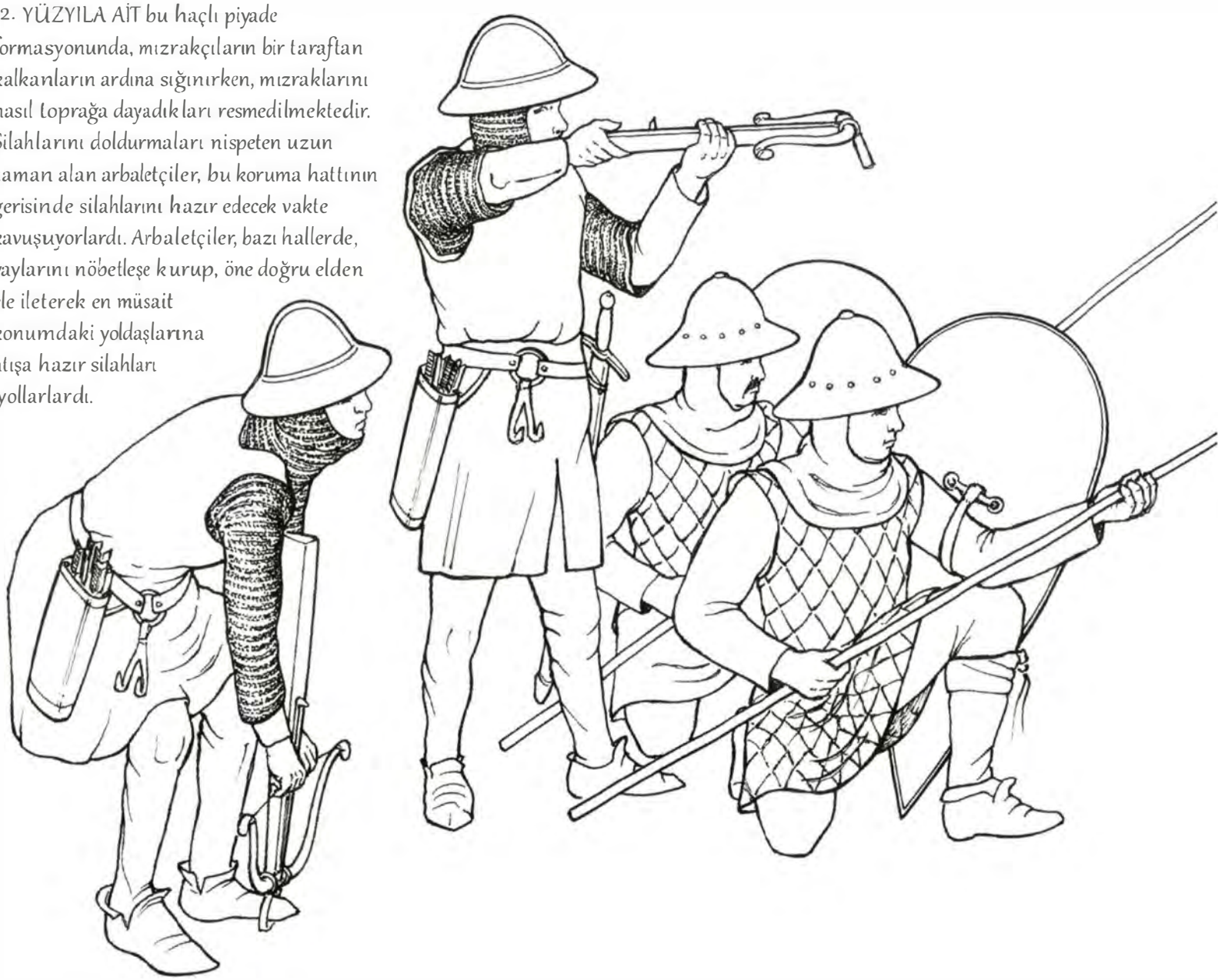
Selahaddin Eyyubi kuvvetleriyle karşılaştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu çarpışma, haçlı kuvvetlerinin Akka'yı zapt ettikten sonraki iki haftalık yürüyüşleri boyunca yaşanan çatışmaların nihayet alenî bir savaşa dönüşmesinden ibaretti. Haçlıların esas niyeti, Yafa'dan iç kısımlara uzanan yolu kullanarak Kudüs'e vasıl olmaktı. Fakat bu maksatlarına ulaşabilmek için, her ne pahasına olursa olsun, haçlı birliklerine ilerleme yolunu tıkamak isteyen Müslüman kuvvetlerin dur durak bilmeyen saldırılarına göğüs germek zorundaydılar. Her ne kadar, haçlılar ve bilhassa Kral Richard, halk arasında gözü pek süvari akınlarıyla şöhret bulmuş olsalar da, kral, piyadenin hayatî önemini çok iyi kavramıştı. Piyadeler, bir taraftan pek de kalabalık olmayan şövalyelere ve bunların el üstünde tutulan kıymetli atlarına koruma sağlıyor; öte taraftan, ordunun arkasında kalkanlı mızrakçı setleri oluşturdukları gibi, hücuma uğrayan silah arkadaşlarını yay ve tatar yaylarıyla koruyorlardı. Richard'ın şövalyeleri, ancak düşman saflarında bir kargaşa doğduğunda, ya da gittikçe artan kayıplar nedeniyle hasımlarının karşılık verecek mecali kalmadığı anlarda, öldürücü darbeyi indirmek için serbest bırakılıyordu. Bu usulü uygulayabilmek, her babayiğidin altından kalkamayacağı bir taktik beceri ve en âlâsından bir komuta bilgisi gerektirmekteydi.

"İngiliz şövalyelerinin büyük kısmı, atlarından inip yaya askerler haline geldiler; okçuların ötesine berisine serpiştirilen bu güzide savaşçılar, en önde saf tutmuştu. Geri kalanlar, baronların refakatinde merkezde, sancağın etrafında içtima ettiler."
HEXHAMLI RICHARD

Arsuf'ta yaşananlardan bir asır evvel doğu topraklarına gelen ilk haçlı kafilesi (1096–1099), düşman arazisinde nasıl ilerlenebileceğini öğrenmek mecburiyetinde kalmıştı. Haçlı ordusu ağır piyadelerden müteşekkildi; buna karşın rakipleri, çok sayıda hareket kabiliyeti yüksek atlı askeri bir araya getirebilmekteydi. Türk atlı okçuları, Hıristiyan şövalyelerin korkulu rüyası haline gelmişti; çünkü bunlar, Hıristiyanların bineklerini alaşağı ederek, şövalyeleri en çok güvendikleri silahlarından mahrum etmekteydiler: süvari hücumu. Yaygın kanaat, bütün Müslüman ordularında bu nevi askerlerin bulunduğu yönündedir. Oysaki işin aslı, kargılarla dövüşen daha geleneksel Arap süvarisinin aksine, atlı okçular genellikle Türk asıllıydı. Gerçi Müslüman hükümdarlar, at sırtında yay kullanabilen askerleri her daim takdir etmişler ve hafif, akıncı atlı okçular toplamaya özen göstermişlerdi. Bunun yanında aynı hükümdarlar, yayı sadece durakladıkları anlarda, kargı ve gürzlerle yapacakları saldırı öncesinde düşman saflarını yıpratmak amacıyla kullanan ve memlük adıyla bilinen çok daha ağır zırhlı süvari alayları da teşkil etmişlerdi.

Haçlı komutanları, bu tehdit karşısında, piyadelerini atlı birliklerle dirsek teması halinde kullanabilecekleri akıllıca yöntemler geliştirmek durumunda kalmışlardı. Bu ihtiyacın sonucu, ordunun yürüyüş esnasında savaşmasına imkân tanıyan bir formasyon oldu. Esasında bu tertip, mızrak ve fırlatılarak kullanılan silahları taşıyan yayaların, ordu ağırlıkları ve süvariler etrafında koruma çeperi oluşturduğu bir kutudan ibaretti. İlk haçlı kafileleri, belki de Bizanslılardan öğrendikleri bu uygulamayı, bilhassa 1099 Askalan'da, Fatımîlere karşı büyük bir hünerle tatbik etmişlerdi. Ne var ki, bu konudaki bilgi birikimi, batıdan daha sonraları gelen insan dalgalarına aktarılamamıştı; bunlar, her şeyi en baştan, kan ve gözyaşıyla öğrenmek zorunda kaldılar. İkinci haçlı seferinde (1144–50), kendilerini savunma bilgisinden yoksun Hıristiyanlar, 1147'de Anadolu'yu geçmeye çabalarken neredeyse son fertlerine kadar katledildiler. Gene de, Kudüs krallığı sakinleri, bir şekilde bu taktiği uygulamada ustalık kesp ettiler; fakat bu maharetleri bile, 1187 Hıttin Savaşı'nda uğradıkları ağır yenilginin ardından, deniz kıyısındaki birkaç kalecik dışında bütün kraliyet topraklarının Selahaddin Eyyubi'nin eline geçmesine engel olamadı.

Hıttin Savaşı patlak verdiğinde, Kral Guy, Selahaddin'in kuşatma ordusunu Taberiye üzerinden çekmesini sağlamak amacıyla, Celîle gölü kenarındaki

12. YÜZYILA AİT bu haçlı piyade formasyonunda, mızrakçıların bir taraftan kalkanların ardına sığınırken, mızraklarını nasıl toprağa dayadıkları resmedilmektedir. Silahlarını doldurmaları nispeten uzun zaman alan arbaletçiler, bu koruma hattının gerisinde silahlarını hazır edecek vakte kavuşuyorlardı. Arbaletçiler, bazı hallerde, yaylarını nöbetleşe kurup, öne doğru elden ele ileterek en müsait konumdaki yoldaşlarına atışa hazır silahları yollarlardı.

kente ulaşmaya çalışıyordu. İslam ordusu, bir yolunu bulup, içme suyu bulunmayan çorak bir araziye sıkıştırdığı Hıristiyan ordusunun, süvari ve piyade olarak ikiye bölünmelerini fırsat bilip bu kuvvetleri ayrı ayrı bozguna uğrattı. Selahaddin Eyyubi'nin, III. Haçlı Seferi'nde (1187–92), Kral Richard ordusuna yapmayı tasarladığı da, tam olarak buydu.

Richard'ın Yürüyüşü

Kral Richard, nihayet 1191 Temmuz'unun ortalarında, haçlı devletçiklerini insan ve malzeme yönünden besleyebilmek açısından çok ehemmiyetli bir köprübaşı mesabesindeki Akka'yı teslim almaya muvaffak oldu. Haçlılar Akka'yı muhasara altında tuttukları günler boyunca, bizzat kendileri de, Selahaddin'in ordusu tarafından çepeçevre sarılmışlardı. Kral Richard, kentin düşmesiyle ele geçirilen Müslüman esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması konusunda, haftalar boyu yarım ağız verdiği kaçamak cevapların ardından, 22 Ağustos günü, bunların tamamını katletti. Bu katliamdan iki gün sonra, haçlı ordusu güneye doğru ilerlemeye başladı. Sefer henüz başlamıştı ki, Burgonya dükü Hugh riyasetindeki Fransız şövalyelerinden oluşan artçılar, başına buyruk hareketlerinin bedelini, ana orduyla irtibatlarını yitirdikleri anda maruz kaldıkları bir Müslüman saldırısıyla ödediler. Kral Richard, Müslüman kuvvetlerince çembere alınmasına ramak kalan Fransızların imdadına son anda yetişti. Bu tatsız olaydan sonra, tehlikeli olduğu kadar sorumluluk da isteyen öncülük ve artçılık görevleri, ordunun başında ve kıçında nöbetleşe yer değiştirecek olan Tapınak ve

St. Jean tarikatlarına tevdi edildi. Böylesi bir görevi, manastır hayatının sıkı kurallarına alışkanlıklarından ötürü, emirlere itaat etmede seküler silah arkadaşlarına kıyasla çok daha disiplinli davranan askerî tarikat ehline emanet etmek, gönülleri bir nebze olsun ferahlatabilirdi.

Yürüyüş kolunun esas güvenliği, piyadenin omuzlarına yüklenmişti. Sayıları 10.000 civarında olan piyadeler, ortalarında ilerleyen ana süvari birlikleri (2000 atlı) ve ağırlıkların her iki tarafını örten iki kanada bölündüler. Haçlılar, kıyı hattı boyunca güneye doğru yürüdüklerinden, ordunun sağ cenahı denizin yarattığı doğal korumadan istifade ediyordu. Üstelik bu birlikleri, sahil şeridinin müsait olduğu her noktada, haçlı donanması vasıtasıyla ikmal edebilmek mümkündü. Richard, piyade askerlerini, gün boyunca arkası kesilmeyen Müslüman baskınlarına göğüs geren kanadın, ertesi gün nispeten daha huzurlu bir yürüyüş gerçekleştirmesine olanak verecek şekilde, günlük vardiyalarla tertip etmişti. Bu arada Selahaddin'in emrinde, tahminen, yaklaşık iki atlıya karşılık bir piyadeden oluşan 30.000 kişiye yakın bir ordu bulunuyordu. Selahaddin'in piyadeleri, "siyahî" olarak tarif edilmekle birlikte, bunlardan "yuvarlak kalkanları yanında yay ve sadak taşıyan" Bedevîler olarak da bahsedilmektedir. Öte taraftan bunların, yine okçuluktaki maharetleri sebebiyle, Mısır hükümdarları tarafından sıkça toplanan Sudanlı askerler olma ihtimali de vardır.

Gene de, haçlıları kara kara düşündüren piyade değil, atlı okçular olmuştu. Haçlı saflarında seyahat eden bir saz şairi, Ambroise, bunların nasıl bir tehdit oluşturduğunu yalın bir dille anlatır: "Türkler, bizim canımızı fazlasıyla yakan bir üstünlüğe sahipti. Hıristiyanlar, ağır zırhlara bürünmüştür; buna karşın Arapların, yay, cirit, kılıç, hançer veya metal uçlu mızraklar dışında bir ağırlığı yoktur. Bunları takip etmeye niyetlendiğinizde, öyle atları vardır ki – böyle atlar dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur –, kırlangıç misali uçarak uzaklaşırlar. Türklerin peşine düştüğünüzde ise, bunlara yetişebilme imkânı hiç yoktur. Tam da o vakit, adeta bir sivrisineğe dönüşürler; kovalarsanız, ele avuca gelmezler; hele bir arkanızı dönmeye görün, hemen tekrar burnunuzun dibinde biterler."

Haçlı Piyadeleri

Başka bir görgü şahidinin anlatımı *Itinerarium*, Müslümanların fırlattığı silahların yarattığı tehlikeyi şöyle dile getirir: "ordumuz ilerlediği müddetçe, bizimle yan yana yürüyerek, mümkün olan en büyük zararı verebilme niyetiyle, tepemizden aşağıya yağmur gibi ok ve cirit bocaladılar. Ne fena! Çok sayıda at, vücutlarına isabet edenler yüzünden delik deşik olup oracıkta telef oldu; bir o kadarı da, sakat kalarak sonradan öldüler. Bu cirit ve ok sağanağına şahit olsaydınız, ordunun geçtiği yerde, ok veya mızraklara rast gelmeden dört adım atılacak yer bile kalmadığını görürdünüz."

Haçlı piyadesi, bu tehdide, direnişle karşılık verdi: "Orduyu arkadan tehdit eden Türk hücumlarına karşı, gerisin geriye dönerek sonu gelmez bir cesaretle savaştılar. Şöyle ki, ricat ediyormuşçasına geri geri yürümeye başladılar; çünkü aksi takdirde, arkalarını koruma imkânları yoktu. Daha kesin bir ifadeyle, ordunun arkasını tehdit eden Türkler yüzünden, tüm gün boyunca, her adımda dövüşe vuruşa, yüzleri düşmanlarına dönük vaziyette geri geri ilerlediler."

Ordunun hareketi, bilhassa yaya askerlerin omuzlarına ağır bir külfet yüklüyordu. Saatler boyunca sırtlarından indirmedikleri ağır teçhizatların altında ezilen adamlar için kavurucu sıcak tahammül edilemez boyutlara ulaştı. Bu sebeple Richard, takatsiz kalan askerlerin kendilerini toparlayabilmeleri için, yol boyunca sıkça oturak izni verdi. Akka körfezinin hemen öte yakasında, yalnızca 16 km.lik bir mesafede bulunan Hayfa'ya varmak bile, dört gün sürmüştü. "Burada, hazırlıklarla meşgul vaziyette iki gün beklediler. Faydalı olabilecek eşyaları seçtikten sonra, geri kalanları fırlatıp attılar. Yaya askerler, garibanlar, savaş için yanlarında taşıdıkları silah ve erzakın altında öyle fena ezilmişlerdi ki, bunların bir kısmını, hararet ve susuzluktan ölecekleri anı beklemeleri için orada bırakmak zorunda kaldık."

Ordu güney istikametinde ilerlerken, "askerler, kumluk arazi boyunca, uygun adım ve yavaş bir tempoda yürüdüler; ne de olsa, hava aşırı sıcaktı ve gündüz yolculuğu epeyce uzun ve zahmetli geçiyordu. Sıcak, bazılarının hayatına mal olacak denli dayanılmazdı; ölenleri oracıkta gömdük. Kral, aşırı yorgunluk ve tükenmişlikten ötürü daha fazla ilerleyemeyecek olanları, bilgece bir kararla, hasta

ve çelimsizlerle birlikte kadırga ve ufak gemilere bindirerek bir sonraki menzile taşıttı."

Haçlılar, Ağustos'un son günü vasıl olacakları Kaysarya'ya ulaşabilmek için adımlarını sıklaştırdılar. Gerçi kentin kuvvetli surları hala yerli yerindeydi; ama şehir, Müslüman akıncılar tarafından baştan aşağıya tahrip edilmişti. Yürüyüşe devam etmek ve güneş altında susuzluktan kuruyan adamların ve atların ihtiyacını karşılayabilmek için, yol üzerindeki akarsu kenarlarında durmaktan başka seçenek kalmamıştı. Sonunda haçlılar ile Arsuf arasında, 10 km.lik bir yürüyüş hattının üzerine yayılan ve Yafa'dan sadece 16 km uzaklıkta bulunan kesif bir orman dışında bir mânia kalmamıştı. Richard, Müslümanların ağaçları ateşe vererek yürüyüşü daha da çekilmez hale getirmelerinden endişeliydi.

Ne var ki Selahaddin, büyük ihtimalle savaşı açık araziye taşıma niyetinde olduğundan, böyle bir işe girişmedi.

"Kimi tabiatın hükmü, kimi kaderin oyunuyla piyade olan askerler (birçok asilzade, koşum takımlarını ya kaybetmiş, ya da satmak zorunda kalıp yaya vaziyette ilerleyen kitleye karışmıştı), ellerinde yaylar, Türk oklarıyla başa çıkmaları için ordunun en gerisine yerleştirilmişlerdi."
DEUILLU ODO, VII. LOUIS'NİN HAÇLI SEFERİ

Savaş

Haçlı ordusu ormanlık araziden baş gösterdiği vakit, Richard, hummalı bir biçimde birliklerinin tertiplenmesiyle meşguldü. Orduyu, beş kola ayırmıştı: öncüler, merkez kuvvetler ve iki piyade kanadı refakatindeki artçılar. Süvari alaylarının tamamının isimleri verilmemiştir; fakat en önde ilerleyen Tapınak şövalyelerinin, sırasıyla Breton ve Angevin müfrezeleri, Kudüs kralı Guy ve maiyeti, Normanlar ve "Ejder sancağı"nı koruyan İngilizler tarafından takip edildiği bilinmektedir. St. Jean şövalyeleri, artçıların başını çekmekteydi. Bir at arabasının üstüne yerleştirilen gemi direğinin tepesinde dalgalanan sancak, çok büyük ehemmiyet taşımaktaydı. Belki de bir mili bulan muharebe hattında, Müslüman hücumlarının ve haçlı askerlerinin kaldırdığı toz toprakla dolu havada, müdafilere, ordularının en amansız saldırılar karşısında bile hala dimdik durduğunu belirtmenin ve kargaşada yönlerini kaybetmelerini engellemenin en iyi yolu buydu.

Selahaddin, tüm gün boyunca bıkıp usanmadan taarruzlar düzenledi. Bir süvari güruhu, hepsi de intizamını olanca dikkatiyle koruyan müfrezelerden oluşan haçlı yürüyüş kolu üzerine çullandı. Borazan, trampet ve davulların dinmek bilmeyen gümbürtüsü, Hıristiyanların üzerine adeta bedensel bir darbe gibi iniyordu. Müslüman atlıları saldırıyor, çark edip döndükten sonra tekrar hücum ediyor ve her geçen dakika hasımlarını biraz daha sıkıştırıyorlardı. Müslüman piyadeler de, ellerindeki yay ve ciritlerin hakkını vermek için rakiplerine yanaşmışlardı. Bunların okları, gökte kara bulutlar suretini aldı. Dahası, Müslüman ağır süvarisi, göğüs göğse mücadeleye tutuşup, uzun saplı topuzlarını haçlıların üstüne üstüne indirmekteydi.

Her zaman olduğu gibi, en büyük baskı, St. Jean şövalyelerinin sayısız at kaybettiği artçı kuvvetler üzerindeydi. Bu askerî tarikatın üstadı, birçok defalar Richard'a yolladığı adamlarla, karşı taarruza geçerek Müslümanları dağıtma izni istedi; fakat Richard, hücuma geçilmesini katiyen yasaklamıştı. Kral, emrindeki daha yavaş şövalyelerin Müslüman hasımlarını yakalayabileceği ölçüde düşmanlarının atlarının yorulmasını bekliyordu. Karşı taarruz için toplu işaret verilene değin – ordunun öncü, merkez ve artçı kuvvetleri arasında ikişer borazan sesi –, hiç kimse yerinden ayrılmayacaktı. Gün ilerledikçe, atlar başta olmak üzere durmaksızın artan kayıplar, sıcak, toz ve Müslüman borazan ve davullarının susmayan gürültüsüyle birleştiğinde, haçlıların sabrı tükenmeye yüz tuttu. Bu arada ordu, iki saat içinde, ancak 3.2 km kadar ilerleyebilmişti.

Dönemin kaynakları, her ne kadar, sosyal seçkinler zümresini oluşturan lider ve şövalyelerin hareketleri üzerinde yoğunlaşsalar da, süvariyi koruma ve taarruz edenleri savuşturmada piyade askerlerinin rolü inkâr edilemez.

Ordunun en gerisindeki St. Jean şövalyeleri, birden bire kendilerini, hemen önlerindeki Fransız alaylarına karışma tehlikesiyle karşı karşıya buldular. Bu durum, haçlı ordu tertibini bir anda allak bullak

Arsuf Savaşı

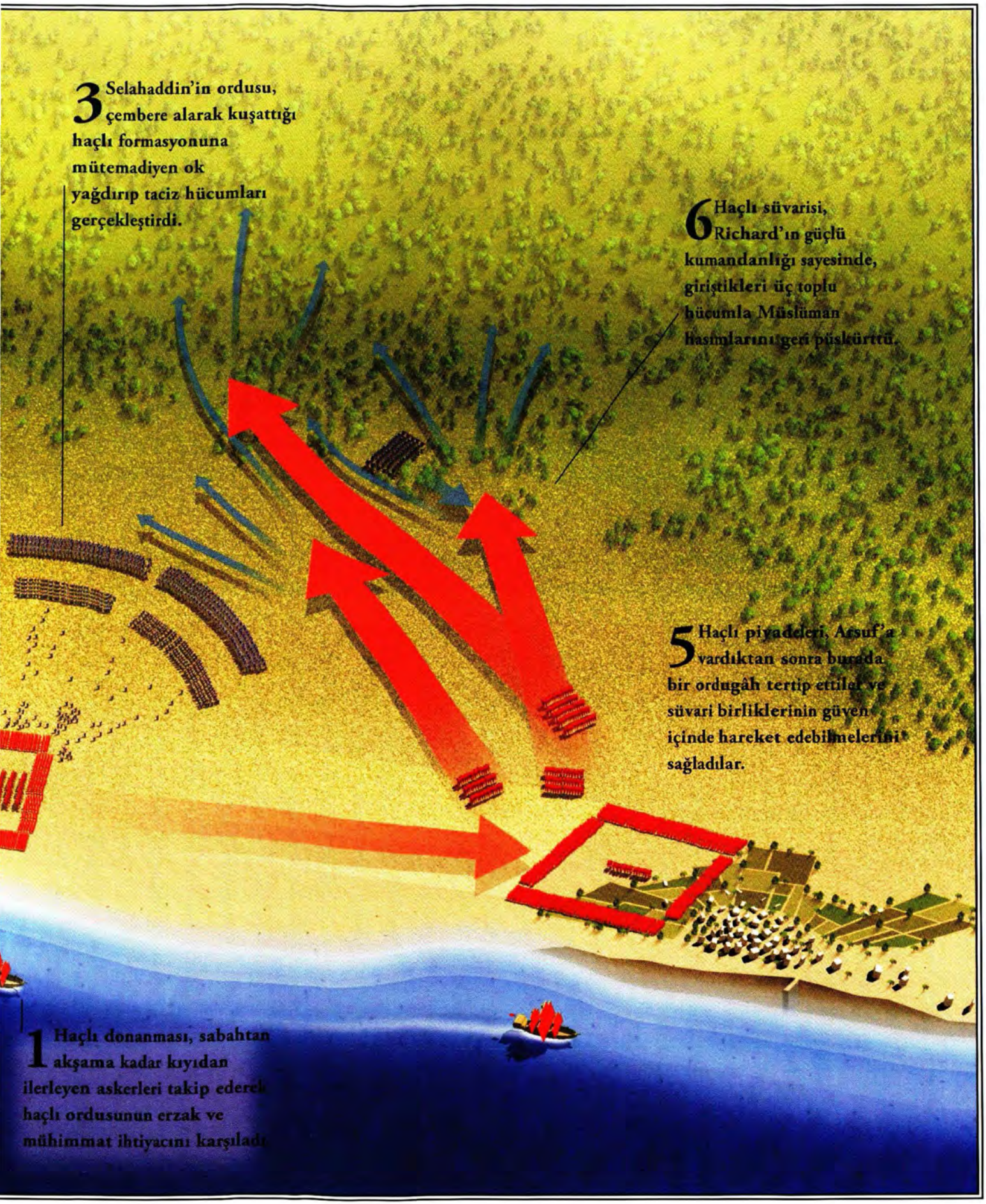
1191

Aslanyürekli Richard komutasındaki haçlı kuvveti, Suriye sahili boyunca aşağı inerek Arsuf kentine ulaşma amacındaydı. Ormanlık arazinin bahşettiği korumayı arkalarında bıraktıklarında, önlerinde bir gün içinde kat etmeleri gereken 10 km.lik çetin bir yol bulmuşlardı. Düşmanın bir an olsun kesilmeyen taciz saldırıları düşünüldüğünde, bu hayli meşakkatli bir yolculuktu. Richard, askerlerini Müslüman süvarisinin ok atışlarından koruyabilmek için, kutu benzeri bir askerî formasyon tercih etti. Şövalyeler, piyade sıralarının gerisinde emniyete alındılar. Tapınak şövalyeleri ve ordunun arkasını perdeleyen St. Jean şövalyeleri, düşman birlikleriyle doğrudan sıcak temasa geçebileceklerdi. Haçlılar, cayır cayır yakan güneşin ve Müslüman atlılarının sağanak gibi yağan oklarının altında, iki ileri bir geri menzillerine ilerlemeye çabalıyorlardı. Günün ilerleyen saatlerinde, St. Jean şövalyeleri düşmanlarına karşı hücuma kalktı. Richard, dizginleri elinden kaçırmamak için, vakit kaybetmeden destek hücumları tertipleyerek ezelî düşmanına acı bir yenilgi tattırdı.

Aslanyürekli Richard, Akka'yı zapt ettikten sonra, Suriye sahili boyunca ilerleyip kara yoluyla Kudüs'e ulaşma niyetindeydi. Ne var ki, bu maksadına vasıl olabilmesi için, evvela Selahaddin'le savaş meydanında kozlarını paylaşmalıydı.

3 Selahaddin'in ordusu, çembere alarak kuşattığı haçlı formasyonuna mütemadiyen ok yağdırıp taciz hücumları gerçekleştirdi.
6 Haçlı süvarisi, Richard'ın güçlü kumandanlığı sayesinde, giriştikleri üç toplu hücumla Müslüman hasımlarını geri püskürttü.
5 Haçlı piyadeleri, Arsuf'a vardıktan sonra burada bir ordugâh tertip ettiler ve süvari birliklerinin güven içinde hareket edebilmelerini sağladılar.
1 Haçlı donanması, sabahtan akşama kadar kıyıdan ilerleyen askerleri takip ederek haçlı ordusunun erzak ve mühimmat ihtiyacını karşıladı

edebilirdi. Dahası, St. Jean şövalyelerinin efendisi, düşmana misilleme yapmaksızın öylece beklemenin haysiyetsizliğini daha fazla taşıyamayacağına karar vermişti. Sonuçta, başka bir şövalye Carewli Baldwin'in refakatinde, karşı saldırıya geçti. Diğer St. Jean şövalyeleri ve bazı Fransız süvari alayları da, bunların peşine takıldı.

Haçlılar, hasımlarını bir mil boyunca takip ettiler. Bu kovalamaca, onlar için günün en tehlikeli anıydı. Ne de olsa, saf nizamını yitirmiş halde, şişmiş atlarının sırtında koşuşturdukları bu vakitte piyadenin koruyucu şemsiyesinin dışına çıkmışlardı; bilhassa Müslüman taktiklerinin, bir anda toparlanıp karşı hücumlar tertip etmek olduğu düşünüldüğünde. Gene de, Richard, ordusunda düzeni korumaya muvaffak oldu. İngiliz ve Norman birlikleri, geriden ihtiyatlı biçimde sancakla birlikte ilerlediler. Böylece saldırıya geçen süvari alayları, gerektiğinde geri dönüp bu nişanın etrafında yeni baştan intizam alabiliyorlardı. Arsuf'ta, tek bir hücumun düğümü çözdüğü söylenmesine karşın bu doğru değildir. Haçlılar, ilk hücumdan sonra iki saldırı daha tertip etmişlerdir.

İlkinde, Selahaddin'in, baştan ayağa sultanların hassa alaylarının geleneksel sarısına bürünmüş 700 atlık muhafız alayının karşı taarruzuyla boğuşmak zorunda kalmışlardı. Vahşi bir kapışmanın ardından, bu seçkin savaşçılar da püskürtüldü. Haçlı piyadeleri, bu esnada Arsuf'a ulaşarak vakit kaybetmeden çadırları kurmaya başlamışlardı. Burada kurulan ordugâh, etrafa süvari saldırıları yapılmasını kolaylaştıran güvenli bir üs işlevi görecektir. Bundan başka Richard, artçı kuvvetleri üzerine yapılan son bir baskına karşılık olarak, üçüncü bir hücumu yönetmiş ve düşman atlılarını, ovaya hâkim ağaçlı tepelerin zirvesine kadar atmıştı.

Haçlı süvarisi, pusuya düşme korkusu yüzünden daha ileri gitmedi. Haçlı kaynakları, savaş meydanında, aralarında 32 emirin bulunduğu 7000 düşman cesedi tespit edildiğini iddia ederler. Buna rağmen ertesi gün, Müslümanlar taciz saldırılarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Ama her halükârda, Richard, süvari ve piyadenin ustalıklı bir terkibiyle, Arsuf'u zapt etme emeline ulaşmada engel tanımayacağını kanıtlamış oldu. Piyadeler, ortaçağ savaş anlatılarında sıkça ihmal edilir; fakat bu vakada, ne denli değerli olduklarını herkese kanıtlamışlardı.

"Frank süvarisi bir öbek oluşturdu ve geniş kalkanlar taşıyan piyadeler, bir duvar misali bunların etrafında halka oldular. İntizamlı adımlarla askerlerimizin üzerine yürüdüler; piyadeler, kendilerine önceden tembihlendiği gibi, belirli bir savaş feryadını duyar duymaz, kenarlara açılarak süvarinin hücumuna yol verdi."
BAHAEDDİN İBN ŞEDDÂD

Hafif piyade

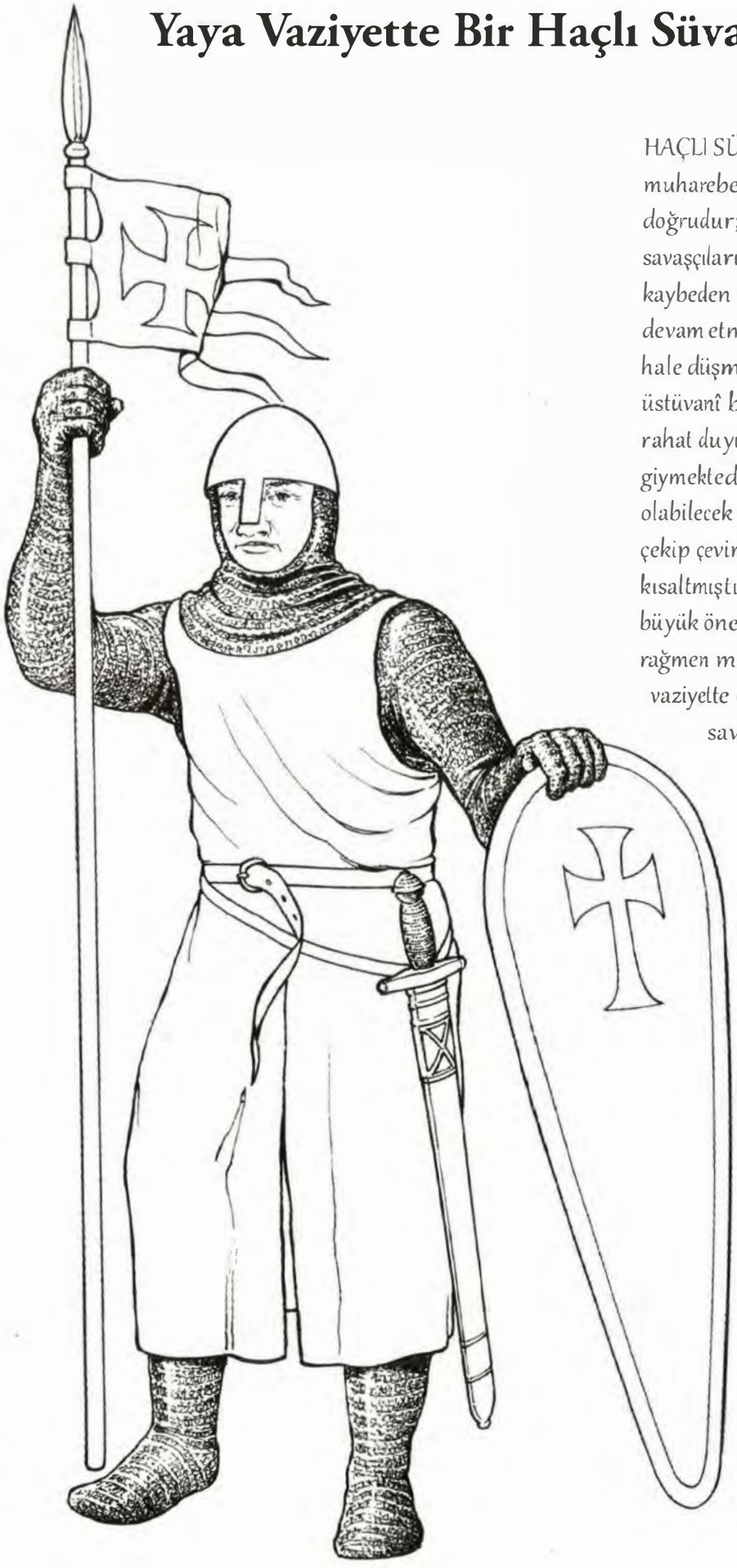
Ortaçağ piyadesi, birçok farklı kategoride ele alınabilir. İş taktiksel esnekliğe geldiğinde, hafif piyade hayatî bir öneme sahiptir. Bunlar, muhtelif tiplerde karşımıza çıkabilir.

Almogávarlar

İspanya'daki Arap fetihleri, belki de, yüksek hareket kabiliyetine dayanan savaşma tarzları inişli çıkışlı araziye uymadığı için, Pireneler'in hemen ucunda sona ermişti. Kuzeyde ihya edilen Hıristiyan krallıkları, askerî faaliyetin toplumun derinlerine kök saldığı bir içtimaî yapının doğuşuna önayak olmuştu: kent ve kasabalar, atlı veya piyade milis kuvvetlerin toplandığı yerler haline gelmiş; devasa kaleler, askerî tarikatların yurduna dönüşmüş ve Aragón krallığı, *almogávar* savaşçılar yetiştirmeye başlamıştı. Bu sonuncular, Müslüman krallıklarda çobanlık yaparken, önce eşkıya ve nihayet Müslüman toprakları talan eden akıncılar haline gelen, gözü pek bir hafif piyade cinsiydi. *Almogávar*lar, Hıristiyan kuvvetlerin, güneye, seyrek nüfuslu hudut bölgelerine doğru ilerledikleri 9. ve 10. yüzyıllarda gelişim gösterdiler.

*Almogávar*lar, delikli bir miğfer, koyun derisinden kolsuz bir ceket, *abarca* (bir tür entari) ve hafif olduğu kadar dayanıklı sandaletler giyerlerdi. *Azcona* denilen kısa bir mızrak, zırhı delebilen ciritler ve *colltell* adı verilen, kasap satırı ile bıçak karışımı palavârî bir bıçak taşırlardı. Bu hayli ağır ve geniş bıçağın ucu sivriydi. *Almogávar*lar, zırhlı hasımları karşısında çevikliklerine

Yaya Vaziyette Bir Haçlı Süvarisi (12. yüzyıl)

HAÇLI SÜVARİLERİNİN, İSLAM ordularıyla yapılan muharebelerde çoğu vakit göz önünde oldukları doğrudur; fakat Türk okçusu, çoğu kez, bu atlı savaşçıları bineklerinden mahrum bırakmıştı. Atlarını kaybeden birçok şövalye ve hizmetkârı, sefere yaya devam etmek durumunda kaldılar. Bu resim, bu hale düşmüş birisini tasvir etmektedir. Bu şahıs, üstüvanî bir miğfer yerine, sesini etrafındakilere daha rahat duyurabilmesine yarayan yüzü açık bir miğfer giymektedir. Toprakta yürürken tökezlemesine sebep olabilecek mahmuzlarından kurtulmuş; daha kolay çekip çevirebilmek için kargısının sapını keserek kısaltmıştır. Kalkan ve kılıcını ki, bu ikincisi hayli büyük önem taşıyan tamamlayıcı bir silahtır, her şeye rağmen muhafaza etmektedir. Atlarından yoksun vaziyette olsalar da, bu muharipler, piyadelerin savaşma gücünü takviye etmede ve baştan ayağa zırhlı donanımlarıyla, uzun menzilli silah kullanan askerleri korumada hayatî görevler üstlenebilirlerdi. Sûrlu William, vakayinamesinde II. Haçlı Seferi (1148) esnasında Şam dolaylarında vuku bulan bir çarpışmadan bahsederken, Almanların, tıpkı atalarının Julius Caesar'ın ordularında veya Roma İmparatorluğu'nun genişleme döneminde yaptıkları gibi, "muhataralı anlarda şövalyeleri atlarından indirdiklerini" zikreder.

güvenerek ciritlerini fırlatır, *azcona*larını atlara saplar ve *colltell* vasıtasıyla zırhların eklem yerlerinde yarıklar açarlardı. Katalan vakayinameci Ramón Muntaner, bir gün bir adam "bir Fransız şövalyesini öyle bir biçti ki; bacak, tek parça halinde baldırcakla birlikte yerinden koptu ve bu da yetmezmiş gibi, bıçak, yarım avuç miktarı atın sağrısına girdi" diye anlatır. Bu askerler, düşmanın yaklaştığını gördüklerinde, silahlarını birbirine çarpıtırarak "*Aur! Aur! Desperta Ferro!*" (Dinleyin! Dinleyin! Demir uyanıyor!) şeklinde şarkı söylerlerdi.

Aklı fikri İberya'ya yayılmak olan Kastilyalıların baskısından bunalan Aragón kraliyeti, 1280'lerde, Angevin Fransa'sının hâkimiyetinde olan Sicilya'ya saldırdı. *Almogávar*lar, bu savaşlarda, "yalnızca birer yelek" giyen hafif savaşçıların ne denli ölümcül olabileceklerini öğrenen Fransız şövalyeleri karşısında büyük bir şöhret kazanmışlardı.

Bizans imparatoru II. Andronikos, 1302 İtalya seferinin sonunda, *almogávar*ları Türklere karşı sevk etmek amacıyla hizmetine aldı. Bu savaşçılar, bilhassa kentlerde sergiledikleri yiğitlikleriyle vazifelerini layıkıyla yerine getirdiler. Ama ne yazık ki, Bizans yönetiminin "Katalan Birliği"nin maaşlarını ödeyememesi üzerine, *almogávar* ve yandaşlarından oluşan 8000 kişilik bir güruh ayaklanarak müstakil bir ordugâh kurup imparatorluğun altını üstüne getirdiler.

Katalan Birliği, 1311'de, bu kez Atina'nın Frank düküyle bozuşarak Kephissos Savaşı'nda eski işverenleriyle kozlarını paylaştılar. Atina dükü, 6000 şövalye ve 8000 yaya askerden mürekkep bir ordunun başında görünmüştü. Rakiplerinin ezici sayısal üstünlüğünden çekinen Katalanlar, önceden suyun yönünü değiştirerek bataklığa çevirmiş oldukları hattın gerisine, Kephissos nehrinin ardında kalan bir tepeye çekildiler. Bataklık arazi, şövalye taarruzunu başıbozuk bir kargaşaya çevirince Katalan savunmasını kırmak mümkün olmadı.

Sıra *almogávar*ların karşı taarruzuna gelmişti. Hafif zırhlı piyadeler, bir anda çamura saplanmış atların arasına sızarak ağır zırhlı binicileri dört bir yandan katletmeye başladılar. Kurnaz Katalanlar, ilk başta uzaktan harp eden piyadelerini öne çıkararak düşman saflarını zayıflatmaya gerek görmeyen kibirli Frankların sabırsızlığını çok iyi değerlendirmişlerdi. Gerçekten de, Frank şövalyesi, ilk andan itibaren karşısında çaresizlik içinde bekleyen zavallı bir av dışında bir şey görememişti. Ama şimdi, gözünü kan bürüyen *almogávar*lar, öylesine şiddetli bir hücuma geçmişlerdi ki, Frankların maneviyatı daha ilk darbede yerle yeksan oldu. Gerçi gene de, bu durumdan "piyade devrimi" adıyla bahsetmek doğru olmaz; bu daha ziyade, kendi vatanlarında Arap süvarisine, Anadolu'da Türklere ve Sicilya'da o an yüzleştikleri şövalyelere benzeyen kuvvetlere karşı engin tecrübeler kazanmış, son derece profesyonel ücretli askerlerin verdiği zekice bir karşılıktan ibaretti.

Frizyalılar

Frizyalılar, Avrupa'nın kuzeybatı ucundaki sahil şeridinde yaşayan bir Töton halkıydı. Bunlar, bataklık ve kumluk arazilerde, mesken tuttukları bölgenin tabiat şartlarına uygun şekilde, denizciliğe aşina bir sınır toplumu oluşturuyorlardı. Matthew Paris'e göre, bu insanlar "*gaveloches* adını verdikleri ve son derece hünerle kullandıkları ciritler, Dan baltaları ve uzun mızraklarla silahlanmışlardır. Hafif zırhlar ve keten ceket giyerler." 1256 kışında bir miktar Frizyalı, Hollandalı William ve maiyetini bataklık arazide pusuya düşürmüştü. Kendisi de zırhlı William'ın baştan ayağa zincir bir gaşiyeye bürünmüş atı, altlarında çatırdayan buza saplanıp yardıma muhtaç hale düştü. Hükümdarın refakatçileri kendisini terk edip kaçtı ve Frizyalılar, "ciritleriyle dört bir taraftan saldırdılar. William, hayatının bağışlanması karşılığında yüklü bir miktar fidyeyi gözden çıkarmasına karşın, bu insanlıktan nasibini almamış kişiler, gözlerini kırpmadan hükümdarı oracıkta paramparça ettiler."

Courtrai: 1302

Flamanların, 1302 yılında Courtrai'de Fransızlara karşı kazandığı zafer, geleneksel ortaçağ piyadesinin, şövalyelerden mürekkep bir orduyla savaşırken hangi adımları izlemesi gerektiğine dair iyi bir yönerge hüviyetini taşır.

1. Ordunun gerisini emniyet altına alma. Flamanlar, Courtrai kalesinde mahsur kalan Fransız garnizonunu kuşatma altında tutuyorlardı. Bu esnada kuşatmayı kaldırmak isteyen Fransız şövalyeleri, Flaman muharebe hattına saldırdığında, garnizon da bir

huruç harekâtı düzenledi; fakat Ypres komutasındaki askerlerin mızrak ve tatar yayları tarafından geri püskürtüldü. Mons-en-Pévèle (1304) gibi diğer savaşlarda, hareketli şövalyelerin, Flaman hattını cenahlardan sarmalarını engellemek maksadıyla, ordunun gerisine arabalardan sabit bir cephe oluşturulmuştu. Buna mukabil Flamanlar yürüyüş halindeyken, mızraklı İskoç *schiltron*ları[8] gibi, yeri geldiğinde durarak her taraftan kendilerini savunabilen "çelenk" formasyonları kullanıyorlardı.

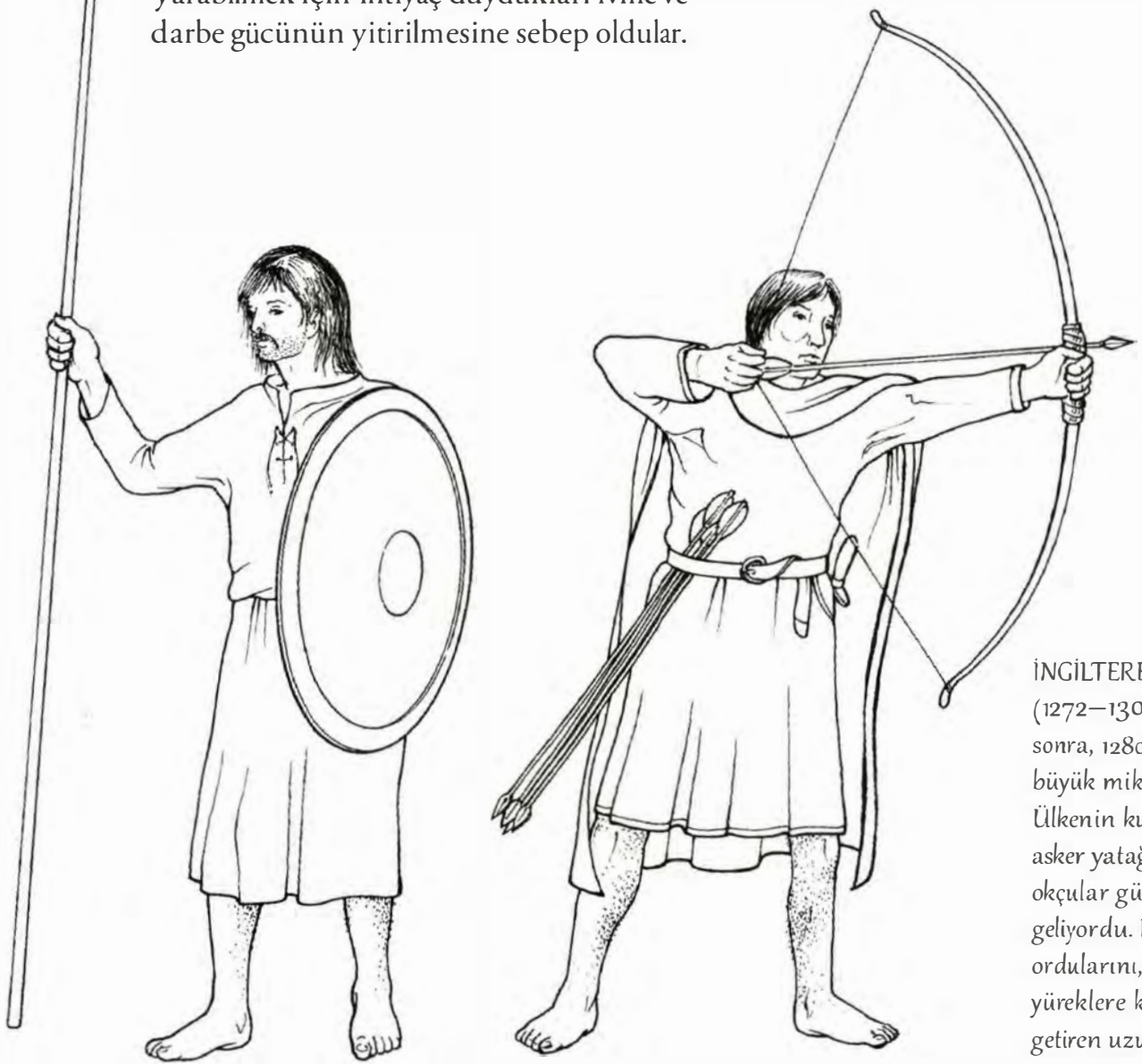
2. Kanatları emniyet altına alma. Courtrai'de, Lys nehrinin balçık kıyıları, Flaman ordusunun kanatlarını, düşman tarafından aşılamayacak şekilde güvence altına almıştı.

3. Muharebe hattına ulaşmayı zorlaştırma. Her ikisi de, çamurlu yokuşlar olan Groening Brook ve Grote Beek, şövalye hücumunun hızını keserek, şövalyelerin, Flaman müdafaa çizgisini yarabilmek için ihtiyaç duydukları ivme ve darbe gücünün yitirilmesine sebep oldular.

4. Yokuş yukarı bir noktaya yerleşme. Derelerden kente doğru yükselen arazi, şövalyelerle dövüşen yaya askerlerine avantaj sağladı.

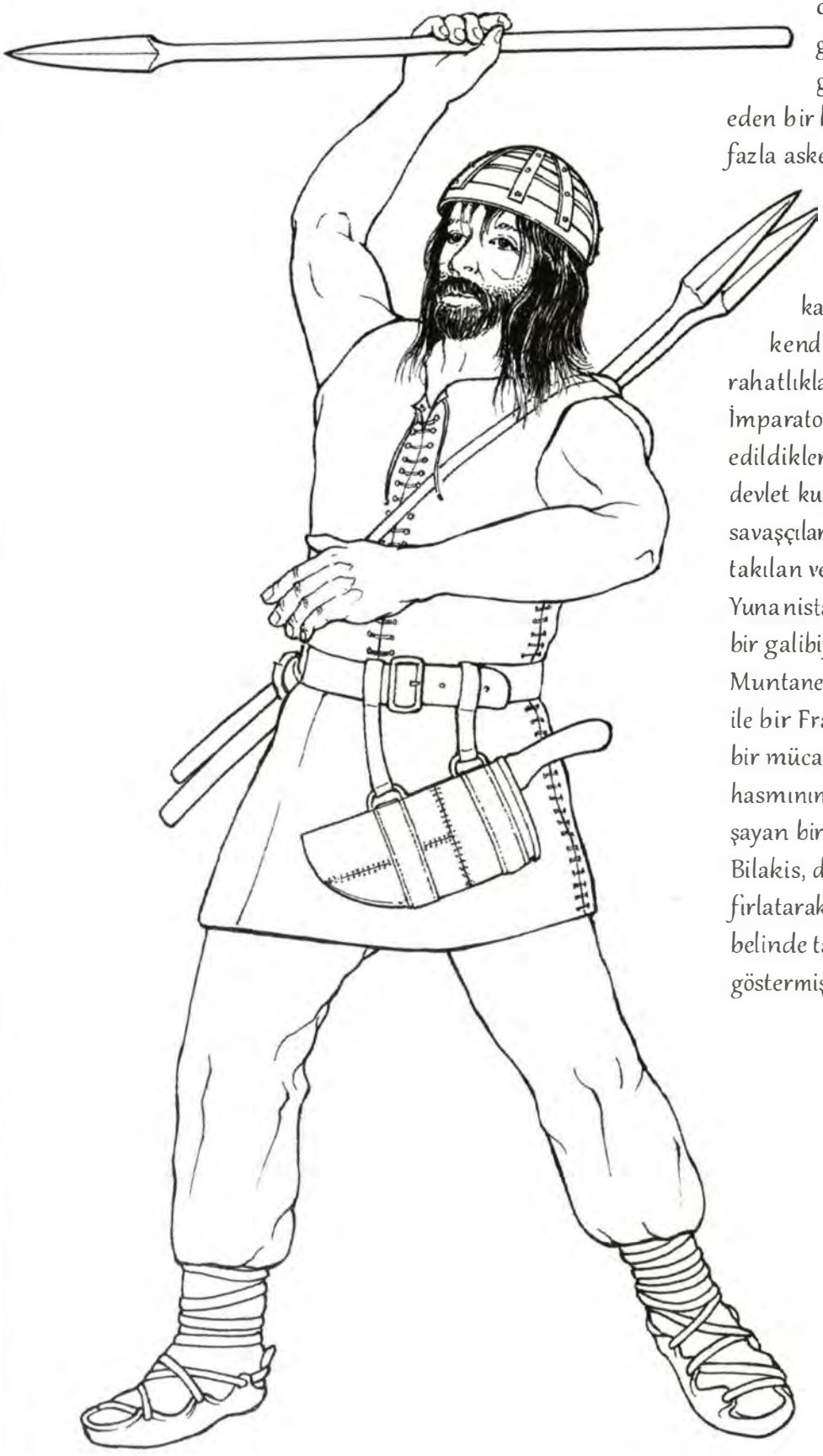
5. İhtiyat kuvveti bulundurma. Jan van Renesse'nin emrinde, muhtemelen Zeeland'tan gelen atlarından inmiş şövalyelerden oluşan bir ihtiyat kuvveti vardı. Bunlar sayesinde, savaşın en muhataralı anında, hasımları tarafından geri itilmekte olan Bruges kuvvetlerinin yardımına yetişmek mümkün oldu. Aslına bakılırsa, rezerv kuvvetleri arasında, yenilgiye uğratılan düşman güçlerini takip etmeye müsait atlı birliklerin bulunması en doğrusuydu; fakat Flamanlar, bu işi yapabilecek sayıda şövalyeye sahip değillerdi.

6. Perdeleme hattı oluşturma. Düşmanın, sıkışık nizamda bekleyen piyade saflarını, uzaktan atılan silahlarla bozmasını engellemek amacıyla yapılırdı. Artoislı Robert, Flaman müdafaasını zayıflatmak gayesiyle okçularını ileri yollamıştı. Buna karşılık

İNGİLTERE KRALI I. Edward (1272–1308), Galler'i fethettikten sonra, 1280'ler boyunca bu havaliden büyük miktarlarda asker topladı. Ülkenin kuzeyi, bir nevi mızraklı asker yatağı işlevini görürken, okçular güney bölgelerinden geliyordu. Bu okçular, İngiliz ordularını, 14. ve 15. yüzyılların yüreklere korku salan orduları haline getiren uzun yaycıların selefleriydiler.

Almogávar Hafif Piyadesi

İBERYA'NIN DAĞLIK BÖLGELERİ, ellerindeki ciritlerle süratli baskınlar yapıp, yine bir anda gözden kaybolmakta usta oldukları gibi, yeri geldiğinde, muharebe hattında da vazife icra eden bir hafif piyade türüne ev sahipliği yapmıştı. Pek fazla askerî teçhizat ve zırh taşımadığı açıktır; ama İspanya'nın doğusunda Katalonya'dan gelen bu almogávar, hiç de yabana atılacak bir savaşçı değildi. Ciritler ve bir nevi kasap satırıyla silahlanmış olan almogávarlar, kendi devirlerinde yaşayan herhangi bir piyadeyi rahatlıkla alt edebilirlerdi. Bunlar, 1302'de, Bizans İmparatorluğu tarafından paralı asker olarak istihdam edildiklerinde, kendi hesaplarına Atina merkezli bir devlet kurmaya bile muvaffak olmuşlardı. Bu mütevazı savaşçılar, 1311'de, süvari taarruzları bataklık araziye takılan ve çamur içinde bata çıka ilerlemeye çalışan Yunanistan'daki Frank şövalyeleri karşısında kesin bir galibiyet aldılar. Katalan vakayinamecisi Ramón Muntaner, Sicilya Seferi esnasında, bir almogávar ile bir Fransız şövalyesi arasında cereyan eden şahsî bir mücadeleyi tasvir eder. Fransız şövalyesi, atını hasmının üstüne sürdüğünde, almogávar takdire şayan bir cesaret sergileyerek yerinden kımıldamamıştı. Bilakis, dörtnala yaklaşan atın göğsüne ağır bir ciril fırlatarak şövalyeyi yere düşürmüş ve düşmanına belinde taşıdığı kasap bıçağının gaddarlığını göstermişti.

Flamanlar da, tatar yayı kullanan piyadelerini mızraklı birliklerin önüne konuşlandırarak, Fransızları, cephaneleri tükenene kadar belirli bir mesafede tutmayı başardılar.

7. Disiplini muhafaza etme. Flamanlar, geldikleri kent veya mensup oldukları loncalara göre tertip edilen kıtalarda muharebeye katılırlardı. Hep bir örnek kıyafet giyerlerdi. Her loncanın kendine mahsus sancağı sayesinde, bütün muharipler, nerede durmaları gerektiğini bilirdi. Dostla düşmanı birbirinden ayırt etmeye yarayan bir savaş nidası geliştirmişlerdi. Mızraklılar ve *goedendag* (iki elle kavranan ucu sivri bir nevi topuz) taşıyanlar, omuz omuza çarpışmayı öğrenmişlerdi. Mızraklılar, silahlarının sapını toprağa saplamak suretiyle, hasım şövalyelerin aşamayacağı bir set oluştururlar; *goedendag*lı askerler ise, savunma hattına takılıp kalan süvarilere ve atlarına darbeler indirirlerdi.

> *"Almogávarların ciritlerini fırlatmaları, iblisin bir oyunu gibiydi; bir defada, yüzden fazla Frank şövalyesi ve atı cansız bedenleriyle yere yığıldılar. Bundan sonra almogávarlar kargılarını ikiye bölüp kısaltarak atların bağırsaklarını deştiler."*
> MUNTANER, KATALAN KRONİĞİ

8. Müdafaa hattını tek parça tutma. Jan van Renesse askerlerine şöyle tavsiye etmişti: "Düşmandan hiç kimsenin, saflarınıza sızmasına izin vermeyin. Korkmayın. Atları da, insanları da öldürün. Savaş nidamız, 'Flandra, Aslan!'. Saflarınıza karışan veya hattı yarmaya yeltenen herkes, hemen oracıkta son nefesini vermelidir."

9. Liderleri atlarından indirme. Felemenkli prensler Guy de Namur ve Wilhelm van Jülich, hassa alayları ve bayraklarıyla atlarından inerek ön saftaki askerler arasında yerlerini almışlardı. Liderlerinin kendilerini bırakıp kaçmayacağını (ya da Fransızlarla gizlice anlaşıp soylu olmayan savaşçıları kendi kaderlerine terk etmeyeceklerini) gösteren bu jest, ordu maneviyatına hayatî bir katkı sağlarken, bir taraftan da muharebe gücünü yükseltiyordu.

10. Maneviyatı yüksek tutma. Komutanlar, savaş arifesinde, askerlerine savaş talimatlarını verdikleri ve bir kez daha uğruna çarpıştıkları davayı hatırlattıkları konuşmalar yapmışlardı. Askerlere, Fransız şövalyelerin kıymetli eşyalarla kaplı bedenlerini yağmalamak için saflarını bozan yoldaşlarını öldürme yetkisi verilmişti. Bu tür davranışlar, ordu nizamını bozarak herkesin hayatını tehlikeye atmak demekti. Guy de Namur, avam takımının önde gelenlerinden otuz kişiyi şövalye ilan ederek zanaatkâr birliklerinin temsilcilerinin sayısını artırmıştı. Savaştan önce herkes günah çıkararak cennette bir mekân edinmenin gereğini yerine getirdi. Ne de olsa, savaştan sağ çıkmayı beceremezlerse, hayatlarını meşru bir dava uğruna kaybetmiş olacaklardı.

11. Amansız takip. Flaman komutanlar (çoğunluğu şövalyeydi), yaya vaziyette olmalarına rağmen, Fransızların elinde kalan son ihtiyat kuvvetinin de takatten düştüğünü hissettikleri anda, derhal karşı saldırıya geçme emri verdiler. Piyadeler, var güçleriyle yenik şövalyelerin üzerine çullanarak, Fransız süvarisinin tekrar bir araya gelmesine fırsat tanımadan katliama başladılar. Bunlar, kendilerine direnmeye çabalayan hiç kimsenin gözünün yaşına bakmadan Fransız kampına kadar ilerlediler ve ordugâhın altını üstüne getirdiler. Hatta Flamanlar, Courtrai çarpışmasına, şövalyelerden ele geçirdikleri binlerce alamet ve nişandan ötürü, "Altın Mahmuzlar Savaşı" adını takmışlardı.

Bannockburn: 1314

I. Edward 1272'de tahta çıktığında, haçlı seferlerinin tozunu yutmuş tecrübeli bir askerdi. Neticede, Galler fatihi ve İskoçların korkulu rüyası namlarıyla, İngiltere'nin en kudretli savaşçı kralларından biri olduğunu kanıtladı. İngiliz kuvvetleri, Edward'ın yönetimi altında, gelecek iki asır boyunca muhafaza edecekleri bir kalıba döküldüler. Kral, Galler savaşları (1277–83, 1294–95) esnasında, okçuların faziletine tamamıyla ikna olmuştu. Bu sebeple olsa gerek, krallığının her köşesinde çoksayıda okçu yetiştirmeye çalıştı. İngiltere'nin insan kaynakları, İskoçya ile kıyaslandığında hayli bereketliydi.

İskoçların, 1296'daki İngiliz istilasına karşı koyabilme imkânı yoktu; ama Edward, henüz sefer bitmeden Fransızlarla çarpışmak üzere ayrılmak

zorunda kalmıştı. Orta halli bir İskoç asilzadesi olan William Wallace, kraliyet muhafızı unvanını aldıktan sonra, asker toplayarak İngilizleri Stirling köprüsünde mağlup etti (1297). Aslına bakılırsa, bu zafer, Wallace'ın tertiplediği bir pusudan ibaretti. Kendine fazlaca güvenen İngiliz süvarisini dar bir geçit yerine çeken Wallace, atlıların savaş düzeni almaya çalıştığı bir anda mızraklı birlikleriyle saldırıya geçip İngilizleri darmadağın etmişti. Bununla birlikte 1298 Falkirk'te, İskoç taktiklerinin ne denli sınırlı olduğu görüldü. Yarım milenyum önce yaşayan *Pict*ler bile, bu savaşta tatbik edilen İskoç taktiklerine yabancı sayılmazlardı: kılıç ve kalkan kullanan askerlerin desteğinde kalabalık bir mızraklı güruhu ve geri kalanların taşıdığı balta ve mızraklı baltalar.

"Mızraklar ve goedendaglardan örülü bir duvar, ön safların tepesinde, güneş ışığının altında hafifçe parıldıyordu. Bu manzaraya şahit olan her kim olursa olsun, Flamanların, nefislerine canlılık katan büyük bir gururla dolu olduklarını görebilirdi. Komutanları, askerlerine sıkışık nizamı her surette muhafaza etmeleri gerektiğini söyleyip duruyordu. Kimsenin safları yarmasına izin verilmemeliydi."
GUILLAUME GUIART,
FRANSIZ VAKAYİNAMECİ

Her ne kadar, ön saflardaki mızraklılar ufak yuvarlak miğferler ve "jack" adıyla bilinen ve keçe bir yelekten başka bir şey olmayan ucuz zırhlar giymiş olsalar da, savaşçıların çoğu en basit zırhtan bile yoksundu. Süvarilerin durumu da bundan iyi değildi. Buna mukabil Edward, sefer için, 3000 adet atlı zırhlı silahşor ve 20.000 piyadeden oluşan bir ordu kurmuştu. Edward'ın atlıları, İskoç süvarisini savaş meydanından sürdüğünde, mızrak ve baltalar taşıyan kalkan şekilli piyade formasyonları olan hantal *schiltron*ları avlamak, İngiliz arbaletçileri ve okçuları için çocuk oyuncağı olmuştu. İskoç kuvvetleri bozulma emareleri gösterdiğinde, sahneye bir kez daha İngiliz süvarisi çıkarak, atlarını düşman askerlerinin üzerine sürdü. Sonuç, tam anlamıyla bir insan kıyımıydı.

Birçoklarına göre, İskoçların savaş meydanında İngilizleri alt etmesinin bir yolu kalmamıştı. Dahası, Flamanların, 1302 Courtrai'de Fransız ordusunu yenilgiye uğratması, İskoçların dışarıdan alabileceği yardımın da önünü kesmişti. Bu olumsuz şartlar karşısında, Robert Bruce gibi sözü dinlenen soyluların bir kısmı, İngiliz hâkimiyetini kabul etmeye razı oldular. Edward, 1304'te stratejik önemi haiz olan Stirling kalesini zapt ettiği vakit, rakipleri teslim bayrağını çekmiş görünüyordu.

Taht adaylarından birini öldürdüğü için kanun kaçağı ilan edilen Robert Bruce, gerilla taktiklerine başvurdu. 1307'de (Edward'ın öldüğü sene) Loudoun Tepesi'nde İskoçlara iktidarını kabul ettiren Bruce, arkası kesilmeyen baskınlar ve ücra köşelerde bulunan kaleleri ele geçirerek İngilizleri canından bezdirdi. Bu arada tahta geçmiş olan II. Edward, babasının askerî meziyetlerinden hiç nasibini almamıştı. Yeni hükümdarın 1310 İskoçya seferi, Bruce'un kaçak güreşmesinden ötürü hiçbir neticeye ulaşmadı. 1314 yılına gelindiğinde, durum o denli nazik bir hal almıştı ki, II. Edward, İskoç muhasarası altında bekleyen Stirling kalesine yardım yollamak mecburiyetinde kalmıştı.

Edward, 1314 Mart'ında, Galler, Midlands ve kuzey ülkelerinden 2500 süvari ve 20.000'den fazla piyadeden oluşan bir kuvvet topladı. Gerçi yaz ortasına gelindiğinde, diğer bir ifadeyle, Edward'ın Stirling'i kurtarmak amacıyla eyleme geçtiği tarihte, bu kuvvetin önemli ölçüde azalmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tespiti, babasının seferlerine bakarak teyit etmek mümkündür. Bu devirde, yaya askerlerin uzun süren seferlerde hizmet etme mükellefiyeti bulunmadığından, bunları sefer sonuna kadar bir arada tutmak mümkün olmaz; hatta kimi zaman modern ordularda kabul edilmesi imkânsız toplu terhisler olurdu. Keza II. Edward'ın yanında götürdüğü piyadelerin çoğunun acemi erler olma ihtimali de vardır. Kralın ordusunda, elbette, aralarında 100 okçunun da bulunduğu Galler'den toplanan 3000 kişilik piyade gücü gibi, iyi eğitimli çekirdek bir kuvvet mevcuttu. Son tahlilde, yarısını

okçuların oluşturduğu 12.000 civarında yaya kuvveti bir araya getirilmişti. 2000'in üzerinde zırhlı süvari ile birlikte düşünüldüğünde, bu birlikler, hatırı sayılır bir kuvvet demekti. Buna mukabil Robert Bruce, yalnızca bir elin parmakları kadar zırhlı süvari, 300 civarı hafif süvari ve 10.000 kadar bedbaht halde piyade toplamayı başarmıştı. Üstelik okçulardan yana da pek kısmetli olduğu söylenemezdi. Bilakis İngilizler, bu silahı kullanan askerler bakımından büyük bir üstünlüğe sahiptiler. Kral Robert, 16 sene önce Falkirk katliamına kurban gidenlerle aynı akıbeti paylaşmamak için ne yapabilirdi?

Bir kere, her ne pahasına olursa olsun, Edward'ın kuşatmayı kaldırmasına müsaade edilmemeliydi. Edward kaleyi halas etmediği başardığı takdirde, Robert, saygınlığına esaslı bir darbe yemekle kalmayacak; stratejik hamle üstünlüğü de İngilizlere geçecekti. Robert, elinde avucundaki kısıtlı imkânları yaratıcı biçimde değerlendirmek zorundaydı. Görünüşe bakılırsa, İskoçların sahip olduğu en büyük avantaj, İngilizlerin güneyden Stirling'e ulaşmak için kat etmek zorunda oldukları arazinin çetin şartlarıydı. "The Carse"[9] adıyla bilinen bu alan, çamurlu arazinin bolca akarsu ve sazlık çukurlar tarafından kesildiği bir yerdi. Burada bulunan yegâne kuru zemin, Falkirk'ten Stirling'e uzanan Roma yoluna bağlıydı. Bu yol, kentin 5 km güneyinden geçen Bannock Burn'le (Bannock Irmağı) kesişmekteydi. Arazi şartları, bu yolun her iki tarafında yükselen ağaçlar tarafından iyice ağırlaştırılmıştı. İngilizler, sık ağaçlıkla boğuşmak istemiyorlarsa, istikametlerini sağa çevirmek mecburiyetindeydiler. Aslında sağ taraftaki arazi de, Forth nehrinin gelgitlerle sürüklediği sular yüzünden başa çıkılması güç bir bataklığa dönüşmüştü; ama yine de, burada bulunan Dryfield yolu, İskoçların yanından dolaşmak amacıyla kullanılabilirdi.

1300'LERDE FAALİYET GÖSTEREN İskoç mızraklıları, çoğu vakit deri bir miğfer ve bir kalkandan ibaret olan askerî teçhizatlarıyla son derece mütevazı biçimde silahlanmışlardı. Birçoğunun kafasında miğfer bile bulunmazdı. Ne var ki, bunlar schiltron formasyonu içinde sıkıca bir araya geldiklerinde, İngiliz ağır süvarisinin hücumlarına göğüs gerebileceklerini göstermişlerdi.

İlk Gün

23 Haziran'da, Bannock Burn'da bir köprübaşı tutmak için doğrudan Roma yolundan aşağı doğru ilerlediklerine bakılırsa, İngilizler başlangıçta Dryfield yolundan haberdar olmayabilirler. Kral Robert, İngilizlerin ırmağı geçmeyi düşündüğü noktada oluklar açtırarak çoktan tedbir almıştı. Bu gözlerden saklı *pottis*, bir kadem yarıçapında, diz yüksekliğinde ve içlerinde birer tahta sırığın saklandığı deliklerdi.

Bu tür savunma tedbirleri, Roma devrinden beri "kurt kapanı" adıyla meşhur olmuştu ve süvariler açısından ölümcüldü. Bu tuzaklar, "yolun gerisindeki açık arazinin tamamına, [Robert'ın] İngilizlerin kaleye doğru ilerlemek niyetindeyseler, geçmek zorunda olduklarına inandığı alana döşenmişlerdi." Başlarına gelecekten habersiz İngiliz süvarisi, geçit yerini zorlamak amacıyla ileri atıldı. En başta, bir anda kendini kralla ikili bir mücadelenin içinde buluveren Henry de Bohun vardı.

Bu düello, İngiliz komutan açısından hiç de iç açıcı olmadı. Henry de Bohun, atını, dosdoğru tuttuğu, ucu düşmanına bakan kargısıyla Robert'ın üzerine sürdüğünde, kral atının dizginlerine yapışıp eğilerek ilk darbeyi savuşturdu ve elindeki savaş baltasıyla rakibine sert bir darbe indirdi. İskoç piyadeleri, bu kapışma esnasında savunma mevzilerine koşuşturmaktaydılar. Liderlerinin gözlerinin önündeki kahramanca mücadelesi, bu askerlerin maneviyatını hayli yükseltmiş olmalıdır. Gene de, onların da yerine getirmeleri gereken hayatî bir vazifeleri vardı. Sir Clifford Robert, emri altındaki 300 süvari eşliğinde nehri geçmekle meşguldü ve niyetinin, daha önceden oyuklar açılmış alanın arkasından Stirling kalesine yönelmek olduğu aşikârdı. Belki de 500 kişiden daha fazla olmayan İskoç piyadesi, bu manevrayı önleyebilmek amacıyla *schiltron* düzenine geçti. İtiraf etmek gerekirse, şartlar, pek de piyadenin lehine görünmüyordu; fakat mızrakların çelik uçları, atlıları zararsız bir mesafede tutmayı başardı. Hatta bu esnada, piyade formasyonunu yarmaya niyetlenen birçok asilzade hayatını kaybetti. Ana İngiliz ordusuyla geride kalan okçulardan yoksun olduğunda, süvarinin, kararlı bir piyade direnişini kırmaya muktedir olmadığı görülmüştü. Hiç şüphesiz, Kral Robert'ın yiğitçe tavırlarından da etkilenen İskoçların yüksek morali, İngiliz öncü kuvvetlerine, ödemeleri gereken bedelin hiç de öyle sanıldığı gibi ucuz olmadığını öğretmişti. Kral Edward ve ordusunun ana bölükleri, günbatımında savaş meydanına yetiştiler; fakat saat artık yeni taarruzlar düzenlemek için çok geçti.

O gece, her iki ordu için de zorlu oldu. İskoç tarafında, o ana değin bütün hesabı bir meydan savaşından kaçınmak olan Robert, gün ağarana dek, hasmıyla açık arazide kapışıp kapışmama hususunda düşünüp durdu. Ne de olsa, İngiliz ordusu daha kalabalıktı, daha iyi teçhiz edilmişti ve Falkirk'te Wallace'ın ordusunu yerle bir eden ölümcül bir silaha, yani yaylara sahiplerdi. Görünen o ki, Robert, ertesi gün İngilizlerin karşısına çıkarak, hayatı ve bütün İskoç ordusuyla birlikte, taç giydiği günden bu yana kazandığı her şeyi riske atmış olacaktı.

Korkunç bir başıbozukluk içinde olan İngilizlerin durumunun da bundan iyi olduğu söylenemezdi. Son günlerini, yaz ortasında Stirling'e ulaşabilmek için canlarını dişlerine takıp yürüyerek geçirmişlerdi. Daha kötüsü, bu çileli yürüyüşten sonra çadırlarını kurabilmek için tek bulabildikleri yer, bir çamur deryasından ibaretti. İnsan ve hayvanların içme suyuna ihtiyaçları vardı; bu sebeple, piyadelerin büyük kısmını nehrin öte yakasında bırakan atlılar, su bulma umuduyla Bannock Burn'u geçmişlerdi. İngilizlerin, İskoçların sol cenahında birtakım manevralar yapmış olmaları mümkündür; ama yine de, bu, ordunun gece vakti konaklamak için yayılmasından ibaret olabilir. Her şeyden önemlisi, ana ordudan ayrılan atlı silahşorların, piyade desteğinden mahrum kalmış olmalarıdır. Robert, İngiltere hizmetindeki Sir Alexander Seton isimli bir İskoç asilzadesi vasıtasıyla, İngiliz ordusunda hüküm süren düzensizlikten haberdar olmuştu. Bu şahsiyet, İskoç ordugâhına gelerek İngilizlerin şevki kırılmış, başıbozuk ve yorgunluktan bitap düşmüş vaziyette olduklarını ve kötü yönetildiklerini bildirmişti. Bu istihbaratı alan Kral Robert, kolları sıvamaya karar verdi. Ertesi sabah, günün ilk ışığıyla birlikte saldırıya geçecekti.

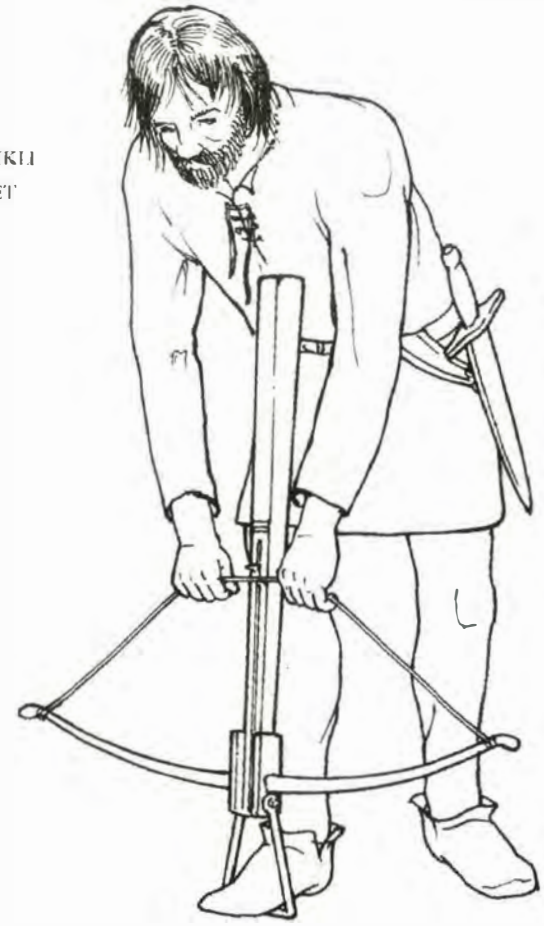
İkinci Gün

İskoçya'da şafak yazın erken söker; İskoçlar da, Bannock Burn etrafında öbekler halinde bekleyen İngilizlere karşı, sabahın üçünden hemen sonra harekete geçtiler. Görünüşe göre, piyadelerin büyük bölümü, Balquiderock düzlüğünün güney ve doğusundaki balçık ve bataklık arazide bir araya gelirken, süvariler Dryfield'de toplanmışlardı.

İşin doğrusu, savaşın en kritik safhalarının, Bannock Burn'ün Stirling tarafında mı, yoksa karşı yakada mı cereyan ettiği kesin olarak bilinmemektedir. İkinci seçeneğin gerçek olabilmesi için, *schiltron*ların derenin öte yakasına geçip burada yeniden savaş

nizamı almış olmaları gerekir. Her ne olmuş olursa olsun, savaşın görgü tanıklarının nazarında en kayda değer hadise, piyadelerin, baştan aşağı zırhlı şövalyelere ve atlı silahşorlara saldırma cesaretini göstermiş olmalarıdır. Savaşa bizzat katılan bir İngiliz soylusu olan Sir Thomas Grey'e göre (muharebenin ilk gününde İskoçlara esir düşmüştü):

"İskoçlar çarpışmaya kararlıydılar ve sabahın ilk ışıklarıyla, üç kol halinde ormandan yürüyüşe geçtiler. Yönlerini, gözlerini dahi kırpmadan, bütün gece boyunca gemlenmiş atlarının yanı başında teyakkuzda bekleyen İngiliz ordusunun üzerine çevirdiler. İngilizler, yaya vaziyette savaşmaya alışkın olmadıklarından alelacele atlarına tırmandılar; buna karşın İskoçlar, bundan evvel Fransız kuvvetlerini Courtrai'de ayakları üzerinde mağlup etmiş olan Flamanların izinden gitmeye niyetliydiler. İskoçlar, *schiltron*lar halinde yanaşarak, hıncahınç kalabalıktan ötürü hareket kabiliyetini yitirmiş olan İngiliz ordusuna saldırdılar. İskoç mızraklarını burunlarının dibinde hisseden atlar, dehşet içine düşmüştü. İngiliz ordusunun arka safları, Bannock Burn'un oluşturduğu hendeğe gerileyerek birbirlerinin üzerine kapaklanmaya başladı."

AYAKLIKLI ARBALET

KANCALI ARBALET

MANDALLI ARBALET

ARBALETİ GERME YÖNTEMLERİ.
Üstte: y. 1200. Ayağın ayaklığa bastırılıp yayın elle çekilmesi.
Sol başta: y. 1300. Kemerden sarkan "kanca", silahın kurulmasını kolaylaştırıp çabuklaştırıyordu.
Sol: y. 1500. Mandal düzeneği, atış menzili 400 metreyi bulan çok daha kuvvetli çelik yayların gelişimine imkân tanıdı.

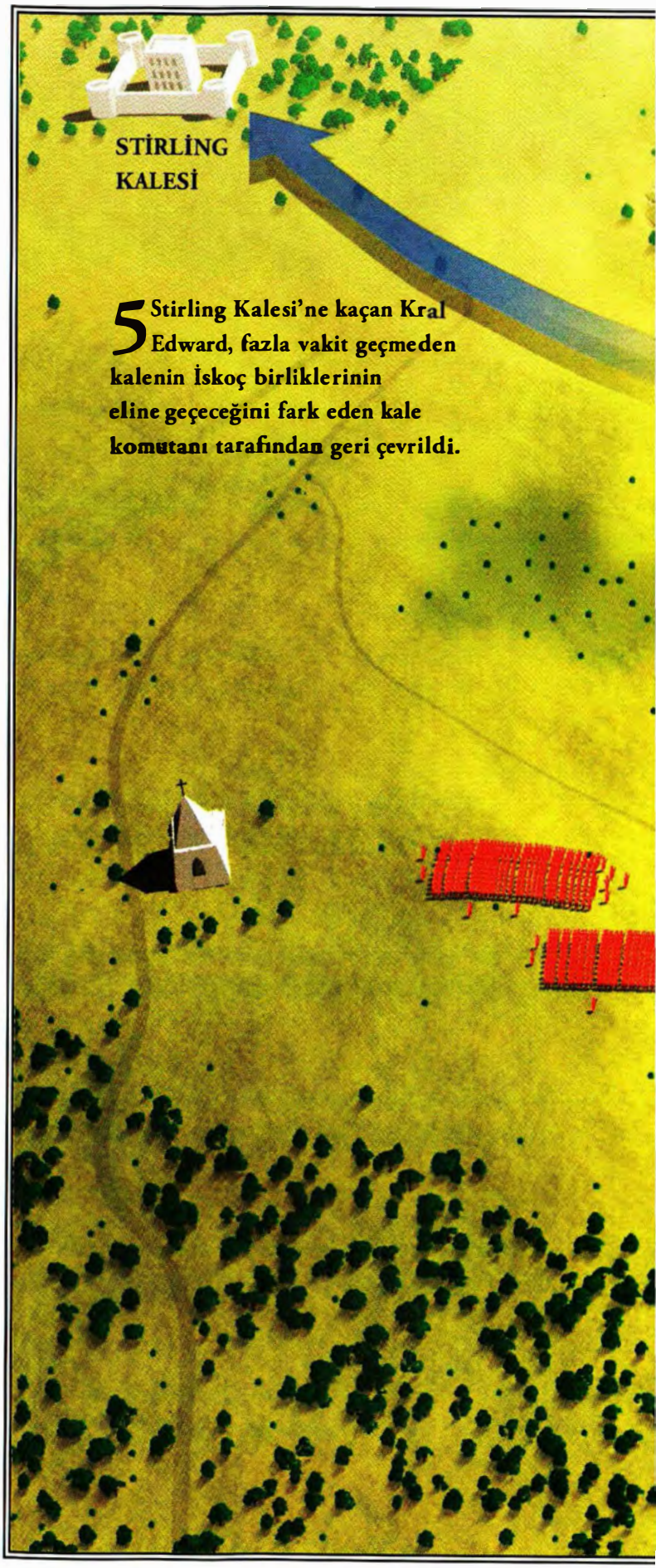
Bannockburn Savaşı

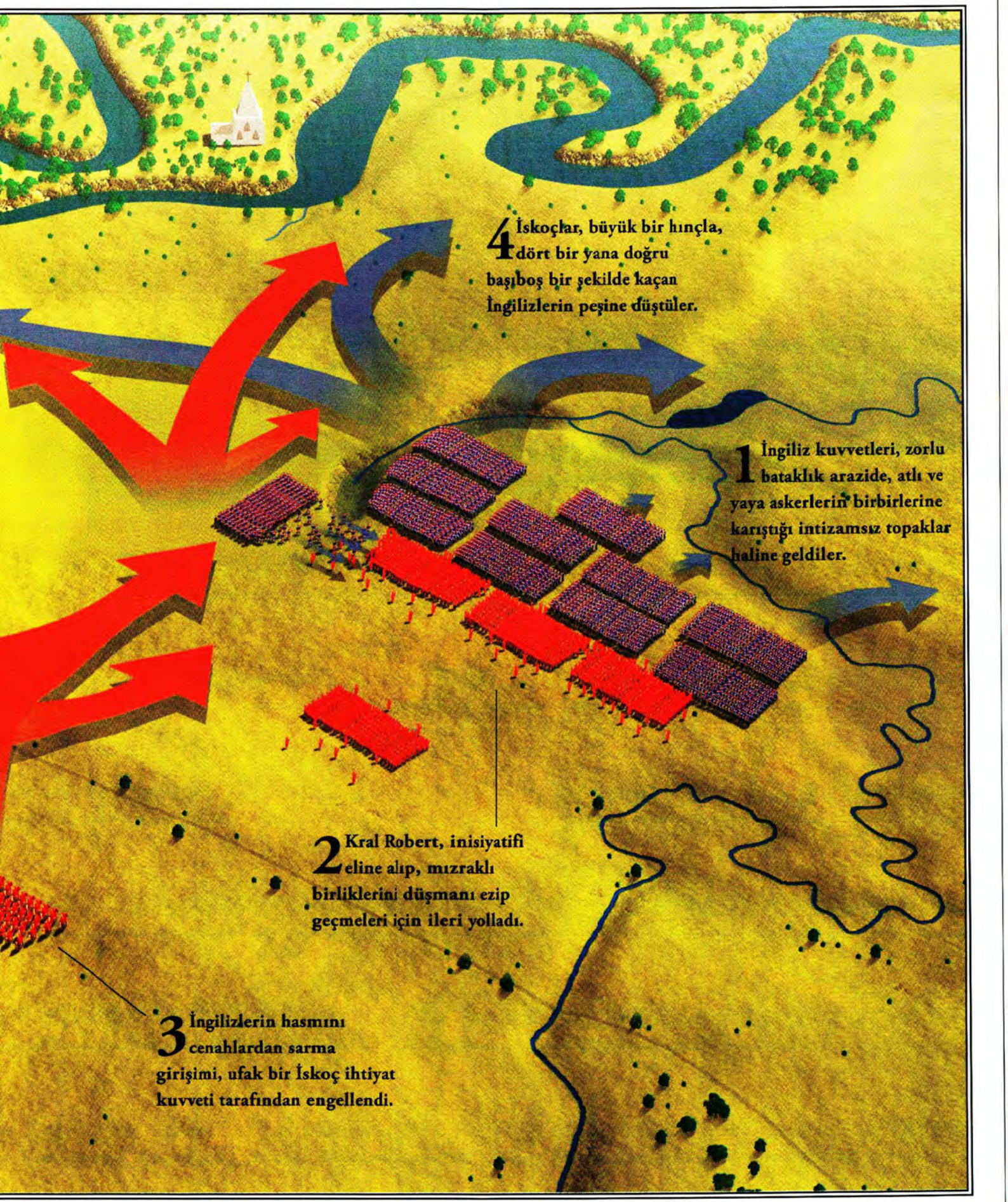
1314

Bannock deresine yerleşen ve düşman süvarisinin ilerleyişini durdurmak için toprağa oyuklar açan İskoçlar, savaşın başlamasından bir gün önce, İngiliz hücumlarını başarıyla savuşturdular. İngilizler, gece karanlığında bir kanat manevrasına niyetlenseler de, arazinin olumsuz şartlarına takılıp kaldılar. Sulak ve bataklık arazi ve bayırın tepesindeki kayalıklar, ağır teçhizatlı ve zırhlı şövalyelerle piyade okçularını bir arada kullanmak isteyen İngilizlerin elini kolunu bağlamıştı. İngilizler, esas çarpışmaların yaşanacağı gün, biraz da ne olduğunu anlayamadan, kendilerini, sırtlarında Bannock deresi olduğu halde koyun sürüsü misali, harp nizamlarını yitirmiş biçimde yumaklanmış buldular. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Kral Robert, İngiliz kuvvetlerinin tekrar savaş düzenine girmesine zaman tanımadan, mızraklı *schiltron*larını ileri yürütüp hasmını süratle ezdi. Robert, aynı zamanda, pek kalabalık olmayan süvari birliğini, kanatlara yayılmaya çalışan bir miktar İngiliz okçusunun üzerine yollayarak muhtemel bir tehlikeyi daha doğmadan bertaraf etmişti. Kral Edward'la savaş meydanına gelen İngilizler, ne ileri ne geri gidebilecek durumdaydılar ve çok sayıda ölü ve esir bırakarak savaşı kaybettiler.

Bannockburn, İskoçya için stratejik önemi haiz bir mevkide, Stirling Kalesi'nin hemen güneybatısında yer alır. Bannockburn Savaşı, bu kaleyi zapt etmek ve elinde tutmak isteyen güçler arasında cereyan etmişti.

4 İskoçlar, büyük bir hınçla, dört bir yana doğru başıboş bir şekilde kaçan İngilizlerin peşine düştüler.
1 İngiliz kuvvetleri, zorlu bataklık arazide, atlı ve yaya askerlerin birbirlerine karıştığı intizamsız topaklar haline geldiler.
2 Kral Robert, inisiyatifi eline alıp, mızraklı birliklerini düşmanı ezip geçmeleri için ileri yolladı.
3 İngilizlerin hasmını cenahlardan sarma girişimi, ufak bir İskoç ihtiyat kuvveti tarafından engellendi.

İngiliz okçularına gelince, Lanercost Kroniği, bunların "muharebe hattının önüne fırlatılmış olduklarını; İskoç okçularının taciz atışlarına maruz kaldıklarını; ancak henüz her iki taraftan da üçer beşer kişi yaralanmış veya öldürülmüşken, İngiltere kralının hizmetindeki okçuların, rakip meslektaşlarını kaçmaya zorladıklarını" kaydeder. Bu başarının, savaşın ileri safhaları üzerinde tayin edici bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte John Barbour, *The Brus* adlı manzumesinde, İngiliz okçusunun, muharebe hattının kenarlarına yerleşerek mücadelenin adam adama boğuşmaya dönüştüğü noktalara atış yapma imkânına kavuştuğunu yazarak, "bunlar, o denli seri atışlar yapıyorlardı ki, atışlarını devam ettirebilmiş olsalardı, İskoçların akıbeti hiç de hoş olmayacaktı" iddiasında bulunur. Bazı kaynaklar, 350 kişilik ufak İskoç atlı müfrezesinin, gerçekleştirdiği bir hücumla bu tehdidi bertaraf etmiş olabileceğini belirtirler.

"Atları şiddetli mızrak darbeleriyle karşılaşan İngiliz süvari müfrezeleri, kargaşaya düşerek kaçmaya başladılar. Bu felaketi müşahede eden kraliyet muhafız alayı, her ne kadar kral müteredditolsa da, Edward'ı apar topar savaş meydanından uzaklaştırarak Stirling Kalesi'ne getirdi."
SIR THOMAS GRAY

Muharebenin ana eksenine dönülecek olursa, İngiliz süvarisi, çarpışmasını gün boyunca herhangi bir destek almadan sürdürmüşe benzemektedir. Elbette bu durumda, İskoçların, ilk günde gösterdikleri başarıyı tekrar etme imkânı doğmuştu. Daha da beteri, bu defa, akarsu kıyısı ile bataklık arazi arasına sıkışan atlıların kaçacak yerleri yoktu. Muhtemelen kama formasyonuna girmiş olan *schiltron*lar, yürüyüşe geçerek karşılarına çıkan şövalyeleri vahşice püskürtmeye başladılar. Bu arada, büyük ihtimalle efsaneden ibaret olan bir hikâyeye göre, "ayaktakımı" – uşaklar ve ordu esnafı –, İskoç ordusunun gerisinde zuhur ederek, takviye birliklerinin geldiği zannına kapılan birçok İngilizin silahlarını bırakarak kaçmasına sebep olmuştu. İngiliz ordusunu perişan eden İskoçların, Kral Edward'ı ele geçirmesine ramak kalmıştı. Hatta kral, atının örtüsüne yapışmaya çalışan ellerden, hışımla savurduğu topuzu sayesinde son anda kurtulmuştu. Bu hengâmede kralın atı telef olurken, saldırganlar, kralın kalkan taşıyıcısı Sir Robert Northburgh'u atından devirerek katlettiler. Kral, hayatını kraliyet kafilesini sağ salim Stirling kalesine kadar götüren Pembroke kontu Giles d'Argentan'a borçluydu.

Savaştan kaçmanın utancını kaldıramayan d'Argentan, döndüğü savaş meydanından sağ çıkmayı başaramadı. Kale dizdarı Sir Philip Moubray, Edward'ın içeriye girme talebini geri çevirdi. Kale komutanının isabetli biçimde tahmin ettiği gibi, mağlubiyetle kapatılan bu savaştan sonra kalenin düşmesi an meselesiydi ve bu takdirde, İskoçlara rehin düşecek olan kral muazzam kıymette bir fidye anlamına gelecekti. Sonuçta, ordusu ağır bir hezimete uğrarken Edward sessiz sedasız ortalıktan kayboldu. Barbour'ın *The Brus*'una kulak vermek gerekirse, savaştan sonra Bannock Burn cansız bedenlerle öylesine dolmuştu ki, muzaffer İskoçların suyu geçmek için köprüyü kullanmasına gerek kalmamıştı.

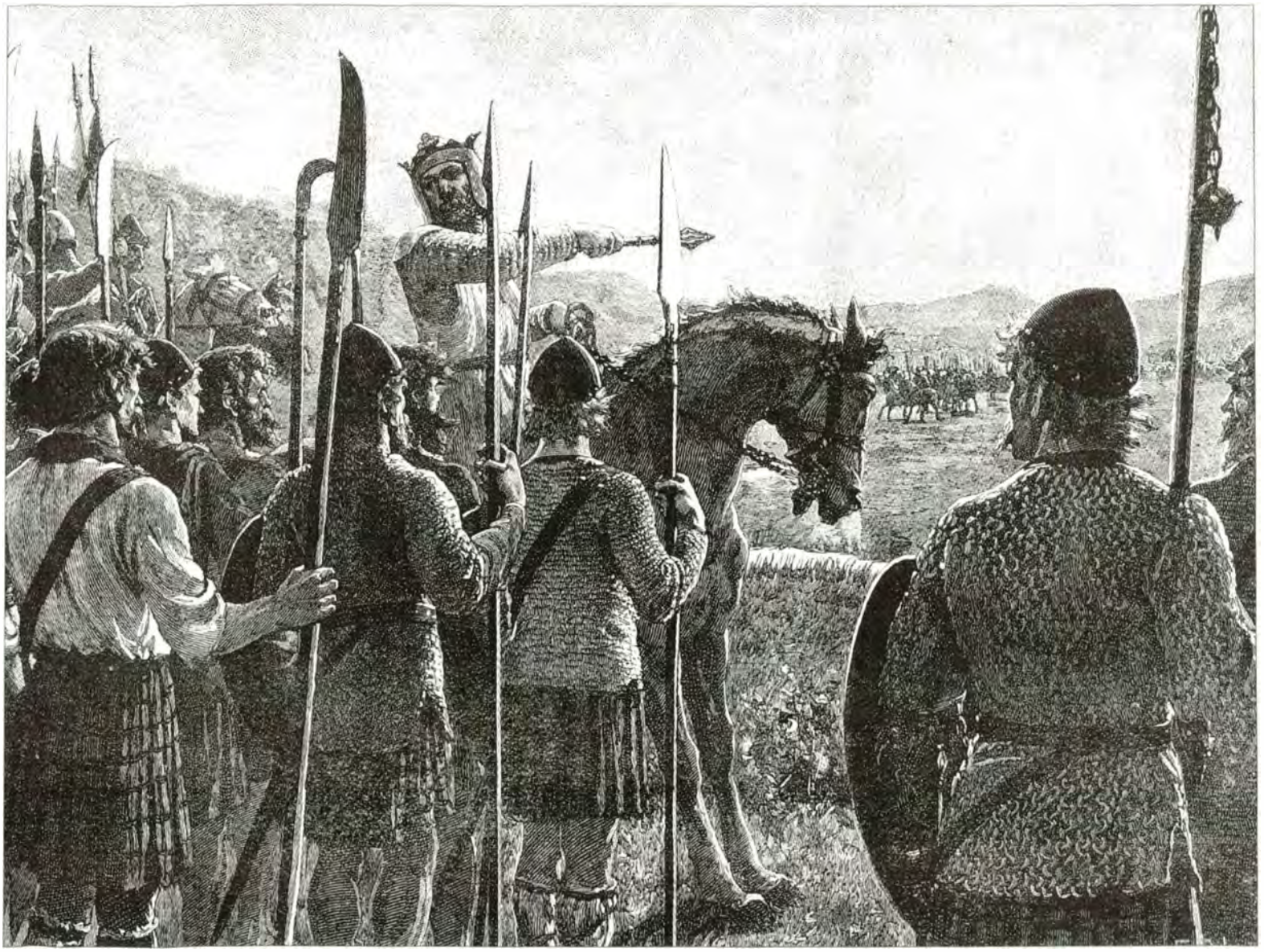
Robert Bruce'un kazandığı zafer, saltanatının sonuna değin harp meydanlarında İngilizlere karşı bir psikolojik üstünlük kurmasını sağladı. Bruce, bir daha İngilizlere karşı geniş ölçekli askerî seferlere girişmemiş olsa da, 1319 ve 1322 tarihlerindeki iki karşılaşmada da zaferi kazanan taraf oldu. Robert Bruce sonuncu çarpışmada, Edinburgh'a doğru kalabalık bir orduyla harekete geçen Edward'a karşı yıpratma taktikleri kullanmıştı. Edward'ın önünden çekilen Bruce, geçtiği yerlerdeki kaynakları kurutarak İngiliz ordusunu açlığa mahkûm etti. İskoçlar, büyük çoğunluğu atlılardan oluşan bir akıncı kuvvetiyle, güneye doğru çekilmek zorunda kalan İngilizleri takip ettiler. İngiliz artçılarını Kuzey Yorkshire'da, Old Byland'deki Rievaulx Abbey'de yakalayan Robert, adamlarını bineklerinden indirerek yokuş yukarı bir taarruz başlattı. Gafil avlanan İngilizler, büyük bir bozguna uğradılar. Edward, bir kere daha, esir düşmenin eşiğine gelmişti ve nihayetinde şahsî hazinesini geride bırakmak zorunda kaldı.

Bu örnekler bir kenara bırakılırsa, Robert, askerî faaliyetlerini çoğunlukla ani baskınlarla sınırlı tutmuştu. 1327'de, çocuk yaştaki III. Edward'ın önderliğinde İskoçya'ya çıkan büyük bir ordunun, amansız hava şartlarında, erzak yetersizliğinden ötürü paramparça oluşunu büyük bir keyifle izlemişti. Görünüşe bakılırsa, Robert'ın, oğlu David'e ölüm döşeğinde verdiği son nasihat, açık arazide İngilizlerle çarpışmaktan kaçınarak gerilla savaşına sadık kalması olmuştu.

Ne yazık ki, genç prens ve muhafızları, bu tavsiyeye aldırış etmediler. III. Edward'ın öncülüğünde yeniden hayat bulan bir İngiliz ordusu, vurucu gücünü azamî seviyeye çıkarmak gayesiyle okçu ve yaya muharipleri aynı saflarda buluşturarak, 1330'lu yıllar boyunca İskoçlara bir dizi ağır yenilgi tattırdı. Nihayet 1346'da, Durham'ın hemen dışında yer alan Neville's Cross'ta, Kral David, kuzeyden toplanan askerler üzerine yaptığı semeresiz bir hücumdan sonra İngilizlerin eline düştü. İskoçların, hayatiyetini koruduğu müddetçe "İngiliz sistemi"nin üstesinden gelemeyecekleri ayan beyan ortaya çıkmıştı.

Her ne olursa olsun, Bannock Burn Savaşı, ustalıkla sevk ve idare edilen piyade bölüklerinin, devrinin en etkin savaşçılarını bile dize getirebileceğini kanıtlamıştı. Courtrai ve Bannock Burn'de yaşanan piyade zaferleri, zadegân tabakasına, savaş meydanlarındaki üstünlüklerine sonsuz bir güven duymamaları gerektiğini öğretmişti. İşin aslı, bunlar savaştaki etkinliklerini muhafaza etmek istiyorlarsa, yoldaş piyadelerine, yani çilekeş uzun yaycılarına, el uzatmak zorundaydılar.

VİKTORYAN DÖNEME AİT bu resimde, Kral Robert Bruce ile köylü mızrakçıları arasındaki muhabbet tasvir edilmektedir. İngiliz rakiplerine kıyasla yok denecek kadar az zırh taşısalar da, bu savaşçılar, düşmanlarına dünyayı kahredecek silah ve maneviyata sahiptiler.

Yüz Yıl Savaşları'nda Görülen Taktik Gelişimler

Bannock Burn'deki acı yenilgiye rağmen, İngilizler harp esnasında okçu kullanımına yatırım yapmaya devam ettiler. Bannock Burn tecrübesi, pervasız ve saldırgan bir düşman karşısında, süvari hücumları ve uzaktan harp eden birliklerin eşgüdümünü sağlamanın hayli müşkül olduğunu göstermişti. Bu sebeple olsa gerek, 14. yüzyılda okçular, piyade zırhlı silahşorlarla birlikte kullanıldılar. Bu yeni terkip, ilki 1332'de İskoçlar karşısında olmak üzere, bir dizi askerî karşılaşma sayesinde tekmil edildi. Tahtta hak iddia eden Edward Baliol, refakatindeki birkaç yüz sürgünle birlikte Perth yakınlarında karaya çıktığında, çok daha kalabalık bir İskoç kuvvetinin taarruzuna uğramıştı. Edward Baliol ve maiyeti, her iki kenarını okçular ve çıkış boğazını zırhlı askerlerle tuttukları dar bir geçide yerleşmişler ve ufak bir süvari kuvvetini de yedeğe ayırmışlardı. Kendilerine fazlaca güvenen İskoçlar, yaya olarak yaklaşarak rakipleri karşısındaki ezici sayısal üstünlükleri sayesinde başlangıçta bir başarı sergileseler de, bir anda etraflarının çevrilmiş olduğunu görüp düşman oklarına yem oldular. Sonuç, tek kelimeyle katliamdı. Aralarında yüksek dereceli soyluların da bulunduğu binlerce kişi öldürülmüştü.

"Sıkışık nizamda bekleyen İskoçlar, İngiliz taarruzu karşısında geri adım atmadılar. Bunlar, muharebenin başlangıcında, başlarında parıldayan miğferleriyle kalkanlarının gerisinde İngiliz oklarına göğüs gerdiler ve üzerlerine gelen silahlı adamların ilk sırasını öldürücü darbelerle selamladılar."

GEOFFREY LE BARKER, VAKAYİNAMECİ

1333 Halidon Hill'de, İngilizler aynı tarifeyi bir kez daha uyguladılar. Bu seferki muharebe, İskoçların Berwick kuşatmasını, isim vererek kesin bir tarihte zorla kaldıracaklarını ilan etmelerinden ötürü, sembolik açıdan çok daha ehemmiyetli bir karşılaşma oldu. Kral III. Edward, birkaç yüz zırhlı savaşçı ve binlerce okçusunu, kentin birkaç mil kuzeyindeki bir tepeye sevk etti. İskoçlar, bu kez de, daha kalabalık bir orduyla savaş meydanına gelmiş görünüyorlar; fakat yine aynı şekilde, mızraklı *schiltron*ları destekleyen yaya zırhlı muharipler, saldırıya yeltendiklerinde, hareket kabiliyeti zayıf hantal insan sürülerine dönüşmüşlerdi. Buna mukabil İngilizler, okçuların, bineklerinden mahrum silahşorları her iki cenahtan koruduğu, üç kol halinde bölünmüşlerdi. Tepe sarp, zemin çamurluydu; İskoçlar, gökten başlarına dolu misali inen okların altında güç bela ilerliyorlardı. Ön hatta vuruşan zırhlı muharipler arasında dengeli bir mücadele sürerken, ok yağmurundan en fazla zayiatı, arka saflarda bekleyen zırhsız askerler verdiler. En sonunda, ana muharebe hattı çöküp, diğer iki kolu da yanına alarak çekilmeye başlayınca, İngilizler kanlı bir takip başlattılar.

Fransa ile Yüz Yıl Savaşları'nın (1338–1453) patlak vermesi, "İngiliz sistemi"nin kıta Avrupa'sına ithal edilmesi sonucunu doğurmuştur. III. Edward'ın Flandra seferleri, başlangıçta, Fransızların İngilizlerin karşısına bir ordu çıkarmaya yanaşmamaları yüzünden semeresini vermemişti. Ama yine de, Breton iç savaşına yapılan müdahale, Morlaix'de (1342) bir zafer kazanılmasını sağladı. Northampton kontu riyasetindeki küçük bir sefer kuvveti, burada savunma düzeni almıştı. Northampton kuvvetleri, ön taraftan bir hendek, arka taraftan ise ağaçlık arazinin korumasına sığınmışlardı. Bu mevziden, hücuma geçen süvari dalgalarına karşı koyabilmek mümkün olmuştu.

Morlaix'de öğrenilenler, 1346 yazında, Edward'ın Normandiya'ya yaptığı çıkarma esnasında bir nevi rehberlik vazifesi görmüş olabilir. Edward bu tarihte, neredeyse Paris'e kadar ilerlemişti; fakat çok daha kalabalık Fransız kuvvetleri karşısında kuzey istikametine doğru geri çekildi. 3000 zırhlı silahşor ve 10.000 okçudan mürekkep İngiliz ordusu, Somme nehrinin ağzından geçtikten sonra, yanında 12.000 süvari, 6000 Cenevizli arbaletçi ve vergi mükellefi nüfustan toplanan çok sayıda mızraklı asker bulunan Kral VI. Philippe tarafından Crécy'de durduruldu. Northampton'ın tavsiyesine uyan Edward, kuvvetlerini bir tepenin üzerine konuşlandırarak, arka kısmını ağaçlık arazi ve yük arabalarıyla koruma

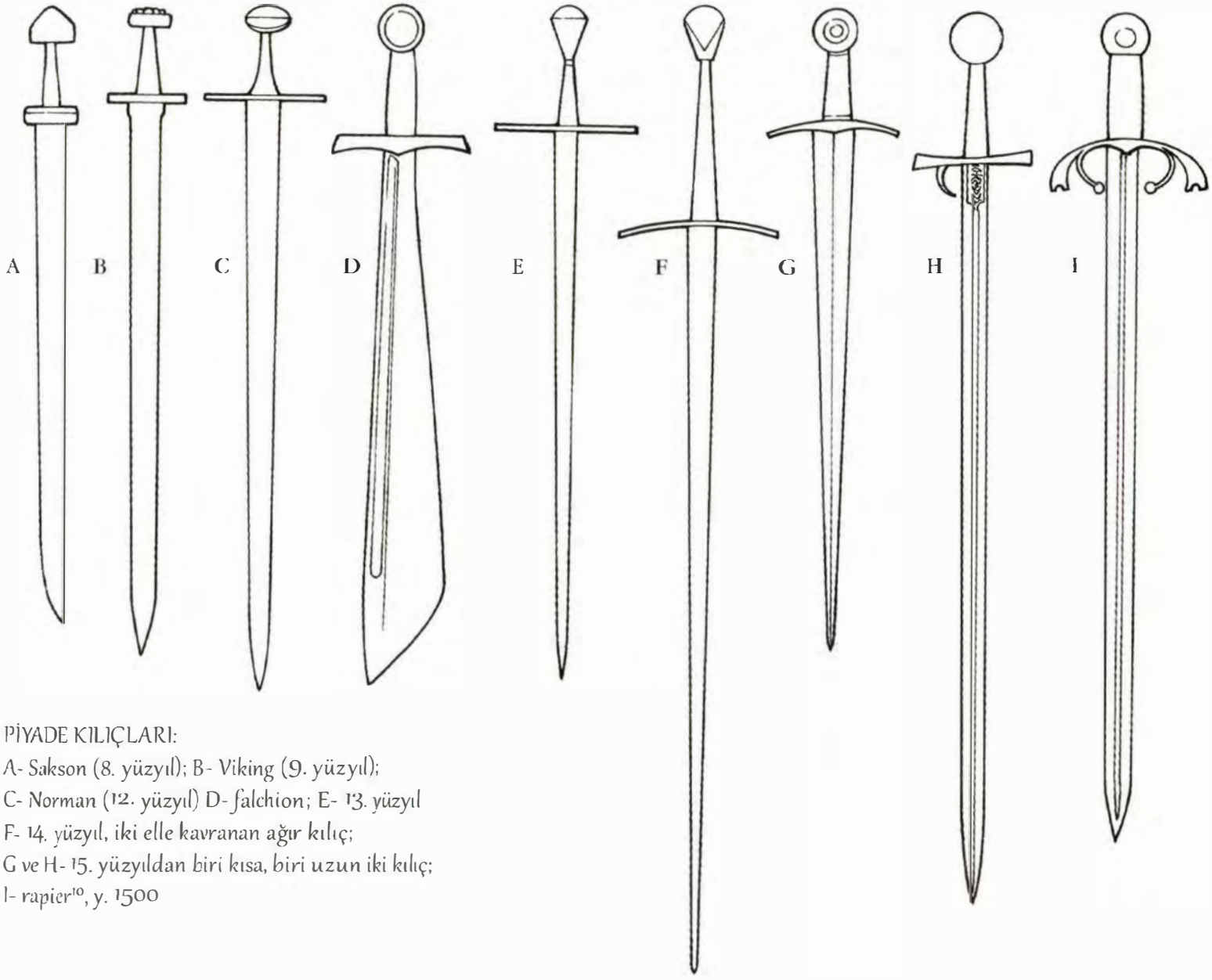

HOLKHAM RESİMLİ İNCİLİ
(14. yüzyıl ortaları)
Sayfanın ortasındaki başlık, "Aşağı tabakalar nasıl savaşır?" şeklindedir. Muhtelif kılıç ve yakın dövüş aletlerinin yanı sıra, okçuların ellerindeki yaylar da, kalın ve boğumlu değnekler suretiyle aslına yakın resmedilmiştir.

altına aldı. Zırhlı şövalyeleri atlarından indirerek, ordusunu, okçuların kanatlarda yer aldığı üç kola ayırdı. Bir kaynakta, buna ilaveten, taarruza geçen süvariyi alaşağı etmek amacıyla, savunma hattının önünde uzanan bayırda kazılan oluklardan bahsedilir.

Fransız planı, İngiliz okçusunun karşısına ücretli arbaletçileri çıkarmak üzerine kuruluydu; ancak bunlar tamamen etkisiz hale getirildiler. "Bunun üzerine İngiliz okçusu, bir adım öne çıkarak oklarını öylesine bir şiddet ve çabuklukla atmaya başladı ki; gökyüzü adeta karardı ... [bunlar] ilk başladıkları hız ve dinçlikte atmaya devam ettiler; okların bir kısmı, debdebeli kıyafetleriyle at sırtında bekleyen süvarilere isabet ederek birçoğunun ölmesine veya yaralanmasına sebep oldu. Cenevizlilerin [tatar yaylarını kullananlar] arasına düşen bu süvariler, öyle bir kargaşa içine düşmüşlerdi ki; savaş boyunca bir daha nizama giremediler" (Froissart, *Chroniques*). Fransız şövalyeleri, düşmana ulaşmak için atlarını çılgınca mahmuzladıkları sırada, zaten hiç de hazzetmedikleri birçok Cenevizliyi çiğneyip geçtiler. Fransızlar, tüm coşkunluklarıyla defalarca baştan denemelerine rağmen, İngiliz saflarını yarmaya muktedir olamadılar. "Okçular, yaylarını o denli vahşice gerip bırakıyorlardı ki; at sırtındakiler, bu uçları ölüm saçan oklardan fazlasıyla bizar olmuşlardı: bir tarafta, bir at ilerlememek için inat ediyor; öte tarafta bir tanesi, çıldırmışçasına tepiniyor; beride bir başkası huysuzlanırken; laf dinlemeyen bir diğeri, sağrılarını düşmana dönüyordu" (Jean le Bel). Meydanda 1500 şövalyesini bırakan Fransız kralının bizzat kendisi de, birçok yerinden yaralanmıştı. İngilizlerin bu askerî başarısı son derece önemliydi; çünkü bu sayede Edward, Calais'yi alarak Fransız topraklarında hayatî bir köprübaşı kurmayı başardı.

Bundan sonra gelen iki kuşak, Fransız toprakları üzerindeki İngiliz girişimlerinin zamanla solup güç yitirmesine şahit oldu. Ne de olsa, Fransızlar, açık çarpışmalardan imtina etmeyi öğrenmişler ve İngiliz *chevauchée*lerini taciz etmekle yetinerek müstahkem mevkilerin ardında yürüttükleri savaşlar sayesinde İngiliz ilerleyişini durdurmuşlardı. Gerçi yine de, bu zaman zarfında başka sahnelerde sergilenen iki ayrı savaş, taktik gelişimin ne yönde seyrettiğini anlama-

PİYADE KILIÇLARI:
A- Sakson (8. yüzyıl); B- Viking (9. yüzyıl);
C- Norman (12. yüzyıl) D- falchion; E- 13. yüzyıl
F- 14. yüzyıl, iki elle kavranan ağır kılıç;
G ve H- 15. yüzyıldan biri kısa, biri uzun iki kılıç;
I- rapier[10], y. 1500

mız açısından önemli ipuçları temin eder. 1385'te, Güney Portekiz'deki Aljubarrota'da, bir İngiliz sahra ordusu, Fransızların Kastilyalı müttefiklerini yenilgiye uğratmıştı. İşin güzel yanı, burada bir kazı çalışması yapılmış ve yapılan kazıda, süvari hücumlarını bozmaya yönelik arazi engellerinin ortaya çıkarılmış olmasıdır. Müdafaa hattının sol kanadı, bir kilisenin ve kiliseyi derin çukurlarla dolu bir araziye bağlayan bir hendeğin etrafında kurulmuştu. Yaklaşık 0.9 m^2 genişliğinde olan bu çukurlar, 182 m genişliğinde ve 91 m derinliğinde olan büyük bir V şekli içinde, birbirlerinden 0.9 m uzaklıklara serpiştirilmişlerdi. Bu tertibat, okçuların, çukurların gerisinden veya arasından atış yapabilmelerine olanak tanımıştı. Dahası bu çukurlar, yaklaşan düşmanın yürüyüş nizamını bozarak, atlı olsun, piyade olsun, taarruza geçen düşman savaşçıları karşısında İngiliz savunmasını pekiştirmişti.

1396'da, büyük çoğunluğu Fransız ve Burgonyalılardan müteşekkil bir haçlı ordusu, Niğbolu'da Osmanlı ordusunun karşısına çıktı. Macar müttefiklerinin ikazlarına kulak asmayan haçlılar, Türk hafif atlıları üzerine doğrudan bir süvari hücumuna kalkıştılar. Gelgelelim, hareketli bir perdeleme gücünden başka bir şey olmayan Türk süvarisi kenarlara çekildiğinde, bir ok atımı derinlikte, yere çakılı kazıklardan oluşan, araları okçu yeniçerilerle dolu bir savunma hattı ortaya çıktı. Kazıkları aşmayı başaramayan ve atlarını Türk oklarına kurban veren şövalyeler, savaşa yaya devam etmek zorunda kaldılar.

Haçlılar, nispeten hafif teçhizatlı muharipler olan yeniçerileri alt etmelerine karşın, kazıklarla örülü

araziden çıkmak için debelenirken o denli bitap düşmüşlerdi ki; kapıkulu süvarisi tarafından kolayca çembere alındılar. Osmanlıların, hayatta kalmayı başarabilenler için talep ettiği kurtulmalık ücretleri dudak uçurtacak cinstendi. Kaderin garip bir cilvesi, bu savaşta sağ kalmayı beceren Fransız soylusu Mareşal Boucicault'nun karşısına, Agincourt'da, bir kez daha kazıklar çıkacaktı.

"İngiliz Sistemi"

1420'lere gelindiğinde, "İngiliz sistemi" diğer ülke orduları tarafından ithal edilmişti. Bu hususta öncülüğü, 1436'ya kadar İngilizlerin müttefiki olan Burgonyalılar yaptı. Daha sonra Fransızlar, 1440'larda, kendilerine özgü, okçulardan mürekkep bir kraliyet muhafız alayı ve levazımat bölükleri geliştirdiler. Sahra topçuluğunda görülen ilerleme ile birlikte, bu taklit süreci, Fransızlara, İngilizleri kendi silahlarıyla vurma imkânı verdi. Fransa ve Burgonya, 15. yüzyılın ortalarında, İngiliz ve İsviçre geleneklerinin en iyi unsurlarını harmanlayarak mızraklı, okçu ve tüfekçileri muntazam bölükler içinde bir araya topladıkları esnek bir ordu düzeni geliştirmekle meşguldüler. Buna mukabil, Gül Savaşları (1455–1487) adı verilen iç savaşın pençesinde kıvranan İngiltere, eski sisteme körü körüne bağlı kalmıştı.

"İngiliz öncüsüne bağlı okçular, bataklık arazide korunaklı bir mevkiye yerleşmişlerdi; ama burada etkili olmalarına ihtimal yoktu. Fransız süvarisi, vücutlarını baştan aşağı saran çelik ve deri zırhlar altında öyle muhkem bir koruma altındaydılar ki, bunlara atılan oklar, ya oracıkta paramparça oluyor, ya da sekip arş-ı âlâya doğru yükselip dost düşman ayırt etmeden herkesin kafasına düşüyordu."

POITIERS SAVAŞI, GEOFFREY LE BARKER, VAKAYİNAMECİ

Towton'da (1461), York taraftarı I. Edward'a tahtı kazandıran büyük muharebe, atlarından inmiş zırhlı savaşçılar ve mızraklı baltalar taşıyan piyadelerden oluşan hantal blokların, birbirleriyle didiştiği bir kör dövüşünden başka bir şey değildi. York yandaşı okçuların, hızını kesmeden esen rüzgârı hesaplayarak, atışlarını yaptıktan sonra birkaç adım geri çekilmeleri ve Lancaster taraftarlarının oklarının kimseye zarar vermeden yere inişlerini seyretmeleri, savaşın yegâne taktik hamlesiydi. Son araştırmalar, taht iddiacısı Henry Tudor'un III. Richard'ı yenilgiye uğrattığı Bosworth Savaşı'nda (1485), Henry kuvvetleri arasında yer alan Fransız birliğinin belirleyici bir rol oynadığı kanaatindedirler. Fransızların, mızraklılardan oluşan sıkı ve hareketli formasyonu, Henry ordusuna dayanıklılık ve direnç katmıştı; fakat ne olursa olsun, Henry'nin zaferinin en büyük müsebbibi, büyük ihtimalle, taraf değiştirerek Kral Richard'a umutsuz bir süvari hücumundan başka seçenek bırakmayan Stanley kuvvetleri olmuştu.

İngilizler, 16. yüzyılın ilerleyen yıllarına değin, kıta Avrupa'sının mızraklı ve tüfekli askerleri yan yana getiren taktiklerine geçmedi; ama bu durumu, inatçı bir geri kafalılık olarak değerlendirmek yanlış olur. VIII. Henry, 1513'te, Calais yakınlarındaki Spurs Savaşı'nda, tıpkı bir asır evvel adaşının yaptığı gibi, kanatlara yerleştirdiği okçular sayesinde Fransız kralı I. François'yı dize getirmeyi başarmıştı. İngiliz sistemi, etkisiz olduğu için değil; ateşli silahların ucuzlayıp, daha hafif bir hal almasından ve nispeten kolay erişilir malzemeler haline gelmesinden sonra, eğitilmesi bir ömür boyu süren bir okçunun, hiç bu zahmete girişmeden, eline tüfek verilen çelimsiz bir acemi tarafından ikame edilebilmesinden ötürü ortadan kalkmıştı.

Agincourt Savaşı: 1415

İngiltere kralı V. Henry, 1415 Ağustos'unun ortasında, Fransız tahtını gasp etmek amacıyla Normandiya'yı işgale başlamıştı. Henry'nin başını çektiği 10.000 kişilik ordu, ilk iş olarak Seine nehrinin ağzında yer alan Harfleur'ü kuşatma altına aldı. Ne var ki, salgın hastalıklar, iki ay süren muhasara boyunca Henry'nin ordusunu kırıp geçirdi. Bunun üzerine kral, en kestirme yoldan İngiliz egemenliğinde bulunan

POİTİERS SAVAŞI, 1356. Froissart'ın Chroniques adlı eserinin 15. yüzyıla ait resimli bir nüshasından. Halk arasında hayli rağbet gören bu eser, şövalyelerin cengâverliğini ve faziletlerini sitayişle anlatan bir kitaptı. Ne var ki, tıpkı Kara Prens'in zaferinde olduğu gibi, savaş meydanlarında işin büyük kısmını üstlenenler piyadeler oluyordu.

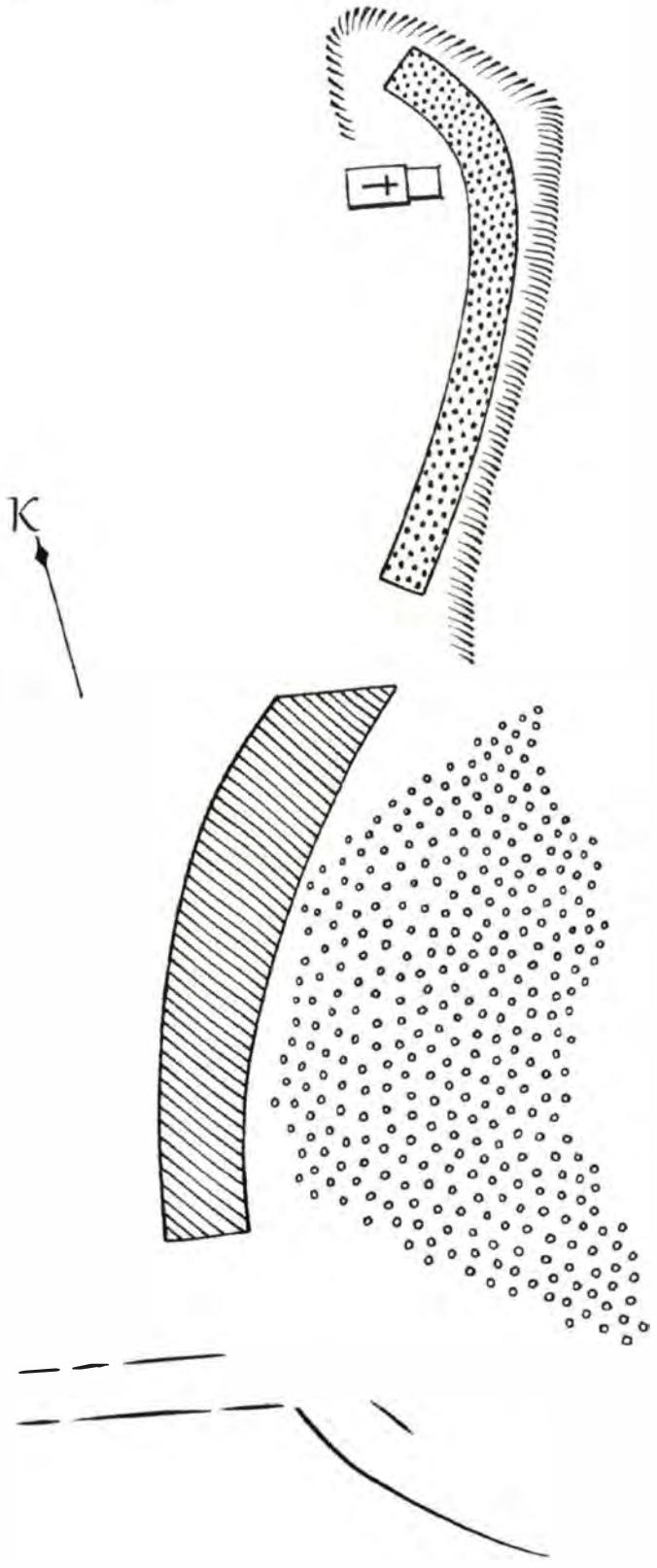
Calais'ye ulaşabilmek için, sayıca azalmış askerlerini düşman arazisinin derinlerinden geçirme kararı aldı. Bu esnada sefer mevsimi hayli ilerlemiş ve hava oldukça bozulmuştu. Henry, yanına bir haftalık erzak alarak yola koyulduktan sonra, Fransız birliklerinin, geçişe mani olmak için 13 Ekim'de vardığı Somme nehri kıyılarında mevzilenmiş olduklarını gördü. Kralın elinde, ordusunu nehir boyunca ülke içlerine yönlendirmekten başka seçenek yoktu ve İngilizler, Peronne yakınlarında, fark edilmeden suyu aşana değin bir hafta daha yürümek zorunda kaldılar. Henry, akarsuyu geçtikten sonra derhal Calais istikametine yönlenmiş olsa da, kalabalık bir Fransız ordusu, İngiliz kralının yolu üzerine, kaleden 50 km uzağa yerleşmişti bile.

Henry'nin idaresinde, 5000 okçunun yanı sıra, 1000 şövalye ve zırhlı silahşor vardı. Fransız kuvvetleri ise, istendiğinde süvari olarak da kullanılabilecek 10.000 zırhlı savaşçı (baştan ayağa levha zırhlarla kaplı) da dâhil, İngiliz ordusunun en az üç misliydi. Bu da yetmezmiş gibi, Fransız atlarının çoğu, fazlaca zayiat vermeden İngiliz okçularına saldırabilmek adına, baştan aşağı örtü ve zırhların altına gizlenmişlerdi. Fransız komuta heyetine göre, Henry'nin sahip olduğu en kuvvetli silahı etkisizleştirebilmenin en iyi yolu buydu. Ne de olsa, Fransızların aklı fikri, 1346 Crécy'de yaşadıkları acı yenilgiden bu yana, okçuların vurucu gücünü bineklerinden ayrı savaşan zırhlı askerlerin direnciyle birleştiren İngiliz sisteminin zayıf karnını aramakta olmuştu. Gerçi bu arayışlarında, o ana değin pek de başarılı olamamışlardı. Fransız şövalyeleri, Poitiers'da atlarından indiklerinde hantal ve hareket kabiliyeti düşük formasyonlara dönüşmüşler ve kralları Jean'ın, düşmana esir düşmesini engelleyememişlerdi. Tutsak kralın oğullarından biri, ihtiyar Berry dükü, 1415 Seferi'ne çıkan kraliyet kapısına tabi askerî görevlilere, İngilizlere karşı tertip edilen sefere kralın götürülmemesini tavsiye etmişti. Neresinden bakılırsa, "savaşı kaybetmek, hem savaşı, hem de kralı kaybetmekten daha iyiydi". Zaten, sıkça nükseden aklî dengesizlikleri düşünüldüğünde, Kral VI. Charles'ın pek de bu işlerin adamı olduğu söylenemezdi. Her halükârda, olumsuz kanaat serdedenlere itiraz etmek mümkün değildi.

Fransız Planı

Saray nazırı d'Albret ve Fransız mareşali Boucicault, İngiliz silahlarının birlikteliğini etkisiz kılabilmek amacıyla savaştan önce bir plan geliştirdiler. Bu plan, nihayet 1981'de, British Library'de, yangından zarar görmüş bir elyazması içinde bulundu. Plan esas itibarıyla, 6000 kişilik Fransız öncü kuvvetlerinin, takriben aynı sayıda olan Henry öncüleriyle yüzleşmek zorunda kalması durumunda tatbik edilmek üzere tasarlanmıştı. Fransız öncüleri, Harfleur'den hareket eden İngiliz ordusunu gizlice takip etmekle görevlendirilmişti. Somme nehrini Henry'den önce geçen Fransızlar, muhtemelen Bapaume yakınlarında bir yerde, ana orduya iltihak etme niyetindeydiler.

ALJUBARROTA, 1385. Ortaçağ savaş meydanlarına ait bu son derece ender rastlanan arkeolojik örnek, Güney Portekiz'de gün yüzüne çıkarıldı. Plan, tahkim edilmiş İngiliz hattının sol kanadını resmeder. Etrafı hendekle çevrili bir kilise, müstahkem mevki olarak işaretlenmiştir. Yelpaze görünümlü yuvarlak çukurlar, uzun yaycıları koruma ve bu araziye hücum edecek denli delice bir cesarete sahip düşman şövalyelerini alaşağı etme amacını taşıyorlardı.

FRANSIZ ARBALETÇİLER. 15. yüzyıl Fransız arbaletçileri, bir ortaçağ yazmasına dayanan 19. yüzyıla ait bu gravürde tasvir edilmektedir. Bu resimde, silahlarını baştan kurabilmek için zamana ihtiyaç duyan askerler açısından, çoğunlukla bu iş için hassaten tahsis edilen bir pavisier tarafından taşınan geniş pavise kalkanlarının ehemmiyeti anlatılmaktadır.

Fransız planı, atlarından indirilecek zırhlı silahşorları, her iki cenahta bekleyen vasıfsız piyadelerle aynı formasyon içine yerleştirmeyi öngörüyordu. Piyadelerden örülü savunma hattının önünde, yine kanatlarda kalacak şekilde, İngiliz atışlarına misilleme yapma vazifesi verilen *atıcılar* (okçular ve arbaletçiler) konuşlandırılacaktı. Kanatlardan birinin en uç kısmına, "arbalet üstadı" komutası altında 1000 kişilik bir ağır zırhlı süvari kuvveti konulmuştu. Bunlar, efendilerinin atlarına bindirilen *valet*ler (1000 adam civarı) tarafından desteklenecekti. (*Valet*ler, seferlere şövalyelerin maiyetinde katılan hafif zırhlı hizmetkârlardı). Diğer kanatta, 200 atlıdan mürekkep bir zırhlı savaşçılar müfrezesi, ordunun arta kalan *valet*lerinin desteğinde bekleyecekti. Bu iki zırhlı süvari grubundan daha kalabalık olanı, doğrudan İngiliz okçularına karşı hücuma geçerken, ufak müfreze, düşman hattının gerisine sarkarak İngiliz ordugâhını hedef alacaktı. Ufak ve iyi talimli kuvvetler, "kraliyet hanesi"ne mensup tecrübeli komutanların ellerinde bu işin üstesinden pekâlâ gelebilirdi. Ne var ki, üç önemli etken, zaferi Fransızların elinden çekip aldı.

Her şeyden önce, Henry, Fransız planından haberdar olmuş ve Fransız tasarılarını boşa çıkarmak için gerekli tedbirleri almıştı. Savaşın görgü tanıklarından biri ve *Gesta Henrici Quinti*[11]. (aslında Agincourt Seferi'nin günlüğünden başka bir şey değildir) adlı eserin müellifi olan ordu papazı şöyle yazar: "Esirlerden elde edilen istihbarat neticesinde, bütün ordu, düşman komutanlarının, hassaten seçilen yüzlerce şövalyeyi, çarpışmalar esnasında zırhlarla kaplı atlarını doğrudan okçularımızın üzerine sürmekle görevlendirmiş olduğu şayiasıyla çalkalandı. Bunun üzerine kral, orduda bulunan her okçunun, kendisi için, köşeli ya da yuvarlak, altı kadem boyunda, yeterince kalın ve her iki ucu sivriltilmiş kazık veya sırıklar hazırlamasını emretti. Kralın talimatına göre, bütün okçular, Fransızlar çarpışmak üzere yaklaştıkları ve İngiliz müdafaasını yarmak amacıyla atlı gürühları serbest bıraktıkları vakit, ellerindeki kazıkları, sivri uçları düşmanın

göğüs hizasına gelecek şekilde yere saplayarak bir cephe yaratacaklardı. Böylece şaha kalkmış atlarıyla yaklaşan süvariler, kazıkları gördüklerinde, ya korkarak geri dönecekler, ya da atlarını ve kendilerini ölüme atmak pahasına taarruza devam edeceklerdi."

Elde taşınabilen seyyar kazıkların, bizatihi V. Henry tarafından geliştirilen bir yenilik olduğunun altı çizilmelidir. Oysaki bir zamanlar, Henry'nin bu tekniği, 1396 Niğbolu bozgununun acı tecrübelerini nakleden York dükünden öğrendiğine inanılmaktaydı.

Hâlbuki bu iddia, okçuların seyyar kazıkları hâlihazırda mutat olarak kullandıkları bir dönemde, Gül Savaşları esnasında kaleme alınan York taraftarı bir kaynaktan gelir. York dükü şahsen Niğbolu seferine iştirak etmediğine göre, Henry'nin, Osmanlı yeniçerilerinin dikili kazıklar vasıtasıyla, kendilerini haçlı süvarisinin hücumundan nasıl korumuş olduklarını sonradan okuyarak öğrenmiş olması daha muhtemeldir. İşin ironik tarafı, Henry'nin bu konudaki kaynağının, büyük ihtimalle, sefere bizzat katılan Mareşal Boucicault'nun hatıraları olmasıdır. Tecrübeli Fransız komutan, bir kez daha, henüz öğrendiklerini tatbik etme fırsatı bulamadan, aynı taktiğin kurbanı olacaktı. Agincourt'da Henry'nin karşısına çıkan Fransız ordusu, Boucicault'nun başlangıçta tasavvur ettiğinden çok daha büyüktü.

> *"Evvela okçular, var güçleriyle Fransızlar üzerine ok yağdırmaya başladılar. Çoğu zırhsızdılar; dar ceketler giymişlerdi; pantolonları diz çevresinde bollaşıyor, balta ve kılıçları kemerlerinden aşağı sarkıyordu. Çoğu, yalın ayak yalın baştı."*
> ENGUERRAND DE MONSTRELET, VAKAYİNAMECİ

Fransız kralının saflarında muharebeye katılan görgü şahitlerinin temin ettiği rakamlar, Henry'nin mütevazı birlikleriyle kıyaslandığında, korkunç derecede yüksek görünmektedir. Fransızların ilk hattı, atlarından inmiş 6000 zırhlı savaşçıdan müteşekkildi. İlk hattın, 4000 okçu ve arbaletçi ve her iki uçta bekleyen süvari kuvvetleri tarafından desteklenmesi öngörülmüştü (aşağı yukarı orijinal plana sadık biçimde): 1600 atlı sol, 800 atlı sağ kanatta. İkinci hatta sayıları 6000'i bulan, yine yaya vaziyette bekleyen zırhlı silahşorlar ve bunların gerisinde 8000 süvari. Bu ifadeler abartılı rakamlar içeriyor olabilirlerse de, her halükârda, Fransızların İngiliz ordusundan çok daha kalabalık olduğu açıktır.

Bununla beraber, ikinci bir etken, bu sayısal üstünlüğü dengeleme işlevi görmüştü. Herhalde Agincourt sahrası, Fransızlar açısından savaşa tutuşmak için seçilebilecek en elverişsiz yerdi. Bir kere, Agincourt ve Tramecourt köyleri arasında kalan bu toprak, en fazla 900 m genişliğindeydi. Her iki köyü sarıp sarmalayan sık ağaçlar, Fransız kuvvetlerini, esas tertibatlarını almalarına imkân tanımayacak derecede sıkışık ve dar bir alana hapsetmişti. Bu da yetmezmiş gibi, Ekim yağmurları, iki ordu arasında uzanan çapalanmış toprağı ıslatarak adeta çamur deryasına çevirmişti. Arazi şartları, süvarilerin hücum esnasında ivme kazanmalarına mani olduğu gibi, yöreye özgü killi toprak, 1914–18 yıllarında orduların başına bela olan Somme çamuruna benzer bir hal almıştı. Hatta savaşa katılan kimi şahsiyetlerin anlattıklarına bakılırsa, ağır zırhlar taşıyan şövalyeler, atlarından indikten sonra dizlerine kadar balçığa dönüşmüş toprağa batmışlardı.

Dahası, öncü kuvvetlerin başında bulunduğu sürece az sayıda uyumlu şahsiyetten oluşan Fransız komuta heyeti, ana kuvvetlerle birleşilmesinin ardından insicamını yitirmişti. Bütün Fransızlar bir araya geldiğinde, ordunun idaresi, Alençon ve Orleans dükleri gibi, asalet derecesi bakımından en itibarlı kişilere geçmişti. Deneyimsiz ve kendine aşırı güven duyan bu toy savaşçılara sorulacak olursa, Kral Henry'nin, Fransız tarafının bariz üstünlüğü karşısında teslim olmayı seçmemesi düpedüz saçmalıktı. Sonuçta, Mareşal Boucicault'nın kılı kırk yararak hazırladığı planı, doğru düzgün uygulamaya koymaya bile tenezzül etmemişlerdi.

İngiliz Tertibatı

Bu arada Henry, pek kalabalık olmayan ordusunu geleneksel tarzda tertip etmişti. Bu geleneksel tarzın

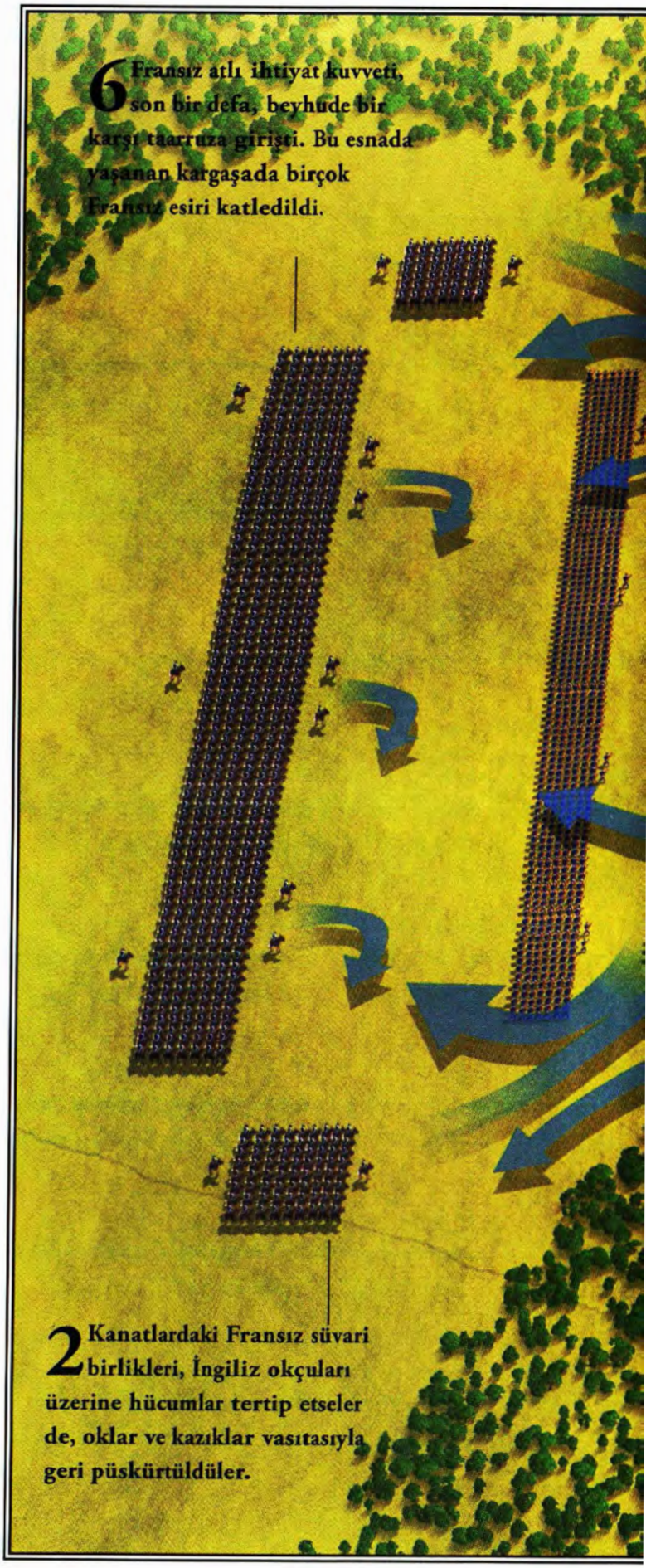
Agincourt Savaşı

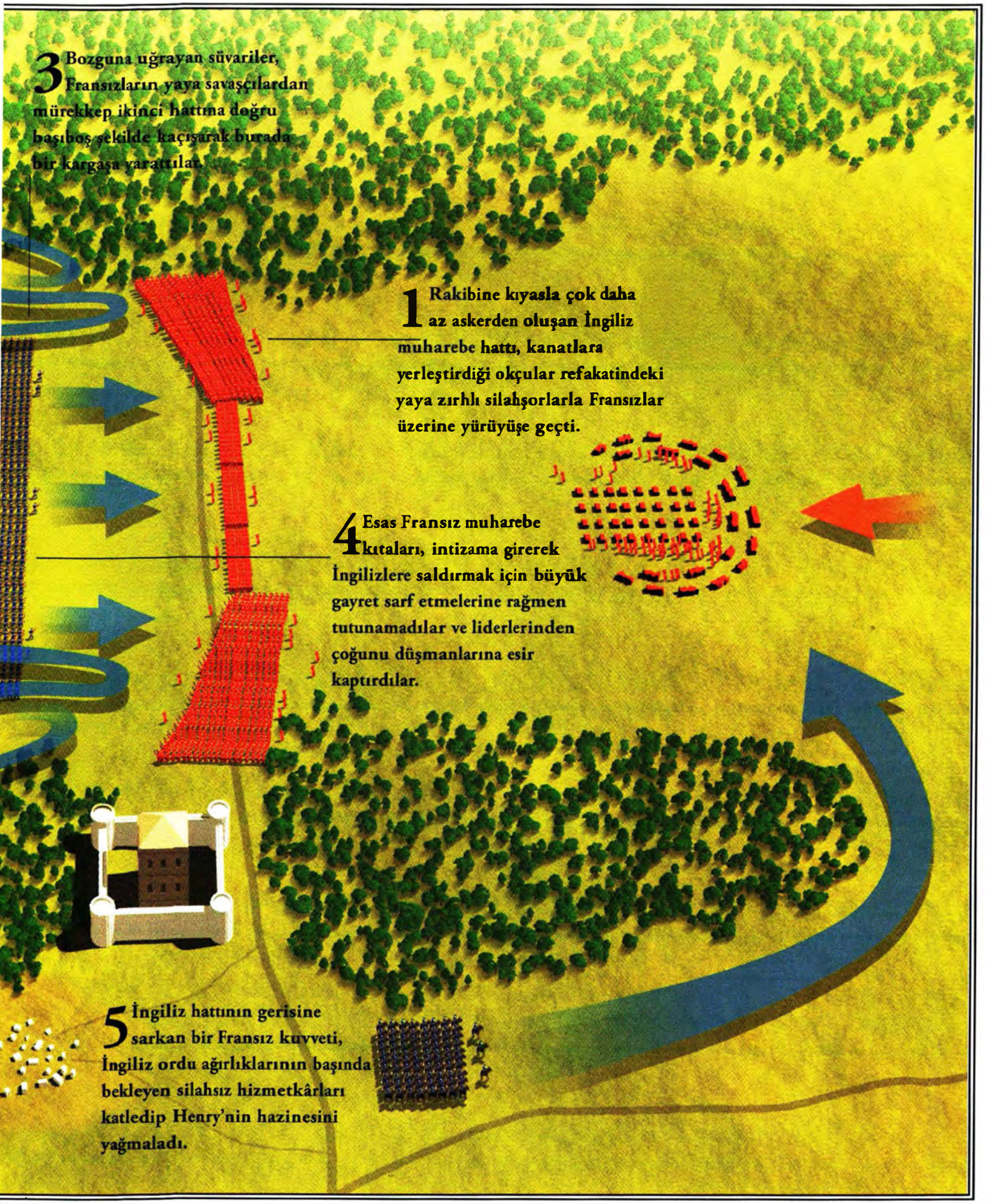
1415

İngilizlerden en az üç misli kalabalık olan Fransız ordusu, Henry'ye Calais yolunu tıkamıştı. Ne var ki, kendilerine fazlaca güvenen Fransız komutanlar, sayıca üstün askerî kuvvetlerini dar savaş meydanında adamakıllı konuşlandıramadılar. Henry, ayağına kadar gelen fırsatı geri tepmeyip askerlerini bir ok atımı mesafeye kadar ileri çıkardı. İngiliz ordusunun çekirdeğini, atlarından inmiş zırhlı silahşorlar oluşturuyordu. Hayli sağlam silahşorlara kıyasla çok daha kırılgan bir yapıda olan okçular, düşman süvarisine karşı, mânialarla dolu derin bir müdafaa sathı teşkil edecek şekilde tahta kazıklarla koruma altına alındı. Fransız süvari hücumları, bu savunma hattını yarmayı başaramadığı gibi, kaçan atlılar, kendi yaya kuvvetlerinin düzenini bozdu. İngiliz oklarının hışmına uğradıktan sonra akılları başlarından giden ana muharebe hattındaki askerler, düşman birlikleriyle doğru düzgün çarpışmaya bile giremediler. Hatta hafif silahlı okçular bile, bu birlikler üzerine baskınlar düzenleyip esirler aldı. Savaş, bir saat içinde fiilen bitmişti; fakat daha sonraki Fransız karşı taarruzlarından çekinen Henry, tutsakların tekrar çatışmalara katılması ihtimalini ortadan kaldırmak için hepsinin öldürülmesi emrini verdi. Sonuç feci bir katliamdı ve İngilizler kati bir zafer kazandılar.

Agincourt, Calais yolu üzerinde, şehrin 50 km güneyinde yer alır. Savaş, bugün de eskiden olduğu gibi, iki ağaçlık alan arasında kalan dar bir açıklıkta gerçekleşmişti.

3 Bozguna uğrayan süvariler, Fransızların yaya savaşçılardan mürekkep ikinci hattına doğru başıboş şekilde kaçışarak burada bir kargaşa yarattılar.
1 Rakibine kıyasla çok daha az askerden oluşan İngiliz muharebe hattı, kanatlara yerleştirdiği okçular refakatindeki yaya zırhlı silahşorlarla Fransızlar üzerine yürüyüşe geçti.
4 Esas Fransız muharebe kıtaları, intizama girerek İngilizlere saldırmak için büyük gayret sarf etmelerine rağmen tutunamadılar ve liderlerinden çoğunu düşmanlarına esir kaptırdılar.
5 İngiliz hattının gerisine sarkan bir Fransız kuvveti, İngiliz ordu ağırlıklarının başında bekleyen silahsız hizmetkârları katledip Henry'nin hazinesini yağmaladı.

tam olarak neye benzediği sorusu, son iki yüzyılda tarihçiler arasında hararetli tartışmaların yürütülmesine vesile olmuştur. 1890'larda *English Historical Review* dergisinde neşredildikten bu yana geçerli kanaat haline gelen yoruma göre, atlarından inmiş vaziyette bekleyen zırhlı savaşçılar, her biri kenarlarında okçuların bulunduğu çıkıntılara sahip üç kol teşkil etmişlerdi. Bu çıkıntıların birleştiği noktada, bir kama formasyonu ya da başka bir tarifle, içi boş bir V dizilimi şekillenmişti. Hakikaten de, ordu papazının Agincourt betimlemesi, Latince *cuneus* kelimesini kullanmak suretiyle kama şekilli bir dağılımdan bahseder. Bu durum, Yüz Yıl Savaşları tarihinin usta ismi A. H. Burne'ü, Agincourt'u ve İngiliz sisteminin tatbik edildiği Crécy ve diğer savaşları, gönül rahatlığıyla bu tarife uygun biçimde resmetmeye yönlendirmiştir. Burne ayrıca, iddiasını desteklemek amacıyla, 1346'daki İngiliz ordusunun *herse* şeklinde düzene girdiğini yazan Froissart kroniğine atıfta bulunur. Bu kelimenin kökeni, sivri uçlu veya çıkıntılı bir yapılanmayı akla getirir. Bununla birlikte Froissart, aynı tabiri, Niğbolu'da, hiçbir ağır zırhlı piyadenin korumasına başvurmadan, çakılı kazıklar arasında dağınık vaziyette bekleyen yeniçeri okçuları için de kullanır. Aslına bakılırsa, *herse* sözcüğünü, tapan şekilli olarak anlamak daha makuldür. Bu ziraat aracı, sürülmüş tarlayı düzeltmek amacıyla kullanılır ve çift sürerken azamî miktarda toprağı kaldırabilmek için biri önde biri birazcık daha geride tasarlanmış tırmık dişlerine benzerdi. Ordu papazının, okçuların aldığı önlemlerle ilgili bahiste, "arada ön cepheyi oluşturan birlikler bulunduğu halde, kazıkların bir kısmını önlerine, bir kısmını arkalarına sapladılar" derken kastettiği tam da bu olmalıdır.

Uzun lafın kısası, okçuların yaptığı, önceki örnekte muhayyilemizde canlandığı gibi, kazıklardan örülü dar bir kama misali çıkıntı yapan bir çit değil; zemine çakılı kazıklar arasında, düşman süvarisine pek de aldırış etmeden gönüllerince yer değiştirebilecekleri korunaklı bir mıntıka düzenlemek olmuştu. *Cuneus* formasyonuyla ilgili söylenenlerin aksine, bu sözcük, ufak askerî grupları tanımlamak için de kullanılabilir. Nitekim ordu papazı, Fransız artçılarını oluşturan süvari müfrezelerini tarif ederken bu kelimeye başvurur. Bu sebeple, İngiliz okçularının, cenahlarda saf tutarak, ordunun merkez hattını, yaya beklemeyi tercih eden zırhlı savaşçılara bırakmış olmaları muhtemeldir. İşin esası, her ne kadar, üç farklı komutanın hükmünde, üç ayrı bayrağın dalgalandığı kollar halinde yerleşmiş olsalar da, İngilizlerin toplam mevcudu o denli azdı ki; üç müstakil kol yerine, birleşik tek bir kitle halinde toplaşmışlardı. St. George haçının altına kurulan Kral V. Henry, küçük ordusunun tam kalbinde duruyordu.

> *"Konfederasyon askerleri, muazzam bir kuvvetle ileri atılarak ok, kılıç ve mızraklarıyla Avusturya şövalyelerini biçtiler ve deştiler. Düşman, orman kantonlarının adamlarının elinde büyük kayıplar verdi; bilhassa teslim olmaya razı olmayan ve yaya askerlerin yanlarında kalmış olmasını arzulayan asilzadeler ..."*
> SEMPACH, GEBBARD DRACHER, CONSTANCE KRONİĞİ

Savaş

İşin tuhafı, belki de aşırı özgüven yanında, komuta heyetinde hüküm süren kafa karışıklığı nedeniyle, Fransızlar saldırıya geçmediler. Onların yerine Henry sazı eline alarak, sabah saatlerinde, savaş meydanının en dar noktasına, bir ok atımı mesafeye kadar ilerledi. Henry'nin okçuları, burada kazıkları yere çaktıktan sonra, düşmanı hazırlıksız bir hücuma zorlamak amacıyla taciz atışları yaptılar. Maksat hâsıl olmuştu. Fransız süvari kanatları, en az dört ciddi meseleyi göz ardı ederek aceleyle ileri doğru atıldılar. Her şeyden evvel, süvari kanatları hücuma feci derecede eksik savaşçıyla başlamıştı; çünkü başına buyruk şövalyeler gerektiği gibi düzene girmemiş olduklarından, süvari kolları, başta kararlaştırılan rakamlar yerine ancak 150şer adam toplayabilmişti.

İkincisi, mânialarla koruma altına alınan arazi, İngiliz okçularının arkasına sarkma şıkkını daha baştan elemişti. Üçüncüsü, çamurlu zemin atların bacaklarını yorduğundan, adeta bir ok yağmurunun içine düşmüşlerdi.

15. YÜZYILA AİT bir elyazmasından Agincourt Savaşı tasviri. Bu resimde, İngilizlerin zafer kazanmasında etkili olan çapalanmış çamurlu topraklar ve ağaçlık arazi hep birlikte gösterilmektedir.

Atlarını kazıkların üzerine doğru sürecek kadar cesur olanlar, bineklerinin delik deşik olmasını izlemek zorunda kaldılar. Keza kendileri de, kazıklara bindiren atlarının sırtından okçuların ayakları dibine düştükten hemen sonra tez elden katledildiler. Fransızlar, savaş meydanının yalnızca belirli bir kısmında da, yumuşak toprak yüzünden kazıkların toprakta tutunamayıp düşmesiyle savunmasız kalanlar karşısında kısmî bir başarı kazandılar. Fransız atlılarının çoğu, ok yağmurundan canını kurtarmak için çark edip gerisin geriye kaçmak dışında bir şey yapamadı. Ne yazık ki geri kaçarken, bu kez de, yaya vaziyette ilerleyen zırhlı silahşorlara toslayarak tam bir karmaşa yaşanmasına yol açtılar.

Uzaktan fırlatılan silahlar kullanan Fransız askerlerini devreye sokmak mümkün olmamıştı. Bunlar daha ziyade, destek vermeleri icap eden öncü kuvvetlerin arkasına doluşarak yersiz bir itiş kakışa sebebiyet verdiler. Piyade kuvvetlerinin girişiği taarruzlar da daha hallice değildi; intizamını yitiren birlikler, İngiliz okçusu tarafından seyreltildi; çamur tarafından yavaşlatıldı (ağır zırhlı piyadeler tükenmenin eşiğine gelmişlerdi) ve nispeten daha dinç İngiliz zırhlı savaşçıları tarafından geri püskürtüldüler.

İkinci bir dalga halinde gelen Fransız ağır zırhlı süvarisi, İngilizleri bir nebze olsun geriye itmeyi becermiş; hatta bu hengâmede Henry'nin miğferine isabet eden bir darbe, kraliyet tacını süsleyen çiçekleri un ufak etmiş olsa da, Fransızlar savaşı kaybettiler. Çok sayıda lort, göğüs göğse mücadele esnasında öldürüldü veya tutsak edildi. Kıssadan hisse, İngiliz okçusu, bilhassa çamurlu arazide, kazıklarını toprağa çakmak için bellerinden aşağı sarkan ağır

Agincourt'da İngilizler: Yaya Zırhlı Silahşor ve Okçu

İngiliz zırhlı silahşorları (şövalyeler, şövalye silahtarları ve asalet unvanına sahip olmayan bazı savaşçılar), muharebe esnasında, sosyal itibar derecesi bakımından kendilerinden hayli düşük olsalar da, okçularla aynı saflarda savaşmak için atlarını terk etmeye hazırdılar. Bu uzun yaycılar, çatışmaların çok daha ağır silahlı hasımlarıyla bire bir dövüşe dönüşmesi durumunda koruma altına alınabilmeleri için, çoğunlukla muharebe hattının kenarlarına veya engebeli araziye yerleştirilirlerdi. Kral V. Henry, Agincourt'da, düşman süvarisinin hücumlarına karşı, bütün okçuların kendilerine birer kazık keserek taşınabilir korumalar hazırlamalarını emretmişti. Bu tedbir, Fransızları yenilgiye uğratmakta hayli etkili oldu. Bu esnada İngiliz ordusunun içinde bulunduğu sefaletin derecesi, açlık ve pis su yüzünden ishal olan okçunun pantolonunu bir kenara bırakmış olmasından anlaşılabilir.

kurşun tokmaklarla bile, çevik ve ölümcül hasımlar olduklarını dosta düşmana göstermişlerdi.

Ana kuvvetlerin yenilgiye uğrayışını seyreden Fransızların üçüncü hattı, de Fauquembergues komutasında tertiplenen son bir taarruzdan sonra, geride kalanları kanlı bir kıyıma terk ederek savaş meydanından kaçtı. Mahallî bir lort olan Isembert d'Agincourt'un giriştiği kanat hücumu, Fransızlar açısından, başlı başına bir felakete dönüşmüş olan yenilginin üzerine tüy dikti. Her ne kadar d'Agincourt'un adamları, İngiliz ağırlıklarını yağmalayarak ordugâhta bulunan seyisleri öldüren bir çiftçi güruhu olarak görmezden gelinse de, bu saldırı, Fransız planını hayata geçirebilmek için yapılan son bir umutsuz teşebbüs olabilir. Hakikat ne olursa olsun, bu hamle, savaş meydanının ortasında elleri kolları bağlı kalan Fransız asilzadelerinin durumunu hepten fenalaştırmıştı.

Yönetimi altındaki mütevazı kuvvetin, bir de peşinden sürükleyeceği insan sürüsüyle baş edemeyeceğinden korkan ve tutsakların tekrar silaha sarılmalarından endişe eden Henry, tüm esirlerin öldürülmesini emretti. Şövalyeler, kralın emrini yerine getirmeye yanaşmayınca, 200 kişilik bir okçu müfrezesine bu sevimsiz işi halletmeleri talimatı verildi. Bu gaddar infaz merasimi, günü kapatan olay oldu. Ne kadar azimle çabalamış olursa olsunlar, Fransızların henüz İngiliz sistemini alt edemeyecekleri anlaşılmıştı. Fransızların, askerî sahada şartları eşitleyebilmeleri ve nihayet İngilizleri topraklarından kovabilmeleri için, yeni bir nesil yetiştirmeleri ve askerî teşkilatlarını en ince ayrıntısına kadar gözden geçirmeleri gerekecekti.

İsviçre: Çıraklık Devresi

İsviçre, her ne kadar, Avrupa'nın göbeğinde olsa da, dağlık tabiat şartları yüzünden fiilen bir uç bölgesidir. Bu ülke, Alman İmparatorluğu'nu İtalya'ya bağlayan geçitleri saklayan derin vadileri sebebiyle, ortaçağlar boyunca civar devletlerin ilgisini üzerine çeke gelmişti. Bu geçit yerlerindeki akış vergilendirilebilecek seviyeye ulaştığında, bağımsızlığına düşkün İsviçreliler ve Avusturya Habsburgları arasında sürtüşmeler çıkmaya başladı. 1291'de ormanlık Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonları, haricî düşmanlara karşı iş birliği öngören bir savunma akdi imzaladılar.

1315 senesinde, İsviçre'nin dağlı ahalisi ile Habsburg himayesinde faaliyet gösteren bir manastır arasında ortaya çıkan tartışma, bir süredir beklenen savaş için gerekli mazereti sağladı. Avusturya hükümdarı Leopold, 1000 atlı ve 2000 piyadeden müteşekkil bir orduyu dağlarla kaplı araziye yolladı. Tatar yayları ve elde taşınan türlü savaş araç gereçleriyle silahlanmış İsviçreliler, Mortgarten'da Habsburg ordusunun yolunu kestiler. Avusturya kolu yürüyüşünü durdurduğu anda, ağaçlarla kaplı yamaçlarda pusuya yatmış 1000 kadar İsviçreli beliriverdi. Bunlar, bayır aşağı kaya parçaları ve ağaç gövdeleri yuvarlayarak köşeye sıkıştırdıkları süvarilerin tepesine çullanırken, Avusturya piyadesi, yoldan aşağı koşuşturmaya başladı. Habsburg ordusunu paramparça eden bu sürpriz saldırının, mükemmel tatbik edilen bir pusu harekâtı olduğu aşikârdır; ama yine de, sergilenen bütün meziyetlere rağmen, bir "piyade devrimi"nden bahsetmek için henüz erkendir.

Bu zaferin cazibesine kapılan göl kenarındaki Lucerne ve Bern şehirleri, İsviçre Konfederasyonu'na

"ÇILGIN MARGARET". Bu 15. yüzyıl Flaman topu, barutlu silahların bu devirde ulaştığı gelişmişlik seviyesinin iyi bir örneğidir. Bu kuşatma topu, barutun infilak etmesiyle elde edilen kuvveti kenarlardan hapsedebilmek maksadıyla, demir çubukların etrafına yine demirden kasnaklar dökülmek suretiyle imal edilmiştir.

katılma kararı aldılar. Gelgelelim, kentlerin güçlerini birleştirmesi, zenginlik ve insan kaynakları bakımından mevcut dengeleri bir anda alt üst ettiğinden, komşu hükümdarların huzurunu kaçırdı. En sonunda, rakip şehirlerden biri olan Freiburg'un müşteki asilzadeleri, Bern üzerine sefere çıkmaya karar verdiler. İsviçreliler, 1339 Laupen'de, saldırganlara hadlerini bildirdiler. Ormanlık kanonların halkı, savaşın başlangıç safhalarında şövalyeler tarafından hayli hırpalanmışlardı; fakat Bern piyadesi, Freiburg yayalarını ezip geçtikten sonra düzenlediği bir kanat harekâtıyla düşman süvarisinin arkasına sarktı ve atlıları imha etti. Başka bir Avusturya taarruzu, 1386 tarihinde, bu kez Sempach'ta bertaraf edildi. Bir kez daha çoğunluğu teberlerle donanmış İsviçreliler, yüksekçe bir noktaya yerleşmişlerdi. Bir önceki karşılaşmanın aksine, Avusturya şövalyeleri bineklerini bırakarak yaya vaziyette saldırıya geçtiler. Daha teçhizatlı şövalyeler, İsviçrelileri geri püskürterek Lucerne sancağını ele geçirdiler. Ne var ki, Habsburg hükümdarı III. Leopold bîhaber olsa da, Avusturyalılar, İsviçre ordusunun yalnızca bir bölümüyle kozlarını paylaşmışlardı. İsviçre ordusunun ana kuvvetleri cenahtan saldırıya geçtiğinde, Avusturyalılar karşı koyamadılar ve Leopold öldürüldü.

Bir müddet sonra roller değişmiş ve kantonlarına komşu dağlık arazileri kendi topraklarına katmaya niyetlenen İsviçreliler istilacı hüviyeti kazanmıştı. 1422'de Milan dükalığı üzerine çıkılan bir sefer, Arbedo Savaşı'yla sonuçlandı. İsviçreliler, bu muharebede ordularının yalnızca bir parçasıyla, 4000 kişiden ibaret (üçte biri mızraklı, üçte ikisi teberli) bir kuvvetle boy göstermişlerdi. Ağır İtalyan süvarisinin giriştiği hücum İsviçre mızraklarına takılıp eriyince, deneyimli *condottiero** Carmagnola, ordusunun hattıhareketini derhal değiştirdi. Arbaletçileri, İsviçre askerlerini kanatlardan vurmak için kenarlara yollayıp, atlarından indirdiği zırhlı silahşorları, derin formasyonlar halinde düşman üzerine gönderdi. İsviçrelilerin kaybetmeye yakın olduğu kahramanca bir çarpışma sürerken, yem bulma umuduyla ordudan ayrılmış olan bir grup İsviçreli, ansızın İtalyanların yan tarafında ortaya çıktı. İsviçre ordusunun arta kalan bütün muhariplerinin taarruzuna uğradığını zanneden Carmagnola, daha hafif zırhlar taşıyan İsviçreliler fena halde örselenmiş oldukları halde, geri çekilme emri verdi. İsviçreliler, bu savaştan sonra, saflarındaki mızraklı asker oranının ciddi miktarda artırılması gerektiğine hükmettiler. Ne de olsa, daha kısa olan teberler, şövalyelerin yakınlara kadar sokulmasına imkân tanıyor ve bir noktadan sonra ağır zırhlı şövalyeleri durdurmak zorlaşıyordu.

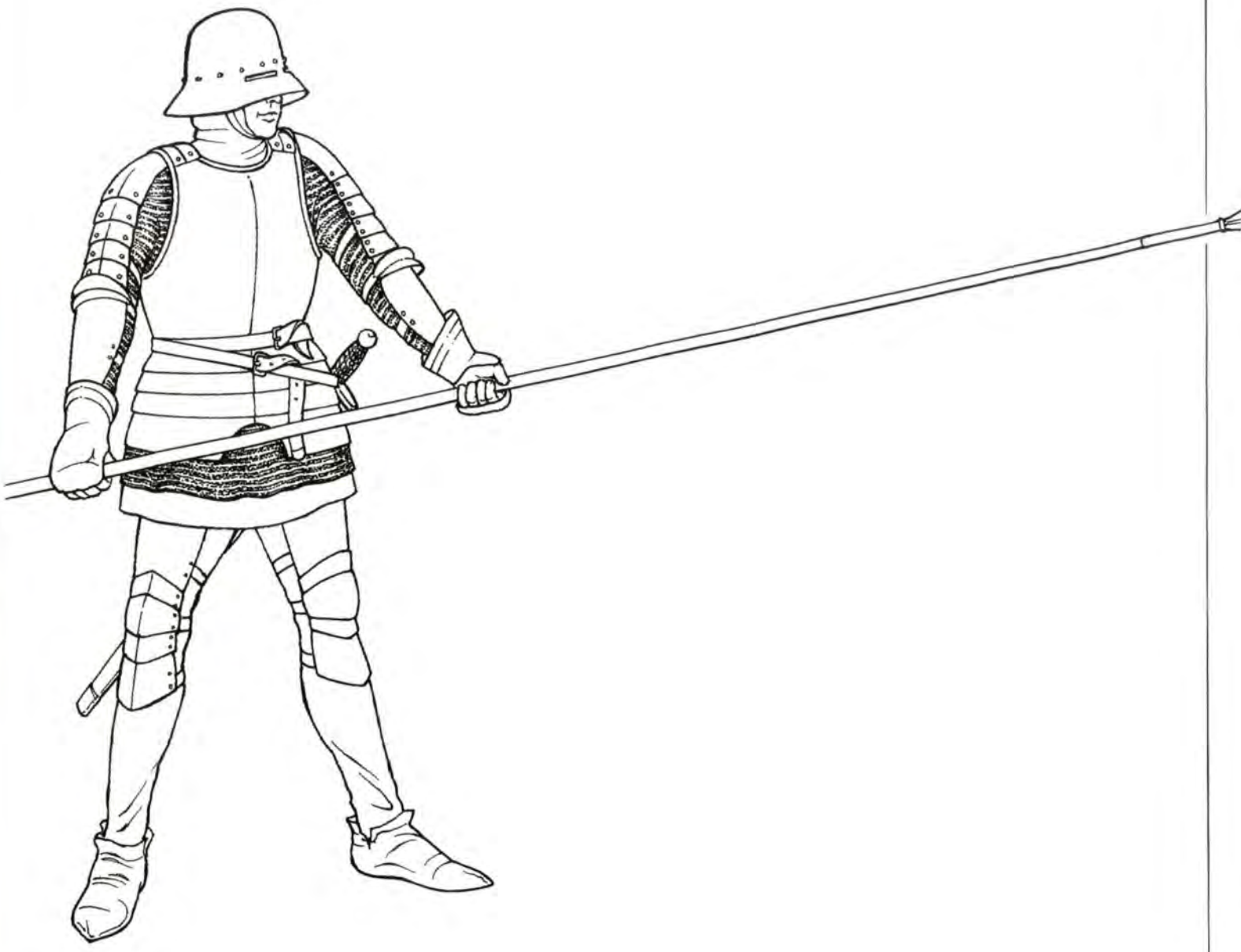
> *"Burgonyalılar, ağaç kazıklarından yaptıkları setin arkasından iri ve ağır toplarıyla ateş açtılar. Bu atışlar, formasyonları içinde bekleyen konfederasyon askerlerine büyük zarar verdi ... Ben, şahsen ikişer ikişer vurulan bazı atlılar gördüm; bunların bacakları hala eyere takılı vaziyette olmasına karşın bedenlerinin üst kısmı kopup gitmişti."*
> PETER ETTERLİN,
> *MORAT KUŞATMASI*

1444'te, artık büyük ölçüde bir mızraklı kuvveti haline gelen İsviçreliler, St. Jacob-en-Birs'de Fransız ordusuyla karşılaştılar. Sayısal zafiyetten muzdarip İsviçreliler, Birs nehrini aştıkları gibi Fransız merkez hattına bindirdiler ve daha sonra havaya doğrulttukları mızraklarıyla *schiltron*vârî bir küme oluşturdular. Bunun üzerine Fransızlar, zaman zaman okçu ve arbaletçilerin yaylım ateşiyle desteklenen müteaddit süvari hücumları gerçekleştirdiler. En nihayetinde, Fransızlar göstermelik bir zafer kazanmış olsalar da, çarpışma sonunda İsviçrelilerin gönlü rahattı. Fransızlar, İsviçrelileri mağlup edebilmenin yolunun, bunları hareketsiz kıldıktan sonra uzaktan atışlarla devirmek olduğunu; İsviçreliler de, ne denli zayiat verirlerse versinler, asla aman dilemeyecek fanatikler olduklarını kanıtlamışlardı.

Taktiksel açıdan bakıldığında, İsviçrelilerin kısıtlı bir repertuarı vardı. Her daim aralarında, tatar yayları kullanan bir miktar avcı askeri ve birkaç atlı gözcü bulunduruyorlardı; ne var ki, ancak Lorraine düküyle ittifak ettiklerinde gerçek bir süvari gücünden istifade edebilmekteydiler. İsviçrelilerin esas kuvveti, olağan durumlarda üç kola bölünmüş olan mızraklı asker

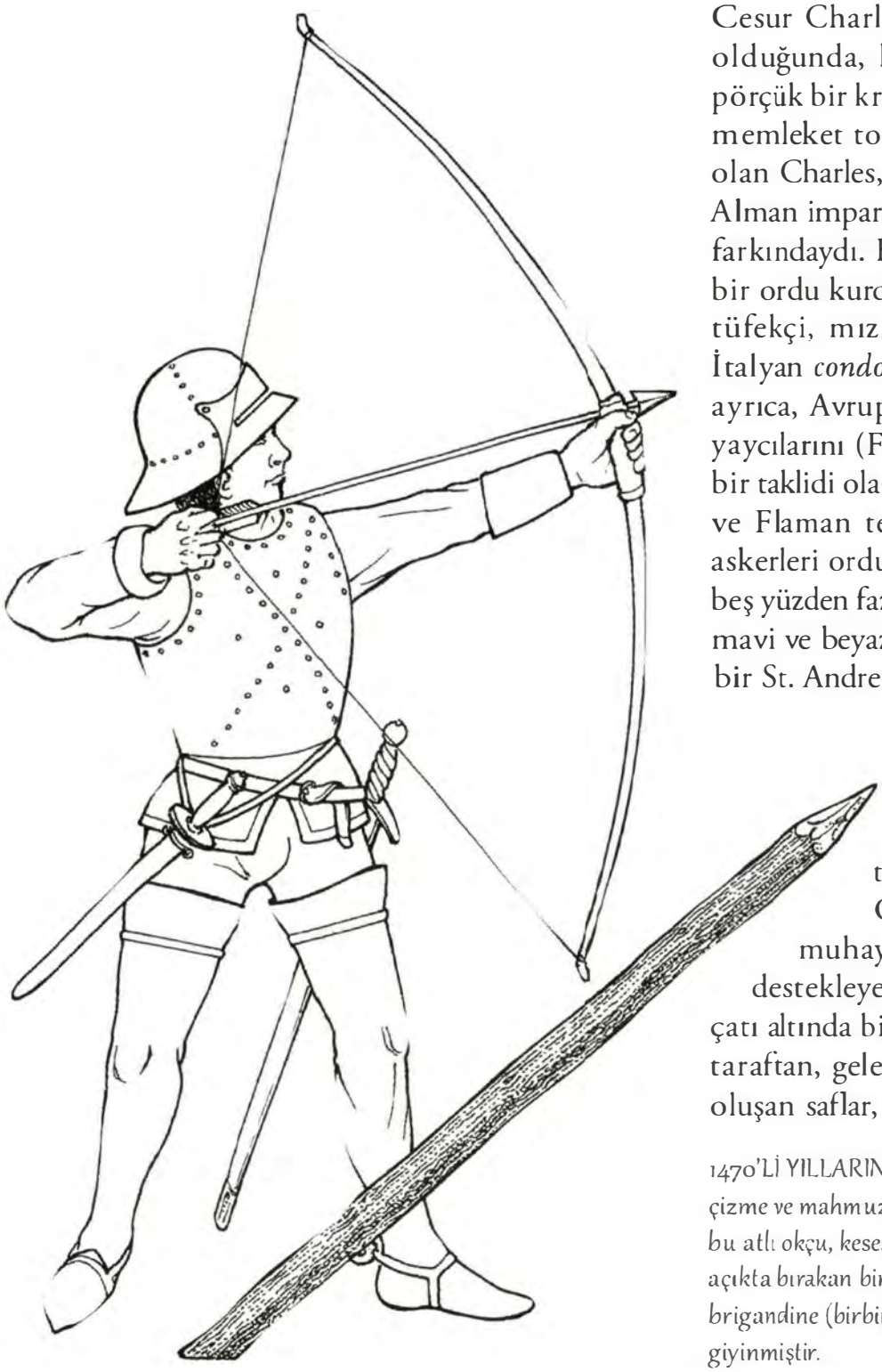
Zırhlı İsviçre Mızraklı Askeri (y. 1475)

Bu çizim, Burgonya Savaşları (1475–77) döneminden, ön saflarda savaşan ağır silahlı bir askeri temsil etmektedir. Kafasında bir sallet taşıyan savaşçının vücudu, her iki cinsten, örme ve levha zırhlarla korunmaktadır. Yalnızca bacak kısmı, hareket serbestîsi sağlayabilmek amacıyla ağır zırhlardan mahrum bırakılmıştır. Bu resme kıyasla, İsviçre mızraklı bloklarında görev alan askerlerin büyük çoğunluğu daha hafif teçhizatlara sahipti; hatta en gerideki safların miğferleri bile olmazdı. Her ne kadar, İsviçreliler geleneksel olarak uzun piyade mızraklarıyla özdeşleştirilmiş olsalar da, bunların çoğu, 15. yüzyılın ortasına değin savaş aracı olarak teber kullanmıştı. İsviçreliler, Arbedo'da (1422), piyade mızraklarıyla mücehhez İtalyan milis kuvvetleri karşısında güç bela, göstermelik bir zafer kazandıktan sonra aynı silahı benimsediler ve gelecek iki asır boyunca piyade taktiklerine yön verdiler. Uzun piyade mızrakları, 1640'larda, gelişmiş hafif ateşli silahlar karşısında büyük ölçüde etkinliklerini yitirmiş olsalar da, 1670'lere, süngünün savaş meydanlarına gelişine kadar kullanılmaya devam edildiler.

bloklarından neşet ediyordu: *Vorhut*, yani öncüler; *Gewalthut*, yani ana kuvvetler ve *Nachhut*, yani artçılar. Bu kolların her biri, ilgili kolu oluşturan savaşçıların toplandığı kantonların önde gelen şahsiyetlerinden kurulu bir heyet tarafından yönetilirdi.

Savaşta izlenecek strateji, çarpışmalar başlamadan evvel son derece demokratik bir usulle tayin ediliyor ve belirlenen hattıhareket, takdire şayan bir gözü peklikle uygulanıyordu. Savaş meydanına üç kısım halinde yayılmanın, devrin askerî teamüllerine körü körüne bağlanmaktan başka bir şey olmadığı söylenebilir; fakat bu dizilim, mevzu bahis, derin sıralar oluşturan ve üzerlerine ağır zırhlar almayan İsviçreliler olduğunda, mükemmel sonuçlar vermişti. İsviçrelilerin, bu sayede, yürüyüş kollarını şaşılası bir hızda başka bir istikamete çevirmeleri mümkün olmaktaydı. Sahip oldukları sarsılmaz disiplin, tıpkı Bernlilerin Laupen'de yaptıkları gibi, karşısına çıkan düşmanın hesabını gören bir kolun, bir an bile düşünmeden savaş meydanının diğer alanlarına yardıma koşmasını teminat altına almıştı.

1470'Lİ YILLARIN HARP takımları içinde resmedilen – uzun çizme ve mahmuzlara dikkat ediniz –, Burgonya hizmetindeki bu atlı okçu, kesesini doldurmuş bir paralı askerdir. Yüzünü açıkta bırakan bir sallet (miğfer) ve gövdesini korumak için bir brigandine (birbirine perçinlenmiş ufak levhalardan mamul) giyinmiştir.

Cesur Charles'ın Ordusu

Cesur Charles, 1463 tarihinde Burgonya dükü olduğunda, hayli geniş olmasına rağmen bölük pörçük bir krallık tevarüs etmişti. En büyük arzusu memleket topraklarını birleştirmek ve büyütmek olan Charles, genişleme yollarının Fransız kralı ve Alman imparatoru tarafından tıkanmış olduğunun farkındaydı. Her şeyin en iyisini bir araya getirdiği bir ordu kurdu. Charles'ın ordusunda, ağır süvari, tüfekçi, mızraklı ve arbaletçi piyade ihtiyacını İtalyan *condottiero*lar gidermişti. Burgonya dükü ayrıca, Avrupa'nın en iyisi olan İngiliz atlı uzun yaycılarını (Fransız kralının, asıllarının üstünkörü bir taklidi olan yerel milisleri kullandığı bir devirde) ve Flaman tebaası arasından devşirdiği mızraklı askerleri ordusunda yan yana getirdi. Tophanede, beş yüzden fazla top hazır bekliyordu. Tüm askerler, mavi ve beyaz kumaşların üzerine işlenmiş kırmızı bir St. Andrew haçını taşıdıkları tek tip kıyafetlere bürünmüşler ve her bölük, kendine özgü sancak ve flamalarla donanmıştı. 1471'den itibaren, senede bir defa, ordu nizamını belirlemeye yönelik talimatnameler yayımlandı.

Görünüşe bakılırsa, Charles'ın muhayyilesinde, her bir unsurun diğerini destekleyebildiği, değişik silah türlerini aynı çatı altında birleştirme fikri vardı. Bu maksatla, bir taraftan, geleneksel olarak mızraklı savaşçılardan oluşan saflar, okçularla karıştırılmış ve ateşli silah

Şövalye ve Arbaletçi (y. 1480)

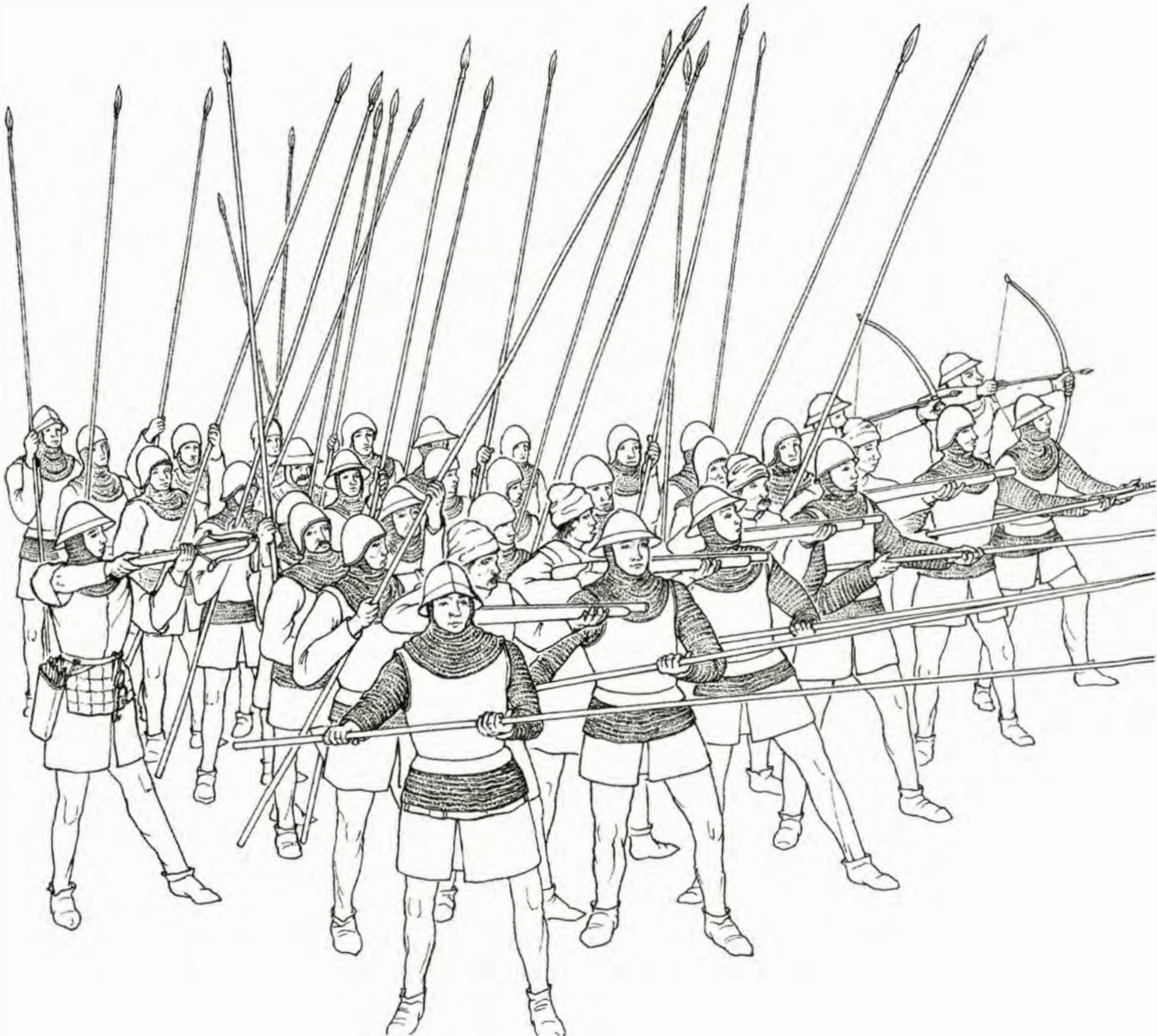
Kıta Avrupa'sında, İngiliz tarzında olduğu gibi, okçular toplayıp bunları talim ettirdikten sonra ordu tertibatları içine sokabilme becerisini sergileyebilen devletler, uzun menzilli dövüşler için hizmet edecek arbaletçilerle zırhlı silahşorları, aynı ordu düzeni içinde bir araya getirme eğilimindeydiler. Poitiers (1356) tecrübesinden sonra Fransızlar bile, açık arazide gerçekleştirdikleri mücadelelerin çoğunu yine de kaybederek pek hayrını göremeseler de, atlarından inerek mücadele etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Silahını kurması zaman alan arbaletçi, kuşatma savaşlarında çok daha etkiliydi; silahını doldururken geniş bir kalkanın (pavise) muhafazasına muhtaçtı. Her halükârda, bu iki asker cinsi de, 1500'lerden itibaren yaygınlık kazanan, daha hafif ve daha hızlı atış yapabilen ateşli silahlar karşısında eski etkinliklerini yitirmeye yüz tuttular.

kullanan askerlerle takviye edilmiş; öte taraftan, atlı okçular, düşman taarruzlarını daha rahat karşılayabilmek için süvari birlikleriyle aynı korteje sokulmuştu. Bu düzende topçunun vazifesi, düşman hücumunun gelmesi beklenen istikameti kenarlardan ateş altına alabilecek şekilde, tahkim edilmiş mevzilerin ardına yerleşmekti. Bu tertibat, 1453 Castillon'da, Fransızların korku saçan İngiliz generali Talbot'un taarruzunu hezimete çeviren top bataryalarını taklit etmek suretiyle geliştirilmişti.

Ne var ki, sistem haddinden fazla karmaşıktı. Askerler ne kadar sıkı bir talim almış olurlarsa olsunlar, zafere ulaşabilmek için, bir sürü farklı muharip unsurun kusursuz bir iş birliği sergilemeleri şarttı. Derinlikten yoksun mızraklı bölüklerin, yekpare bloklar halinde gelen İsviçre kollarıyla baş edemeyeceği ayan beyan ortadaydı. İşin aslı, Charles, yaşadığı devirden 150 yıl kadar ilerideydi. Gerçekten de, yanlardaki tüfekçilerle mızraklı bölükler, atış hızını epeyce artıran topçular ve kararlı hücumlara kalkan süvari birliklerinden oluşan bir askerî terkip, ileride savaş meydanlarının efendisi olacaktı. Ancak bundan önce, silah sistemlerinin yeterli gelişmişlik

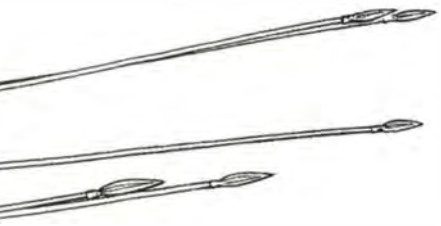
MIZRAKLI PİYADELER VE tüfekçiler, y. 1500. Bu resim, Pers kralı Kyros'un efsanevî kahramanlıklarını konu alan geç ortaçağa ait bir elyazmasında bulunan tasvirleri esas alır. Kyros'un eşine az rastlanır bir askerî mucit olduğuna inanılırdı; dolayısıyla burada tasvir edilen "pike ve shot" temsilinin, geleceğin savaş meydanlarını vaktinden önce tarif ettiğini söylemek mümkündür.

seviyesine ulaşmasını ve bu silahları kullanacak neferlerin gereken talim ve terbiyeyi almalarını beklemek gerekecekti.

Burgonyalılar İsviçrelilere Karşı (1476–77): Grandson, Morat, Nancy

Cesur Charles'ın "modern ordusu" karşısında kazandıkları üç zafer, İsviçrelilerin askerî sahadaki şanını adeta taçlandırdı. Charles, 1476'da, İsviçre denetimindeki Grandson kentini zapt ederek kaledeki bütün muhafızları idam ettirmişti. İsviçre ileri kolu, ordunun geri kalanını beklemeksizin orman içinden açık araziye yayıldığında, Charles'ın ordusunun tüm heybetiyle kendilerini beklemekte olduğunu gördü. Charles, İsviçre birliklerinin ilerleyişini akamete uğratmak amacıyla, levha zırhlarla örtülü atların sırtındaki silahşorlarına, iki süvari hücumu gerçekleştirmeleri emrini verdi. Bundan hemen sonra, Burgonya ana kuvvetleri kısmî bir ricat harekâtı yaparak İsviçrelileri belirgin bir hedeften mahrum bıraktılar. Charles, bir taraftan da, mızraklı güruhları ezip parçalamaları için yenilikçi sahra topçularını meydana konuşlandırmakla ve kendi mızraklıları ve uzun yaylı askerleriyle düşmanı çembere almakla meşguldü. Bu girift manevralar sürerken, İsviçre ordusunun ana kolu ve artçı kuvvetleri, yürüyüşlerini düşman gözlerden saklayan tepenin yamaçlarından tırmanarak savaş meydanına intikal ettiler. Bir anda gafil avlanan ve belki de, kendi ana kuvvetlerinin ricat hamlesini yanlış yorumlayan Burgonya ordusu, savaş meydanını rakibine bırakarak kaçmaya başladı. Süvari kuvvetlerinden yoksun İsviçreliler, pür telaş kaçan hasımlarının peşine düşmeyi denemediler.

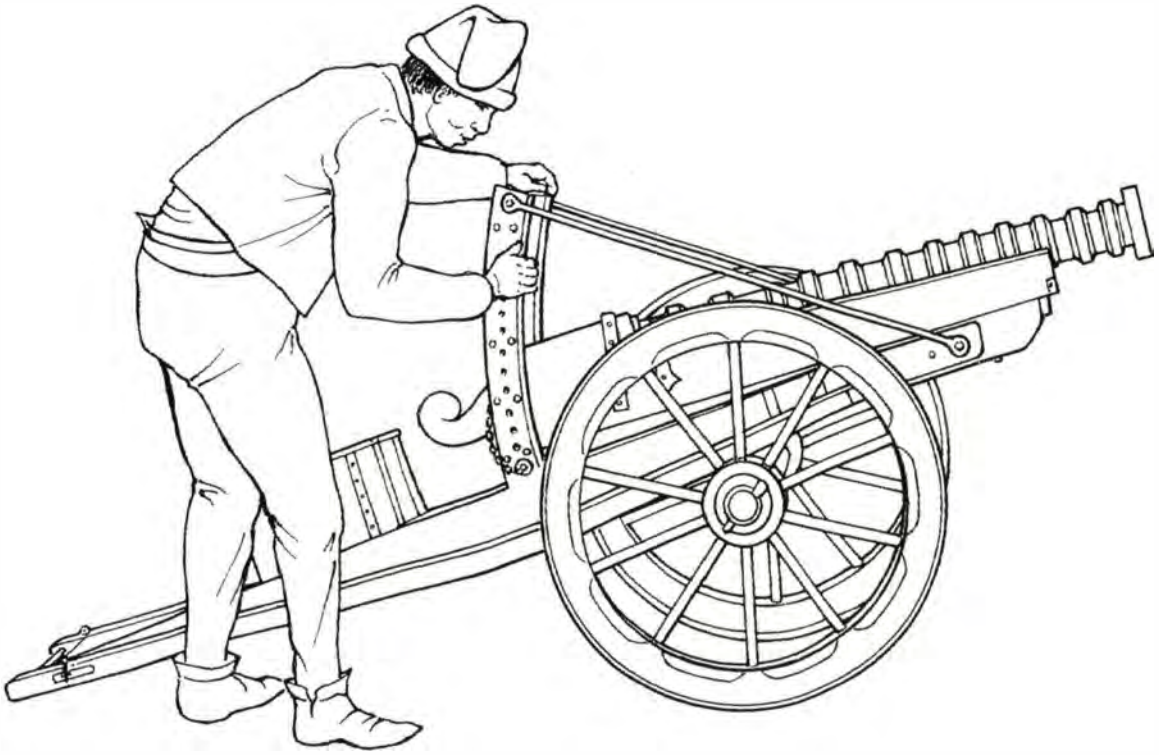

Charles, İsviçrelileri bir kez daha çatışmaya çekebilmenin yollarını ararken, daha büyük bir ordu toplayıp bunların talim ve teçhizatıyla ilgilendi. Bundan sonra, İsviçrelilerin bir kurtarma ordusu yollamadan duramayacaklarını hesap ederek, Bern güzergâhı üzerinde kalan Morat kalesini muhasara altına aldı. Charles, İsviçre birliklerini durdurabilme meselesini, ordugâhının önüne, ötesine berisine savunma silahları serpiştirdiği kütüklerden bir istihkâm inşa ettirerek çözebilmeyi umut etmişti. İsviçre ordusu, 25.000 konfederasyon savaşçısına ve müttefikleri Lorraineli Réné idaresindeki birkaç yüz atlık bir ağır zırhlı süvari kuvvetine sahipti. İsviçre askerî yönetimi, taarruz anı olarak yemek vaktini seçerek epeyce akıllıca bir karar verdi. Her iki cenahları Lorraine atlıları tarafından korunan İsviçreliler, müdafaa duvarına vardıklarında muhafızların çoğu yerlerinde değildi.

Tekrar doldurularak ateş etmeleri hayli vakit alan ateşli silahlar ve savunmada bekleyen az sayıda muhafız, mızraklı güruhların, istihkâmları aşıp kampa doluşmasına mani olamadılar. İsviçreliler, içeride, nispeten düzensiz gruplar halinde savunma hattına gelmeye çabalayan Burgonyalılarla karşılaştılar. Bunları teker teker alt ederek, ordugâhın bitiminde bulunan göle doğru sürdüler. Basit taktikler ve dinç bedenler, bir kez daha, görünüşte daha sofistike bir askerî kuvveti dağıtmıştı.

Bıkıp usanmadan mücadelesine devam eden Charles, 1476–77'nin dondurucu kışında, Lorraineli Réné üzerine dönerek Nancy'yi kuşattı. Ocak ayında İsviçre kurtarma ordusu yetiştiğinde, Charles, 5000 kişilik kuvvetiyle, 12.000 Lorraine ve 10.000 İsviçre savaşçısına karşı harp etmek zorunda kaldı. Charles, Meurthe nehrini soluna, ufak bir dereyi önüne ve ağaçlık araziyi sağına alarak bir savunma savaşı yapabileceğini düşünmüştü; ama sonuç yine hüsran oldu. İsviçre ana kolu ve artçıları, ön cepheden hücuma geçtikleri vakit, öncü kuvvetler de, hiç de zorlanmadan ağaçlık araziye girerek Charles ordusunu kanattan vurdular. Burgonya ordusu insicamını yitirirken, Charles, takip eden can pazarında hayatını kaybetti. İsviçreliler, bu savaştan sonra, yenilmezliklerinden ötürü tüm Avrupa'da haklı bir itibara sahip olurlarken, İsviçre mızraklı askeri, bütün hükümdarların peşinden koştuğu piyade cinsi olarak ünlendi. Flaman mızraklıları ve Alman kentlerinden gelen piyadeler, bu örneğe göre yeniden düzenlendiler. Fransızlar bile, İsviçre'ye sınırdaş dağ vadilerinden kendileri adına mızraklı asker toplamanın yollarını aramışlardı. 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Avrupa'nın tartışmasız en iyi paralı askerleri İsviçrelilerdi.

Mızraklı güruhların ön saflarına karıştığı andan itibaren, vasıfsız neferlerle aynı tehlikelere maruz

BURGONYA SAHRA TOPU. Cesur Charles, 1467'de Burgonya dükü oldu ve devletinin askerî gücünü artırmak için muazzam bir servet sarf etti. Charles, top bataryalarının hareket hızını artırma konusunda özellikle hevesliydi ve hakikî anlamda ilk sahra toplarının geliştirilmesi için kesenin ağzını açtı.

kalan ve atını mahmuzlayarak kaçma imkânı kalmayan asalet ehlinin, muasır piyade kuvvetleri karşısında İsviçrelilere belirgin bir manevî üstünlük sağladığı, bu devirde yaşayan herkes tarafından fark edilmişti. Hasımları da İsviçre usulü mızraklarla silahlandıklarında, çarpışmalar daha da kanlı hale geldi. 1499 Svabya Savaşı'nda, aynı savaş gereçleriyle mücehhez Alman birlikleri tarafından durdurulan İsviçreliler, zaferi ancak muazzam bedeller pahasına kazanabilmişlerdi.

Yeniçeriler

14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlar'ın büyük kısmını fetheden ve İstanbul'un çevresine iyice yayılan Osmanlılar, sözünü dinleten bir Avrupa gücü haline gelmişlerdi. Erken tarihli Osmanlı orduları çok sayıda piyade ihtiva etse de, sosyal seçkinler savaşa at sırtında katılıyorlardı. Ne de olsa, süvari hizmeti, ganimet kazanmaya ve toprak tevcihine uzanan bir yol olarak görülürken, piyadelere, aklı bir karış havada ayaktakımı gözüyle bakılıyordu.

Seçkin birliklerin atlılardan oluşması, bilhassa işin içine ağır zırhlı ve iyi eğitimli batılı kuvvetlerin karıştığı kuşatmalarda veya çetin arazi şartlarında başa bela olmuştu. Aynı zamanda Türkler, Bizans hizmetine giren *almogávar* piyadelerinin savaş performansından da etkilenmiş olabilirler. Orhan Bey, 1330 yılında, azat edilmek karşılığında ihtida ederek Osmanlı askerî hizmetine girmeyi kabul eden Hıristiyan esirleri arasından 1000 kişilik bir kuvvet kurarak *yeniçeri*lik kurumunun temellerini attı. Gönüllü ihtida yoluyla çok az piyade temin edilebildiğinden, yeniçeriler 1362'den sonra, Türk hâkimiyetinde yaşayan Hıristiyan ailelerden devşirme usulüne göre toplanmaya başlandı. Bu zekâ mahsulü uygulama, bir taraftan, nüfusun o ana değin el atılmamış kısımlarından askerî hizmet için adam sağlarken, öte taraftan, zapt edilen ülkelerde Hıristiyanlığı zayıflatma amacını güdüyordu.

Müslüman gönüllü piyadelerin, 1453 İstanbul kuşatmasında olduğu gibi, toplu hücumlarda yem olarak, düşman müdafilerini yormak veya hendekleri cansız bedenlerle doldurmak amacıyla kullanılmaları olağandışı bir durum değildi. Bununla birlikte yeniçeriler, çok daha sağlam ve disiplinli bir kuvvet oluşturmakta ve her ne kadar, batılı meslektaşlarına kıyasla yine de hafif kaçsa da, zincir ve levha karışımı zırhlar kuşanmaktaydılar. Bunlar, uzak mesafeden muharebe için yay ve tatar yayları; yakın dövüş için ise, mızrak, kılıç ve baltalar taşıyorlardı. Yeniçeriler, kuşatılan kentler üzerine yapılan nihaî hücumlarda şok birlikleri olarak görev alırken, padişahın insan deryası İstanbul sokaklarını arşınladığı esnada, piyade korumalar olarak da hizmet ediyorlardı.

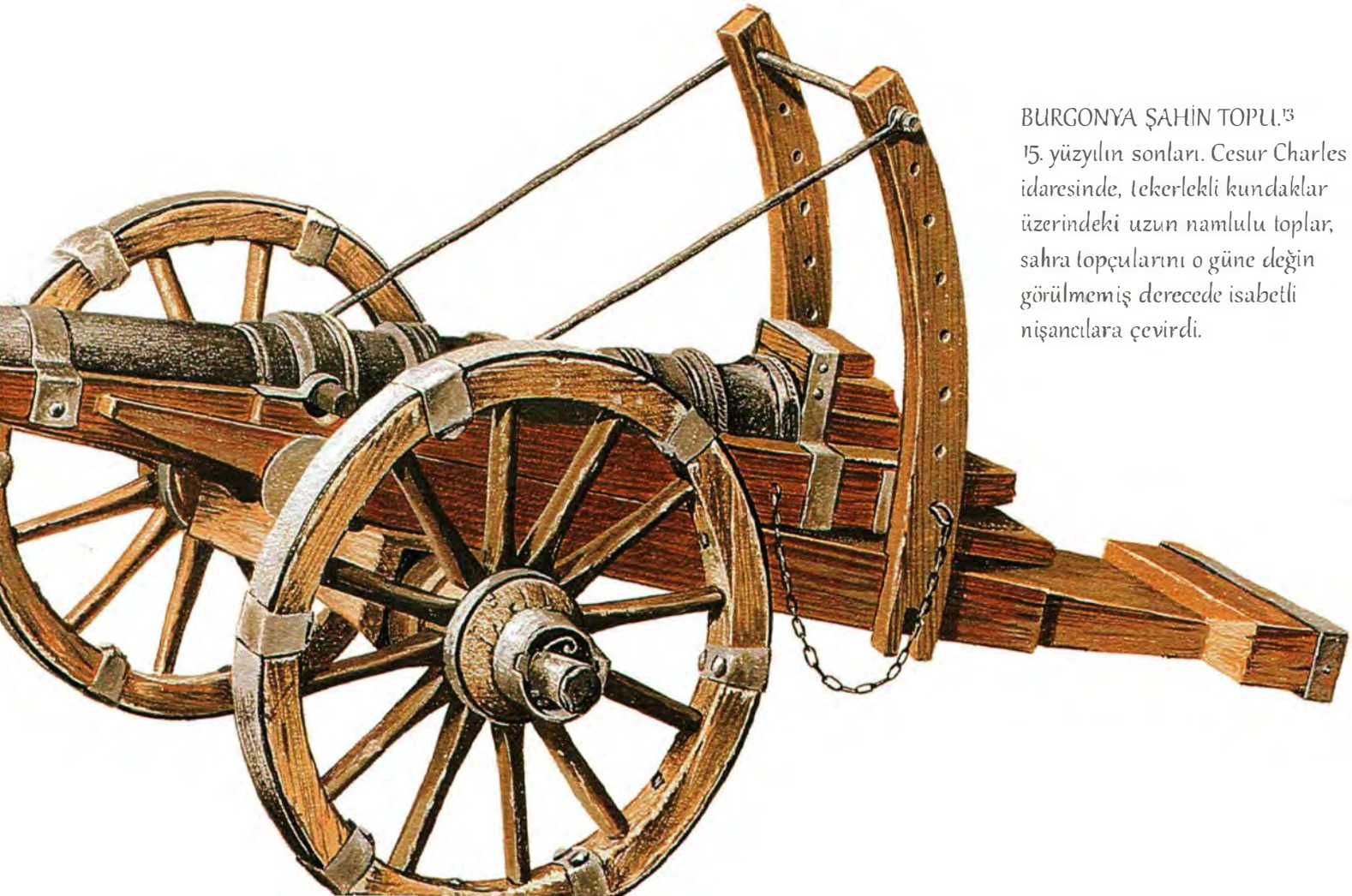
Merkezî denetimi ve başkent iktidarını artırmak adına oldukça kullanışlı unsurlar olan yeniçeriler,

bu amaçla Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif köşelerindeki kalelere gönderilmişlerdi. Meydan savaşlarında ise, merkez hattında dizilerek diğer piyadeleri takviye ediyorlardı. 1444 Varna Savaşı'nda, yeniçerilerin Macar şövalye hücumlarına başarıyla göğüs gerebilmeleri, bunların harp formasyonlarında, uzaktan atış yapan savaşçıların yanı sıra, bol miktarda yakın mesafe silahı da bulunduğu izlenimini vermektedir.

Hussitler

Avrupa'da ateşli silahların ortaya çıkışı 1340'lara kadar geri götürülebilirse de, bu tarihlerde daha ziyade kuşatmalarda kullanılmışlardı. Sahra topçuluğunun en erken tarihli örnekleri, Flandra ve Bohemya'nın sınaî bölgelerinden gelir. Mesela, *ribaudequin*i icat edenler Flamanlardı. Bu çok namlulu silah, tekerlekli bir araç üzerine oturtulmuş ufak tüp dizilerinden ibaretti ve bazıları, düşman askerlerini uzak tutmak amacıyla sivri uçlu demirlerle süslenmişti. Bu erken tarihli batarya silahının mucidinin kafasında, muhtemelen, surlarda açılmış gediklere yapılan toplu taarruzlar esnasında, tek hamlede koca bir hücum dalgasını dağıtabilme endişe uğuldamıştı. Flaman yaratıcılığı, *ribaudequin*leri, 1382'de, Beverhoutsveld'teki savaş meydanına sürükledi. Bu sahra toplarını kullanan Gentliler, Bruge saldırılarını başarıyla oyalarken, bir piyade kuvvetini düşmanın ardına sarkmak için yollamaya muvaffak olmuşlardı.

Ateşli silahların hareketli formasyonlarla gerçek anlamda buluşması, Bohemya'da (Çek Cumhuriyeti) patlak veren mezhep savaşları esnasında oldu. Hussit lideri Jan Žižka, 1419 Nekmíř muhasarasında saldırıya uğradığı vakit, ordusunda bulunan yük arabalarından bir koruma setti oluşturarak, dörtnala üzerine gelen düşman süvarisini top atışlarıyla savuşturmuştu. Hussitler, ne de olsa, mızraklı muharebe tecrübesine sahip olmayan ve saflarında ancak bir avuç atlı asker bulundurabilen çiftçilerden ibaret olduklarından, rakip şövalyelerin hızını kesebilmenin en iyi yollarından biri arabalar olmuştu. Žižka bu tecrübeden hareketle, bir savunma tabyası işlevi görüp, nefesleri kesilene dek düşman hücumlarına mukavemet edebilecek, arabalardan kurulu seyyar bir kale fikrini geliştirdi (*Wagenburg*). Çaresiz düşman birlikleri geri çekilmeye yeltendikleri

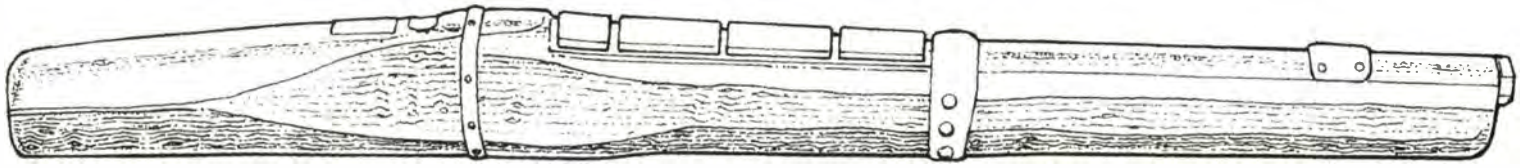
BURGONYA ŞAHİN TOPU.[13]
15. yüzyılın sonları. Cesur Charles idaresinde, tekerlekli kundaklar üzerindeki uzun namlulu toplar, sahra topçularını o güne değin görülmemiş derecede isabetli nişancılara çevirdi.

HÜCUMA KALKMIŞ BİR yeniçeri. Bu köle savaşçılar, 1330 yılındaki ilk yoldaşlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin kazandığı zaferlerde hayatî görevler yerine getirdiler ve 16. yüzyıl batı ordularında askerî disiplin anlayışının yerleşmesi açısından örnek model teşkil ettiler.

vakit, kapı niyetine kullanılan arabalar birer kenara itilecek ve Hussit süvarisi, hasmının ensesine binmek için bu boşluklardan ileri atılacaktı. Taktiksel açıdan bakıldığında, arabalar genellikle savunma pozisyonunda bekliyor ve düşman birliklerini kendi üzerlerine çekmeye çalışıyorlardı. Her arabaya, arabanın üzerinde veya etrafında çarpışan yirmişer kişilik müfrezeler tayin edilmişti. Bu muhariplerin büyük kısmı, dehşet saçan *flail*lar[14], teberler, tatar yayları ve bir miktar hafif ateşli silahla donatılmışlardı. Arabaların üzerine *houfnice*[15] adı verilen hafif havan topları konuşlandırılmış olduğu halde, arabaların arasındaki boşluklara yerleştirilen iri kalkanların ardına da, kundaklar üzerindeki hafif ateşli silahlar olan *tarasnice*ler gizlenmişti. *Wagenburg*lar için tasarlanan arabalarda, gerektiğinde yukarı kaldırılarak düşman okçularını sükût-ı hayale uğratacak mazgallı paravanlar ve düşman askerlerinin sürünerek arabaların altından gizlice sızmasını engelleyecek plakalar da ihmal edilmemişti. Araba sürücüleri, göz açıp kapayıncaya kadar *tábor* (Wagenburg) nizamını alabildikleri için, düşman orduları önünde pervasızca manevralar yapma cesaretini kazanmışlardı. Hussitler, ilk iş olarak, ülkelerini Katolik hasımlarından temizledikten sonra, komşu topraklara yaptıkları baskınlarla dehşet saçmaya başladılar. Sınırdaşları, Hussit örneğini, kısa bir süre içinde kendi askerî sistemlerine dâhil ettiler. Bu işte Macar kralı Corvin Mátyás (Matthias Corvinus) başı çekerek, ordusunda kullanmak üzere bir Hussit arabacıları kıtası kiralamıştı. 1444'te Macar kralının hizmetindeki Hussitlerle karşılaşan Osmanlılar, derhal bu taktiği özümsediler. Hussit arabalarının etkinliği, her köşesine iliştirilmiş muazzam sayıda ateşli silahtan geliyordu. Üstelik tek başına arabaların varlığı bile, düşman hücumlarının hızını kesmek için biçilmiş kaftandı. Bu savunma tertibatına hücum etmeyi kafasına koymuş biri, öncelikle, arabaları tıka basa doldurmuş arbaletçi ve tüfekçilerin yaylım ateşine maruz kalmayı ve savunma hattıyla temas etmeyi başarabilirse, yüksek bir platformdan silahlarını sallayan teberci ve çivili gürzcülerin darbelerini göze almak zorundaydı. *Tábor*un delinip geçilmesi durumunda ise, içeri giren düşman askerleri, Hussit yedekleri tarafından saldırıya uğruyorlar ve daha fenası, arabaların üzerinde bekleyen mürettebatın da yüzlerini çevirmesiyle, tam bir cendere içinde sıkıştırılıp telef ediliyorlardı. *Wagenburg*un zayıf karnı, topçu birlikleri karşısında kendisini savunmaktan aciz olmasıydı; fakat topçu bataryalarının, 15. yüzyılın sonlarında *tábor*un karşısına konuşlandırılabilecek derecede hareket kabiliyeti kazanmasına kadar, bu pek de baş ağrıtan bir mesele olmamıştı.

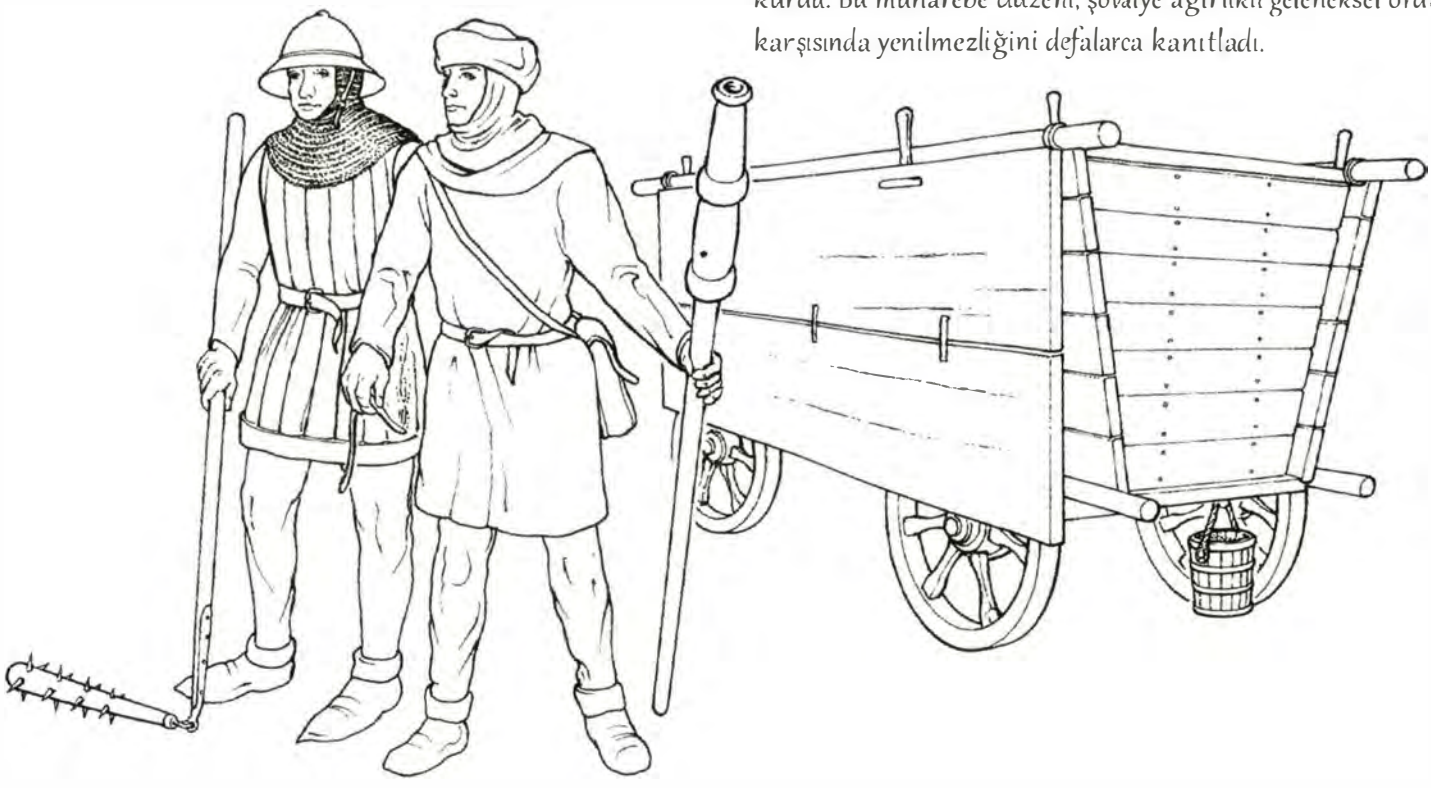
Hussit taktikleri, batı ordularında kendine bir yer edinmeyi başaramadı. Bunun yerine Fransa'da Bureau biraderler, her ebattan topları bir arada barındıran müstahkem bataryalar tasarlamışlardı. Bu topçu istihkâmı, 1453 Castillon'da, İngilizlerin Aquitaine'den kovulmalarını temin eden savaşta rüştünü ispat etmişti. Zaten Burgonya dükleri, her ne kadar, Cesur Charles'ın 1470'lerdeki sahra

ERKEN TARİHLİ BİR bir arkebüz, y. 1500. Bu tarihe gelindiğinde, elde taşınan ateşli silahlar, daha hafif, daha kolay taşınabilir ve daha isabetli bir hal almaya başlamışlardı. İmparatorluk ordusunda savaşan arkebüzcüler, 1525 Pavia Savaşı'nda, Kral I. François ve Fransız süvari gens d'armesi (şövalyeler) karşısında üstünlüğünü ispat etti.

topçularına değin ciddi rakamlara ulaşamasalar da, en başından itibaren ateşli silahların içten savunucuları olmuşlardı. Tekerlekli araçlar üzerinde taşınan bu yeni silahlar, savaş meydanının farklı noktalarına nakledilerek konuşlandırılabildikleri için eski usul ordular karşısında bir hayli tesirliydi. Gerçi her halükârda, sahra topçularının İsviçrelilerin hızına yetişebilmeleri düşünülemezdi. Charles ayrıca, belirli bir miktar tüfekçi tevarüs etmişti. Burgonya hükümdarının bunların sayısını artırmak adına çektiği onca eziyete bakılırsa, bu tüfekçilerin cephe performansı etkileyici olmalıdır. Ortaçağ sonlarında, zırh imalatçıları, gün geçtikçe kuvvetlenen tatar yaylarına ve kitlesel uzun yay atışlarına karşı, zırhlı atların sırtında boy gösteren şövalyeleri ihya edecek şekilde, dirençli tasarımlar geliştirmişlerdi. Ama bu zırhlar, oluklu tasarımı ve sertleştirilmiş çelik yüzeyleri sayesinde ok ve zemberekleri[16] başarıyla savuşturabilseler de, hafif ateşli silahlar karşısında ancak kısıtlı bir koruma sağlıyorlardı. Yaya bekleyen zırhlı savaşçılar ve tebercilerle karışık vaziyette veya bunların hemen önünde hizmet veren tüfekçiler, düşman ordusunun önde gelen şahsiyetlerini tek vuruşta indirmede ve mızraklı formasyonların zırhlara bürülü ön saflarını parçalamada oldukça faydalıydı. Keza bu durum, Gül Savaşları'nda istihdam edilmek üzere kiralanan ücretli birlikler arasında tüfekçilere neden yer verildiğini de izah eder. Ama ne olursa olsun, top ve elde taşınan ateşli silahlar, 16. yüzyıla kadar meydan savaşlarında tayin edici öğeler olarak tezahür etmeyeceklerdi.

HUSSİT SAVAŞ ARABASI. Dinî çekişmeler yüzünden patlak veren Bohemya İsyanı (1417–35), Jan Žižka isimli bir askerî dâhinin gün ışığına çıkmasına vesile oldu. Žižka, içlerini her cinsten hafif ateşli silahlar ve yakın dövüş silahları kullanan savaşçılarla doldurduğu savaş arabalarıyla seyyar ordugâhlar kurdu. Bu muharebe düzeni, şövalye ağırlıklı geleneksel ordular karşısında yenilmezliğini defalarca kanıtladı.

2. BÖLÜM

SÜVARİ SAVAŞLARI

Süvariler, ortaçağlar boyunca, düşman ordularının piyade hatlarını tahrip etmeye ve düşman üzerine son darbeyi indirmeye yarayan şok birlikleri olarak kullanıldılar. Bununla birlikte, gün geçtikçe gelişen piyade silahları ve taktikleri, atlı askerin muharebe üstünlüğünü peyderpey ortadan kaldırdı.

Bir zamanlar şöyle yazılmıştı: "Piyade muharebelerine pek uygun değiller; neredeyse her daim, biçimsiz ama dayanıklı atlarının sırtında olurlar. İşlerine geldiği vakit, atların üzerine hanım hanımcık kurulmayı da bilirler. Bütün halk arasında, gecesini gündüzünü atıyla geçirmeyen bir kişi bile yoktur. At sırtında alışveriş yapar; at sırtında yer içer ve bineklerinin ince ensesine boylu boyunca uzanarak o kadar derin bir uykuya dalarlar ki, rüyanın her türlüsünü görürler. İş ciddi bir meseleye dair karar vermeye geldiğinde, hepsi atlarının sırtında gelerek ayaküstü bir meclis tertip

15. YÜZYIL ORTALARINA ait bir yazmadan alınan bu resimde, sanatçı, Jean Froissart'ın Chroniques'inde yer alan bir tasvire dayanarak Crécy Savaşı'nı yeniden canlandırma niyetinde olsa da, savaş meydanı, silahlar ve zırhlara dair verdiği bilgiler hatalarla doludur. Esasında sanatçı, tam takım vücut zırhları içinde resmettiği süvari, piyade zırhlı silahşor ve okçularla yaşadığı çağın gerçeklerini yansıtıyor.

ederler ... Kışkırtıldıklarında topluca savaşa girerler; savaş meydanında yekpare bir güruh halinde toplaşır ve insanın kanını donduran savaş çığlıkları atarlar. Göz açıp kapayıncaya kadar taarruz edip çekilirler; düşmanlarını şaşırtıp akıllarını karıştırmaktan haz alırlar. Bu maksatla bir çırpıda etrafa dağılıverirler; tekrar bir araya gelip düşmana ağır zayiatlar verdikten sonra, düzensiz sürüler halinde bütün meydana dağılırlar. Kalelerden veya müstahkem mevkilerden ne pahasına olursa olsun uzak dururlar."

Ne yazık ki, 4. yüzyılda Ammianus Marcellinus tarafından yapılan bu Hun tarifi, uzun asırlar boyunca, savaş tarihi ve süvariliğe dair algımızı hakikatten uzaklaştıracak şekilde tahrif etmiştir. Hunların süvari ağırlıklı bir orduya sahip olduğu ve hasımlarını, Ammianus tarafından resmedildiği şekilde, atlı kuvvetlerin çevik manevralarıyla alt etmeye alışkın oldukları doğrudur. Hâlbuki diğer Cermen kabileleri – Vizigotlar, Ostrogotlar, Vandallar, Alanlar, Alamanlar, Suevler, Burgonyalılar, Lombardlar ve Franklar –, 4. yüzyıldan itibaren Ren ve Tuna üzerinden Roma sınırlarını aşmaya başladıklarında, bazı ufak süvari kafileleri dışında, büyük oranda piyade orduları kullanmışlardı. Gerçekten de, bu kavimlerin kazandıkları zaferler, ancak istisnaî durumlarda tek başına süvarilerin hanesine yazılabilir.

"Zaferi kazanan komutan, düşmanını dağınık ve düzensiz bir orduyla takibe başlarsa, zaferi kendi elleriyle hasmına hediye eder."
İMPARATOR MAURİCE, MS. 600

Gene de, Ammianus Marcellinus'un Hun betimlemesi, ortaçağ başlarında "barbar" süvarisini tahlil ederken göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsura işaret eder: Roma uygulamalarıyla mukayese edildiğinde, Cermen kabileleri, atlı askerleri çok daha farklı şekillerde kullanıyor ve muharebelerde bunların vurucu gücüne çok daha fazla yatırım yapıyorlardı. Romalıların nazarında, atlı birlikler, ekseriyetle Roma dışından gelen savaşçılar tarafından doldurulan yardımcı kıtalardan ibaretti. Savaş meydanlarında, esas çarpışmaları yürütmeleri beklenenler piyade kuvvetleriydi. Barbar ordularında ise, tam tersine, süvarinin başlıca manevraları tatbik etmesi ve yaya askerlerin onları gözeterek konum almaları bekleniyordu. Başka bir deyişle, barbarlar, bu iki kuvvet arasındaki ilişki biçimini baş aşağı çevirmişlerdi.

Barbar Süvarisi

Atın, barbar askerî birlikleri için yalnızca bir muharebe unsuru olmakla kalmadığı; aynı zamanda, toplumsal üstünlüğü ve sınıf aidiyetini sergileyen bir tür alamet işlevi gördüğü aşikârdır. Nitekim Cermen kabilelerinin çoğunda, at besleyebilen ve bunları kullanabilme eğitimi almış kimseler, eşyanın tabiatı gereği, askerî ve siyasî seçkinler zümresini oluşturuyordu. Bu durum, gelecek 1200 yıl boyunca, askerî sahada süvarinin egemenliğini tescil eden bir döngünün başlangıcı anlamına geliyordu. Ortaçağ ordularında belli başlı stratejik ve taktik sorumlulukların süvari kuvvetlerinde olmasının sebebi, tam da aynı süvarilerin, toplumun hali vakti yerinde ve asalet ehli şahıslarından mürekkep olmasıydı. Öte taraftan, sahip oldukları toplumsal ayrıcalık, bu zevata, etkin süvariler haline dönüşebilmek için gereken para ve zamanı bahşederek döngünün tamamlanmasını sağlıyordu.

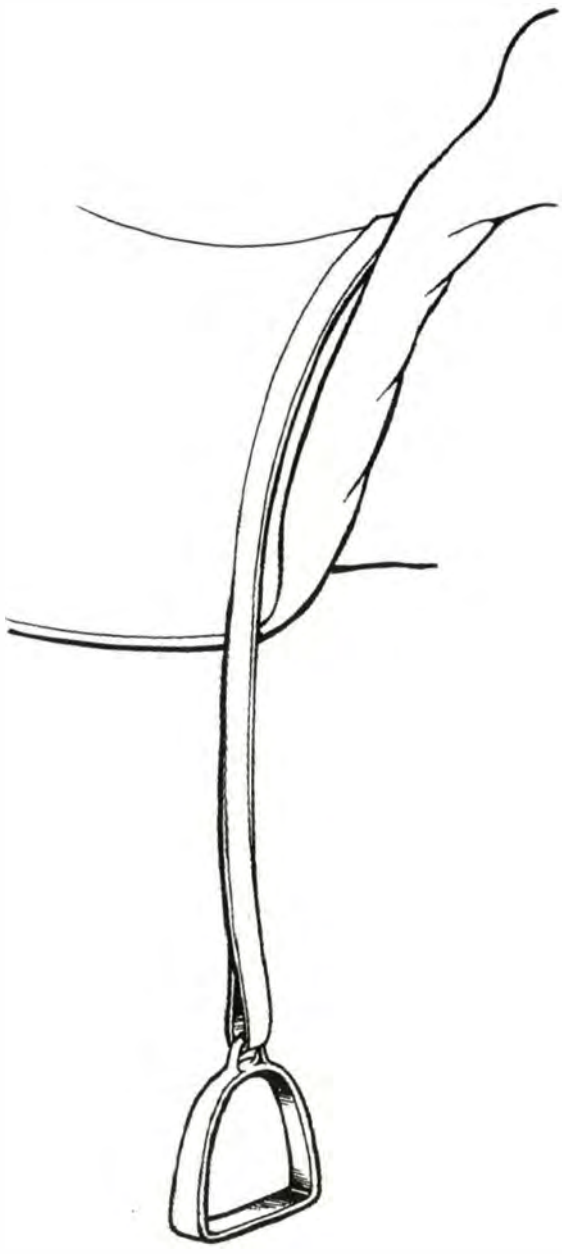
Bundan daha önemlisi, atlılar gerçekten de işe yarıyordu. Vizigot süvarisi, Doğu Romalılarla giriştikleri erken tarihli iki çarpışmada, sonucu tayin eden unsur olmayı becermişti. 378 Dibaltum'da, bir süvari kuvveti, üzerine yönelen müteaddit piyade hücumlarına başarıyla karşı koyan Romalılara nihaî darbeyi indirerek savaşı bitirmişti. Bundan daha çarpıcı bir hadise, birkaç hafta sonra Adrianopolis'te (Edirne) gerçekleşen savaşın tam ortasında, Vizigot süvarisinin, yıpranmış Roma sol kanadının arkasına yaptığı taarruzla bütün Roma muharebe hattını üst üste yığmayı başarmış olmasıdır. Bu zafer, İmparator Valens'in hayatına mal olduğu gibi, Vizigotlar ve diğer Cermen kabilelerine, imparatorluk arazisinin daha derinlerine ellerini kollarını sallayarak girebilmeleri imkânını doğurmuştu. Bu iki çarpışmada, Vizigot atlılarının sayısı piyade güçlerinden daha fazla değildi; ama her iki savaşta da düğümü çözenin atlılar olması, Vizigot ve diğer barbar kabileleri süvari taktiklerinin geçerliğine ikna etmişti.

Hun Atlı Okçusu (y. 5–6. yüzyıl)

Hun atlı askerinin başlıca silahı, atı dörtnala koşarken bile eyeri üzerinden etkili biçimde kullanabildiği yaydı. Yayını, eyerine iliştirilmiş bir mahfazada taşırken, kolayca erişebilmek için sırtına astığı oklarla dolu bir sadağı vardı. Bu sadakların kaç ok ihtiva ettikleri bilinmemektedir. Yakın dövüş için taşınan kılıç, askerin beline dolanan bir kuşaktan kalçasına sarkan kının içinde saklanıyordu. Hun süvarisi, küçük bozkır atlarına biniyordu. Bu atlar, ufak tefek olmalarına karşın çok hızlı ve kuvvetli hayvanlardı. Hunlar üzengi kullanmazdı; ama bu durum, at sürerken veya at sırtında çarpışırken dengelerini yitirdiklerini akla getirmemelidir.

Görünüşe bakılırsa, Vizigot süvarisi, daha sonraki tarihçilerin tarifiyle, "ağır süvari" sınıfına girecek cinsten silahlar ve zırhlar taşıyorlardı. Düşman askerlerine saplamak için mızrak/kargılar ve hasımlarını biçmek için uzun kılıçlar kullanıyorlardı. Bu silahları kavrayanlar, kadim devirlerden beri uygulanan usulde, yalnızca eyerlerinden güç alarak darbelerini savururlardı. Buna mukabil Hun süvarisi, teçhizatları arasında mızrak ve kılıç da bulunan az sayıda atlı dışında, tamamen yaylarla silahlanmıştı. Zaten bunlar, atlı okçular sıfatıyla, düşman hatlarını doğrudan hedef alan hücumlara girişmezler; bunun yerine, rakip kuvvetlerin etrafından dolaştıkları esnada ok atışları yaparlardı. Claudian bu saldırı tarzının bir betimlemesini yapmıştır: "Canlı, çevik, gevşek nizamda öne atılıverirler / Uçar, kaçar, gittiklerini zanneden düşmanlarına saldırıverirler". Hun ordularında belirli bir miktar piyade askeri mevcuttu; fakat bilhassa başlangıç evresinde, zaten az sayıda olan yayalar, sadece yardımcı kuvvet olarak kullanılmaktaydılar. Hunlar, Attila'nın 433'te tahta geçişinden sonra, genellikle müttefikler ve yönetilen halklarca temin edilen daha fazla sayıda piyade istihdam etmeye başladılar. Hatta Attila'nın 451 Chalons'daki meşhur yenilgisi, piyadenin piyadeyle mücadelesi olarak resmedilebilir. Ama her halükârda, süvari, Attila ordularının temel vurucu gücü ve sefer stratejileri ve savaş taktiklerinin istinat noktası olmaya devam etti.

BASİT BİR TEKNİK araç olan üzengi, ortaçağ süvarisine, kargısını koltukaltında hizalama imkânı tanıyıp koşu halindeki atın ivmesini binicinin kuvvetiyle birleştirmek suretiyle "atlı şok taarruzu" denilen hücumun geliştirilmesini mümkün kıldı.

İlk ortaçağ savaşlarında Vizigotlar, Ostrogotlar, Vandallar ve diğer kavimlerin ağır süvarileri tarafından kullanılan bineklerin neye benzediği hakkında çok az kaynakta bilgi bulunmasına rağmen, bunların ağır zırhlar kuşanmış süvarileri taşımak zorunda olmalarından hareketle, hayli kuvvetli hayvanlar oldukları tahmin edilmektedir.

Hun Süvarisi

Yazılı kaynaklara göre hafif, kısa ve çevik olan Hun atları hakkında, diğer kavimlerin atlarına nazaran daha fazla bilgi vardır. Hun askerlerinin çoğu, atlarının nefesini tutumlu kullanmak adına, sefer esnasında sıkça binek değiştirerek yolculuk etmelerine karşın, Hun atlarının, yorgunluk emaresi göstermeden uzun mesafeler kat edebildikleri söylenir. Askerî amaçlarla kullanılan Hun atları, neredeyse istisnasız biçimde kısraklardan mürekkepti. Ne de olsa, sefere çıkan bir savaşçının hayatını idame ettirebilmesi için kısraklardan sağılan süt çok kıymetli olabilirdi. Üstelik kısraklara söz geçirmek, aygırlara kıyasla daha kolaydı. Bu at cinsi, 127 cm boyunda kısraklar olan ve sağıldığı her defasında yaklaşık 280 ml (yarım *pint*) miktarı süt verdiği halde, günde dört beş kez aynı işleme izin veren modern Moğol atının atası olabilir.

Kuzey ve doğu komşularına nazaran Ren Nehri'ni geçip Batı Roma arazisine girmekte daha geç davranan Franklar, en nihayetinde, batı dünyasının efendileri mertebesine yükseleceklerdi. Franklar, aynı

şekilde, süvari savaşlarıyla da geç tanıştılar. Gene de, 6. yüzyılın başına gelindiğinde, at sırtında muharebe etmeyi öğrenmişlerdi – en azından, Frank ordularının hepsinde az da olsa süvari kuvveti mevcuttu. Atlı birlikler ihtiva eden ordu terkipleriyle sayısız sefere çıkıp, sayısız zafer kazanmış olsalar da, görünüşe göre, süvariyi, çoğu vakit nakliye işlemleri ve muharip piyadeleri desteklemek için kullanmakla yetinmişlerdi. Örneğin, Salaryan ve Ripuryan Frank kabilelerini birleştirerek Merovenj hanedanını tesis eden I. Clovis (476–511), askerî çarpışmalarının çoğunu, kendi kuvvetleri gibi piyadelerden oluşan düşmanlara karşı, yine ayakları üzerinde vermişti. Merovenj süvarisinin daha en başından beri, atlı hücumlar yapma becerisine sahip oldukları açık olmakla beraber, Frank süvarisi savaş meydanına atlarının üstünde intikal ediyor; daha sonra atlarından inerek piyade saflarına karışıyorlardı.

Hiç şüphe yok ki, Merovenj dönemin en meşhur savaşı, 732'de Tours ile Poitiers (her iki isimle de anılır)[17] arasında vuku bulmuştu. Bu savaşta Franklar, karşılarında Abdurrahman el-Gāfikī yönetiminde Pireneleri aşmış ve en azından o güne değin neredeyse hiç yenilgi yüzü görmemiş, gözü kara bir İslam ordusu bulmuşlardı. Bu muharebeye ilişkin bilgi veren kaynaklar hayli kıttır. Mevcut kaynaklar – hem Frank hem Müslüman kaynakları –, safları arasında İspanyol, Berberî, Faslı ve Arap askerlere yer veren İslam ordusunda, alışkın oldukları düzende, piyade ve süvarinin eşgüdümlü kullanıldığı fikrini telkin ederler. Buna karşın Charles Martel komutasındaki Franklar, bütünüyle piyade olarak savaşmış olmalıydılar.

Daha önceden sayısız seferde pişerek tecrübe kazanmış Charles ordusu piyadeleri, bu tecrübelerini, Poitiers'da zaferi kazanmak uğruna sergilemiş olmalıdırlar. Ne de olsa, bu yaya askerlerin sıkışık ve sağlam hattı, süvari olsun piyade olsun, Müslüman savaşçıların yaptığı onca taarruza rağmen düzenini yitirmemişti (bu dönemde piyadelerin, atlıların peşine takılarak süvari hücumlarıyla zayıflatılmış düşman bloklarına insanüstü bir güçle toslaması olağandı). En sonunda, Abdurrahman el-Gāfikī bu hücumlardan birinde hayatını kaybetti. Her ne kadar, daha sonradan bir cenaze kafilesi geri dönerek hükümdarlarını öldüğü mevkiye defnetmişe benzese de, İslam ordusu gece karanlığında savaş meydanından çekilmişti. Metanetle mukavemet etmeyi aklına koyan bir piyade hattı, ortaçağ süvarisine karşı her daim başarılı olabilirdi; ama bu iş için, mangal gibi bir yürek, sarsılmaz bir disiplin ve etkileyici bir liderlik şarttı. Yani ancak bir elin parmakları kadar ordunun sahip olabildiği nitelikler.

890 CİVARINDA İCAT edilen at nalları, toynakların sertliğini muhafaza ettiği ve atların kayalık arazilerde bile dörtnala koşmalarının mümkün olduğu İspanya, İtalya ve Kutsal Topraklar gibi kuru iklimlerde kısıtlı bir etki yarattı. Bununla birlikte çivili nalların gelişi, Kuzey Avrupa'nın yağışlı bölgelerinde toynakları doğal olarak yumuşayan, çabucak yıpranan ve bazen de kırılan atlar açısından, bir atın artık çok daha geniş mesafeleri, hatta en kayalık arazileri bile, sakatlanmadan çok daha yüksek bir süratle kat edebileceği anlamına geliyordu. Bu şekilde yılın herhangi bir mevsiminde, herhangi bir toprak parçası üzerinde savaş yapabilmek mümkündü.

Teknolojik Yenilikler

Piyadelerin Poitiers'da sergilediği göz kamaştırıcı başarıya rağmen, Charles bu savaştan kısa bir süre sonra, ordusunu daha fazla ağır süvari ihtiva edecek şekilde baştan şekillendirme gayreti içine girdi. Bu süvarilerin, muharebenin taarruz tarafında, piyadelerin takdire şayan savunma meziyetlerini dengeleyebilecek cinsten bir hücum kuvveti kazanmaları için sıkı eğitilmeleri şarttı. Orduya çekidüzen verme çabaları, Charles saltanatından sonra tahta çıkan ve aynı zamanda Karolanj hanedanının kurucusu olan II. Pippin (Kısa) tarafından devam ettirildi.

Bu dönemde yaşanan değişim, tarihî kaynaklarda ağır süvari kullanımına dair anlatıların fazlalaşmasından öte bir şeydi. Charles Martel'in, Poitiers savaşını müteakip küllî miktarda kilise arazisini istimlâk etmesi; Frank ordularının, atlar için yem bulmanın nispeten daha kolay olduğu Mart ve Mayıs ayları

arasında toplanmayı adet haline getirmeleri ve o vakte değin sığır şeklinde ödenen aynî Sakson haracının at teslimine dönüşmesi yine bu dönemde yaşanmıştı. Peki, bu taktiksel dönüşümün altında yatan neydi?

Tarihçiler bir dönem, Charles Martel'in, neticede Poitiers Savaşı'nı kazanmış olsa da, hasmının savaş meydanında atlı birlikleri kullanma biçiminden hayli etkilenmiş olduğu ve savaştan sonra kendi ordusunu rakibini taklit edecek surette baştan şekillendirdiği kanaatini beyan etmişlerdi. Bu bakış açısı, 8. yüzyılın ikinci yarısına değin, İslam ordularının da büyük miktarlarda süvari barındırmadığı tespiti karşısında biraz dengelenmiş gibidir. Belki de, tam tersine, bizatihi Frank ordularıyla giriştikleri çarpışmalar neticesinde Müslümanlarda atlı asker kullanımı artmıştı.

Başka bir ihtimal, üzenginin icadı ve yayılmasıdır. Lynn White Jr. tarafından kuramsallaştırıldığı şekliyle (*Medieval Technology and Social Change*, Oxford, 1962), bu epeyce ufak ve basit teknik aracın – binicinin ayağını basabileceği, eyerden sarkan bir kayışın ucuna takılı sağlam bir tahta, ip veya metal basamak – benimsenmesi, ağır silahlarla teçhiz edilmiş zırhlı süvarilere yolu açtığından, Frank askerî teşkilatı ve taktiklerini baştan aşağı bir dönüşüme uğratmıştı. Atın askerî gayelerle kullanımı açısından düşünüldüğünde, üzenginin, belki de en önemli buluş olduğu hakkında kuşku yoktur. Ne de olsa, bir süvari askerinin, üzengiyle tanışmadan evvel, üzerinde kalabilmek için dizleriyle sıkıca kavradığı atını, yine dizleriyle atın böğrüne bastırarak yönlendirmek dışında bir seçeneği yoktu. Oysaki bu durum, kolayca tahayyül edilebileceği gibi, sürücünün bineğini adamakıllı yönetebilmesini zorlaştırıyor ve at sırtında silah kullanabilme yeteneğini köreltiyordu.

Üzengi, süvarinin at üzerindeki dengesini hayli sağlamlaştırırken, at sırtında sergilenebilecek taktik hamlelere yenilerini ekledi. Bir sürücünün bineği, üzengi olmaksızın, bir ulaşım aracından, mızrak ya da kılıç sallamaya yarayan hareketsiz bir platformdan veya üzerinden silah fırlatılan seyyar bir rampadan pek de farklı değildi. Bu araçtan yoksun bir süvari, geleneksel yöntemlerle hasmına hamle ettiğinde, indirdiği darbenin tepkisi, rakibini olduğu kadar pekâlâ kendisini de atından aşağı fırlatabilirdi. Sahip oldukları tartışmasız öneme karşın, üzengiler nispeten geç bir vakitte tarih sahnesine çıktılar. Üzenginin, antik bir geçmişe sahip olduğu söylenemezdi ve ortaçağın başlarından itibaren Çin, Hindistan, Kore ve Japonya'da iyi biliniyor olsalar da, 7. yüzyıl sonlarına, hatta 8. yüzyıl başına kadar Ortadoğu ve Avrupa'ya ulaşmamış oldukları anlaşılıyor. Bu tarihte üzengi, ilk olarak İran'da ortaya çıkmış ve buradan diğer İslam ülkelerine taşınmıştı (bununla birlikte üzenginin, ilk defa, bu yeniliği diğer bozkır halklarından almış olan Avarlar'da görülme ihtimali de mevcuttur).

Üzengi, göz açıp kapayıncaya dek Ortadoğu'dan önce Byzantion'a, buradan da, ya Bizans toprakları üzerinden ya da doğrudan Frank halklarına yayıldı. Lynn White, bu gelişim çizgisini arkeolojik, lengüistik ve ilk ikisi derecesinde olmasa da, sanatsal kanıtlarla tasdik etmek suretiyle, Franklar arasında üzengi kullanımını 8. yüzyıl başlarına tarihlemiştir. Aynı dönemde Franklar, silah envanterlerinde bir değişikliğe giderek, piyadelere mahsus savaş baltaları ve kancalı mızrakları bir kenara bırakıp uzun kılıçlar ve daha ağır ve daha uzun kancalı mızraklar veya kargılarla silahlandılar. Ne de olsa bu silahlar, insanın başına, belirgin yatay formları sayesinde, düşmanın bedenine derinlemesine saplanıp orada sıkışıp kalma gibi bir dert açmazlardı. Bundan sonra süvariler, "atlı şok taarruzu" adı verilen bir düzende, kargılarını koltukaltlarına sıkıştırmak suretiyle, atın hareketinden kaynaklanan ivmeyi kargının ucuna aktararak çarpma gücünü kat be kat artırmayı deneyeceklerdi.

Üzenginin icadı ve ortaçağ süvari gelenekleri üzerindeki bariz etkisi ne denli etkileyici olursa olsun, bu aracın kabulünün, tek başına Karolanj askerî teşkilatını yeniden şekillendirdiği düşüncesi birçokları tarafından reddedilmiştir. Bu fikri eleştirenlere göre, White'ın tarif ettiği şekliyle, üzenginin ortaçağ süvariliği için oynadığı rolü kanıtlayabilmek için yeterli karine yoktur. Bir kere, zaten az sayıda olan ve tarihlenmelerinde hayli güçlük çekilen arkeolojik kalıntılara dayanarak, ya da daha beteri, Frank adetlerinin anlaşılmasında kanıt olarak ileri sürülmemesi gereken mezarlara bakarak, erken dönem Karolanj askerî stratejilerinde üzenginin yeri ve kullanım tarihleri hakkında kati hükümler vermek yanıltıcı olacaktır. Keza lengüistik ve sanatsal

kaynaklar da şüphelidir. Öte taraftan, aklı üzengi tezine bir türlü yatmayan araştırmacılar, Karolanj süvarisinde gözlemlenen değişimleri izah etmek adına yeni bir şey söylememektedirler. Bu değişim, dışarıdan hiçbir etkilenmeye maruz kalmadan, Charles Martel'in verdiği taktiksel bir kararın neticesi olabilir mi? Belki de, bu sorunun cevabı hiçbir zaman bilinemeyecektir.

Ama bilinen şudur ki; üzengi, başka bazı teknolojik yeniliklerle birlikte, White'ın bahsettiği "atlı şok taarruzu"nu savaş meydanlarına taşımak suretiyle, süvari savaşlarının çehresini esaslı şekilde değiştirmiştir. 890 civarında ortaya çıkan çivili nallar, bu teknolojik yeniliklerden bir tanesidir. Gerçi bu yeni buluş, at toynaklarının sertliğini muhafaza ettiği ve atların kayalık arazilerde bile dörtnala koşmalarının mümkün olduğu İspanya, İtalya ve Kutsal Topraklar gibi kuru iklimlerde kısıtlı bir etki yaratmıştı. Hâlbuki Kuzey Avrupa'nın yağışlı bölgelerinde, çivili nalların gelişiyle, doğal olarak toynakları yumuşayan, çabucak yıpranan ve bazen de kırılan atlara gün doğmuştu. Bunlar artık çok daha geniş mesafeleri, hatta en kayalık arazileri bile, sakatlanmadan çok daha yüksek bir süratle kat edebileceklerdi. Bu şekilde yılın herhangi bir mevsiminde, herhangi bir toprak parçası üzerinde savaş yapabilmek mümkündü. Süvariliği geliştiren başka bir yenilik, 12. yüzyılın başlarına tarihlenen eyer kaşlarıdır. Bu gelişmeden önce eyerler, çıkıntılı bölümleri olmadan sıkılaştırılmış düz deriden imal ediliyordu. Bu düz deriden eyerler, antik dönemin at örtüleri ve binici yastıklarının yerine geçmişti; ama sürücünün dengesini yanlardan kaybetmesi karşısında pek yardımcı oldukları söylenemezdi. Eyer, tek başına binicinin attan düşmesini engelleyebilirdi; fakat muharebe esnasında hiçbir fazladan faydası yoktu. Buna karşın, eyere yüksekçe bir kavisli sırtlık ilavesi, sürücünün atın kıçından savrularak düşmesi ihtimalinin önüne geçti. Öte taraftan, ön kısma iliştirilen bir o kadar yüksek çıkıntı, binicinin cinsel uzuvlarını ve karnını koruduğu gibi, attan baş aşağı düşme tehlikesini ortadan kaldırdı. Bu yenilikler sayesinde süvari askeri, bir şok taarruzu gerçekleştirebilmek için, sağa sola yalpalamadan atının tüm enerjisini kullanabilme imkânına kavuştu.

Kargıyı Hizalama ve Atlı Şok Taarruzu

Yalnızca üzengiden mahrum oldukları için, antik dönem ve erken ortaçağ süvarisinin etkin biçimde savaşamadıklarını düşünmek yanlış olur. Üzengi takımları, Avrupa, Ortadoğu ve Doğu Asya'da yayılmadan neredeyse bir milenyum önce bile, dünya üzerinde süvari hücumları icra edilebiliyordu. Bu tarihlerde atlarının sırtında savaşan askerler, kuvvetli dizleri ve bacakları sayesinde atın bedenine sıkıca tutunup silahlarını – mızrak, kılıç ve yaylar – ölümcül biçimde kullanabiliyor olmalıdırlar. Hatta bir anlamda, üzengiler süvari askerlerinin standart teçhizatları arasına girdikten sonra bir nevi koltuk değneğine dönüştüler ve kendini bu yeniliğe iyice kaptıran süvariler, kadim devirlerde üzengiden bîhaber olan meslektaşlarının sahip olduğu meziyetlerin çoğunu unutmaya yüz tuttular. Yukarıda sıralanan diğer teknolojik buluşlar da ilave edildiğinde, 11 ve 12. yüzyıl süvarisinin esamisi, erken ortaçağdaki muadillerinin yanında telaffuz dahi edilemezdi. Başka bir deyişle, bir Norman atlısı, hiçbir zaman Vizigot veya Hun süvarisi gibi savaşamazdı; çünkü arada geçen zaman zarfında muharebe usulleri çok farklılaşmıştı. (Öte taraftan, erken ortaçağ savaşçıları, büyük sıkıntılar çekmeden yeni teknolojiye intibak etmesini bilmişlerdi.)

Üzenginin, atlı şok taarruzları yoluyla süvarinin savaş maharetlerine yeni bir soluk kattığı su götürmez bir gerçekti; peki, kargının koltukaltına sıkıştırılarak hizalanması usulü, üzenginin icadıyla aynı tarihlerde mi başlamıştı? Öyle değilse, bu taktik tam olarak ne zaman ortaya çıkmıştı?

İlk sorunun cevabı hayırdır; en azından, söz konusu taktiğin ve teknolojinin eşzamanlı zuhur ettiklerine dair ikna edici bir kanıt henüz ortalarda yoktur. Bu mesele halen, kargıların koltukaltına sıkıştırılması uygulamasını ve atlı şok taarruzlarının başlangıcını daha kesin tarih aralıklarına yerleştirmeye çalışan tarihçilerin zihnini meşgul etmektedir. Uzun asırlar boyunca, bu taktiğin, Adrianopolis Savaşı (378) gibi oldukça erken bir tarihte geliştirildiğine inanılmıştı.

Bununla birlikte D. J. A. Ross, 1951'de "Plein sa hanste" (*Medium Aevum*, 20, s. 1-10) adıyla neşrettiği makalesinde, koltukaltında hizalanan kargılara dair ilk atıfların, 1050 ilâ 1100 arasına tarihlediği ilk *chanson de geste* teliflerinden önce bulunamayacağını iddia

etti. Buna mukabil Lynn White, Jr., 1962'de, yukarıda değinilen *Medieval Technology and Social Change* adlı kitabında bu faraziyeye karşı görüş beyan etti. White'a bakılırsa, atlı şok taarruzları, Ross'ın tespit ettiği tarihten çok daha önceleri, büyük ihtimalle 8. yüzyılda, yani White'ın, üzenginin geliştiğini ve ağır süvari eksenli orduların ilk teşekkülünü gördüğü zamanlarda uygulanmaya başlanmıştı.

Gelgelelim, White'ın atlı şok taarruzları için verdiği tarih, kısa süre içinde eleştiri oklarına hedef oldu. Ross, 1951'deki yayınının üzerinden daha bir yıl bile geçmeden, bu kez iddiasını, *chanson de geste*lerin yanı sıra Bayeux duvar halısını kanıt olarak sunarak zenginleştirdi. Bu sefer kuvvetli bir yankı bulan Ross'un iddiası, gelecek yirmi yıl içinde, hepsi de atlı şok taarruzlarını 1050 ile 1150 tarihleri arasında bir zamana yerleştiren bir dizi makale tarafından desteklendi. Nihayet 1965'te, François Buttin, mebzul miktarda orijinal yazılı kaynağa atıfta bulunarak 12. yüzyılın ortalarına işaret etti.

David C. Nicolle, 1980'de, Müslümanlar üzerine bir haçlı seferine çıkan süvarilerin kargılarını hizalamalarına dayanarak 12. yüzyılın başlarına yönelik bir tarihleme geliştirdi. Bundan beş sene sonra Bernard S. Bachrach, *Animals and Warfare in Early Medieval Europe* isimli çalışmasında, eyer kaşlarının gelişimini ön plana çıkararak 12. yüzyılı teyit etti. Aynı yıl Victoria Cirlot, Katalan sanat, diplomasi ve edebiyat kaynaklarını inceleyerek 1140 civarında karar kılarken; 1988'de Jean Flori, Hıristiyan ve Müslüman vakayinameleri, destanları ve görsel kaynaklarına bakarak 1100 civarında bir tarih ileri sürdü.

Hakikî tarih ne olursa olsun, 12. yüzyılın ortalarında, koltukaltında hizalanan kargının savaş meydanlarına hâkim olduğu kesindir. Bu tarihten itibaren ortaçağın sonuna değin, kargının at sırtında kullanımının tek usulü olmasa bile, başlıca yöntemi atlı şok taarruzları olmuştu. Bu taktik, süvariyi kargısını koltukaltına yatırmış vaziyette resmeden sayısız görsel kaynağa itibar etmek gerekirse, Batı Avrupa krallıklarının tamamı tarafından paylaşılan bir uygulama halini almıştı.

Muasır kaynaklar, ilk hamlenin her zaman atlı bir şok taarruzu halinde gerçekleştiği Kutsal Topraklar'a giden haçlı savaşçılarının birincil saldırı silahının kargı olduğu konusunda hemfikirdir. İngiltere'de, II. Henry tarafından 1181'de ilan edilen silah beyannamesinde (Assize of Arms), bir süvarinin seferlerde yanında getirmekle mükellef olduğu tek silah olarak kargıdan bahsedilir. Keza Floransa'da, 1260'da neşredilen bir emirle, benzer bir zorunluluk kanuna bağlanmıştı. İspanya, Almanya ve Fransa'da ise, savaş meydanlarında atlı şok taarruzlarını kusursuz icra edebilmek adına talimler yaptırılıyordu.

Bizans Süvarisi

Süvariler hakkındaki önemli sorulardan biri, bunların hangi tarihte ortaçağ ordularının hâkim unsuru haline geldiğidir. Roma İmparatorluğu'nun doğu toprakları, oldukça erken tarihlerden itibaren, kendilerine mahsus süvari kuvvetleriyle gelen Vizigot ve Hun ordularının saldırılarına maruz kalmıştı. Roma nizamının çöküşünü müteakip bu havalide hüküm sürmeye başlayan Bizanslılar, atlı askerî birimler istihdam ederek güncel tehditlere karşılık verebilmenin telaşına düştüler. Bizans askerî yönetimince benimsenen süvari birlikleri, hem Vizigot ağır süvarisine başarıyla karşı koyuyor; hem de Hun ordularıyla gelen hafif atlı okçularla baş etmenin yollarını arıyorlardı.

İmparator Justinianos (527–65) devrine gelindiğinde, Bizans askerî teşkilatında gözden geçirilerek yenilenmeyen neredeyse hiçbir şey kalmamış gibiydi. Bereketli bir kaynak olduğu kadar körü körüne Bizans taraftarı olmayan Procopius, bu tarihte, bilhassa General Belisarios ve Narses komutasında harikalar yaratan süvari alaylarının, Bizans ordusunun başlıca muharip gücünü oluşturduğunu yazar. Üç tür Bizans süvarisi vardı: tam teçhizatlı ve ağır zırhlı birlikler; genellikle avcı birlikleri oluşturan daha hafif zırhlı birimler ve atlı okçular. Bunların dışında, özellikle bozkırların ve Doğu Avrupa'nın Hun topluluklarından toplanan ücretli süvariler mevcuttu.

Elbette bu askerî birimlerin hepsi önemliydi; fakat atlı okçular, herhalde en göz kamaştırıcı olanlardı. Bu birlikler muhtemelen, Bizanslıların bir asır önce yüzleşmek mecburiyetinde kaldıkları Hun atlılarından ilham alınarak tertip edilmişlerdi. Procopius, bu askerlerin eşine az rastlanır bir yetenekte olduklarını; dörtnala koşarken bile, atlarının her iki

Karolanj Kargılı Süvarisi (y. 8. yüzyıl)

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra hiçbir devlet, Charlemagne tarafından bir araya getirilen ordu nispetinde büyük, güçlü ve muzaffer bir ordu kurmaya muvaffak olamadı. Hiçbir zaman ordusundaki piyade sayısına erişmese de, Charlemagne, kuvvetlerini ağır süvarilerden müteşekkil bir çekirdeğin etrafına inşa etti. Bu ağır süvarinin stratejik ve taktik esnekliği ve gücü, Karolanjların, giriştikleri askerî mücadelelerin neredeyse hepsinden galip ayrılmalarını sağladı. Karolanj süvarisinin kuşandığı en önemli teçhizatlardan biri, byrnie adıyla anılan, gövdeyi bütünüyle kaplayıp kalçaların altına kadar inen ve kolların büyük kısmını örten, halka veya pullardan imal edilen uzun bir zırhtı. Miğferler, nispeten genişçe bir siperlikle çevrelenen başlıklardan ibaretti. Bu savaşçıların büyük ve yuvarlak kalkanları vardı; fakat bunlar, neredeyse istisnasız biçimde, süvari askerinin atından indiği vakitlerde kullanılıyordu. Hali vakti yerinde bir Karolanj süvarisi, bu teçhizatlara ilaveten, bacak zırhları, baldırcaklar, kolçaklar ve zırhlı eldivenler giyebilirdi. Hücum silahları arasında, hizalanarak veya saplanarak kullanılan mızrak ve kargılar, uzun kılıçlar ve bazen yaylar bulunurdu.

yanından gerdikleri yaylarıyla yüksek oranda isabet kaydedebildiklerini sitayişle anlatır. Bunlar aynı zamanda, bir geri çekilme durumunda, kendilerini ve yoldaşlarını korumak amacıyla geriye sarkarak atlarının arkasından da atış yapabiliyorlardı. Dahası, bunların kullandığı oklar, Hunların veya Bizanslıların azılı düşmanı Perslerin kullandıklarına kıyasla daha deliciydi. Üstelik Bizans atlı okçuları, hasımlarıyla karşılaştırıldığında, gövde ve bacaklarını kaplayan zırhları (dizlerin üzerine kadar inen baldırcaklar) ve omuza takılı olduğu halde, atış esnasında boyun ve yüzü koruyan kalkanlarıyla çok daha korunaklı bir görüntü sergiliyorlardı. En nihayetinde, yanlarında birer kılıç da taşıdıklarından, yakın dövüş esnasında hafif süvari olarak da hizmet edebilirlerdi.

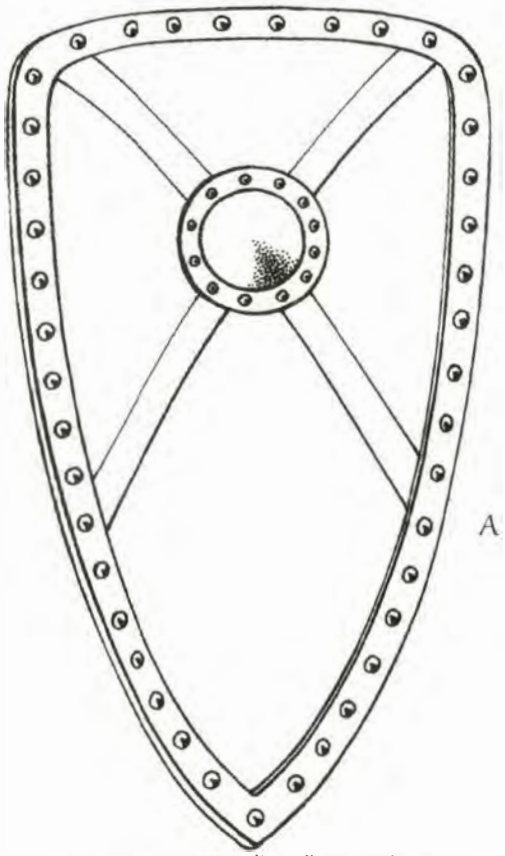
Bir diğer etkileyici Bizans kuvveti ise ağır süvariydi. Atalarının asırlar önce Ortadoğu'da cebelleşmek zorunda kaldığı antik *kataphraktos*lardan[18] ilham alan bu Bizans askerleri, mahfazanın içinde bir yay, 34 okluk kapalı bir sadak, iki kargı ve bir kılıçla mücehhezdiler. Bu savaşçılar, ayak bileklerine kadar inen uzun halka zırhlar giyiyorlar; bir kukuletayla beraber, gırtlaklarını korumak amacıyla bir boyunluk ve kafalarına da sorguçlu bir miğfer takıyorlardı. Bunların atları da zırhlıydı ve sıcak çatışmada bulunmadıkları vakitlerde, sürücüsünün bütün şahsî eşya ve levazımatını üzerlerinde taşırlardı. İmparatorun teveccühünü kazanmak için yarışan özel şahıslar tarafından toplanan ve paraları yine bu kişilerce ödenen birlikler, esas itibarıyla, Bizans piyadesinin tertiplediği saldırılardan önce, düşmanın piyade hatlarına hücumlar düzenleyerek kargaşa yaratmakla görevliydiler. Söylemeye hiç gerek yok ki, bunlar devrinin en süratli süvarileri değillerdi. Bazen kısa mesafelerde sergiledikleri toplu hücumlar hariç, hemen her zaman, atlarını dörtnala koşturmak yerine tırısa kaldırarak taarruza geçerlerdi.

Bizanslılar, savaş atlarını imparatorluğun daha güvenli ve verimli olan ziraî bölgelerinde kurdukları çok sayıda harada besliyorlardı. Ayrıca bu damızlık çiftliklerinde, atları değişik tarzlarda muharebe eden süvari unsurlarına alıştırmak için gayret sarf edilmekteydi.

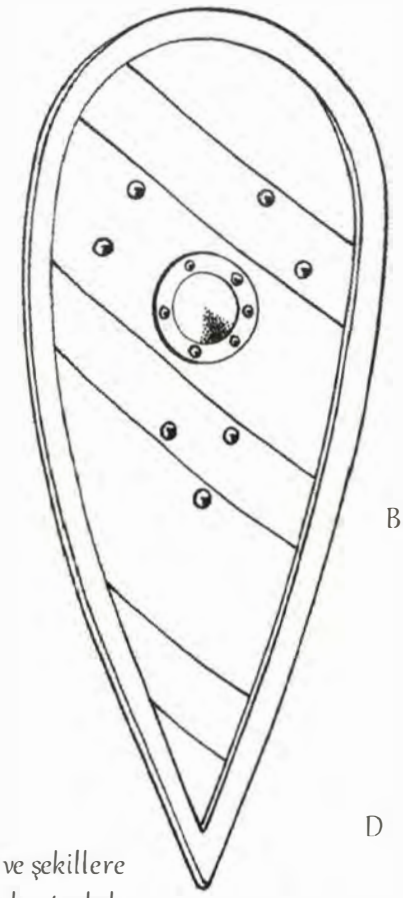
Elbette, aynen diğer birçok ortaçağ ordusunda olduğu gibi, Bizans süvarisinin mevcudu hiçbir zaman piyade yoldaşlarının sayısını aşmamıştı. Aslına bakılırsa, bu ikisinin ortalama 25.000'i bulan toplam sayısının, karşılaştıkları kuvvetlerden daha fazla olduğu örnekler de olmamıştı. Bununla beraber Justinianos orduları, mağlubiyetten ziyade zaferlerle yaşamışlardı. Persleri Anadolu'dan sürmüşler; Ortadoğu'yu bir uçtan diğer uca kat ederek Mısır'daki ve Kuzey Afrika'daki Vandal krallığını parçalamışlar ve İtalya'yı istila ederek Ostrogotları ortadan kaldırmışlardı. Bizanslılar, bu fetihlerin hepsinde, kendilerinden daha kalabalık ordularla savaş meydanına gelen rakiplerinin avantajını bertaraf edebilmek için süvarilerine güvenmişlerdi. Aynı birlikler, sefer esnasında ve kuşatmalarda, ordunun selameti açısından büyük önem taşıyan yem arama ve keşif harekâtlarını tertip ediyorlardı.

Mavrikios (585–602), Phocas (602–610) ve Herakleios (610–41), Justinianos'un askerî politikalarını devam ettirdiler ve büyük oranda seleflerininkine benzer başarılara imza attılar. Astarı yüzünden pahalıya gelen İtalya topraklarından vazgeçilmişti; ama Perslere ve nevzuhur Avarlara karşı girişilen seferler, Ortadoğu ve Balkan topraklarını emniyet altında tutarken, Bizans yönetimine yeni bölgeler kazandırmıştı. Savaş hiç bitecek gibi değildi ve bu durumda birçok askerî elkitabının yazılması doğal hale geldi. Bu kitaplardan en meşhuru, İmparator Mavrikios'a atfedilen ve ya kendi saltanatı döneminde ya da Phocas devrinin hemen başında yazılmış olan *Strategikon*dur. Bizans ordusunda görev yapanlara nasıl savaş edileceğini öğretme kaygısıyla kaleme alınan bu eserde verilen tavsiyelerin çoğu süvari operasyonlarıyla ilgilidir. Nitekim metinde, süvari kuvveti, Bizans ordusunun ana muharip unsuru olarak selamlanmakta ve kullandığı ifadelerden, yazarın, hem at sırtında muharebeyi çok iyi bildiği, hem de bir süvari atının nasıl eğitileceği, bakımının nasıl yapılacağı ve korunacağı hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

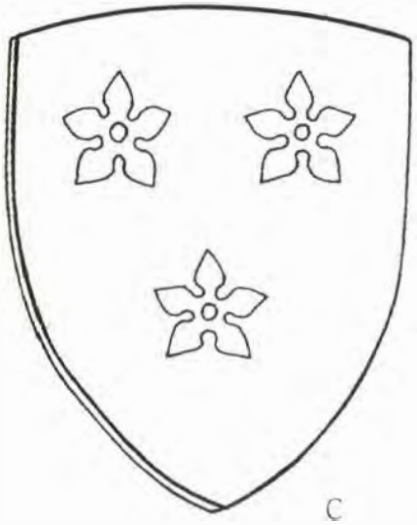
Mevzu Persler ve Avarlar olduğunda, Bizanslılar, karşılarında baskın süvari unsurlara sahip ordular bulmuşlardı. Pers süvarisi, yanlarında birer kılıç olsa da, esas itibarıyla okçu olan ağır zırhlı atlılardan müteşekkildi. Avar süvarisi de benzer şekilde zırhlıydı; fakat bunlar, kılıç ve yayların yanı sıra fazladan kargılar taşırlardı. Elleri kılıç kullanmaktan ziyade ok ve yaya yatkın olan Persler, mümkün olduğunca

A

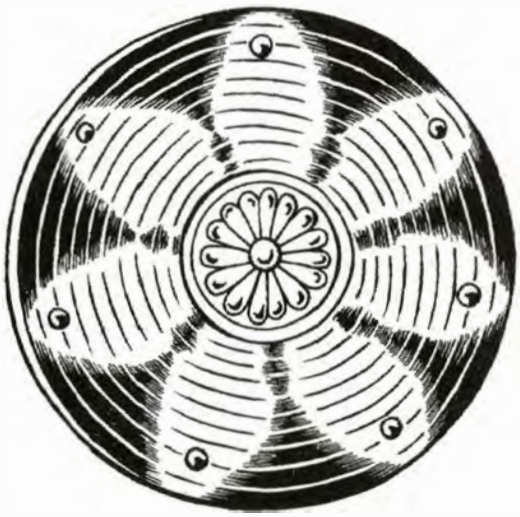
B

C

D

E

KALKANLAR, ORTAÇAĞ MÜDDETİNCE çeşitli ebat ve şekillere büründüler. Örnek A, büyük ve üçgen şekilli tipik bir kontrplak kalkandır. Kimi zaman deri ile kaplanan bu kalkanların kenarları, metal şeritlerle perçinlenir; kalkanın tam ortasına mıhlanan, metalden büyük bir çıkıntının karşı tarafına, yani kalkanın iç yüzüne, tutma yeri iliştirilirdi. Bu cinsten büyük kalkanlar, süvarilerden ziyade piyade askerler tarafından kullanılıyordu. Örnek B, Bayeux duvar halısında resmedildiği gibi, Normanlar ve Anglo-Saksonlar arasında çok rağbet gören "uçurtma" kalkanlardan biridir. Bu uzun ve dar kalkanlar, yuvarlak tepeleri ve sivri uçlarıyla, binicinin gövdesinin yanı sıra açıkta kalan bacağı da koruyordu. Daha ufak olmakla birlikte, daha geniş ve hafif olan üçgen şekilli örnek C, geç ortaçağda ata binen savaşçılar tarafından tercih edilen bir kalkandı. Tahtadan veya metalden yapılabilmesi mümkündü. Bu kalkanların üzerinde arma işlemelerine sıkça rastlanırdı; bu figürler, saltanat alametlerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. D ve E örnekleri, Bizanslı ve Müslüman askerlerce her daim severek kullanılan kalkan türleriydi. Tahta olsun, metal olsun, hemen her ölçüde üretilmeleri mümkündü. Bunların en küçüklerine, genellikle buckler ismi verilir.

yakın dövüşe girmekten kaçınırlardı. Avarlar da, Persli muadillerinden daha uzak mesafelerden olmak üzere, okçuluğu tercih ediyorlardı; ama iş yakın muharebeye kaldığında, kılıç ve kargılarla da araları hiç fena değildi. Buna ilaveten Avarların üzengi kullandıklarına işaret eden birtakım göstergeler mevcuttur. Hatta bu hususta, diğer Avrupalı topluluklara öncülük etmiş olma ihtimalleri yüksektir.

Bizanslılar, bu iki düşman arasından Persleri yenilgiye uğratmakta, bilhassa Herakleios'un Persler karşısında kurduğu ezici üstünlük döneminde, çok daha başarılı oldular. Hakikaten de, bazı tarihçilere göre, İslam ordularının 7. yüzyılda Sasanî devletini

şimşek hızıyla parçalayabilmesini mümkün kılan, bizatihi Bizans seferlerinin Persleri mecalsiz bırakmış olmasıydı. Persler karşısında Bizanslılar, *Strategikon*'da hatları çizilen strateji ve taktikleri kullandılar: oyalama taktikleri, pusular, sahte ricatlar, vur-kaç taktikleri, ikmal hatlarını kesme ve hatta geri çekilme yolları üzerine kirpi mânialar* döşeme. Bütün bu yöntemlerin gayesi, Persleri yormak ve maneviyatlarını kırmaktı ve iyi talimli Bizans süvarisi olmaksızın bu hedeflere ulaşılabilmesi mümkün değildi.

Bizanslılar, eninde sonunda Balkan topraklarının büyük kısmını zapt etmeyi başaran ve bu da yetmezmiş gibi, 626'da doğrudan Konstantinopolis'i tehdit eden Avarlar karşısında bu denli başarılı olamadılar. Her şeye rağmen bu durum, Avarlardan ziyade Perslerin peşine düşmeyi kafasına koyan Bizans ordusunun öncelikleriyle alakalı olabilir. Yine de, Bizans ve Avar orduları arasında bazı çarpışmalar yaşanmıştı ve görünüşe bakılırsa, Bizans idaresi, bu savaşlarda gözlemlediği Avar süvarisinin birtakım strateji ve taktiklerini benimseme yoluna gitti.

"Hızlı hareket ederseniz, bilhassa izci, keşifçi ve ulaklarınız vazifelerini layıkıyla yerine getiriyorlarsa, koca bir taburu bir müfrezeyle, koca bir orduyu sadece bir taburla yenebileceğinizden emin olabilirsiniz."
BİR BİZANS GENERALİ

Arap Süvarisi

İmparatorluk tarihinin ilk üç asrı boyunca ne denli etkileyici bir tarzda savaşmış olurlarsa olsunlar, Bizanslılar, aslında görünüşe bakılırsa hiç kimse, Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'yı kasıp kavuran Müslüman Arap savaşçıların süvari taktiklerine karşı hazırlıklı değildi. At ve develerin sırtında geçirdikleri göçebe geçmişlerinden feyiz alan bu savaşçıların, anlaşılan o ki, süvari muharebesinde, Ammianus Marcellinus'un tarif ettiği Hun atlılarından aşağı kalır tarafları yoktu. Bunların, gelişmiş silah ve zırhlardan yoksun, etkili strateji ve taktiklerden bîhaber çöl insanları olduğu yanılgısına kapılmamak gerekir. Bilakis, bir kısmının hafif atlılar ve "develiler" şeklinde savaştıkları konusunda şüphe olmasa da, geri kalan hali vakti yerinde süvarilerin, ağır halka zırhlar ve tolgalarla sefere çıktıkları malumdur. Dahası, söz etkili strateji ve taktiklere getirilirse, bu savaşçılar, daha en başından itibaren rüştlerini defalarca ispat etmişlerdi. Süvari ağırlıklı ordular olarak, Bizans ordularıyla hesaplarını görmeye yeltendikleri vakte değin, bir zamanların dillere destan Pers ordusu dâhil, karşılarına çıkan dinî motivasyonu düşük bütün orduları ezip geçtiler. Bizanslılar bile, Müslüman ilerleyişini, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki bütün mülklerini kaptırdıktan sonra ancak Anadolu'da durdurabilmişlerdi. Kimi tarihçiler, Arap atının batılı süvari birliklerine girişini, bu dönemde zirveye çıkan Müslüman Arap süvarilerinin etkinliklerine bağlarlar. Bu açıklamayı kabul etmeyenler ise, Arap atının Romalılar tarafından bilindiğini ve Bizans süvarisinin altındaki atların da, aslen Arap cinsi olduklarını ileri sürerler.

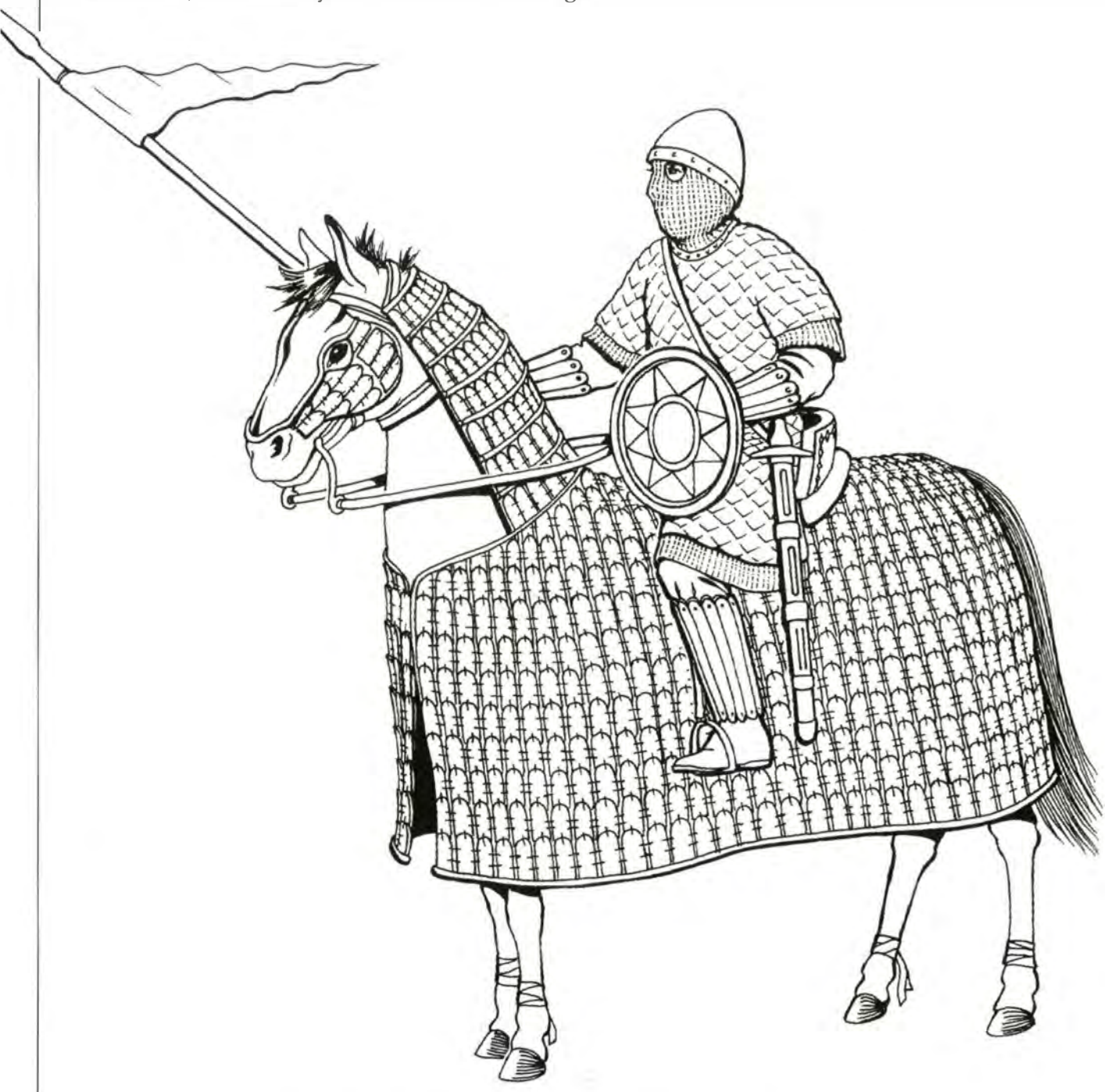
Gelecek birkaç asır boyunca Bizanslılar, müstahkem sınır hatlarının gerisine çekilerek daha ziyade savunmacı bir tutum takındılar. Bu arada Müslüman Araplar ve Mısırlılar, imparatorluğun doğu topraklarına yönelik tehditlerini sürdürmüşlerdi. Charlemagne tarafından dağıtılan Avarların, batıda bir tehdit oluşturacak mecalleri kalmadığı doğruydu; fakat kısa süre içinde bunların yerini Bulgarlar, Macarlar ve Ruslar alacaktı. Bizans imparatorları, arada sırada, civar ülkelere ve Akdeniz topraklarına yönelik yeni teşebbüslere girişmişlerdi; ama bu girişimlerinde başarılı olduklarında bile, kazanımları kısa ömürlü olmuştu. Bizanslılar, fethetmeyi arzuladıkları bölgenin arazi şartlarına bağlı olarak, süvari birliklerini istihdam etmeyi sürdürdüler. Ama her halükârda bunlar, daha kalabalık piyade kuvvetlerinin yanında destek birlikleri rolüne soyunmak durumunda kalmışlardı.

Charlemagne ve Karolanjlar

Yukarıda verilen örnekler muvacehesinde, Batı Avrupa ordularında süvariye itibarlı bir konum açan Charles Martel'in hakkını teslim etmek gerekir.

Bizans Ağır Süvarisi (y. 10. yüzyıl)

Antik kataphraktosların soyundan gelen ağır Bizans süvarisinin ayırt edici hususiyeti, hem kendilerinin, hem atlarının tepeden tırnağa zırhlara bürünmüş olmasıdır. Dönemin görsel kaynakları incelendiğinde, bu zırh takımlarının, büyük ihtimalle, gövde için pullardan örülü bir zırh, yüzü kaplayan örme bir zırh parçası, dirsek ve dizlerin altını koruyabilmek için metal veya sıkılaştırılmış deriden (cuir bouilli) şeritler, bir miğfer ve ufak bir kalkandan mürekkep olduğu tespit edilebilir. Bu süvarilerin atları, gövde ve enseyi örten, yine pullu zırhtan koşum takımlarıyla en az binicileri kadar ağır zırhlıydı. Benzer bir materyalden imal edilen chanfron, atın kafasını korurdu. Hücum silahları arasında, genellikle bir kargı ve kılıç bulunurdu. Bu denli ağır savunma teçhizatlarının, at sırtındaki savaşçıya büyük bir emniyet sağlayacağı aşikârdır. Ne var ki, binicinin ve atın omuzlarına yüklenen ağırlığın derecesi, Bizans süvari taarruzlarının ivmesini öylesine azaltıyordu ki, sağlam şekilde mevzilenmiş bir piyade hattına veya hafif süvari birliklerine yönelen hücumlarda darbenin etkisi neredeyse tamamen kaybolabiliyordu.

Bununla birlikte süvariyi, ordunun en baskın silahlı unsuru haline getirmeyi başaran, Martel'in torunu Charlemagne olmuştu. Charlemagne (768–814) saltanatının savaşsız geçen neredeyse bir günü bile olmadı. Gerçekten de, Karolanj hükümdarının biyografisini hazırlayan Einhard'a kulak vermek gerekirse, Charlemagne ordularının, krallarının sağlığında sefere çıkmadığı yalnızca tek bir sene olmuştu. Savaşlarla dolu bu yıllarda, Charlemagne, Breton, Avar, Lombard ve Sakson topraklarını zapt ederek buralarda kendi yönetimini tesis etti. Bu zaferlerle yetinmeyen kral, Pireneler'i aştıktan sonra Barcelona'yı kuşatma altına alıp yağmalayarak Endülüs Müslümanlarına da esaslı bir darbe indirmiş oldu. Bunu müteakip, sonradan fazlasıyla pişman olacağı üzere, Bask denetimindeki Pamplona şehrini tahrip etti. (Bu saldırıya misilleme olarak, ileride *Chanson de Roland*'da[20] ifadesini bulacak şekilde, İspanya'dan dönen Charlemagne ordusunun Roland idaresinde ordu ağırlıklarını taşıyan artçı kafilesi pusuya düşürülerek imha edilmişti.) Bu hummalı askerî faaliyetlerin sonunda Frank toprakları, iki mislinden fazla büyüdü. Bundan daha önemlisi, İtalya'da Lombard'ları dize getiren Charlemagne, bu başarısının ödülünü ilk Kutsal Roma Cermen imparatoru sıfatıyla taç giyerek aldı.

Savaş, Charlemagne için bir hayat memat meselesiydi ve aklı fikri sürekli ordusunu daha kudretli bir hale getirebilmenin yollarını aramakla meşguldü. Bu dönemde ortaya konan gelişmelerin büyük kısmı, süvarinin etkinliğini artırmak için düşünülmüştü. Charlemagne, daha tahta çıktığı ilk günden beri, devasa imparatorluğuna bir zarar gelmesini engellemek ve sınırlarının ötesinde fethetmenin hayallerini kurduğu topraklara ulaşabilmek için sıkı kurallara tabi profesyonel bir orduya ihtiyacı olduğunu fark etmişti. Ona sorulursa, bu gereklilik ve arzular, sağlam bir askerî teşkilat ve süvari ağırlıklı bir kuvvetin varlığını dayatıyordu. Bütün ordunun, hem müdafaa hem de saldırı bakımlarından, son ferdine kadar iyi silahlanmış ve zırhlanmış olması şarttı. Bu siyaseti dışa vuran en eski kanun olan *Capitulare Missorum* (792–93), Karolanj krallığında "asilzade" namıyla bilinen bütün imtiyaz ve makam sahiplerinin, at ve hücum silahlarının yanı sıra, tam vücut zırhlarına ve kalkanlara malik olmalarını yasaya bağlamıştı. 802–803'te neşredilen yeni bir *capitularium*[21], bu süvarilere, bir kez daha, kendilerine ait miğfer, kalkan ve Karolanjlar arasında *byrnie* adıyla bilinen göğüs zırhlarına sahip olmaları gerektiğini hatırlattı. Nihayet 805'te, kanun çok daha vazıh bir hale getirildi. Charlemagne, bu

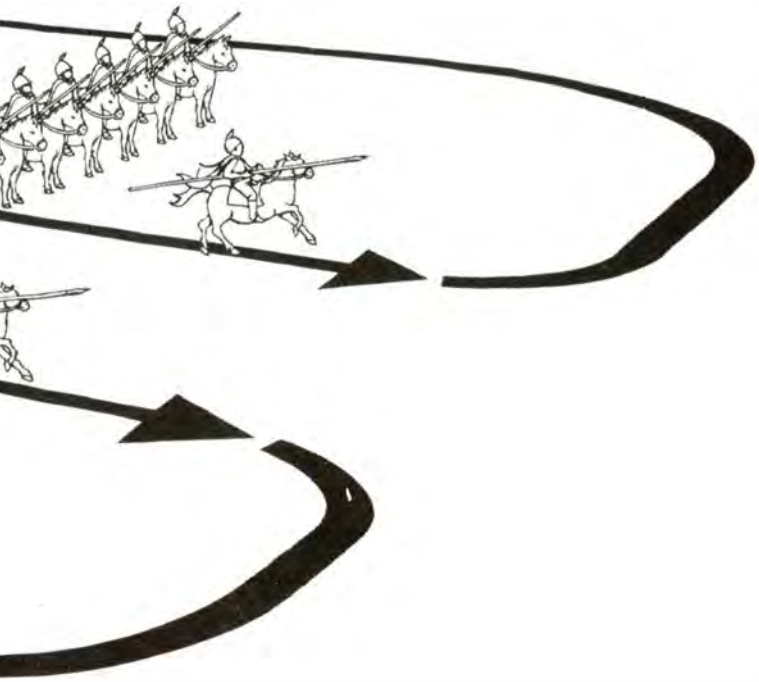

KAROLANJ ATLILARININ EN çok tercih ettiği süvari formasyonu, bütün atlıların aynı anda düşman üzerine hücuma kalktığı, birden fazla (genellikle üç veya dört) süvari hattından oluşuyordu. Şayet süvari taarruzu, düşmanın katı müdafaa hattını kırmayı başaramazsa, öndeki süvariler hücumdan vazgeçip birliklerinin arka kısmına doğru çark ederler ve bunlar, süvari hatlarının gerisinde tekrar nizama girmeye çalışırken, sıradaki süvari hattı ayrılan arkadaşlarının yerini alarak mücadeleye devam ederdi. Bu şekilde, sabit bir düşman hattı karşısında bir aşındırma harbi sürdürebilmek mümkündü.

sonuncu *capitulariumda*, imparatorluk sathında 12 *mansi* toprağa sahip olan herhangi bir şahsiyetin, kendine ait bir zırhı olmaya ve süvari olarak seferlere katılmaya mecbur olduğunu ilan etti. Arazi sahibinin, bu yükümlülüğü yerine getirememesi durumunda, toprağı ve zırhı elinden alınacaktı. 802–803 Aachen *capitulariumu* her piyadenin bir kalkan taşıması şartını getirmiş olsa da, yaya askerlerin teçhizatı belirgin biçimde daha hafifti.

Karolanj süvarisinin herhalde en kendine özgü savunma teçhizatı *byrnie* idi. Karolanj askerinin gözüyle bakıldığında, *byrnie*nin, üzerinde taşıdığı en kıymetli parça olmasının sebebi, yalnızca hayli yüklü bir meblağa mal olması değil; aynı zamanda savaş meydanında yüzleşeceği hiçbir düşman askerinde bu zırhın aynısından olmamasıydı. Hakikaten de, Charlemagne 779 gibi erken bir tarihte, bu zırhların ülke dışına satılmasını yasaklamıştı. 803'te bu yasak, askerlere, zırhlarını olası bir düşmana satma ihtimali bulunan tacirlere vermelerinin yasaklandığının duyurulmasıyla iyice sıkılaştırıldı. Gerçi, görünüşe bakılırsa, bazı Frank tacirleri Müslümanlara, Bretonlara ve Vikinglere *byrnie* satmanın bir yolunu bulmuşlardı.

Tarihçiler arasında *byrnie*nin tam olarak nasıl bir zırh olduğu konusunda fikir ayrılıkları vardır.

Bazıları, arkeolojik buluntuların olmamasından ötürü yine mecburen görsel ve birtakım yazılı kaynaklara istinaden, bu zırhın, ağır deri bir ceketin üzerine dikilen metal pullardan oluştuğunu ileri sürerler. Hayli uzun olan bu zırh, kalçanın altına kadar sarkıyor ve kolların büyük kısmını örtüyordu. Karşı cephede yer alan tarihçiler ise, her ne kadar, erken dönem ortaçağ zırhlarına kıyasla daha uzun ve belki daha ağır olsa da, *byrnie*nin temelde yine bir halka zırhtan ibaret olduğunu söylerler. Daha kesin kanıtlar bulunmadığı müddetçe, bu tartışma uzayıp gideceğe benzemektedir. Charlemagne'ın en varlıklı süvarileri tarafından giyilen bacak zırhları ve baldırcaklar, bu dönemde ortaya çıktı. Daha sonradan, bütün atlı askerlerin standart donanımı arasına girecek olan zırh eldivenler ve kolçaklar da, bu tarihlerde görücüye çıkmışlardı. Charlemagne, bu savunma gereçlerinin de yabancılara satılmasını yasaklamıştı.

Karolanj askerî uygulamaları, 9. ve 10. yüzyıllarda canlılığını muhafaza etti. Bu dönemde ordu, esas itibarıyla, her askerin uzun bir *byrnie* (bu vakte gelindiğinde, neredeyse kesinkes bir örme zırh), parçalı ve geniş siperlikli bir miğfer ve tahta ve deriden imal edilen yuvarlak bir kalkanla korunan, ağır silahlı ve süvari merkezli bir görüntü almıştı. Hakkını teslim etmek gerekirse, Karolanj yöntemleri o denli tesirli olmuştu ki, imparatorluk hudutlarının ötesindeki askerî gelenekleri de değişime zorlamıştı. Karolanj tarzı zırhlar, bir müddet sonra İspanya, İskandinavya, Doğu Avrupa ve İngiltere'de standart savunma teçhizatları haline geldiler.

Charlemagne ayrıca, askerî birlikleri için standart bir silah politikası gütmeye çalıştı. Hem piyade, hem süvari askeri için başlıca silah mızrak olarak kalmaya devam etti; ama bununla birlikte, 792–93'te yayımlanan *Capitulare Missorum*, atlı askerlerin mutlaka kargı taşımalarını da şarta bağladı. 804 ve 811 yıllarında ilan edilen düzenlemeler, aynı minvalde yükümlülüklerle doluydu. Buna ek olarak, bir savaş atı temin edildiğinde, mutlak surette bir de kılıç hazır edilmeliydi.

Aslına bakılırsa, birçok muasır yazılı kaynakta, kılıçtan süvari askerinin esas silahı olarak bahsedilir. Bunun yanı sıra, atlı askerlerin bir de hançer taşımaları bekleniyordu. En nihayetinde, yaylarını at sırtında mı kullandıkları, yoksa bineklerinden inerek

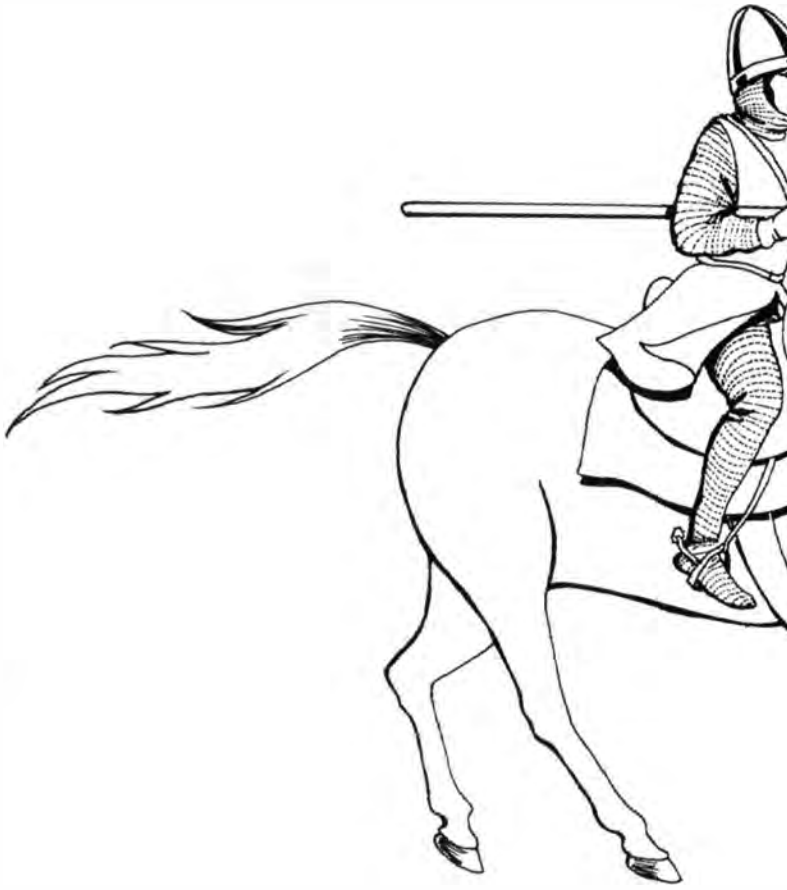
piyade okçular haline mi dönüştükleri açık olmasa da, bir kısım Karolanj süvarisinin atlı okçu vazifesi gördükleri kaynaklardan çıkarılabilir.

Süvari Hücumu

Tarihçiler, Charlemagne ordusunun, fiilî bir askerî çatışmada süvarileri ana muharip kuvvet olarak kullanan ilk batılı ordu olduğu konusunda genel itibarıyla hemfikir olmuşlardır. Gerçekten de, bu ordunun başlıca taktiği, henüz bir "atlı şok taarruzu" mertebesine erişmemiş olsa da, süvari hücumuydu. Hücuma kalkan atlar, büyük ihtimalle piyade birliklerinden oluşan düşman hattıyla temas etmek mecburiyetinde kalırlarsa, atların binicileri, hasımlarına doğru mızraklarını savururlar veya bunları kılıçlarla doğramaya çalışırlardı.

Bununla birlikte süvari hücumunun maksadı, ne bu dönemde ne de daha geç ortaçağda, aslen düşman askerleriyle temasa geçmek değildi. Esas niyet, düşman saflarında bir kargaşa yaratarak askerleri savaş meydanından kaçmaya zorlamaktı. Toplumun kalburüstü tabakalarından gelen ve pahalı zırhlarla kaplı süvari vasıtasıyla, kendine doğru düzgün zırh almaya kudreti olmayan biçare piyadenin gözünü korkutmak işin püf noktasıydı. Bu ağır süvarinin ürkütücü görüntüsü karşısında düşman hattının yalnızca ufak bir kısmının bile kaçması, düşman kuvvetinin muvazenesinin bütünüyle sarsılması anlamına geliyordu. Ne de olsa bu durumda, süvariler, kaçan savaşçıların arkalarında bıraktıkları gediklerden, gerçek bir mukavemete muhatap olmadan kolayca süzülebilirlerdi. Bunun ardından gelecek diğer hücumlar sonunda, düşman ordusunun tamamı kaçmayı yeğleyecek ve zafer kazanılmış olacaktı.

Ne var ki, kısa bir süre önce, Karolanj ordusunun tarihî gelişimini inceleyen Bernard S. Bachrach, bu kalıplaşmış açıklamanın gerçeği yansıtmadığını iddia etti. Charlemagne süvarisi, atlarını düşman hatları üzerine hücuma kaldırmak yerine, neredeyse yalnızca, "ufak müfrezeler halinde dolanan görece eğitimsiz düşman askerlerini bulup yok etmek" amacıyla kullanılmışlardı. Bunlar ayrıca "kuşatma savaşları esnasında ihtiyat kuvveti işlevi görüyorlar veya tayin edildikleri garnizonlarda etrafı kolaçan etmek için

devriyeye çıkıyorlardı". İş meydan muharebesine geldiğinde ise, atlarından inerek savaşıyorlardı.

Yine de, süvarinin gördüğü bu hizmetlerin, Karolanj askerî teşkilatına dair yukarıda verilen geleneksel izahatın öngördüğünden daha az ehemmiyetli olduğu zannına kapılmamak gerekir. Bilakis süvarinin yerine getirdiği işler, en nihayetinde, son derece başarılı olduğu aşikâr olan Karolanj askerî sisteminin bütünü için hayatî anlamlar taşımaktaydı.

Norman Süvarisi

Charlemagne'ın, muazzam genişlikte toprakları hâkimiyeti altına alması ve savaş meydanlarında kazandığı şöhret, Karolanj askerî taktiklerinin gelecek asırlar boyunca umumî bir kabul görmesini sağladı. Bütün batılı ordular, süvari ağırlıklı bir görüntü arz etmeye başladılar. Süvari askerlerini gerekli miktarda atla donatabilmek için, yüksek sayılarda atın bir araya getirilmesi icap ediyordu. Karolanjlar haraç sıfatıyla topladıkları aynî vergileri her zaman aygır şeklinde almış olsalar da, bu biçimde toplanan atların ihtiyacı karşılaması söz konusu olamazdı. Bu maksatla 8. yüzyıl sonlarında damızlık çiftlikleri kuruldu. Savaş

ORTAÇAĞIN EN KORKU verici askerî taktiği, süvarilerle yapılan toplu hücumlardı. Muharebeyi kazanmanın, çoğunlukla düşman askerlerini öldürmektense, onları savaş meydanından kaçmaya zorlamak olduğu bir devirde, bunun gibi süvari taarruzlarına karşı durabilmenin yegâne yolunun, daha alt sosyal tabakalardan gelen piyadelerin disiplinine ve bunları yöneten komutanın sevk ve idare kudretine bağlı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Yukarıda resmedildiği şekilde hücuma kalkan Norman süvarisinin piyade düşmanlarının kaçmasına sebep olması, 1066'da, Hastings'te yapılan savaş dışında, başka birçok zafer kazanılmasını sağladı.

atlarının maliyeti, bu çiftlikleri son derece kârlı işletmelere çevirmişti. Her ne kadar, Charlemagne'ın destek ve himayesinden istifade etseler de, bu haraların büyük kısmı özel çiftliklerdi. Bu çiftlikler, aynı zamanda tesislerin mülkiyet haklarını da elinde bulunduran ve ahırları, otlakları ve yem temin eden tarlaları denetleyen nüfuzlu aileler ve arazi sahipleri tarafından işletiliyordu. Daha önemlisi, bu ailelerin soy stoklarını da gözetim altında tutmalarıdır. Çiftliklerin kurulmasının üzerinden pek fazla geçmeden, soyların bozulmasını engellemek amacıyla aygır ve kısrakların belirli aralıklarla yenileriyle değiştirilmesi genel bir uygulama halini almıştı.

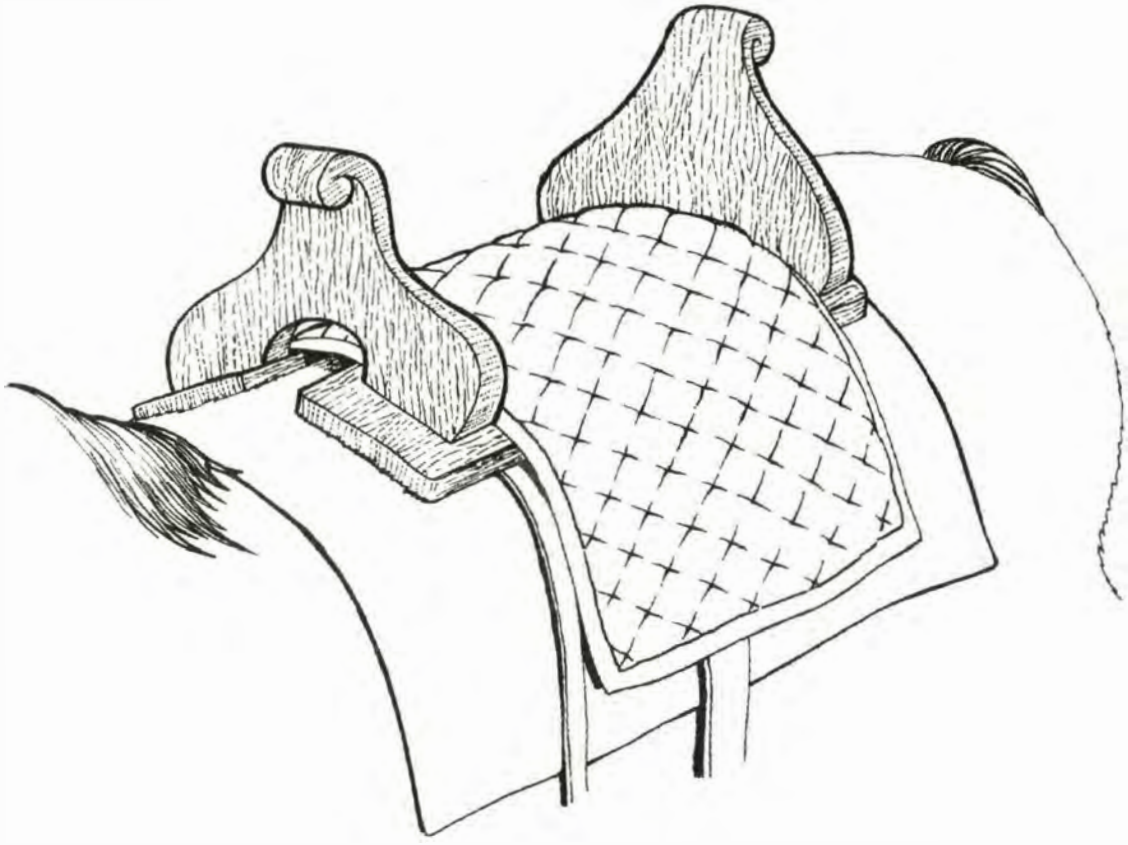
Görünüşe bakılırsa, besiciler ve ahır çalışanları, savaş atlarının gücünü ve dayanıklılığını artırmak amacıyla birtakım deneyler yapıyorlardı. Bu esnada, yeterli niteliklere sahip olmadıkları düşünülen lagar hayvanlar ayıklanmış olmalıdır. En nihayetinde, hayli kavi ve ağır bir at cinsi peydahlanmıştı. 12. yüzyıldan sonra *destrier* adıyla anılmaya başlanan bu cins, Bactria (Bâhtar/Toharistan) veya Arap soyu arasından özel olarak seçilen atların, kimi zaman yılları bulan uzun ve karmaşık bir süreçten geçirilmeleri sayesinde elde ediliyordu. Bu zahmetli sürecin sonunda, tipik olarak 122–132 cm boyunda olan ortaçağ atlarının aksine, 173 cm yüksekliğinde bir at cinsi üretilebilmişti. Bu hayvan, kuvvetli kemikleri ve kısa olmasına rağmen yapılı sırtıyla, ağır zırhlar içinde dolaşan bir askeri savaş meydanına veya turnuvalara taşıyabilirdi (gerçi bir şövalyenin her iki amaç için aynı atı kullanması enderdi).

8. ve 11. yüzyıllar arasında, "gerekli hallerde" süvari savaşları devam etti. "Gerekli hallerde"; çünkü bu yüzyıllar, Viking (Avrupa'nın tamamında) ve

Macar (Doğu ve Orta Avrupa'da) istilalarının ortalığı kasıp kavurduğu dönemlerdi ve kimi durumlarda, bu istilacı güçlere karşı yapılacak savunmalarda atlılara yer yoktu. İtiraf etmek gerekirse, bazen müdafaacılar, akıncılardan kaçıp müstahkem bir mevkiye sığınmak dışında hiçbir şey yapamamışlardı. Macarlar at sırtında gelmişlerdi ve şayet öyle bir şey olursa, bunların karşısına çıkan ordular da, genellikle süvari ağırlıklı kuvvetler olmuştu. Zaten en sonunda Macarların kaderini belirleyen de, 955'te vuku bulan Lech Savaşı'nda, istilacılara karşı bir zafer kazanmasını bilen Alman süvarisi olmuştu. Keza Vikingler, büyük çoğunluğunu, karaya ayak bastıktan sonra çaldıkları ya da rüşvet yoluyla temin ettikleri atlara biniyorlardı. Bununla beraber Vikingler, nadiren at sırtında muharebe eder; bu hayvanları genellikle nakliye hizmetinde kullanırlardı. Aynı şekilde, yine ender durumlarda atlı kuvvetlerin saldırısına uğramışlardı.

Tarihin garip bir cilvesi, ortaçağ süvariliğinin muhtemelen ikinci önemli kuşağı, Vikinglerin soyundan gelen Normanlardı. Bu halk, atalarının aksine, atları taşımacılık haricinde de yaygın biçimde kullandı. Bayeux duvar halısındaki tasvir ediliş biçimlerinin cazibesine kapılan tarihçiler, Normanları, tam da süvari savaşçılığının timsalleri olarak kabul ettiler. 911'den sonraki bir tarihte, daha sonradan Normandiya adını alacak olan topraklarda gerçekleştiği neredeyse kesin olmakla birlikte, ortaçağ kaynakları, Normanların o dillere destan süvari yeteneklerini nerede ve ne zaman kazanmış olabileceklerine dair kayıtlar ihtiva etmezler. Aynı şekilde, bunların at sırtında savaşmayı, vatan edindikleri toprakların eski ahalisinden mi, yoksa 911 ve 1035 yılları arasında çarpıştıkları nice düşman ordusunun birinden mi öğrendikleri tespit edilememektedir. Kesin olan, Fatih William'ın düklüğünü ilan ettiği 1035 senesine gelindiğinde (Norman hükümdarları dük unvanını kullanırdı), Norman süvarisinin, tüm Avrupa'da tanınan ve askerî meziyetlerine itibar edilen savaşçılar mertebesine yükselmiş olduğudur.

Fatih William, tabiatıyla, savaşkanlığı bakımından ortaçağların en meşhur hükümdarlarından biriydi. 1066 Hastings Savaşı'nda sergilediği muzaffer yönetim, bu şöhreti fazlasıyla hak ettiğinin kanıtıdır. Ama ne olursa olsun, bu savaş, William'ın askerî maceralarla dolu saltanat öyküsünden yalnızca bir bölümdür. İşin aslı, William tahta çocuk yaşta, üstelik gayrimeşru bir ilişkinin mahsulü olarak çıkmış olduğundan (gerçi babası Robert, doğduğu gün William'ı evlatlığa kabul etmişti), idaresini ele aldığı düklükte, siyasî konumlarını ve aile emlaklerini genç dükün zararına genişletmeyi kafasına koymuş bir sürü muhalif vardı. William'ı hedef alan isyanların patlak vermesi için fazla beklemek gerekmedi. Bu

EN GEÇ 12. yüzyılın başlarında, eyer tasarımında kayda değer bir yenilik olarak ortaya çıkan eyer kaşları, süvari askerinin at sırtındaki dengesini artırdı. Eyerin arka ucundaki yüksekçe sırtlık, sürücünün atın kıçından savrularak düşmesi ihtimalinin önüne geçti. Ön kısma ilave edilen aynı yükseklikteki başka bir çıkıntı, binicinin cinsel uzuvlarını ve karnını koruduğu gibi, attan baş aşağı düşme tehlikesini ortadan kaldırdı.

ayaklanmalar, Bayeux duvar halısında, Normandiya düklüğünü ziyaret eden Wessex kontu Harold Godwinson'ın hikâyesinden de anlaşılabileceği gibi, en iyimser tahminle, 1060'lara kadar orada burada kıvılcımlanmaya devam etmişlerdi. Duvar halısında aktarılan hikâyeye göre, Harold yolunu kaybeder ve William'a tabi baronlardan biri olan Ponthieulü Guy'ın eline düşer. Baron, İngiliz asilzadesini rehin tutmak yerine, dükünün talebi üzerine William'a teslim eder. Harold'ı refakatine alan William, Breton Conan'ın çıkardığı isyanı bastırmak üzere hareket eder ve hasmını mağlup eder. William ve askerî maiyeti, bütün bu işleri at sırtında gerçekleştirirler; Bayeux duvar halısında, hikâyenin bu kısmında ortalarda hiçbir piyade görünmez.

> *"Her atlı asker, birer kalkan ve mızrak, birer uzun ve kısa kılıç, yay, sadaklar ve oklar taşımalıdır; arabalarınızda her çeşit alet edevat bulunmalıdır – baltalar ve keskiler ... kazmalar, demir beller ve ... bir ordunun ihtiyaç duyduğu her neviden araç gereç."*
>
> KAROLANJ YOKLAMA KODEKSİ, 806

Süvari Orduları

Bir şey oldukça açıktır: Fatih William'ın ordusu, saflarında piyade muharipler – Bayeux duvar halısında mızraklı ve kılıçlı askerler ve okçular resmedilmiştir – barındırdığı muhakkak olsa da, süvari ağırlıklıydı. Bu tespit, Hastings Savaşı hakkında bilgi veren anlatılar tarafından teyit edilir. Bununla birlikte William'ın ordusu, 11. yüzyılda bu terkibe sahip tek Norman silahlı kuvveti değildi. Robert Guiscard'ın Güney İtalya ve Sicilya'ya giren istila kuvveti de, süvari ağırlıklı bir terkibi kullanmakta büyük maharet sergilemişti. Guiscard, giriştiği seferlerin her safhasında ve aralarında Bizanslılar, Müslümanlar, Almanlar, Güney İtalyalılar ve Sicilyalılar bulunan her türden düşmana karşı, süvari birliklerini sonuç alıcı bir etkinlikte kullanmasını bilmişti. 1053 Civitate Savaşı'nda, Guiscard süvarisinin tertip ettiği daha ilk hücum, kendilerinden neredeyse iki kat kalabalık olan Papa IX. Leo ordusunda bulunan piyadelerin büyük kısmının kaçmasına sebep oldu. Atlı birlikler, mevzilerini terk etmeyenleri de çabucak bertaraf ederek kendilerine biçilmiş geleneksel rolü layıkıyla oynamış oldular. Apulyalı William, Almanların yaya vaziyette harp etmeyi tercih ettiklerini yazar. Ne de olsa bunlar, atlarını, Normanlar'ın yaptığı gibi ustaca hareket ettiremiyorlardı. Keza Sicilya ve Güney İtalya'da, atlıların ilk vazifesi, ordu için gözcülük etmek ve yiyecek aramaya çıkmaktı. Hâlbuki işin içine Normanların karıştığı bütün savaşlarda, birincil taktik hep süvari hücumu olmuştu. Aslına bakılırsa, bu süvari hücumlarının bir kısmı, Karolanjlar hakkında anlatılan ya da Normanlardan önce gelen diğer halklar tarafından icra edilen süvari saldırılarına hayli benziyordu. Ama geçen sayfalarda izah edildiği gibi, 11. ve 12. yüzyıllar, kargıların koltukaltlarında hizalanarak kullanılmaya başlandığı bir dönemdi. Norman süvarisinin de, biricik askerî taktiği şeklinde olmasa da, bu saldırı tarzını benimsemiş olması akla yatkındır. Nitekim Bayeux duvar halısı, Norman atlılarını iki türlü, hem koltukaltlarına sıkıştırdıkları kargılarla, hem de bu silahları hasımlarına saplarken resmeder.

Kargıların, bilhassa süvarinin süvariye karşı olan mücadelesinde, vücut uzuvlarından alınan destekle hizalanmaya başlaması, uçurtma şekilli kalkanların ortaya çıkışını izah edebilir. Norman süvarisinin geri kalan vücut zırhları ve miğferleri, özellikle ebatları bakımından, kendilerinden üç asır evvel yaşamış Karolanj süvarisinin teçhizatından pek de farklı değildi. Ne var ki, geçen zaman zarfında kalkanlar kayda değer ölçüde değişmişti. Yuvarlak tasarımlı Karolanj kalkanı, handiyse bacağın tamamını düşman darbelerine açık bıraktığından, süvari açısından tam bir koruma sağlamamaktaydı. Dahası, bu ağır kalkanın zapt edilmesi güç olduğundan, süvari askerinin bu gereci çatışma esnasında seri hareketlerle kullanması söz konusu değildi. Bu zafiyetler, atlı askerin, üzerine doğrultulmuş bir kargıyla, atın ve insan bedenlerinin kuvvetini birleştirerek gelen rakiplerle boğuşmak zorunda olmadığı günlerde, acil bir mesele olarak görülmemişti. Hâlbuki şimdi bedenin herhangi bir

parçası, baldırcak ve diğer zırhlarla kısmen korunan yüzeyler bile, vücut desteğiyle doğrultulmuş kargının sakat bırakan darbeleri karşısında savunmasız kalmıştı. Bu muamma, kalkanı daraltıp uçurtma şekli verilerek çözüldü. Bayeux duvar halısında resmedilen bütün kalkanlar, kavisli üst bölümleri ve alt kısımdaki sivri uçlarıyla uzun, dar ve uçurtma şekilli bir görüntüye sahiptirler. Aynı çizimler, bu kalkanların, rakip süvarilerin atların ve askerlerin bedenlerine karşı doğrulttukları kargılar karşısında da, sol bacağı, gövdeyi ve omuzları kapladığını gösterir.

I. Haçlı Seferi'ne katılan hemen herkesin yanında bir at vardı. Gene de, bu seferde ve diğer haçlı seferlerinde atların nasıl bir işlev gördüklerine dair, hala yanıtını bekleyen soruları da ihtiva edecek şekilde araştırmalar yapılmalıdır. Örneğin, haçlı kafilelerinin refakatinde toplam kaç atın seyahat ettiği bilinmemektedir. Bundan da öte, haçlı ordularında mevcut atların kaçta kaçının muharebelerde istihdam edildiği, ne kadarının salt taşıma ve kargo işlerine tahsis edildiği açık değildir. Mesela, anlaşıldığı kadarıyla kıta Avrupa'sında aynı dönemde geçerli olduğu gibi, daha varlıklı süvariler, birden fazla savaş atı da dâhil olmak üzere, haçlı seferlerine çok sayıda atla birlikte mi katılmışlardı? Şüphe yok ki, her halükârda binlerce at söz konusuydu ve bunların doyurulması ve temizliğiyle ilgili meseleler bir yana, hayvanların ürettiği pislik yığını, haçlı askerlerinin sağlığını doğrudan etkiliyordu.

Mutlak surette bilinen bir şey, bu atların 1096–97 yıllarında sağlıklı vaziyette Konstantinopolis'e varmış ve bunların arasında bulunan savaş atlarının, haçlı süvarisini, 1097'de Nicaea (İznik) ve Dorylaion'da (Eskişehir yakınları) kazanacakları zaferlere taşımış olduklarıdır. Bu zaferlerin mimarları, Anna Komnena'yı, şövalyelerin "yenilmez" olduklarına ve "Babil surlarını bile yarıp geçebileceklerine" ikna eden kişilerin ta kendisiydi. İkinci bir tarihî vaka, haçlıların Anadolu'yu bir uçtan diğerine kat ederken, atların, İznik ve Antakya arasında telef olması, hem de, genellikle yem kıtlığından ötürü, oldukça hızlı biçimde telef olmasıdır. Chartresli Fulcher'in yazdığına göre, durum öylesine fenalaşmıştı ki, "bazen silahlı şövalyeler bile, öküzlerin sırtında ilerlemişlerdi". Yine de, Antakya'ya vardıklarında haçlıların bir miktar savaş atı vardı. Kentin zapt edilmesinin ardından, Kerboğa komutasında şehri kurtarmaya gelen Selçuklu kuvvetlerini, bu atların sırtında yaptıkları bir huruç harekâtıyla gafil avlamışlar ve halas ordusunun giriştiği kuşatmayı akamete uğratmışlardı. Aguiliersli Raymond, bu savaşa dair anlattıklarını şu sözlerle bitirir: "Tanrı, insanlar ve atlar üzerine rahmetini saçmıştı ... açlıktan ölmek üzere olan atlar, kifayetsiz yemlerini önlerinden alan efendileri tarafından savaş meydanına getirilir getirilmez, hiçbir zahmet çekmeden, en iyi ve en süratli Türk atlarını kovalamaya başladılar."

İlk haçlı seferinin başarısı, hepsi de haçlı kafileleri arasından Kutsal Topraklar'da mukim

ORTAÇAĞ SAVAŞLARININ belki de en iyi bilinen sanatsal tasvirlerini ihtiva eden Bayeux duvar halısı, Fatih William'ın İngiliz tahtını ele geçirmek maksadıyla giriştiği seferi betimler. Bu sahne, Hastings Savaşı'nda, Norman süvarisinin Anglo-Sakson piyadelerin ördüğü kalkan duvarına karşı yaptığı hücumu tasvir etmektedir. Birkaç süvari kargısının yatay şekilde hizalanmış resmedilmesine karşın, kargıların çoğunun, gene de, piyadelere saplanarak kullanıldığına dikkat ediniz. Bu durum, bu devirde herkes tarafından tercih edilen belirli bir usulün, henüz yerleşmemiş olduğunu gösterir.

hale gelen insanlar tarafından iskân edilen birçok haçlı krallığının teşekkülüne yol açtı. Bu krallıkların sakinlerinden bir kısmı, en meşhurları St. Jean ve Tapınak şövalyeleri olan ve manastırlarda öbekleşen askerî tarikatlar aracılığıyla hayatlarını Kutsal Topraklar'a vakfettiklerini ilan ettiler. Bu kitle için süvari birlikleri, Ortadoğu'da, Avrupa'daki muhtemel hayatlarına kıyasla çok daha büyük bir anlam ifade ediyordu. Hatta Tapınak şövalyeleri, bir süvari hücumunun nasıl tertip edilmesi gerektiğine dair talimatları, manastır yasasına kaydettirmişlerdi.

Tarihî çizimler, her ne kadar, sıklıkla iki Tapınak şövalyesini bir atı paylaşırken resmetse de, manastır yasası, her bir şövalyenin kaçar ata sahip olması gerektiğini açıkça beyan eder: şövalye kumandanları dört at; şövalye biraderler, üç at ve şayet arzulanırsa, refakatçi asilzade genç için bir tane daha; hizmetkâr biraderler, bir daimî at ve manastır idaresinin gerekli görmesi durumunda bir at daha; özel vazifelere sahip diğer beş hizmetkâr birader, iki daimî at. Bu denli yüksek bir ihtiyacı karşılamak için, tek başına Avrupa'dan yollanacak atlara güvenmek akıllıca olmayacağından, başka tedarik kaynakları bulmak lazımdı. Hiç kuşku yok ki, bir miktar at ganimet veya fidye yoluyla, bazıları da, satın alınarak hazır edilmişti. Askerî tarikatlar ayrıca, kurdukları çiftliklerde, yaşlananların yerini doldurmak üzere yeni binekler besleyip büyüttüler. Mukim haçlıların arasına daha geç tarihlerde katılan Hıristiyanlar ise, savaş atlarını, içleri ağzına kadar tahıl – genellikle kuru ot ve arpa – ve taze suyla dolu, bu iş için hassaten tasarlanmış at gemileriyle denizin ötesine taşımışlardı.

Hastings Savaşı: 14 Ekim 1066

Günümüz askerî çatışmalarında pek ender yaşanmasından olsa gerek, modern askerî tarihçiler, Hastings Savaşı'nın, galip tarafa bahşettiği mutlak teslimiyet karşısında adeta büyülenmişlerdir. Bu gözle incelendiğinde, ortaçağ savaşlarının modern çarpışmalardan büyük farkı yoktu: kesin sonuçlara ulaşan savaşların sayısı bir elin parmaklarını geçmemişti. İstanbul kuşatması bu mutlak sonuçlu karşılaşmalardan biriydi; muharebeden önce Bizanslılar, sonra Osmanlı Türkleri. Fatih William'ın Norman (ve diğer Kuzey Fransa halkları) istila kuvveti ile Kral II. Harold Godwinson komutasındaki Anglo-Sakson/Anglo-İskandinav ordusu arasında gerçekleşen Hastings Savaşı, belki de, ortaçağların kesin neticeli ikinci askerî buluşmasıydı. Ada krallığına ait bütün

mülkleri fethetmek daha bir müddet alacak olsa da, bu savaşta kazandığı zafer, hattı zatında, William'a İngiltere'nin tamamı üzerinde hâkimiyet kurma olanağını vermişti. Neticede kralla birlikte iki erkek kardeşi de, savaş meydanından sağ çıkmayı başaramamış olduklarından, William'ın kraliyet tahtını kendisi adına istemesine karşı koyabilecek kimse kalmamıştı.

Hastings Savaşı'ndan önceki yarım asır, İngiltere tarihinde hükümdar değişiklikleri, taht karışıklıkları ve siyasî kargaşa ile dolu bir dönemdi. İngilizler, 11. yüzyıla, tahtta kralları II. Ethelred (Æthelred) olduğu halde girdiler. Daha kesin ifadelerle belirtmek gerekirse, Ethelred, on yaşından, yani üvey kardeşi II. Edward'ın (Şehit) bir suikasta kurban gittiği 978'de hükümdarlığını ilan ettiği günden beri, İngiliz tahtındaydı. Ne var ki, hiçbir zaman temelleri sağlam bir idare kuramadı. Gırtlağına kadar battığı meselelerden bunalan Ethelred, temelleri çürük yönetimini bir nebze olsun sağlamlaştırabilme umuduyla, kuvvetli Normandiya dükü I. Richard'ın kızı Emma ile evlendi. Ne yazık ki, evlilik yoluyla kurulan bu ittifakın, Ethelred'in siyasî hayatında kalıcı etkileri olmamışa benzemektedir. Ne de olsa, 1013'te, Danimarka kralı Sweyn Forkbeard (Sven Tveskæg) ve oğlu Cnut (Knud), İngiltere'ye saldırarak adayı istila etmişlerdi. Ertesi sene babasının vefatı üzerine Cnut, aynı anda İngiltere ve Danimarka tahtlarına geçti ve 1016'da, kısa süre önce hayata gözlerini yuman Ethelred'in dul eşi Emma'yı nikâhına alarak Normandiya ile aile bağlarını bir kez daha tesis etti.

Cnut, 1035'e kadar İngiltere'de dizginleri tam manasıyla elinde bulundurmuştu; fakat kralın ölümü, veraset hukukunun belirsizliğiyle birleşince, ülke bir anda siyasî bir krize sürüklendi. Görünüşe göre Cnut, ardından tahta kimin geçeceğine dair kesin talimatlar bırakmamıştı ve şimdi, İngiliz tacını başına yerleştirmeye hevesli en az iki taht namzedi vardı. I. Harold Harefoot, sabık hükümdarın metresi Elfgifu'dan (Ælfgifu) doğma gayrimeşru çocuğu olsa da, İngiliz tahtını, Cnut'un oğlu olduğu iddiasıyla yine de talep etmişti. Tahtın diğer iddiacısı Harthacnut (Knud III Hardeknud), Emma'nın ellerine doğmuş yasal evlattı. Harthacnut, babasının öldüğü tarihte Danimarka tahtındaydı – Cnut, sağlığında Harthacnut'u, üvey kardeşi İngiltere'de iken, Danimarka kraliyetinin başına geçirmişti. Harold, arada uzanan denizin sağladığı korumaya güvenerek, en azından başlangıçta, İngiltere'nin yönetimini ele geçirdi. Bu esnada kardeşi Danimarka'da kalmıştı. Gelgelelim, 1039 veya 1040'ta Harold vefat etti ve Harthacnut, İngiltere'ye dönerek tahta geçti. İşin ilginci, Harthacnut 1042'de ölünce, onun da saltanatı uzun ömürlü olmadı.

İhtilaflı Veraset

Ne Harold, ne de Harthacnut, İngiltere tahtına bir varis bırakmaya muktedir olamadan göçüp gittiklerinden, krallık, neredeyse yaşamının tamamını Normandiya'da sürgünde geçirmiş olan Ethelred'in hayatta kalan son oğlu Edward'a geçti. Yeni kralın bundan önceki hayatı nasıl geçmiş olursa olsun, Edward'ın saltanata yükselişi, Cnut'un oğullarına bir türlü içi ısınamamış İngiliz halkı tarafından itirazsız, hatta hayli sevinçle karşılandı. Edward'ın yeni krallığına adım atar atmaz yaptığı ilk iş, İngiltere'nin en güçlü kontu Godwin'in biricik kızı Edith'le evlenmek olmuştu. Bu da yetmezmiş gibi, Edward, zevcesinin iki erkek kardeşine ülke topraklarından kontluklar verdi. Bu kardeşlerden ikincisi Harold, babasının ardından 1053'te geçeceği Essex kontluğunda, Edward saltanatının sonuna değin kralın baş danışmanlığını yürütecekti.

Fatih William da, benzer şekilde, hayatının çok erken bir evresinde, babasının Kutsal Topraklar'a haç seyahatine çıktığı esnada, henüz on yaşındayken Normandiya düklüğüne geçmişti. Babası Robert kutsal yolculuğuna çıkmadan evvel oğlu William'ı, her ne kadar gayrimeşru bir ilişkiden olsa da, tahtın yeni sahibi olarak takdim etmişti; ancak genç hükümdar, deyim yerindeyse, babası adımını ülke topraklarından dışarıya atar atmaz, asilzadelerin aynı anda her yerde birden patlak veren isyanlarıyla karşılaştı. Gerçi bu isyanlar, öncelikle William'a sadık kalmış baronlar, sonra da bizzat dükün kendisi tarafından dallanıp budaklanmadan bastırıldılar. William bu kargaşada, süvari savaşları başta olmak üzere, askerî melekelerini sergileme fırsatı bulmuştu. Bununla beraber, kuşatma tertip etmekte de hiç beceriksiz değildi. 1066'ya gelindiğinde, William, bir zamanlar kendisine yönelik ayaklanmalarla çalkalanan Normandiya düklüğünün

yanı sıra, Maine kontluğuna ve Brittany ve Ponthieu kontluklarının bazı parçalarına koşulsuz hâkimiyetini kabul ettirmişti.

Büyük ihtimalle aklı fikri kıta üzerindeki arazilerinin güvenliğinde olan William, İngiltere'ye yönelik istila seferine çıkmadan önce adayla ilgili belirli bir tasavvura sahip değildi. Esasen Edward'la akrabalık bağına sahip olmasına rağmen, anlaşılan o ki, Normandiya dükü, Kont Godwin ve ailesinin sürgünde olduğu 1052 yılına kadar adaya hiç gitmemişti.

Birçok tarihçi, Edward'ın bu ziyaret esnasında William'a İngiliz tahtını devretme sözü vermiş olduğuna inanır. Bununla birlikte Godwin ailesi geri döndükten ve daha önemlisi, ailenin erkek evladı ertesi sene hayatını kaybettikten sonra, çocuksuz kralın boşta kalacak tahtına geçmeye en yakın aday William değil, Harold olmuştu.

William'ın ismi İngiltere tarihiyle alakalı olarak bundan başka yalnızca bir kez daha, Harold Godwinson'ın 1063–64 civarında bir vakitte yaptığı Normandiya "ziyareti" vesilesiyle karşımıza çıkar. Bu ziyaretin yalnızca Norman kaynaklarında geçmesini gerekçe gösteren bazı tarihçilerin itirazlarına rağmen, Harold, çok büyük bir ihtimalle, kazara ya da doğrudan William'la, şüphesiz aralarında taht veraseti de bulunan bazı meseleleri müzakere etmek için deniz yoluyla Normandiya'ya gelmişti. 1066 seferi bakımından daha önemlisi, Harold'ın bu görüşme esnasında Norman düküne tabiyetini sunarak, Edward'ın ölmesi durumunda, William'ın İngiliz tahtını ele geçirmesine yardım edeceğine dair söz vermiş olmasıdır.

Harold, herhalde ellerini iki kutsal emanetin üzerine koyup yemin ederken pek aldırış etmemişti; ama 5 Şubat 1066'da, Edward son nefesini verdiğinde her şey birden ciddileşti. Kral Edward da, daha önceden tahtı William'a devredeceği taahhüdünde bulunmuş olmasını önemsememiş olacak ki; ölüm döşeğinde, en itibarlı kontunu varis ilan etti. Ertesi gün Harold Godwinson İngiltere kralı namıyla tacını kuşandığında, Kuzey Avrupa'daki bütün gözler buraya çevrilmişti.

Bir müddet sonra, Harold'ın taç giymesini kabul etmeyen en az üç taht davacısı beliriverdi. Bunlardan ilki, Danimarka kralı Sweyn Estridsson Ulfsson (Svend Estridsen), Cnut'la olan kan bağından doğan hakların peşine düşmenin beyhude bir çaba olacağına inanmıştı. Oysaki diğer ikisi, İngiltere'ye askerî bir müdahalede bulunabilmek için derhal hazırlıklara başladılar. Fatih William, çoktan asker, at, erzak, mühimmat ve gemi toplamaya girişmişti bile. Ordunun ihtiyaçlarını bir araya getirir getirmez, istilacı güçleri taşıyacak filosunu, Normandiya'dan Manş denizi üzerinden İngiltere'ye yollamayı kafasına koymuştu. Tahta talip olan son isim, Norveç kralı Harald Hardrada'ydı. Bu şahsiyetin, Harold Godwinson'ın yönetimi altına geçen İngiliz kraliyetine yönelik emelleri, en ılımlı ifadesiyle, suya sabuna dokunmayan cinstendi. Daha ziyade, bu savaşçı ruhlu İskandinav kralı, İngiltere'nin Harold Godwinson'ın tahta geçişiyle içten içe zayıflamış olduğuna inanmıştı. Elbette Norveç kralının bu hissiyata sahip olmasında, 1065'te, kendisine tabi Northumbria ahalisi ile giriştiği kavganın ardından kanun kaçağı ilan edilen Harold'ın kardeşi Tostig Godwinson'ın, soluğu Norveç kralının yanında almasının payı vardı. Tostig, İngiltere'ye yönelecek bir Norveç saldırı kuvvetinde Harald'a seve seve eşlik edeceğini ikrar etmişti.

Harald Hardrada ve Fatih William, tabiri caizse, istila donanmaları hazırlama yarışında berabere kaldılar. Bu arada Harold Godwinson, ya William'ın iki isimden daha tehlikelisi olduğuna inandığından, ya da Norveç kralının planlarından tamamıyla habersiz olduğundan, tedbirlerini güneyden gelecek bir işgal ordusuna karşı alıyordu. Bir ihtimal Harold, kardeşi Tostig'in ülkeden kaçtığının bile farkında değildi; ama bu ihtimal gerçekten de zayıftır. Gerçek sebebi ne olursa olsun, Harold'ın ordusu, William kuvvetlerini karşılamak için 8 Eylül'de İngiltere'nin güney sahili boyunca beklemeye başladı. Ne var ki, denize ilk açılan Norman donanması değildi. William, olumsuz hava şartları yüzünden, Manş denizinde yelken açmayı göze alamamıştı. Öte taraftan Harald, hiç de böyle dertlerden muzdarip değildi ve 1066 Eylül'ünde Orkney adalarına ulaşmıştı bile. Norveç kralı, buradan, ordusuna birçok müttefik savaşçının katıldığı İskoçya'ya hareket etti. Buradan ayrıldıktan sonra ise, İngiltere'nin kuzeydoğu sahilinde karaya çıkarak Humber nehri boyunca içeriye ilerledi. Harald, bu kez Eylül ortalarında filosunu Ricall'da

karaya çekerek, 20 Eylül'de York üzerine yürümeye başladı.

İki İngiliz kardeş, Northumbria kontu Morkere ve Mercia kontu Edwin, ilerleyen İskandinav ordusunu Fulford geçidinde durdurdular. Bununla birlikte savaş meydanında tutunamayan bu kuvvetlerin, İskandinav ordusunun dengi olmadıklarını anlamak uzun sürmemişti. Harald Hardrada, York'a doğru yürüyüşünü devam ettirerek kentin anahtarlarını teslim aldı. Buradan Stamford köprüsüne gelen İskandinav birlikleri, bir yandan dinlenirken, diğer yandan zaferin ve Harold Godwinson'ın ordusunun kendilerine yaklaşmaya bile cüret edemediği bilgisinin keyfini çıkarıyorlardı. Bir süre sonra bu duygunun, yersiz ve aşırı özgüvenden başka bir şey olmadığı anlaşılacaktı.

"Safları arasından, adamakıllı harp talimi görmüş, at sırtında çevik silahlı bazı gençler seçtiler; bu gençler, imparatorun ciritleri karşısında dalga geçip oynayarak şövalyelere hakaret ettiler ... ve ellerindeki kalkan ve mızraklarla dehşet saçarak, yakınlardaki bazı kimseleri yaraladılar."
MİLANLI ARNULF, 1033

Harold'ın Norveç istilasından ne zaman haberdar olduğu ve bu tehdidi karşılamak için ordusunu kuzey istikametinde yürüyüşe ne zaman geçirdiği bilinmese de, her halükârda, Harold'ın ordusunu baş döndürücü bir hızla önce Tadcaster'a, buradan da York üzerinden Londra'nın kuzeyine 305 km.lik bir hat boyunca yürütmesi, hayranlık uyandırıcı bir başarıydı. Ordu, her gün ortalama 32–40 km yürümüştü. İngiliz kuvvetleri, 24 Eylül günü Tadcaster'a vardılar ve ertesi gün York içinden geçerek Stamford köprüsüne ilerlediler. Birçoğu Derwent nehrinin ötesinde, zırhlarından ve arkadaşlarından ayrı yakalanan Norveçliler, tam manasıyla gafil avlanmışlardı. Zaten savaş da fazla uzun sürmedi ve Norveçliler, çabucak ağır bir hezimete uğradılar. Yine de, bu işin nasıl bu denli kolay halledilebildiği gizemini korumaktadır.

William'ın Toprakları

Stamford Köprüsü'nde vuku bulan savaştan iki gün sonra, Harold Godwinson'ın askerleri York'ta zafer kutlamalarının tadını çıkarırken, Fatih William beklediği müsait hava şartlarına kavuşmuş ve Manş Denizi'ne girmişti. William ordusu, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan İngiltere'nin güneyinde Pevensey'e çıkarma yaptı. Burada hiç vakit kaybedilmeden alelacele *motte-bailey*[22] tarzı bir istihkâm inşa edildi. Bu müstahkem tepecik, William'ın, Hastings Savaşı'na dek kurduracağı aynı cinsten beş istihkâmın ilkiydi. Bu inşa faaliyetleri, William'ın, Harold Godwinson kuvvetlerine karşı açık bir muharebeye girişme niyetinde olmadığının göstergesiydi. Daha ziyade, askerî faaliyetler için bir üs olarak kullanılabilecek bir köprübaşı elde etmek söz konusuydu. Normandiya dükünün tahminince hayli uzun soluklu olacak bu mücadelede, takviye kuvvetlerinin yanaşabileceği emniyetli noktalara sahip olmak önemliydi.

Gerçi olaylar, hiç de William'ın öngördüğü şekilde gelişmedi. Kral Harold, birkaç gün sonra, muhtemelen 1 Ekim civarında, Normanların adaya çıkartma yaptığını öğrenmişti. Kral, bir önceki yürüyüşünü aratmayan bir hızla geldiği yoldan geri dönerek Londra'yı geçti ve buradan Hastings'e kadar 80–96 km daha yürüdü. Tam da bu mevkide, Norman istilacılarına dur diyebileceği uygun bir arazi bulmuştu. Birliklerini, Senlac tepesinin zirvesi boyunca, ya da doruğun hemen alt kısmına, 600–800 m.lik bir şerit oluşturacak biçimde yaydı. Bu askerler, yüzlerini William'ın gelebileceği tek yön olan güneye çevirmiş vaziyette beklemeye başladılar. Hiç de fena bir taktik değildi. Harold'ın piyadeleri ve büyük ihtimalle bineklerinden ayrı vaziyette yaya bekleyen zırhlı silahşorlarının hepsi tecrübeli askerlerdi. Ne de olsa, bu kuvvetlerin büyük kısmı, Harold'ın 1063'te Galler üzerine çıktığı başarılı seferlerde yer almışlar ve şimdi burada bulunan savaşçıların hepsi, Stamford köprüsündeki çarpışmayı görüp geçirmişlerdi. Ayrıca bunların çoğu, silah ve zırh yönünden hayli iyi durumdaydı.

Ordu Tertibatları

İngiliz hattının iki ucunda, mızrak ve kılıç kullanmakta usta, iyi talimli ve yetenekli milis kuvvetler olan *fyrd* vardı. Orta kısımda, uzun örme zırhlarıyla kralın en çok itimat ettiği, kabiliyetli *huscarl* bölükleri boy gösteriyorlardı. Bunlar her cins silahı büyük bir maharetle kullanabilmelerine rağmen, hem tek elleriyle, hem de iki elleriyle savurabildikleri savaş baltaları bilhassa ürkütücüydü. Sayıları bir elin parmaklarını geçmese de, İngiliz kuvvetleri arasında bir miktar okçu da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı tarihçilerin iddiasına bakılırsa, zaten ne okçular, ne de onlar gibi bir atın sırtında seyahat etmekten mahrum diğer hafif birlikler, Stamford'dan kitleler halinde Hastings'e gelebilmişlerdi. Hakikaten de, savaşın sonucunu tayin eden etkenlerden biri bu olabilir.

Fatih William'ın ordusu, belki bütünüyle atlılardan oluşmuyordu; ama kesinlikle süvari ağırlıklı bir kuvvetti. Büyük çoğunluğu, dükün kıta Avrupa'sında giriştiği askerî teşebbüslerde görev almış bu atlıların, tecrübe yönünden hasımlarından aşağı kalır yanları yoktu. Boulogne ve Flandra kontluklarından gelen bir miktar muharip tarafından takviye edilmiş olsalar da, bu savaşçıların çoğu Normandı. Normanlar haricindeki askerler, kontlarının, Kutsal

FATİH WILLIAM'IN İNGİLİZ tahtını ele geçirmek için giriştiği sefer, Bayeux duvar halısında resmedilir. Resmin ilk sırasında, Kuzey Fransa kıyılarında gemisi kazaya uğrayan önde gelen İngiliz kontu Harold Godwinson'ın, William ve Norman süvarisi tarafından Breton bir lordun elinden kurtarılışı anlatılmaktadır. Bundan sonra iki şahsiyet, William'a karşı isyana kalkışan bir lort üzerine birlikte sefere çıkarlar. İkinci görüntüde, William'a şükran borçlu olan Harold, iki kutsal emanet üzerine yemin ederek William'ın taht davasında kendisini destekleyeceği sözünü verir. Harold, yemin ettikten sonra bir Norman gemisiyle İngiltere'ye döner. Üçüncü sırada, sağlığından rahatsız olan Kral Edward ölür ve defnedilmek üzere Westminster manastırına götürülür. Ne var ki, Harold Godwinson, Normandiya düküne ettiği yemini bozarak İngiliz tahtına oturur ve William'ı bir istila seferine çıkmaya kışkırtır.

Roma Cermen imparatoru III. Henry ile 1056'da yaptıkları savaşta da bulunmuş olabilirler. Sözün özü, William'ın emri altında, muhtemelen bu dönemde Avrupa'da emsali bulunmayan harikulade bir süvari kuvveti mevcuttu.

William'ın taktikleri, basit olduğu kadar netameliydi de. Süvariler, yokuş yukarı tırmanarak İngiliz piyade hattına saldıracaklardı. Bir aksilik olmazsa, bu şekilde, İngiliz müdafaası toptan çökmese bile, savunma hattında yine de bir gedik açabilmek mümkün olacaktı. William'ın tasavvuruna göre, İngiliz hattı, eninde sonunda zayıflık emareleri göstermeye başlayacak ve işte o an, Normanlar arzuladıklarına sahip olacaklardı. Hastings Savaşı'nda Norman piyade ve okçuları da hazır bulunmuşlardı; ancak bunlar, çarpışmanın seyrine etki edici bir rol oynamış görünmemektedirler.

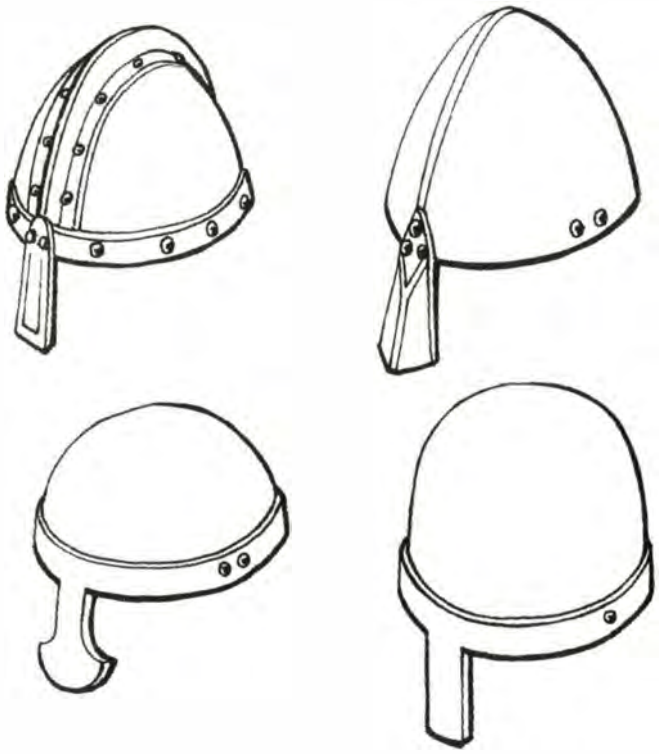
Ne var ki, Normandiya dükü, İngiliz birliklerinin üstün disiplinini ve rakip komutanın takdire şayan askerî meziyetlerini hesaba katmamıştı. William, İngilizlerin, şunun şurasında, daha birkaç hafta önce Stamford köprüsünde kazandıkları zaferden elbette haberdardı; ama belki de, tam da bu yüzden, yani İngiliz ordusunun bu savaşla birlikte katlanmak zorunda kaldığı iki uzun yolculuk yüzünden, savaşma azimlerini yitirmiş olacaklarını düşünmüştü. Öte taraftan, 11. yüzyılda piyade hatlarının en çok rağbet ettiği taktik olan kalkan duvarıyla ilk kez burada karşılaşmış olması imkânsıza yakındır. Kalkan duvarları, piyade askerlerinin kalkanlarını üst üste yerleştirerek, bedenlerinden bir sahra istihkâmı kurmaları esasına dayanıyordu. Mızrakların, kalkanların arasından dışarıya doğru çıktığı bu düzen, piyadenin savunma mevzilerini terk etmediği sürece, fiiliyatta aşılamaz bir yapıydı. Ama işte bu yapının yumuşak karnı da tam olarak buradaydı. Savunma hattında, ufacık bile olsa, bir gedik açılması durumunda, atının üzerinden aşağıda, sağında solundaki yaya askerleri kılıcıyla biçen veya kargısıyla deşen tek bir süvari bile, koca müdafaa hattını delip geçebilirdi. Açılan gediğe yardım kuvvetlerinin yetişememesi durumunda, süvari birlikleri bu yarıktan içeri doluşarak piyade hattında bir kargaşa çıkarıp savaşı kendi ordusuna kazandırabilirdi.

Savaş

Savaş, 14 Ekim 1066 tarihinde, Senlac tepesi eteklerinde cereyan etti. Fatih William, birçok tarihçinin kanaatine göre, süvarisini tek bir ön cephede birleşecek vaziyette üç kısma böldü. Orta kısımda, bizzat William'ın komutası altında Norman atlıları, bunun solunda Breton süvarisi ve sağ tarafta, Norman vakayinamelerinin çoğunda "Fransız" namıyla geçse de, hiç kuşkusuz çoğunluğu itibarıyla Flaman ve Boulogne süvarisinden mürekkep karışık bir atlı kuvvet vardı. Süvari hattının önüne, Norman piyadesi ve okçuları dizilmişti. Bunlara, İngiliz piyadesi üzerine yapacakları taciz saldırılarıyla savaşı başlatma vazifesi verilmişti; fakat bu ilk taarruzlar nispeten ehemmiyetsiz girişimler olarak kaldı. Esasında bizzat William, piyadelerinin İngiliz hattıyla uzun boylu bir kapışmaya girişmesine müsaade etmemiş olabilir. Ne de olsa, uzun süre çatışmanın dışında tutmak gibi faydasız bir hareket, Norman süvarisinin şanına gölge düşürmekten başka bir işe yaramazdı.

Demek ki, ilk silahların çekilmesinin üzerinden pek fazla geçmeden süvari hücumları başlamıştı. Nitekim savaşın görgü tanıklarından Poitierslı William, "sondakiler başta oldu" diyerek, Norman saflarının savaş başladıktan sonra yer değiştirdiklerine işaret eder. Norman süvarisi çok kalabalık değildi. Dönemin kaynakları, bunların, üzerlerine atıldıkları piyade gücünden çok daha az olduklarını iddia ederler. Her halükârda bu süvariler, ortaçağda pek az savaşçının sergileyebileceği bir yiğitlikle, Malmesburyli William'a bakılırsa, "cesaretin doruğunda" hücuma kalktılar. Ne var ki, bu ilk taarruz kalkan duvarına takılıp durdu. Diğer hücum da aynı akıbeti paylaştı ve bir sonraki de ... İtiraf etmek gerekirse, ne hadisenin çağdaşı ne modern, hiç kimse, Normanların o gün kaç süvari hücumu gerçekleştirdiğinden emin değildir. Bu hücumların her biri, sağlam mevzilerinden bir adım bile geri atmayan, son derece disiplinli İngiliz piyadesinin inatçılığına yenik düşmüştü. Poitierslı William, manzarayı şöyle tarif eder: "Tuhaf bir savaştı; bir taraf, hiç durmaksızın her yolu denerken, diğer taraf, sanki toprağa kök salmışçasına hiç kıpırdamadan karşı koyuyordu."

Savaş hayli uzun sürdü. Ortaçağda bu tür çarpışmalar, çoğu vakit, en fazla bir saat içinde

NORMAN MİĞFERLERİ, DÖNEMİN tasvirlerinde geçtiği şekliyle, tepeleri nispeten sivri ve burnun üstünde, başlığın kenarına çakılı olduğu halde aşağı doğru sarkan geniş ve yassı bir koruma parçasının bulunduğu, kafaya sıkıca oturan konik başlıklardı. Bunların bazıları, görünüşe göre, demirden tek parça olarak döküldükten sonra dövülerek istenen surete getirilirken, diğerleri, bir dizi demir levhanın birbirlerine eklenmesiyle elde edilen parçalı bir yapıya sahipti.

sonlanırdı; ama Hastings Savaşı değil! Muharebe, bir türlü bitmek bilmiyordu; hepsi de piyadenin kalkan duvarına takılan bir süvari hücumunu bir diğeri izliyordu. Görünüşe bakılırsa, atlar, piyade saflarına çarpmadan önce koşularını kestiklerinden, iki taraftan da fazlaca zayiat olmamıştı. Savaşın ileri saflarından birinde, Norman süvarisi, William'ın öldüğüne dair bir şayiayla çalkalandı. Henüz askerî armaların olmadığı bir çağda, Bayeux duvar halısında da görüldüğü gibi, Norman süvarilerinin hepsinin dışarıdan birbirlerine benzedikleri düşünüldüğünde, böylesi bir istihbarat hatası mazur görülebilir. Yine Bayeux duvar halısında resmedildiği üzere, William miğferini çıkarıp yüzünü göstererek, bu söylentinin asılsız olduğunu askerlerine kanıtlamış ve ordusunun savaş meydanını bırakmasının önüne geçmişti.

Anlaşılan hükümdarlarını hayatta, hala kendi aralarında savaşırken gören Norman askerleri, şevke gelerek, çok sık kullanılmasına rağmen bilinen en zor süvari taktiklerinden biri olan sahte ricatı deneyecek kadar toparlanmışlardı. Vegetius'un *De Re Militari* isimli kitabında (ortaçağda en çok okunan askerî elkitabı) belirttiği gibi, sahte ricat, azamî seviyede disiplin ve yetenek gerektiren bir uygulamaydı. Neticede süvari askerleri, bu yapmacık geri çekilme esnasında, gerçekten kaçıyormuş izlenimi vermeli ve doğru vakitte geri dönerek, intizam ve tesanütlerini bir parça bile yitirmeden hemen hücuma geçebilmeliydiler. Böylesi incelikli bir gösteri, ne zamanı olgunlaşmadan gerçekleştirilebilir, ne de bir kereden fazla tekrarlanabilirdi. Aslına bakılırsa, bu hamle amacına ulaşmaz, yani zafer sarhoşluğuna kapılan düşman birliklerini imha etmek mümkün olmazsa, süvarinin, bu sefer samimi olarak meydandan çekilerek savaşı bitirmesi dışında bir seçeneği kalmazdı. Sahte ricat Hastings'te başarıyla uygulandı. Birçok İngiliz savaşçısı mevzilerini terk etmemiş olsa da, bazıları aynı basireti gösteremeyip sözde kaçışan Normanların peşine takıldılar. Bunlar, Norman süvarisinin geri dönüp hücum düzeni aldığını, iş işten geçtikten sonra fark edebildiler. Yokuş aşağı Normanların arkasından ilerleyen bu İngiliz askerlerinin çok ufak bir kısmı, geri savunma hattına dönebilmek için gereken takati kendilerinde bulabilmişlerdi. Sonuçta geride kalanlar, Norman atlarının ayakları altında ezilerek can verdiler. O gün hayatını kaybeden İngilizler arasında, Harold'ın ordunun komuta heyetinde bulunan iki kardeşi, Gyrth ve Leofwine da vardı. Şayet bu ikisi, hayatlarını, Senlac tepesinden aşağı doğru yapılan başıbozuk takip esnasında kaybetmediyseler, geri döndüklerinde, İngiliz müdafaa hattını oldukça zayıflamış halde bulan Norman atlılarının nihaî hücumlarında katledilmiş olmalıdırlar.

Savaşın seyri öylesine baş döndürücü bir hızda yön değiştirmişti ki, Harold Godwinson'ın tek yapabildiği, kendisiyle beraber kalan askerlerini geri çekip daha ufak çaplı bir savunma hattı kurmaktan ibaretti. Her ne kadar bu son grup, krallarının, büyük ihtimalle yüzüne isabet ettikten sonra gözünü parçalayan bir okla öldürüldüğünü öğrenene kadar hükümdarlarının yanında ayrılmamış olsa da, bunların Norman hücumlarına uzun süre dayanabilecek mecalleri kalmadığı ortadaydı. Son Anglo-Sakson/Anglo-İskandinav "İngiliz" ordusu,

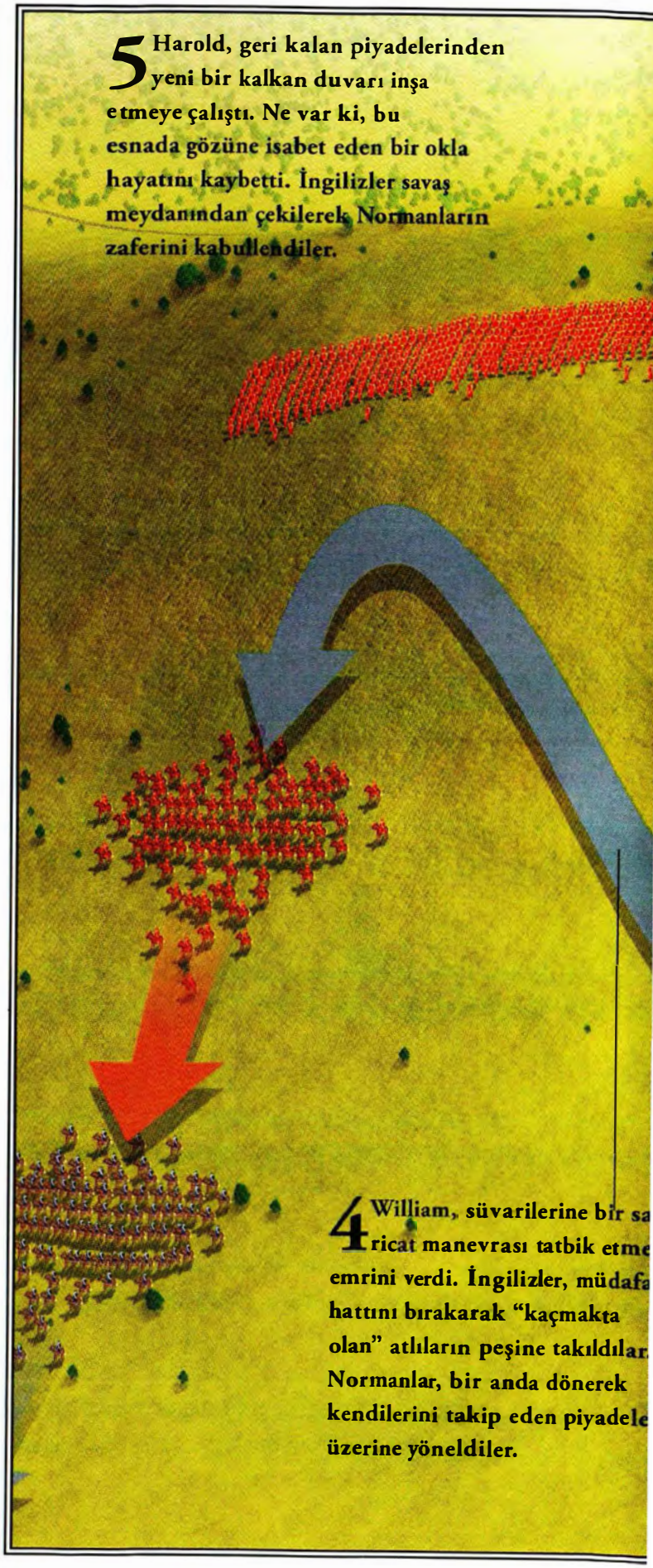
Hastings Savaşı

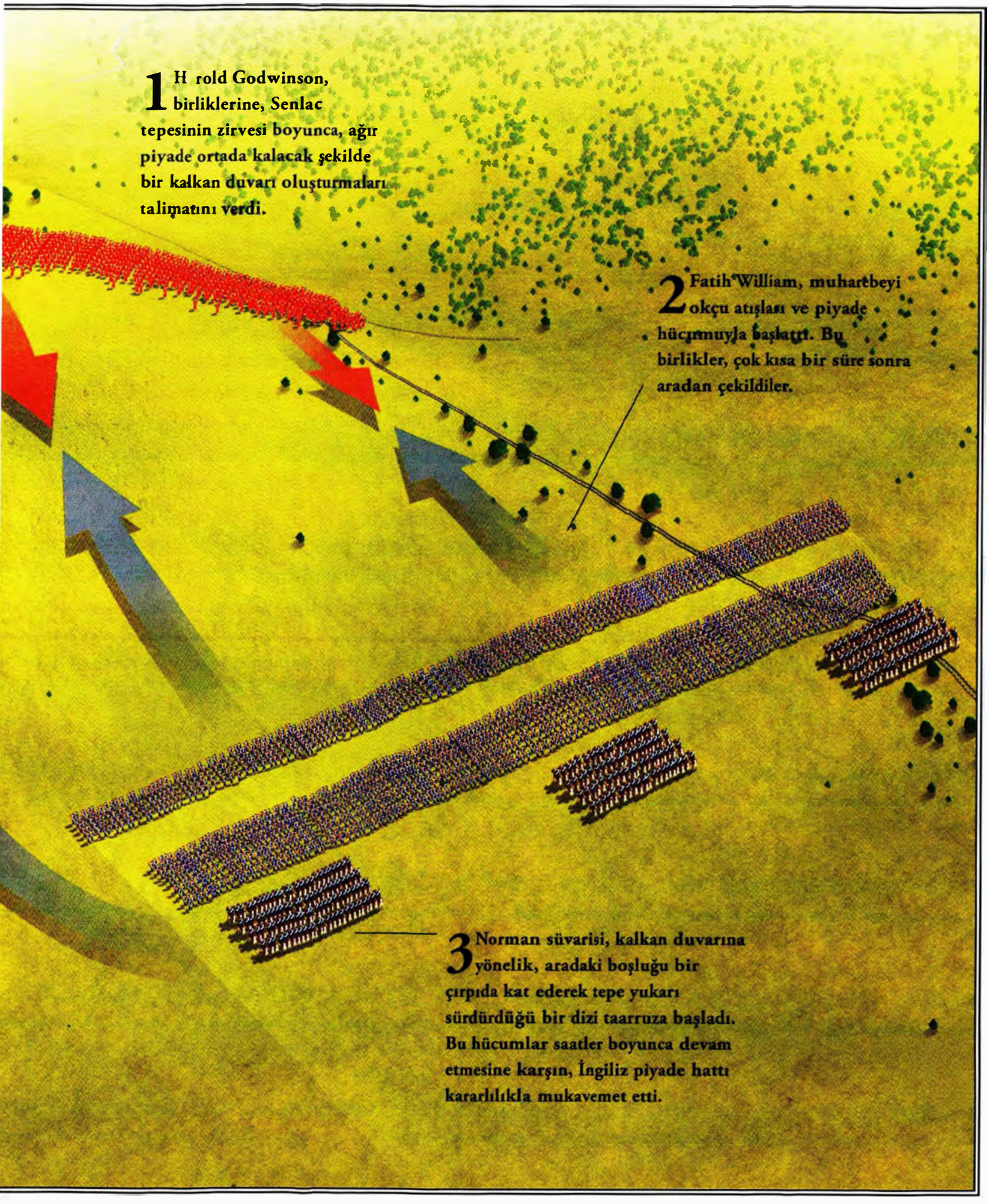
1066

Kral Harold Godwinson, İngiliz ordusunu, Hastings şehri yakınlarında bulunan Senlac tepesinin zirvesinde veya hemen doruğun altındaki müstahkem bir mevkiye yerleştirdi. Bu sağlam formasyonun orta kısmında, ağır zırhlı profesyonel savaşçılar olan *huscarl*lar bulunurken, cenahlarda kraliyetin milis kuvvetlerini oluşturan *fyrd*lar yer aldı. Hepsi yaya olan Sakson askerleri, yanı başlarındaki silah arkadaşlarıyla kalkanlarını üst üste bindirmek suretiyle bir "kalkan duvarı" örmüşlerdi. Fatih William, ok atışları ve bir piyade hücumuyla muharebeyi başlattı. Bununla beraber bu birlikler, derhal geri çekilerek sahneyi Norman süvarisine terk ettiler. Atlı hücumların birini bir diğeri izledi; İngiliz kalkan duvarı, hayret edilecek denli uzayan savaş boyunca geri adım atmadı. Neden sonra, Norman süvarisi bir sahte ricat sahnelediğinde, piyadeler, müdafaa hatlarını bozarak tepeden aşağı koşmaya başladılar. William'ın atlıları, bir anda geri dönerek, kendilerini takip edenleri yenilgiye uğrattılar. Harold, birliklerini yeniden harp nizamına sokmaya boş yere uğraştı ve katledildi.

Hastings yakınlarında İngiltere'nin güney sahiline inen William, burada alelacele inşa ettirdiği beş motte-and-bailey şatoyla köprübaşları tesis etti. Bu istila hareketiyle yüzleşmek için yürüyüşe geçen Harold, düşmanı Senlac tepesinde karşıladı.

1 Harold Godwinson, birliklerine, Senlac tepesinin zirvesi boyunca, ağır piyade ortada kalacak şekilde bir kalkan duvarı oluşturmaları talimatını verdi.
2 Fatih William, muharebeyi okçu atışları ve piyade hücumuyla başlattı. Bu birlikler, çok kısa bir süre sonra aradan çekildiler.
3 Norman süvarisi, kalkan duvarına yönelik, aradaki boşluğu bir çırpıda kat ederek tepe yukarı sürdürdüğü bir dizi taarruza başladı. Bu hücumlar saatler boyunca devam etmesine karşın, İngiliz piyade hattı kararlılıkla mukavemet etti.

görünüşe bakılırsa, kati bir hezimete uğramıştı. William'ın, Stamford köprüsündeki savaştan sonra kuzeyde kalan Edwin ve Morkere ile henüz kozlarını paylaşmadığı doğruydu; ama bu ikisinin tertiplediği cılız direnişi dağıtmak pek zor olmadı. Böylece Fatih William, süvarilerinin terkisinde kazandığı İngiltere tahtıyla birlikte, Normandiya dükü ve Maine kontu unvanlarının yanına bir yenisini eklemiş oldu.

Şövalyeler ve Turnuvalar Çağı

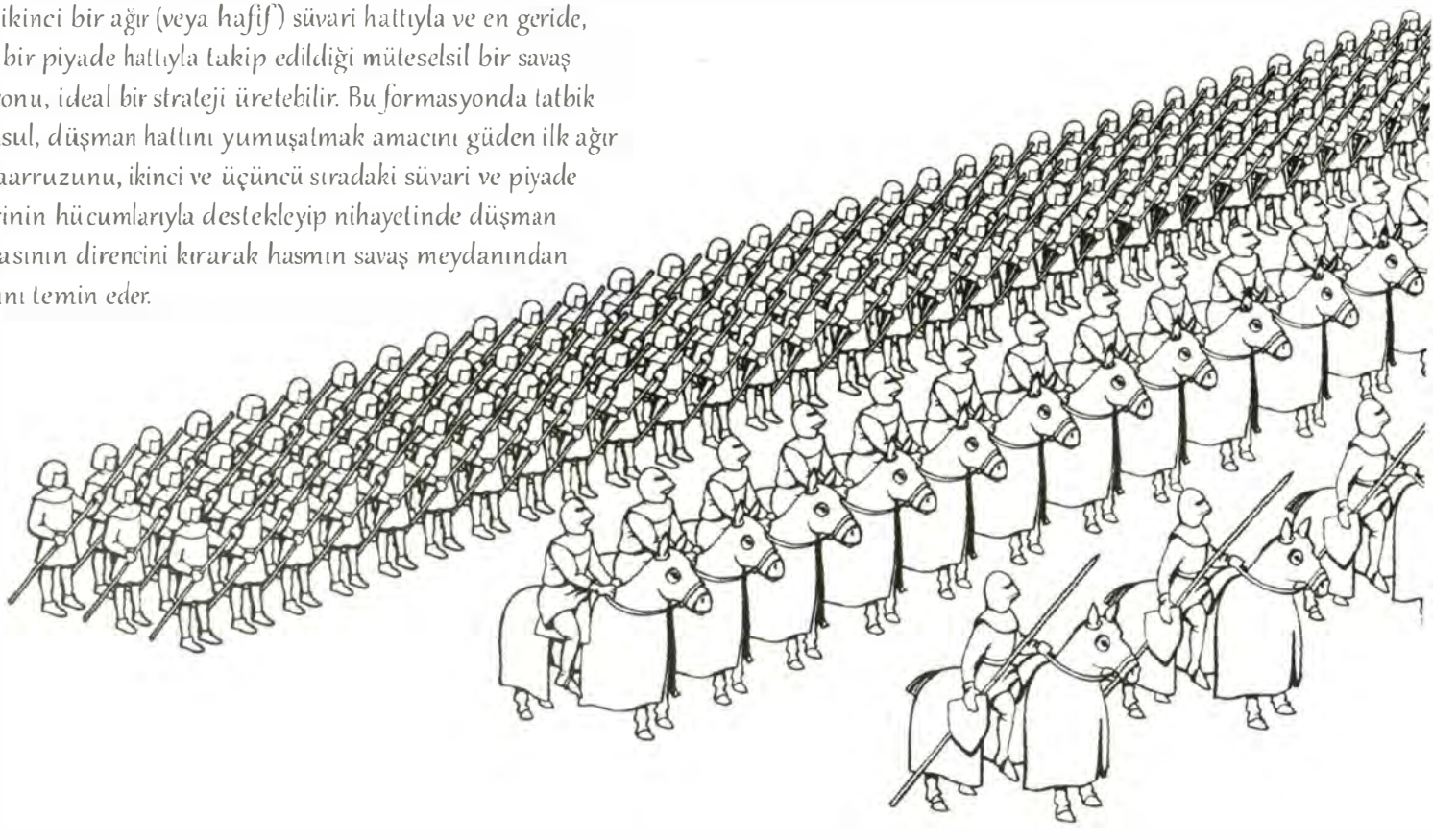
Viking istilaları ve Yüz Yıl Savaşları (1337–1453) arasında geçen dönem, kimi vakit "Atlılar Çağı" adıyla anılmıştır. Norman ve haçlıların, giriştikleri sefer ve savaşlarda süvari kullanımlarıyla temayüz ettikleri tartışmasız bir gerçektir; fakat bu iki kitlenin, ortaçağdaki sayısız benzer örnekten yalnızca iki tanesi olduğu unutulmamalıdır. Bu tarihe gelindiğinde, bütün Avrupa halkları, atlı birliklerini, savaş meydanındaki sürükleyici kuvvet olarak tanzim etmişlerdi. Bunlar arasına Bizans, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu gibi, yalnızca belli başlı kıta devletleri değil; İskandinavya, İskoçya, İberya, Macaristan ve muhtelif Baltık ve Balkan ülkeleri gibi sınır bölgeleri de dâhildi.

Bu süvariler, katıldıkları her savaşta etraflarına, askeri meleke, servet ve çoğu vakit ayrıca asaletlerinden kaynaklanan bir özgüven saçıyorlardı. Elbette bu özgüvenin, kalabalık mevcutları, zırhlarının sağlamlığı, talimlerinin yoğunluğu, formasyonlarının kapalılığı ve geçmişlerindeki parlak zaferler gibi başka membaları da vardı. Manzum bir Norman vakayinamesinin müellifi Ambroise, bu süvarilerin savaş meydanında nasıl boy gösterdiklerini tarif eder:

En debdebeli Hıristiyan savaşçıları
Cümle âlemin şimdiye değin gördüğü.
Omuz omuza saflarına dizilmişlerdi
Sanki demirden dökülmüş insanlar gibi.
Muharebe hattı geniş ve uzundu
En şiddetli saldırılarda bile bozulmayacak şekilde;
Ve dümdar o denli doluydu ki
Seçkin şövalyelerle, çok zordu
Başları görmek, bir kafa yukarı çıkmadıysa;
Kuru bir erik atmak bile imkânsızdı
Velev ki, zincirli ve zırhlı adamlar üzerine değilse.

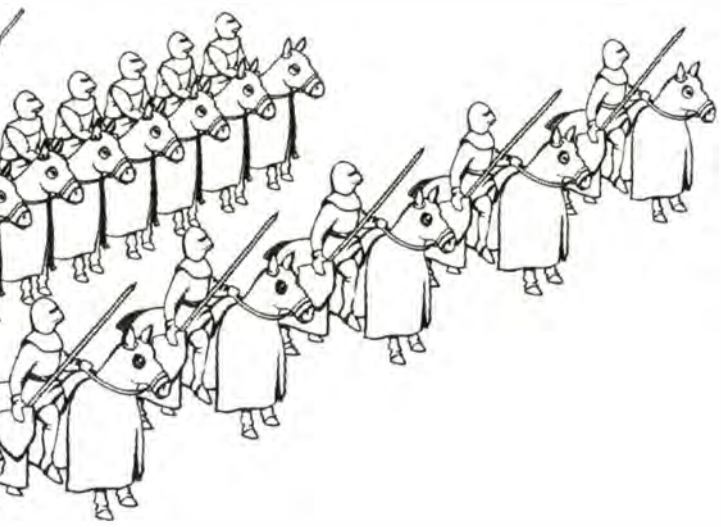
Süvariler, ortaçağlar boyunca nice değişik isimle anılan – échelle, constabularium, bataille ve conrois –, sıkışık ve kapalı bir birim teşkil ettiklerinde, akıllara durgunluk veren bir şiddet ve tehevvürle hücum edebiliyorlardı. Böylesi coşkun bir birliğin karşısında durabilmek, bir de aynı servet ve statü tabakasından

GEVŞEK BİR AĞIR süvari hattının, daha sıkışık tarzda tertip edilmiş ikinci bir ağır (veya hafif) süvari hattıyla ve en geride, üçüncü bir piyade hattıyla takip edildiği müteselsil bir savaş formasyonu, ideal bir strateji üretebilir. Bu formasyonda tatbik edilen usul, düşman hattını yumuşatmak amacını güden ilk ağır süvari taarruzunu, ikinci ve üçüncü sıradaki süvari ve piyade birliklerinin hücumlarıyla destekleyip nihayetinde düşman müdafaasının direncini kırarak hasmın savaş meydanından kaçmasını temin eder.

gelinmiyorsa, amansız bir gözü peklik isterdi ki; bu meziyet, ortaçağda pek az piyade savaşçısına nasip olmuştu. Doğal olarak bu dönemde savaşlar, daha ziyade süvarinin süvariyle kapışması haline dönüştü. Uzun asırlar boyunca savaş meydanlarının efendisi olan piyadeler, tarihin bu evresinde, ikincil rollerle yetinmek zorunda kalmışlardı.

Süvarilerin disiplini ve kimi durumlarda eğitimleri, doğrudan başlarındaki liderin şahsiyetine bağlıydı. Kabaca ifade etmek gerekirse, "Atlılar Çağı"nda, iyi bir komutan, emri altındaki süvariyi genellikle zafere taşırken; kabiliyetsiz olan, atlı birliklerini kendisiyle birlikte felakete sürüklerdi. Atlıların savaş meydanlarına hâkim oldukları yıllar boyunca, askerlere kimin komuta edeceği askerî yükümlülükler çerçevesinde belirleniyor; askerî mükellefiyetler ise, Philippe Contamine'ın deyimiyle, "feodal-vassallık sistemi" olarak nitelenebilecek bir düzen tarafından şekillendiriliyordu. Philippe Contamine, bu sistemi şu sözlerle betimler: "Batı dünyasının bir ucundan diğerine on binlerce kişi, erkek veya kadın, zengin veya yoksul, genç veya ihtiyar, tasarruflarında bulundurdukları *fief*ler[23] için, lortlarına akla gelebilecek her cinsten askerî hizmeti sunmakla mükelleftiler" (*War in the Middle Ages*, s. 77).

Gerçekten de, bu askerî yükümlülükler son derece çeşitliydi. Lort ve vassali arasında akdedilen her antlaşma, yepyeni feodal sorumluluklar ihdas edebilirdi. Söz gelimi, ortaçağ Romanya'sında feodal hizmet, münasip bir varisin zuhur edip sorumluluğu resmen üzerine almadığı takdirde, altmış yaşına kadar devam ediyordu. Bu esnada yılın dört ayı hizmet görülen şatoda, dört ayı tarlada ve son dört aylık dönem evde geçirilirdi. Kudüs Latin krallığında, askerî hizmet ömür boyu sürüyordu. Hâlbuki bu muhataralı bölgelerin dışında kalan nispeten huzurlu topraklarda, feodal hizmet, çoğunlukla sadece savunma ihtiyacına yönelik olarak ya da askerî hizmetin borçlu olunduğu lordun bir sefere çıkmaya karar vermesi durumunda işlerlik kazanırdı. Şöyle ki bu durum, savaş çığırtkanı bir liderin yönetimi altında, yılın büyük kısmına yayılan müteakip seferlerle dolu bir hayat anlamına gelirken; daha mutedil ve barış taraftarı birisinin hizmetinde, belki de tek bir askerî sefer bile görmeden hayatını tamamlamak demekti. Ortaçağ savaşçısı, sefere celp edildiğinde, kendisiyle birlikte maiyetini de getirmek ve sefer boyunca bütün hizmetkârlarının silah, zırh, at ve erzak masraflarını cebinden karşılamak mecburiyetindeydi. Bu bakımdan, en azından nazariyatta, bir ortaçağ ordusunun hiçbir harcamaya sebep olmadan kurulabilmesi gerekiyordu. Oysaki fiiliyatta, ortaçağ hükümdarlarının çoğu, gerekli sayıda muharibi bir araya getirebilmek için, sefere davet ettiği şahsiyetlere, servet ve hayvan kaybından doğan zararlarını tazmin etme ya da malî destek verme taahhüdünde bulunmuşlardı.

Bu tür vaatlerin bile, her zaman arzulanan etkiyi yaptığı söylenemezdi. Örneğin I. Edward, 1300'de, bitkin vaziyetteki feodal askerî mükelleflerini silah başına çağırdığında, sadece kırk şövalye ve 366 şövalye hizmetkârı davete icabet etmişti. Bu yüzden krallıklar, zaman zaman ordularını ücretli birliklerle takviye etme ihtiyacı hissediyorlardı.

Legnano Savaşı: 29 Mayıs 1176

Alpler, günümüzde bile askerî kuvvetlere kolay geçit vermemeleriyle bilinirler. İtalya'ya girmek veya buradan çıkmak isteyen bir ortaçağ ordusunun, Alpleri aşabilmek için dar ve sarp geçitlerden ilerleyen

uzun ve meşakkatli bir yolu göze alması gerekiyordu. Bu dağ silsilesi, İtalya'yı yabancı istilalardan, hiçbir strateji, silah veya ordunun yapamayacağı kadar iyi korumuştu. Ortaçağlar boyunca İtalyan halkı, siyasî ve hukukî açılardan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlı olmasına karşın, her vakit, özellikle ülkenin kuzeyindeki ve ortasındaki kentlerde görülen nüfus ve refah artışından sonra, kendi hükümranlık haklarına çok düşkündüler. Bu durum neredeyse her zaman, İtalyanların, Alplerin kuzeyinden dayatılan yönetimlere karşı koymaları sonucunu doğurmuştu.

Kutsal Roma imparatoru, Alplerin kuzeyindeki topraklarında tam bir emniyet tesis edebildiği takdirde, dağların güneyine inerek dik başlı İtalyan tebaasını hizaya getirmeyi deneyebilirdi. Ancak Almanya nadiren siyasî istikrara kavuştuğundan, bu teşebbüslerin sayısı az olmuştu. Fakat bir kez gerçekleştiğinde, İtalyan kentleri, yarı bağımsız yönetimlerini savaşmadan teslim etmeye yanaşmıyorlardı. Bundan ötürü birçok imparator, İtalya'daki isyanları bastırmak için silaha sarılma ihtiyacı hissetmişti. İtalyan asiler, bu çarpışmalarda, daha profesyonel, daha tecrübeli, daha vasıflı, daha iyi yönetilen ve daha iyi silah ve zırhlar kullanan Alman askerleri karşısında çoğu vakit çaresizdi. Gene de, ara sıra zafer kazanabildikleri olmuştu. Bu savaşlardan biri, 29 Mayıs 1176'da, Legnano'da, İmparator Frederick Barbarossa ve Milan ve diğer müttefik kentlerin askerleri ve milis güçleri arasında vuku buldu.

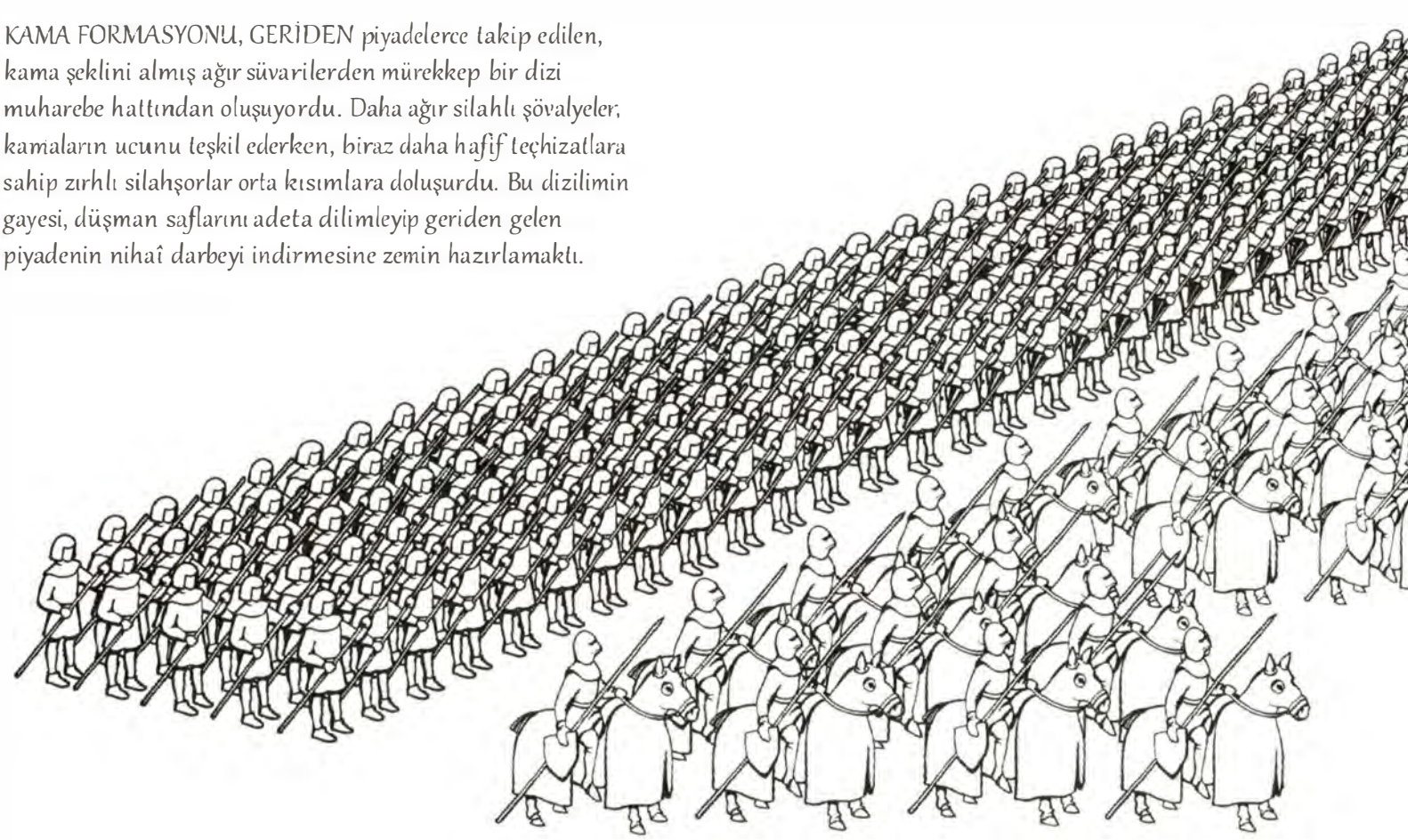
Frederick, 1152'de, İmparator III. Conrad'ın halefi olarak tayin edildiğinde, hâlihazırda tecrübeli bir askerdi. Esasında tam da Frederick'in, 1146'da, Zähringen dükü Conrad'ın, mevcut imparatorun yerine geçmek için çıkardığı ayaklanmayı bastırırken

1364'TEN 1380'E KADAR Fransız tahtında oturan V. Charles devrine ait Grandes Chroniques de Saint Denis'den alınma bir turnuva sahnesi. 11. veya 12. yüzyılda bir vakitte tertiplenmeye başlanan turnuvalar, başlangıç itibarıyla, atlı bir askeri muharebeye hazırlama maksadını taşıyordu. Süvariler, turnuva oyunlarında, at sırtında hücuma kalkmanın inceliklerini ve kargı hizalama usulünü öğrenirlerdi. Bununla birlikte turnuvalar, kısa zaman içinde, talim meydanlarından daha fazla göze hitap eden spor sahaları hüviyetini kazandılar.

KAMA FORMASYONU, GERİDEN piyadelerce takip edilen, kama şeklini almış ağır süvarilerden mürekkep bir dizi muharebe hattından oluşuyordu. Daha ağır silahlı şövalyeler, kamaların ucunu teşkil ederken, biraz daha hafif teçhizatlara sahip zırhlı silahşorlar orta kısımlara doluşurdu. Bu dizilimin gayesi, düşman saflarını adeta dilimleyip geriden gelen piyadenin nihaî darbeyi indirmesine zemin hazırlamaktı.

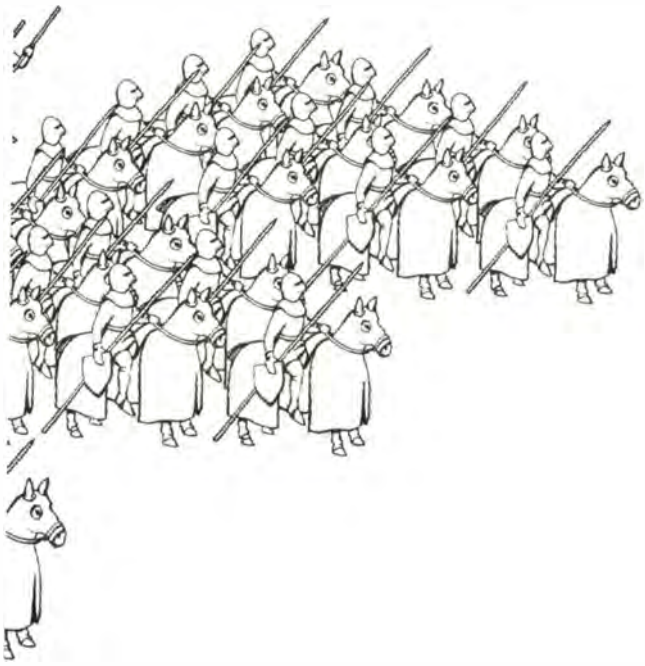
sergilediği liderlik, imparator ailesiyle herhangi bir kan bağına sahip olmamasına karşın kendisinin halef gösterilmesine yol açan gelişme olmuştu. Keza aynı askerî yetkinlik, Frederick'in, Alman siyasî tarihinde istisnaî haller dışında görülmeyen bir şekilde, oybirliğiyle tahta çıkarılmasını temin etti.

Frederick'in Seferleri

Almanya'da ipleri tam anlamıyla eline aldığına ikna olan Frederick Barbarossa, 1154'te Alplerin güneyine doğru ilk seferine çıktı. İtalyanların kuzeyden bir askerî tehditle karşılaşmalarının üzerinden hayli uzun bir zaman geçmişti. Frederick'in selefleri II. Lothair ve III. Conrad'dan hiçbiri, İtalya sakinleriyle, bilhassa Kuzey ve Orta İtalya'da bulunan kentlere pratikte bağımsızlık veren diplomatik müzakerelerde bulunmak dışında bir iletişimde bulunamamışlardı. Dahası, bu dönemde çözülüp bozulmaya başlayan, yalnızca Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun kâğıt üzerindeki hâkimiyeti değildi. Bir taraftan, imparatorluğa ait olan hiçbir vergi doğru dürüst toplanamazken; diğer taraftan, Alpleri aşan geçitler öylesine çok sayıda harami çetesiyle dolmuştu ki, can ve mal güvenlikleri için haraç ödemediği takdirde, hiçbir tacir, din adamı, hacı veya seyyahın buralardan geçebilmesi artık mümkün değildi.

Hiç kuşkusuz 1154'teki seferine çıkarken Frederick'in aklında, Alplerden geçen yolları eşkıyalardan temizlemek, imparatorluğa ödenmesi gereken vergileri tahsil etmek ve nihayet İtalya'yı, imparatorluğun geri kalan arazileriyle aynı doğrultuya getirmek vardı. Bununla birlikte Frederick'in, bütün bu gayelere tek bir defada erişebileceğini düşünüp düşünmediği konusunda kesin bir söz söylemek zordur. Şayet buna gerçekten inandıysa, 1155 ortalarında ordusunu Roma'ya kadar indirmeye muvaffak olsa da, kuzeydeki asi kuvvetleri, özellikle Milan ve müttefiki kentleri dize getirmeyi başaramamış olduğu için, bu ilk seferi başarısız bir askerî girişim kabul etmek gerekir. Gerçi Frederick, bu kentte didişip duran siyasî hizipler arasında arabuluculuk yapmayı da başaramamıştı; ama Almanya'ya dönmeden evvel, 18 Haziran'da, Papa IV. Adrian'ın elinden Kutsal Roma Cermen imparatoru tacını giymeyi becerdi.

Alp geçitlerinin büyük kısmının bu kente açıldığı düşünülürse, Milan'ın İtalya'daki ayaklanmaların başını çekmesi anlaşılır bir hal alır. Dağların arasından

kıvrılan tehlikeli yolları geçmek isteyen bir kimsenin, mutlaka Milan'a uğramak zorunda olması kent için bir refah kaynağına dönüşmüştü. Ne de olsa, kent daima, konaklama, ulaşım, rehberlik ve güvenlik hizmetleri ya da yiyecek içecek ihtiyacı için para ödemeye hazır hacı ve tüccarla dolup taşıyordu. Ortaçağda başka birçok yerde görüldüğü gibi, Milan'da temerküz eden zenginlik, bir müddet sonra hükümranlık ihtirasına dönüştü.

Böylesi bir ihtiras, çoğu vakit Alman efendilerle aranın açılması anlamına geliyordu. Frederick Barbarossa saltanatından önce, bunun belki de en meşhur örneği, kent hâkimlerinin Tayin İhtilafı[24] adıyla bilinen hadise esnasında İmparator IV. Henry'ye kafa tutmalarıydı. Dahası Milanlılar, Kuzey ve Orta İtalya'daki diğer şehirleri kendi saflarına çekmede epeyce hünerliydiler. Görünüşe göre, aklıselimin galip gelmesi durumunda Milan'ı değil; bilakis kentin düşmanlarını desteklemenin, ya da en azından tarafsız kalmanın daha kazançlı olacağı kentleri bile yanlarına almayı başarmışlardı.

Barbarossa'nın 1155'te, İtalya'ya boyun eğdirmeyi başaramadan geri dönmesi, Alman baronlar arasında bir zayıflık emaresi olarak algılandı. Kutsal Roma Cermen tacının taze sahibi, başını Saksonya ve 1156'dan itibaren aynı zamanda Bavyera dükü olan Aslan Henry'nin çektiği muhalefetin üstesinden gelmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Frederick, 1158'e gelindiğinde, askerî müdahalelerin yanı sıra izlediği ferasetli diplomasi sayesinde, muhaliflerin ya gönlünü almış ya da uzlaşmaya yanaşmayanları yenilgiye uğratmıştı. Bu tarihte imparator, Almanya'da dizginleri bir kez daha sıkıca eline almıştı ve aklı fikri İtalya'ya yapacağı yeni seferdeydi. Frederick'in ikinci seferi, ilkine kıyasla çok daha başarılı oldu. Seferin başlangıç safhalarında kazandığı zaferler arasında şüphesiz en çok ses getireni, kısa bir kuşatmanın ardından 7 Eylül 1158'de Frederick kuvvetlerine teslim olan Milan'ın zaptıydı. Bundan sonra, isyan halindeki diğer kentler çabucak hizaya geldiler. Ne var ki, İtalya'daki durgun hava fazla uzun sürmeyecekti. Barbarossa'yı destekleme konusunda müstereddit tavırlar sergileyen Papa IV. Adrian'ın ölmesi, Frederick'i, kimin papalık makamına oturacağına dair süre giden mücadeleye bulaşmak zorunda bıraktı. İmparatorun bu meseleye saplanıp kalması, Kuzey İtalya ve Lombardiya'nın neredeyse her köşesinde, aralarında bir kez daha Milan'ın da bulunduğu birçok kentte, yeni ayaklanmaların çıkmasına sebebiyet verdi. Milan'ın Alman birlikleri tarafından yeniden işgal edilmesi, Mart 1162 tarihini bulacaktı.

Ne yapılırsa yapılsın, Alplerin güneyi kaynamaya devam ediyordu. Frederick, 1163'te, Almanya'daki kısa vadeli ikametinin ardından üçüncü kez İtalya seferine çıktı. Bu defa ordusunun karşısında yeni bir hasım, daha doğru bir deyişle, eski hasımların yeni bir dayanışması vardı: Lombard İttifakı. Bu ittifak, başlangıçta Verona, Vicenza ve Padova'nın önayak olmasıyla kurulmuş ve daha sonradan Venedik, Konstantinopolis ve Sicilya'nın katılımıyla genişlemişti. Milan, en azından başlangıçta, bağlaşıkların arasına girmeye pek hevesli olmadı. Bu ittifakın imparatorluk karşıtı hedefleriyle elbette hiçbir derdi yoktu; ama İtalyan kentin, yeni bir mücadeleye atılacak dermanı kalmamıştı. Frederick'in 1163 seferi, aynen 1166'daki dördüncü seferi gibi, bu ittifakın askerî kudreti karşısında büsbütün semeresiz kaldı. Bu sonuncu seferde Almanları bedbaht hale düşüren yalnızca Lombardlar değildi; istilacı birliklerin başına musallat olan salgın hastalıklar,

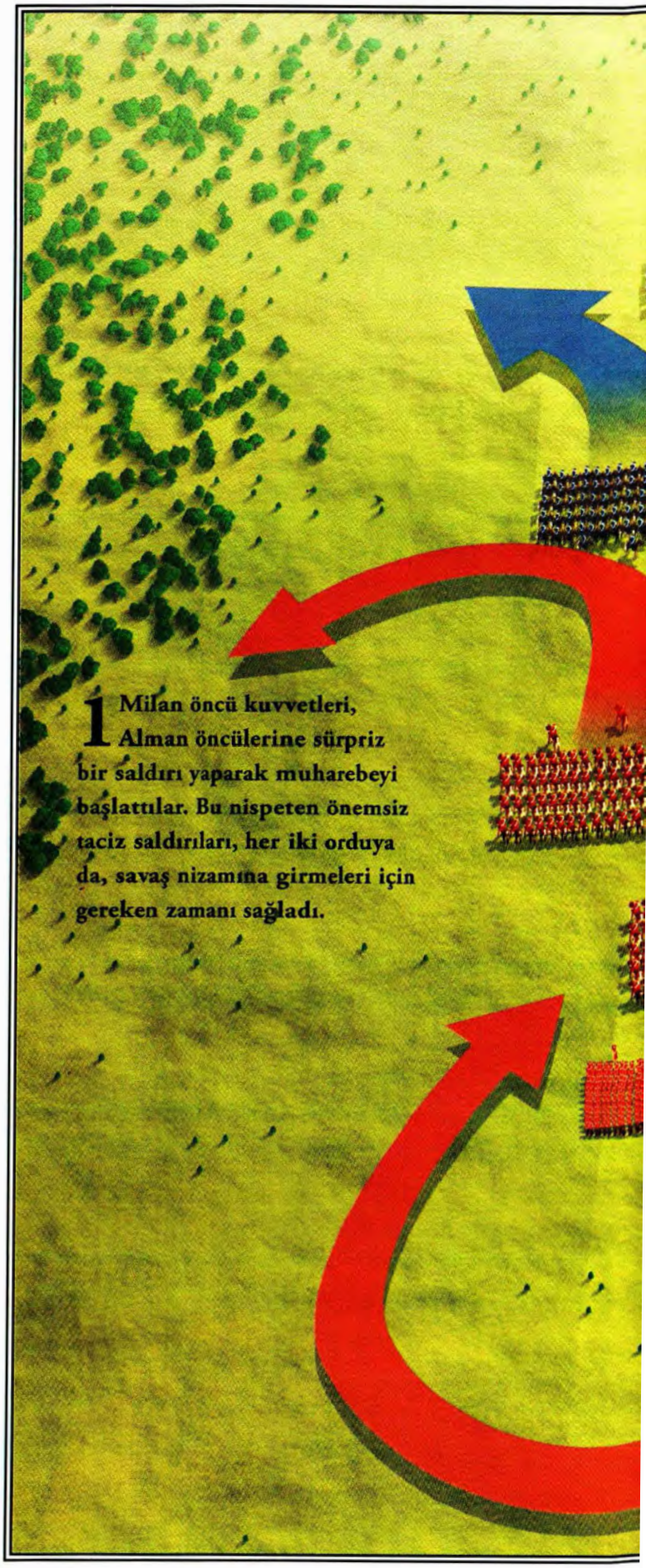
Legnano Savaşı

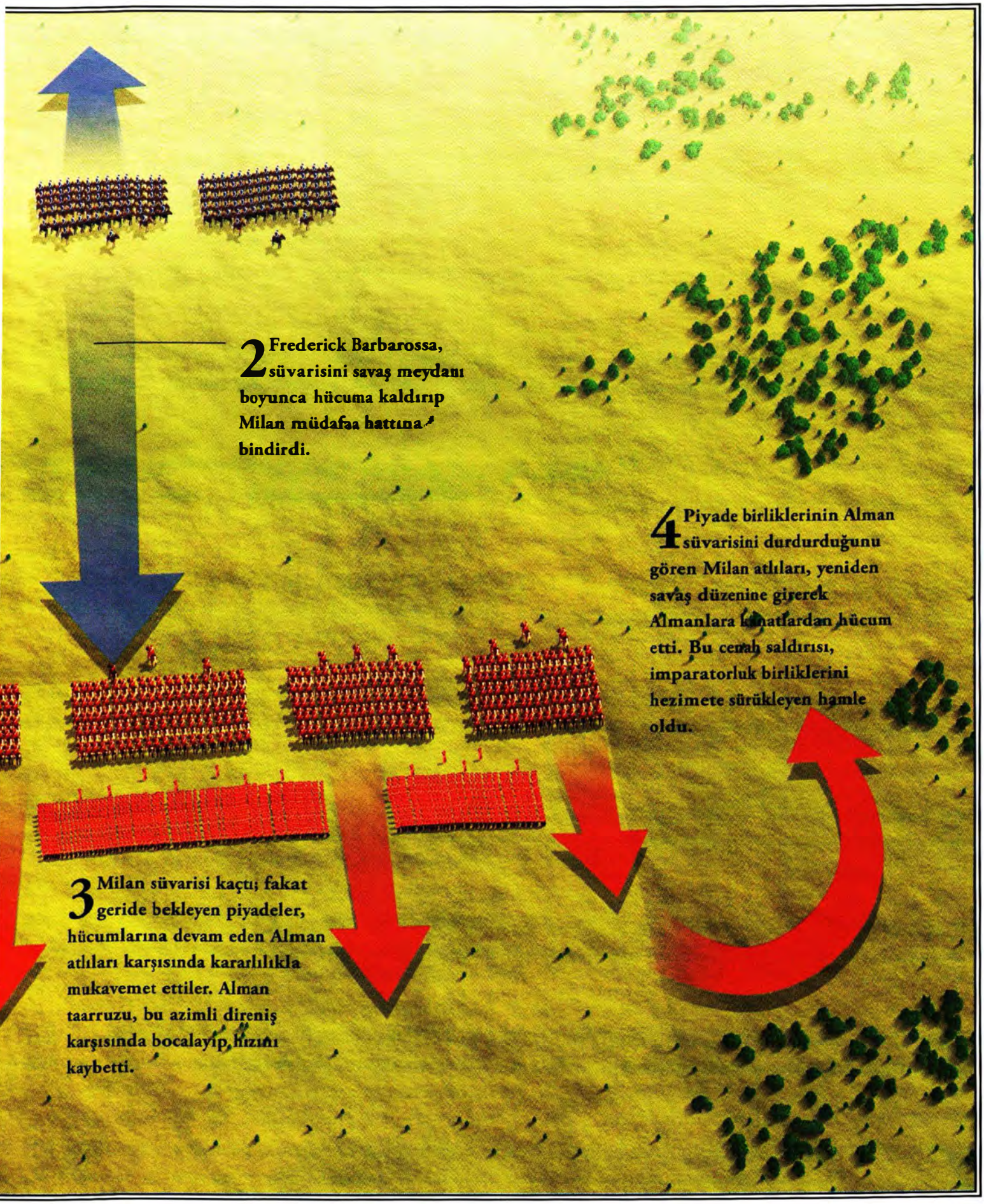
1176

Kutsal Roma Cermen imparatoru Frederick Barbarossa, Como'da, şahsî muhafız alayını diğer Alman süvari birlikleriyle birleştirdikten sonra takviye kuvvetler alacağını umduğu Pavia'ya doğru yürüyüşe geçti. İmpator, Milanlıların etrafından dolaşmak için büyük gayret sarf etse de, Milan ordusunu, Legnano kentinin dışında kendisini beklerken buldu. Frederick kuvvetleri hazırlıksız yakalanmışlardı; ama hemen başlarda yaşanan karşılıklı taciz saldırıları, imparatora, birliklerini sayısı bilinmeyen kollarda birleştirerek harp nizamına sokma zamanı tanıdı. Bu askerî kollar, piyadelerce desteklenen Milan süvarilerinden müteşekkil dört kolun karşısına çıktı. Hücuma geçen Almanlar, karşılarındaki süvari kuvvetlerini kaçırdılar. Ama Milan piyadeleri, atlı yoldaşlarının peşine takılmayı reddedip mevzilerine sıkıca tutunmaya devam ettiler. Piyade hattına takılan Almanlar, piyadelerinin savaşı cesaretle sürdürdüğünü görüp tekrar savaş düzenine giren Milan süvarilerinin yandan saldırısına uğradılar. Bir süre sonra Almanlar bozguna uğradı ve zafer Milanlıların oldu.

Barbarossa tarafından yönetilen Alman ordusu, Como'dan Pavia'ya doğru ilerlerken, kendisini bekleyen Milan ordusu tarafından Legnano'da hazırlıksız yakalandı.

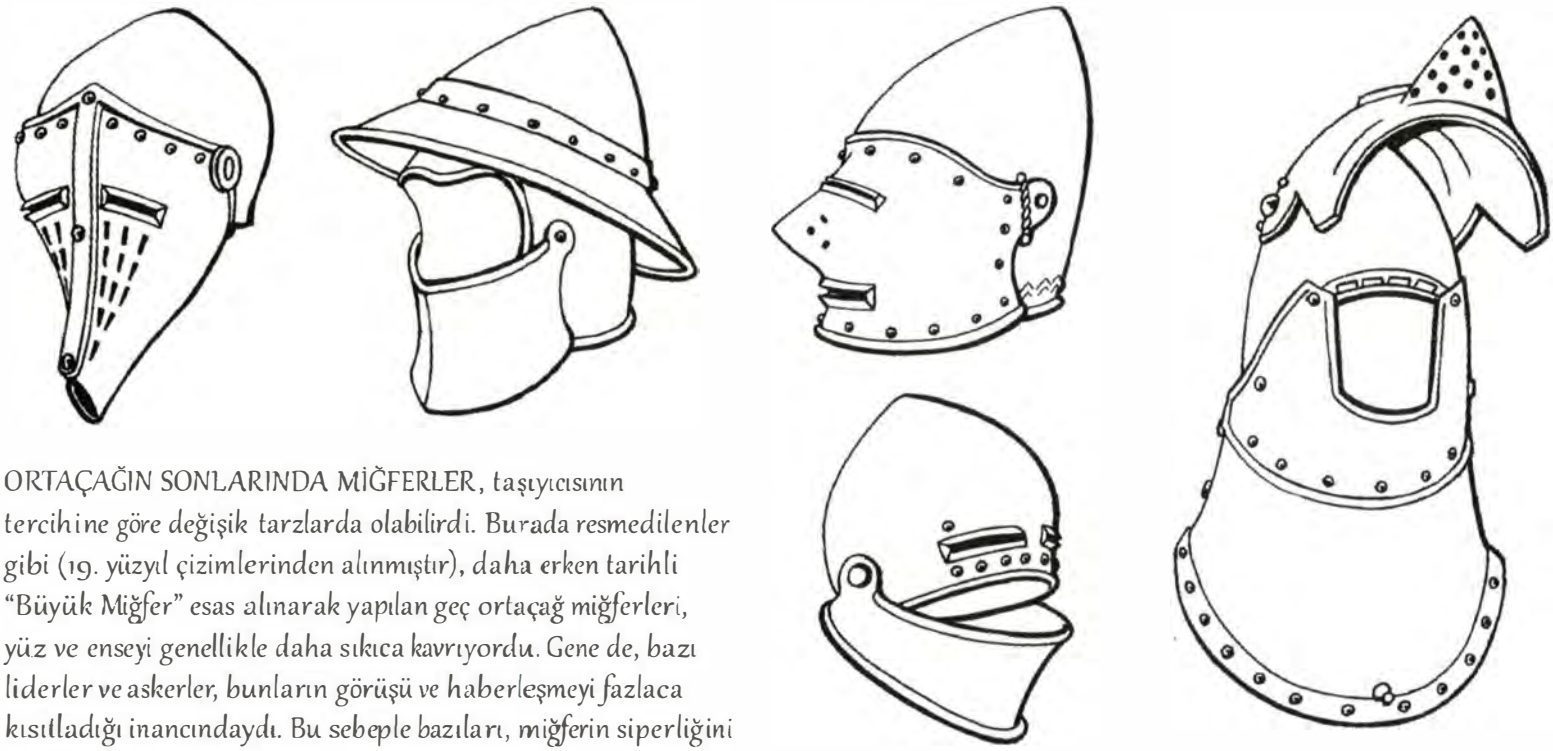

2 Frederick Barbarossa, süvarisini savaş meydanı boyunca hücuma kaldırıp Milan müdafaa hattına bindirdi.

3 Milan süvarisi kaçtı; fakat geride bekleyen piyadeler, hücumlarına devam eden Alman atlıları karşısında kararlılıkla mukavemet ettiler. Alman taarruzu, bu azimli direniş karşısında bocalayıp, hızını kaybetti.

4 Piyade birliklerinin Alman süvarisini durdurduğunu gören Milan atlıları, yeniden savaş düzenine girerek Almanlara kanatlardan hücum etti. Bu cenah saldırısı, imparatorluk birliklerini hezimete sürükleyen hamle oldu.

ORTAÇAĞIN SONLARINDA MİĞFERLER, taşıyıcısının tercihine göre değişik tarzlarda olabilirdi. Burada resmedilenler gibi (19. yüzyıl çizimlerinden alınmıştır), daha erken tarihli "Büyük Miğfer" esas alınarak yapılan geç ortaçağ miğferleri, yüz ve enseyi genellikle daha sıkıca kavrıyordu. Gene de, bazı liderler ve askerler, bunların görüşü ve haberleşmeyi fazlaca kısıtladığı inancındaydı. Bu sebeple bazıları, miğferin siperliğini kaldırmayı veya tamamen çıkararak savaşmayı seçerdi.

bilhassa sıtma, bunların neredeyse hepsini kırıp geçirerek işgalci kuvveti tarumar etmişti.

Düzenlediği son iki seferde yaşadığı muvaffakiyetsizliklerden olsa gerek, Frederick Barbarossa 1174'e kadar bir daha Alpleri geçmeye teşebbüs etmedi. Bu tarihte imparator, Lombard İttifakı ile o ana değin bariz şekilde imparatorun dostu veya destekçisi olmasa da, en azından Kuzey İtalya meselelerine burnunu hiç sokmamış olan Papa III. Alexander arasında kurulan birliği engellemek amacıyla bir kez daha Alpleri arşınladı. İşte Frederick, 1176'da, bu sefer esnasında Legnano savaşına girişmiş ve kaybetmişti.

Savaş

Ne yazık ki, Legnano Savaşı'nda tatbik edilen manevraları tüm ayrıntılarıyla ortaya koyabilmek için yeterli kaynak yoktur. Hastings, Bouvines ve Niğbolu gibi diğer ortaçağ muharebelerini aktaran vakayinamelerle karşılaştırıldığında, Legnano Savaşı'ndan kalma kaynaklar hayli kıttır. İtalya'da giriştiği sergüzeştin en önemli anlarından biri olsa da, Frederick Barbarossa'nın malumatfuruş vakanüvisleri ve yaşam öyküsü yazarları, savaş hakkında ketum kalırken; az sayıdaki İtalyan mahallî tarihleri de, hadiseyi kısa cümlelerle geçiştirirler. Her şeye rağmen, her iki tarafta da, süvarinin nasıl bir rol oynamış olduğunu tayin etmeye yetecek kadar ipucu mevcuttur.

Frederick 1174–1176 arasında İtalya'nın bir ucundan diğerine koşturarak, Lombard İttifakını yenilgiye uğratmaya beyhude yere çabalayıp durmuştu. İmparator nihayet 1176 başlarında, seferine esaslı bir ivme kazandırabilmek gayesiyle, Alpler üzerinden Alman takviye kuvvetlerinin gelmesini talep etmiş ve sonuçta Svabya ve Rheinland'dan yola çıkan ilave birlikler imparatorun ordusuna iltihak etmişlerdi. 2000 kişilik bu takviye kuvveti, Köln başpiskoposu Philip, Worms piskopos adayı Conrad ve Zähringen dükü ve imparatoriçenin yeğeni Berthold'un komutası altındaydı. Anlaşılan bu askerlerin tamamı, refakatlerinde hiçbir piyade bulunmayan, salt atlı şövalye ve hizmetkârlardan mürekkepti. Bunun sebebi, Frederick'in tayin ettiği zamana yetişmek için destek kuvvetlerinin süratli seyahat etme zorunluluğu ya da Almanların, piyade ihtiyaçlarını yerel İtalyan müttefiklerinden veya paralı birlikler yoluyla karşılama alışkanlıkları olabilir. Ya da Frederick Barbarossa, o anda lüzumlu tek destek kuvvetinin, ilave atlı askerler olduğunu düşünmüş olabilir. Maalesef, Frederick'in askerî teşkilatı ve 1176 seferinin eksiklerine dair bilinenler sınırlı olduğundan, imparatorun askerî birlikleri arasında neden piyadeler bulunmadığını tespit edebilmek

zordur. Ama her halükârda, bu eksiklik kendisine çok pahalıya mal olmuştu.

İmparator, Mayıs başlarında, Como'da bekleyen orduyu kendi 500 süvarisiyle takviye etti. Como'daki kuvvetin, bu vakitte İtalya'da bulunan imparatorluk ordusunun tamamı olmadığını nazar-ı itibara alan tarihçiler, bu 500 şövalyenin, destek birlikleriyle buluşmak üzere harekete geçen Frederick'i korumakla görevli muhafız alayı olduğu kanaatine varmışlardır. Aynı tarihçilere göre, Frederick, bu son atlı birliği diğer orduyla birleştirerek Lombard İttifakına karşı daha etkili bir sefer tertip etme niyetindeydi. Görünen o ki, Frederick, esas ordu Pavia'da olduğuna göre, sıcak bir askerî çatışmaya bulaşmaksızın Milan etrafından dolanmak istemişti. Şayet olayların bu şekilde yorumlanması doğru ise, Frederick'in izlediği strateji, vahamet derecesinde dar görüşlüydü.

Ne var ki, Milanlıların Alman askerlerinin varlığından haberdar olmamaları düşünülemezdi. Dahası, kuvvetlerini iki kısma ayırmış olan Frederick'in, zayıf bir durumda olduğunu da pekâlâ biliyorlardı. İmparatora teslim olma utancını iki kez yaşamış Milanlılar, yeni bir savunma olacağına inandıkları savaşa hazırlık bağlamında, kent milislerinin tamamını seferber ettiler ve akıllarına gelen bütün müttefiklerine yardım çağrısında bulundular. Alman kronikçiler toplanan kuvvetin 12.000 süvari ve sayısı belirsiz piyadeden müteşekkil olduğunu iddia etseler de, bu hesabın içine hayli mübalağa karıştığı aşikârdır. Büyük ihtimalle gerçek rakamlar, 2000 Milan süvarisi ve muhtemelen mevcutları 500'ü bile bulmayan Milan, Verona ve Brescia piyadesinden ibarettir. Bu arada Milan'ın zenginlik ve bağımsızlık timsali merasim arabası *carroccio* da, ordu saflarındaki yerini almıştı.

Bölünmüş Alman ordusuyla karşılaşmanın kendi yararlarına olacağına hükmeden Milanlılar, imparatorluk ordusunun yolunu kesmek üzere harekete geçtiler. 29 Mayıs'ta iki ordu Legnano açıklarında karşı karşıya geldi. Muharebe, sayıları 700 civarında olan Milan öncü süvarisinin, mevcutları buna kıyasla hayli düşük, muhtemelen 300'den fazla olmayan Alman öncü süvarisine saldırmasıyla başladı. Besbelli ki, bir orman parçasının arkasına gizlenen Milanlılardan bîhaber olan Alman birlikleri, böyle bir taarruzu hiç beklememişlerdi ve göz açıp kapayıncaya kadar dağıldılar. Bununla beraber bu ilk çatışma, imparatora ordusuna çekidüzen verme fırsatı tanımak suretiyle, muharebe hattına giren askerlerin, bozulmuş şekilde kaçan silah arkadaşlarına kucak açma imkânını doğurdu.

Bir süre sonra Milan ordusu savaş meydanına çıkarak, Alman birliklerinin karşısında kendi muharebe hattını oluşturdu. Çağdaş kaynaklar, Milanlıların, piyade birlikleri ve *carroccio* en geride kalacak şekilde, dört kısım halinde tertip olduklarını bildirir. Buna mukabil Alman formasyonu hakkında malumat yoktur. Düşman arazisinde olduğu ve herhangi bir takviye kuvvetin gelme ihtimali olmadığına göre, hücuma geçerek hamle üstünlüğünü elinde bulundurmak Frederick'in hayrına olacaktı. Üstelik aynı sebeple, oyalandığı her dakika, düşman saflarının biraz daha kalabalıklaşması pekâlâ mümkündü. Aynı zamanda Köln yıllıklarına kulak kabartılırsa, imparator, "düşmanlarına sırtını dönmeyi imparatorluk haşmetine yakıştıramamıştı". Alman atlıları, "şiddetli" biçimde taarruza kalktı ve Milan süvari hattını kolayca yarıp geçti.

Ancak Alman atlı akını, İtalyan süvarisinin savaş meydanından kaçmasına karşın yerlerinden ayrılmayan piyade hattına takıldı: ehemmiyetli olduğu kadar akıl almaz derecede cesur bir hareket. "Çatılmış kalkanları ve sıkıca kavramış oldukları mızraklarla" demişti Salerno başpiskoposu Romuald; İtalyan piyadesi, sıkışık nizamlarını aşamayan ve atlarını havaya dikili mızrakların üzerine sürme cesaretini bulamayan Alman süvarisinin önünde kararlılıkla dikilmişti. Bu çok da şaşırtıcı bir durum değildi. Başka birçok yerde olduğu gibi, mesela Hastings'te de süvariler, dar bir alanda toplanan piyade formasyonlarıyla karşılaştıklarında aynı akıbete uğramışlardı ve ortaçağın gelecek iki asrında buna benzer hadiseler yaşanacaktı. Fakat 12. yüzyılda bu kabilden örneklere rast gelmek zordu. Böyle bir şeyin gerçekleşebilmesi için, piyade kıtalarının, zırhları ve savaş atları, neredeyse hiçbir yaya askerin rüyasında bile göremeyeceği bir ihtişam sergileyen süvariler karşısında mevzilerini terk etmeyecek yürekliliği ve disiplini göstermeleri gerekiyordu.

Milan piyadesinin mağrur direnişi, yenilgiye uğratılmalarına rağmen hala savaşabilecek durumda olan süvarinin toparlanmasına fırsat tanıdı. Bu birlikler, piyade yoldaşlarının inançlı cesaretlerinin

hakkını, tekrar savaş meydanına dönüp hareket kabiliyetini kaybetmiş Alman atlılarına cenahtan saldırarak ödediler. Karşılarına dikilen piyade hattını bir türlü alt edememenin sıkıntısını yaşayan Frederick süvarisi, her geçen an daha bitkin düşüyordu.

Alman süvarisi durumun vahametini kavrayınca, Milan piyadesi üzerine yaptığı saldırıdan vazgeçip savaşın başındaki mevzilerine geri dönmeye çalıştılar. Ne var ki, bu gerileyiş, düzenli bir ricattan başka her şeye benzemişti ve arkalarına sığınacakları bir piyade duvarından yoksun olan Almanlar bozguna uğradılar. Bu kargaşa esnasında imparatorun sancağı ele geçirilirken, Frederick'in atı, binicisi sırtında olduğu halde telef edildi. Gerçi birkaç gün boyunca Legnano'da hayatını kaybetmiş olduğuna inanılmıştı; ama Frederick, ne şekilde olduğu belli olmasa da, kıl payı ölümden kurtuldu. Çok sayıda tutsak olduğu halde, savaş meydanında öldürülenlerin pek de büyük bir yekûna ulaşmaması, bütün Alman ve Milanlı süvarilerin giyindikleri örme zırhın bedeni nasıl koruduğunun işareti olarak kabul edilebilir.

> *"... Şayet bana, tehevvürle hücuma kaldırılan atların, bir mızrağı ancak ve ancak bir mahmuz gibi gördüklerini iddia edecek olursanız, size, bir atın hücuma kalkmış olsa bile, mızraklara yaklaştığında yavaşlayıp ... nihayet duracağını veya gerisin geriye çark edeceği yanıtını veririm."*
> MACHIAVELLI, 1521

Bir ortaçağ ordusunun, savaş meydanına piyade ve süvari kıtalarını birlikte sürmek zorunda olduğunu, Legnano'dan daha sarih şekilde örnekleyen başka bir savaş yoktur. Hem piyade hem süvari birlikleri ihtiva eden Milan ordusunda, piyadelerin Alman süvari hücumlarına göğüs germede gösterdikleri kararlılık, zaferi kendi taraflarına getiren unsur olmuştu. Bilakis Frederick Barbarossa'nın piyade askerlerinden mahrum sahra ordusu, kaçmak mecburiyetinde kalan atlı askerlere bir an bile nefes almalarını sağlayacak bir perdeleme sunmaktan aciz olduğundan, feci akıbetini kendi elleriyle hazırlamış oldu.

Şövalyelik

Şövalyelik, 11. ve 12. yüzyıllarda tüm Avrupa sathında kurumsallaşmıştı. Latincede *miles*, Fransa'da *chevalier*, Kutsal Roma Cermen havalisinde *Ritter*, İspanyolcada *caballero* ve İngilizcede *knight* ismini alan bu şahsiyetler, en başta, malik oldukları arazi, servet, unvan ve statüleri itibarıyla alelade savaşçılar arasından temayüz etmişlerdi. Sonraları yaygınlaşan birilerini şövalye ilan etme uygulamasının, nerede ve ne zaman başladığını kestirebilmek güçtür. Kendisine bu paye tevcih edilen ilk şövalyelerin kim oldukları ve bu sürecin işleyişini izah eden tek bir belge bile yoktur. Bu yüzden ortaçağ şövalyeliğinin devrimden ziyade bir evrimin sonucu olduğu; başka bir deyişle, bu kurumun, bir gecede teşekkül etmeyip orta ve geç ortaçağda, uzun zamana yayılan bir tekâmülün mahsulü olduğu neredeyse kesindir.

Şövalyeler, aynen bunları tarif eden şartların öngördüğü gibi, atlı savaşçılardı. Bununla birlikte, nispeten erken tarihlerden itibaren, şövalye olabilmek için yerine getirilmesi gereken vecibeler ağırlaştırılmıştı. Diğer bir ifadeyle, süvari askerlerin hepsi şövalye değildi. Bir şövalye olabilmenin yolu, muharebe alanında veya turnuvalarda beceri ve cesaret sergileyerek bu unvanı hak etmekten geçerdi. Ne var ki, seferler çok sık ilan edilmiyor; savaşlar, bundan da seyrek vuku buluyordu. Dolayısıyla süvarilik, öncelikle başka yerlerde tatbik edilmeli ve süvarilik eğitimi, başka araçlarla sürdürülmeliydi. Soylu ailelere doğan erkek çocukların talimi ufak yaşlarda başlardı. Böyle bir asilzade namzedinin eğitmeni, çoğunlukla babasının yakın arkadaşlarından veya akrabalardan bir şövalye oluyordu. Bu gençlere, ata binme, kargı hizalama, eyer üstünde kılıç kullanma ve bazı hallerde, at sırtından cirit veya mızrak fırlatma eğitimi veriliyordu. Bu terbiye sürecinde, at sırtında silah kullanmanın inceliklerinin yanı sıra, yaya vaziyette harp etmenin usulleri de aynı ciddiyetle öğretilirdi. Hovedenli Roger, İngiltere kralı II. Henry'nin oğullarının aldığı şövalyelik eğitimi vesilesiyle şunları söyler:

Silahlarını kullanmada, diğer herkesin fevkinde olmak için uğraşıyorlardı. İdman yapmadan, savaş sanatının, tam da ihtiyaç hissedildiği anda

LANCELOT DU LAC[25] yazmalarından birinde bulunan renkli bir tezyinatta Fransız şövalyeleri savaşırken, y. 1330. Arthur dönemine ait bir savaş sahnesini tasvir eden resimde, büyük miğferler, üçgen kalkanlar ve metal levhalardan kol ve bacak zırhları gibi dönemin silah ve zırhları, gerçekçi bir üslupla yansıtılmıştır. Armalar, 14. yüzyılda yaygınlaşmıştı ve resimde görüldüğü gibi, kalkan, sancak ve at örtüleri gibi nesnelerin üzerinde görülebilirdi.

kendiliğinden gelmeyeceğini fark etmişlerdi. Hayatında bir kere olsun sağlam bir yumruk yememiş birisi, azim ve inatla dövüşemezdi. Evvela hasmının darbesiyle dişinin çatırdadığını hissetmeli; kanının etrafa saçıldığını görmeli ve yere savrulduğu anda, mağrur bir tavırla ayağa kalkıp kavgaya devam etmeyi öğrenmeliydi. Yere her düştüğünde, bir öncekinden daha kararlı bir şekilde ayağa dikilmeliydi. Bunu yapabilen biri, her savaşa kendinden emin vaziyette katılabilir. İdmanla kazanılan kudrete paha biçilemez. Korku dolu bir yüreğin zaferi, ancak geçici olur. Bu külfeti taşıyamayacak kadar zayıf birisinin, vazifeye ne denli hevesle talip olmuş olursa olsun, kendi kabahati olmasa da, bu ağırlığın altında ezilmesi kaçınılmazdır. Zafer Mabedinin yükseldiği yerde, terin bedeli hakkıyla ödenir.

Turnuvalar

Genç bir şövalyenin veya *squire*in (henüz eğitim aşamasında olan şövalye), süvari muharebesinin ustalıklarını öğrenebileceği en iyi yerlerden biri turnuvalardı. İlk turnuvanın nerede ve ne zaman tertiplendiği belli değildir. Son bulgular, bu tür organizasyonların 11. yüzyılın başlarından beri

var olabileceğini telkin etmektedir. Kesin olan, 12. yüzyılın başına gelindiğinde, Avrupa'nın her köşesinde turnuvalar düzenlenmekte olduğudur. Bu etkinlikler, bu tarihlerde, birçok yazar ve sanatçının alakasını celp edecek seviyeye ulaşmıştı ve ortaçağın sonlarına değin bu ilgi, insanların muhayyilesinde canlı kaldı.

İlk turnuvalar, çoğunlukla geniş bir araziye yayılan süvari takımlarınca sahnelenen sahte mübarezeler ve gösteri dövüşlerinden ibaretti. Görünüşe göre, burada sergilenen dövüşlerin büyük kısmı kılıç ve gürzlerle yapılıyordu; en eski turnuvalar, kargı hizalama tekniklerinin gelişiminden önce düzenlenmiş olabilir (aslına bakılırsa, kargının, koltukaltına sıkıştırılarak hizalanması ve turnuvaların gelişimi arasında bir bağlantı olabilir). En nihayetinde, at üzerinde mızrak oyunları, birebir müsabakaların yerini aldı ve ortaçağın son asırlarında, eski usul mübarezeler handiyse külliyen ortadan kalktı. Yeni mızrak oyunlarında, bir çitle ayrılan iki binici, göğüslerine yasladıkları kargılarla birbirlerinin üzerine at sürerlerdi. Rakibin zırhına, kalkanına (bazen *targe* adıyla anılır) veya miğferine yapılan her temas, sayıyla ödüllendirilirdi. Hayatî tehlike taşıdığı düşünüldüğünden, bir şövalyenin attan düşmesi pek vaki değildi; ama kargı, izleyicilerin hoşuna gidecek şekilde parçalanırsa, ilave puanlar kazanma imkânı vardı.

Bazı şövalyeler, turnuva muhitlerinde isim yapmışlardı. William Marshal ve Ulrich von Liechtenstein gibi şahsiyetler, turnuvalarda sergiledikleri kabiliyetler sayesinde Avrupa'nın tümünde şöhret kazanmışlardı. Bunların adına kaleme alınmış hususî tarih kitapları bile vardı (aslında Ulrich von Liechtenstein, biyografisini kendi elleriyle yazmıştı). İstidatlı bir şövalye, atlı mızrak oyunları

MÜSLÜMAN ASKERLER, ATINDAN *düşürdükleri bir haçlı süvarisinin üzerine atılıyorlar. Bir süvari, atının sırtından indirilebildiği takdirde, üstünlük genellikle hasımlarına geçerdi. Bu durumda süvari esir alınarak fidye talep edilebilir; ya da III. Haçlı Seferi'nden alınan bu örnekte daha büyük ihtimalle olacağı üzere, ense, koltukaltı ve kasıklar gibi zırhın korumadığı aralıklardan alacağı darbelerle öldürülürdü.*

vasıtasıyla hayatını kazanabilirdi. Nitekim galipler, rakiplerinin zırh ve atlarını kazanmış sayılırlardı; bunlar her zaman, belirli bir ücret karşılığında eski sahiplerine iade edilirdi. Kilisenin ve hükümetlerin, turnuvaları denetim altında tuttukları, ya da daha beteri bütünüyle yasakladıkları dönemler olmuştu. Ama her halükârda, insanların atlı müsabakalara olan sevgisi o denli taşkındı ki; bu yasakların hiçbirisini uzun süre yürürlükte tutmak mümkün olmadı. Ne zaman olduğu tespit edilemese de, şövalyelik, ortaya çıkışından bir müddet sonra kendine özgü görgü kurallarına kavuştu. Böyle bir cengâverlik hukukuna neden ihtiyaç duyulduğu da, aynı şekilde belirsizdir. Acaba bu kaideler, haçlılar çağında, savaşçı tabakaların davranışlarını bir hale yola sokmak isteyen kilise tarafından mı vazedilmişti? Yoksa bu kurallar bizatihi içeriden, kanlı faaliyetleri ile sosyal itibarları arasında bir ara yol bulmak isteyen şövalyeler sınıfının, bir faziletli hasletler dizisine veya davranış adabına ihtiyaçları olduğuna karar vermesinden ötürü mü neşet etmişti?

Şövalyelik hukukunun kökeni veya ortaya çıkış sebepleri büsbütün anlaşılamamış olsa da, bir şövalyeyi diğerleri arasında tebarüz ettiren vasıflar açıktı. Salisburyli John, 12. yüzyılda bu nitelikleri sıralar: "[bir şövalyenin vazifesi] kiliseye hizmet etmek, kâfirliğin kökünü kazımak, din adamlarına hürmet etmek, zayıfı himaye etmek, ülkenin emniyetini sağlamak, kardeşleri için kanını esirgememek ve gerekirse, bu yolda hayatını feda etmekti." Ayrıca şövalyelerin kadına saygı göstermeleri beklenirdi. Bu kaideler silsilesinde kendilerine yer bulan kadınlar, şövalyeliğin itibarını yüceltmek adına, şövalyelere aşk ve muhabbetle bağlanırlar ve onlara olan desteklerini, kimi zaman bir dizbağı veya kuşak gibi sembollerle gösterirlerdi.

Şövalyelik mefkûresi, yalnızca şövalye kardeşliği üzerine inşa edilmekle kalmamış; bunun yanı sıra, çok sayıda sanat ve edebiyat eserinden beslenip güç almıştı. Arthur ve Yuvarlak Masa şövalyelerine dair yazılan muazzam sayıdaki hikâyeler, 12–15. yüzyıllar arasında, başka hiçbir yazın türünün veya gayri dinî metnin yanına bile yaklaşamayacağı çeşitlikte dile ve ülkeye ulaşmıştı. Matbaanın henüz icat edilmemiş olduğu bir devirde, böyle bir başarı, hakikaten de kayda değerdi. Hiç kuşku yok ki, sıkça tertiplenen ve şövalyelerin çoğu vakit boy gösterdikleri profesyonel spor müsabakaları da – turnuvalar –, bu gelişmeye kendi cephelerinden katkıda bulunmuştu.

Levha Zırhların Gelişimi

Bazı tarihçiler, turnuvaların, öncelikle örme zırhlara demir veya çelik levhaların iliştirilmesi, sonradan da tam takım levha zırhların teşekkülü yoluyla, süvari zırhlarını geliştirdiğini öne sürmüşlerdir. Birebir karşılıklı dövüşlere veya atlı mızrak oyunlarına katılmayı adet haline getiren sürücülerin, bedenlerini daha dirençli vasıtalarla koruma ihtiyacı hissetmiş olmaları elbette olağandır. Ama ne olursa olsun, görünüşe bakılırsa, zırh tasarımlarında gözlemlenen değişimlerin çoğu, turnuvaların altın çağından sonrasına tekabül eder. Levha zırhlar doğrultusunda görülen gelişim, daha ziyade, 13–14. yüzyıl ortaçağ sahnelerinde hayat bulan taktik ve teknolojik yeniliklerce harekete geçirilmiş gibidir. 14. yüzyılda askerler, örme zırhlar giymeye devam ediyorlardı; fakat daha güçlü çarklı ve uzun yayların devreye girmesi, bunlardan fırlatılan oklarla halkaları kırılıp zırhları delinen savaşçıları daha etkili savunma araçlarına yöneltti. Nihayet bu ihtiyaç, 13. yüzyılda ve 14. yüzyılın başlarında levha zırhların doğuşuna yol açan ve 16. yüzyılın ortalarına kadar süre giden değişiklikleri tetikledi.

13. yüzyılın ilk yarısına değin, levha zırhların varlığına dair kesin kanıtlar yoktur. Buna karşın, görsel kaynaklar ve yazılı tanıklıklar, bu zırhların ilk defa bu tarihlerde kullanılmaya başlandığını kaydederler. Örneğin, dönemin tarihçisi Guillaume le Breton (ö. 1225), İngiltere kralı Aslanyürekli Richard (o zamanlar sadece Poitou kontu) ve William de Barres arasında cereyan eden bir dövüşten bahsederken, iki savaşçının da, *hauberk* denilen örme zırhlarının altına, fazladan koruyucu elbiseler olarak "dökme demir levhalar" giydiklerini belirtir. Elbette Richard ve William de Barres'ın kuşandıkları demir levhalar, ancak tali koruma gereçleri olarak kabul edilebilir. Ama her halükârda bu durum, levha parçalarının mevcut örme veya deri zırhların üzerine, ilave koruyucu tedbirler olarak takıldığı teçhizatlardan, vücudun bütününü kaplayan ilk levha zırhlara giden yolun anlaşılmasına yardımcı olabilir. Keza Alman imparatoru II. Friedrich'in İngiltere kralı III. Henry'ye yolladığı bir beyanname, üzerine demir

levhalar dikilerek berkitilen deri zırhlardan söz eder. Görsel kaynaklar, 13. yüzyılın zırh kaplı askerinin başka birçok uzvunu kaplayan metal levhaların varlığına dair kanıtlar sunar.

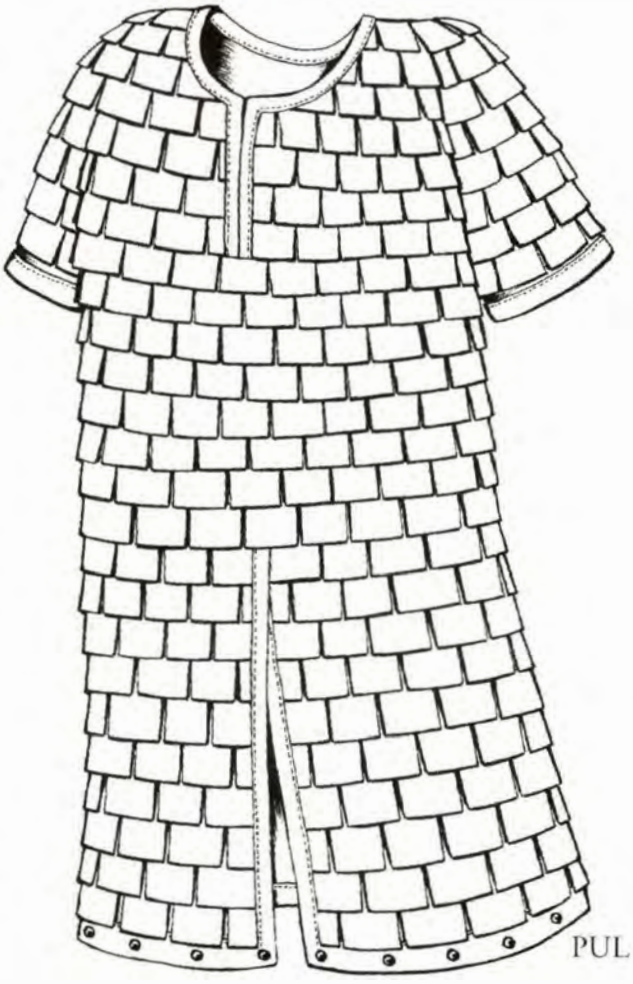
1350 civarlarında örme zırh, bilhassa gövdeyi örten üst kısım, müstakil bir göğüs zırhıyla değiştirildi. Sağlam bir metal parçasından yapılan göğüs zırhı, böğrü, sırtı ve diyaframın üstünde kalan yan kısımları kaplarken, gövdenin geri kalan yüzeyleri – karın, bel ve kalçalar –, bir kumaşın üzerine perçinlenen esnek ve yatay metal kasnaklarla oluşturulan bir elbiseyle korunuyordu. Müstakil göğüs zırhı, 14. yüzyılın sonlarında, levha zırhların en temel aksamı haline geldi ve hem piyadenin hem süvarinin en çok itibar ettiği teçhizatlar arasına girdi. Mevzu at sırtında çarpışan askerler olduğunda, göğüs zırhlarına eklenen iki hususiyet, bu gereçleri daha da makbul hale getirmişti. Bunlardan ilki, süvarinin göğsünün sağ tarafında, hizalanan kargının altına destek olan mafsallı bir çıkmaydı. İkinci olarak ise, zırhın boynun hemen altında kalan kısmına perçinlenen V şekilli bir çubuk sayesinde, muhtemel bir düşman silahının, levhanın kaygan yüzeyinden sekerek boğaza saplanmasının önüne geçilmiş oluyordu. Kargı yastığı ve engel çubuğu adlarıyla yayılan bu yenilikler, 15. yüzyıl boyunca bir şövalyenin göğüs zırhının en belirgin özelliklerine dönüştüler.

14. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, gövde dışında kalan vücut azalarını koruyan zırhlar da baştan aşağı yenilenmişti: uyluklar için *cuisse*; dizler için *poleyn*; baldırlar için *jamber* veya *shynbald*; ayaklar için *sabaton*; boğaz ve boyun için *gorget* veya *bevor*; dirsekler için *couter*; omuzlar için *spaudler* veya *pauldron*; pazular için *rerebrace*; dirseklerden aşağısı için *vambrace* ve eller için *gauntlet*. Tam takım bir zırh, başa geçirilen miğfer ve en azından ilk devirlerde, bir kalkanla birlikte, bu parçaların hepsine sahip olmalıydı. 15. yüzyıl ortalarında, kalkan bu aksam arasındaki yerini kaybetti.

ORTAÇAĞIN BAŞLARINDA ZIRH takımları, çoğunlukla zincir halkalardan veya metal pullardan imal ediliyordu. Örme zırhlar (Batı Avrupa'da tercih edilirlerdi), uçları kaynakla birleştirilen veya birbirlerine perçinlenen binlerce metal halkadan oluşuyordu. Kafa, bacak, ayak, kol ve eller için sonradan üretilmeye başlanan zincirden örtüler, süvari ve piyade askerlerine ilave koruma sağladı. Pul zırhlar (Bizans'ta rağbet görüyordu), tel veya deri bağlarla birbirlerine eklenen çok sayıda metal pulun, keten ipliği vasıtasıyla yine keten bezinin üzerine raptedilmesiyle elde edilirdi.

ÖRME ZIRH

PUL ZIRH

Tam takım halindeki levha zırh, akıl almaz ağırlıktaydı. Savaş meydanlarında kullanılan levha zırhların ağırlığı 23–28 kg arasında iken, turnuvalardaki oyunlarda kullanılan benzerleri, savaşın belirsiz doğasının aksine öngörülebilen arazi ve zamanlama şartları nedeniyle, 41–46 kg gibi bir ağırlığa sahip olabilirdi. Yine de, ne kadar ağır olursa olsun, kendisine bunlardan bir tane alabilecek paraya sahip olan herkes, mümkün olan en iyi zırhlardan edinmeye gayret etmeliydi. Nitekim 15. yüzyılın ortasına gelindiğinde, bütün süvari askerlerinin en az bir zırh elbisesi mutlaka vardı. Bu zırhların sağladığı savunma etkileyiciydi ve atlı bir asker, zırhını kuşanmamasının bedelini hayatıyla ödeyebilirdi.

Bouvines Savaşı: 27 Temmuz 1214

27 Temmuz 1214 tarihinde, o zamanlar Flandra kontluğu içinde kalan Tournai'nin batısında, Bouvines köprüsü etrafında büyük ve kanlı bir savaş vuku buldu. Hasbelkader kendini bu muharebenin içinde bulanlara, Bouvines bir nevi dünya savaşı gibi görünmüş olmalıdır; çünkü Papa III. Innocent, prenslik payeli Liège piskoposu Pierrepointli Hugh ve İngiltere kralı John bir kenara bırakılırsa, Kuzeybatı Avrupa'nın neredeyse bütün hükümdarları bizzat çarpışmanın tarafları olmuşlardı. Gerçekten de, haçlı seferleri istisna tutulursa, ortaçağlardaki hiçbir savaş, tarafların beynelmilelliği bakımından Bouvines ile boy ölçüşemez.

Bir tarafta, her biri kendi kuvvetlerinin başında savaşa katılan baronları, Tecklenburg, Katzenellenboge ve Dortmund kontları refakatinde bulunan Alman imparatoru Brunswickli IV. Otto vardı. İngiltere kralı John'un üvey kardeşi Salisbury kontu William, Otto'nun yanında saf tutmuştu. Bilindik namıyla Uzun Kılıç William, İngiltere'den yollanan birliklere kumanda etmek ve John tarafından müttefiklere hibe edilen külliyetli hazineye nezaret etmekle görevlendirilmişti. Kalabalık bir şövalye ve piyade kuvvetinin başında gelen Flandra ve Hainault kontu Portekizli Ferrand ve Fransa'nın bazı isyankâr asilzadeleri de – Boulogne kontu Dammartinli Reginald (inanılmaz derecede güçlü ve sözü geçen bir lider) ve Boves baronu Hugo – aynı taraftaydılar. Holland kontu Willem, Brabant dükü I. Hendrik, Limburg ve Lorraine kontları ve şayet Wendoverli Roger'a inanmak icap ederse, "askerî meselelere vakıf, savaşkan" bir sürü başka kont, dük ve asilzade listeyi tamamlamaktaydılar.

Bu ittifakın karşısına çıkan isim, Fransa kralı II. Philippe, ya da tarihte, kralın hayat hikâyesini yazan Guillaume le Breton'un ona verdiği lakapla maruf olan Philippe Auguste'tu. Vakanüvis Clarius, daha sonra Philippe'e "Kutsal Kilisenin bir evladı olarak Katolikliğin muhafızı ve hamisi sıfatlarına sahip en muzaffer kral" sözleriyle methiyeler düzecektir. Cismen olmasa bile, maddî ve manevî açılardan Fransız kralından yardımlarını esirgemeyen papa ve müttefik ordusuna karşı savaşmaları için askerî birlikler yollayan Liège piskoposu, Philippe'in baş destekçileri idi.

Ordu Tertipleri

Muasır kaynakların hangisine bakılırsa bakılsın, Bouvines Savaşı heybetli bir çarpışmadır. Modern tarihçiler, bu erken tarihli vakayinamelerde kaydedilen asker sayıları hakkında aynı fikirde değillerdir. Bu vakayinamelerden bazıları, taraflardan her birinin 80.000 civarında adamdan oluştuğunu iddia eder; nitekim bu kaynakların anlatımı, savaşın oldukça esaslı bir ortaçağ buluşması olduğunu ihsas ettirir. Buna karşın iki ordu için de, 5000 ilâ 8000 arasında rakamlar öne sürülmüştür. Her iki muharip güçte de, aralarında bolca şövalyenin yer aldığı süvari kıtaları baskın unsurdu. J. F. Verbruggen, Fransız kuvvetinde 1200, müttefik ordusunda ise 1500 şövalye olduğunu hesaplamıştır. Bununla beraber, şövalyelerin sayısı hiçbir zaman, tıpkı piyade mevcudunun süvarinin dört misline denk düştüğü Flaman kuvvetinde olduğu gibi, bunlara refakat eden piyadelerin sayısını aşmamıştı. Pek dişe dokunur bir farka tekabül etmese de, müttefik ordusunun toplam sayısı Fransız kuvvetinden fazlaydı. Gerçi bu sayısal üstünlüğün, onlara pek de hayrı dokunmayacağı ileride anlaşılacaktı.

Philippe Auguste ordusu, savaştan önceki gün Bouvines'nin 20 km doğusunda kalan Tournai kasabasındaydı. Kral ve komuta heyetinin burada tertip ettikleri harp meclisinde, müttefiklerin üzerine yürüme ve ellerine geçen ilk fırsatta bir meydan savaşı verme kararı alındı. Ertesi sabah, pazarın erken saatlerinde Fransız ordusu, Lille'e doğru ilerleme

niyetiyle kentten ayrıldı. Ne düşmanın izini sürmeye, ne de düşmandan kaçmaya çalışıyorlardı. Bilakis görünen o ki, deneyimli bir asker olan Philippe'in tek derdi, bir muharebe başlatmak için ordusuna en büyük avantajı sağlayacak araziyi bulmaktı.

Öte taraftan müttefikler, savaşın yaşanacağı güne Mortagne'de, Fransızların sadece 12 km güneydoğusunda başladılar. Reims ozanı adıyla bilinen kaynağa bakılırsa, müttefik askerî yönetimi, Fransız ordusunun yakınlarda bir yerde olduğunu tam da burada öğrenmişti. İttifak kuvvetleri, Fransızların varlığından haberdar oldukları vakit, "onları ağlarına düşürdüklerine inandıklarından" neşeye boğuldular. Fransız kralı ve askerlerinin zerre kadar şansa sahip olmadıklarını düşünen müttefikler, en acele kısmından savaşa girişmek istediklerinden, savaşın nerede yapılması gerektiği veya arazi şartlarının bir tarafa diğeri üzerinde bir avantaj sağlayıp sağlamadığı gibi meseleleri akıllarına bile getirmediler. Müttefik ordusunun önde gelen şahsiyetleri arasında mükemmele yakın bir ahenk vardı; ama bunların, savaş meydanının tozunu yutmuş tecrübeli hasımlarının basiretine sahip oldukları söylenemezdi. 27 Temmuz'da harekete geçtiklerinde, tek hedefleri Fransız ordusunu yakalamaktı.

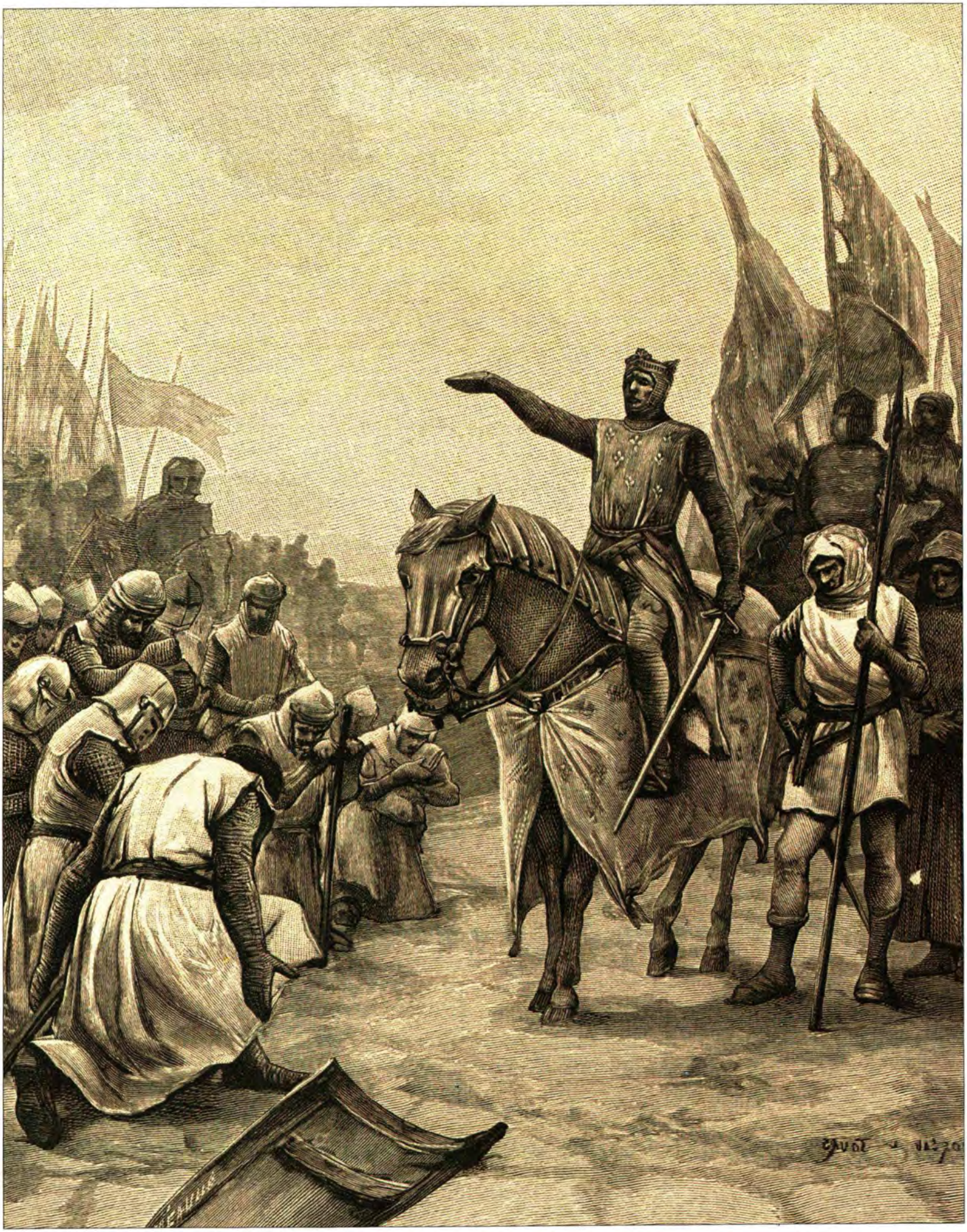
Philippe, kendisi ile müttefik kuvvetleri arasına artçılarını yerleştirdi. Bu artçı birlikler, düşman kuvvetinin Fransızlara yetişmesi durumunda kralı uyarmakla görevlendirilmişlerdi. Buna ilaveten, eğer kral hasmıyla kapışmaktan vazgeçip hızla uzaklaşmayı tercih ederse, artçılar, takip eden düşmana taciz saldırıları yaparak onları oyalayacaklardı. Bununla birlikte Philippe, Lille'e çekilmek yerine, Bouvines'de, ordusuyla kat etmekte olduğu Roma yolunun hemen yanındaki Marcq nehrinin üzerine kurulu köprünün öte yakasında durdu. Baştan aşağı zırhlarla kaplı kral, baronlarının eşliğinde, Bouvines şapelinde bir ayin ifa etti. Reims ozanına göre, ayinin sonunda kral huzurundakilere şöyle seslenmişti: Beyler, hepiniz benim adamlarım, bense sizin efendinizim ... Her birinizi çokça sevdim; bolca şan, paye kazandırdım ve bana ait olandan gani gani ihsan ettim. Sizi asla ve kata yanlış yollara sevk etmedim; yüzüstü bırakmadım; bilakis hep hakkaniyetle hükmettim. Bugün hepinizden, Tanrı'nın rızası için, hem benim bedenimi ve şerefimi, hem de kendilerinizinkini korumanız için yalvarıyorum. Eğer aranızdan başka birisinin kraliyete daha iyi hizmet edebileceğine inanıyorsanız, tüm samimiyetim ve iyi niyetimle bu fikre katılıyor ve destekliyorum."

Fransız baronları şöyle cevap verdiler: "Efendimiz, başımıza sizden başka kral istemiyoruz. Atınızı yiğitçe düşman üzerine sürün; biz, sizin yanınızda ölmeye hazırız." Bu konuşmadan sonra, Katoliklik coşkusuyla, aralarında yalnızca sapkınlara ve asilere karşı açılan *oriflamme*'in de bulunduğu sancaklar dalgalandırılmaya başlandı. Ne de olsa, mevzu müttefik saflarında yer alan Flandra ve Boulogne kontları ve diğer Fransız soylular olduğunda, bunlar alenen isyankârdı. Bu da yetmezse, İmparator Otto papa tarafından aforoz edilmiş olduğuna göre, böyle birisinin yanında cephe almak onları hak yolunun dışına atmıştı.

Philippe, neden Bouvines'de karar kılmıştı? Büyük ihtimalle savaşı anlatan en eski kaynak ve bir görgü şahidinin kaleminden çıkmış ya da olaylara şahsen tanık olmuş kişilerin hatıralarından derlenmiş olan *Relatio Marchianensis de Pugna Bouvinis*, Fransız kralının seçimini şu sözlerle değerlendirir: "Düşmanlarının kendisini gözü dönmüş vahşi köpekler gibi kovaladığını gören kral, itibarını ayaklar altına almadan geri çekilmenin bir yolu olmadığını bildiğinden, kendini Tanrı'ya emanet ederek, muharebeye hazırlananların yaptığı gibi, ordusunu muharip kollar halinde tanzim etti."

Buna mukabil başkaları, bu noktada, arazinin kendisine bahşettiği avantajların – nehir ve bataklıklarla çevrili geniş ve engebesiz bir satıh – farkına varan Philippe'in, bilinçli ve hesaplı bir strateji izleyerek, ordusunu her birinde piyade ve süvari kuvvetlerinin bir arada bulunduğu üç kısma böldüğünü tahmin ederler. Yine *Relatio Marchianensis* nakleder: "Silahlarını kuşanan şövalyeler ve hizmetkârları, baş döndürücü bir hızla, intizamlı kollar halinde muharebe düzeni aldılar. Hizmetkârlar,

ORTAÇAĞIN EN ÖNEMLİ savaşlarından biri olan 1214 Bouvines Savaşı, Kral Philippe Auguste'un lehine sonuçlandı. Fransız kralının ordusu, bu muharebede, Kutsal Roma İmparatorluğu, İngiltere ve isyankâr Fransız prensliklerinden müteşekkil bir koalisyon karşısında savaşarak galip geldi. Moreau du Tours'a ait bu hayli romantik 19. yüzyıl gravürü, mağlup askerlerin Phillippe'e boyun eğişlerini tasvir eder.

atların yularlarını sıkıca kavramışlardı. Zırhlar, güneşin alnında ihtişamla ışıldıyordu; sanki gün ışığı iki misline çıkmış gibiydi. Rüzgârda dalgalanan sancaklar, havada bir o yana bir bu yana savruluyor; izleyenlere nefis bir manzara sunuyorlardı."

Müttefik ordusu, Fransızları hayli yüksek bir süratle takip etmişti. Tabiatıyla süvariler, daha açık bir ifadeyle Flaman ve Hainault atlıları, bu takibin başını çekmişlerdi. Bunlar, Fransız ordusunun yürüyüşünü kestiğini gördüklerinde, atlarının adımlarını daha da sıklaştırdılar. Bu durum, müttefik ordusunun hayli geniş bir hat boyunca esnemesi sonucunu doğurdu. J. F. Verbruggen'in hesaplarına bakılırsa, bu esnada müttefik yürüyüş kolunun başı ve sonu arasındaki uzaklık 10 km civarına ulaşmış olabilir. Vaziyet bu haldeyken, öncü kuvveti oluşturan Flamanlar açısından yapılabilecek en akıllıca hareket, yürüyüşlerini yavaşlatarak müttefik ordusunun geri kalan birliklerini beklemek olurdu. Bu sayede Fransızlara karşı hücuma kalkan askerler, hasımlarından daha kalabalık olmanın verdiği güven duygusunu tadabilirlerdi. Ne var ki, en uç kısımda bulunan bu kuvvet, mutedil ve ihtiyatlı stratejiyi seçmedi. Bunun yerine ordunun tamamı henüz bir araya toplanamadan kendi bölüklerini oluşturup savaş meydanına girdiler. Çarpışmalar başlamadan evvel bu ilk güruha ikinci bir kısım daha katılmıştı; fakat müttefik askerlerin çoğu, savaş devam ederken meydana intikal etmeye devam ediyorlardı. Çarpışmalar büyük ölçüde sonlanana, hatta savaş tamamen bitene kadar savaş meydanına giremeyenler bile vardı.

Müttefik ordusunun, ekseriyetle Flaman ve Hainault süvarisinden mürekkep Portekizli Ferrand komutasındaki sol kanadı, Burgonya dükü ve Champagne kontu idaresinde bulunan, ağır süvarilerin daha hafif atlılarla desteklendiği Fransız sağ kanadıyla karşı karşıya geldi. Piyade ve süvarilerin aşağı yukarı eşit bir dağılıma sahip olduğu merkez hattında, İmparator Otto önderliğinde Alman baronları mevzilenmişti. Bu gücün tam karşısında, benzer biçimde, safları arasında piyade ve süvari askerler barındıran Philippe Auguste vardı. Son olarak müttefiklerin sağ cenahında, savaşa kendi birliklerinin başında katılan Dammartinli Reginald, Uzun Kılıç William ve İngiliz kralının bu iş için yolladığı parayla kiralanan ücretli askerler yer alıyordu. Bu kuvvet, içinde bir miktar süvari barındırsa da, esas itibarıyla yaya askerlerden müteşekkildi. Bu kanat, muharebe hattının yola en yakın kısmını oluşturduğundan, bu yayaların sayısı, savaşın ilerleyen safhalarında, Alçak Ülkeler'den toplanmış başka bazı piyade birliklerinin katılımıyla bir hayli artmıştı. Piyade ağırlıklı bu kanat, karşısında başını Beauvais piskoposu ve Dreux ve Ponthieu kontlarının çektiği, müşterek piyade süvari birliklerinden oluşan bir Fransız kuvveti buldu.

Savaş

Savaş, müttefik sol kanadı ve Fransız sağ kanadının, aynı anda birbirlerinin üzerine atılmasıyla başladı: kargılarını birbirlerine doğrultan süvarilerin apansız çarpışması. "İlk Fransız hücum kolu, mertçe Flamanların üzerine saldırdı; bunların muharebe kollarını asil tavırlarla yararak, coşkun ve azimli bir hamleyle düşman ordusunu delip geçtiler" der *Relatio*'nun kimliği belirsiz müellifi. Her şey göz açıp kapayıncaya dek olup bitmişti. *Relatio*, "durumun vahametini gören ve bir saat içinde yenilgiye uğrayan Flamanlar, çark ederek derhal kaçmaya başladılar" diye devam eder. Bir kez daha, tecrübeli Fransız süvarisi, kendisi kadar deneyimli olmayan rakibini ezip geçmişe benzemektedir. Savaşın bu safhasında, piyade askerleri yerlerinden kıpırdamamış olmalıdırlar.

Hemen yanı başındaki süvari kapışması tozu dumana katarken, Philippe saldırıya geçmeyip yerinde kalmaya karar verdi. Bu tercihi, kralın askerlikte ne denli tecrübeli ve basiretli olduğunu gösterir. Ne de olsa, en başta piyade saflarını süvari birliklerinin önüne dizmişti ve bu formasyonda savunma yapmanın, hücuma kalkışmaktan daha faydalı olacağının bilincindeydi. Buna mukabil Otto aynı kafa yapısında değildi; sol kanadının çarpışmaya girişiğini görür görmez, kendine gem vuramayıp soluğu Fransız merkez hattında aldı. Başlangıçta bu taarruz, Fransız birliklerini sersemletmekte başarılı oldu. Hatta Fransız kralı, bir ara düşman saldırısının şiddetinden ötürü atından bile düştü. Ama düşman saldırısının tüm vahşiliğine rağmen, Fransız hattı ne kaçmaya yeltendi, ne de savunmasında gedikler verdi. Guillaume le Breton, Fransız dirilişini şöyle anlatır:

"Fransızlar savaşırken Otto ve ileri doğru atılmış Alman yaya savaşçıları, hiç beklenmedik bir anda

19 EYLÜL 1356'DA vuku bulan Poitiers Savaşı, Fransızların, Yüz Yıl Savaşları'nda İngilizler karşısında uğradığı ikinci büyük meydan savaşı yenilgisiydi. İngiliz Kara Prens, uzun yaylı askerler; piyade ve atlarından indirdiği süvarilerden mürekkep karma bir kuvvetin başında, Fransız atlı ve piyadesinin hücumlarına başarıyla karşı koyduktan sonra Fransız kralı II. Jean'ı ele geçirdi. Bu yenilgi, Fransızları, İngiltere'ye büyük miktarlarda toprak bırakılmasını öngören Brétigny antlaşmasını imzalamak mecburiyetinde bıraktı. Bu 15. yüzyıl tasviri, Poitiers zaferinin hatırası şerefine çizilmiş olsa da, silah ve zırhlar konusunda sağladığı malumat doğru değildir.

krala ulaştılar ve ellerindeki kargı ve demir kancalarla kralı atından aşağı çektiler. Kralın vücudunu bütünüyle kaplayan olağanüstü nitelikteki zırhı olmasa, hemen oracıkta ölmüş olacaktı. Ancak kralın yanından hiç ayrılmayan birkaç şövalye, mesela yardım çağırmak için elindeki alemi çılgınca havada sallayan Montignyli Galon ve kralı korumak için atından aşağı atlayarak kendisini darbelerin önüne atan Peter Tristan, kralın etrafını saran bu piyade hizmetkârların tamamını katlettiler. Kral, hiç kimsenin aklına bile gelmeyecek bir çeviklikle bir sıçrayışta tekrar atının üstüne oturdu. Kral yeniden atına yerleştikten ve kralı atından deviren ayaktakımı bütünüyle ortadan kaldırıldıktan sonra, Philippe birlikleri Otto'nun hücum koluna saldırıya geçti. İşte bu andan itibaren, her iki tarafın da hayret verici bir inatçılıkla dövüşerek, atları ve insanları gırtlakladığı ve katlettiği dillere destan bir kavga başladı."

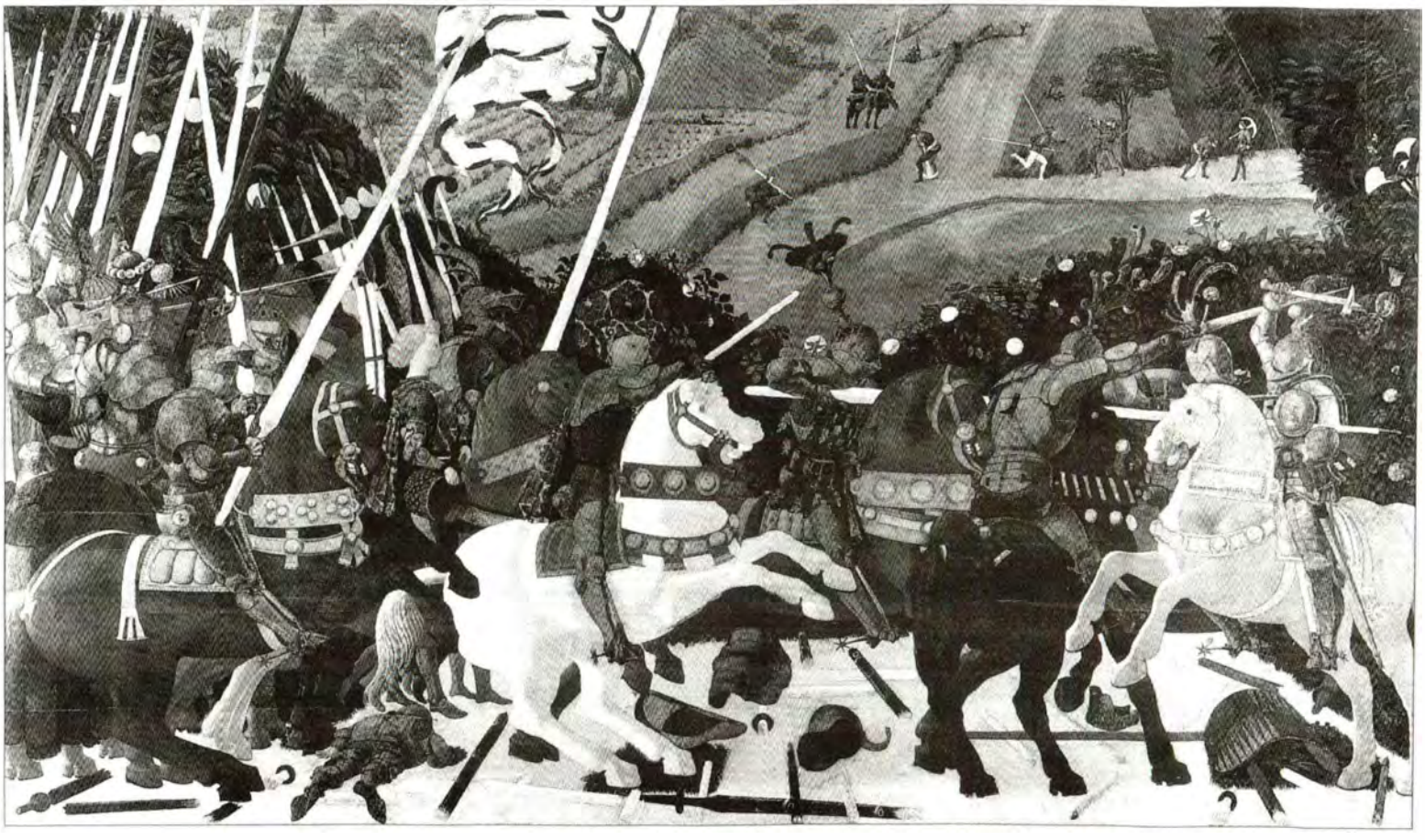
En sonunda, ihtiyat birlikleri olarak piyadesinin arkasına dizilen süvarinin desteğiyle hasmına karşı koyan Fransız müdafaası, Alman saldırısının hızını kesmişti. Bir müddet sonra bunlar, rakiplerini geri püskürterek üstünlüğü ele geçirdiler. Nihayet Otto'nun atı yaralandı; düşmana sırtını dönerek savaş meydanından kaçmaya ve bu esnada kendisiyle birlikte imparatoru da sürüklemeye başladı. Muharebe

hattının orta kısmı da, Fransızların hâkimiyetine geçmişti.

Görünüşe bakılırsa, iki ordunun merkez hatlarının çarpıştığı sıralarda, müttefiklerin sağ, Fransızların sol kanadında kalan son iki kol da savaşa tutuştu. Muharebe alanın diğer iki noktasında olduğu gibi, burada hücuma geçenler yine müttefikler oldu. Savaşın çağdaşı kaynaklara göre, bu kez farklı olan, mütemadiyen taze piyade kıtalarının katılımıyla canlılığını koruyan müttefiklerin, ordularının diğer iki kısmının bozulup dağılmasından çok sonraları bile mücadeleyi sürdürmüş olmalarıdır. Gerçekten de buradaki kapışma, Guillame le Breton'un, bu mücadeleye katılanları sitayişle anmasına vesile olacak denli çetin geçmişti: "Savaşın başladığı ilk andan itibaren hep ön safta olan Boulogne kontu Reginald, öylesine bir inançla mücadeleye devam ediyordu ki; hiç kimsenin onu mağlup etmesine veya geriletmesine imkân yoktu. Yepyeni bir muharebe tarzı tatbik ediyordu: Bir daire içine sıkıştırdığı sağlam teçhizatlı iki sıra piyade askerini, çark şekline sokmuştu. Bu çemberin içine uzanan yalnızca bir giriş vardı. Reginald'ın, ihtiyaç duyduğunda soluklanmak veya düşman baskısının dayanılamayacak boyutlara yükseldiği anlarda kendini korumak için kullandığı bir giriş. Savaş müddetince birçok defalar kullandığı bir giriş."

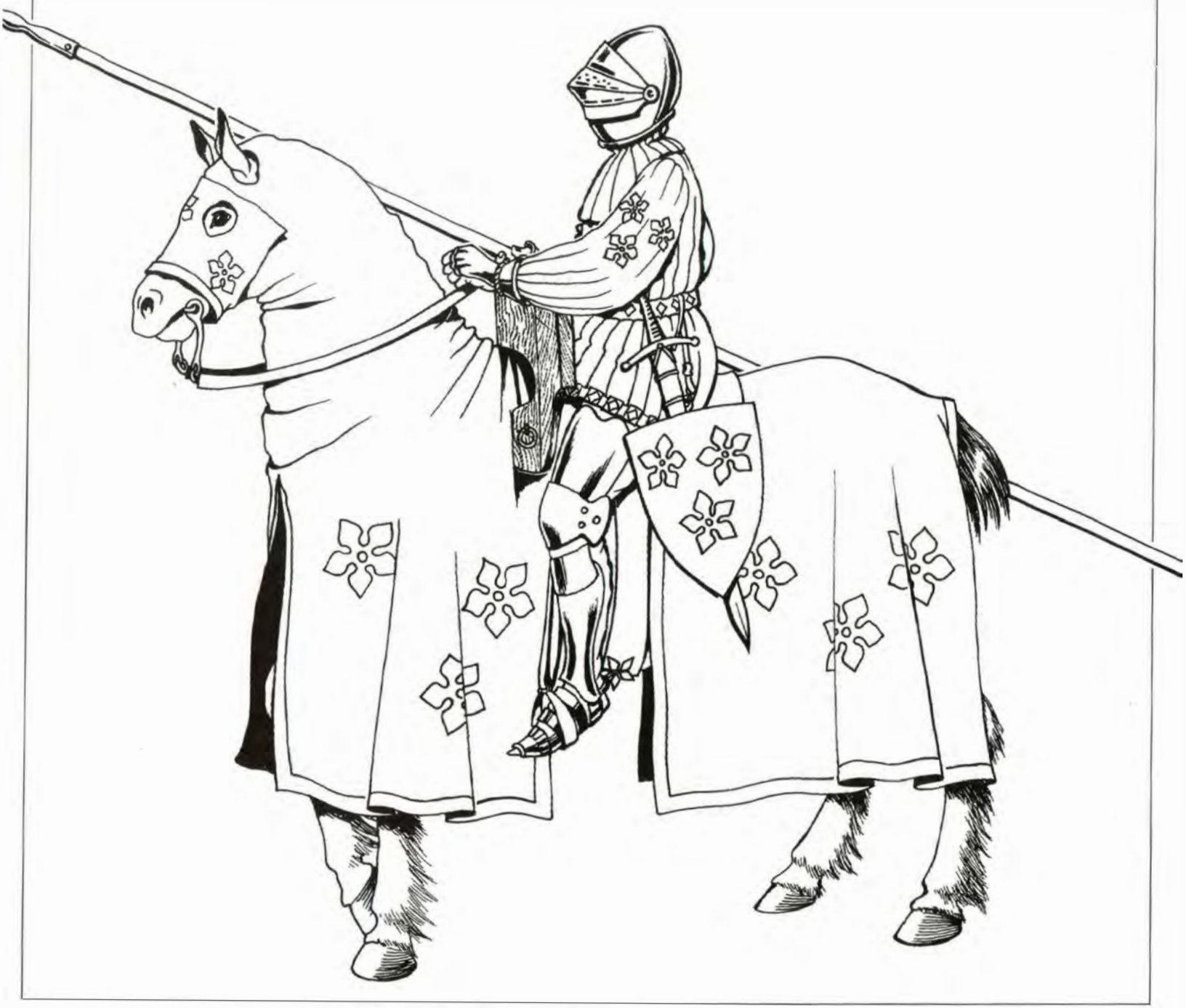
Gene de, meydanın diğer köşelerinde düşmanlarının defterini dürdükten sonra silah arkadaşlarının yardımına gelen Fransız askerleri dengeleri değiştirdi ve meydanda kalan son müttefik güruhu, yani birkaç şövalyenin etrafında öbekleşen bir miktar piyade askeri, takatten düşmeye başladılar. Ama yine de, çarpışmalarda telef olan Boulogne kontunun atı, efendisini altında sıkıştırıp çaresiz bırakana kadar, bu bir avuç savaşçı mücadelelerini sürdürdüler. Guillaume le Breton'a göre, atının öldürüldüğü esnada, Boulogne kontunun yanında sadece altı şövalye kalmıştı. Müttefik ordusunun

SIENA VE FLORANSA arasında gerçekleşen 1432 tarihli San Romano Savaşı, Paolo Uccello tarafından, 1435–1460 yılları arasında, hepsi de Medici ailesi için yapılan üç tablo sayesinde şöhret kazandı. Bu kesit, Floransalı muzaffer general Niccolò da Tolentino'nun önderliğini yüceltir. Resimde, tam takım levha zırhlar içindeki atlıların, ellerinde kargı ve savaş çekiçleriyle, benzer tarzda teçhiz edilmiş süvarilere karşı dövüşmesi doğru şekilde tasvir edilmiştir. Süvari savaşlarını konu alan birçok ortaçağ resminde hâkim olan, bacakların bükülmeden düz tutulduğu binicilik tarzına dikkat ediniz.

Fransız Süvarisi (14. yüzyıl sonu)

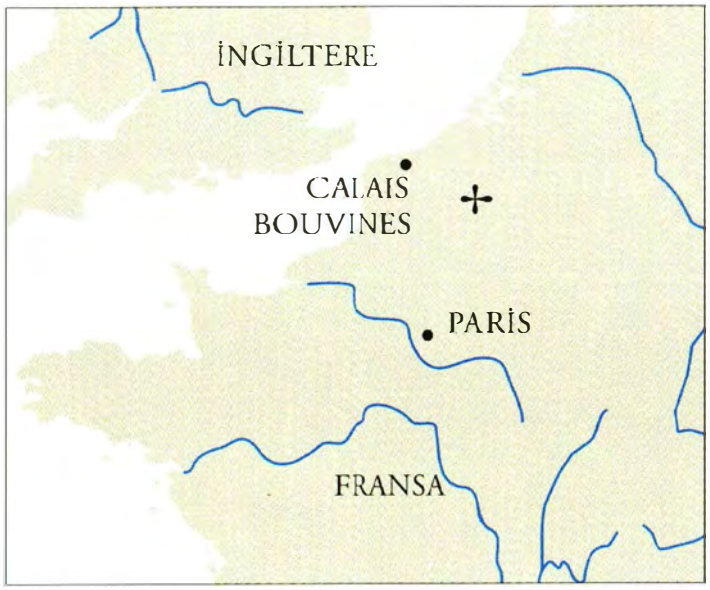
14. ve 15. yüzyıllarda (ortaçağın son iki asrı) büyük oranda artan askerî hareketlilik, askerî açıdan çarpıcı bazı teknolojik yeniliklere yol açtı. Süvariler, 1350 dolaylarında, tek parça metalden imal edilerek göğüs ve böğürleri kaplayan, daha sağlam, müstakil göğüs zırhları giymeye başladılar. Yüzyılın sonlarına doğru, göğüs zırhlarına, sırt, ense, bacaklar, kollar ve ayakları saran metal levhalar ilave edildi ve en tepeye, çoğunlukla kafaya sıkıca oturan, siperlikli bir miğfer yerleştirildi. Bu teçhizatın üzerine, ilave koruma sağlamadığı halde, arma taşımaya hizmet eden pelerinler geçirilebilirdi. Eski zamanların saldırı silahları, kargı ve kılıçta bir değişiklik olmamıştı; ama zırh imalatında yaşanan gelişmelere ayak uydurabilmek gayesiyle, kargıların boyu uzatılırken, çoğu takviye edilmiş sivri uçlara kavuşan kılıçlar, kısaltılarak sertleştirildi.

Bouvines Savaşı

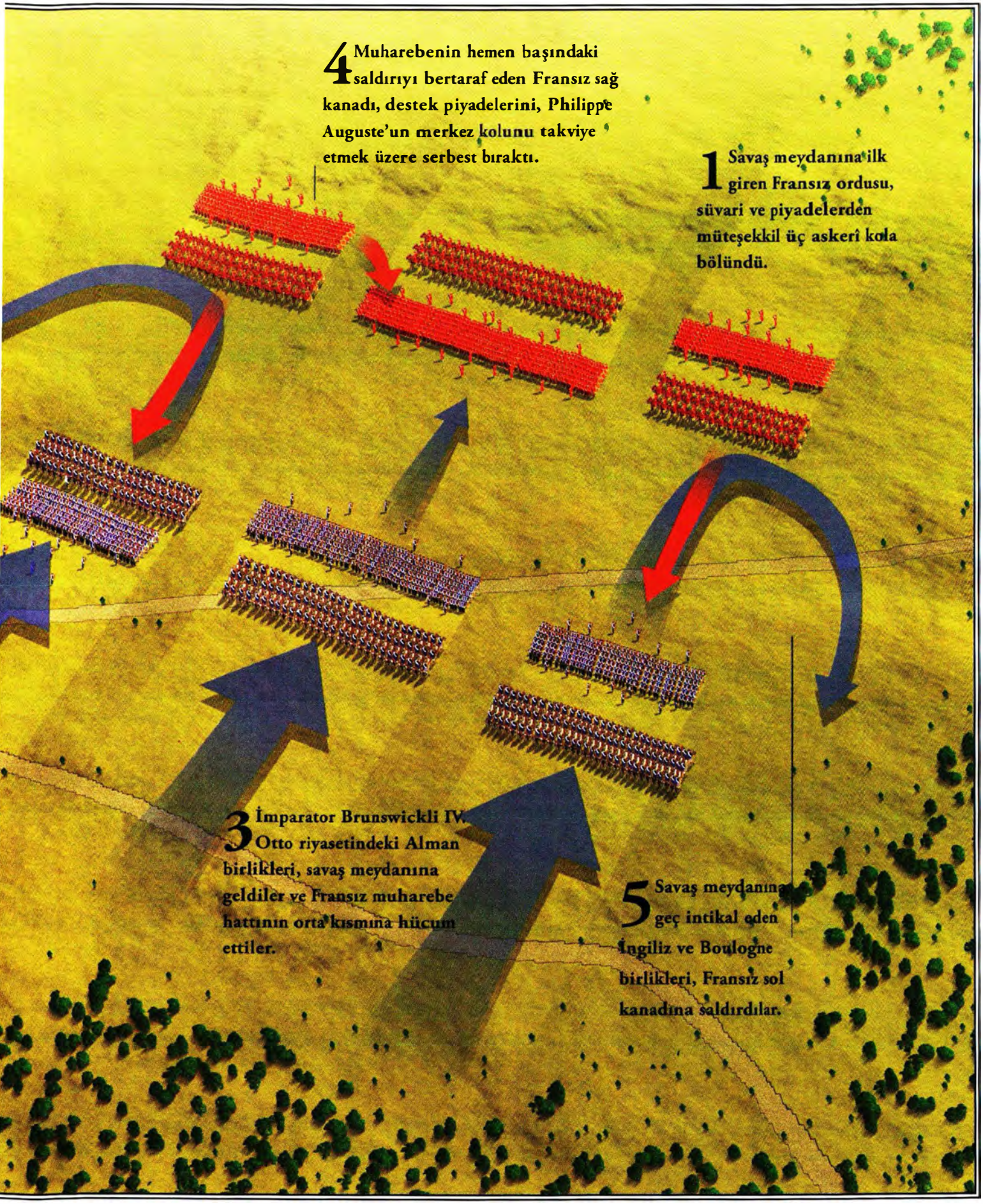
1214

Fransız kralı Phillippe Auguste, Kuzey Fransa'daki Bouvines kenti civarında (bugünkü Lille yakınları), kendisini takip etmekte olan Alman, İngiliz ve isyankâr Fransız kuvvetleriyle savaşa tutuşmaya karar verdi. Philippe açısından bu muharebe bir ölüm kalım meselesiydi; çünkü karşısına dikilen müttefik ordusu, doğrudan Fransız tahtını tehdit ediyordu. Müttefik birlikler, savaş meydanına adımlarını atar atmaz, üç kol halinde bekleyen Fransız ordusunun üzerine atıldılar. Muharebe, aralıklarla devam etti: ilk safhada, meydana ilk intikal eden müttefik birlikleriyle Fransız sağ kanadı arasındaki süvari kapışması; ikinci safhada, piyade ve süvarilerin birlikte oluşturduğu merkez hatların mücadelesi; üçüncü safhada, yaya ve atlılardan müteşekkil Fransız sol kanadı ve meydana son anda giren, çoğunluğu piyade müttefik kuvvetinin çarpışması. Fransızlar, müttefik birlikleri halen Bouvines istikametinde yürüyüşlerine devam ederken, bu kolların hepsini teker teker yenilgiye uğratarak savaşı kazanmışlardı.

Büyük bir Fransız ordusunun başında ilerleyen Philippe Auguste, kendisini takip eden Kutsal Roma İmparatorluğu, İngiltere ve asi Fransız prenslikleri kuvvetlerinden müteşekkil, eşit büyüklükteki bir koalisyon ordusuyla savaşmak için Bouvines civarında yürüyüşünü durdurdu.

4 Muharebenin hemen başındaki saldırıyı bertaraf eden Fransız sağ kanadı, destek piyadelerini, Philippe Auguste'un merkez kolunu takviye etmek üzere serbest bıraktı.
1 Savaş meydanına ilk giren Fransız ordusu, süvari ve piyadelerden müteşekkil üç askerî kola bölündü.
3 İmparator Brunswickli IV. Otto riyasetindeki Alman birlikleri, savaş meydanına geldiler ve Fransız muharebe hattının orta kısmına hücum ettiler.
5 Savaş meydanına geç intikal eden İngiliz ve Boulogne birlikleri, Fransız sol kanadına saldırdılar.

Levha Zırhlı Fransız Şövalyesi (y. 1480)

15. yüzyılın ortalarında, Avrupa'nın her köşesinde bulunan zırh imalathaneleri, zengin soylular, aristokratik savaşçılar ve at cambazları için levha zırhlardan mükemmel, mükellef ve son derece pahalı takımlar üretiyorlardı. İki zırh tarzı hâkimdi: İtalyan ve Alman. Gerçi ne İtalyan, ne de Alman tarzı levha zırhlar, yalnızca bu ülkelerde imal edilmekteydiler. Paris'teki Musée de l'Armée koleksiyonlarında sergilenen bu zırh takımı, 1480 dolaylarına tarihlenmiştir. İtalyan tarzı bu tür takımlar, esasen muharebe amaçlı imal edilirlerdi; turnuvalarda kullanılan çeşitler, hareket kabiliyetini nispeten azaltan bazı ilave koruma parçalarıyla daha ağır hale getirilmişlerdi. Zırh üzerinde bir kargı yastığının bulunmaması, bu takımın, süvarilerden ziyade piyadeler için geliştirilmiş olduğu kanaatini pekiştirir. Ayaklardaki uzun sabatonlar, devrin modası gereğidir; zırhı kuşanan kimse, muharebeye girerken bu parçaları çıkarabilirdi.

geri kalanı, 5000 ilâ 20.000 arasında bir kalabalık, ya savaş meydanından kaçmış ya da teslim olmayı seçmişti.

İşin garibi, savaş uzun sürmüş olmasına ve çatışmalara katılanların sayısı hayli yüksek olmasına rağmen, savaş sonunda yalnızca 169 müttefik ve iki Fransız süvarisinin hayatlarını kaybetmiş oldukları belirtilmektedir. Bu durum elbette bu tarihlerde kullanılan zırhların ne denli dayanıklı olduklarını akla getirir. Piyade zayiatları hakkında herhangi bir rakam yoktur; ama bunların da oldukça iyi zırhlar giyindikleri düşünülürse, kayıp pek fazla olmamalıdır. Daha ziyade, Philippe'in zindanlarının tadına bakacak çok sayıda kişi esir alınmıştı. Hapsedilenler arasında beş baron – Flandralı Ferrand, Salisburyli William, Boulognelu Reginald, Hollandlı Willem ve adı sanı bilinmeyen Tecklenburg kontu –, 25 başka asilzade ve 139 şövalye vardı. Yalnızca İmparator Brunswickli IV. Otto, Brabantlı Hendrik ve Boveslu Hugo kaçmayı başarmıştı.

Süvari Savaşçılığının Gerilemesi

Levha zırhların gelişmesinin muhtemel sebeplerinden biri, savaş meydanlarının süvari zaferleriyle süslendiği devrin kapanmasına doğru, atlı askerler açısından ölüm riskinin, özellikle de "alt seviyedeki" piyadelerin eliyle artmaya başlamasıdır. Bu yüzden, süvari askerlerin hayatını koruyabilmek için daha tesirli koruma önlemleri almak mecburî olmuştu.

Askerî tarihçiler ağdalı ve şaşaalı sözlerle anlatadursunlar, ortaçağın büyük bölümünde, savaşlar son derece nadir vuku bulan hadiseler olarak kaldılar. Bu dönemde büyük çaplı kara savaşları, ancak başka bir seçenek kalmaması durumunda, diğer bir deyişle, işgalci bir gücün bir toprak parçasını zapt etmeye niyetlenmesi veya tam tersine, bir istila kuvvetine karşı konulması esnasında (örneğin Tours, Edington, Dyle, Lechfeld, Stamford Köprüsü, Hastings, Manzikert, Northallerton, Arsuf ve Falkirk) ve yahut feodal ayaklanmaların baş gösterdiği ortamlarda (Cassel, Elster, Brémule, Bourgthérolde, Lincoln, Legnano, Parma, Benevento, Tagliacozzo, Lewes, Evesham ve Bouvines gibi) gerçekleşmişti. Bir hükümdarın bir kereden fazla büyük meydan savaşına girişmesi, aşırı özgüvenin aklın önüne geçtiği istisnaî haller dışında olmazdı. Üstelik muharebe meydanından zaferle ayrılan coşkulu bir liderin, bir sonraki savaşta yenilgiyi tatması hiç de alışılmadık bir manzara değildi (Harold Godwinson, Simon de Montfort ve William Wallace). Savaşçılığıyla dillere destan olmuş Aslanyürekli Richard bile, hayatı boyunca, III. Haçlı seferinde katıldıkları dâhil sadece üç meydan muharebesi görmüştü.

Hakikatte, ülkesine yeni topraklar katmak isteyen bir ortaçağ hükümdarı için, hemen her durumda kuşatma savaşları daha öncelikli ve kârlıydı. Kral II. Philippe (Auguste) gibi parlak bir hükümdar bile, Fransız tahtında oturduğu uzun yıllar süresince yalnızca bir defa, 1214 Bouvines'de, o da, fiilî toprak getirisi bakımından hayli tartışmalı olan, büyük bir muharebeye girişme cesaretini göstermişti. Öte taraftan, kralın Anjou, Normandiya ve Aquitaine'de bulunan belli başlı kent ve kalelere yönelik kuşatma seferleri, Gaskonya hariç, Fransa'dan alınan bütün İngiliz topraklarının eski sahibine dönmesini sağlamıştı.

Pek fazla cana mal olmasa da, savaşlar neresinden bakılırsa pahalıydı. Karolanjların ortaya çıkışından bir müddet sonra, atlı muharipler ortaçağ savaş meydanlarına şekil vermeye başladıklarından, hiçbir zaman sayıları piyadelerinkini geçmese de, ölüm oranlarının kati biçimde düşmesine yol açtılar. Fidye karşılığında şövalyelerin ve diğer süvarilerin canlarını bağışlamak, bunları topluca katletmekten çok daha kârlı bir seçenekti. Mesela Bouvines'de, yüz yüze gelen orduların her biri takriben 40.000 kişiden oluşmasına rağmen, savaş sonunda en fazla 200 müttefik ve iki Fransız şövalyesi yaşamlarını yitirmişti. Orderic Vitalis, Brémule Savaşı'nda, "900 şövalyenin çatışmaya katılmasına rağmen, sadece üçünün öldüğünü" bildirir ve bunun sebebini "Hıristiyan askerlerin kardeş kanı akıtmaya hevesli olmamalarına" bağlar. 10–13. yüzyıllarda vuku bulan diğer çarpışmalar, benzer şekilde düşük zayiat rakamlarına işaret etmektedir.

Büyük Ölçekli Savaşlar

1300'e doğru, ortaçağ savaşlarına dair bilinen her şey değişmeye başladı. 13. yüzyılın ikinci yarısında bir kıpırdanma olsa da, esas itibarıyla, bu tarihle 1550 arasında büyük ölçekli savaşların sayısında bir patlama yaşandı. Örneğin 1302–1347 yılları

arasında, Avrupa'da en az on dokuz büyük muharebe sahne almıştı ki; tek başına bu sayı, geçen iki asırda gerçekleşen savaşların toplamından fazlaydı. Belki bundan daha önemlisi, bu seferki savaşlara katılanların, hasımlarının da kendileri gibi Hıristiyan olduklarını akıllarından çıkarmış olmalarıydı. Savaşlardaki ölüm oranları gözle görülür biçimde artmıştı. En yüksek fidyeyi getirebilecek tutsakların bile gözlerinin yaşına bakılmıyordu. 1302 Courtrai'de, Fransız süvarisinin neredeyse yüzde kırk ellisi imha edildi; 1314 Bannockburn'de, 154 ilâ 700 arası İngiliz asilzadesi hayatını kaybetti; 1304 Mons-en-Pévèle'de, Fransız ve Flaman taraflarının her ikisi de 4000'in üzerinde adamını kaybetti; 1347 Neville's Cross'ta,

HER NE KADAR, bacak kısmındaki koşum takımları eksik olsa da, 15. yüzyıla ait olan ve günümüzde Polonya'da sergilenen bu levha zırh, turnuvalarda kullanılmak amacıyla tasarlanmış Alman tarzı zırhların tipik bir örneğidir. Göğüs ve sırt levhalarına eklenen destekler, kargı yastığı işlevi görerek kargının daha rahat şekilde hizalanmasına yardımcı olur. Buna ilaveten daha ağır ve zırhın geri kalanına daha sağlam biçimde eklenmiş miğfer, turnuva kargılarının sert darbelerine karşı daha esaslı bir koruma sağlar.

en iyimser tahminle, savaşın sonunu göremeyen İskoç sayısı 2000'di; 1346 Crécy'de, dokuz Fransız prensi, 1200'den fazla şövalye ve 15–16.000 diğer savaşçı hep beraber aynı makûs talihi paylaştılar; 1311 Kephissos'ta, Atinalı Franklar neredeyse son fertlerine kadar katledildiler.

Devletlerin, birbirleriyle olan hesaplaşmalarını kentlerin etrafından ziyade, açık meydanlarda gördükleri erken modern dönemde, tahmin edilebileceği gibi, büyük ölçekli savaşların sayısı yine yüksek oldu. 1476-77'de, sırasıyla Grandson, Morat ve Nancy'de cereyan eden üç savaş, İsviçre-Burgonya hesaplaşmasını nihaî olarak İsviçreliler lehine tescillerken; Güller Savaşı, 32 yıllık ömrü müddetince en az on beş büyük çarpışmaya sahne oldu. Keza 15. yy. sonu–16. yy. başında, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Fransa (ve müttefikleri) arasında genellikle İtalya üzerinde gerçekleşen mücadeleler, her şeyden evvel meydan muharebeleri hüviyeti sergiliyorlardı. (Burada yaşanan çarpışmalar 1494 Seminara, 1495 Fornovo, 1503 Cerignola, aynı yıl içinde Gariglianо'da iki tane, 1509 Agnadello, 1512 Ravenna, 1513 Novara, 1515 Marignano, 1522 Bicocca, 1525 Pavia, 1529 Landriano ve 1544 Ceresole olarak sayılabilir.) Yine aynı şekilde, sıralanan savaşların hepsinde yüksek ölüm oranları görülmüştü.

Bu devirde meydan savaşlarının artmasının muhtelif sebepleri olabilir. Sözgelimi, ateşli silahların yayılmasıyla kuşatmalarda her zamankinden çabuk netice alınabilmesi, tarafları, daha sıklıkla açık arazide yüzleşmek zorunda bırakmış olabilirdi; ancak bir yandan da, askerî mimaride kat edilen mesafe, saldırı silahlarının gelişim hızını çabucak dengelemişti. Başka bir deyişle, barut teknolojisinin muhasara sürelerini kısalttığı ufak bir geçiş sürecinden sonra, kuşatmalar, yine o bilindik, uzun süre yiyen, çileli hallerine döndüler.

1300–1550 arasında vuku bulan savaşların yüksek sayısına dair en ikna edici açıklama, bu dönemde piyadenin savaş sahnelerinin başrol oyuncuları haline gelmiş olmasıdır. Ortaçağda, başını piyadelerin çektiği bazı seferlerin tertiplenmiş olduğu doğruydu; hatta piyade birliklerinin, kendi girişimleriyle savaş kazandırdığı anlar olmuştu. Fakat süvariyi alt etmenin imkânsızlığına dair oluşan mit, akıllara bir kere sıkıca perçinlenmişti. 14. yüzyıl başlarında

1486'DAN İTİBAREN ROMALILARIN kralı[26] ve 1493–1516 arasında Kutsal Roma imparatoru olan Avusturyalı Maximilian, tutkulu bir zırh koleksiyoncusu, turnuvaların ve şövalyeliğe dair diğer gösteri ve sanatların hamisiydi. Birçok turnuva oyununa bizzat katılarak süvari veya piyade olarak yarışmıştı. Maximilian, devrine ait bu tasvirde, rakibini atından düşürürken görülüyor kendisi, hem rakibi, örme zırhtan gaşiyelerle örtülü atlarının sırtında, Alman tarzı levha zırhlar kuşanmışlardır.

Flaman, İskoç, İsveç, Frizya ve Liége piyadeleri, mebzul miktarlarda atlı asker ihtiva eden Fransız, İngiliz, Avusturya ve Alman ordularına dünyayı dar ettiğinde, bu inancın içi boş bir hayalden öte bir şey olmadığı anlaşıldı.

Piyadenin Hâkimiyeti

Piyade taktiklerinin, savaşın seyrine yön verecek bir mertebeye yükselmesi uzun sürmedi. Yaya birlikler, silahlar çekilmeden önce, hendekler kazarak, arabalardan geçici istihkâmlar kurarak ve araziyi neredeyse bir çamur deryasına çevirecek kadar ıslatarak muharebe alanını kendi lehlerine göre biçimlendirirlerdi. Bu suretle, rakibe yalnızca bir saldırı açısı bırakılarak, doğrudan tek yönlü bir cephe hücumuna geçmesi sağlanırdı. İkinci merhalede piyadeler, bir veya birkaç sıkı örülmüş hat teşkil etmek suretiyle, süvari taarruzunu karşılamaya odaklanan bir müdafaa düzenine geçerlerdi. Bu savunma formasyonuna doğru şaha kalkan herhangi bir süvari hücumu, fazla geçmeden dağınık ve başıbozuk bir eyleme dönüşürdü. Ne de olsa, daha en baştan hücumun ivmesi kesilir ve ister süvari ister piyade, hücuma kalkanlar, düşman hattına vardıklarında, cılız bir çarpma etkisi dışında bir şey elde edemezlerdi. Düşman atları ve piyadesi, savunma hattını yarabilmek için ne denli canla başla çabalarlarsa çabalasınlar, beyhudeydi. Sıcak temas sağlanır sağlanmaz, süvari askerleri atlarının üzerinden derhal alaşağı edilirdi. Bir süvari savaşçısı bineğinden mahrum kaldığında, hasımlarından gelecek her türlü darbeye karşı çaresizdi. Kargı, mızrak, kılıç, balta ve *goedendag* gibi yakın dövüş silahlarının, ne denli iyi zırhlar kuşanmış olursa olsun, herkesi eceline kavuşturabileceği defalarca ispatlanmıştı.

Bilhassa iyice kök saldıktan sonra, düşman kim olursa olsun, piyade taktiklerinin hayli ölümcül olabileceği anlaşıldı. İngilizler, 1322 Boroughbridge Savaşı'nda ve sonradan 1322-23'te, sırasıyla Duplin Moor ve Halidon Hill'de bu yeni muharebe tarzına geçtiklerinde, kanatlardan gelebilecek düşman hücumlarının önünü kesmek adına, hendekler kazmak veya ağaçlık arazinin nimetlerinden yararlanmak yerine, millî silahları olan uzun yayı devreye soktular. İngilizler, daha sonradan Yüz Yıl Savaşları'nın en can alıcı anlarında, Crécy, Poitiers, Nájera, Aljubarotta, Agincourt ve Verneuil'da, çok daha kalabalık ordulara

14. YÜZYILDA YÜKSELİŞE GEÇEN Osmanlılar, bir asır içinde Doğu Akdeniz'e hâkim duruma geldiler. Esas itibarıyla piyade bölüklerinden oluşan Osmanlı ordusunda, süvariler batılı hasımlarına kıyasla daha hafif teçhizatlara sahipti ve çoğunlukla piyade kıtalarını desteklemek amacıyla kullanılıyorlardı. Bu süvari birlikleri arasında, atlı okçuların yanı sıra, burada gösterildiği gibi kargılı süvariler de mevcuttu. Osmanlı atlı okçuları ve kargılı süvarisi, resimde tasvir edildiği türden örme zırhlar kuşanırlardı.

karşı zaferler kazandılar. 1440'lara gelindiğinde, kıta Avrupa'sının savaş sahnelerinde hafif ateşli silahların borusu ötmeye başlamıştı. Gerçi bunlar, en azından başlangıç evresinde, yerlerine ikame edildikleri yaylı silahların taktiksel vazifesini üstlenmekle yetindiler. Nihayet, atlı askerlerin ana hücum unsuru sıfatıyla hüküm sürdükleri süvariler çağı, bir daha açılmamasına kapanmıştı. Ok ve tüfek kurşunu, 1300'den önce, günün birinde bir savaş meydanında ruhunu teslim edebileceğini pek de aklına getirmeyen süvari savaşçısını, pekâlâ herkesle aynı acı kaderi paylaşabileceğine ikna ederek, tabiri caizse ölümü demokratikleştirdi. Ortaçağlar boyunca her daim son sözü söyleyen süvari savaşçılarının devri, artık gerçekten sona ermişti.

Niğbolu Savaşı: 25 Eylül 1396

25 Eylül 1396'da, ismini aldığı Orta Bulgaristan şehrinin güneyindeki düzlüklerde gerçekleşen Niğbolu Savaşı, gerçekten de, askerlik tarihinin en çetin mücadelelerinden biri oldu. Bir tarafta, Osmanlı Türklerinin sultanı I. Bayezid, devletinin vücut bulduğu topraklardan, yani Anadolu'dan topladığı birliklerinin yanı sıra, atalarının fethettiği veya hâkimiyetlerini kabul ettirdiği ülkelerin ahalisinden, isim vermek gerekirse, Sırplar, Bulgarlar, Boşnaklar ve Arnavutlardan mürekkep bir ordunun başındaydı. Bu kuvvetin içinde ayrıca, haraçgüzâr Hıristiyanlardan alınan veya savaş tutsağı olarak derdest edilen genç Hıristiyan devşirmelerden oluşan ve ihtida ettikten sonra eski dindaşlarının yenilgisi için uğraşan yeniçeri

bölükleri vardı. Muasır kronikçiler (çoğunlukla batılı) tarafından sayılarının 100.000'den fazla olduğu söylense de, Türklerin mevcudu muhtemelen 15.000 dolaylarındaydı.

Bayezid'in karşısına çıkan kuvvet, Batı Avrupa'dan Orta Avrupa'ya uzanan geniş bir alandan toplanmış bir ittifak ordusuydu. Bütün çağdaş batılı kaynakların ağız birliği etmişçesine haçlı ordusu olarak zikrettikleri bu kuvvet, Macar, Eflâk, Erdel, St. Jean tarikatı, Alman, Burgonyalı ve İngiliz askerlerinden müteşekkildi. Sayıları kaynakların iddia ettiği gibi 100.000'i bulmasa da, 12.000 kişilik mevcuduyla Türk ordusundan biraz daha küçük olan bu ordu, Franko-Burgonyalı şövalye ve yöneticilerin denetimindeydi. Bu şahsiyetlerin öncülüğü, bir müddet sonra birtakım sorunlara yol açtı; çünkü bunlar, bölgeye yabancı olmaları yetmezmiş gibi, düşman topraklarının hemen yanı başında yaşayanların tavsiyelerine kulak asmıyorlardı. Franko-Burgonya generalleri, bilhassa konuşma sırası I. Sigismund'a geldiğinde, Macar kralının nasihatlerine kulak tıkamayı marifetten saymışlardı. (Bu komutanlar Fransa saray nazırı Artoislı Phillip, Fransız mareşali II. Jean le Maingre Boucicault, Fransız amirali Jean de Vienne, Burgonya mareşali Guillaume de la Trémoille, Sir VII. Enguerrand de Coucy ve Burgonya tahtına geçtikten sonra bütün Franko-Burgonya kuvvetleri üzerinde teşrifattan kaynaklanan bir yönetim hakkına kavuşan yirmi üç yaşındaki Korkusuz Jean'dı.) Bugüne değin savaş meydanlarında kazandıkları askerî tecrübe gerçekten de öylesine etkileyiciydi ki; Sigismund'un Türklerle giriştiği mücadelelerde edindiği bilgi ve deneyimi nazar-ı itibara almanın gereği olmadığını düşünmüşlerdi.

Osmanlılar, Niğbolu'da gerçek manada batılı bir orduyla ilk defa karşılaştılar. Bundan önce Osmanlı Türklerine meydan okuyanlar, sadece Bizans orduları ve Güneydoğu Avrupa'nın mahallî güçleri olmuştu. Elbette Osmanlıların köklü bir siyasî teşekkül olduğu söylenemezdi. Ne de olsa, tarih sahnesinde hepi topu yüz sene kadar önce zuhur etmişlerdi. Osmanlı hanedanına yakıştırılan kurmaca nesep hikâyeleri bir yana bırakılırsa – ki bunlar, bir asır sonra çok daha yaygın biçimde dillendirilmişlerdi –, Osmanlılar, I. Osman'ın (1280–1324) önderliğinde kurulduktan sonra, anavatanları Anadolu'dan çıktıkları ses getiren seferler sayesinde Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa halklarının büyük kısmını boyunduruk altına alma becerisini gösteren ufak bir aşiret olarak neşet etmiş olmalıdırlar. 1396'ya gelindiğinde, Anadolu ve Balkan yarımadasının hatırı sayılır bir bölümü Osmanlı egemenliği altına girmişti. Bir zamanların heybetli Bizans İmparatorluğu, Osmanlı genişlemesinden nasibini almıştı. Osmanlı fetihlerinin kurbanı olan Bizanslılar, eski eyaletlerinin neredeyse tamamını kaybederek, Konstantinopolis ve çevresinden ibaret daracık bir alana sıkışmış vaziyetteydi.

Batı Avrupalı güçler, daha ilk günden itibaren, Osmanlı Türklerinden endişe etmişlerdi. Osmanlıların baş döndürücü bir hızla genişlemesi ve bu arada önlerine çıkan batılı hedeflere saldırmaları, bazı çevreleri, özellikle Vatikan sarayındakileri hayli kaygılandırmıştı. Doğrusu, Hıristiyanlığın kalbine Ortadoğu ve İspanya'dan daha yakın yeni bir İslamî güçle savaşmak zorunda kalmak hiç de hoş değildi. Yüz Yıl Savaşları'nın devam ettiği uzun yıllar boyunca İngiliz ve Fransız hükümdarları, bir türlü barış imzalamaya yanaşmamışlar ve savaşma azimlerini Osmanlılar üzerine doğrultmayı denememişlerdi. Bu esnada İtalyan ve Alman idarecilerin de, Osmanlılara yönelik bir haçlı seferi düzenlemeye ne güçleri ne de kararlıkları yetmişti. Buna mukabil, Osmanlı ordularının bir sonraki durağı olmaya aday Macarlar, Türk hasımları karşısında etkili olabilecek hücum ve savunma tedbirlerini geliştirmekle meşguldü.

1396'da, Paris'te, Yüz Yıl Savaşları'na bir dur diyebilmek maksadıyla yirmi sekiz yıllık bir ateşkes akdedildi. Bu ateşkesin yürürlükte kalabilmesinin önkoşullarından biri, hayli genç olmasına rağmen İngiliz hükümdarı II. Richard'ın, VI. Charles'ın kızlarından biri olan Isabella ile evlenmesiydi. Yine aynı anlaşmaya göre, Fransızlar ve İngilizler, eşit haklarla komuta edecekleri bir müttefik ordusunun başında, doğuya, Türklere doğru bir haçlı seferine çıkacaklardı. En başta Fransız ve İngiliz hükümdarlarının bu sefere bizzat katılacakları tahmin edilmişti; fakat kısa süre sonra krallar, seferin tertiplenmesi sorumluluğunu akrabaları Orléans dükü Louis, Burgonya kontu İyi Yürekli Philippe ve Lancaster dükü Gauntlu John'a havale ettiler. Ne var ki, bu şahsiyetler de, fazla

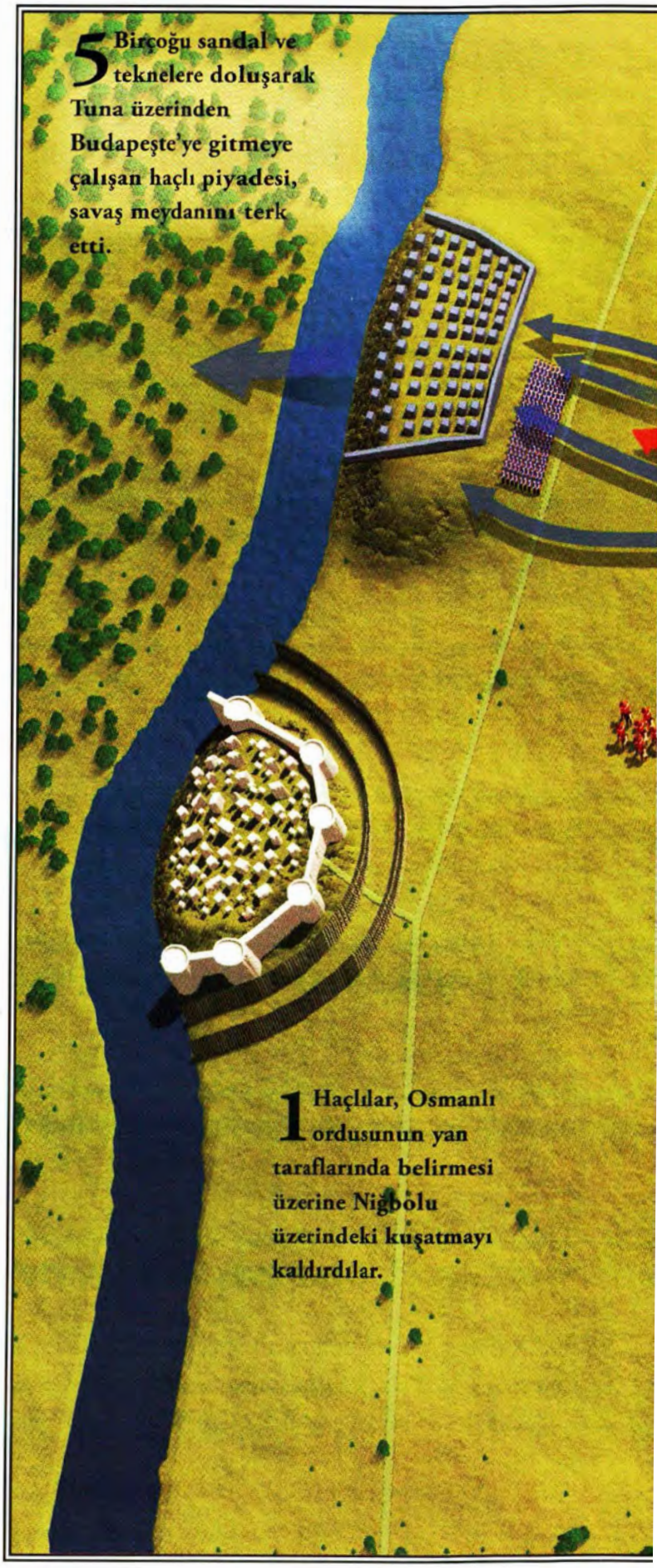
Niğbolu Savaşı

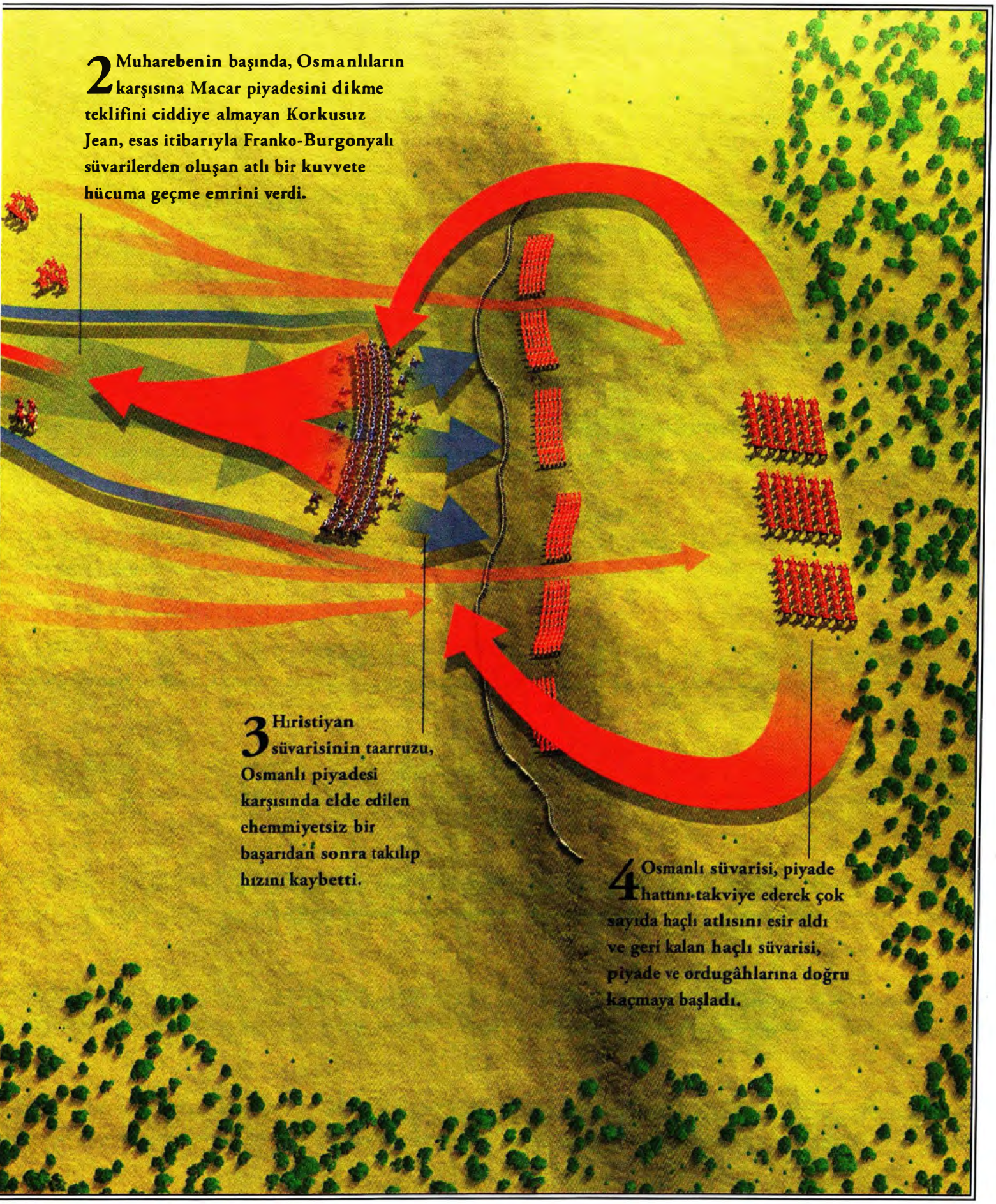
1396

Osmanlı Türklerine kaybedilen Güneydoğu Avrupa topraklarını (modern Bulgaristan havalisi) geri alma çabası içine giren Burgonya tahtı varisi Korkusuz Jean yönetimindeki Batı Avrupalı ve Macar "haçlıları"ndan müteşekkil bir ittifak ordusu, Osmanlıların elindeki Niğbolu şehrini kuşatma altına aldı. Bunun üzerine I. Bayezid, kenti kurtarmak amacıyla derhal yürüyüşe geçti. Macar kralı I. Sigismund'un taktiksel önerilerini elinin tersiyle iten Jean, doğrudan Osmanlı kuvvetlerini hedef alan bir süvari taarruzu tertiplemeye karar verdi. Bu taarruz, başlangıçta, hafif silahlı süvari ve piyadelerden oluşan bir perdeleme kuvveti karşısında başarılı gibi görünse de, geride, dikili kazıkların arkasında bekleyen sağlam piyade formasyonunu delemeyerek gücünü yitirdi. Yapılan ikinci hücum da başarıya ulaşmadı. Çatışmalara katılmayan haçlı piyadesi, savaş meydanından kaçtı; birçok süvari Osmanlılar tarafından ele geçirilerek katledildi. Niğbolu Savaşı, Güneydoğu Avrupa'da esen Osmanlı rüzgârını dindirme hülyası kuran Hıristiyan krallarının umutlarını boşa çıkardı.

I. Bayezid komutasında Niğbolu'daki haçlı kuşatmasını kaldırmaya çalışan Osmanlı birlikleri, şehrin dışındaki düzlüklerde Hıristiyan kuvvetlere karşı bir savaş verdiler.

2 Muharebenin başında, Osmanlıların karşısına Macar piyadesini dikme teklifini ciddiye almayan Korkusuz Jean, esas itibarıyla Franko-Burgonyalı süvarilerden oluşan atlı bir kuvvete hücuma geçme emrini verdi.
3 Hıristiyan süvarisinin taarruzu, Osmanlı piyadesi karşısında elde edilen ehemmiyetsiz bir başarıdan sonra takılıp hızını kaybetti.
4 Osmanlı süvarisi, piyade hattını takviye ederek çok sayıda haçlı atlısını esir aldı ve geri kalan haçlı süvarisi, piyade ve ordugâhlarına doğru kaçmaya başladı.

vakit geçmeden yan çizdiklerinden, orduyu yönetme vazifesi, Korkusuz Jean ve ona bağlı Fransız askerî kadrosuna kaldı.

Haçlılar, 20 Nisan 1396'da Dijon'da toplandılar ve zahmetsiz geçen süratli bir yürüyüşle Orta Avrupa'yı kat ettikten sonra Haziran sonlarında Budin'e vardılar. Korkusuz Jean, refakatinde getirdiği birlikleri ve yol boyunca haçlılara iltihak eden askerleri burada bir ordu haline getirdi. Korkusuz Jean ayrıca, Osmanlı harp usullerine bizzat şahit olmuş kimselerin görüşlerini aldı ve Macar kralı I. Sigismund ve Fransız komutanlarla, nasıl bir strateji ve taktik izlenmesi gerektiğine dair fikir teatisinde bulundu. Sigismund dışında herkes, doğrudan Tuna nehrinin güneyinde kalan, Osmanlılara ait en yakın kale ve yerleşimlerin üzerine yürünmesi fikrinde birleşmişlerdi. Macar kralı, öne sürdüğü daha ihtiyatlı ve savunmacı tavırla, haçlıların, eli kulağında olduğunu tahmin ettiği Osmanlı istilasına karşı ülkesini korumasına yardımcı olacağını ummuştu. Fakat Macar kralının sesi, orduda hazır bulunan liderlerin kahir ekseriyeti tarafından bastırıldı.

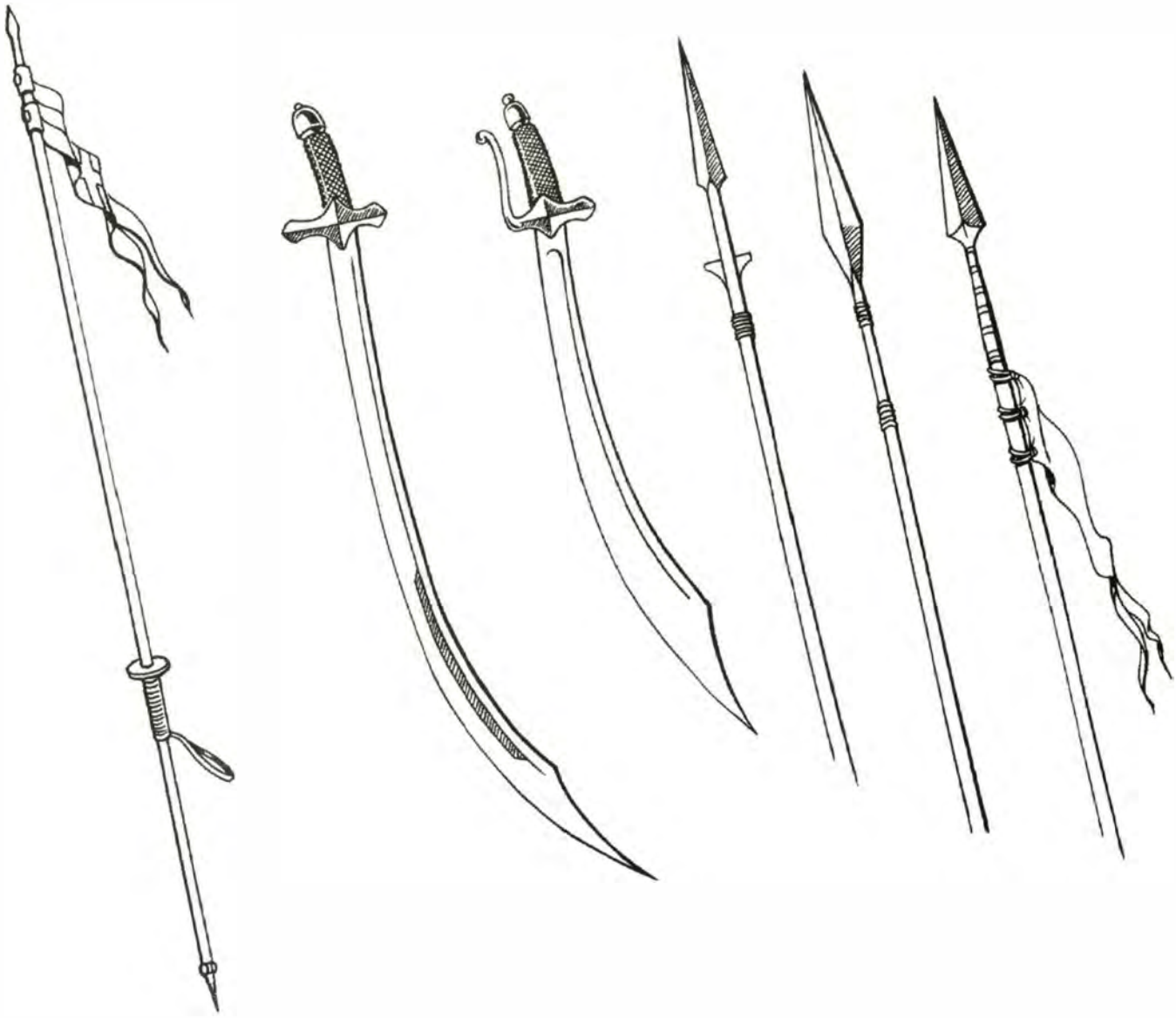
> *"Fransa krallığının her köşesine matem havası çöktü ... Lortlarımız, ölmüş olan iyi yürekli lortlar, şövalye ve refakatçileri ve bütün Hıristiyanlar şerefine şapellerinde kutsal ayinler icra ettiler ..."*
> *LE LIVRE DES FAIS DU MARÉSHAL DE BOUCIQUAUT*

Savaş

Osmanlı kalelerini hedef alan saldırılar, ilk başta hayli başarılı oldu. Vidin ve Rahova, haçlıların şiddetli taarruzlarına mukavemet edemeyip teslim oldular. Bununla birlikte haçlı zaferlerine dair havadisler, pek de uzun bir süre geçmeden, Bizans'tan arta kalanları ele geçirmekle meşgul Bayezid'in kulağına çalındı ve Osmanlı padişahı, batı ordusunun ilerleyişini durdurmak için derhal yola koyuldu. Görünüşe bakılırsa, Bayezid'in ordusuyla birlikte kuzeye doğru ilerleyişini, haçlıların ruhu bile duymamıştı. Esasen Korkusuz Jean, Osmanlıların varlığından, Niğbolu'dan yalnızca bir gün önce, Bayezid'in 6.4 km uzakta savaşmaya hazır şekilde beklediğini öğrendiği vakit haberdar olmuştu. Bunun üzerine Niğbolu'yu muhasara etmekle meşgul olan haçlılar, kuşatmayı kaldırarak bir meydan muharebesi için hazırlıklara giriştiler.

Korkusuz Jean, bir savaş meclisi toplanmasını emretti. Sigismund bu toplantıda, çoğunluğu piyade askerlerden oluşan kendi birliklerinin ve Orta Avrupa'dan gelen diğer birliklerin, öncü kuvvetleri teşkil etmesini ve Türk ordusunun ön hattında bekleyen başıbozuk yaya askerleri karşılamasını tavsiye etti. Hıristiyan piyadeler, savunma pozisyonu alarak Osmanlı ordusunu hücuma geçmeye kışkırtacaklardı. Osmanlı taarruzunu iki rakip piyade kuvvetinin sıcak temasa geçtiği anda yenilgiye uğratmak, ya da en kötü ihtimalle, geride bekleyen ağır Franko-Burgonya süvarisinin desteğiyle durdurmak mümkündü. İşte Franko-Burgonyalıların kabul etmemek için inat ettikleri strateji tam olarak buydu. Franko-Burgonyalılar arasında belki de en tecrübeli ve bilge lider olan Enguerrand de Couchy, Sigismund'un yanında saf tutsa da, Artoislı Robert, nüfuzunu ve saray nazırlığından gelen ağırlığını kullanarak Macar tarafının teklifini geçersiz kıldı. Robert, tıpkı haçlı komutanlarının büyük çoğunluğu gibi, savaş meydanlarının şahının, atlı şok taarruzu gerçekleştirebilen ağır süvari olduğu inancındaydı.

Piyadeler, kazıklardan örülü bir settin arkasında emniyet içinde beklerken, Franko-Burgonya süvarisi, insanın içine işleyen bir coşku ve heyecanla, doğrudan Türk hasımlarının üzerine atıldılar. İlk başta, bu atlı şok taarruzunun gücü, düzensiz Türk yayalarını kazıkların ardındaki mevzilerinden söküp atmakta başarılı olmuştu. Ne var ki, Türk hatları yılmadı ve ikinci süvari hücumunun tertiplenmesinden önceki kısacık sükûnet ortamında, hemen yeniden saf tuttular. Aslına bakılırsa, ikinci haçlı hücumu da etkili olmuştu; ama Türkler sebat ettiler. Bayezid'in süvari, piyade ve okçulardan müteşekkil intizamlı birlikleri karşı saldırıya geçtikleri vakit, haçlı askerleri çoktan elden ayaktan düşmüştü; her ne kadar, bazı Alman ve Macar piyade kıtaları bunların imdadına koşmuş olsa da, hepsi topluca hezimete uğradılar. Halen hareket edebilecek durumda olanlar, son bir gayretle savaş meydanından çekilmeyi denediler; fakat Tuna nehri, ricat yollarını bütünüyle kapamıştı. Neticede, o gün, bir nevi mezbahadan farksız hale

KENDİLERİNE HAS BELİRLİ bazı ölçü ve tarzlara sahip olsalar da, Osmanlı süvari silahları, batılı atlı askerlerin kullandığı mızrak, kargı ve kılıçlara hayli benzerdi. Bu silahların en meşhuru, kavis verilmek suretiyle keskin ağzı genişletilmiş eğri Osmanlı kılıcıydı. Bununla birlikte, tıpkı batılı süvarilerde olduğu gibi, hücum esnasında kargı, yakın dövüşler için kılıçlar en fazla tercih edilen harp aletleri olarak kaldılar.

gelen savaş meydanından kurtulabilenlerin sayısı pek fazla değildi.

Kaçıp hayatını kurtarabilenlerin başında Eflâklılar ve Erdelliler geliyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, bunlar zaten hiçbir surette çarpışmalara katılmamışlardı. Harbin seyrinin müttefiklerinin aleyhine döndüğünü gördükleri vakit, haçlıların yardımına gitmeyi akıllarından bile geçirmediler. Bizzat Kral Sigismund, Tuna'ya doğru geri çekilmiş; burada bindiği bir tekneyle ortalıktan sıvışmıştı. Savaş, belki de bir saat bile sürmeden, galip ve mağlup belli olmuştu.

Niğbolu Savaşı'nın, ne denli büyük bir hezimet olduğu kısa sürede anlaşıldı. Batıdaki savaş meydanlarında fidye uygulamasına alışık olan Franko-Burgonya savaşçıları, herhalde hiç tahmin etmedikleri bir şekilde, gözlerinin yaşına bakılmaksızın oracıkta katledilmişlerdi. Osmanlılar, Korkusuz Jean esir olarak ele geçirilene kadar zaten rehine almamışlardı; fakat bundan sonra da, padişahın emriyle tek celsede yüzlerce Hıristiyan askeri infaz edildi.

Çarpışmalara katılan muhtemelen 6000 haçlı muharibinden yalnızca 300 tanesinin hayatları bağışlandı. Bunlar, 200.000 dukadan fazla bir meblağa tekabül eden fidyelerinin ödenmesini müteakip, nihayet dokuz ay sonra evlerine dönebildiler. Osmanlı tarafı da, ağır zayiat vermişti. Hatta belki de, savaş sonrası gözleri dönmüşçesine kan akıtmalarının sebebi buydu; ama her halükârda, haçlı kayıplarının yanında Türklerinki devede kulak kalıyordu.

3. BÖLÜM

EMİR VE KOMUTA

Ortaçağ komutanları, savaş meydanına yön verebilecek teknolojik imkânlar bakımından pek talihli değillerdi. Bunun yerine, bilhassa kendilerinden daha kalabalık ordular karşısında, taktiksel yenilik ve esnekliğe bel bağlamak zorundaydılar.

Ortaçağda, feodal Batı Avrupa her cepheden saldırıya açıktı. Kuzeyde Tötonlar, pagan Prusyalılar, Livonyalılar ve nihayet Ruslarla mücadele sürüyordu. Kuzeybatıda Vikingler, batı sahil şeridinin altını üstüne getirmekle kalmamışlar; kıta içlerine sokularak Paris'e kadar dehşet saçmışlar; Konstantinopolis'e bile ulaşmışlardı. Rus topraklarındaki azametli nehirleri ve Akdeniz'i kat eden Vikingler, coğrafî anlamda da Avrupa'yı kuşatmışlardı. Güneyden dinî bir hışıyla yola çıkan İslam orduları, İspanya ve Sicilya'yı fethedip Fransa'da Poitiers'ya kadar ilerlemişler ve en sonunda

TEPEDEN TIRNAĞA ZIRHLI şövalyeler, Albi Haçlı Seferi'nde silahsız Katarları kılıçtan geçirirken. Naif perspektifi bir kenara bırakırsak, bu tasvir ortaçağ biniciliğini güzel şekilde canlandırır. Aşağı neredeyse dümdüz inen bacaklar, alçaktaki bir hedefe vurmak için gereken dengeyi sağlar. Bir nevi koltuk işlevi gören eyer, binici ve atın ivmesinin doğrudan kargının ucuna iletilmesine yarar.

İstanbul ve Yunanistan'ı zapt etmişlerdi. Doğuda ise, Macar ve Moğol güruhları akıllarına esen yerleri yakıp yıkmaktaydılar. Bilhassa hükümdarları tarafından çağrılmadıkça geri dönmeyi akıllarından bile geçirmeyen Moğollar, yağma ve talanı bir hayat biçimine çevirmişlerdi. Daha sonradan Hussitler, batılı feodal şövalyenin tahakkümüne karşı kendilerine has tedbirler geliştirmişlerdi.

Avrupa'yı tehdit eden ordular, nitelik bakımından hayli farklıydılar. Teknelere doluşup gelen Nors piyadelerinden, sayısal olarak büyük ölçüde dengeli piyade ve süvarilerden mürekkep hafif teçhizatlı İslam ordularına, bütünüyle süvari ağırlıklı bozkır savaşçılarından, ağır donanımlı Hussit savaş arabalarına kadar geniş bir yelpaze söz konusuydu. Ancak elleri altındaki farklı askerî unsurları ustalıkla kullanarak, silahlı gücünü düşmanın yumuşak karnına doğrultma becerisini gösterebilen batılı komutanlar, bu kitlelerin kıyımından kurtulabilmişlerdi. Aynı beceriyi sergileyemeyenler, muvaffakiyetsizliklerini hayatlarıyla ödemişler ve hükümranlık ettikleri ülkeler, galip kuvvetlerin topraklarına ilhak edilmişlerdi. Ortaçağ komutanları, savaşın cenderesinde, kendilerinden önce gelen veya sonra gelecek olan bütün askerî şahsiyetler gibi, temel bir meseleyle boğuşmak zorundaydılar: sınırlı kaynaklarla sınırsız başarılar kazanmanın bir yolunu bulmak.

Kavimler ve Feodalizm

Ortaçağ, Roma İmparatorluğu'nun ağır, ama önlenemez gerilemesiyle başladı. Köhnemeye yüz tutmuş imparatorluğun hudutlarının ötesinde hayat bulan topluluk ve ordular, tabiatları itibarıyla aslen kabilevî yapılardı. Ne yazık ki, bu topluluklar hakkında bilgi veren kaynaklar, içeriden gelen kabile mensupları yerine, yabancılar, yani bunların Romalı komşuları tarafından kaleme alınmıştır. Daha geç tarihler için, bazı kilise tarihleri de mevcuttur. Yine de, bu kaynaklara istinaden kabile savaşçılığının doğasına dair birtakım tespitler yapılabilir.

Ortaçağ kabileleri, esas itibarıyla, gayrı resmî aile bağları üzerine inşa edilmişti. Çekirdek ailenin geniş aileye evirilmesinden sonra, tekâmül, ailelerin birleşerek klanlar oluşturmasına kadar uzanmıştı. Bu klanlar, izdivaç yoluyla tesis edilen ilişkiler sayesinde, diğer klan kabilelerine bağlanmışlardı. Nüfuz sahibi ailenin reisi, yaptığı çağrı ve davetlerle, artık iyice dallanıp budaklanmış geniş aile fertlerini bir hücum seferine veya ortaklaşa savunmaya beklediğini duyururdu; fakat bu çağrı, mutlaka ikna veya vicdanen zorlama havası taşır; yasalara dayalı bir icbar içermezdi. Daha sonraları, seferlere katılma zorunluluğu norm biçimini aldı ve hükümdarlar, askerî celbe itaat etmeyenlere para veya ölüm cezası verebilir, ya da aynı sebeple, arazilerine el koyabilir hale geldiler. Bir aile lideri ne denli kudretli olursa, o nispette çok askere sahip oluyordu. Sakson Almanya'da, vaftiz edildikten sonra soyluluk kazanan *Jarl*lar[27], kalabalık ordular teşkil etmek için *fyrd* denilen (Fransa'da *Arriere-ban* adıyla bilinmekteydiler) dinç ve sağlam yapılı adamları silah başına çağırabilmekteydiler. Bu suretle bir araya getirilen savaşçı sayısı, temellük edi-

EZOTERİK NORMAN ARMACILIĞI, İngiliz kralı III. Edward'ın armasını kırmızı renkte, şaha kalkmış üç leopar şeklinde resmeder. İngiliz dünyasında bu tasvir, kırmızı zemin üzerinde, kendi doğal renkleriyle şaha kalkan üç leopara dönüşmüştür. Bu tasviri yaratan ortaçağ sanatçısı, üzerinde çalışabileceği adamakıllı bir leopar suretine sahip olmadığından, elimizde hayli fantastik üç aslan olduğu söylenebilir.

len arazi miktarıyla orantılıydı; 9. yüzyılda, Sakson İngiltere'sinde, beş ailenin geçimini sağlayabilen her toprak parçası başına bir savaşçının çıkarılması şarttı. Elbette karizmatik ve tuttuğunu koparan hükümdarlar, daha büyük ordular kurmaya muktedirdiler. Ne de olsa, bir savaşçının daha etkin bir liderin hizmetine girmek için bir kabileden diğerine geçmesi mümkündü. Daha geç tarihli Sakson toplumlarında ise, bir asilzadenin hizmetinden çıkıp diğerine girmek, ancak belirli bir bedel ödemek ve kraldan izin almak suretiyle gerçekleşebiliyordu. Savaşçılar, aynen Cengiz Han'ın muhtelif Asya kavimlerinden gelen insanları Moğol sancağı altında birleştirmesinde olduğu gibi, başarılarıyla temayüz eden başka bir klan veya kabile reisine katılmayı seçebilirlerdi.

Hükümdarlar, yani başlarında ayrıca, maişet ve saygınlıklarını doğrudan liderlerine borçlu olan, kendilerine gönülden bağlı hassa alayları (veya *huscarl*lar) besliyorlardı. Tabiri caizse, antik gelenek içinde, *De Bello Gallico*'da (Gal Savaşları) yiğitliğin kitabını yazan Caesar'a göre, bunlar icap ederse, başbuğlarını mezara kadar takip ederlerdi. Her bir birey, maddi imkânları nispetinde malik olabildiği ve ufaklığından beri birlikte büyüyerek ünsiyet kesp ettiği silahını yanında getirirdi. Bazı kayda değer istisnaları olsa da, bu usul, genellikle silahlı ayaktakımlarının teşekkül etmesine yol açmıştı. Ortak bir dava uğruna veya sadece açgözlülüklerinden bir araya gelen bu güruhlar, ganimet (asker maaşı diye bir şeyin henüz ismi bile yoktu) veya şan şöhret elde etmek, ya da aynı anda ikisine birden sahip olmak için savaşıyorlardı.

> *"Sergiledikleri olağanüstü cengâverliğin izahı, sahip oldukları şaşılası cesaretti. Geniş bir ırmağı kolayca aşmak, dişini tırnağına takarak sarp yamaçları tırmanıp, böylesi zor şartlar altında muharebeye hazır hale gelmek ancak kahramanların yapabileceği işlerdi."*
> JULIUS CAESAR

Kabile Yapısı

Kabile orduları, ekseriyetle hayli ürkütücü bir dış görünüşe sahipti; fakat iptidaî komuta yapıları sebebiyle, hantal ve etkisiz olmaktan kurtulamıyorlardı. Bu ordularda bulunan bazı insanların, örneğin on veya yüz kişiden mürekkep birliklerin başında alt kademeli komutanlar olarak kaydedildiği doğrudur. Bu tertibat, Sakson, Viking, İrlanda ve Prusya orduları için bilhassa geçerlidir. Kabile esaslı askerî sistem, zaman içinde hükümdarın, bir aileden, mülkiyetinde bulundurduğu arazinin miktarı nispetinde asker beklediği bir yapıya dönüştü. Kabile reisi, en basitinden veraset yoluyla, ya da Moğol kabilelerini bir çatı altında birleştiren Cengiz Han gibi, karizma ve zekâsını öne çıkararak önderliğini pekiştirebilirdi. Ya da Sakson hükümdarlarında olduğu gibi, bir meclis eliyle kral ilan edilebilirdi.

Roma İmparatorluğu'nun resmî yapıları, başkentten gelen para, mühimmat, talimat, memur tayinleri ve destek kıtalarının arkasının kesilmesiyle yavaş yavaş çöküntüye uğradı. Post-Roma toplumu başının çaresine bakmak mecburiyetindeydi; güçten düşmüş Roma hükümetinin en ciddi sınavı başlamıştı. Bununla beraber, ellerine alenen böylesi bir emir geçen İngiltere'dekilerin durumu bir yana konulursa, ortalarda "artık kendi başınasınız" diyen açık bir talimat yoktu. Şüphe, şaşkınlık ve münakaşa herkesi sarıp sarmaladı ve yalnızca, geç Roma döneminde *duces* adıyla bilinen (dük kelimesinin atası) en güçlü liderler ayakta kalabildi. Bunlar da, tıpkı kabile reislerinin yaptığı gibi, ordularını kendilerine candan bağlı şahsî maiyetlerinin etrafında kurdular.

Hiç kuşkusuz, Roma-sonrası liderler arasında en fazla temayüz edeni Charlemagne olmuştu. Charlemagne, Childeric tarafından kurulduktan sonra, Katolik Hıristiyanlığa geçen Clovis döneminde semiren ve Charles Martel tarafından Arap istilasına karşı korunan Frank krallığını tevarüs etmişti. 768 yılında tahta çıkan Charlemagne, kırk altı yıllık saltanatı müddetince, Frank kraliyetini Danimarka'dan Pireneler'e, Roma'nın doğusundan tekrar kuzeyde Danimarka'ya kadar genişleterek İsviçre ve Bavyera'yı ve Avusturya'nın bazı kısımlarını hâkimiyeti altına aldı. Bu fetihler, neresinden bakılsa, en az bin sene sonra Napoleon'un ortaya çıkışına kadar emsali olmayan bir başarı demekti.

Charlemagne, yönettiği devasa topraklarda, sahip olunan arazi karşılığında merkezî iktidara, yani krala askerî hizmet verilmesi gerektiği fikrini pekiştirdi. Kral, bu rüşeymî feodalizmden istifade ederek topraklarını genişlettiği gibi, ordularının muazzam bir yekûna ulaşmasını sağladı. Charlemagne'nın uyguladığı model, diğer hükümdarlar tarafından da benimsendi ve feodalizm, bölgeden bölgeye arızî farklılıklar gösterse de, salgın hastalık misali, çabucak her tarafa yayıldı.

Kraliyet ve Mezhep Savaşları

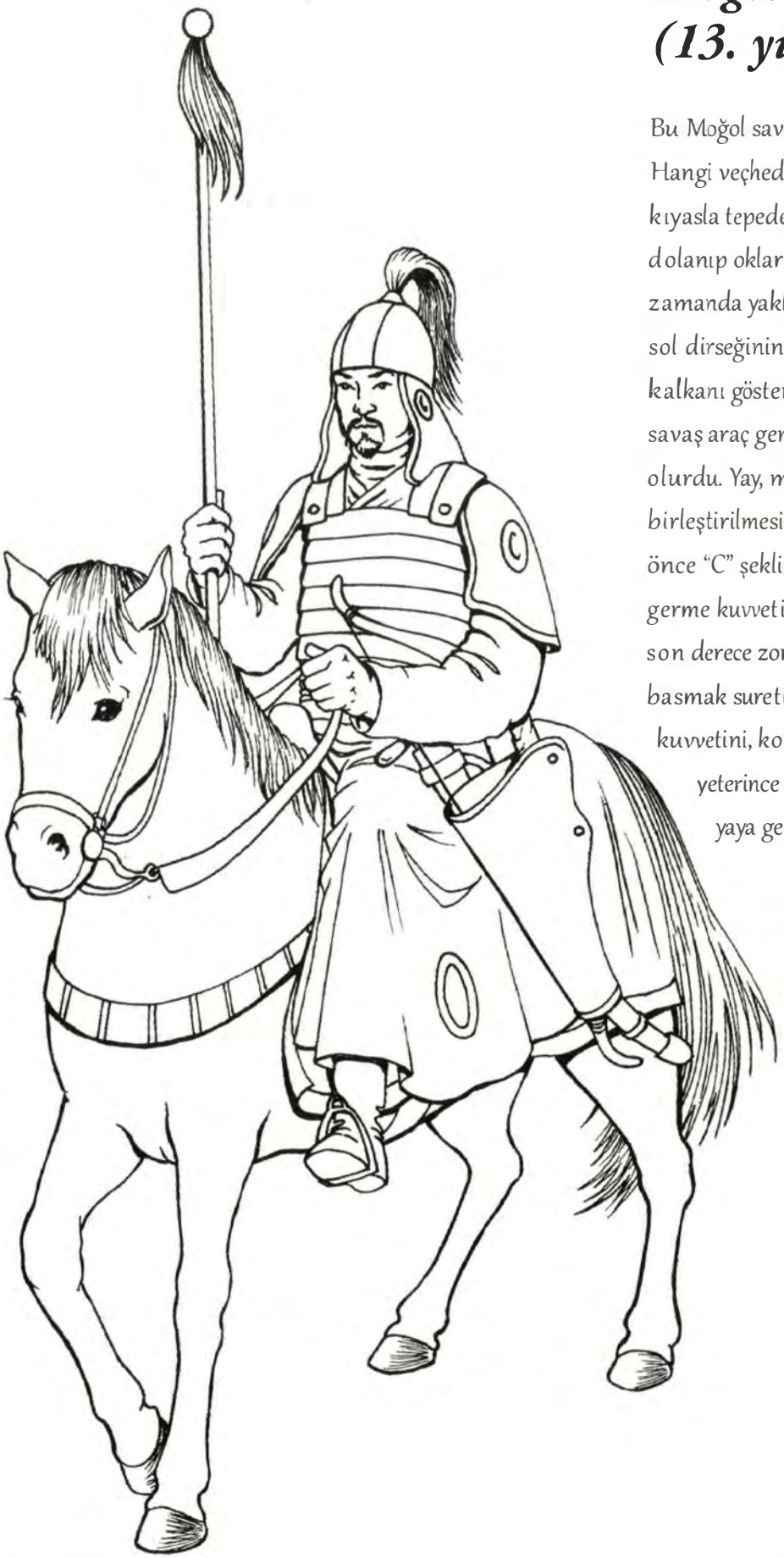
Ortaçağ Avrupa'sında, mütemadiyen şekil değiştiren evlilik ittifakları ve siyasî iktidarın miras ve vasiyet yoluyla el değiştirmesi, irili ufaklı birçok çatışmanın doğmasına yol açmıştı. Aquitaineli Eleanor, Fransız kralı VII. Louis'yi terk edip İngiltere tahtının sahibi II. Henry ile evlendiği anda, Batı Avrupa'daki kuvvetler dengesini alt üst etmişti. Bu izdivaç, bir gecede, Fransa'nın güneybatısında kalan Aquitaine eyaletini İngiliz kralının egemenliğine verdi. Benzer şekilde, Eleanor'un Kastilyalı adaşı, ağabeyinin Gaskonya'nın yarısı üzerindeki tartışmalı egemenlik iddiasını I. Edward'ın zifaf yatağına taşıdı. Bu iki evlilik nedeniyle, daha bu dönemde Yüz Yıl Savaşları'nın temelleri atılmış oldu. III. Edward'ın, aralarında bu toprakların da bulunduğu bazı yerler için, Fransız hükümdarına haraç vermeyi kesmesi savaşın patlak vermesine sebep oldu. Kendi namına siyasî nüfuz elde etmeye hevesli Katolik kilisesi, Avrupa'daki çatışmalara taraf olan başka bir kuvvet odağıydı. Kilise, Baltık haçlı seferleri[28], İspanyol *reconquista*sı[29], Kastilya Veraset Savaşları ve Pireneler'deki Albi haçlı seferinde, kâfir, mutezil ve özgürlükçü kitleleri veya bunun gibi siyasî muhaliflerini kılıç zoruyla yola getirmeyi denedi. Dinî taassup kraliyet entrikalarıyla birleşince, ortaçağ Avrupa'sı, çekişme ve mücadelenin bir türlü dinmek bilmediği bir yer halini aldı.

Avrupa'da Moğol İstilası: Leignitz 1241

Cengiz Han ve Moğolların hikâyesini anlatan bir sinema filmi, şayet yaşananlar gerçek olmasaydı, hayal mahsulü bir kurmaca yaftasından ilelebet kurtulamazdı. Cengiz Han, Timuçin adıyla dünyaya gelmiş; daha sonradan Moğolların ulu hakanı

CHARLEMAGNE VE ŞÖVALYELERİ, *haç yolculuğu vesilesiyle Aix-la-Chapelle'den ayrılıp Santiago de Compostela'ya giderken. 12. yüzyıla ait bu tasvirdeki ayrıntılar, ressamın yaşadığı devrin gerçeklerini yansıtmaktadır. Bu sayede, şövalyenin başlıca silahı olan kargının yanı sıra, dönemin at koşumlarına dair bir intiba edinebilmek mümkündür.*

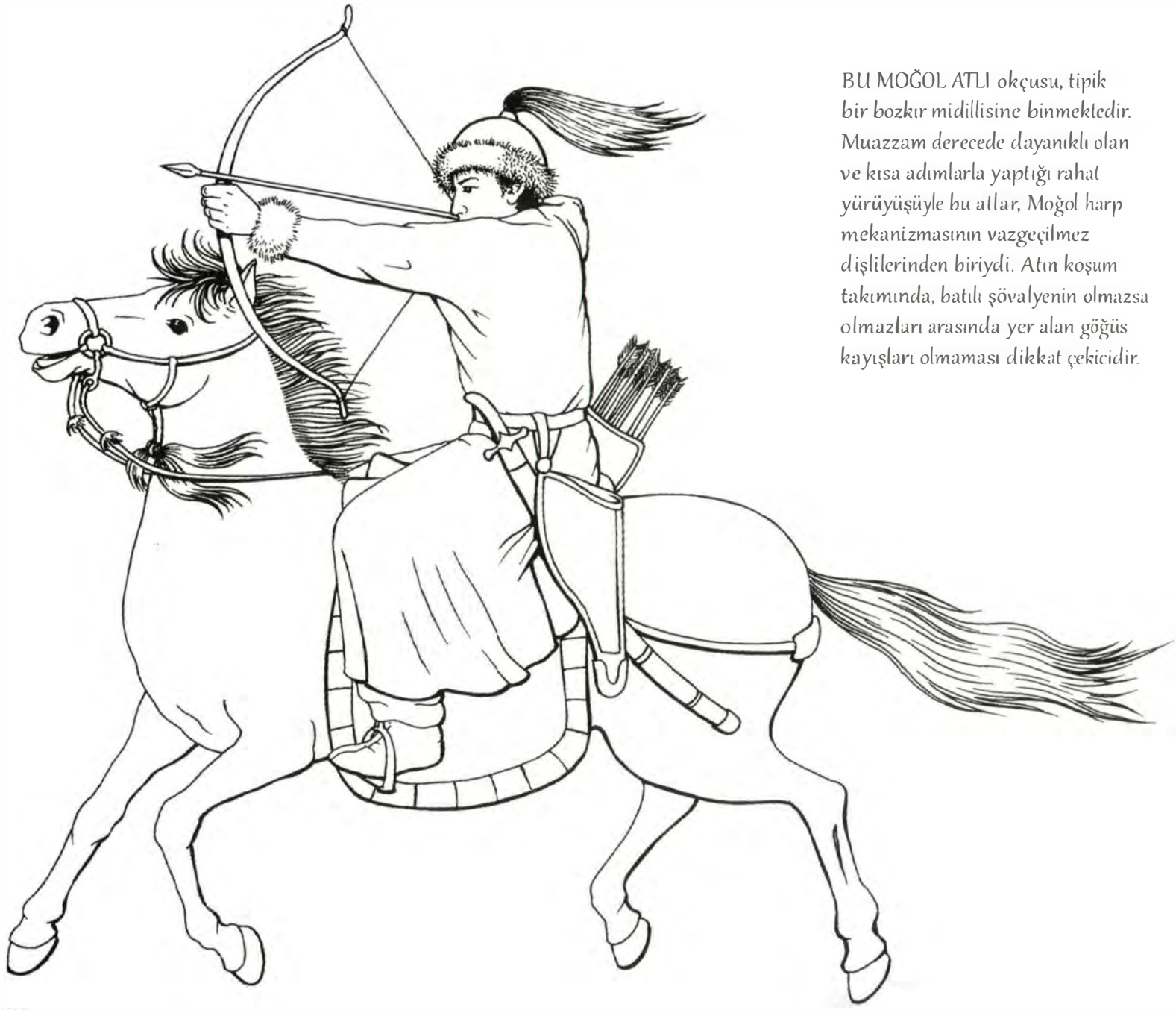
Moğol Ağır Süvarisi (13. yüzyıl)

Bu Moğol savaşçısı, tümeninin alemini taşımaktadır. Hangi veçheden bakılırsa bakılsın, batılı düşmanlarına kıyasla tepeden tırnağa farklıdır. Esas taktiği, etrafında dolanıp oklarıyla iyice bunalttığı hasmına en uygun zamanda yaklaşıp kargısına başvurmaktı. Bu çizimde, sol dirseğinin hemen altına taktığı ufak ve yuvarlak kalkanı gösterilmemiştir. Yanında bulundurduğu savaş araç gereçleri arasında, yedek ok ve yay kirişleri olurdu. Yay, muhtelif materyallerin zamklanarak birleştirilmesiyle imal ediliyordu. Kiriş geçirilmeden önce "C" şeklinde olan yay, bilinen formuna, kirişin germe kuvveti sonucunda kavuşurdu. Kiriş geçirme son derece zor bir işlemdi; kirişin alttaki ucunu ayakla basmak suretiyle aşağıda tutarken, vücudun tüm kuvvetini, kol, bacak ve mide kaslarını kullanıp yayı yeterince eğip sıkıştırarak, kirişin diğer ucunu yaya geçirmek gerekliydi.

mertebesine yükselince bu herkesçe maruf ismi almıştı. Hükümdar olmadan önce, çileli olduğu kadar silik bir hayat yaşamıştı. Babasının, daha önceden öldürdüğü bir adamın aşireti tarafından katledilmesi üzerine, ailenin geri kalan fertleriyle kaçmak zorunda kalmıştı. Cengiz Han, böylesi meşum bir başlangıçtan, ne kendisinden önce ne kendisinden sonra, kimsenin başaramadığı ölçüde heybetli bir kara imparatorluğu inşa etmeyi başardı.

Moğol ordularının esasını, kargı, yay ve mızrak taşıyan atlı askerler oluşturuyordu. Bu Moğol savaşçısı, alelade bir zırhsız avcı askeri olabileceği gibi, hasmına, en az bir ortaçağ şövalyesi kadar gaddarca saldırabilen zırhlı bir süvari de olabilirdi. Moğol atlıları, vergi mukabili çeşitli kabilelerden yollanan benzer teçhizatlı süvariler veya çoğu vakit Çinlilerden seçilen bazı uzman kıtalarca takviye edilirdi. İki hasletleri, Moğol ordularını, çağdaşı diğer askerî yapılardan belirgin biçimde ayırıyordu. Kumanda kabiliyetini temelden sağlamlaştıran iki anahtar unsur: birbirlerinden hayli uzakta yer alan askerî kolları eşgüdüm içinde sevk ve idare edebilme ve savaşın en kızıştığı anlarda bile, ordu üzerinde komutayı muhafaza edebilme.

Moğolların Avrupa'ya girişi, düşmanlarının nazarında, iblisin yeryüzüne inmesi gibi bir şeydi. Ortaçağ zihniyetinde, uçsuz bucaksız bozkırlardan kopup gelen bir Moğol ordusu, hakikaten de, Tanrı'nın gazabına uğramak demekti (ileride göreceğimiz gibi, bu düşüncede haklılık payı yüksekti). Aslına bakılırsa, Avrupa'nın istilası, çok daha şümullü bir Moğol planının bir parçasından ibaretti. 1227'de

BU MOĞOL ATLI okçusu, tipik bir bozkır midillisine binmektedir. Muazzam derecede dayanıklı olan ve kısa adımlarla yaptığı rahat yürüyüşüyle bu atlar, Moğol harp mekanizmasının vazgeçilmez dişlilerinden biriydi. Atın koşum takımında, batılı şövalyenin olmazsa olmazları arasında yer alan göğüs kayışları olmaması dikkat çekicidir.

VIKTORYAN DÖNEME AİT bu ağaç baskı, Moğolların veya Macarların kullandığı silah ve teçhizatı hatalı şekilde tasvir eder. Bununla birlikte, yine de, tarafların bodoslama birbirlerine girdikleri durumlarda yaşanmış olması icap eden habis kapışmanın doğasını iyi ifade etmektedir.

Cengiz öldü ve Ögeday, 1229'da babasının yerine ulu hakan oldu. Babası, Moğol kabilelerini birleştirmeyi ve bozkırların efsanevî Harezm İmparatorluğu'nu yıkmayı başarmıştı. Bununla yetinmeyerek, Chin ve Sung hanedanları arasında bölünmüş Çin'de fetihler yapmaya başlamıştı. Başkent Karakurum'u kuran da Cengiz Han'dan başkası değildi. Ögeday, tevarüs ettiği imparatorluğun bütün önde gelen şahsiyetlerini davet ettiği bir meclis topladı.

Moğol ordularının, çoktan Karadeniz sahillerinde Gürcistan'a kadar ulaşmış olduğu haberleri ayyuka çıkmıştı. Ögeday, Çin'deki fetihlere devam edeceğini duyurdu. Avrupa'daki topraklar, Cengiz Han'ın torunu Batu'ya bırakıldı. Batu'nun hizmetine ayrıca bir miktar takviye kuvvet yollandı: son fethedilen bölgelerdeki kabilelerden alınan savaşçıları talim ve terbiye etmek için yollanan en seçme komutan ve askerler. Böylelikle Batu'nun ordusu, 50.000 tecrübeli Moğol, 20.000 mükellef kabile savaşçısı ve bunlara ilaveten Çinli ve İranlı uzman kıtalarına sahip olmuştu. Bu şekilde, her biri 10.000 kişiden oluşan yedi *tümen* kurma imkânı vardı. (Moğol ordusu, onar kişilik *arban*, on *arban*lık *jagun*, on *jagun*luk *minghan* ve on *minhang*lık *tümen*lere bölünmüştü.)

Avrupa'da hüküm süren dar kafalı çekişmeler, burada ortaklaşa bir tepki verilmesinin önüne geçmişti. Papa ve Kutsal Roma imparatorunun arası alabildiğine açıktı ve bu ikiliden hiçbiri, en ön safta bekleyen Macar kralı IV. Béla'ya destek birlikleri gönderebilecek vaziyette değildi. Macar kralının vassalleri birbirine düşmüştü ve Béla'nın komşuları, fırsattan istifadeyle Macar topraklarından kendilerine bir hisse koparabilme umuduyla yangına odun atmaktan geri durmuyorlardı. Kuzeyde, Lehistan

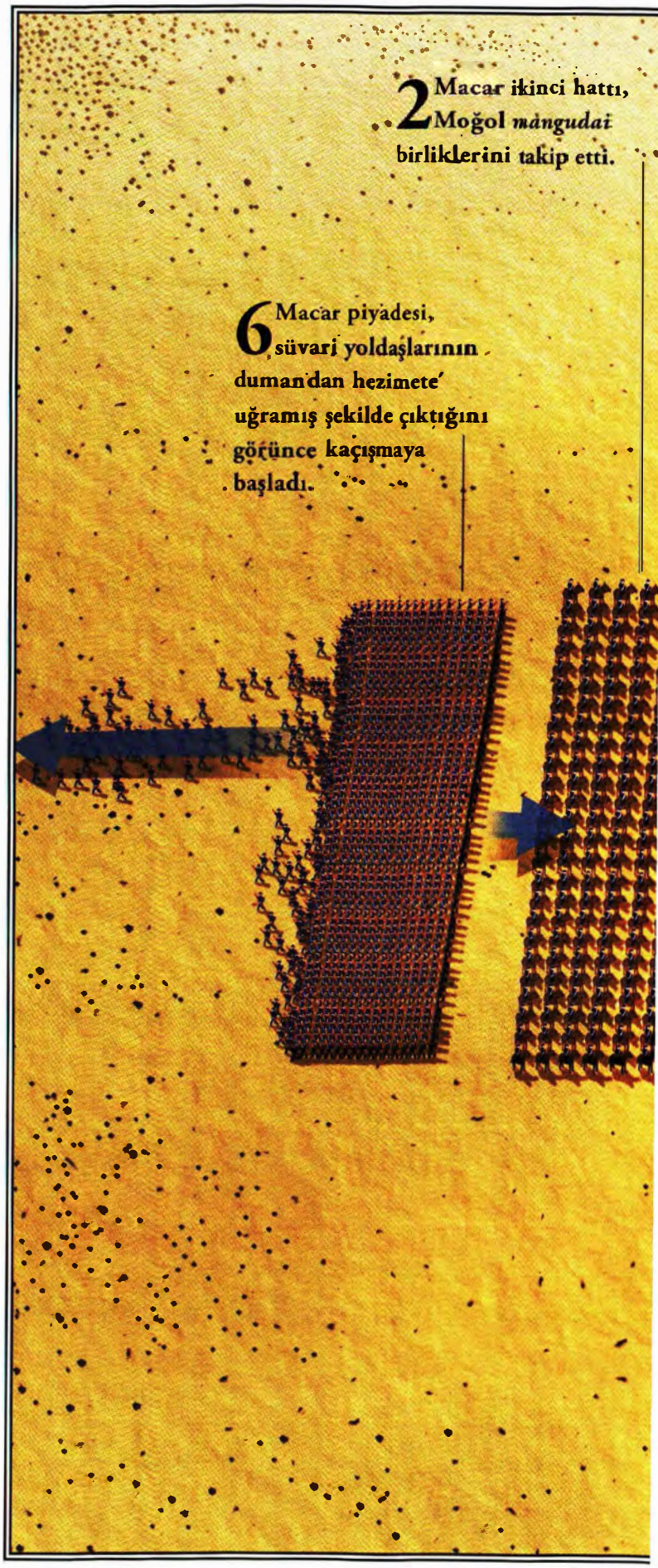
Leignitz Savaşı

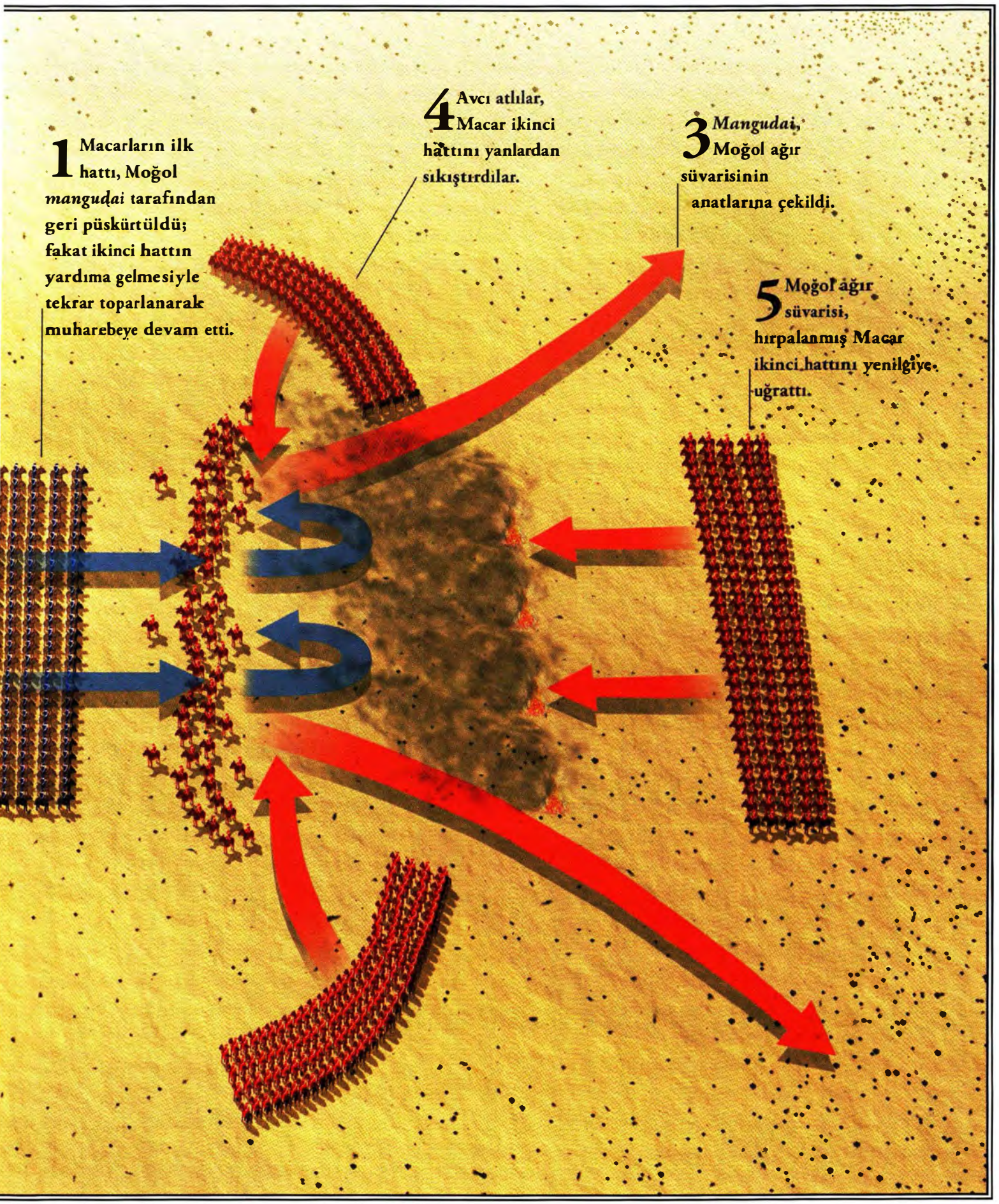
1241

Batılı şövalyenin geleneksel taktiği, düşman ordusunun kalbine doğru tepeleme, vahşî bir süvari hücumuna kalkmaktı. Moğollar, Leignitz'de, bu taktiği kendi lehlerine kullandılar. Bu maksatla Macarların ilk hattını, kendi *mangudai* – sahte ricat taktiği için özel eğitilmiş hafif atlılar – birlikleri üzerine hücum etmeye kışkırttılar. *Mangudai*, ilk Macar dalgasını geri püskürttükten sonra, arkadan gelmekte olan ikinci Macar hattı karşısında göstermelik bir yenilgi yaşayıp kendi ağır süvarisinin cenahlarına çekilecekti. Macarların ağır atları, hasımlarının çevik bineklerini yakalamayı beceremedi ve hücuma kalkmış olan şövalyeler, kendilerini bir anda, her taraftan üzerlerine ok yağdırıp kargaşa yaratan Moğol avcılarının kucağında buldular. Neden sonra, Moğol ağır süvarisi harekete geçerek çoktan enkaza dönüşmüş düşmanının üzerine atıldı. Dahası Moğollar, dumandan bir sis perdesi oluşturarak şövalyelerin akıbetini diğer silah arkadaşlarından gizlediler. Gerçekten, Macar piyadesi, şövalyeler hezimete uğramış vaziyette dumanı yarıp geri kaçmaya başlayana kadar neler döndüğünü anlamadılar. Bu esnada yaşanan şaşkınlık ve kargaşa, piyadenin de bozularak kaçmasına sebep oldu.

Moğollar, düşmanlarının önce birlikteliğini, sonra maneviyatlarını bozarak savaş meydanlarından galip ayrılırlardı. Moğolların bu sahada sahip olduğu kanlı şöhret, henüz savaş başlamadan, birçok düşman askerinin korkudan dizlerinin bağının çözülmesine sebep oluyordu.

1 Macarların ilk hattı, Moğol *mangudai* tarafından geri püskürtüldü; fakat ikinci hattın yardıma gelmesiyle tekrar toparlanarak muharebeye devam etti.
4 Avcı atlılar, Macar ikinci hattını yanlardan sıkıştırdılar.
3 *Mangudai*, Moğol ağır süvarisinin anatlarına çekildi.
5 Moğol ağır süvarisi, hırpalanmış Macar ikinci hattını yenilgiye uğrattı.

krallığı, kendine bağlı düklerin fazlaca kuvvet temerküz etmesine ses çıkaramamış basiretsiz bir kralın yönetiminde iyice çaptan düşmüştü. Bu lakayıt hükümdarın varisi, o sıralarda, ülkede iktidarını yeniden tesis etmek için çabalayıp durmaktaydı.

Moğollar, çok büyük ölçekli bir kıskaç harekâtı tasarlamışlardı. Ordunun takriben çeyreği, Macar ordularını Güney Rusya steplerine çekebilmek maksadıyla kuzeye yollandı. Lublin, Zawichost ve Sandomierz (Sandomir) zapt edildi. Ne var ki, istila haberleri öylesine ağır yayılmıştı ki; beklenen tepki hiçbir zaman gerçekleşmedi. Güneyde ise, Batu önderliğindeki ana ordu, Karadeniz'in kuzeybatı sahilinde Erdel'i yakıp yıktı. Bu esnada Moğol birlikleri, Karpat dağlarındaki üç geçidi zorladılar; Tuna ve Tisza nehirleri, ülkenin iç kısımlarına erişen koridorlar haline geldiler ve Batu, çağlayan bir ırmaktan daha hızlı, bir anda Peşte önlerinde bitiverdi.

Macar kralı Béla, Moğol tehacümü karşısında batıya sürülen Kumanların kendi topraklarına yerleşmesine izin verdi; Kumanlar, Macarların doğu sınırlarını sağlama alacaklardı. Acımasız Moğol ilerleyişinin yaklaştığına dair şayialar kulaktan kulağa yayılmaya başladığında, Béla ordusunu ve bir araya getirebildiği kadar müttefik kuvvetini topladı. Bağlaşıklar gelmişti gelmesine; ama Béla'nın askerî yönetimine girmeye razı değillerdi. Dahası, Kumanların derhal sınır dışı edilmesini talep ettiler; sınır hattı yarıldı; baronlar, zamansız bir ağız dalaşına giriştiler ve Moğol kasırgası ülkeyi teslim aldı. Sadece üç gün sonra kötü havadisler Budin'e ulaştığında, Moğollar kente otuz kilometreden daha yakındılar. Kuman savaşçıları, hasetçi Macar zadegânının reislerini katlettirmesi üzerine, geçtikleri yerleri yakıp yıkarak uzaklaştılar. Béla olduğu yerden ayrılmadı; Moğol tehlikesi bu denli yakınken soylular kendisini bırakıp gidemezlerdi. Moğollar, kuzeyde Kraków taraflarına yöneldiler; sonra da geri çekilmeye başladılar. Leh idareci, Moğol kuvvetlerini takibe başladı; Moğollar da, ele geçirmiş oldukları esirleri geride bırakarak sözde bir bozgun havası tezgâhladılar. Leh yönetici, hareketine devam ederek kayınpederi Béla'nın yardımına koşturdu. Moğollar, Lehleri tuzaklarına düşürmüşlerdi. Leh ordusu, şehirlerinin güvenli surlarının yaklaşık 39 km uzağında, neredeyse son neferine kadar Moğol ok yağmurunun altında telef oldu. Bir sonraki menzil, Kraków'un kuzeyinde kalan Wrocław'dı (Breslau); fakat Moğollar, Odra (Oder) nehrini aşıp şehre saldırma hazırlıkları yaparken, gözcüler oyuna katılmak isteyen yeni bir ordunun arz-ı endam ettiğini haber vermişlerdi. Silezyalı Henry, kuzeyli asilzadeleri toplamıştı ve Leignitz'de Bohemyalı Wenceslas'ı beklemekteydi. Moğollar, Napoleon dönemini araştıranların zihinlerinde tasavvur etmekte hiç zorlanmayacakları şekilde, Wenceslas ve 50.000 adamının Henry kuvvetleriyle birleşmesine vakit tanımadan hemen harekete geçmeye karar verdiler. Bohemyalı kumandan bir günlük mesafedeydi, ne fazla ne de az. Moğol birlikleri, Wrocław'a uğramadan ileri atıldılar ve 9 Nisan 1241'de silahlar çekildi.

Henry ordusu, tek kelimeyle karmaşıktı; orduda en iyisinden en kötüsüne her türlü askeri bulmak mümkündü: Bir tarafta milis birlikler ve vergi mukabili celp edilmiş piyadeler, öte tarafta feodal şövalyeler ve uşakları. Sayıları çok az olsa da, bir miktar St. Jean ve Tapınak şövalyesi de orduya katılmıştı. Ama çok daha mühimi, efsanevî Töton şövalyelerinin, büyük reislerinin riyasetinde Silezya ordusunda hazır bulunmasıydı. Bu sonuncu grupla birlikte toplam sayı 20.000'i bulmuştu. Henry kuvvetleri dört kola bölünmüştü; piyadelerin tamamı bir kısımda toplanırken, merkezde bulunan Töton şövalyelerinin her bir kanadına diğer feodal kıtalar konuşlandırılmıştı.

Moğollar, muharebe hattının en ön kısmına, sahte ricat manevraları tertip etmek üzere eğitilmiş bir *mangudai* birliği yerleştirdiler. Bunların her iki cenahında, ok ve yayla taciz saldırılarının yanı sıra, kargılı hücumlar gerçekleştirebilen intizamlı hafif süvari alayları mevcuttu. *Mangudai* birliğinin hemen gerisine, en az hafif süvari kadar etkili taciz harekâtı yapabilen, ama bunun ötesinde, topyekûn cephe saldırılarına girişebilen ağır süvari konuşlandırıldı. Muharebe, Silezya hafif süvarisinin *mangudai* birliğine hücum etmesiyle başladı; bunlar geri püskürtülmelerine rağmen, artlarından gelen diğer kolların etrafında tekrar birleşerek toplu taarruzdaki yerlerini aldılar. Ön cephedeki Moğollar, sunî bir bozgun ortamı tertipleyerek Silezyalıları Moğol kalabalığının içlerine kadar çektiler. Kaçan hasımlarını

kovalayan şövalyeleri ana kuvvetlerinden daha da tecrit edebilmek maksadıyla, süvari hücumunun gerisine kesif bir duman bulutu salındı. Moğol cenahları, düşmanını sıkıca çembere alarak kanatlardan ok yağdırdı. Ok sağanağını müteakip ağır zırhlı Moğol atlıları, yorgunluktan bitap düşmüş Hıristiyanların üzerine çullandı. Bir Silezya kolu, kendine çekidüzen verip baştan tertiplenmeye teşebbüs etse de, bu hamleleri, silah arkadaşlarını savunmasız bırakmak dışında bir işe yaramadı ve nihayetinde, kutsal tarikat savaşçıları da dâhil olmak üzere, bütün Hıristiyan ordusu feci bir hezimete uğradı. Duman perdesinin arkasında, süvari kuvvetlerinin akıbetinden bîhaber bekleyen piyadeler, bozguna uğramış şövalyelerin peşlerindeki Moğol atlılarıyla karaltılar halinde kendilerine yaklaştıklarını görünce kaçmaya başladılar. Silezyalıların kaçışı, bir müddet sonra hunharca bir katliama dönüştü. Hezimetin haberini alan Wenceslas, vakit kaybetmeden geldiği yerden geri döndü ve karşılarında hiçbir güç kalmayan Moğollar, Odra vadisinde taş üstünde taş bırakmadılar.

Güneyde, Budin'de aynı gösteri bir kez daha sahnelendi. Moğollar, geri çekilmeye başladılar; belki de, Macar ordusunun gerçekten de çok kalabalık olduğunu düşünmüşlerdi. Béla'nın asilzadeleri, gözdağı vererek yalpalattıkları düşmana saldırmanın tam zamanı olduğu kanaatindeydiler. Neticede Macar kralı, 100.000 kişilik devasa ordusuna ricat edenleri takip etme emrini verdi.

Leignitz savaşının ertesi günü, başka bir Moğol ordusu, 805 km güneyde Erdel ordusunu yenilgiye uğratıp Hermannstadt'ı yerle bir etti. 11 Nisan'da, Mohi Savaşı'nda, merkez hattında bulunan Batu, birden geri dönerek kendisini takip eden Macarları ortadan kaldırdı. Böylece Moğollar, yalnızca üç gün içinde üç ayrı orduyu mahvederek, belki de sayıları 150.000'i bulan muharip bir kitleyi katletmişti. Avrupa, bütünüyle Moğolların insafına terk edilmişti. Gelgelelim, Ögeday'ın vakitsiz ölümü, tahta kimin geçeceğini belirlemek isteyen Moğol güruhlarının anavatanlarına dönmesini zorunlu kıldı. Bu askerî hareketlilik döneminde, en az altı Moğol ilerleme hattı tespit edilebilir. Her bir kolun 10.000 adamlık birer *tümen*den oluştuğu, Batu'ya ise iki *tümen*lik bir kuvvet tahsis edildiği kabul edilirse, istila için başlangıçta öngörülen 70.000 sayısı teyit edilir. Ne yazık ki, bu askerî kolların hareketlerini nasıl koordine ettiği bilinmemektedir.

Askerî Kaynaklar

Feodal toplumun en tepesinde kral bulunuyordu. Tecrübesiz bir kral, kraliçe veya henüz çocuk yaşta bulunan hükümdarın yerine, egemenler meclisi tarafından tayin edilen bir saltanat naibi hüküm sürebilirdi. Kral veya saltanat naibi, bizzat sefer ordusunun başına geçebildiği gibi, kendi yerine bir ordu komutanı (mareşal) veya vekil atayabilirdi. Ordu, muhtelif derecelerde asilzadelerden, bunların maiyetlerinden ve ücretli askerlerden oluşuyordu. Feodalizm, devlet iktidarını kralın şahsiyetiyle mezcetmişti. Kral, askerî yükümlülüklerini yerine getirmekte ihmal gösteren şövalyelerin mülklerini ve unvanlarını geri alabilirdi. Keza, külliyetli para cezalarının uygulanmasına da sıkça rastlanırdı.

Bir kralın tasarrufundaki askerî imkânlar, çoğunlukla seleflerinden devraldıklarından fazla olmazdı. Bir askerî liderin, yeni bir silah icat etmesi veya yepyeni bir organizasyonla boy göstermesi; dahası bu yenilikleri tatbik sahasına koyabilmesi, en iyimser ifadeyle, hayli ender yaşanan bir durumdu. Ne de olsa, insan ömrü, bunların her ikisini birden yapabilmek için kısaydı. Ortaçağ toplumunda hâkim üretim yöntemleri, hızlı değişimin önünü tıkayan başka bir etkendi. Ele aldığımız dönem ilerlemesine rağmen, teknolojik değişim, toplumun daha fazla silah ve mühimmat imal etmesini sağlayacak mikyasta bir ilerleme getirmedi. Daha fazla servet ve insan, askerî değişimin itici kuvvetleri olarak tebarüz etmişti; ama öte taraftan, daha gelişkin savunma araçlarına sahip olmak için gösterilen gayret, her gün daha fazla zaman ve kaynağa mal oluyordu.

Feodal maiyetler, lortlarına ve bu vesileyle krala kırk gün boyunca hizmet etmekle mükelleftiler (bu sürenin, ekim ve hasat arasında geçen zamana tekabül ettiği kabul edilirdi). Bu mühletin sonunda evlerine dönmekte serbesttiler. Kırk gün esası, uzun vadeli bir sefer tertip etmeyi oldukça güçleştiriyordu; bu durumda, ücretleri kral tarafından ödenen kiralık askerler istihdam etmekten başka çare yoktu. Bu paralı erler, feodal hizmet süreleri dolan lortlar ve maiyet efradıyla aynı kişiler olabilirdi; ya da başıboş vaziyette dolaşıp duran savaşçı takımların reisleri

hizmete alınırdı. Lort veya reis, yapılan sözleşme gereğince, genellikle 200–400 kişiden mürekkep birlikler temin etmeyi taahhüt eder; askerî hasletleri açıkça tavsif edilen bu askerler, gün başına belirli bir ücret veya ganimet elde etme hakkı karşılığında hizmeti kabul ederlerdi.

Barış antlaşmaları, bu kiralık bölükleri bir anda hükümsüz bırakıyordu. Bu askerlerin birçoğu, doğal olarak pençesine düşecekleri sefaleti beklemektense, işlerinin başında kalmayı tercih ederlerdi; ama elbette, bu sefer sadece kendi hesaplarına. Ücretli bir bölük, pekâlâ bir dizi kaleyi zapt ederek buraları mesken tutabilir ve himaye ücreti namıyla, çevre ahaliden gönlünce para koparabilirdi. Halkın daha fazla para verebilecek takati kalmadığından emin olduklarında ise, kalkıp başka bir yere hareket edebilirlerdi. Bu bölükler, nispeten karmaşık teşkilatlardı. Bu insanların arasında kâtipler, muhasebeciler ve ganimeti bölüp önceden belirlenmiş bir oran dâhilinde paylaştıran bir kişi mutlaka bulunurdu. Bazı bölüklerin, bir araya gelerek daha ihtiraslı hedeflerin peşine düştükleri de vakiydi. Örneğin, yaklaşık 16.000 adam, devasa bir askerî cemiyet teşkil etmek suretiyle, 1360–1365 arasında Güneydoğu Fransa'daki Rhone/Saone vadisinin altını üstüne getirmişlerdi. Bu bölükler, ayriyeten krallık tarafından kitlesel olarak da kiralanabilirlerdi. Breton Bertrand du Guesclin, doğum itibarıyla düşük dereceli bir şövalye olsa da, yiğitlik ve yeteneği sayesinde Kastilya ve Fransa'da kral temsilcisi unvanına kavuşmuştu. Guesclin, kendi başına 10.000 asker toplayarak Henry'nin, Kastilya'yı Zalim Pedro'nun elinden almasına yardımcı oldu. Bu birlikler ilga olunduğunda, daha önceden Poitiers Savaşı'na katılmış olan III. Edward'ın oğlu Edward Plantagenet (ö. 1376), nam-ı diğer Kara Prens, ileride göreceğimiz gibi, aynı askerleri kiralayarak bu kez Pedro'nun tahtını geri almak için kullandı.

Yüz Yıl Savaşları sona erip kraliyet otoritesi yeniden tesis edildiğinde, başıboş askerî bölükler doğuya doğru kayarak birçoğu (istihdam eden devletle bölük reisi arasında imzalanan mukaveleden mülhem) *condottieri* adıyla anılacakları İtalya'da faaliyet göstermeye başladılar. Bu arada, avam tabakası, yani silahlı köylüler, askerlerin ihtiyaçlarını karşılayarak para kazanabilme, ya da fırsat zuhur ettiğinde yağmadan pay elde edilme umuduyla orduların peşine takılmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Avrupa'da daha sonradan alacakları isimle *ribaud* veya *routier*ler, komuta zincirinde herkesçe tanınan makbul bir yere sahip olmadıkları gibi, ara sıra alenen kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ediyorlardı. Gerçi bunların, göz kamaştırıcı başarılara imza attıkları da olmuştu. Sözgelimi, Albi haçlı seferinde (1209–55), tek başlarına Beziers'i ele geçirmişlerdi. Bu vasıfsız insanların, ilerleme kaydederek ücretli birliklere dönüşmeleri de muhtemeldi.

Devrin kaynaklarında hak ettikleri itibarı görmeseler de, alelade kent ahalisinin, savaşın örgütlenmesinde gün geçtikçe daha önemli görevler üstlendiği açıktır. Bu anlamda şehirlerdeki belirli bazı loncalara, kent surlarının bir kısmının emniyetini üstlenme ve gerekli muhafızları temin etme vazifesi verilmişti. Kent milisi, suç işleyenleri, şövalye tabakasına mensup olsalar bile, alacakları müşterek kararla yerel yasalar uyarınca yargılayabilirlerdi. Üç kayda değer örnekte, İskoçya, Alçak Ülkeler ve İsviçre'de, milis kuvvetler veya sıradan halk, feodal lortları sahra ordusunun ihtiyat kıtalarına indirgeyecek derecede, orduların en kalabalık kısımlarını oluşturuyorlardı. Aslına bakılırsa, bir sefere kaç şövalye, kaç mızraklı asker ve kaç okçunun geleceğini önceden kesinkes tahmin edebilmek zaten mümkün değildi.

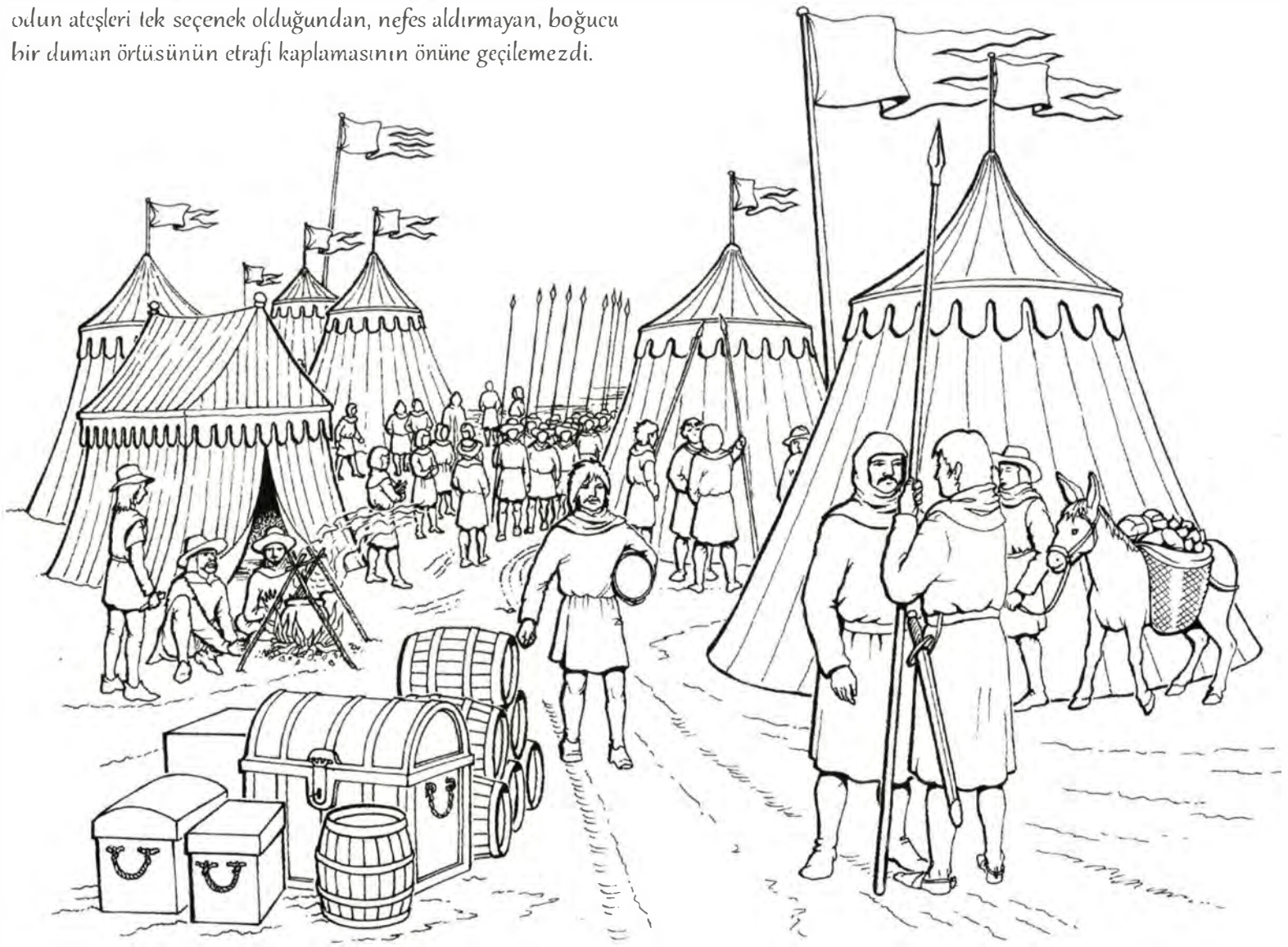
Kral veya saltanat naibi, bu karman çorman kalabalığa hükmünü geçirmenin bir yolunu bulmalıydı. Ancak bu her zaman kolay bir iş değildi; ne de olsa, servet ve itibar edinmenin en çabuk yolu, cesaret sergileyerek kralın teveccühünü kazanmak ya da herkesin takdirini toplayacak zekice bir planla ortaya çıkmaktan geçiyordu. Bir de bunun üstüne, bıkıp usanmadan orduda kimin kime takaddüm edeceğini tartışan kibirli asilzadeler eklendiğinde, her tarafından yükselen rica ve istekler karşısında bocalayan zayıf bir kral imgesi tasavvur edilebilir.

Siyasî İktidarın Temerküzü

Ölen kralın unvanı ve siyasî iktidarı, hanedanın erkek efradı üzerinden miras yoluyla halefine geçerdi. Tahtı bekleyen bir varis olduğunda, bu yöntem son derece kullanışlıydı. Vefat eden hükümdarın mirasçısı olmadığı durumlarda ise, aile şeceresi kılı kırk yararcasına araştırılarak en uygun taht adayları,

örneğin uzak kuzenler arasından birileri, tespit edilirdi. Çoğu vakit, birden fazla namzet ortaya çıkıyor; tacı kuşanmaya davet edilen hanedan üyesi, çoğunlukla kendisine ait mülkleri, kimi zaman koca bir krallığı, beraberinde getiriyordu. Hükümdar değişikliği sürecinde görülen bir eğilim, birbiriyle uzlaşamayan muhalif hiziplerin, veraseti, hiçbir müdahalede bulunmadan daha yüksek dereceli bir lorda teslim etmesiydi. Bu şahsiyetin, meseleyi sahipsiz toprakların en sonunda kendi aile mülküne katılacağı bir şekilde halletme ihtimali de vardı. Son tahlilde, bir ailenin denetimindeki arazilerin her geçen gün artması yönünde belirgin bir gidişat vardı. Roma sonrasının Northumbria, Mercia, Wessex ve diğer bazı krallıkları, en nihayetinde İngiltere'yi oluşturmuştu. Keza Fransa da, en az bir düzine bağımsız veya yarı bağımsız kontluk, düklük ve krallığı yutarak, bugün bildiğimiz ülke haline geldi. Buna karşın feodal Avrupa'nın bazı bölgelerinde geçerli Sal kanunları (5. yüzyılda Galya'ya gelen Salii Frankları'nın yasaları), devlet mülkünün, yönetici ailesinin erkek üyeleri arasında eşit paylaştırılması esasını kabul etmişti. Bu modelde mülkler, kendi ayakları üstünde duramayacak kadar minik parçalara ufalandılar. Bunlardan Andorra, Lüksemburg ve Monako, kıyıda köşede unutulmuş olmanın rahatlığına sığınarak bugünlere kadar varlıklarını sürdürebildiler.

ORTAÇAĞ ORDUGÂHLARINDA HAYAT, insan havsalasının alamayacağı kadar kaotik olabilirdi. Asilzadelerin hizmetkârları, efendilerinin çadırı için en itibarlı mevkiyi kapmak adına birbirleriyle kıyasıya yarışırlar; bu itiş kakış havası, bir süre sonra bütün kampı avucuna alırdı. Yemek pişirmek için açıktaki odun ateşleri tek seçenek olduğundan, nefes aldırmayan, boğucu bir duman örtüsünün etrafı kaplamasının önüne geçilemezdi.

BU YAYA ASKER, Kastilya ve León sancağını taşımaktadır. Taşıdığı kalkan, kendine mahsus formuyla, askere iyi bir koruma sağlarken sol bacağın hareketini aksatmayacak şekilde tasarlanmıştır.

Albi Haçlı Seferi: Muret 1213

Fransa'nın Languedoc bölgesi, komşularıyla aynı akıbeti paylaşmıştı: ilk önce Hıristiyanlığı getiren Romalılar; sonra Vizigotlar; güneye inen Vandal kitlelerinin geçişi; aksi istikamette kuzeye giden Arapların fetihleri; Frankların başında güneye ilerleyen Charlemagne'ın bölgeyi tekrar Hıristiyanlığa kazandırması ve nihayet feodalizmin gelişi. Languedoc, tüm bu hareketli dönem boyunca, birtakım hasletlerini her şeye karşın muhafaza etmeyi başardı. Örneğin, günümüzde duymak çok güç olsa da, Oksitan lisanı bu havalide konuşulmaya devam etti. Burada ayrıca Hıristiyanlığın sıra dışı bir yorumu vücut buldu –Katarizm. Katar toplumu, kadın erkek eşitliğini kabul etmiş ve raks ve musikinin bütün hazlarına kucak açmıştı (*troubadour* denilen çalgıcı ozanların Avrupa'nın tamamına yayıldığı yer burasıydı). Katarların kiliseleri yoktu; bunun yerine "Takva Ehli Erkekler ve Kadınlar", mahalle aralarında sade bir hanede toplanan dindarlarla sohbet ediyorlardı. Bunların üstünde diyakoz ve piskoposlar vardı. Takva Ehli Erkekler ve Kadınlar, maneviyattan uzak olduğu için şerden başka bir şey olmadığına inandıkları materyalizmin her türlüsüne şiddetle muhaliftiler. Bunlar aynı zamanda, şehvet düşkünü, haris ve maddeci buldukları Katolik ruhban sınıfını lanetliyorlardı.

Katolikler ve Katarlar, asırlar boyunca aynı kent ve köylerde hoşgörü içinde birlikte yaşadılar. Bu hoşgörü havası zamanla dağılmaya başladı; fikir ayrılıkları suçlamalara, suçlamalar kavgaya dönüştü ve en nihayetinde, baştaki hoşgörü hoşgörüsüzlüğe yenik düştü. Katolik başpiskopos, bölgedeki gerginliği papaya bildirdi. Bunun üzerine tayin edilen papalık temsilcisi, bölgenin her köşesine kök salmış mülhitlikten dem vurmuştu. Papa, derhal Toulouse kontu IV. Raymond'a yazarak, doğru yoldan sapmış olanların kökünü kazımasını istedi. Kontun verdiği kaçamak yanıtlar, papanın sabrını taşırdı. Öte yandan, Katarizm yayılmaya devam ediyordu. Nihayet papa son sözünü söyledi ve sapkınlara karşı bir haçlı seferi tertiplendiğini ilan etti. 24 Haziran 1209'da, Lyons'da, Burgonyalı III. Eudes ve Neversli Herve de Donzy'nin telkinleriyle hareket eden Citeaux baş keşişi Arnaud Amaury'nin komutasında bir ordu toplandı. Valence'e doğru

ilerleyen ordu, Montelimar ve Beziers'i zapt etti. Katolikler ve Katarlar hep beraber katledildiler. Baş keşiş, "Doğrusunu eğrisini Tanrı bilir" demişti.

Bu hengâmede, başka haçlı orduları başka kentleri ele geçirmişti. Carcassone'da sapkınların kenti terk etmelerine izin verildi; fakat şehir yağmadan nasibini aldı. Kırk günlük süre sonunda haçlılar evlerine geri döndüler; ama hepsi değil. Nispeten önemsiz bir lort, gelecekteki meşhur İngiliz isyancısının babası IV. Simon de Montfort, bir müddet daha kalarak savaşı sürdürmeyi kabul etmişti.

Her ne kadar, başlangıçta yüzlerce Katar mülhit ilan edilerek ateşe atılmış olsa da, infaz işlemleri, de Montfort'un Pireneler'in dik vadileri ve zirvelerinde kendine ait bir egemenlik alanı tesis etme çabaları yanında önemlerini yitirdiler. De Montfort, mevsimler ilerledikçe, yeni topraklar zapt etme emelinin hiç de hayal olmadığını gördü. Gerçi IV. Raymond, daha büyük bir orduyla kendisine karşı harekete geçmişti; ama hala kaçak güreşmeye devam ediyordu ve sıcak bir çatışmaya girecek gibi görünmüyordu. 1212 Eylül'ünde, kırk günlük sefer mevsiminde bir araya gelen yeni bir birliğin yardımıyla Muret ele geçirildi. Aşağı yukarı aynı zamanlarda, Lort Comminges ve de Bearn'in *fief*lerine saldırılarak, bu topraklar da de Montfort'un arazileri arasına katılmıştı. Ne var ki, bu bir hataydı. Bu iki isim, Aragón kralı II. Pedro'nun vassalleriydiler. Bunlar krala müracaat ederek haksızlığın giderilmesini talep ettiler; ne de olsa, Simon de Montfort da, Aragón kralının vassallerinden biriydi; ama kendisini, tabi olduğu efendisinden daha güçlü bir konuma geçirmek için uğraşıyordu. Simon ve baş keşiş bir taraftan, Aragón kralı diğer taraftan, papa nezdinde davalarının haklılığını kanıtlamak için kulis yaptılar. Lavaur'da toplanan kilise meclisinde, Pedro'ya konuşma müsaadesi verilmedi; taleplerini ancak yazılı olarak iletebilirdi ve beklendiği gibi, papa baş keşişinin tarafını tuttu. Kılıçların çekilmesi zamanı gelmişti. Pedro, Toulouse halkını himayesi altına aldığını duyurdu; de Montfort'un bu himaye hükmünden yararlanamayacağını hassaten bildirdi ve ordusunu toplamaya başladı.

Pedro kuvvetleri, 1213 Eylül'ünde Muret'ye vardılar. 30 Fransız şövalyesi ve 700 piyade, kenti de Montfort hesabına muhafaza etmekteydi. IV. Raymond, Lort Comminges ve Lort de Bearn, adamlarıyla birlikte Pedro ordusundaki yerlerini almışlardı. Bu ordu, 2000 ilâ 3000 atlı şövalye ve hizmetkârının yanı sıra, tam sayıları bilinmese de, atlılardan daha kalabalık oldukları kesin olan bir piyade kuvvetinden mürekkepti. Aragón kralı, şehrin kuzeyinde kalan ufak Louge nehrinin hemen üst tarafında ordugâh kurdu. Bu mevki, doğu tarafında Garonne, batı istikametinde ise Louge tarafından korunuyordu. Pedro'nun askerleri, açık kalan batı ve kuzey cephelerinde taş fırlatan mancınıkları kurarak 11 Eylül'de kent surlarını dövmeye başladılar.

Bu arada kuşatma haberleri, 64 km doğuda, Fanjeaux'da bulunan de Montfort'a ulaşmıştı. Simon de Montfort, zaten az sayıda olan kuvvetlerini hemen yanına çağırdı. Ne var ki, vakit son derece dar olduğundan, bir araya getirilebilen kuvvetler, hepsi de süvari olan 240 şövalye ve 500 şövalye hizmetkârından ibaretti.

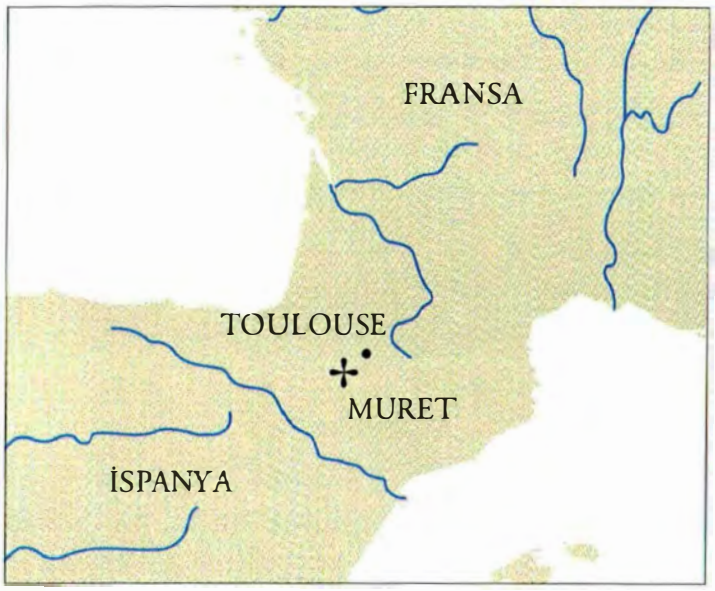
Muret'nin yerli müdafileri, kent surlarını savunabilecek denli kalabalık değildi. Ne gariptir ki, kuşatmacıların kente girdikleri an, de Montfort'un birlikleriyle beraber batıdan yaklaştığının görüldüğü vakte denk geldi. İster intizamlı, ister panik halinde olsun, taarruz halindeki askerler aceleyle geri çekildiler. Geri çekilmek, her halükârda, şövalyelerden oluşan taze birliklerin arkadan saldırısına uğramaktan daha iyiydi. De Montfort, herkesin bakışları arasında elini kolunu sallayarak şehre girdi. Ertesi gün de Montfort'un piskoposları ve Aragón kralı arasında müzakereler başladı. Bu kısa ateşkes esnasında, Aragón ordusuna en yakın tarafta, kuzeydeki Toulouse kapısı açık bırakılmıştı (kimilerince kasten, kimilerince bir gaflet eseri olarak). Her halükârda, Pedro böylesi bir fırsatı geri tepemezdi ve İspanyol öncü kuvvetlerinin başında bulunan Foix kontuna, IV. Raymond'un ihtiyat kıtalarında bulunan bir kısım piyadelerin desteğini alarak buraya taarruza geçmesini emretti.

İspanyollar, atlı ve yaya askerleriyle hep beraber, Louge köprüsü üzerindeki daracık yoldan hücum ettiler. Birkaçı şehre girmeyi başarmıştı başarmasına; ama hemen oracıkta etrafları sarıldı ve kaçamayanlar hayatlarını kaybettiler. Kont, İspanyol askerlerine geri çekilmeleri ve bir öğün yemek yedikten sonra yeni bir taarruza hazırlanmaları talimatını verdi. Bu arada Simon, atlı kuvvetinin tamamını, güney/

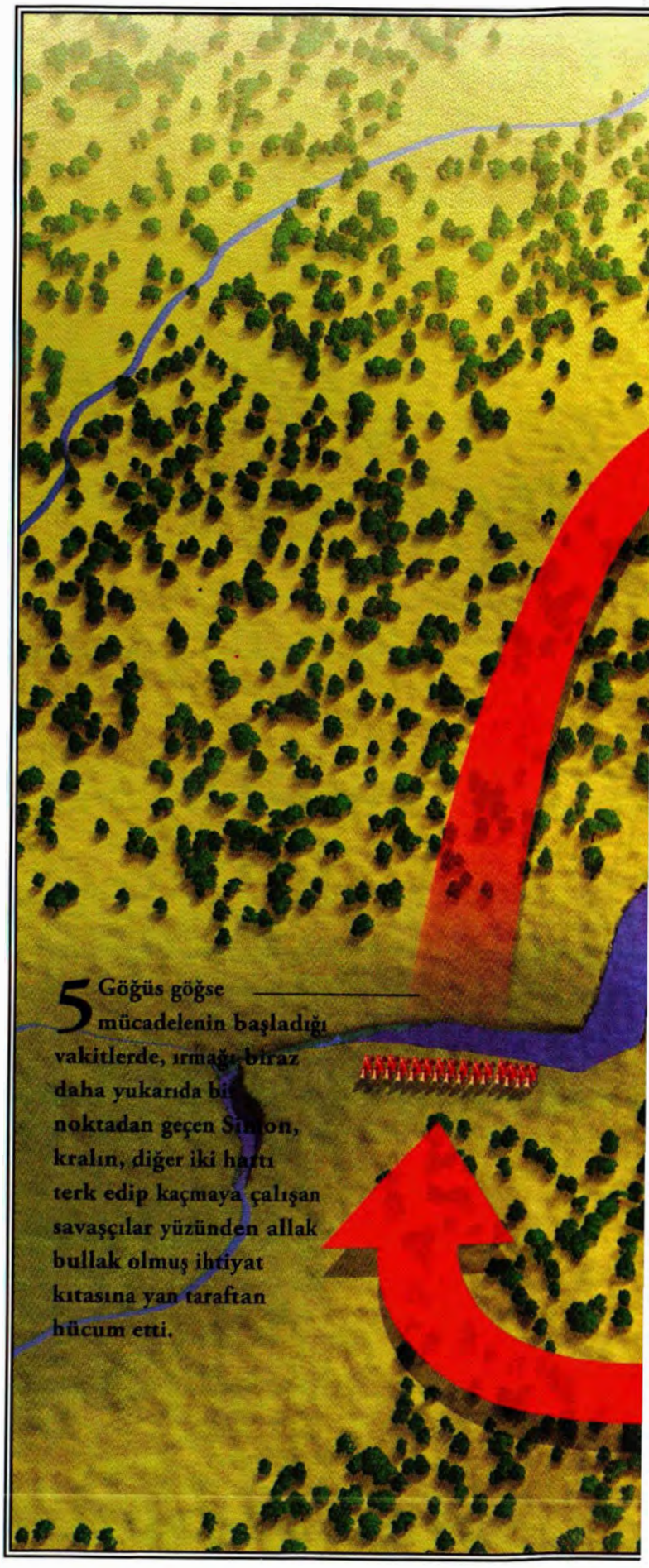
Muret Savaşı

1213

Muret'yi kuşatma altında tutan Kral Pedro'nun Aragón ordusu, açık bırakılan bir kale kapısının cazibesine ve zahmetsiz bir zaferin büyüsüne kapılarak soluğu kale surlarının dibinde aldı. Bu esnada, birdenbire, kaleden çıkıp güneye doğru hızla ilerleyen bir süvari kolunun varlığını fark ettiler. İlk başta kaleyi tahliye edip kaçıyormuş gibi görünen bu süvari kolu, üç bölüğe ayrılıp harp nizamı alınca, merak yerini kaygıya bıraktı. Bu bölüklerden ikisi, doğrudan, akılları karışan Aragónluların ön cephesine hücum ederken, üçüncü bölük, burunlarının dibindeki tehlikeyle baş etmeye çabalayan Aragón savaşçılarınca tamamen unutuldu (göğüs göğse çarpışmalar esnasında sıkça yaşanan bir hadise). Cepheden yedikleri esaslı darbenin etkisiyle sersemleyen Aragón birlikleri, mevzilerinde tutunamayıp gerileyince arkalarında bekleyen ikinci kolun düzenini bozdular. Tam da bu noktada, Simon de Montfort'un haçlı süvarilerinden müteşekkil üçüncü bölüğü, savunmasız ve saldırıya açık sağ kanatta meydana çıktı ve kralın ihtiyat kıtasına bindirdi. Böylece üç Aragón muharip hattının hepsi birden, kendilerinden çok daha az sayıdaki bir kuvvet tarafından kati bir yenilgiye uğratılmış oldular.

Tanrı korkusu olan bir haçlıdan, birkaç ay içinde açgözlü bir barona dönüşen Simon de Montfort, Pirenelerde, barışçıl Katar ahalisi arasında kendine ait bir krallık kurma hevesine kapılmıştı.

4 İlk Aragón hattı, ani düşman taarruzu karşısında paramparça oldu ve gerideki piyadeler kaçmaya başladı.
6 Aragón ordugâhı, düşmanlarını kovaladıktan sonra geri dönen haçlılarca ele geçirildi.
3 Simon kuvvetinin iki bölüğü, saldırıya geçmek amacıyla çark edip Louge nehrini aştı. Aragónluların yüzündeki istihza ifadesi endişeye dönerken, Foix kontuna bağlı komutanlar, askerlerini savaş düzenine geçirmek için çaba sarf ettiler.
1 Aragón ordusu, açık bırakılan kale kapısına yönelik tertiplediği sonuçsuz hücumdan sonra istirahata çekildi.
2 Simon süvarisi, güney kapısından huruç etti. Bu atlılar, Aragón askerlerinin durduğu açıdan, kaleyi terk edip kaçıyor gibi görünmüş olmalıdırlar.

batı duvarındaki Sales kapısının dışına çıkarmıştı. Simon, bu süvari kuvvetini üç kol halinde tanzim etti. Bu kollardan ikisi, doğrudan düşmanın ön cephesine saldırırken, bizzat kendi yönetiminde olan üçüncü kol, doğuya doğru yapacağı geniş bir kavisle düşman ordusunun halen savaşmakta olan kanadına atılacaktı. Her bir kolun sadece 250 savaşçıdan oluştuğu düşünülürse, bu hayli pervasız bir plandı. Tek başına İspanyol öncüleri bile, bu kuvvetlerle eşit sayıdaydı. Gerçi İspanyolların dikkati hayli dağılmış vaziyetteydi ve en azından bir kısmı, öğle yemeği yemekle meşguldü. Ne olursa olsun, yaklaşık 800 atı yakalamak, eyerlemek, yularlamak ve şövalyelerin bu atları sürebilecek hale gelebilmek için ihtiyaç duyacakları zamanı telakki etmek gerekir. Bu durum, hiçbir surette tesadüfî olaylardan ibaret olamaz. Belli ki, de Montfort'un adamları, bu süre boyunca, ilk emirde harekete geçmek amacıyla hazır beklemişlerdi.

"Ortaçağ Avrupa'sında, istihbarat toplama ve casusluk yöntemleri, hiçbir zaman komşu medeniyetler Bizans ve İslam ülkelerindeki gelişmişlik seviyesine ulaşamadı."
DAVID NICOLLE

İlk kol, Avenue des Pyrenees üzerindeki güneye bakan kapıdan dışarı çıktı. De Montfort, Çinli savaş sanatı ustası Sun Tzu'yu anımsatırcasına, ordusunun bütün sancaklarını bu ilk kısma tevzi etmişti. Kolun en ucundakiler, sağ taraflarında kalan yola çark ederek surların koruyucu gölgesi altında ilerlediler. Zaman, hayat memat meselesiydi. Sağa doğru dönerek derin bir hat oluşturdular ve vakit kaybetmeden düşmanla buluşmak için acele adımlarla Louge'u geçtiler. Bunları, önlerindeki yoldaşlarının arka sıralarına ulaşır ulaşmaz, aynı şekilde sağa dönen ikinci kol takip etmişti. Şimdi iki hat, birbirlerinin peşi sıra, kademe nizamı içinde en öndeki İspanyol kuvvetinin üzerine yönelmişti. Her tarafından sancaklar yükselen şövalye kalabalığını gördükleri an, İspanyolların akılları başlarından gitti. Bir yandan hizmetkârlarına seslenerek atlarının peşine düşen lortlar, öte yandan, atlarının sırtında olmalarına rağmen bir türlü muharebe hattındaki yerini kestiremeyen savaşçılar, tam bir kargaşa yaşanmasına sebep oldular. Her geçen an yaklaşmakta olan şövalyelerin korkusu, Foix kontunun askerlerinin "rüzgârda savrulan toz taneleri" gibi etrafa saçılmasına yetip artmıştı. Kaçışan piyadeler, soluğu İspanyol ordugâhında aldılar. Bu arada kral, muharebe hattını bozmadan tutabilmek için olağanüstü bir gayret sarf etmesine karşın, ister istemez, piyadelerin peşinden koşuşturan atlı askerlerin yarattığı karmaşanın esiri oldu. En başından beri tasarladığı hamleleri sırasıyla tatbik sahasına koyabilen Simon, tam da bu anda, icra ettiği kanat harekâtıyla Aragón'un bedbaht savaşçılarının yanı başında bitivermişti. Kral, göğüs göğse çarpışmalarda öldürüldü ve geri kalanlar, enselerinde gözü dönmüş haçlıların nefesini hissettikleri halde, kaçarak canlarını kurtarmaya çalıştılar. Muzaffer kuvvetlerin mevcudu o kadar azdı ki; de Montfort'un adamları, güçlerini rehin almaya çalışmakla tüketmek yerine, ellerine geçen hemen herkesi katlettiler.

Bu savaşta öncü roller üstlenen Simon'a ait iki askerî kolun nasıl sevk ve idare edildiği incelikli bir mütalaayı hak etmektedir. Aynı hizada iki askerin dizili olduğu ve atların, kendi cüsseleriyle birlikte, birbirlerine dörder metrelik bir hareket mesafesi bıraktıkları düşünüldüğünde, bu kollar 500 m.den daha uzun olacaklardır. Bu kollar muharebe hattına dönüştürülmek istendiğinde, her bir at için 1.2 m.lik göğüs genişliği hesaba katıldığında, bu kez yalnızca 307 m.lik bir uzunluktan söz edilebilir. En önde bulunan komutan, dönüş hareketi için en doğru zamanın hangisi olduğuna karar vermelidir; ama bu tatbikatta hata olasılığı yüksektir. İlk kola vaktinden önce dön emri verilirse, son sıralardaki adamlar hala şehirden çıkamamış olabilirler. İkinci kol erkenden dönerse, ilk kolun kıç kısmının üstüne bineceğinden bazı muharipler tabiatıyla devre dışı kalacaktır. Şayet bu mahzurdan kaçınmak kaygısıyla ikinci kol çok geç döndürülürse, bu kez de, iki muharebe hattı arasındaki boşluk haddinden fazla olacağından, sayıca üstün düşman kuvvetlerinin muhtemel saldırısına göğüs germek mümkün olmayacaktır.

Bu dönüş hareketinin başarılı bir şekilde icra edilebilmesinin iki yolu vardı (Muret'de bunlardan hangisinin kullanıldığı bilinmemektedir). "Dön" komutu, kritik konuma erişildiğini hissettiğinde, ilgili

BU ŞAHSİYET, ALBİ Haçlı Seferi dönemine uygun zırhlar kuşanmıştır ve kalkanında Morat şehrinin armalarını taşımaktadır. Yüzünü bütünüyle örten miğferi, uğursuz görünüşünü daha da korkunç hale getirir. Düşmana korku veren bir dış görünüş, her daim etkili bir silah olmuştu.

koldaki son adam tarafından verilmiş olabilirdi; ya da birliklerin başındaki komutan, kat edilen mesafeyi zihninde hesaplayarak doğru vakti kollamıştı. Modern piyade formasyonlarında, bu nevi mesafeleri ölçmede, askerin muntazaman attığı "uygun adımlar" esas alınmaktadır. Her iki şıkta da, bu takdire şayan planın tasarlanması ve kusursuzca tatbik edilmesinin hakkını, de Montfort ve komutanları Marlyli Bouchard ve William d'Encontre'a teslim etmek gerekir.

Planlama

Günümüz askerî yetkililerinin cepheden gelen radyo istihbaratları, başkentteki siyasetçilerin tavsiyeleri, yüksek kaliteli haritalar ve uydu fotoğraflarıyla adeta bir bilgi sağanağına maruz kalmalarının aksine, ortaçağ komutanları basit ve iptidaî bilgi edinme vasıtalarıyla yetinmek zorundaydılar. Her şeyden evvel harita bulmak güçtü ve eldeki haritalar, bölgedeki coğrafî unsurların eksiksiz bir dökümünü vermek yerine, sadece yol üzerindeki belli başlı kent ve akarsulara işaret ediyorlardı. Bu yüzden askerî birliklerin konuşlandırılmasında, hatta herhangi bir mevkinin tespitinde, bu araçlara itimat etmek mümkün değildi. Haritalar, bu halleriyle, ancak coğrafî noktaların birbirleriyle olan ilişkilerini tayin etmede kullanılabilirdi. Bu dönemde modern anlamda yol işaretleri olmadığından, bir generalin, ordusunu A noktasından B noktasına nakledebilmek için güzergâhı bilen birisine ihtiyacı vardı. O an el altında bulunan soylu, din adamı, tacir veya köylü, kim olursa olsun, yolu göstermeye zorlanır; dahası bu bahtsız kimseler, bir dolap çevirdiği zannı doğduğu anda derhal infaz edilirlerdi.

Akl-ı selim sahibi bir ortaçağ generali, düşmanın konumunu kabaca tespit ettikten sonra, maiyetindeki diğer komutanların da fikrini beyan edebileceği bir meclis toplardı. Kral, bu toplantılarda hâsıl olan kanaatlere göre, nereye ne zaman saldırılacağına ve bu iş için hangi lortların şahsî maiyetleriyle celp edilebileceğine karar verirdi. Bu devirde yaygın itiyat, ulaklar vasıtasıyla kraldan gelen haberleri alan yüksek tabaka asilzadelerinin, bu talimatları feodal piramidin daha alt basamaklarındaki şahsiyetlere iletmesiyle, kimi zaman aylar sonra, bütün birliklerin belirli bir tarihte belirli bir mevkide buluşması idi. Buluşma

tarihiyle birlikte feodal hizmet başlamış kabul ediliyordu. Bu sebeple, sefere, hedefe mümkün olan en yakın mesafede başlamak arzulanan bir hadiseydi.

Ordu önceden belirlenen mevkide toplandıktan sonra askerî birlikler, kralın münadileri tarafından ilan edilen teşrifat sırasına göre yürüyüşe geçerlerdi. Lortlar, sefere yanlarında bir veya iki savaş atı, bir binek atı, refakatçiler, seyisler, müteaddit hizmetkârlar ve muhtemelen sürücü ve öküzleriyle birden fazla arabayla iştirak ederlerdi. Bir kimsenin içtimaî statüsü ne kadar yüksekse, o kadar fazla takım taklavata ihtiyacı oluyordu. Bir lordun uyanıp karnını doyurması, giyinip kuşandıktan sonra atına binmesi ve çadırının sökülmesi esnasında geçen zaman ve benzer işlemlerin günün sonunda bir kere daha yapılacağı dikkate alınırsa, ordunun günlük azamî yürüyüşü 16–24 km olabilirdi. Düşman kuvvetleriyle buluşmaya ramak kalmış bile olsa, ordu komutanı, kesin mevkileri tespit edebilmek için *hobilar* adı verilen izcilere başvurmak zorundaydı. Elbette düşman kuvvetlerinin bir bölgeyi talan ederek saldırıya davetiye çıkardıkları durumlarda veya ateşe verilen evlerin ve kamp ateşlerinin dumanları göğe yükseldiğinde, hasmın tam yerini saptayabilmek daha kolaydı. Aynı hedefe yönelen birden fazla askerî kolu eşgüdüm içerisinde sevk ve idare edebilmek, ortaçağ komutanlarının hayallerini süsleyen bir meziyetti. Ne var ki, bu kabilden stratejik harekâtları Moğollar dışında gerçekleştirebilen yoktu.

Düşmanla yüz yüze gelindiğinde, ordu "tabur"[30] veya kısımlara ayrılırdı. İlk bölünme, doğal olarak süvari ve piyade arasında gerçekleşiyordu. Bu iki askerî unsurun hareket hızları hayli farklı olduğundan, savaş meydanındaki işlevleri de tefrik edilmişti. Bu hususta her zaman çok ısrarcı olunmasa da, süvari kuvveti, ağır teçhizatlı şövalyeler ve harcıâlem hizmetkârları arasında ayrıca bölünebilirdi. Piyadeler ise, çoğu vakit, uzun menzilli silahlarla donananlar ve göğüs göğse çarpışmalar için yakın dövüş silahları kullanan askerler olmak üzere ayrı birlikler teşkil ediyorlardı. Her bir askerî birliğin başına, mutlaka yüksek bir asalet unvanına sahip, güvenilir ve tecrübeli bir lort tayin edilmeliydi; çünkü yüksek tabakadan gelen birisinin, daha ehemmiyetsiz unvanlara sahip olanlardan emir alması kabul edilemezdi.

Taktik Seçenekler

Kalabalık bir düşman kuvveti karşısına kısıtlı kaynaklarla çıkmak zorunda kalan bir kral ne gibi taktik seçeneklere müracaat edebilirdi? Kralın tevarüs ettiği şeyler arasında, askerî kuvvetlerin yanı sıra, mutlaka yerel bir askerî gelenek olmalıydı. Büyük ihtimalle, atalarının farklı cinsten düşmanlara karşı nasıl muharebe ettiğini öğrenmişti. Tahta geçen kral, yine büyük ihtimalle, Frontinus'un *Strategemata* veya Vegetius'un eserleri gibi Roma askerî metinlerine kolayca ulaşma imkânına sahipti. İnsanların topluca vakit geçirmesinin esas olduğu bir devirde, herhalde mevzu dönüp dolaşıp askerî bahislere geliyordu. Ortaçağ ordularının, öncüler, merkez hattı ve artçı kuvvetler olmak üzere üç kısımdan ibaret olduğuna dair yaygın anlayış, fazlasıyla indirgemecidir. Ortaçağ ordularına komuta edenler, askerî güçlerini, gerekliliğine inandıkları kadar çok sayıda bölüme ve birliğe tanzim etmekten kaçınmamışlardı.

Sicilya kralı II. Roger, 1132 Nocera Savaşı'nda ordusunu sekiz kısma ayırarak, altı bölümden müteşekkil bir isyancı Apulya ordusunun karşısına çıkmıştı. Bu savaşta yaşananlar, taktik esnekliğin, etkili bir sahra tertibatı ve komuta zinciri olmadan pek de faydalı olmadığını sergilemişti. Roger, bütün kuvvetlerini derinlemesine tek bir kolda birleştirerek, isyancıların sağ cenahı üzerine taarruza geçti. Bu, bayağı iyi bir plandı. En öndeki iki birlik, başarılı bir hücumla düşman kuvvetini geri itmeye muvaffak olmuştu ki; isyancıların diğer üç birliği, çark etmek suretiyle, Roger'ın asilerin arasına iyice karışmış vaziyette olan muzaffer ikilisine kenardan saldırdılar. Başka bir ifadeyle, isyancı ordunun tamamı, bir anda rakip ordunun çeyreğine karşı savaşır duruma gelmişti. Roger'ın iki birliği, tabiatıyla hezimete uğradı ve kendisiyle birlikte ordunun geri kalanını da bozarak geri çekilme esnasındaki zayiatların ciddi biçimde artmasına sebep oldu. Esasında, isyancıların çark manevrası yaptıkları an, Roger ordusunun geri kalan birlikleri için bulunmaz bir fırsattı. Ama anlaşılan, gerideki birlikler gerçekten de çok gerideydi; aksi takdirde, isyancılar kendi cenahlarını savunmasız bırakan böylesi bir hamleye cesaret edemezlerdi.

Daha basit planların başarıya ulaşması daha muhtemeldi. Herhalde en basit tertibat, sıradan

bir muharebe hattı teşkil ederek karşılıklı hücuma tutuşmaktı. Ne var ki, istikrarlı hatların kapışması, mantığı gereği, hangi tarafın daha güçlü olduğunun teyidinden başka bir şey değildi. Bu durum, Moğollar gibi dişli ve kurnaz bir kuvvet karşısında, zaferi kendi ellerinle düşmana teslim etmekten farklı olmazdı. Bu yüzden ortaçağ komutanı açısından, aşağıda sıralanan taktik seçeneklerden birine veya birkaçına müracaat etmek daha akılcı bir davranıştı.

Muharebe Alanını Seçme

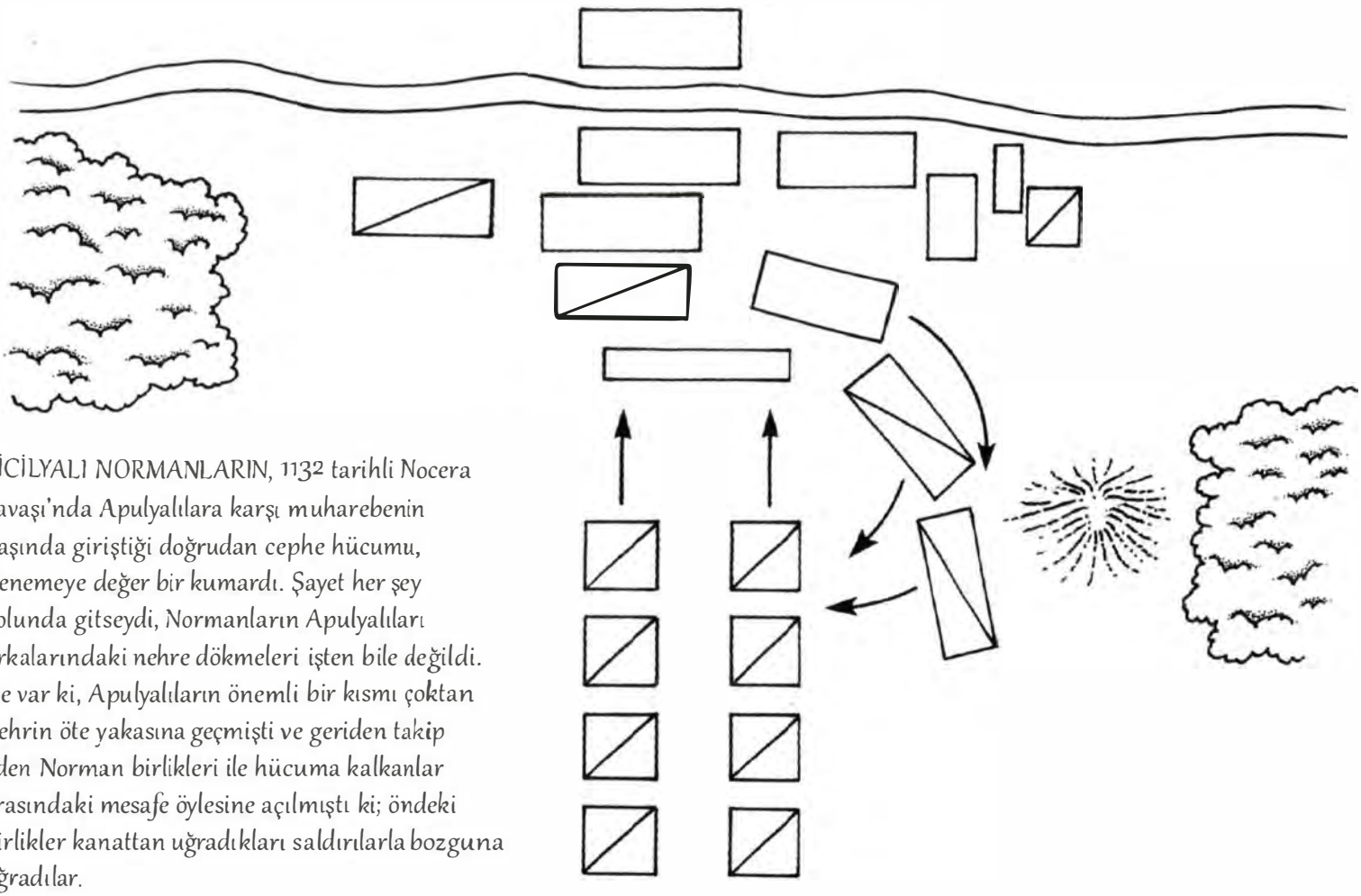
Bir komutan savaşmak için aşina olduğu bir araziyi seçtiği takdirde, bir sürü taktik seçenekten istifade edebilmenin yolunu açmış olacağını biliyordu. İngiliz kralı III. Edward'ın Crécy'de, daha önceden sürek avlarına çıktığı bir mahalde seçtiği muharebe meydanı, tabiat eliyle teşekkül etmiş, bir metre derinliğinde çukurluk bir alanı ihtiva ediyordu. İngiliz okçusuyla başı yeterince belada olan şövalyeler, miğferlerinin altından bu hendeği fark edememişlerdi. Beklendiği üzere atları tökezleyerek aşağı yuvarlanan Fransızlar, İngiliz okçusu ve zırhlı silahşorları tarafından bu çukurluk arazide katledildiler.

Pusu Kurma

Bazı birlikleri gözden ırak köşelerde pusuya yatırmak, bir ordu komutanının, savaşın seyrini kendi lehine çevirebilmek için başvurabileceği yöntemlerden biriydi. Hâlihazırda hasmıyla hummalı bir kapışmaya tutuşmuş bir ordunun, hiç beklemediği bir anda, savunmasız kanatlarından birinde, ufak bile olsa taze bir düşman kuvvetinin tezahür etmesi bir felakete dönüşebilirdi. Keza bu tür askerî operasyonlar için, ne kadar uzaktan yapılmak zorunda kalınsa da, planlama, zamanlama ve komuta hayatî önem arz ediyordu. Bu taktik herkesçe bilinmesine karşın, hemen her defasında sonuç veriyordu.

Takipten Vazgeçme

Savaş meydanlarında uygulanması en müşkül talimatlardan biri, düşman kuvvetlerini takip ettikten sonra intizamlı şekilde geri dönebilmekti. Taarruz eden birliklerin hasımlarının direncini kırdıkları an, her zaman için, ordunun ne denli disiplinli olduğunun imtihan edildiği bir sınav olagelmişti; kumandanın, askerlerini muhtemelen bol kazanç elde edecekleri bir takipten vazgeçirmeyi becerip beceremediğinin

SİCİLYALI NORMANLARIN, 1132 tarihli Nocera Savaşı'nda Apulyalılara karşı muharebenin başında giriştiği doğrudan cephe hücumu, denemeye değer bir kumardı. Şayet her şey yolunda gitseydi, Normanların Apulyalıları arkalarındaki nehre dökmeleri işten bile değildi. Ne var ki, Apulyalıların önemli bir kısmı çoktan nehrin öte yakasına geçmişti ve geriden takip eden Norman birlikleri ile hücuma kalkanlar arasındaki mesafe öylesine açılmıştı ki; öndeki birlikler kanattan uğradıkları saldırılarla bozguna uğradılar.

sınaması. Oliver Cromwell, kralcı kuvvetlerin aksine, tesis ettiği Yeni Model Ordu'da bu hükmü kabul ettirmişti. İngiliz süvarisi, Napoleon savaşları gibi geç bir tarihte bile, bu konudaki vurdumduymazlığı yüzünden kötü bir şöhrete sahipti.

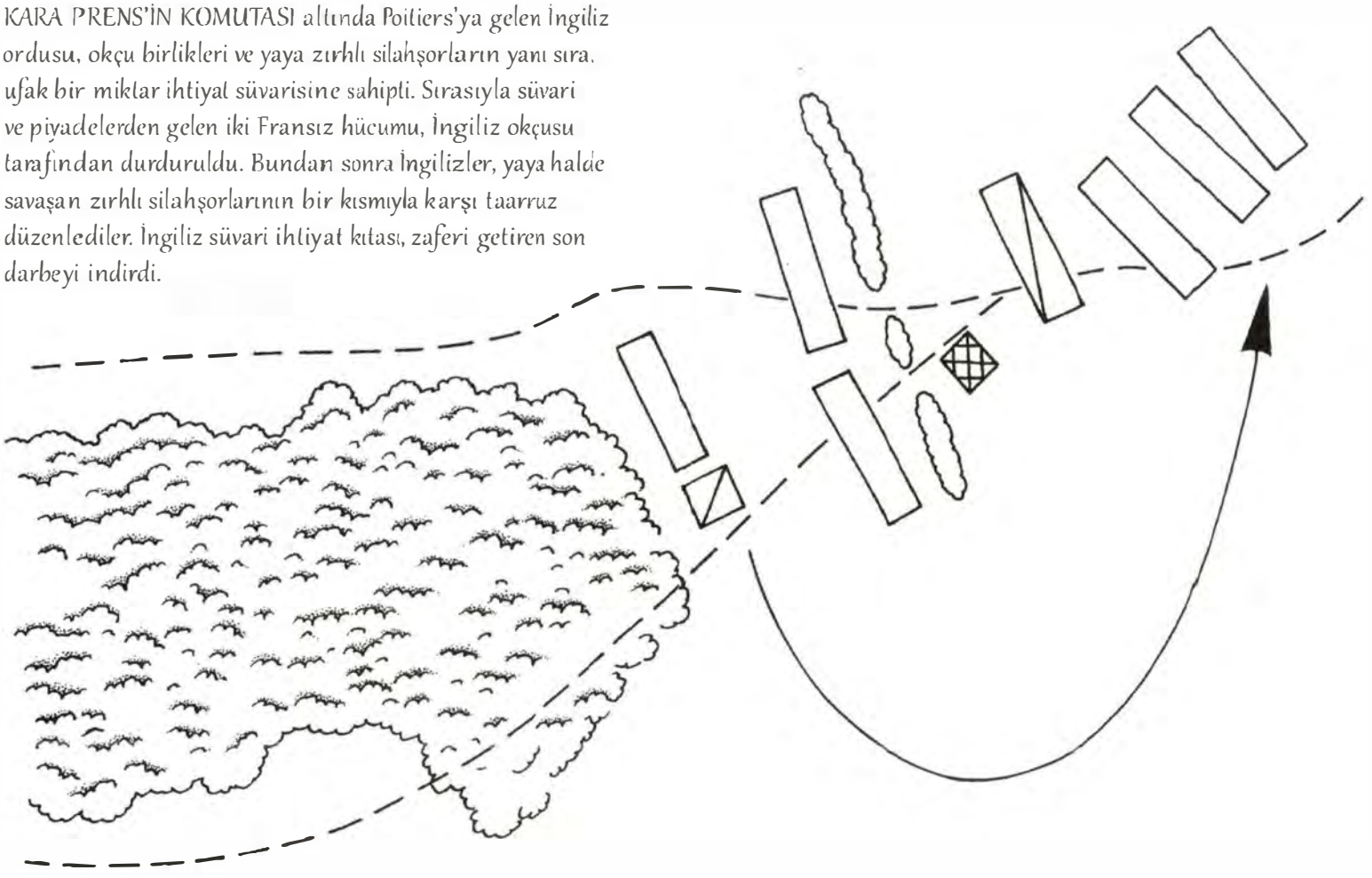
Kıskaç Harekâtı

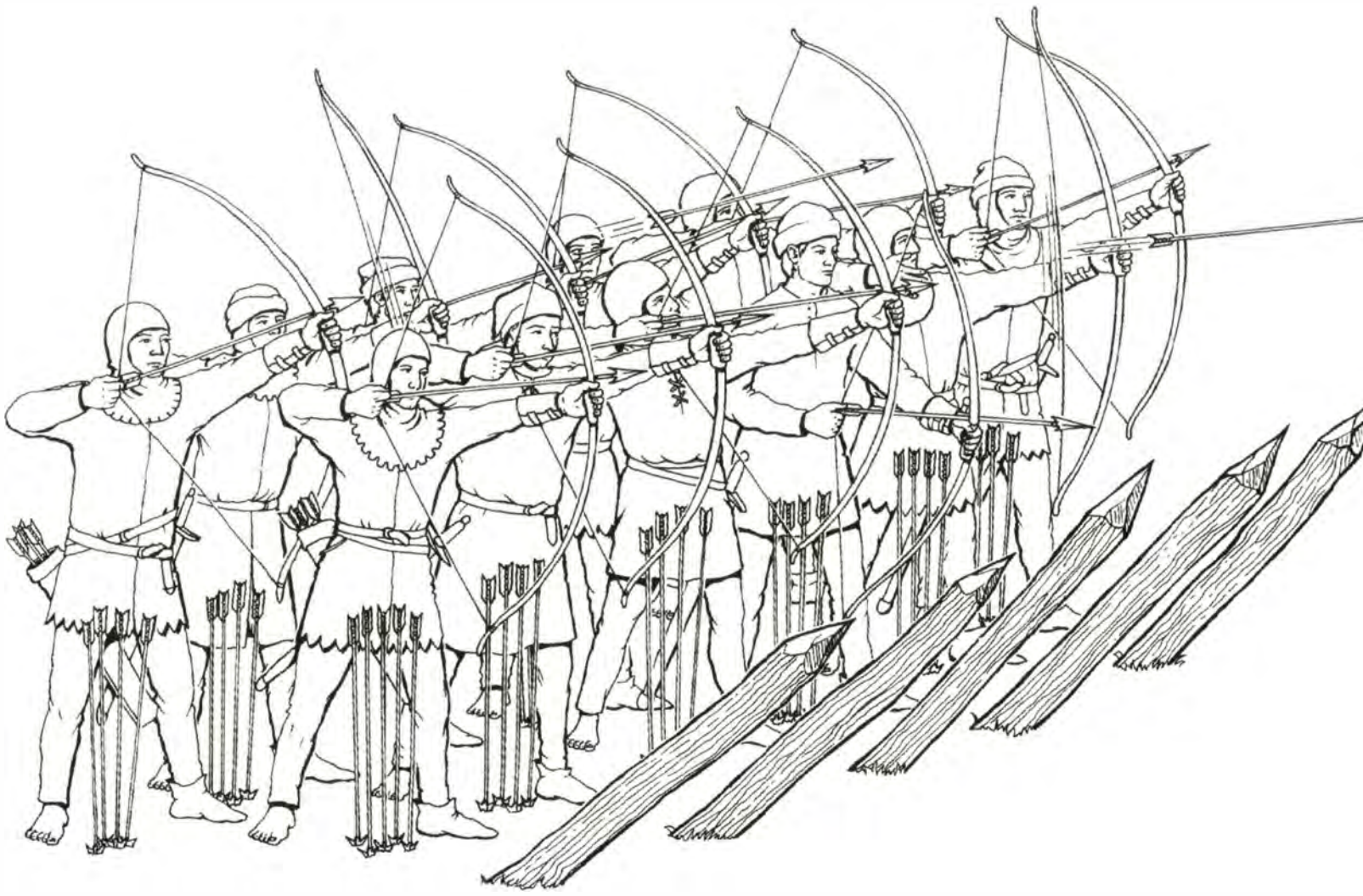
Etrafı sarılan düşmana farklı cenahlardan eşzamanlı taarruzlarda bulunmak, iki ucu keskin bıçak gibidir. Bir kuvvet düşman askerlerince çepeçevre kuşatılmışsa, sonuna kadar mücadele etmek zorunda kalır. Ne var ki, savaşmak dışında seçeneği kalmamış bir kuvveti yenilgiye uğratmak, çok pahalıya mal olabilir. 1304 Ağustos'unda, Alçak Ülkeler'de süregelen isyan hareketini bastırmak isteyen bir Fransız ordusu, çoğunluğu itibarıyla mızraklılardan oluşan bir milis kuvvetin karşısına çıkmıştı. İsyancılar, bir köy ve dere arasına yerleşip arka kısımlarını üç sıra halinde dizdikleri arabalarla emniyete almışlardı. İki sene evvel Courtrai'de, bu mızraklı kuvvetin sillesini fena yemiş olan Fransızlar, bu kez ihtiyatlı davranmaya kararlıydılar. Düşmanlarının direncini ilk olarak arbaletlerle kırmaya niyetlenmişlerdi; fakat isyancılar aynı şekilde karşılık verdiler. Süvari kuvvetlerini on beş alaya bölen Fransızlar, bunlardan sekizini düşman birliklerinin arkasına sarkmak üzere görevlendirdiler. Bu süvari alayları, diğer Fransız birlikleri, ön kısımda mızraklı hasımlarına karşı giriştikleri tek tük saldırılarla göstermelik bir çatışma sahnelerken, arabalardan örülü tahkimatı aşmak için beyhude yere çabalayıp durdular. Bitmek bilmeyen yorucu günün akşamında, tarafların istirahat edebilmesi için ateşkes çağrısı yapıldı; ama yapılan çağrıya rağmen, çatışmalar her iki tarafta insan kaybına sebep olacak şekilde devam etti. Mücadelenin sonunda Fransız zayiatları birazcık da olsa fazlaydı; fakat hem Fransızlar, hem de milis kuvvetler, zaferin kendilerine ait olduğunu iddia ettiler.

Sahte Ricat

Sahte ricat, kadim devirlerden beri uçsuz bucaksız bozkırlarda kesin sonuç getirici bir taktik olarak kullanılagelmişti. Bu savaş hilesini layıkıyla tatbik edebilmek için, savaştan önce kusursuz bir planlama, aldıkları emirleri harfiyen yerine

KARA PRENS'İN KOMUTASI altında Poitiers'ya gelen İngiliz ordusu, okçu birlikleri ve yaya zırhlı silahşorların yanı sıra, ufak bir miktar ihtiyat süvarisine sahipti. Sırasıyla süvari ve piyadelerden gelen iki Fransız hücumu, İngiliz okçusu tarafından durduruldu. Bundan sonra İngilizler, yaya halde savaşan zırhlı silahşorlarının bir kısmıyla karşı taarruz düzenlediler. İngiliz süvari ihtiyat kıtası, zaferi getiren son darbeyi indirdi.

UZUN YAY KORKUNÇ bir silahtı. Bir okçu, attığı ilk ok yere inene kadar üçüncü okunu gönderebilirdi. Okçular, silahlarını daha sıkıca kavrayabilmek için sıklıkla yalın ayak savaşırlardı. Yay kirişini adamakıllı gerebilmek için düzenli talim şarttı. Bu zorunluluk, kullanımı daha kolay olan ateşli silahların gün geçtikçe yaygınlaştığı bir devirde, uzun yayların kusuru olarak göze çarpıyordu.

getiren savaşçılar ve savaş meydanının tamamında etkin bir denetim kurabilmek şarttı. Aksi takdirde ricat hareketi, gayriihtiyarî, gerçek bir kaçışa dönüşebilir ve tasarlanan karşı taarruz hiçbir zaman gerçekleşmeyebilirdi. Williams, Hastings'te bu yöntemi iki defa uygulamıştı; daha ilginci, Moğollar, 1260'daki Ayn Calut Savaşı'nda, benzer şekilde Memlüklerin tuzağına düştüler.

Çark Hareketi

Bir kanat kuvvetinin icra edeceği çark hareketi, bazı hallerde, pusudan çıkıp saldıran sürpriz bir kuvvet kadar etkili olabilirdi. Savaşın gürültü patırtısı, yapılan ikazların anlaşılmasını hayli güçleştiriyordu; bu yüzden, bir birlik, hiç beklemediği bir istikametten saldırıya uğrayıncaya kadar etrafında neler olup bittiğinden haberdar olmayabilirdi. Bir defasında, II. Otto yönetiminde İtalya'ya giren Cermen ordusu, Bizanslılar namına savaşan Mağripli bir İslam ordusuyla karşılaşmıştı. 982'de Cotrone'da vuku bulan savaşta, Cermenler, Müslümanların merkez hattına hücum ederek karşılarındaki düşman birliklerini bertaraf edip ordu serdarını öldürdüler. Bununla birlikte bu kuvvet, aynı vakitlerde kanattan gelen Müslüman hücumuna gafil avlandı ve çatışmalarda hayatını kaybedenler ve tutsak verilenlerle birlikte 10.000 kişilik muazzam bir kayıp verdi. Keza Simon de Montfort, bu stratejiye iliştirdiği sürpriz hücum unsuruyla, Muret Savaşı'nda göz kamaştırıcı bir zafer kazanmıştı.

Kastilya Veraset Savaşları: Nájera 1367

Zalim Pedro'nun Kastilya tahtına oturması, gayrimeşru olmasına karşın daha revaçta olan kardeşi Enrique tarafından tanınmamıştı. Bunun üzerine, Fransız kralı V. Charles'ın baldızı olan Pedro'nun

eşinin, kısa bir süre önce izah edilemez bir şekilde ölmesi tatsızlığa iyice tuz biber ekti.

En başından beri Aragón'un maddî desteğini arkasına alan Enrique, son gelişmelerle birlikte Fransızları da kendi tarafına çekmiş oldu. Bu da yetmezmiş gibi, Papa V. Urban, Pedro'nun ordusunda bulunan Yahudi ve Müslümanlardan dem vurarak Enrique'nin davasında haklı olduğunu beyan etti ve Pedro'ya karşı bir haçlı seferi düzenlenmesine cevaz verdi. Paranın kokusunu alan Fransız ücretli askerleri, haçlı davası uğruna zırhlarının üzerine işlettikleri beyaz haçlarla büyük bir hevesle sefere koşuşturdular. Charles, haçlı ordusunun başına, çok soylu bir aileden gelmemesine karşın keskin zekâsı ve cesaretiyle temayüz eden Breton Bertrand du Guesclin'i tayin etti. Bertrand, kendisine teslim edilen orduyu ilk iş olarak papa tarafından takdis edilmesi için Avignon'a götürdü. Ruhen arınan haçlı ordusu, buradan, hadiselerin hızlı olduğu kadar kanlı cereyan edeceği Kastilya topraklarına yürüdü. Göz açıp kapayıncaya kadar kentler zapt edilmiş; Yahudiler kılıçtan geçirilmiş; Pedro kaçmak zorunda bırakılarak Enrique'ye taç giydirilmiş; herkesin hissesine düşen kazanç resmen belirlenmişti. Gelgelelim, Pedro henüz pes etmemişti. Tahttan uzaklaştırıldıktan sonra (o sıralarda Aquitaine'de bulunan) İngiltere'nin Kara Prensi Edward'ın himayesine sığınmış ve Navarra ve Mayorka krallarının da desteğiyle, kaybettiği saltanatını yeniden alabilmek için teşebbüse geçmişti. Bu esnada paralı askerler yine geçim derdine düşmüşlerdi ve Kara Prens'in de acilen bir orduya ihtiyacı vardı. Piyasa bir anda istihdam edilmeyi bekleyen gönüllülerle dolup taşmıştı; ama Kara Prens, ancak kasasındaki para nispetinde asker kiralayabildi. Aquitaine'deki feodal vassallerin de oyuna katılmasıyla, ücretli askerler eski işverenleriyle pazarlık etmek üzere geri döndüler.

Navarralı Kötü Charles, aynı anda hem Kral Enrique'yi Pirene geçitlerini kapadığı, hem de Kara Prensi aynı geçitleri açtığı gerekçesiyle suçladı. Daha sonra da, bir Fransız şövalyenin eline tutsak düştüğü şayiasını yayarak bir şatoya saklandı ve iki tarafın da yardımına gelmesinin söz konusu olamayacağını duyurdu.

Kral Enrique, ordusunu Santo Domingo de la Calzada'da toplamıştı. Bu noktadan kuzeydoğu yönünde Pamplona'ya, ya da kuzeyde Miranda üzerinden kuzeydoğudaki Vittoria'ya hareket edebilmek mümkündü. Bu haliyle Kral Enrique, istila kuvvetinin kendisini geçip gitmeye cesaret edemeyeceği stratejik bir mevki seçmiş oldu. Enrique, istila ordusunun kullanacağı güzergâh belli olur olmaz, herhangi bir askerî girişimi rahatça engelleyebilecek denli geçitlerin uzağında bulunuyordu. Kara Prens'in geçitleri açacağı istihbaratı geldikten sonra, Enrique ordusu yerini değiştirerek 400 yıl sonra meşhur İngiliz zaferinin vuku bulacağı Vittoria yakınlarındaki mevkide kamp kurdu. Enrique, askerlerini Anastro'ya nakletti ve Navarra'dan çıkıp Vittoria ve Miranda üzerinden Kastilya'nın başkenti Burgos'a uzanan yolu emniyet altına aldı.

Bu arada iki ordunun sahip olduğu farklı taktik gelenekler yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlamıştı. İspanyol tecrübesi, insanlarla dolu dağlara karşı boş ve engin düzlükler ve çevikliklerivle göze batan hafif zırhlı süvari kıtalarıyla şekillenmişti. Ne de olsa, en az 600 yıldır Mağriplilerle mücadele ediyorlardı. Buna karşın Kara Prens ve Pedro'nun kuvvetleri (Pedro'nun deyişiyle "müttefikler"), askerlik eğitimini daha kalabalık bir nüfus ve daha fazla tarım arazisinin bulunduğu Fransa'da almışlardı. Bunların keşif birlikleri, daha ağır teçhizatlı olmakla beraber daha ufak topluluklar halinde faaliyet gösteriyorlardı. Nitekim Prens, yalnızca 100 kişilik bir birlik yollamakla yetinmişti. Öte yandan Enrique, 6000 adamını göndererek müttefik ordugâhını bir güzel yakıp yıktırdı. Enrique'nin adamları geri dönüş yolundayken, düşman ordusuyla karşı karşıya geldiler. Müttefik askerleri üzerlerinden indikleri atlarını derhal etrafa dağıttılar ve bir tepenin üstünde yığınak oluşturdular. Bu tahkimatın arkasından, önce hafif süvarinin taciz saldırılarına, sonra da İspanyol ağır süvarisinin müteaddit kereler giriştiği toplu hücumlara başarıyla göğüs gerseler de, Fransızların yaya olarak tertiplediği taarruza mukavemet edemediler.

Her iki ordu da ilk harekete geçen taraf olma niyetinde değildi ve taraflar, takriben bir hafta boyunca birbirlerini gözetlemekle yetindiler. Kara Prens, bu muammayı kendince çözmek adına, bir gece alelacele toparlanarak ordusunu önce güneye, sonra Sierra Cantabria üzerinden doğuya sevk etti ve

Zalim Pedro'ya sadık kalmış olan Logrono mevkiinde Ebro nehrini geçti. Böylece sadece iki gün içinde yaklaşık 50 km.lik bir yol kat ederek, Enrique'nin pozisyonunu zora sokmuştu. Enrique, mümkün olan en çabuk şekilde hasmının peşine düştü ve Haro'da Ebro'yu aşarak, Prens halen 9 km doğuda, Pamplona yolu üzerinde kalan Navarette'de iken Nájera'ya vasıl oldu. Bu karşı manevra, bir kez daha Prens'e başkente giden yolu kapamıştı.

Nájera'nın hemen dışında güney-kuzey doğrultusunda akan bir dere ve geniş açık bir düzlük, iki orduyu birbirinden ayırmıştı. Arazi, bir süvari savaşı vermek için biçilmiş kaftandı. Enrique, arada akan suyu geçerek Prens'i savaşa kışkırtmaya karar verdi. Du Guesclin'in İngilizlerle harp ederken öğrendikleri, öncü kuvvetleri atlarından indirerek yaya vaziyette ilerlemeye sevk etmişti. 2000 kişilik bu kuvvet, Fransız şövalye ve refakatçilerinin yanı sıra, Kastilyalı zırhlı silahşorları ve bir miktar arbaletçiyi ihtiva ediyordu. Buna karşın ana kuvvetleri oluşturan savaşçıların tamamı süvariydi. Ortada, öncü kuvvetlerin tam arkasında bekleyen Kral Enrique, 1500 şövalyeye kumanda ediyordu. Kanatlarda, hafifçe öne doğru sarkmış vaziyette 1000 ağır zırhlı süvari ve 1000 *jinete* – ciritlerle muharebe etmeye alışkın bir nevi hafif süvari – yer alıyordu. Görünüşe bakılırsa, cenahlardaki bu birlikler, arbaletlerle mücehhez ilave bölüklerle takviye edilmişti. Enrique'nin üçüncü hattı ise, bütünüyle piyadelerden müteşekkil 20.000 kişilik bir güçtü.

Kara Prens de, aynı şekilde, ordusunu her biri birbirine yakın sayılarda zırhlı piyade ve okçulardan mürekkep üç hatta bölmüştü. Neredeyse yarısı paralı askerlerden oluşan ilk hatta, 3000 okçuya karşılık yaklaşık aynı sayıda zırhlı muharip vardı. Merkez hattı, kendi içinde üç kısma tefrik edilmişti ve en ortada, aralarında Zalim Pedro'nun 4000 mızraklı askerinin de bulunduğu birlikler Prens'in komutası altına bırakılmıştı. Bu birliklerin her iki cenahında kalan kuvvetler, zırhlı piyadeler ve okçuların eşit sayıda bulunduğu 4000 kişilik kitlelerdi. Prens'in Mayorka kralı yönetiminde bekleyen üçüncü hattı, Gaskonlar ve geri kalan ücretli askerleriyle muhtemelen 6000 adamlık bir kuvvete tekabül ediyordu. En nihayetinde, 10.000 zırhlı savaşçıya ilaveten, İngiliz okçusu, feodal veya ücretli arbaletçiler ve zırhsız bedenleriyle kısa mızraklar ve kalkanlarla dövüşen hafif piyadeler olan Gaskon *bidower*larının karışımından oluşan toplam sayısı belirsiz bir topluluk. Bunlar, devrine kıyasla devasa ordulardı ve Yüz Yıl Savaşları'na ara verilen bir döneme ait ücretli asker bolluğuna işaret ediyorlardı.

Öncü kuvvetler çarpıştığında, Kara Prens'in adamları "bir mızrak boyu" geriledi. Bu sendelemeyi müteakiben, Enrique ordusunun kanatlarındaki atlılar, Prens ordusunun kenarları üzerine atıldılar. Ne var ki, buralardaki İngiliz okçusu, ciritlerinin menzili kendilerine erişmeyen İspanyol *jinete*lerini (Endülüs'ten gelen orta halli süvari kıtaları) kümeler halinde avladı.

Kastilya kanatlarının ikisi de savaş meydanından kaçtı. Aşikâr olan şu ki, bunlar Bertrand du Guesclin'den gelen ikazlara kulak asmamışlardı. Esasen, ok menziline girmeden bir çevirme harekâtı icra etmeleri gerekiyordu. Bu suretle müttefik askerlerin büyükçe bir kısmı, düşmanı karşısına alabilmek için dönmek zorunda kalacak ve bu birlikler, göğüs göğse bir mücadeleye dalmış olan Kara Prens'e yardımcı olamayacaklardı. Böylesine vasi ve düz bir sahada, İngiliz okçularının burnunun dibine kadar girmenin hiç lüzumu yoktu.

Serbest kalan müttefik kanatları, çark ederek ortada cereyan eden kapışmaya katıldılar. Aynı zamanda Prens, başında bulunduğu merkezî bölüğü ordusunun ön cephesini takviye etmek amacıyla ileri çıkarmıştı. Kral Enrique henüz teslim bayrağını çekmemişti; kral, süvari birlikleriyle defalarca hücuma kalkmasına rağmen, yaya vaziyette savaşan zırhlı şövalyeleri yarmayı başaramadı. Öte taraftan, İngiliz okçusu, kara bahtlı Kastilya piyadesini teker teker avlamaya devam ediyordu. Nihayet *coup de grâce*[31], komutası altındaki kuvvetleri, merkezdeki mücadelenin sol cenahına süren Mayorka kralından geldi. Yukarıda tarif edildiği şekliyle bir çevirme hareketi, bu üçüncü dalganın yıkımını perçinlemiş olabilirdi.

Kralın bu savaşta sergiledikleri, hiç de yabana atılacak cinsten değildi: evvela, etrafa hâkim yüksekçe bir nokta olmamasına karşın, kendisine nerede ihtiyaç duyulduğunu tespit edebilmişti; sonra, emri altındaki hantal kuvveti, yani başındaki insan yığınının etrafından sola döndürerek ön cepheye ulaşmış; daha sonra sağa dönerek sürmekte olan çatışmalara katılabilmişti. Bu manevralar ancak, geçit resmine

özgü düz sıralar yerine, elinde sancakla bir o yana bir bu yana koşuşturan krallarını sonuna kadar takip etme azmini gösteren askerlerle hayata geçirilebilirdi. Sonuçta İspanyollar dağıldılar ve kaçmaya başladılar. Enrique'nin de, ordunun gerisine çekilmek dışında bir seçeneği kalmamıştı. Orta yerde kalan Fransızlar da çaresizdi; ne atları ne kaçacak bir yolları kalmıştı. Bunlar, her üç yoldaşlarından birini yerde cansız uzanır görene kadar kavgaya devam ettiler; en sonunda du Guesclin, teslimiyetin nişanesi olarak kılıcını hasımlarına uzattı. Savaşta ölen piyadelerin bedenleri, ceset tepeciklerine dönüşmüş; daha fazla sayıda insan ise, derenin azgın sularında boğulmuştu. Prens ve müttefiklerinin dört şövalye, yirmi okçu ve kırk zırhlı silahşordan oluşan cüzi zayiatları karşısında, İspanyollar 7000 kişi kaybetmişlerdi. Sıklıkla olduğu gibi, çarpışmayı kazanmak harbin kazanıldığı anlamına gelmiyordu. Enrique, eski gücünü büyük ölçüde muhafaza etti ve Pedro, tahtı yeniden eline geçirmiş olsa da, müttefikleri ve ücretli birlikler, geldikleri gibi ortadan kayboldular. 2000'e yakın asilzade esir alınmıştı; bunlar için ödenecek fidyeler dört gözle beklenmekteydi. Ama ne olduysa, Pedro, vaatlerini yerine getirmeye muvaffak olamadı ve paralı askerlerin maaşlarını ödeyemedi. Pedro, henüz bir alacaklılar toplantısı bile tertip edemeden, öz kardeşi tarafından katledildi.

Haberleşme

Ortaçağ gözcüleri, hafif zırhlı atlı askerlerdi ve kendi atlarını kullanmak zorundaydılar – ulaklara, her daim diri atların temin edildiği Roma haberleşme teşkilatından artık eser yoktu. Bu sebeple, bir bilginin bir yerden diğerine ulaşması uzun bir zaman alabilirdi. Savaş meydanlarında, askerin maneviyatını yükseltmek, toplanma mevkilerini belli etmek ve belki de, basit bazı talimatları aktarmak için boru ve borazanlar kullanılıyordu. Ele aldığımız dönemin sonuna doğru, davullar ortaya çıktı; ama büyük ihtimalle bunlar, haberleşmekten ziyade askerleri cesaretlendirmede kullanılmaktaydılar. En önde

İSLAM ORDULARI, 8. yüzyılda İspanya'yı fethetti ve kapsamlı bir iskân dalgası başladı. Reconquista, İspanya'yı Hıristiyanlar adına geri almayı başarsa da, etrafı sarılan Müslüman yerleşimleri, kendilerine has askerî geleneklerini muhafaza ettiler. Burada gösterilen Müslüman süvarisi, Hıristiyan emsallerine kıyasla daha hafif zırhlıdır ve doğrudan cephe hücumlarına girişmekten ziyade vur kaçlara dayalı çatışmaları tercih eder.

bulunan komutanın, savaşın çalkantılı anlarında, birliklerinin kendisini izlemesini umut etmekten başka yapabileceği fazla bir şey yoktu. Keza ordunun arka kısmındaki ihtiyat kıtalarını, sancağıyla yapacağı işaretlerle savaş meydanının çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerine yönlendirebilirdi. Aksi takdirde, bu iş için yakın arkadaşlarından bir soyluyu görevlendirerek, talimatlarının doğrudan onun tavassutuyla ilgili kişilere iletilmesini sağlamak zorundaydı.

Sorunlar ve Çözümler

Peki, ortaçağın askerî şahsiyetleri, kaderin önlerine çıkardığı engellerle nasıl baş etmişlerdi? 21. yüzyıl insanı, öyle ya da böyle, silahlanma yarışı kavramına aşinadır: bir taraf, güçlü bir silah geliştirir ve diğer taraf, daha gelişkin bir zırhla cevap verir vs. İkinci Dünya Savaşı'nda, Alman panzerlerinin dilim zırhları ve güçlü topları vardı; fakat az sayıda olmaları bir yana, fazlasıyla ağır olan bu tankların çamura saplanıp kalmak gibi kötü bir huyları vardı. Buna karşın Ruslar, metalin ağırlığını çok daha iyi dengeleyen meyilli zırhlara sahip T34 tanklarını ürettiler. Dahası, bu tankların geniş paletleri, yere yürüyen bir insandan bile daha az ağırlık uyguluyordu.

Ortaçağda vaziyet, tek bir farkla aynıydı. Bu dönemde taraflar, birbirlerini dengeleyebilmek için teknolojik gelişmelere bel bağlamak yerine, yeni stratejiler üretmekle meşguldüler. En sık müracaat edilen saldırı/savunma stratejileri aşağıda anlatılmıştır.

Deniz Akınları

Vikingler, elleriyle hizaladıkları, gölgenin düşüş açısına göre kaçıncı enlemde bulunduklarını gösteren basit cihazlarla, istedikleri zaman istedikleri yerden kıyıya çıkıyorlardı. Din adamları çareyi dua etmekte bulurken, İngiliz kralı Büyük Alfred, belli başlı kentleri tahkim etme, kırsal kesimin savunmasını mahallî kontlara ve *fyrd*lara havale etme ve nereden ve ne zaman geleceği tam bir muamma olan akınları önleyebilmek için bir filo donatma yoluna gitti.

Doğrusunu söylemek gerekirse, donanma Viking baskınlarının önüne geçmede pek etkili olmamıştı; ama Alfred'in filosu, Vikinglerin geri çekilme yollarını tıkamada hayli kullanışlıydı. Bir şekilde karaya çıkan Vikingler, bir taraftan kent ve kasabaların tahkimatlarıyla uğraşmak, öte taraftan, en acilinden toparlanan mahallî savunma güçleriyle kapışmak zorunda kalmışlardı. 871 senesinde Ashdown'da olduğu gibi ezici galibiyetlerle birlikte düşünüldüğünde, Alfred, dünyanın en çok konuşulan dilinin İskandinavca değil, İngilizce olmasını sağlayan adımları daha bu tarihlerde atmıştı.

Kalkan Duvarının Üstesinden Gelmek

Normanlar, 1066 Hastings'de Saksonlarla karşı karşıya geldiler. Saksonlar, yokuş yukarı bir yerde, kanatlarını da güvence altına alan çok kuvvetli bir mevziye sahiptiler. Normanlar, bu kalkan settinin açılmasını sağlamak için, sahte bir geri çekilme tertip ederek sözde kaçan birliklerin üstünden açtıkları ok ateşiyle düşmanlarını bozmuşlardı. Bunun yanında İtalya'da günü kurtaran, daha basit bir şekilde, süvari taarruzlarının korkutucu şiddetiydi. Çekişmeli bir at yarışında, dörtnala koşuşturan ürkütücü atlar size doğru gelirken çitlerin arkasında ayakta beklediğinizi hayal edin. Bu manzaraya sivri uçlu ve sizi hedef alan kargılar eklendiğinde, neden bahsettiğimiz biraz daha anlaşılacaktır. Örneğin 1053 Civitate Savaşı'nda, Norman şövalyelerinin yaptığı tek bir toplu hücum, Lombard süvarisi ve Svabya piyadelerinden müteşekkil papalık ordusunun bir bütün halinde bozguna uğramasına yetmişti.

1041'de, Monte Maggiore'de, aynı taktik bu kez Bizans birlikleri karşısında başarılı oldu. Keza yine İtalya'da, 1300 piyade tarafından desteklenen 700 Norman şövalyesi, iki hat halinde tertip edilmiş çok daha kalabalık bir gücü, düzenledikleri coşkulu bir taarruzla alaşağı ettiler. Bu savaşta, birinci Bizans hattı çöküp arkasındaki hattı da karman çorman etmişti. (Aslına bakılırsa Normanlar, bundan önce, Bizans ordusunda paralı asker olarak savaşıyorlardı; fakat gördükleri hizmetler karşılığında hak ettikleri meblağı alamadıkları kanaatindeydiler ve anlaşılan, bu duruma gerçekten de çok öfkelenmişlerdi.)

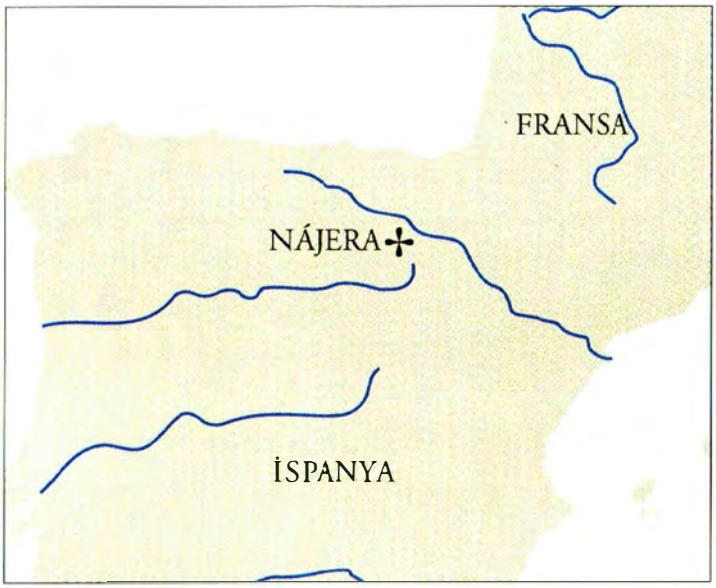
Kargıyla Başa Çıkmak

Endülüs Müslümanları, çitin atların koştuğu tarafındaydılar ve hayatta kalabilmek için, feodal şövalyenin kahredici hücumlarına bir çare bulmak mecburiyetindeydiler. Şövalyelerin koşu yollarını piyade kütleleriyle doldurdular; atlarının sırtında taarruza kalkanları ok yağmuruna tuttular ve yol boyunca

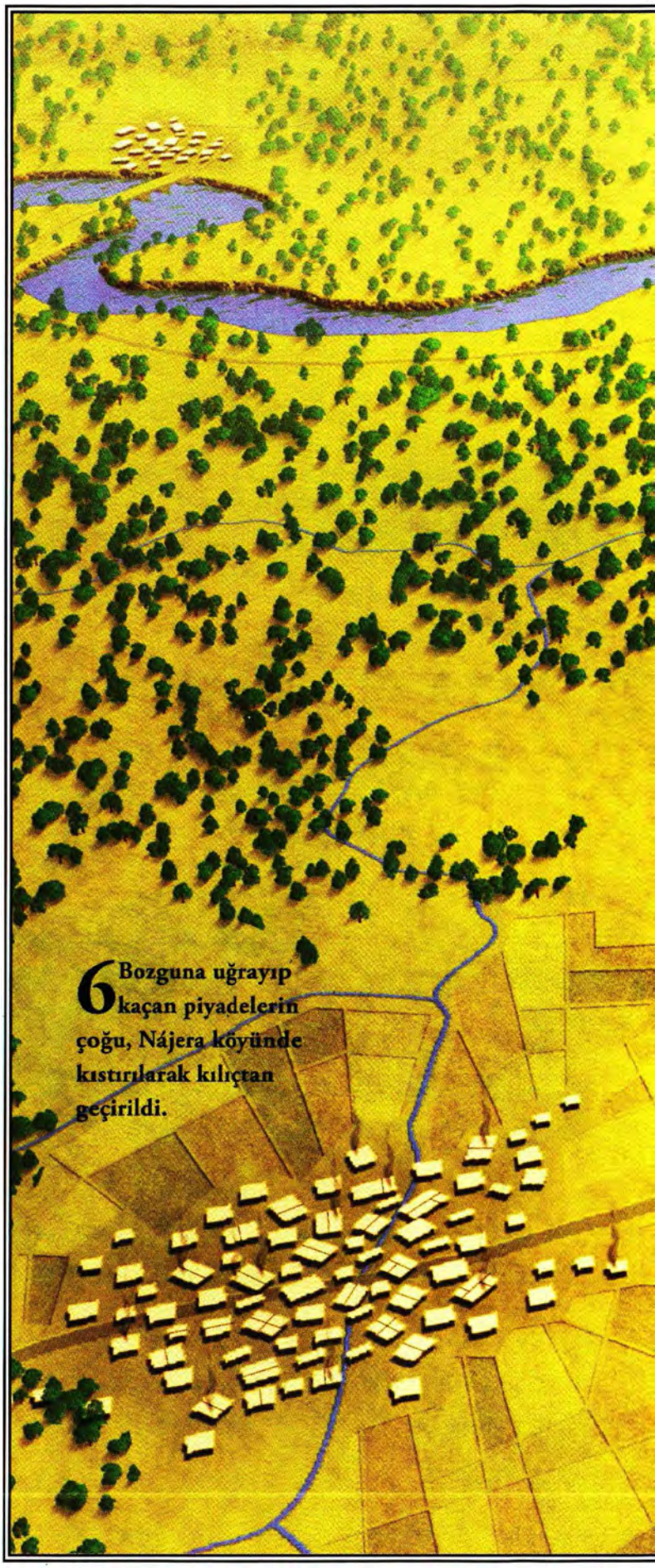
Nájera Savaşı

1367

İspanyol kralı Enrique, sahip olduğu merkezî konum sayesinde, Kara Prens'in yanından geçip gitme teşebbüslerini engelledi ve Prens'i Nájera Savaşı'nı vermeye mecbur bıraktı. Bununla birlikte Enrique, emri altındaki farklı askerî birimleri eşgüdümlü kullanma konusunda başarılı olamadı. İspanyol kralı, arbaletçiler desteğindeki avcı süvarisini kanatlara yaymalıydı. Bu şekilde Prens'in kanat kuvvetlerini ve ihtiyat kıtalarını kenarlara çekebilir ve du Guesclin ve kendisine ait ana piyade bölüklerinin, çok daha fazla sayıda savaşçısını doğrudan Prens üzerine yollamasına fırsat yaratabilirdi. Ne var ki, Enrique'nin avcı süvarisi İngiliz okçusu tarafından yenilgiye uğratıldı. Yoksa bu birlikler, du Guesclin'in adamlarının İngilizlere kazasız belasız yaklaşabilmeleri için bilinçli olarak feda mı edilmişlerdi? Bunu asla bilemeyeceğiz. Kara Prens'in öldürülmesi veya tutsak edilmesi, Batı Avrupa tarihini esaslı biçimde değiştirebilirdi. Kara Prens ve Kral Enrique, Napoleon'un bile takdirini kazanacak bir dizi stratejik manevrayla, iyi yönetildiği takdirde, ortaçağ ordularının süratli ve etkili yürüyüşler yapabileceklerini gösterdiler.

Muharebenin düğümünü çözen kanat hücumu, istisnaî bir hamleydi; çünkü İspanyolların korunaklı tarafını hedef almıştı. Ama bu şekilde, Kral Enrique'yi, batıda uzanan topraklarından koparmak mümkün oldu.

1 Du Guesclin'in yaya birlikleri, okçuların desteğini alan İngiliz öncüleriyle dövüştü.
5 Mayorka kralı, isyancı kuvvetlerin sol kanadına saldırdı ve sendeleyip sarsılan İspanyollar kaçmaya başladılar.
4 Kral Enrique, du Guesclin'in adamlarına takviye kuvvet yolladı.
3 Müttefik ordusunun kanat birlikleri, Kara Prens'in de bizzat kendi bölüğünün başında bulunduğu, orta kısımdaki göğüs göğse çarpışmalara katıldılar.
2 Arbalet desteği altında ilerleyen İspanyol avcı süvarisi, İngiliz okçularına fazlaca yaklaşınca yenilgiye uğradı.

örseledikleri düşmanlarının etrafını hafif atlılarla kuşattılar. 1195 Alarcos'ta, VIII. Alfonso'nun Kastilya süvarisi, Müslüman piyadelerin ön hattını yarmayı başardı; fakat bunlar, ikinci piyade hattından gelen yaya askerler ve kanatlardaki hafif süvari tarafından çepeçevre sarıldılar. Bu arada ilk hattan geriye kalanlar, Kastilya piyadesinin üzerine yürüdü ve bunları çabucak alt etti. Her şey bir anda tepetaklak olmuştu; etraflarında olup biteni mığferlerinden güç bela görebilen şövalyeler, her yönden gelen hasımları tarafından adeta yutulmuşlardı. Piyade güruhunun içinde mahsur kalan Hıristiyan şövalyelerden çok azı kaçmayı başarabildi.

"Kabile reisi, iktidarını ölüm ve imha tehditleriyle muhafaza eder ... Reisin sarayında hayatta kalabilmenin ve istikbale kavuşmanın yolu, sürekli bir dehşet ikliminde en iyi şekilde rekabet etmekten geçer. Burada, sıradan insanlara yer yoktur. Bazıları zeki, bazıları haşin, bazıları delidir."
NEWARK

Ricat ve Taarruz

Üstün teçhizat, sayısal üstünlük veya kaba kuvvetten hiçbiri, tek başına, ortaçağ harp meydanlarına hâkim olmaya yeterli değildi. Tıpkı bugün olduğu gibi, esas olan, iki taraf arasındaki farklılıktan akıllıca istifade edebilmekti. Macarlar, esas itibarıyla, atlı okçulardı; fakat asla yanlarından cirit ve kementleri eksik etmezlerdi. Daha evvelki devirlerin Hunları ile aralarında bolca benzerlik vardı; Macarlar da, benzer şekilde, kalabalık intizamlı birimler teşkil etmek yerine, ufak ve gevşek takımlar halinde savaşıyorlardı. Pusu kurmaktan ve sahte ricat stratejileri uygulamaktan haz ederlerdi; çünkü temel maksatları, düşman tertibatını bozup oklarla hasımlarını seyreltmek ve en sonunda öldürücü darbeyi indirmek için düşmanlarına yaklaşmaktı.

Bu taktiksel yöntem, 899 Brenta Savaşı'nda göz kamaştırıcı bir ustalıkla tatbik edildi. Yalnızca 5000 Macardan oluşan bir kuvvet, tam bir hafta boyunca kendilerinden üç misli kalabalık Lombard süvarileri tarafından takip edilmişti. Nihayet, Macarlar bir nehrin karşı yakasında kamp kurdular ve düşmanlarıyla müzakerelere başlamak istediklerini bildirdiler. Fakat bu sıralarda yedek atlarına binen Macarlar, bir çırpıda aradaki nehri aşarak yemek yiyerek dinlenmekte olan Lombardların üzerine saldırdılar. Lombardlar, toparlanmaya fırsat dahi bulamadan yenildi ve bunun peşinden gelen acımasız takipte büyük kısmı katledildi.

Bununla birlikte her yöntemin bir yumuşak karnı vardı. Macarlar, 955 Lechfield savaşında, geri çekilme yolları 8000–9000 kadar Cermen atlısı tarafından kapatılınca bu defa yenilgiye uğramışlardı. Macarların elinde, düşmanlarına cepheden saldırmak dışında bir seçenek kalmamıştı; her ne kadar, ufak çaplı bir kanat harekâtı, ağırlıkları bekleyen muhafızları yarıp geçmeye ve orada bulunan sekiz Cermen lejyonundan birini püskürtmeye yarasa da, Macar taarruzu sonuçta başarısız oldu.

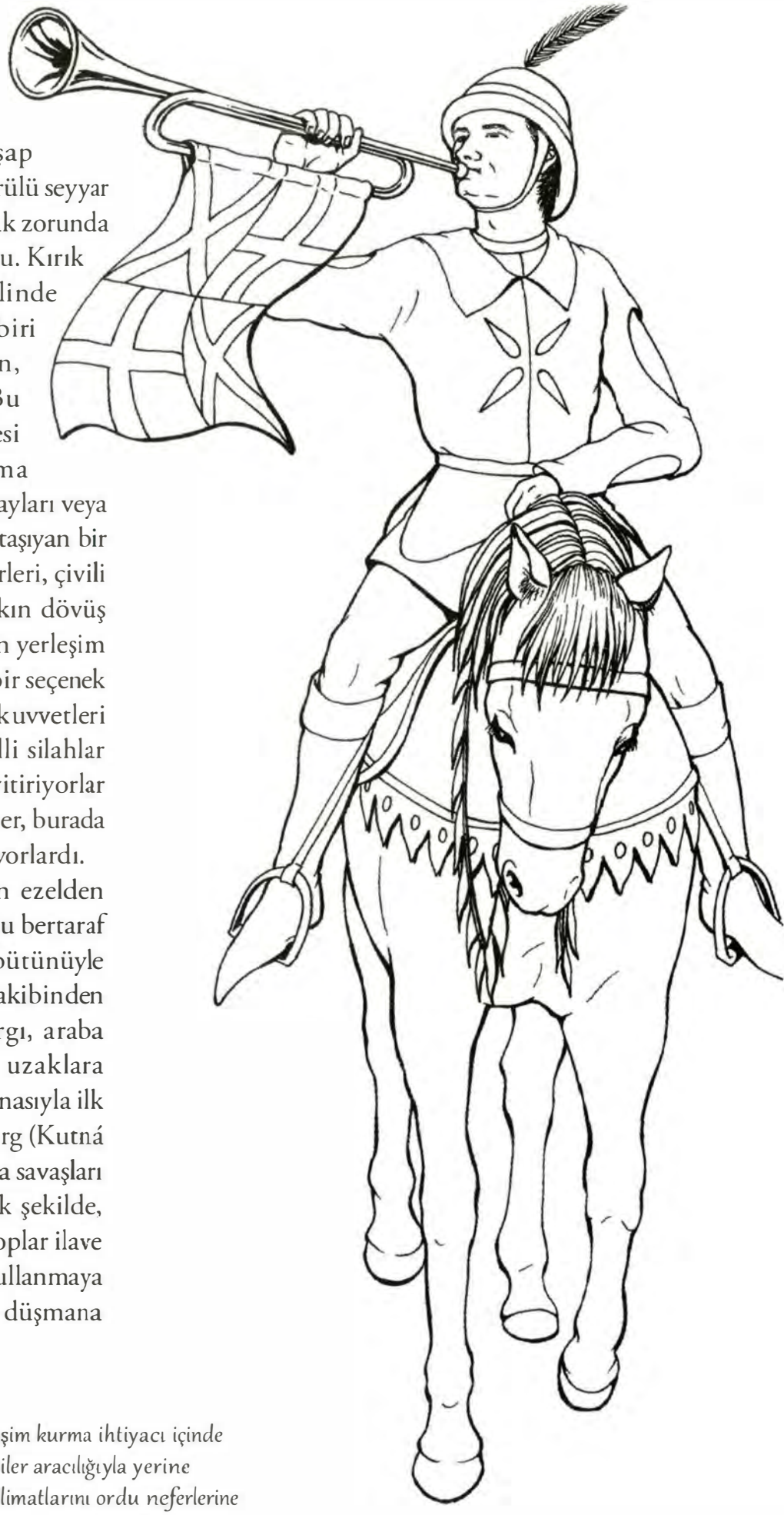
Tekerlekli Duvarlar

Vaktinden evvel doğan bir milliyetçilik ve Tábor dinî heyecanıyla ateşlenen Bohemya halkı, 1420'de, Macar kralı ve Kutsal Roma imparatoru unvanlarını taşıyan metbuları Sigismund'a karşı ayaklandılar. Sigismund, fikir ayrılıklarıyla boğuşan feodal kuvvetlerden mürekkep olsa da, tecrübeli ve iyi donanımlı bir orduyu sahaya sürebilme imkânına sahipti. Hâlbuki bu talimli gücün karşısında, askerlik eğitiminden nasibini almamış, yarım yamalak silahlı kent ahalisi ve çiftçiler vardı. İsyanın başına, Leh ordularında Tötonlara karşı çıkılan seferlere katılmış olan Jan Žižka geçmişti. Žižka, bazı yönlerden, modern askerî taktiklerin atası sayılabilecek yepyeni bir taktiksel formasyon geliştirdi: bir anda karşı taarruz noktalarına dönüştürülebilen aşılamaz kareler.

Bozkır göçebeleri, arabalardan oluşturdukları çemberlerle sabit bir mevziye bağlı olmayan savunma üsleri kurmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Žižka, bu fikirden yola çıkarak isyancıların ardına sığınabileceği zırhlı arabalar imal etme tasarısını geliştirdi. Bununla birlikte düşmanın intizamını kaybettiği veya cesaretinin kırıldığı anlarda, sırtını bu üslere vererek huruç harekâtı yapabilmek de mümkün olacaktı. Arabaların yan tarafları, bir insanın ardına

kolayca gizlenebileceği miktarda yükseltildi ve aralardan güvenle atışlar yapabilmek için mazgallar açıldı. Bu arabalar, birbirlerine zincirlerle bağlanabilir ve yahut aradaki boşluklar, tekerlekli ahşap paravanlarla kapatılabilirdi. Arabalardan örülü seyyar ordugâh, Macarların eli mahkûm saldırmak zorunda oldukları stratejik bir mevkiye kuruluyordu. Kırık bir çember misali, iki yarım daire şeklinde teşkil edilen bu düzenekte, ağızlardan biri doğrudan düşman kuvvetlerine bakarken, diğeri tam ters istikamete dönük olurdu. Bu ağızlar, kazıklar ve ihtiyaç anında indirilmesi kaldırılması kolay zincir mânialarla koruma altına alınmıştı. Her arabaya, yarısı tatar yayları veya daha sonraları olacağı gibi, iptidaî tüfekler taşıyan bir müfreze tayin edilirdi. Takımın diğer askerleri, çivili gürz, teber ve mızrak gibi uzun saplı yakın dövüş aletleri kullanıyorlardı. Araba ordugâhının yerleşim planı, Macarlara saldırıya geçmek dışında bir seçenek bırakmamaktaydı. Çaresiz kalan Macar kuvvetleri ileri atıldıklarında, ilk önce, uzun menzilli silahlar kullananların atışları altında düzenlerini yitiriyorlar ve sağ salim arabalara ulaşmayı başarabilenler, burada bekleyen silahlı adamların gazabına uğruyorlardı.

Bu araba istihkâmları, atlı şövalyenin ezelden beridir keyfini sürdüğü avantajların çoğunu bertaraf etmişti. Bir araba karşısında atın ivmesi bütünüyle anlamını yitirmişti; şövalye, artık piyade rakibinden daha yüksekte değildi ve kullandığı kargı, araba mürettebatının mızraklarından daha uzaklara erişmiyordu. *Wagenburg* taktikleri, tam manasıyla ilk defa 1421'de, Luditz (Žlutice) ve Kuttenberg (Kutná Hora) savaşlarında kullanıldılar. Ayaklanma savaşları uzadıkça, bu formasyonu iyice berkitecek şekilde, arabaların orasına burasına ufak kalibreli toplar ilave edildi. İsyancılar, bu topları saldırı amaçlı kullanmaya başlayarak, arabaları paralel hatlar içinde düşmana

DÜŞMAN ORDULARI, HER zaman birbirleriyle iletişim kurma ihtiyacı içinde olmuştu. Ortaçağda bu vazife, haberci denilen görevliler aracılığıyla yerine getiriliyordu. Bunlar, aynı zamanda kralın emir ve talimatlarını ordu neferlerine duyurur ve kimlerin sefere katılıp katılmadıklarını kaydederlerdi – elbette asilzadelerin, köylülerin değil. Bu yoklama defterlerine isimler ve armalar kaydedilirdi.

doğru sürmeye başladılar. İşler öyle bir raddeye gelmişti ki, en sonunda, gözleri korkup şevkleri kırılan sıradan erat, araba ordugâhlara saldırmayı reddetti. Maksat hâsıl olmuştu.

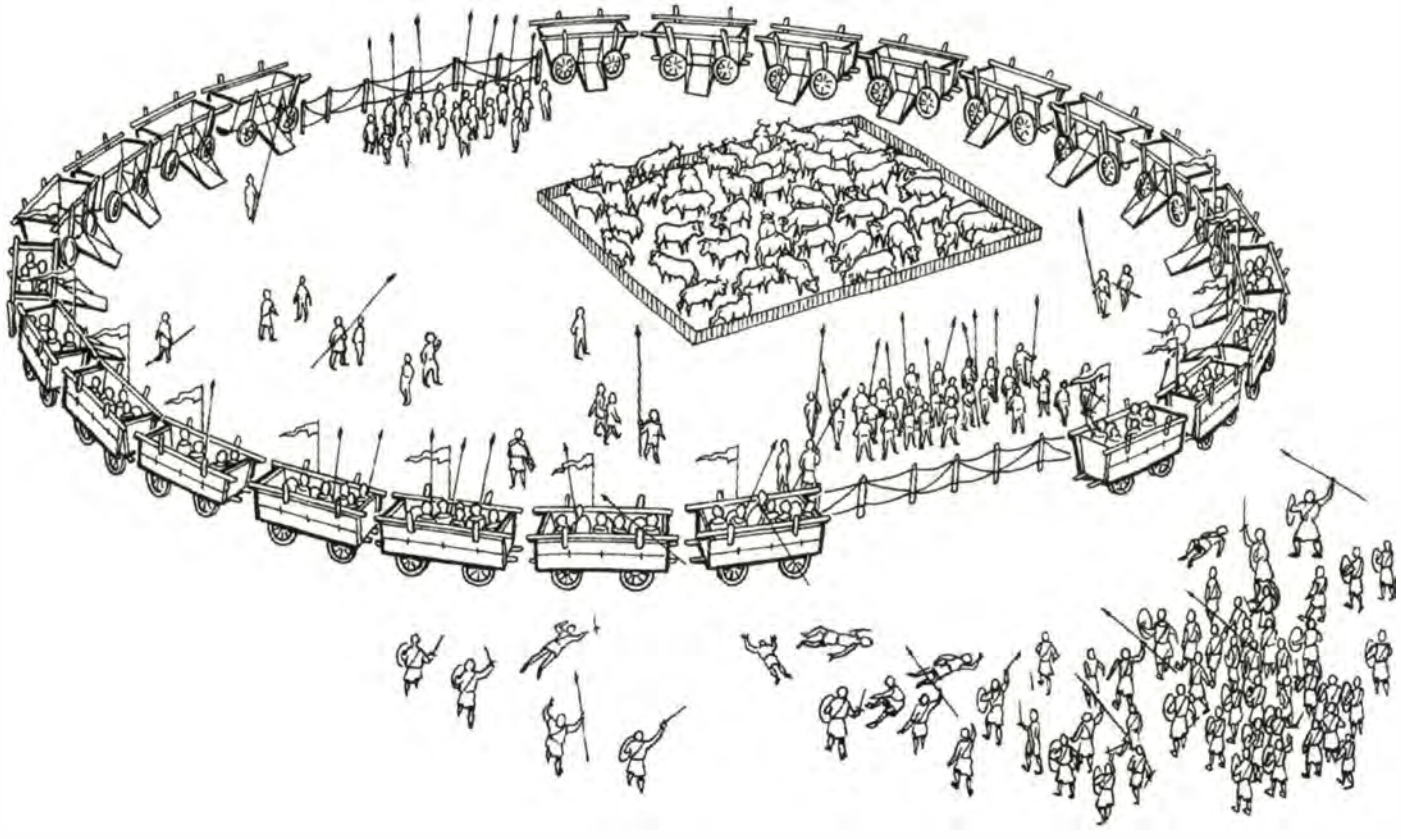
Ne var ki, her zaman bir misilleme söz konusudur. Harbin son savaşını kazanan, feodal lort değil; isyancı bölüklerin, meseleyi nihaî olarak çözme taraftarı olanları (diğerleri müzakerelere başlama fikrindeydi) olmuştu. 1434 Lipan'da (Česky Brod), Tábor hizbi, daha mutedil bir kitle olan eski müttefikleri tarafından araba ordugâhlarından dışarı bir taarruz düzenlemeye sevk edilmişlerdi. Fakat bunlar, arabalardan çok fazla uzaklaştılar ve arkalarına sarkan bir süvari gücü tarafından arabalarla olan irtibatları koparıldı. Açık arazide kendilerinden kalabalık düşmanları karşısında yapabilecekleri bir şey yoktu ve hepsi katledildiler.

Silahlara Göğüs Germek

Fransızlar, Yüz Yıl Savaşları'nın ilk yıllarında İngiliz okçusunun elinden dayanılmaz ızdıraplar çektiler. Dönemin Fransız kaynaklarına bakılırsa, Fransızlar 1415 Agincourt ve 1424 Verneuil savaşlarında İngiliz uzun yaylarının menziline girmeden arkaya sarkabilmek için hususî bir çaba harcamışlardı. Bu gayretlerinden istedikleri neticeyi elde edemeyince, aynen Patay (1429), Valmont (1416) ve Clermont-en-Beauvoisis'de (1430) yaşandığı gibi, ağırlığı kuşatmalara vermeye başladılar ve mühimmat ve erzak taşıyan veya yem aramaya çıkan İngiliz kafilelerini avlamak için etrafı kolaçan eden zırhlı savaşçılara bel bağladılar.

Fransızlar, Alçak Ülkeler'in büyük oranda hareketsiz mızraklı kitleleri karşısında da, benzer biçimde, ilk önce kanatlardan düşmanlarının arkasına sarkmayı denediler. Daha sonraları, düşman formasyonunu bozabilmek için, aralarında mancınıkların da bulunduğu çok sayıda uzun menzilli silah getirdiler. Cesur Charles'ın Burgonya orduları, kalabalık kitleler halinde savaşan İsviçreli mızraklı askeri, teberci ve tüfekçilere karşı hiçbir zaman bir çözüm üretmeyi başaramadılar. Charles'ın, İsviçreliler karşısında kaybettiği üç savaş, Grandson (1476), Morat (1476) ve Nancy (1477), Burgundiyalı hükümdara 20.000'in hayli üstünde insana ve çok pahalı savaş malzemelerine mal olmuştu.

OLAĞAN SALDIRILARLA ÜSTESİNDEN gelinemeyen Hussit araba ordugâhları, ortaçağın geleneksel ordularının başına bela oldu. Bununla birlikte, bu seyyar kalelerin kurulabilmesi için ferah bir mekâna ve uzunca bir zamana ihtiyaç vardı; bu yüzden de, engebeli arazilerde ve ani saldırılar karşısında nispeten savunmasızdılar.

Yüz Yıl Savaşları: Verneuil 1424

120 yıl süren Yüz Yıl Savaşları'nda, her iki taraf da, dostlarına ve müttefiklerine defalarca yardım çağrısında bulundu. İngilizler, Breton, Burgonyalı, Gaskon ve Flamanlar arasından bolca insanı asker yazmıştı ve Galler de, İngiltere saflarında savaşmakla yükümlüydü. Fransız ordusunda da, Breton, Bohemya, Flaman, Gaskon, Ceneviz, Alman ve İskoç kıtaları istihdam edilmişti. Bunlardan bir kısmı, daha önceden etmiş oldukları feodal yeminleri gereği, bir kısmı yalnızca para için, bazıları da resmen akdedilen ittifak antlaşmaları icabı savaşlara katıldılar. İşin doğrusu, harbin büyük bölümü, gerçekte yalnızca yağma veya bir kent ya da kaleyi zapt etme niyetiyle tertiplenen, ufak tefek çatışmalardan ibaretti.

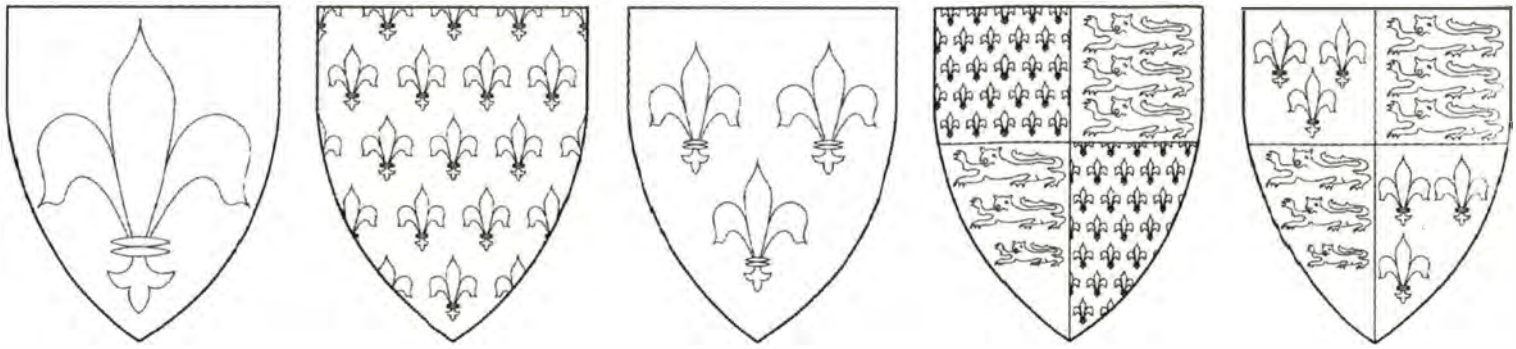
Fransızlar, 1423'te, Eure Nehri kıyısında bulunan Ivry'yi ele geçirerek buradan İngiliz topraklarının içine doğru akınlar düzenlemeye başladılar. Ertesi sene İngilizler, Suffolk kontu komutasında bu üssü bertaraf etmek üzere bir ordu topladılar. Kenti zapt etmek güç olmadı; ama muhafız kıtası, iç kaleye çekilerek direnişlerine burada devam etti. Kale garnizonu, bu devirde mutat olduğu üzere, 15 Ağustos'a kadar bir kurtarma kuvvetinin gelmemesi halinde beyaz bayrak çekmeye razı oldu. Bu anlaşma, her iki tarafın da, boş yere çaba harcamasının ve insan kaybetmesinin önüne geçmişti. Bu üs Fransızların nazarında öylesine değerliydi ki, kaledekilerin beklediği halas ordusunu bir araya getirebilmek için bütün imkânlar seferber edilmişti. Başında İskoç kontu Douglas'ın bulunduğu kurtarma kuvveti içinde, *Auld*[32] ittifakı şartları gereğince, büyükçe bir İskoç kıtası da yer alıyordu.

Douglas, Ivry'nin güneybatısında Nonancourt'a vardığında iş işten geçmişti. Bedford dükü, 14 Ağustos'ta Ivry garnizonunun teslim olmasıyla, askerleriyle birlikte Ivry'nin kuzeybatısındaki Evereux'ya çekilmişti. Fransızlar, bir savaş meclisi topladılar. Fransız komutanları müteredditti; İngilizler karşısında birçok acı yenilgi tatmışlardı ve şimdi de, çoktan yitirilmiş bir kent için bir meydan savaşına girmeye pek istekli değillerdi. Herhalde bundan daha isabetli bir görüş olamazdı. Belli başlı meydan muharebelerini İngilizlerin kazandığı açıktı; dolayısıyla Fransız stratejisi, orada burada tertiplenen küçük çaplı askerî operasyonlarla hasımlarının gücünü tüketmek üzerine kurulmuştu. Fransız-İskoç ittifakı, en son üç sene evvel Bauge'da düşmanla açıktan sıcak temas sağlamıştı. Bu savaş müttefiklerin zaferiyle bitmişti ve İskoçların aklı fikri, bir kez daha benzer bir başarı kazanmaktaydı.

Plan, Fransız kuvvetlerinin o an bulunduğu mevkinin güneyinde, ırmağın yukarısında kalan Verneuil'yu almaktı. Anlaşılan, bu hamleyle üç avantaj elde edileceği hesaplanmıştı: Bir taraftan ana İngiliz ordusundan uzaklaşılırken, askerlerin biraz çapulculuk yapmasına fırsat tanımak ve önceden tutsak düşen lortlar için mümkün olduğunca fidye parası denkleştirmek. Ne var ki, bu amaçların yalnızca ikisine ulaşılabildi. Şehir mukavemet etmeden kapılarını açmaya razı olmuştu ve ortada ne yağma ne de esir alınabilecek birileri vardı (aslına bakılırsa, burası müttefik ordusuyla beraber olan Alençon dükünün *fief*iydi). Verneuil işgal edilirken, Suffolk kontu 1600 kişilik bir kuvvetle takipteydi. Ne de olsa, sınırları civarında dolaşan 14.000 kişilik bir düşman ordusuna karşı kayıtsız kalamazdı.

Bedford, Fransız ve İskoçlarla hesaplaşmak üzere harekete geçti. Olayların gidişatından emin olmak için, Douglas'ı kibarca birlikte "birkaç kadeh devirmeye" davet etti. Douglas, "Fransa'ya, kendisini bulmak için geldiğini" söyledi. Müttefiklerin planı, aşağı yukarı Agincourt'da tatbik edilenin aynısıydı. Ordunun kanatlarına yerleştirilen atlı birlikler, icra edecekleri sarkma harekâtıyla, İngiliz okçusunu yanlardan veya arkadan vuracaklardı. Agincourt'da, İngilizler çetin arazinin nimetlerinden yararlanarak cenahlarını emniyet altında tutabilmişlerdi; ama Verneuil'da durum farklıydı, arazi koşulları müsaitti. Müttefik ordusu, şehir surlarının ve hendeğin önünde dizildi. İskoç kıtası, müttefik hattının sol kısmını oluşturuyordu ve müttefik ordusunun uçları, sırasıyla sağda ve solda olmak üzere, her biri 600 atlıdan mürekkep Lombard ve Fransız kuvvetleriyle kapatılmıştı. Bunların haricinde, kesin rakamları bilinmese de, hiç de azımsanmayacak miktarda okçu saflara girmişti. Ordunun diğer yarısı, aralara serpiştirilmiş Fransız askerleriyle birlikte, İspanyol ve Lombard ücretli birliklerinden müteşekkildi.

İngiliz ordusunun gerisinde büyükçe bir orman vardı. İşlerin sarpa sarması durumunda, piyadeler ağaçların arasına çekilerek süvari takibinden canlarını kurtarabileceklerdi. Orman ve şehir arasında uzanan

HANEDAN ARMACILIĞINA DAİR temel zorluk burada gösteriliyor. Zaman ilerleyip birbiri ardınca yeni nesiller neşet ettikçe, arma dizaynının daha karmaşık hale gelmesi gerekir. Buradaki son dizayn, dört kısma bölünmüş vaziyettedir. Bundan sonra gelecek kalkan, sekize değil, ancak on altıya ve bir sonraki 256 parçaya bölünebilir ki, bu durumda şekilleri anlayabilmek imkânsız olacaktır!

arazi, İngiliz okçusunun oldukça hoşuna gidecek şekilde, açık, engebesiz ve boş bir alandı. İngiliz ordusu, Damville'den gelen yolu, yük arabalarıyla oluşturdukları kaba bir daireyle iki uçtan kapamışlar ve burun ve kuyruklarından birbirlerine bağladıkları atları, üç sıra halinde arabaların dışına dizmişlerdi.

Sağ kanadın arkasında, yaklaşık 2000 okçudan mürekkep bir ihtiyat kuvveti vardı. Ordunun geri kalanı, 6000 civarı okçu ve 2000 zırhlı savaşçı ihtiva ediyordu. Bu askerler, zırhlı silahşorlar ortada, okçular kanatlarda kalacak şekilde iki kısma ayrılmıştı. Okçular, düşman askerlerinin tehlike yaratacak nispette yaklaşması durumunda, önlerinde bir set oluşturmak üzere ilave kazıklarla donatılmışlardı.

Okçuları ve arbaletçileri, kendilerinden daha kalabalık İngiliz okçusu karşısında varlık gösteremeyen Fransızlar, hücuma geçmeye karar verdiler. Fransız süvari taarruzu, hala müdafaa kazıklarını yere çakmakla uğraşan İngiliz okçusunu gafil avladı ve bunlardan 500 kadarı telef edildi. Öbür kanattaki Lombardlar, çevresinden dolandıkları İngiliz ordusunun ağırlıklarını talan ettiler. Bu esnada İngiliz zırhlı savaşçıları, orta kesimde Fransızlara şiddetle karşı koyarak onları dehşet saçan İngiliz okçusunun menzili içinde mücadeleye devam etmek zorunda bıraktılar. Okçunun destek ateşi, Fransızların kaderini belirledi; bozguna uğrayan Fransızlar, peşlerini bırakmayan İngilizler tarafından şehir hendeğine kadar sürüldüler. Bedford, hendeğin kenarında yeni baştan toparladığı askerlerini mücadeleye sokarak, azimle savaşmaya devam eden İskoçların gerisine sarkmaya muvaffak oldu. İskoçlar, bu taze hücuma da büyük bir kararlılıkla göğüs gerdiler; ta ki, Fransız ve Lombard süvari saldırılarını başarıyla püskürten İngiliz ihtiyat okçularını sağ kanatlarında buluncaya dek. Savaşın sonunda 7000 müttefik askeri ölmüş ve 200 kişi, özgürlükleri karşılığında fidye alınmak üzere esir alınmıştı. Bu arada İngilizler de, hayli yüksek bir oran sayılabilecek, 1000 adamlarını kaybettiler. Hâlbuki Agincourt'da, ölüm oranları 100 ilâ 500 arasında kalmıştı.

Bedford'un askerleri üzerinde tesis ettiği komuta otoritesi takdire şayandır. Bozguna uğrattıkları hasımlarını takip eden askerler, hemen gözlerinin önünde ufak bir servet edinebilme imkânının yattığının farkındaydılar; ama buna rağmen geri dönüp, yine takdiri hak eden inatçı İskoçlarla savaşa koyulmuşlardı. Kısa menzilden okçu desteği alan İngiliz zırhlı silahşorlarıyla baş etmeye çalışmak yeterince zordu. Bunun üzerine bir de, arkadan saldıran yeni bir düşmanla kapışmaya başlamasına rağmen bir türlü teslim olmaya yanaşmamaları, İskoçların ne yaman savaşçılar olduklarını fazlasıyla kanıtlamıştı.

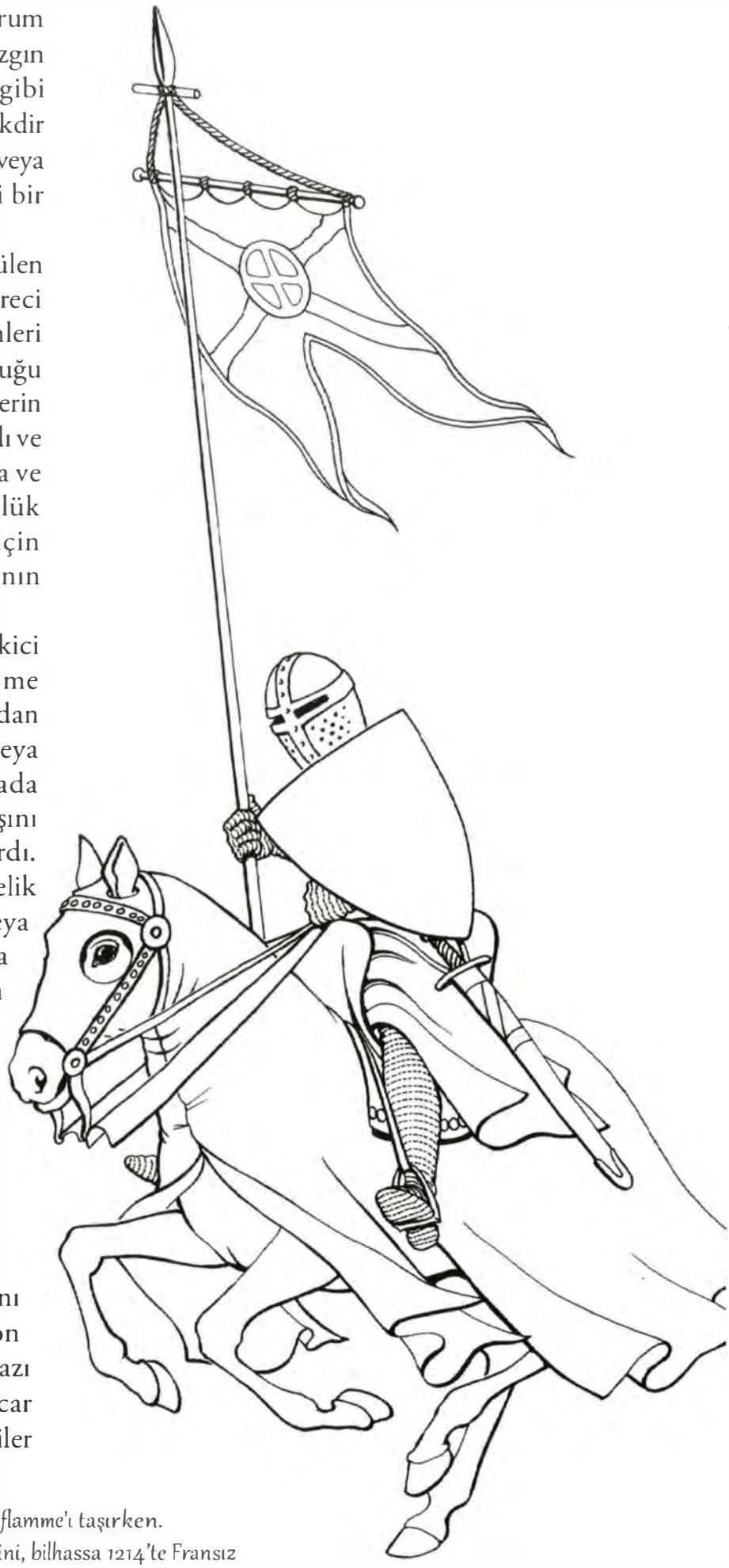
Disiplin

Modern askerî yapılarda, kurmay subayın iradesi, yukarıdan aşağı doğru işleyen hiyerarşik bir sistemde tecelli eder; herkes, kimden emir alacağını iyi bilir. Bu sistem, emirlere koşulsuz itaatı sağlamayı amaçlayan, anlaşılması kolay, resmî bir işleyiş tarzı ve bir dizi cezayla ayakta tutulur. Ortaçağda da, askerî disiplini temin edebilmek için aynı şartların yerine getirilmesi lazımdı. Gündelik hayatta olduğu gibi, sivil yargı, suçun muhtevasına bağlı olarak kilise hukukuyla rekabet içindeydi. Örfî adalet, yüksek dereceli lortlar tarafından tevzi ediliyordu. Bir lort veya şövalye,

ceza olarak unvan, toprak veya şatosundan mahrum bırakılabilirken, daha alt tabakadan gelenler, kızgın demirle damgalama, sakat bırakma ve idam gibi cezalarla karşılaşabilirdi. Öte taraftan, kilisenin takdir ettiği cezalar arasında kırbaçlama, aforoz (bir kişi veya koca bir cemaat ya da kasaba için) ve idam gibi bir dizi kefaret usulü vardı.

Sefer zamanlarında, sivil ve dinî usullerle görülen davalara dair kayıtlar olsa da, yargılama süreci önemli ölçüde hızlandırılmış olurdu. Firar edenleri yakalamak için pek ciddi bir çaba harcanmış olduğu söylenemez. Bunun sebebi, büyük ihtimalle, firarîlerin peşine yollanabilecek pek fazla insan olmamasıydı ve işlenen suçların büyük kısmı, izinsiz yağmalama ve kutsal değerlere saygısızlıkla ilgiliydi. Kırk günlük hizmet süresi dolduğunda, şayet kalmaları için ikna edilemezlerse, kralın veya ordu komutanının birlikleri gitmekte serbestti.

Gerçek liderlik, orduyu bırakıp gitmek için çekici fırsatlar çıktığı anda askerleri bir arada tutabilme becerisinde yatıyordu. Avrupa'nın sınır boylarından gelen kabile kuvvetlerini, işler kötü giderken veya ortalarda henüz düşmandan eser yokken sahada tutabilmenin belki de biricik yolu, ordunun başını çeken şahsiyetin sergilediği karizmatik tavırlardı. Bir kabile toplumunda, müşterek kültüre yönelik bir dış tehdit, gelenekçi ağızla yapılan çağrılar veya dinî hassasiyetler, devasa orduların kurulmasına önayak olabilirdi. (Ortaçağ zihniyetinde dinin anlamı büyüktü ve amellerle, cennette bir yer edinilebileceği düşüncesi insan maneviyatını inanılmaz ölçüde sağlamlaştırmaktaydı.) Örneğin, Töton şövalyelerinin karşısına çıkan pagan kabileler, 40.000'den ziyade savaşçıyı sahaya sürebilmişti.

Motivasyon

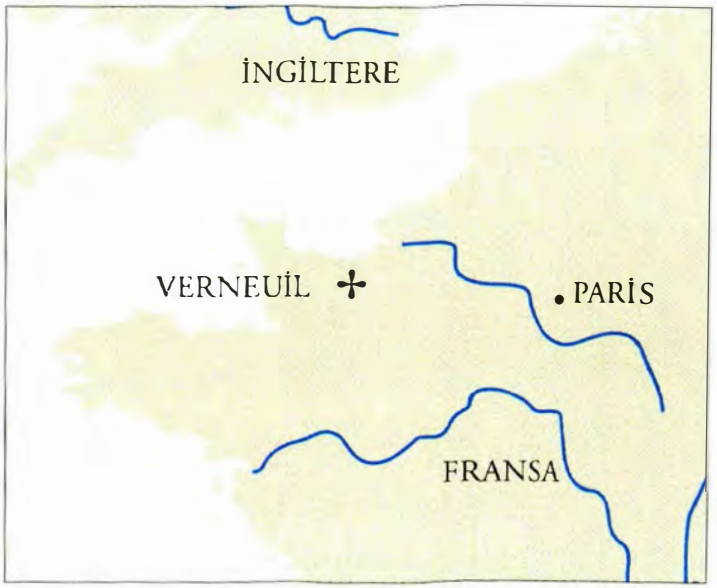
İnsanların savaşma nedenleri, nasıl savaşacaklarını belirleyen etkenlerden biri olabilirdi. Nitekim son derece çeşitli harp teknikleri arasından, baskın bazı motivasyonlar teşhis edilebilir. Viking ve Macar orduları öylesine ele avuca sığmaz bir sürate sahiptiler

BİR FRANSIZ ŞÖVALYESİ, Fransa'nın kutsal ipek sancağı Oriflamme'ı taşırken. Oriflamme'ın etrafına yaydığı uhrevî kudret, Fransız askerlerini, bilhassa 1214'te Fransız kralı Philippe Auguste'un bir müttefik ordusunu mağlup ettiği Bouvines Savaşı'nda olduğu gibi, daha vahşî ve korkusuzca savaşmaya sevk ediyordu.

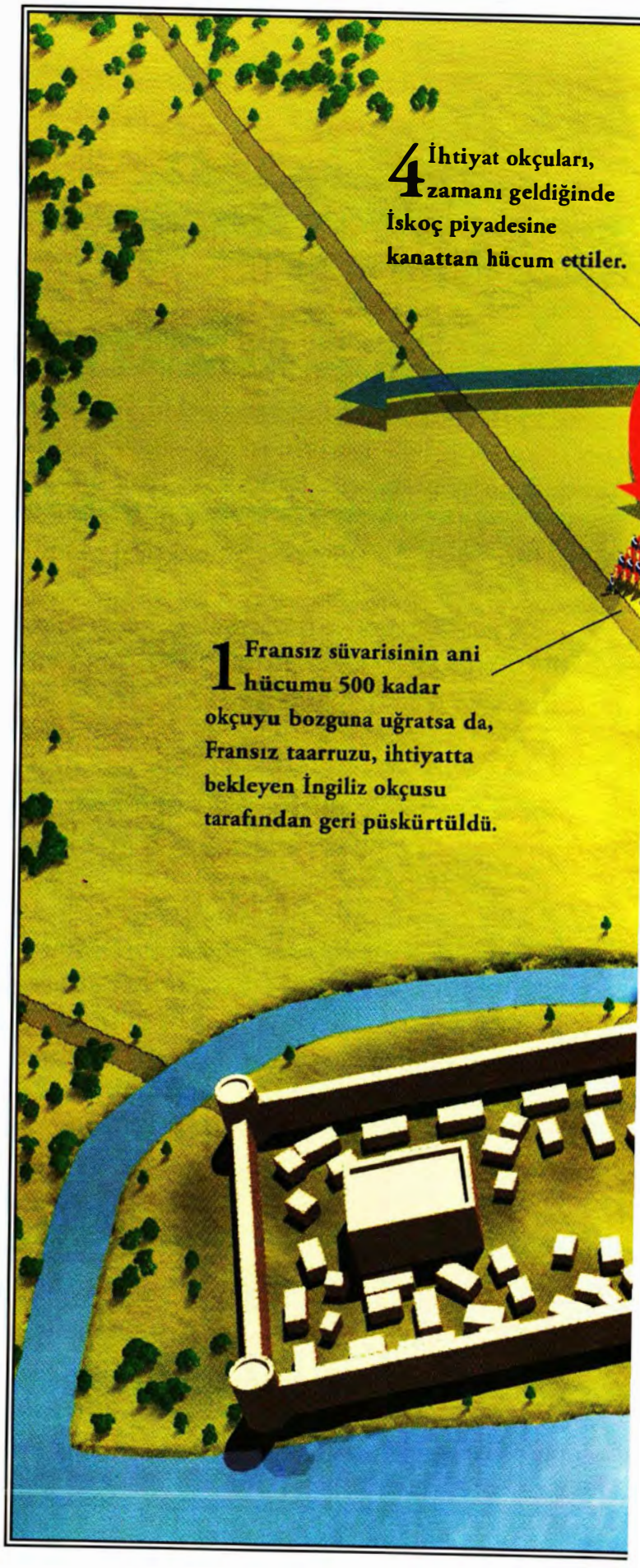
Verneuil Savaşı

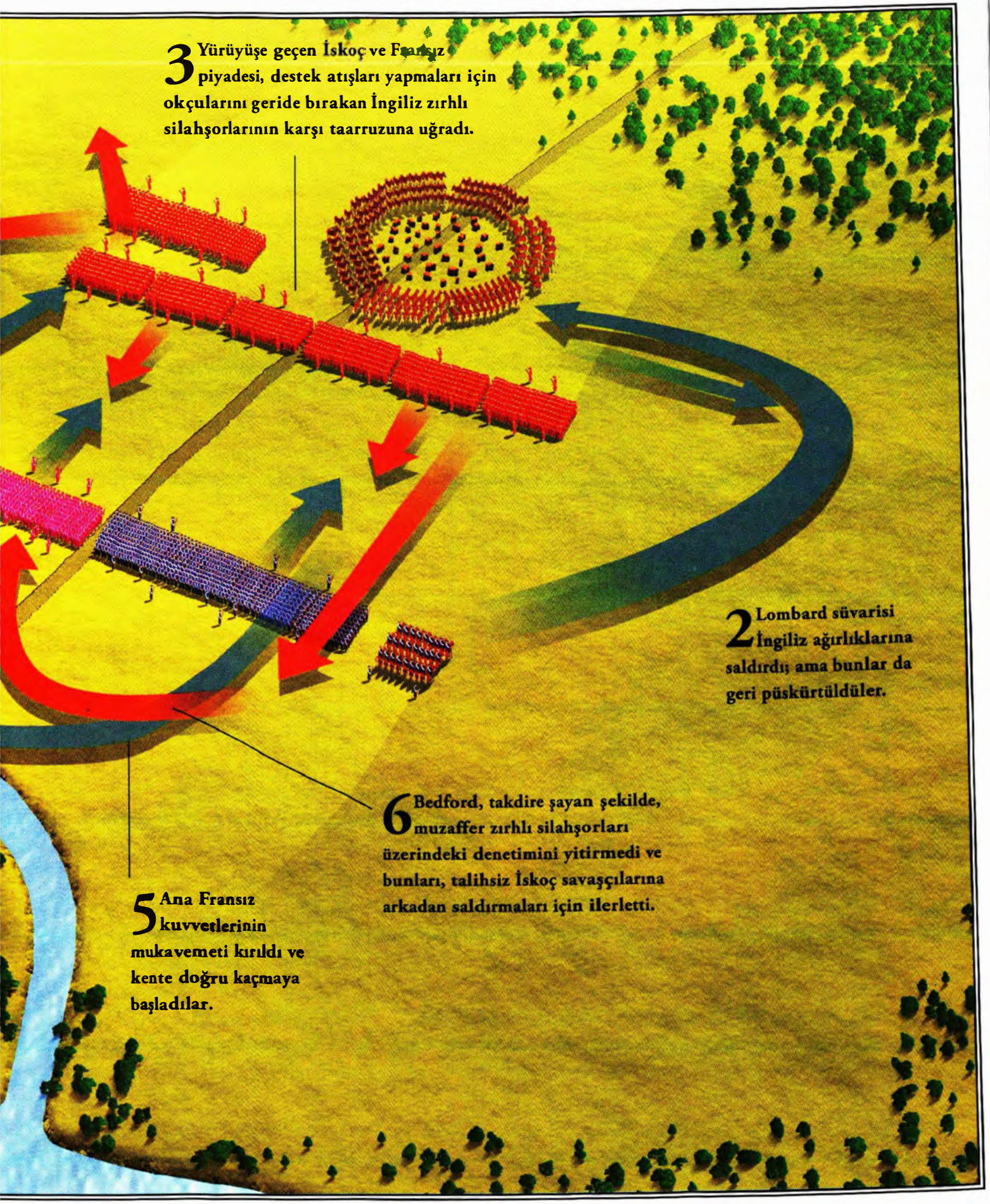
1424

İngiliz dış siyaseti, asırlar boyunca, kıta Avrupa'sında cereyan eden herhangi bir mücadelede zayıf tarafı desteklemek suretiyle kuvvetler dengesini muhafaza etme yönünde olmuştu. Bu sayede, Avrupa'da rekabet halindeki devletlerin aklını, Britanya adalarına yönelik bir istila fikrinden uzak tutabilmek mümkündü. Buna mukabil, İspanya'dan İsveç'e kadar kıtanın belli başlı güç odakları, İngiliz müdahalesini sınırlamak amacıyla İskoç ve İrlanda isyanlarına destek sağladılar. Fransızlar ve İskoçlar arasında kurulan *Auld* ittifakı, bu anlayışın mahsulüydü; ama İskoçlar, Fransız ortaklarına kıyasla anlaşmaya çok daha canı gönülden bağlıydılar. Fransız siyaseti, gene de, belirli zamanlarda, askerî birlik ve mühimmatın İngiltere dışına çıkarılamaması ve kıta üzerinde faaliyet gösteren İngiliz askerlerinin alelacele ada topraklarına dönmek zorunda kalması gibi konularda muvaffak oldu. Müttefik ordusunun bu savaştaki planı, Agincourt'da kullanılanı akla getirir; süvari kuvveti, kenardan dolanarak saldırıya açık piyadeyi kanatlardan vurmayı deneyecekti. Gelgelelim, İngiliz okçusunun dehşetengiz gücü, muharebenin seyrini değiştirmeye yetti.

Yüz Yıl Savaşları, öylesine uzun bir zaman dilimine yayılmıştı ki, taraflar arasında kendiliğinden, herkesçe bilinen sabit sınırlar oluştu. Eure Nehri bu istikrarlı hudutlardan biriydi ve bu havalide bolca karşılıklı baskın gerçekleşiyordu.

3 Yürüyüşe geçen İskoç ve Fransız piyadesi, destek atışları yapmaları için okçularını geride bırakan İngiliz zırhlı silahşorlarının karşı taarruzuna uğradı.

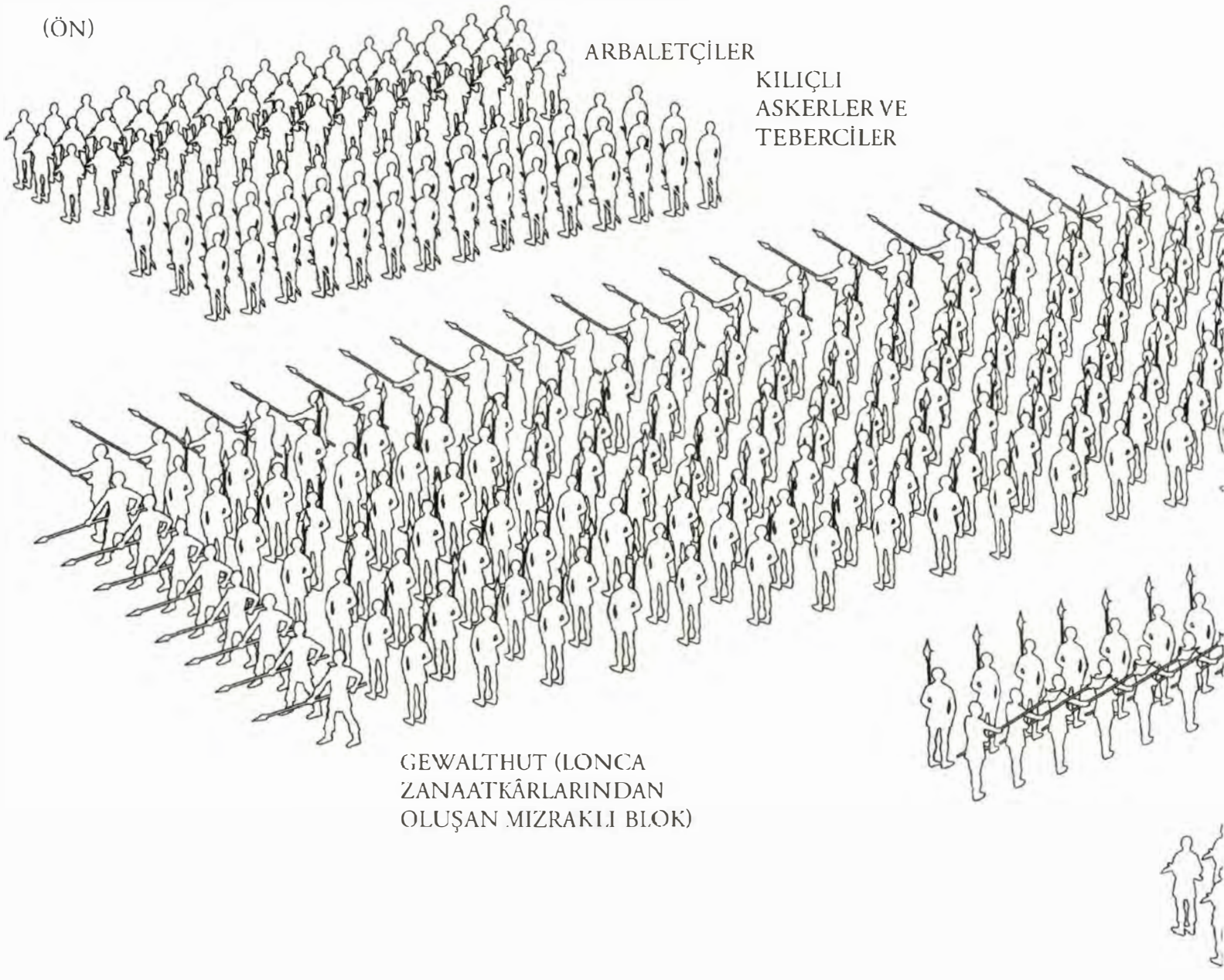
2 Lombard süvarisi İngiliz ağırlıklarına saldırdı; ama bunlar da geri püskürtüldüler.

6 Bedford, takdire şayan şekilde, muzaffer zırhlı silahşorları üzerindeki denetimini yitirmedi ve bunları, talihsiz İskoç savaşçılarına arkadan saldırmaları için ilerletti.

5 Ana Fransız kuvvetlerinin mukavemeti kırıldı ve kente doğru kaçmaya başladılar.

ki, kazanamayacaklarını düşündükleri hiçbir savaşa girişmeme gibi bir imkânları vardı. Macarlar, Doğu Avrupa'yı gönüllerince yağmalayıp küfelerini doldurduktan sonra, geldikleri hızla hemen gözden kayboluyorlardı. Sadece bir defasında, Lechfield'de, Almanlar kaçış yollarını kapadıklarında hesap vermek zorunda kalmışlardı. Vikingler ise, ansızın kapının önünde beliriverirler; yöre halkına gözdağı verip gemilerini doldururlar; yüklerini tuttuktan sonra da, geldikleri gibi, açık denizin sularına karışarak ortadan kaybolurlardı. Yağmaya maruz kalan ahalinin, tek tük de olsa, Vikinglere karşı silaha sarıldığı oluyordu. Vikingler böyle durumlarda, akla hayale sığmayacak zulüm ve işkencelerle cevap verirler; saçtıkları dehşet sayesinde bir sonraki yağma seferini kolaylaştırırlardı. Dehşet saçmak, Vikinglerin esas amacının, gasp ettikleri ganimetlerle ellerini kollarını sallayarak uzaklaşmak olduğu düşünüldüğünde, hayli mantıklı bir taktikti.

Bilakis pahalı zırhı ve atıyla mağrur şövalyenin, insanlar arasında sahip olduğu ulvî statü sebebiyle savaşmak dışında bir seçeneği yoktu. Aksi takdirde, topraklarını ve hayatını kaybetmek işten bile değildi. İyi bir savaş çıkarırsa, fidyeler sayesinde para kazanabilir veya kralının lütfuyla yeni araziler edinebilirdi. Şövalye, görünüşte hiç kazanma ihtimali olmasa da, her şartta dövüşmeyi yeğlerdi. Böyle ağır şartlar altında ara sıra kazandığı başarıların yiğitliğin bir nişanesi mi, yoksa safdillik mi olduğu, elbette bakış açısına göre değişir. Ortaçağ şövalyesinin,

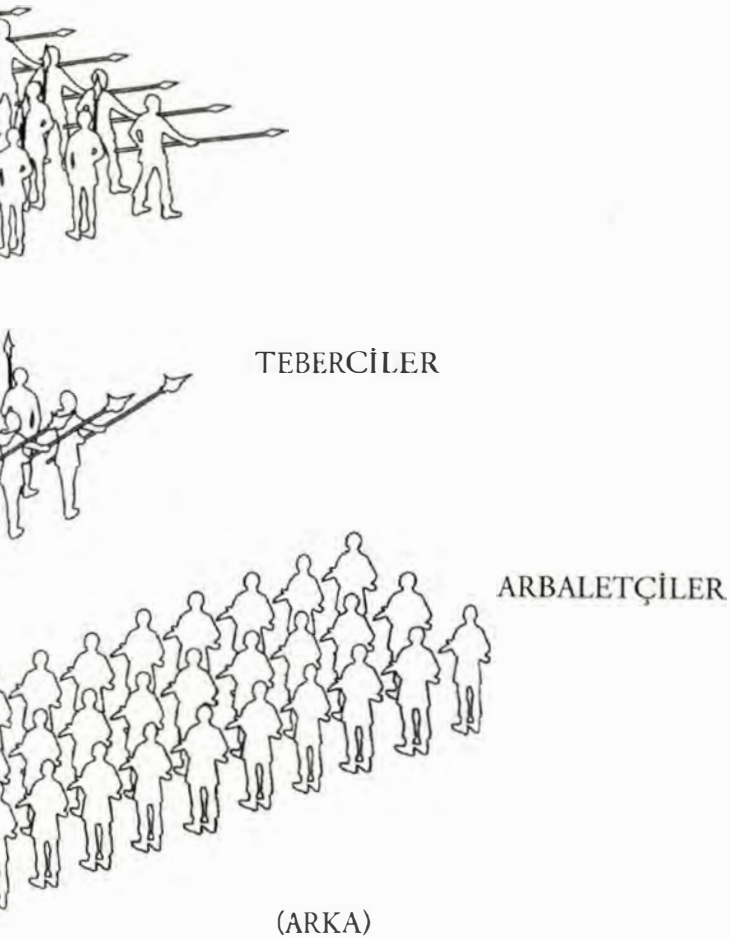

paraya akıl almaz derecede ihtiyacı vardı; bu nedenle, diğer şövalyeleri öldürmektense, esir alıp fidye talep etmek daha akılcıydı. Kilise adına bir haçlı seferine katıldığında, evde bıraktığı her türlü eşya papalık fermanıyla koruma altına alınır ve haçlı seferinden önce ve sonra işlediği bütün günahlar affedilirdi. Bazen kilise namına yola çıktığı halde, şövalyelerin paranın cazibesine kapıldıkları da oluyordu (Simon de Montfort, en kayda değer örneklerden biriydi); gerçi aynı şey, inanç tacirliği yaparak semiren kilise için de geçerliydi.

İsviçre, Flandra ve İskoçya halk orduları, tamahkâr ve mütekebbir komşularına karşı ülkelerinin selameti için dövüşmek zorundaydılar. Vakur bir tavırla ayakta kalmalı ve ne pahasına olursa olsun, savaşmalıydılar; çünkü yaya bir savaşçının, atlı rakibi kadar hızlı olabilmesi söz konusu değildi. Fakat bunlardan bir istila ordusu kurulamayacağı da aşikârdı. Robert'ın ağabeyi Edward Bruce'un komutasındaki İskoç ordusunun İrlanda'yı fethetme teşebbüsü, Faughart Savaşı'nda (1318) hüsranla sonuçlanmıştı. Olayların seyrine göre bazen hücum düzeni almak durumunda kalsalar da, esas itibarıyla müdafaa ağırlıklı kuvvetlerdi; mızraklılar, süvariler karşısında ne kadar kullanışlı olurlarsa olsunlar, kitlesel halde hareket eden okçulara karşı çaresizdiler.

Bütün bu savaşlarda, açık seçik bir eğilim tebarüz etmektedir. Görünüşe bakılırsa, bir ok, ister bir uzun yaydan veya arbaletten, ister at sırtından fırlatılmış olsun, bir düşman askerini, hayli uzak bir mesafeden, savaşa devam edemeyecek ölçüde yaralayabiliyordu. Dahası, atışı yapan okçu, düşman kuvvetleri göğüs göğse çarpışmayı başlatana dek, birbiri ardınca sayısız ok atarak çok sayıda hasmını etkisiz hale getirebilirdi. Bu duruma bakarak, uzaktan harp etmenin ne denli avantajlı olduğu anlaşılabilir. Ne var ki, sanatının ehli bir okçu yetiştirmek, doğru kas yapısının gelişmesi ve yayı gerebilmek için gereken dayanıklılığın edinilmesi için gereken zamana, isabet oranını arttırmak için yapılan atış talimleri eklendiğinde yıllar sürüyordu.

İngiltere'de, aynı usulü taklit eden İskoçya, Gaskonya ve hatta Fransa gibi yerlerde, boy hedefleriyle talimler yapılmasına dair müteaddit kraliyet fermanları çıkarılsa da, yeterli sayıda eğitimli okçu bulmak her zaman güç olmuştu. Bu yüzden askerler, ateşli silahları kullanabilmenin geleneksel silahlarına kıyasla ne denli kolay olduğunu fark ettiklerinde, bu nevzuhur araçlar hızla yayıldı. Ateşli silahlar, imalat teknolojisinin gelişimiyle, erken modern dönemde daha yaygın hale geldiler.

BURADA DESTEK BİRLİKLERİ *refakatinde bir İsviçre mızraklı kitlesi gösterilmiştir. İsviçre savaşçılığı, büyük oranda mızraklı askerlere dayansa da, bu mızraklı birliklerin çarpışmaların kalbine emniyetle götürülebilmesi ve kanatlarının korunabilmesi için çeşitli askerî birliklere ihtiyaç duyuluyordu. Arbaletçi ve tüfekçiler, düşman ateşine karşılık vererek mızraklı kitlenin yaklaşabilmesi için zaman kazanırlardı. Öte taraftan, uzun sırığı iki elle kavranan, dehşet saçan bir silah olan teber, düşman süvarisinin sivri uçlu mızrak ormanını aşmaya çalıştığı anlarda, kanatlardan darbeler indirmek için biçilmiş kaftandı. Mızraklılar düşmanı oyalarken, teberciler öldürücü darbeleri indiriyorlardı.*

4. BÖLÜM

KUŞATMA TEKNİKLERİ

Ortaçağ kuşatma savaşları, savunma istihkâmları ve saldırı yöntemlerinde yaşanan atılımlar arasına sıkışan bir gelişim çizgisi takip etmiştir – bir tarafta gerçekleşen ilerleme, diğer tarafta da yenilikleri beraberinde getirmişti.

Ortaçağ kuşatmaları dünyası, kayda değer değişimlerin nadiren araya girdiği uzun soluklu dönemlerden ibaretti. Mevcut istihkâmlar düşmanı dışarıda tutmaya yettiği müddetçe, müdafaa yapılarını geliştirmek adına külliyetli çabalara girişmenin lüzumu yoktu. O zamana değin görülmedik bir kuşatma tekniği veya yepyeni bir silah ortaya çıktığı takdirde, tahkimat usullerinde bariz bir değişiklik düşünülebilirdi. Değişimi tetikleyen en ciddi sebep, surları yıkabilen yeni silahların icat edilmesiydi. Bu durumda müdafiler, ya daha dayanıklı bir duvar inşasına girişmeli, ya da söz konusu silaha karşı bir tedbir düşünmeliydiler.

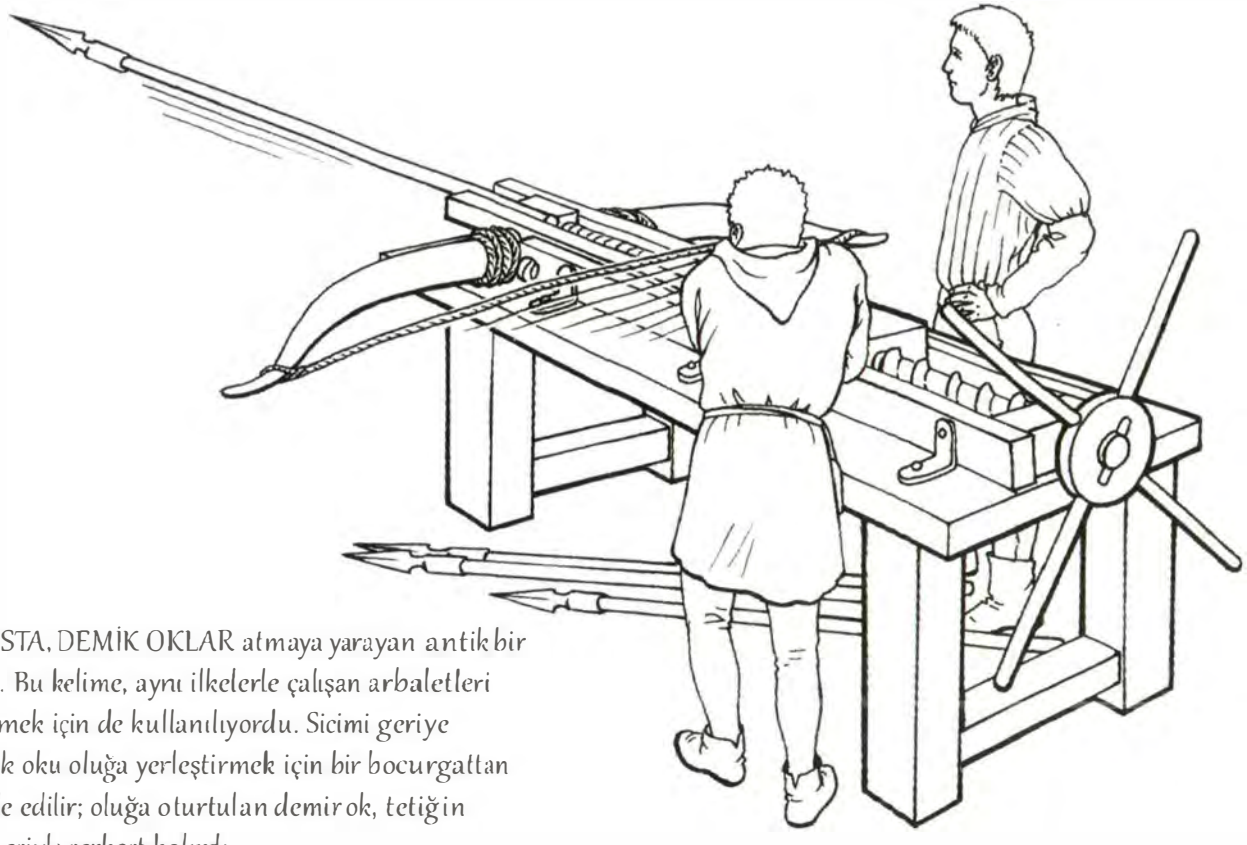
TOP, ORTAÇAĞ SONLARINDA başlıca kuşatma silahı haline geldi. Bu tarihlerde devasa büyüklükte toplar imal edebilmek mümkündü. Ne var ki, bu büyük topları bir yerden diğerine nakledebilmek için harcanması gereken muazzam çaba, fiiliyatta, bu silahları sahra seferleri ve meydan savaşlarından ziyade muhasaralar için daha kullanışlı hale soktu.

Ortaçağ başlarında yeni silahların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu. İnsanlar daha ziyade, antik devirlerde icat edilenlerle idare etmekteydiler; hatta üretim şartları gerilemiş olduğu için, bu silahların, ilk başlarda, antik atalarından daha düşük seviyede olma ihtimali vardır. Bu devirlere ait tafsilatlı belgeler bulmak zor olduğundan, bu durumun gerçek sebeplerini tespit edebilmek kolay değildir. Günümüzde antik silahlara dair ayrıntılı planlar görebilmek mümkündür; fakat bunların ancak çok ufak bir kısmı, antik devirlerden kalma orijinal vesikalara dayanır; bunlar, daha ziyade modern yorumlamalardan ibarettir. Öte taraftan, geç ortaçağ silahları hakkındaki bilgimiz daha fazladır. Neticede bu dönemden günümüze ulaşan görsel malzeme ve teknik ayrıntıların nispeten itinayla kaydedilmiş olduğu planların miktarı epeyce yüksektir. Üstelik yine bu devirden gelen, kimisi muhasaraları hayli tafsilatlı bir şekilde anlatan, hatırı sayılır miktarda yazılı eser mevcuttur. Ancak buradaki mesele, bu eserleri kaleme alan müelliflerin, çoğunlukla askerliğin teknik veçhelerinden bîhaber şahsiyetler olmalarıdır. Hakikaten de, eser sahipleri, genellikle gerçek bir savaşın neye benzediğini dahi bilmeyen keşişlerdi. Bu yüzden bu kitaplarda, silahları tanımlamak için kullanılan tabirler hayli muğlâktır ve belirli bir terimle, aslında hangi araç gerece atıfta bulunulduğunu kesinkes bilebilmenin yolu yoktur. Mesela *mangonel* tabiri, metin içinde, bir şeyler fırlatan silahlardan herhangi birini kastetmek için kullanılmış olabilir.

Eskiçağda Kuşatma Savaşları

Antik dönem kuşatmaları incelendiğinde, ortaçağın beraberinde herhangi bir değişiklik getirmediği görülür. Hatta bazı tarihçiler, ortaçağlara damgasını vuran atalet ve hantallıkla kıyaslandığında, antik dünyanın daha hızlı bir değişime tanık olduğunu yazarlar. Bu bakış açısı yanıltıcıdır. Ne de olsa, antik dönemi tetkik eden araştırmacılar, şu an ele aldığımız 1000 yıllık sürecin aksine, binlerce yıllık uzun bir dönemle iştigal etmektedirler. Başka bir deyişle, ortaçağda yavaş bir değişim olduğu doğruydu; ama bu değişimin hızı, bu haliyle bile daha önceki asırlara nazaran daha fazlaydı.

Bununla beraber ortaçağ kuşatma savaşlarında geçerli kaidelerin, antik devir insanlarınca koyulmuş olduğu hususunda ihtilaf yoktur. En eski istihkâmlar, MÖ. 3000 yılına kadar geri gider ve MÖ. 2000 civarına ait bazı resimlerde duvarları aşmak için kullanılan tekerlekli merdivenler, kuşatma usullerine dair erken tarihli kanıtlar olarak ele alınabilir. Yaklaşık

BALLİSTA, DEMİK OKLAR atmaya yarayan antik bir silahtı. Bu kelime, aynı ilkelerle çalışan arbaletleri kastetmek için de kullanılıyordu. Sicimi geriye çekerek oku oluğa yerleştirmek için bir bocurgattan istifade edilir; oluğa oturtulan demir ok, tetiğin çekilmesiyle serbest kalırdı.

MÖ. 1800'de, koçbaşı ve tekerlekli kule gibi, daha sonradan oldukça aşina olunan kuşatma gereçlerinin tasvirlerine rastlanabilir. Ortadoğu'da Hititler ve Asurlular, müdafaa tahkimatlarında, kuşatma kampları, üzerlerinden hücuma kalkılabilecek tümsekler, hendekler, sur kuleleri, dâhilî hisarlar ve istihkâmlara açılan giriş noktaları gibi yenilikler geliştirmişlerdi. Bu dönemde ayrıca lağımcılık faaliyetlerine, indirilip kaldırılabilen köprülere ve surları aşmak amacıyla meyilli toprak yükseltileri kurulmasına dair örnekler bulunabilir.

Syracuse, bilhassa Ortadoğu tekniklerini batıya doğru taşıyan Fenikelilerden bolca bilgi aktarımı sağlamış olan I. Dionysius (MÖ. 405–367) zamanında, kuşatma usullerinin yayılmasında öncü rol oynamıştı. Syracuse, üzerine düşen vazifeyi yerine getirerek, öğrendiklerini Grek devletçiklerine öğretti. Kârgir savunmalar herkes tarafından benimsendi. Parlak zekâlı mühendisler için bir cazibe merkezi haline gelen Syracuse'da, aralarında *gastraphetes* (bir tür arbalet) misali yeni mancınıkların ve zemberek atan bir araç olan *oxybeles*'in bulunduğu, daha gelişkin kuşatma silahları imal edildi. Bunlara ilaveten şehirde taş fırlatan cihazlar da üretilmişti. Buna mukabil, Syracuse'un azılı düşmanlarından Kartaca, daha sonradan üstü örtülü ve tekerlekli koçbaşlarını icat etmesiyle nam salmıştı.

Büyük İskender'in babası Makedonya kralı II. Philippos (MÖ. 359–336), askerî mühendislerin sanatına hürmet edenlerden biriydi. Kralın ordusunda bulunan silahlar, fırlatma için gereken itiş gücünü sağlamada, başlarda hayvan kılları, daha sonraları hayvan sinirlerinden elde ettikleri bükümü kullanmışlardı. Philippos, ordusunda ayrıca muhafazalı merdivenler, hareketli kuleler ve örtülü koçbaşlarına da yer vermişti. Keza kral, lağım atmak veya hendekleri doldurmak için düşman surlarına yaklaşan askerleri koruyan *testudo*[33] isimli tekerlekli sığınaklara sahipti.

Rodos Muhasarası'nda (MÖ. 305–304), Greklerin elinde, aralarından bir tanesi 43 m yüksekliğe ulaşan tekerlekli kuleler mevcuttu. Bir bocurgat vasıtasıyla yürütülen bu devasa kulenin kenarları demir levhalarla kaplanmıştı ve her bir katında farklı savaş cihazları bulunuyordu. Kuşatmanın tamamlanmasının ardından satışa çıkarılan demir levhalar, öylesine yüksek bir meblağa tekabül etmişti ki, bu paralarla, rıhtımda Rodos'un meşhur Colossus heykeli inşa edildi (güneş tanrısı Helios'u taşıyan bir sütun şeklinde).

Kuşatma savaşlarının erken tarihi, bir anlamda, bir medeniyetin diğerinden yaptığı iktibasların öyküsüdür – Hititlerin Asurlulardan, Greklerin Fenikelilerden vs. Antik devirde son büyük teknoloji ithali, Romalıların Greklerden aldıkları olmuştu. Roma yöntemleri, Batı Avrupa kuşatma savaşlarında o zamana değin görülen en esaslı atılım oldu ve ortaçağ batı harbiyesinin bütününü etkiledi. MÖ. 52'de Julius Caesar'ın Galya'daki Alesia'yı kuşatmasında görüldüğü üzere, bu yöntemler, batının fethedilmesinde üzerlerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmişlerdi. Caesar bu seferinde, tam da Romalılara özgü su katılmadık ciddiyetin bir örneğini sergilemiş ve Vercingetorix yönetimindeki Galyalıları çepeçevre kuşatabilmek için kale ve kamplardan örülü koca bir hat inşa ettirmişti. Bu inşaatlar, Galya'nın fethinde bir dönüm noktası oluşturdu. Vercingetorix ele geçirildi; hapsedildi; zafer alayıyla herkese teşhir edildi ve birkaç yıl sonra tertip edilen bir infaz merasiminde boğularak öldürüldü.

Romalılar, aralarında *ballista*lar, taş fırlatıcılar, mancınıklar, hareketli kuleler, seyyar merdivenler ve muhafazalı koçbaşları bulunan bir dizi kuşatma aracından istifade ettiler. Bazı durumlarda Romalılar, *oxybeles*in bir türevi olan *scorpio* veya geri tepmesinden ötürü *onager* (ya da vahşi kıç; birçok ortaçağ silahının müjdecisi) olarak bilinen fırlatma cihazında olduğu gibi, daha eski silahları geliştirmekle yetinmişlerdi. Ön cephe iskeletini hayli dayanıklı yaptıkları büyük bir *ballista* türü, çok daha ağır taşları isabetli şekilde fırlatmaya imkân tanıyordu. Savaş cihazları için kurdukları toprak yükseltiler ve duvarların altına lağım kazma gibi faaliyetler, ortaçağlarda mutat kuşatma uygulamaları haline geldi. Gerçekten de, hendekler, indirilip kaldırılan köprüler, kale kapılarının etrafına yapılan istihkâmlar, hatta bizatihi aşağı doğru inen taraklı kale kapıları gibi Romalılara ait birçok yapıyı, ortaçağdaki benzerlerinden ayırmak imkânsızdır. Antik ve Roma kuşatma teknikleri, kesintisiz bir gelişim çizgisi üzerinden ortaçağ muhasaralarına doğru tekâmül etmişti.

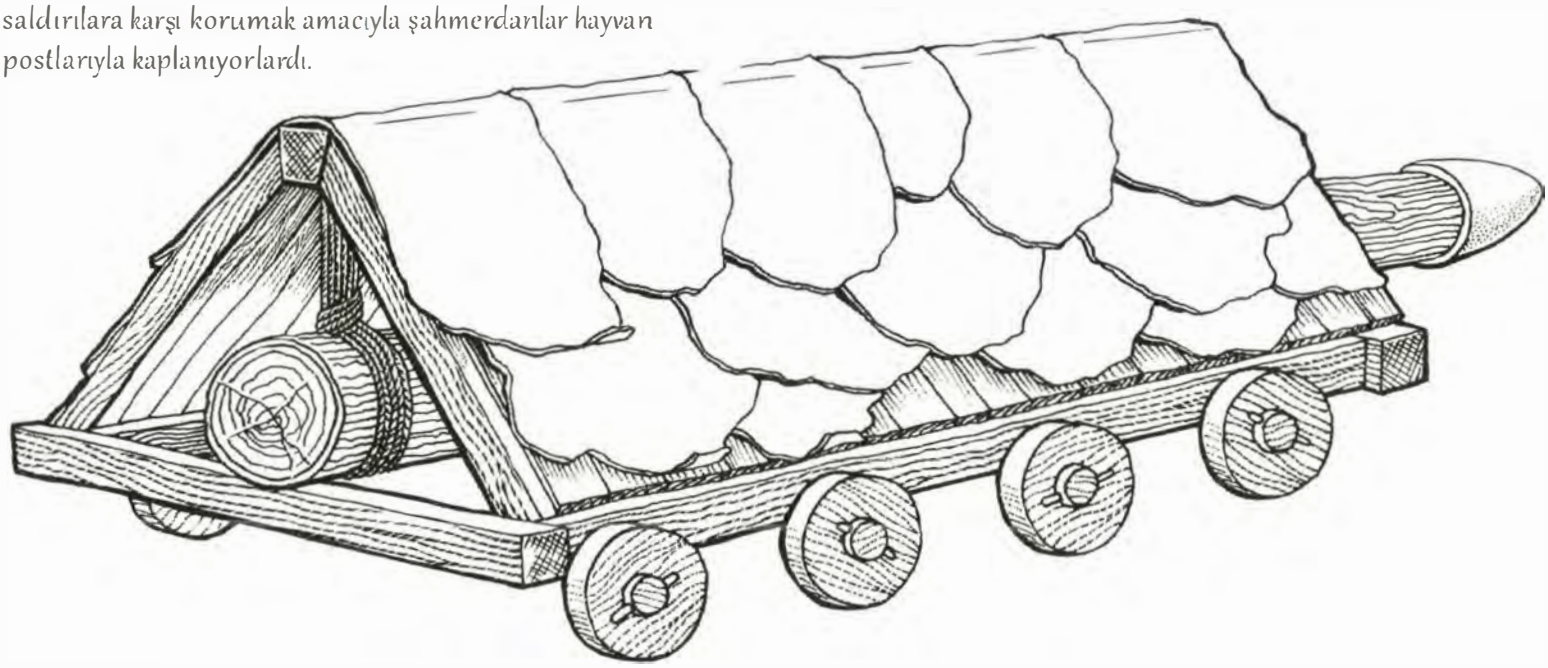
Erken Ortaçağ'da Avrupa

Ortaçağın başlarındaki Avrupa, insanların savaştan fırsat bulup soluklanamadığı, istila ve istikrarsızlıklarla dolu bir mekândı. Roma imparatorluk otoritesi çökmüştü; ama devlet henüz ortadan kalkmamıştı. Roma düzeni, batı dünyasında hayat bulan yeni askerî birimlerin hepsini şekillendirmişti. Roma İmparatorluğu, Bizans adı altında, 1453'e, yani ortaçağın zımnen kapanmasına kadar Doğu Avrupa'daki varlığını sürdürdü.

Bizanslılar, savaş usullerini ilerletmek için gayret sarf ettiler. Ortaçağın başlarına ait en kayda değer gelişmelerden biri, bir Bizans icadı olan Rum ateşiydi. Rum ateşinin, Bizanslılara firar eden Kallinikos isimli Suriyeli bir uzman tarafından bulunduğu söylenir. Bu karışım öylesine etkili bir silahtı ki, terkibi bir sır olarak saklanmıştı; bugün bile bileşiminin neler ihtiva ettiğini bilemeyeceğimiz kadar iyi korunmuş bir sır. Rum ateşinin ana maddesi muhakkak surette neftti; bunun yanında muhtemelen mazot, reçine ve güherçile gibi bileşenlere sahipti. Bizanslılar, sıvı halinde kullanılan bu karışımı, boru şeklinde imal ettikleri "toplar" vasıtasıyla düşmanlarının üzerine atıyorlardı. Başlangıçta daha ziyade denizde kullanılmıştı. Çarpışma etkisiyle parlayıp alev aldığından, 7. yüzyıldan sonra suya indirilen ahşap gemilere karşı öldürücü bir silahtı. Rum ateşine dair en eski kayıtlar, MS. 672 Cyzicus Savaşı'na kadar geri gider. Ortaçağ başlarında Konstantinopolis'i muhasara eden Arap, Rus vb. güçleri, sükût-ı hayale uğratan savunma tedbirleri arasında öncelikli bir yeri vardı. Bir süre sonra kara savaşlarında da tatbik sahasına kondu ve bu silahın türevleri, önce Araplar, sonra da haçlılar tarafından kullanılmaya başlandı. Yanıcı maddeler, gerçekten de, bu tarihlerden sonra kuşatma savaşlarında önemli bir rol oynayacaktı.

Asurlular, Hititler, Fenikeliler veya Grekler olsun, kuşatma tekniklerinin daha gelişmiş bir medeniyetten diğerine nasıl aktarıldığını ya da devamlı saldırı tehlikesi altında yaşayan insanlardan ne surette öğrenildiğini görmüş olduk. Şimdi de, Avrupa'yı istila eden "barbar" kavimler, karşılaşır karşılaşmaz Roma yöntemlerini almışlardı. Ne de olsa, her geçen gün daha fazla taştan yapılan duvarların arkasına gizlenen kentleri zapt etme hevesi ndeydiler. Dahası, Roma'nın incelikli harp usullerine ve gelişkin silahlarına mukavemet etmek istiyorlarsa, buna uygun savunma noktaları inşa etmekten başka çareleri yoktu. Tarihçiler, söz barbarların düşmanlarından öğrenme melekelerine geldiğinde, genellikle alaycı bir tebessüm takınmışlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu topluluklara "barbar" demek bile, insan zihniyetinin Roma tasavvuruna nasıl peşinen teslim olmuş olduğunu gösterir. Bizanslıların bu kitlelere bakışı, basitçe ifade etmek gerekirse, küçümseyici ve düşmancaydı. Hâlbuki Avrupa'nın barbarları,

KOÇBAŞI VEYA ŞAHMERDAN, esas itibarıyla, halatlar vasıtasıyla ahşap bir iskeletten sarkıtılan bir kütükten ibaretti. Kütüğün ucuna takılan demir başlık, duvar dövmek için kullanıldığında etkisini artırıyordu. Ateş başta olmak üzere, saldırılara karşı korumak amacıyla şahmerdanlar hayvan postlarıyla kaplanıyorlardı.

hasbelkader Roma medeniyetiyle çatışmaya girmiş insanlardan ibaretti. Bunların birçoğu, ezip geçmeden önce bu medeniyetten fazlasıyla nasiplenmişlerdi. Şayet herkesin kirli çamaşırları dökülecekse, yeri geldiğinde, Romalılar da en az barbar hasımları kadar vahşi olabiliyorlardı. Bir keresinde Bizanslı Bergama şehrinin ahalisi, hamile kadınların karnını yararak çıkardıkları ceninleri bir kapta kaynatmışlardı. Belki de barbarların yaptığı, Roma askerî yöntemlerinin yanında Roma kültürünü de benimsemekti.

Erken ortaçağın siyasî çalkantılarla dolu bir dönem olduğu şüphesizdir; ama bu devirde baştan aşağı yabanî bir barbarlığın hüküm sürdüğünü söylemek doğru olmaz. Barbarların Roma ordularında istihdam edilmesi oldukça yaygındı; bunlar, bazı vakitlerde Roma kuvvetleriyle ittifaklar kurmuşlardı; dahası, çoğu vakit Roma vatandaşlarıyla yan yana yaşıyorlardı. Batıda imparatorluk düzeni çöktüğünde, Roma medeniyeti bir anda ortadan kaybolmadı. Yeni halklar, Roma şehirlerine yerleştiler; ekseriyetle Roma idarî ilkelerini, Roma unvanlarını, Roma yollarını, hatta Roma lisanını kullandılar. Modern Avrupa dillerinin çoğu, doğrudan Latince'den türemiştir. Hal böyleyken, barbar ordularına kumanda edenlerin, tıpkı Attila'nın Orléans kuşatmasında şahmerdan kullanması gibi, Roma kuşatma silah ve yöntemlerine başvurması hiç de şaşırtıcı değildir. Hiç kuşkusuz, Theophylactos'un Hain Busas hakkında anlattığı hikâye, bu devirde sıkça yaşanan bir gerçekliğe işaret ediyordu. Avarların eline düşen Bizanslı Busas, fidye parasını denkleştirmek için uğraşmasına rağmen, Busas'ın dönmesini istemeyen karısının sevgilisinin araya girmesiyle özgürlüğüne kavuşamamıştı. İntikamını almak isteyen Busas, Avarlar'a kuşatmalarda kullanmak üzere nasıl mancınık yapılabileceğini öğretti.

Roma binaları, artık yeni efendilerini korumak amacıyla inşa edilmeye ve Roma tarzı kârgir yapılar, toprak tabyalar ve surlar, bir süre sonra Franklara, Gotlara, Vizigotlara ve Saksonlara melce teşkil etmeye başladı. Eski yapıların tamir edilerek berkitildikleri örnekler az değildi. Yeni barbar devletlerin başkentlerinin çoğu, eski Roma yerleşimleriydi. Roma edebiyatı da kaybolmamıştı. Romalı mimarlar, fikirlerini yazıya dökmüşlerdi ve bu yazılar, ortaçağ mimarları için başucu kitabı olmaya devam ettiler.

İstilacı kavimler, çok çeşitli kuşatma aletleri ve yöntemleri kullandılar. Tourslu Gregory, Kral Guntram'ın ahırlarından sorumlu Frank kontu Leudegisel'in, 585'deki St. Bernard-de-Comminges muhasarasında "yepyeni aletler" yaptığını kaydeder. Leudegisel, kale bedenine yaklaşıldığında askerleri koruması için sepet örgüleriyle kapattığı, içinde koçbaşı bulunan arabalar tasarlamıştı. Frankların fırlatma makineleri, hareketli kuleleri, tırmanma merdivenleri ve düşmanın üzerine atmak için yanıcı maddeleri vardı. Bazı tarihçiler, barbarların sıkı şekilde korunan kentleri almak için gereken silah ve tekniklerden mahrum olduklarını iddia eder; fakat tarihî hadiseler bunun aksini söylemektedir. Barbarlar, kentlere saldırıp almışlardı. Örneğin Britanya'da, barbarların ilk askerî hareketlerinden biri Pevensey'e saldırıp burayı zapt etmek olmuştu. Hâlbuki bu şehrin bugün bile ayakta olan Roma surları, ne denli dayanıklı yapılar olduklarını adeta haykırmaktadırlar. Gildas, bütün belli başlı İngiliz şehirlerinin, düşmanın bitmek bilmeyen koçbaşı darbeleri altında ezildiğini yazar.

Vikingler ve Paris Kuşatması

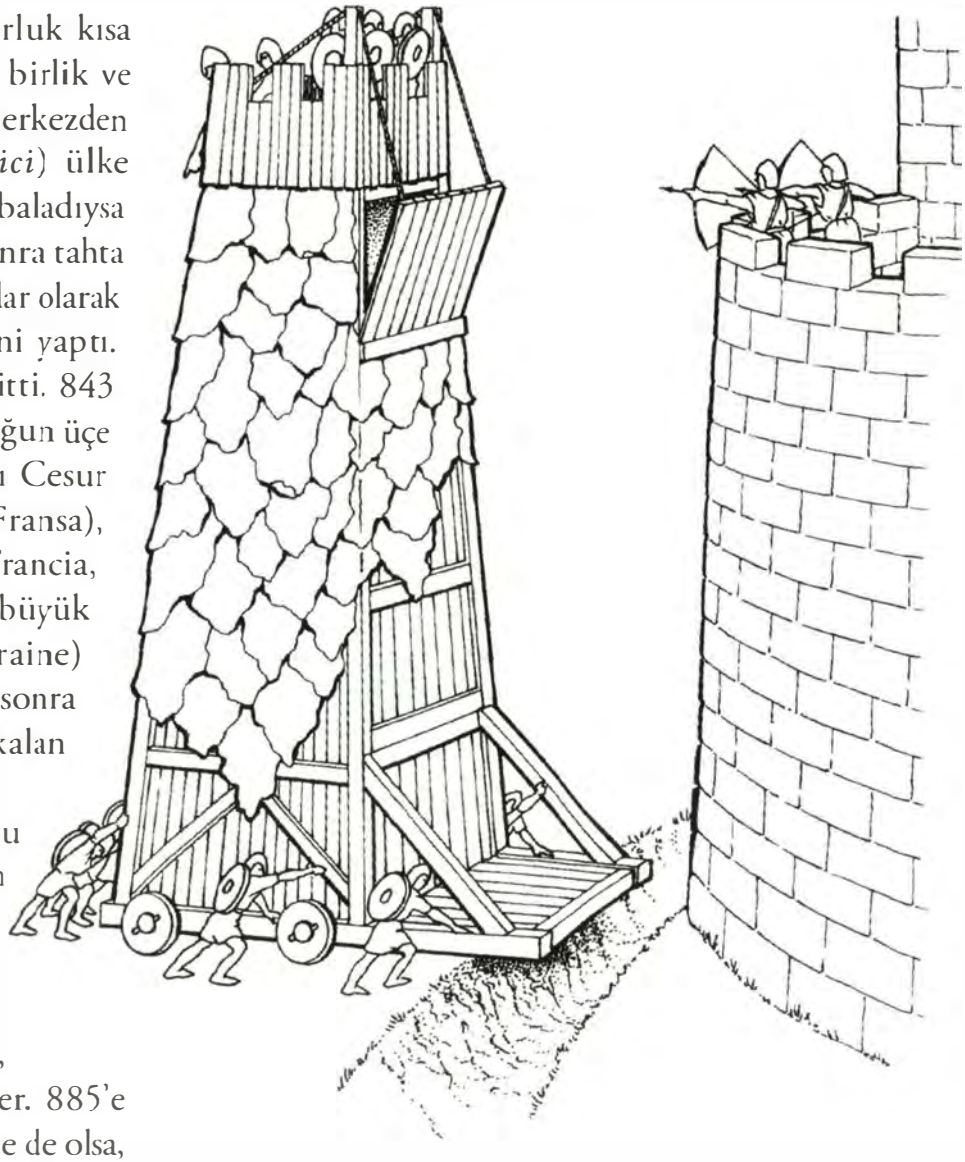
Barbar halklar, 9. yüzyılda Avrupa'nın muhtelif köşelerini vatan edinerek kıtanın siyasî manzarasını köklü biçimde değiştirdiler. Bu tarihlerden itibaren Franklar, Gotlar, Saksonlar, Lombardlar ve daha niceleri, kendilerine mahsus krallıklar kurmuşlardı. Bütün krallar bağımsızlık sevdasına düşmüştü ve hepsinin kendilerine bağlı askerî birlikleri vardı. Doğuda Bizans İmparatorluğu'nun başı, Avarlar, Sasanîler, Araplar ve Ruslarla fena halde dertteydi. Batıda kadim Roma İmparatorluğu'nu ihya etmeye en yakın aday, Merovenj kralları yönetiminde topraklarını tedricen genişletmeye devam eden Franklar olmuştu.

Merovenj hanedanı, 8. yüzyılda, sarayın itibarlı makamlarını elinde bulunduran idareci bir aile tarafından alaşağı edildi. Kraliyet tacına el koyanlar, Charles Martel ve oğlu Kısa Pepin'i tarih sahnesine çıkaran Karolanjlardı. Bu ailenin en şanlı hükümdarı, Charlemagne adıyla da bilinen Büyük Charles'dı (*Carolus Magnus*). Charlemagne, İngiltere ve İspanya'nın büyük kısmı bir yana bırakılırsa, Batı Avrupa'nın neredeyse tamamını

fethetti. Gelgelelim, kurduğu imparatorluk kısa ömürlü olmuştu. Charlemagne devleti, birlik ve beraberlikten yoksundu ve hükümdar, merkezden tayin ettiği yöneticilerle (*missi dominici*) ülke topraklarını bir bütün halinde tutmaya çabaladıysa da, sonunda başarısız oldu. Kendinden sonra tahta geçen oğlu Sofu Louis, basiretli bir hükümdar olarak imparatorluğun birliği için elinden geleni yaptı. Bir kez daha, sarf edilen gayretler boşa gitti. 843 yılında Sofu Louis'nin ahfadı, imparatorluğun üçe bölünmesine karar verdiler – batı kısmı Cesur Charles'a (Batı Francia, sonraki ismiyle Fransa), doğu toprakları Alman Ludwig'e (Doğu Francia, yani Almanya) ve ülkenin orta kısmı en büyük ağabey Lothar'a (Lotharingia veya Lorraine) bırakılacaktı. Ortada kalan krallık, bir süre sonra parçalandı ve topraklarının bir kısmı, geri kalan iki krallık tarafından paylaşıldı.

Karolanj İmparatorluğu'nun bu denli bedbaht bir vaziyete düşmesinin sebeplerinden biri, sınırlarının ötesinden dalgalar halinde gelen insan akınlarına göğüs germek zorunda kalmasıydı – en bilinen şekliyle, güneyden Mağribîler, doğudan Macarlar ve kuzeyden Vikingler. 885'e gelindiğinde batı kraliyeti, kısa bir süreliğine de olsa, imparatorluğu tekrar şaha kaldırabilecek gibi görünen Alman Ludwig'in oğlu Şişman Karl'ın idaresindeydi. Olayların gerçek yüzü ise bambaşkaydı; Batı Francia çözülmeye yüz tutmuştu ve insanlar, Vikinglere karşı verilecek mücadelede kraldan ziyade daha alt tabakalardan gelen şahsiyetlere bel bağlamışlardı. Bu şahsiyetlerden biri, Cesur Charles'ın 861'de Anjou kontu yaptığı Güçlü Robert'di. Robert, kral namına Neustria'yı yönetiyordu ve Maine, Anjou ve Tours *missus*u tayin edilmişti. 863–866 arasında Vikinglere karşı üç ses getiren zafer kazandı. Charles 865'te, Robert'e Burgonya'dan bir mansıp tevcih ederek, onun yerine kendi oğlu Kekeme Louis'yi getirdi; fakat eninde sonunda Robert'i, bu kez Breton March markizi sıfatıyla, eski makamına iade etmeye mecbur kaldı. Güçlü Robert, Hasting komutasındaki Vikinglere karşı verdiği 866 Brissarthe Savaşı'nda hayatını kaybetti.

Robert'ın cansız bedeni savaş meydanına serilmişti; ama Vikingler çarpışmayı kazanamadılar.

BELFRY. BİR YÜRÜYEN kuleydi. Burada, tıpkı Vikinglerin Paris kuşatmasında yapmış oldukları gibi, surlara doğru itilerek ilerletilmektedir. Yürüyen kuleler, üzerlerinde saldırıya hazır bekleyen askerler olan birçok kat ihtiva ederdi. Bu ahşap kuleleri yangından korumak amacıyla çoğunlukla hayvan postları kullanılıyordu.

Bundan sonra Viking tehdidi, ürkütücülüğünü yitirmeden varlığını sürdürdü ve hemen her büyük nehir boyundan Viking baskınlarına dair havadisler gelmeye başladı. Şehirler teslim oluyor ve yağmalanıyorlardı. Vikingler, her geçen gün daha kalabalık güruhlar halinde geliyorlardı ve en başta nehir ağızları olmak üzere, Fransız sahili boyunca bir sürü mevkiye yerleşmeye başlamışlardı. Bunların mesken tuttuğu üslerden biri, Rouen yakınlarında, Seine nehri üzerindeki Oiselle adasıydı. Vikinglerin bu dönemde inşa ettikleri karargâhların, ortaçağ şatolarının gelişimine katkıda bulunmuş olması muhtemeldir. Bu üsler, olağan halleriyle, toprak dolu setlerin etrafına kazılan çukur ve hendeklerden ibaret,

nispeten ufak tefek müdafaa noktalarına tekabül ediyordu.

Güçlü Robert'in oğlu Odo, babası öldüğünde henüz ufak bir çocuktu. Yaşı kemale erdiğinde, babasının hayatta iken sahip olduklarının bir kısmını baştan tesis etmesini bilmiş ve Paris kontu unvanını almıştı. Paris'in Vikinglere karşı verdiği en hayatî imtihan süresince bu makamı elinde tuttu. Paris'e daha önceden de birçok saldırı tertip etmiş olan bu kuzeyli halk için, Seine nehri en çekici istila güzergâhlarından biriydi. Vikingler, 845'de, 7000 *pound*luk gümüş talepleri karşılanmadan Paris önlerinden çekilmemişlerdi. Keza Paris, 857'de talan edildi ve 861 ve 865'te iki kere daha taarruza uğradı. Bu kez Vikingler, III. Louis'nin 882'deki ölümünden sonra patlak veren kargaşadan istifade edip 885'te Rouen'u yağmaladılar ve Paris'i esaslı bir muhasara altına almak için yollarına devam ettiler.

Paris Kuşatması: 885–886

Paris Kuşatması'nın siyasî anlamı büyüktü. Nihayetinde şehir kurtulmuştu; ama uzun vadede bundan daha önemlisi, şehrin kurtarıcısının Güçlü Robert'in oğlu Kont Odo olmasıydı. İmparator Şişman Karl'a imdat çağrıları yollanmıştı; ama bir yıl boyunca ortalarda hiç kimse gözükmedi. Kuşatma süresince sergilediği gözü peklik, Odo'yu önce devrin siyasî kişilikleri arasında öne çıkardı; sonra da, ilk Capetian hükümdarı (888–898) olarak tahta yükselmesini sağladı.

Bu muhasara, teferruatlı biçimde tarihî kayıtlara geçmiş olmasıyla da, hayli dikkat çekicidir; ne de olsa, ortaçağ başları için böylesi bir tafsilat pek rastlanan bir durum değildir. Bundan da önemlisi, kuşatmanın tasviri, çatışmalar sürerken şehrin içinde bulunan (ona göre şehirlerin ecesi) bir görgü şahidine aittir. Eserin müellifi Abbo, sol kıyıda, kent surlarının dışında kalan bayırda kurulu St. Germain-des-Prés manastırında yaşayan bir keşişti. Abbo, eserini olayların üstünden sadece on yıl geçmişken kâğıda dökmüştü. Bu eser, modern tarihçiler açısından mükemmel bir kaynak olmayabilir. Çünkü manzum şekilde kaleme alınmıştır ve metin, yer yer mübalağalı ifadeler ve ağdalı lisanın ağır yükü altında muğlâklaşmaktadır. Bizzat Abbo'nun başkeşişi eseri pek ciddiye almamıştı; keza modern tarihçiler, eserde kullanılan Latinceden şikâyet edip durdular. Gelgelelim, Abbo'nun yazdıkları, ne olursa olsun, vazgeçilmez kıymette bir kaynak olmayı sürdürmektedir.

Vikingler, 885 yılında, bir kere daha Seine boyunca hareket ederek Paris'e geldiler. Siegfried'in başını çektiği 700 gemilik kuvvet, 24 Kasım'da menzile ulaştı. Bu kez Viking birliklerini, Seine köprülerinde ve şehirde yeni istihkâmlar karşılamıştı. Kent, Seine üzerinde bulunan iki adadaki yerleşim sahaları – şimdiki adlarıyla Île-de-la-Cité ve Île-St. Louis – ve nehrin sol kıyısında sıkı koruma altına alınmış antik bölgeden müteşekkildi. Akarsuyun her iki tarafında, evler ve manastırlar vardı; fakat şehrin kalbi, tahkimatları kısa süre önce elden geçirilen (tam anlamıyla tamamlanmamış olsa da) iki adadan ibaretti. Bu adalar, günümüzde de, Notre-Dame, Sainte Chapelle ve Conciergerie gibi yapılarıyla modern kentin merkezini oluşturmaktadır. Modern köprülerden birinin üzerinden veya nehir kıyısından bakarak, şehrin erken ortaçağdaki görünümünü tahayyül edebilmek zor değildir.

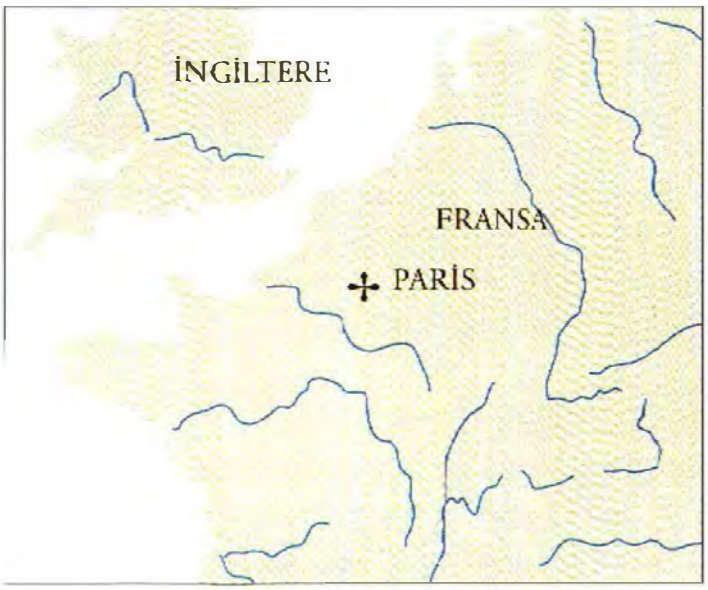
Şehrin fizikî yerleşimi öyle özellikler sergilemekteydi ki, Vikingler, Seine boyunca ilerlemek istiyorlarsa, bir çaresini bulup tahkim edilmiş köprüleri aşmak dışında bir seçenekleri yoktu ve Paris'i muhasara altına almadıkça, bu topraklarda makûs talihlerini bekleyen avlar haline dönüşecekierdi. Bu havalinin güvenliğinden aslen mesul olan kişi, uzun yıllar boyunca Keşiş Hugh olmuştu; fakat Hugh, sağlık durumu elvermediği için 885'teki muhasarada Paris'i savunanlar arasında değildi. Nitekim Hugh, ertesi sene vefat etti. Bununla beraber Paris piskoposu St. Denisli Gozlin, müdafi safları arasındaki yerini almıştı. Gozlin, Paris kontu Odo'yla birlikte, kentin sorumluluğunu omuzlarına almıştı. Gelgelelim, bir sene sonra, 886'da Gozlin de öldü ve şehrin savunmasının yükü, tek başına Güçlü Robert'in oğlu Kont Odo'nun sırtına kaldı.

Vikingler, ilk iş olarak Île-de-la-Cité'yi Seine nehrinin sağ kıyısına bağlayan köprüyü koruyan kuleyi tahrip etmek üzere teşebbüse geçtiler. Bu niyetlerinin gerçekleşmesi durumunda, gemilerini nehrin iç kesimlerine doğru emniyetle yüzdürebileceklerdi. Kule, anakara üzerine bina edilmişti ve köprüye girişle birlikte, doğal olarak adanın üzerinde yer alan

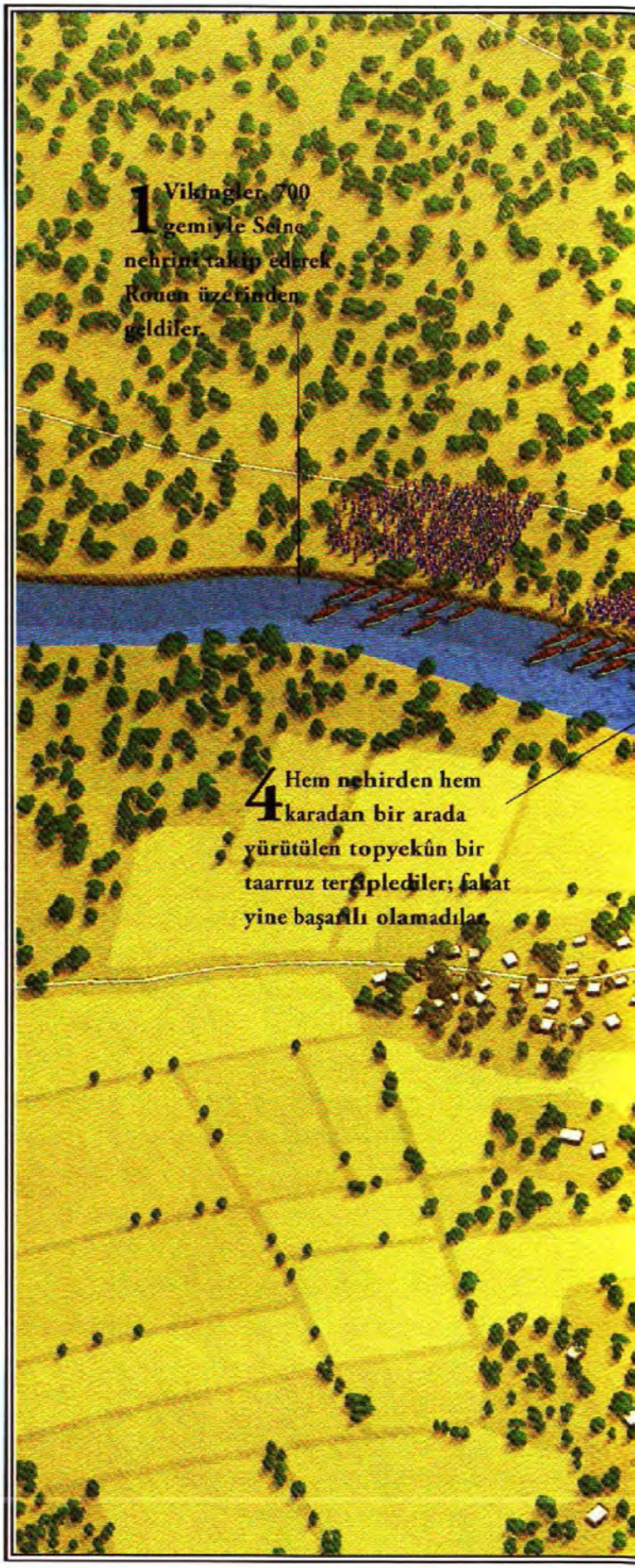
Paris Kuşatması

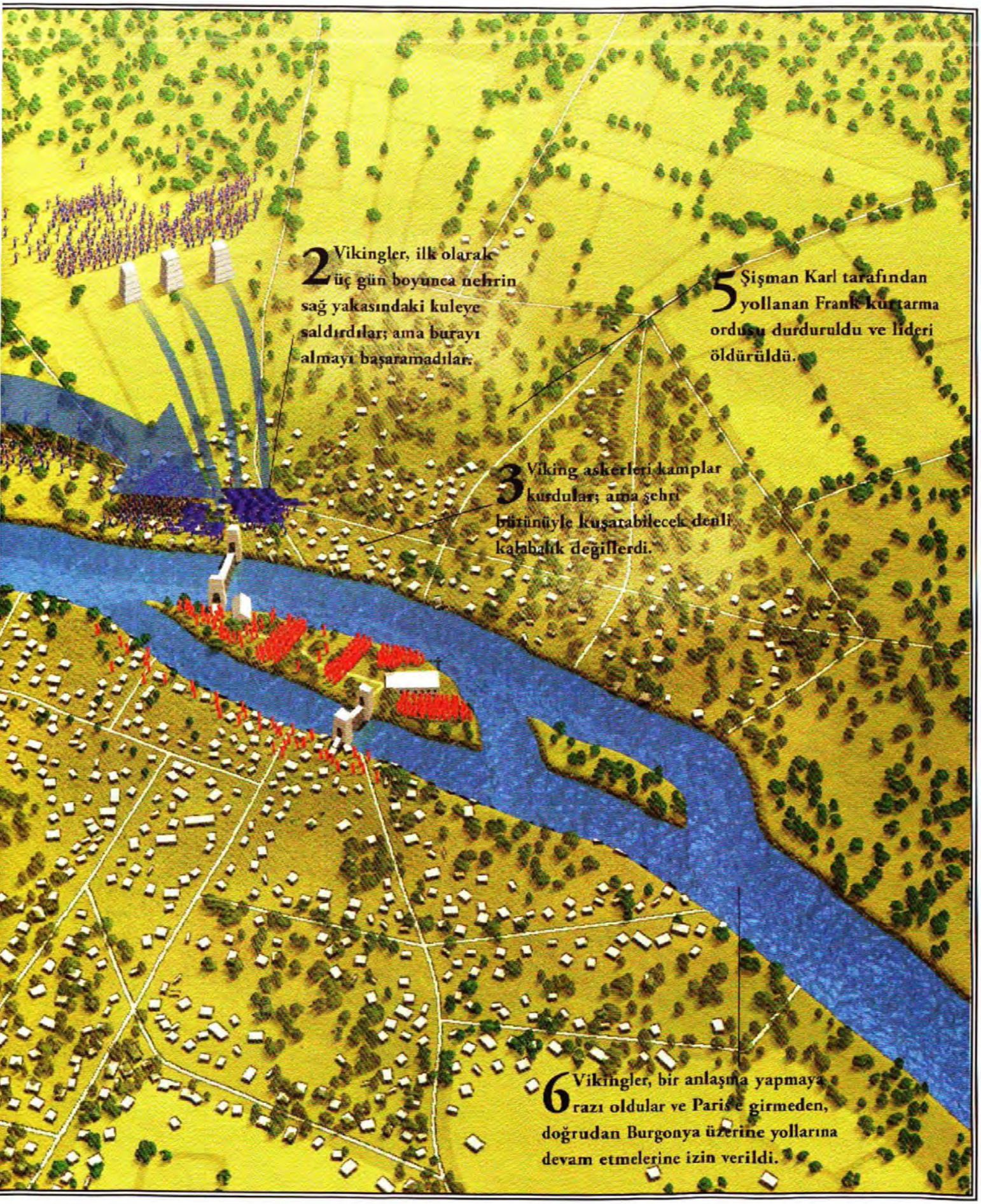
885

700 gemilik kuvvetleriyle çapulculuk ederek Seine Nehri boyunca ilerleyen Vikingler, Rouen şehrini yağmaladıktan sonra Paris'e ulaştılar. Paris ahalisi, Vikinglerin kent içinden geçmesine izin vermedi. Şehir merkezi, her iki yakası müstahkem köprülerle korunan adanın üzerinde kuruluydu. Vikingler, nehrin sağ kıyısında bulunan köprüyü müdafaa eden kuleye hücum ederek başladılar. Her yolu denemelerine rağmen kuleyi almaya muvaffak olamadılar. Bunun üzerine Vikingler, kenti açlığa mahkûm edip boyun eğdirebilmek amacıyla bir ordugâh kurdular. Gelgelelim, Vikinglerin şehri çepeçevre sarabilecek sayıda adamları yoktu ve müdafilere ulaşan ikmal hatları açık kaldı. Vikingler, bu kez, her iki kara istikametinden ve nehir üzerinden topyekûn bir hücum girişiminde bulundular. Bu teşebbüs de başarısız oldu. Birkaç ay sonra şehirde veba salgını çıktı. Paris piskoposu hayatını kaybetti; ama Kont Odo mücadeleyi bırakmadı. Şişman Karl tarafından gönderilen kurtarma ordusu geri püskürtülmesine ve bu arada kumandanını kaybetmesine rağmen, Vikingleri bir anlaşma yapmaya ikna etmeyi becerdi. Vikingler, seferlerine Burgonya içlerinde devam edebileceklerdi; fakat hiçbir zaman Paris'e girmelerine müsaade edilmedi.

Paris, Francia'ya yönelik Viking istilalarını Seine üzerinde durdurabilmek adına kilit öneme haizdi. Şehrin Karolanj hükümdarları tarafından yaptırılan köprüleri, Vikinglerin nehir boyunca yukarı doğru ilerlemelerini engelleme vazifesine sahipti.

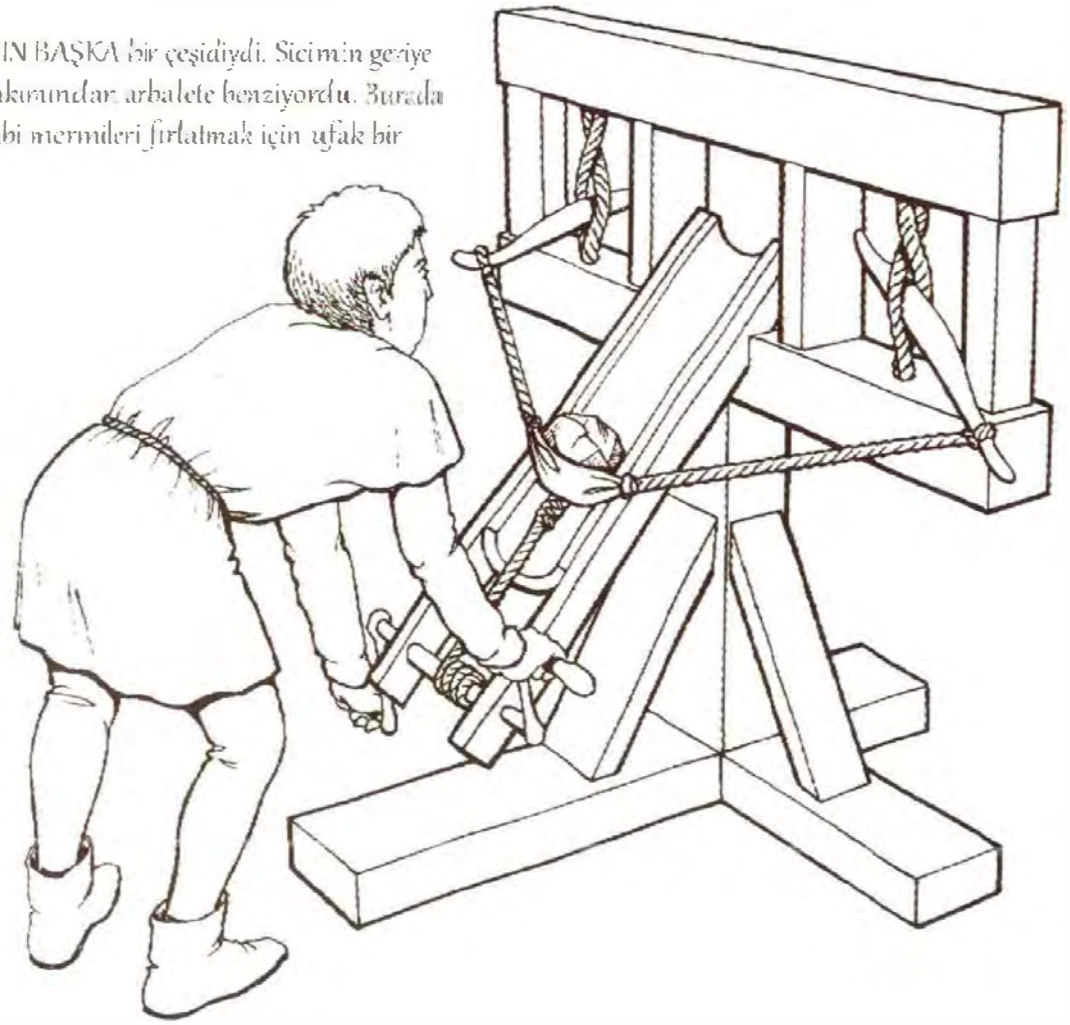

2 Vikingler, ilk olarak üç gün boyunca nehrin sağ yakasındaki kuleye saldırdılar; ama burayı almayı başaramadılar.
5 Şişman Karl tarafından yollanan Frank kurtarma ordusu durduruldu ve lideri öldürüldü.
3 Viking askerleri kamplar kurdular; ama şehri bütünüyle kuşatabilecek denli kalabalık değillerdi.
6 Vikingler, bir anlaşma yapmaya razı oldular ve Paris'e girmeden, doğrudan Burgonya üzerine yollarına devam etmelerine izin verildi.

şehre girişi de denetim altında tutmaktaydı. Bütün şehir istihkâmları düşünüldüğünde, bu kule hayli yeni sayılırdı; yapımına 870 yılında başlanmasına rağmen, kent sakinlerinin ihmalkârlığı yüzünden inşaatı bitirmek bir türlü nasip olmamıştı. Vikingler teknelerinden inerek kuleye karadan saldırdılarsa da, savunma hattını yarmaya muvaffak olamadılar. Geceleyin Franklar, gün ışığında vuku bulan çatışmaların yol açtığı zararları tamir ettikleri gibi, kuleye yepyeni bir kat daha eklemeyi bile becerdiler.

Şafağın sökmesiyle, Vikingler kaldıkları yerden devam ettiler. Müdafilerin üzerine demir oklar atmak için kuşatma araçları (*ballistae*) imal etmişlerdi ve kulenin duvarlarını ufalayıp yıkabilmek amacıyla kazmalar kullandılar. Bu devirde batıda henüz Rum ateşi bilinmiyor olabilir; fakat yine de, birtakım yanıcı ve tutuşucu maddeler vardı. Kuledeki müdafiler, Vikinglerin başından aşağı balmumu ve zift karışımı kaynar bir sıvı boca etmişlerdi. Savunmacıların elinde aynı zamanda, mızrak fırlatabilen kuvvetli mekanik aletler vardı. Hatta bir defasında, bu araçlardan birinden atılan büyükçe bir ok, aynı anda yedi Viking savaşçısını, insan kebabı misali, şişlemişti. Franklar arasında bulunan muzip birisi, bu manzara karşısında, bu Vikinglerin derhal mutfağa taşınmaları gerektiğini söylemişti. Abbo'ya bakılırsa, bu kuleyi savunan 200 kişinin karşısına, 40.000 kişilik bir Viking kuvveti çıkmıştı ki; bu sonuncu sayıya itibar etmemek daha makuldür. Vikinglerin, en başından beri, her cins kuşatma araç gerecine sahip oldukları açıktır. Yalnızca mancınık kullanımına ve lağım faaliyetlerine dair değil, taş fırlatan cihazların varlığına dair de yeterince karine vardır.

Vikingler, kule üzerine üç gün boyunca ara vermeksizin hücum ettiler. Duman orada bulunan bütün muhariplerin üzerine bir karabasan gibi çökene değin, kapıyı ateşe vermenin yollarını aradılar. Müdafilerin yaptığı bir huruç hareketinin çok can yakması üzerine, Vikingler kuleden biraz gerileyerek yeni bir yaklaşma harekâtı tertiplemeye karar verdiler. Nehrin sağ kıyısında yeni bir ordugâh kurdular ve taşların yanı sıra, kurşun humbaralar da fırlatan cihazlar dâhil olmak üzere, yeni kuşatma araçları yaptılar.

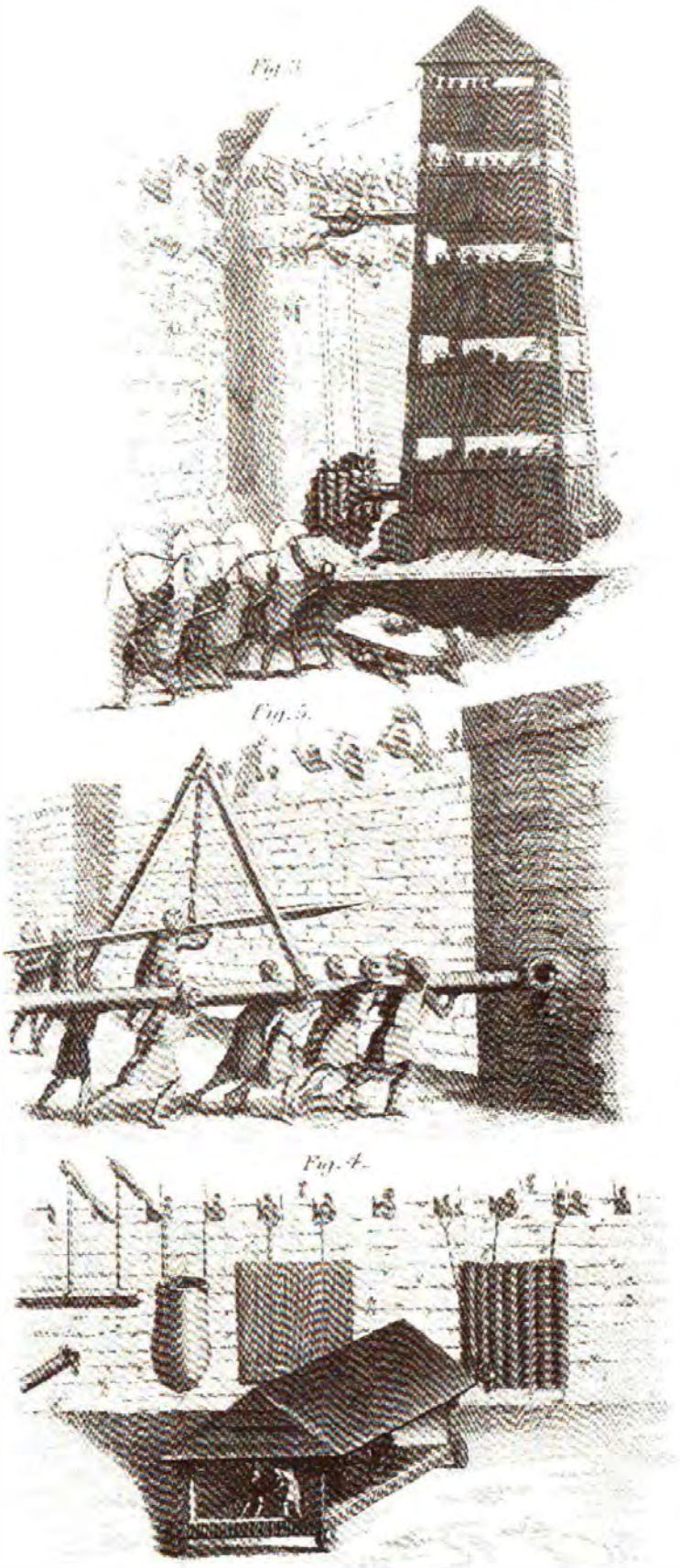

MANCINIK. BALLİSTANIN BAŞKA bir çeşidiydi. Sicimin geriye çekilerek kullanılması bakımından arbalete benziyordu. Burada gösterilen örneğin, taş gibi mermileri fırlatmak için ufak bir sapanı vardı.

Vikingler, varlarını yoklarını ortaya koymak suretiyle, gemilerle birlikte üç kara kuvvetini de ihtiva eden topyekûn bir hücuma geçtiler. Karada, bir kablumbağa misali, kalkanlarını başlarının üstüne kaldırarak surlara taarruz etmeyi ve hendeğin içini doldurmayı denediler. Vikingler, savaş meydanında inşa ettikleri bir *belfry*i (yürüyen kule), tekerler üzerinde, içine doldurdukları okçularla beraber duvarlara yanaştırdılar. Dahası, bu duvarlarla aynı hizada toprak yığınlarından oluşturdukları tepecikleri, saldırı araçlarını çıkarmak için rampa olarak kullandılar. Vikinglerin ürettiği savaş araçlarından biri kuleye, biri kale kapısına karşı kullanılırken, bir diğeri bugün Montmartre ismiyle bilinen tepeye yerleştirilmişti. Buna mukabil savunmacılar da, benzer şekilde, hücumları karşılayabilmek maksadıyla çeşitli araçlar getirdiler. Müdafilerin yaptıkları çıkış hareketleri sonucunda iki Viking yürüyen kulesi ele geçirildi; ama muhacimler, en az bir noktada, surlarda gedik açmayı başardı. Kont Odo, tam da bu mevkide, saldırganları surlardan def edebilmek için bizzat göğüs göğse çarpışmalara katılmıştı. Şehrin tamamını, bir baştan diğerine çevirebilecek kadar adam olmadığına bakılırsa, anlaşılan Viking kuvveti öyle muazzam bir miktarda değildi.

Bu esnada müdafilerin başına, bir de, piskopos Gozlin'i öldüren veba illeti musallat oldu. Her şeye rağmen, bir kurtarma ordusunun geleceğine dair umutlarını yitirmediler. 881 senesinde imparatorluğunu ilan eden Şişman Karl, şehre yardım göndereceğine söz vermişti. İmparator gerçekten de, Sakson dükü Henry'yi buraya yolladı; ama tökezleyen atıyla bir Viking hendeğine düşen Henry ele geçirilerek katledildi. Bunun üzerine Şişman Karl, bizzat yürüyüşe geçerek ordusunu şehir kapısının önlerinde kazanılacak zafere taşıdı.

886 senesinde, nihayet Paris kuşatmasını sonlandıran antlaşma akdedildi. Şişman Karl, diğer maddelerin yanında, bir miktar haraç ödemeyi kabul etti ve Vikinglerin Burgonya'ya doğru ilerlemesine razı oldu. Kont Odo ve Paris ahalisi, Vikinglerin Seine nehrini takip ederek Paris içinden geçmelerine izin vermediklerinden, Vikingler yollarına devam edebilmek için kayıklarını karadan sürüyerek ileri taşıdılar. Paris kuşatmasının muhtemelen en önemli sonucu, Kont Odo'nun saygınlığının inanılmaz

19. YÜZYILA AİT haçlıları hücum ederken gösteren bazı muhasara tasvirleri. a) Yürüyen kulenin katlarına ve en alt katta bulunan koçbaşına b) duvara sabitlenen kazıklarıyla bir cins sondaj aleti ve ortada sallanan büyük çiviye c) aşağı sarkıtılan hasırlar gibi, surları yıkmaya çalışanlara karşı alınan savunma tedbirlerine ve dişi domuz (sıçan/gelincik) denilen ve kale bedeninin temellerini çökertmeye uğraşan lağımcıları koruyan tekerlekli kulübelere dikkat ediniz.

derecede artmasıydı. Nitekim 888'de, Şişman Karl'ın ölümü üzerine, Kont Odo Batı Franklarının kralı seçildi.

Paris'in kurtuluşunda, şehirlerini büyük bir özveriyle savunan, tahkimatlarda meydana gelen zararları binbir çileyle tamir eden ve safran sarısı sancaklar taşıyan alemdarların peşine korkusuzca takılarak sayısız huruç harekâtı icra eden kent sakinlerinin hakkını teslim etmek gerekir. Çarpışmaların en hararetli şekilde cereyan ettiği yer, Vikinglerin Seine boyunca aşağı doğru ilerlemelerine mani olan, adayla nehrin sağ kıyısını bağlayan müstahkem köprü civarı olmuştu. Buradaki istihkâmların bazı eksikleri olduğu doğruydu; ama burada yükselen kule, şehir halkının, hücuma geçen Vikinglere karşı üstünlük kurmasına yeterli olmuştu.

> *"Şatolar, en temelde, tahkim edilmiş ikametgâhlar, içinde aile hayatının sürdürüldüğü hisarlardır. İşte bu ikilik, ... şatoyu, bilinen diğer müstahkem yapılardan alenen ayırır."*
> R. ALLEN BROWN, TARİHÇİ

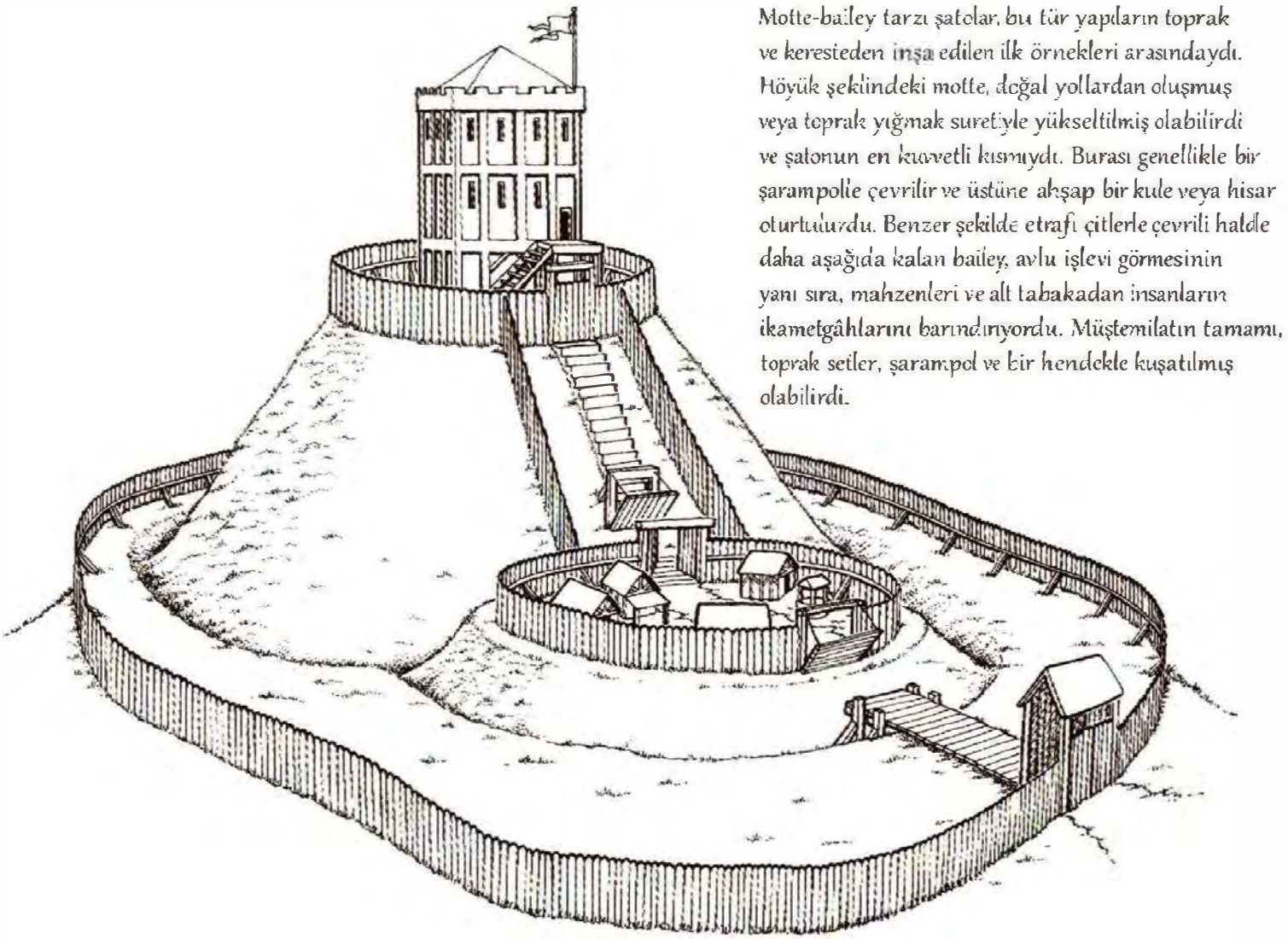
Şatonun Doğuşu

Mevzu ortaçağ kuşatma savaşları olduğunda, belki de, bu devirdeki ilk hakiki yenilik, o güne değin bilinmeyen bambaşka bir istihkâm türünün ortaya çıkışı olmuştu. Elbette surlarla çevrili şehirler ve kaleler, insanlık tarihinin erken devirlerinden beri bilinmekteydi. Keza Romalılar, sefer halindeyken, ordugâhlarının etrafını tahkim etmeye hususî önem atfetmişlerdi. Bu manada şatoların, geçmiş zamanlara ait tahkimat cinslerine çok şey borçlu olduğu açıktı; ama ne olursa olsun, bu dönemde ortaya çıkan, kendine özgü yanlarıyla temayüz eden yepyeni bir gelişimdi. Şatolar, aşılması güç savunma mevkileriydi ve ortaçağ boyunca birçok kuşatmaya maruz kaldılar. Şehirleri sarıp sarmalayan uzun duvarlarla kıyaslandığında, şatoları müdafaa edebilmek daha kolaydı. Kentlerin içinde kalan müstahkem hisarların bulunması da, benzer şekilde, görülmedik bir şey değildi; fakat bu tarihlerde, iç hisarlar şatolara dönüştüler.

Şatonun işlevlerinden bir tanesi, belki de en önemlisi, ekâbiri korumaktı. Çünkü şatolar, lortların, yani kral, dük, kont veya kale dizdarı gibi asalet ehlinin ikametgâhlarıydı. Bu ikametgâhlar, lordu, ailesi ve hane halkının yanı sıra, muhafız alayı veya şahsî askerî birliğiyle birlikte barındırmaya yarıyordu ve bu halleriyle, 9. yüzyıldan itibaren gün yüzüne çıkan bir sosyal değişimi, merkezî iktidar tarafından yönetilen bir toplumdan, mahallî güçlerin hâkim olduğu bir topluma geçişi temsil etmekteydiler. Şatonun gerçek kökenleri belli değildir; kısmen daha önceki istihkâm usulleriyle paylaştığı ortak özellikler ve değişimin bir gecede tamamlanmamış olmasından ötürü. Bir şatonun alamet-i farikası, nispeten ufak bir yapı olmasıydı. Muhafaza etmeye çalıştığı kitle, lort ve onun etrafındaki orta halli bir topluluk olduğundan, fazlaca büyük inşa edilmeleri gereksizdi. Esasında, bunlara sıkıca tahkim edilmiş haneler gözüyle bile bakılabilir. Ufak tefek ebatları nazar-ı itibara alındığında, bu yapılar, mümkün olan en iyi araç gereç ve yöntemlerle savunulabilirlerdi – geniş hendekler, kuvvetli, yüksek ve kalın duvarlar ve saldırganların erişmekte zorluk çekeceği cinsten girişler.

Şatolar hakkında sahip olduğumuz bilgilerin çoğu, yazılı kaynaklardan ziyade arkeolojik buluntulardan gelmektedir. Yazılı eserlerde şatoları tanımlamak için kullanılan tabirlerin, çoğunlukla daha eski istihkâmları tarif eden sözcüklerle aynı olması, durumu karmaşıklaştırmaktadır. Daha fazla sayıda yapının keşfedilmesi ve incelenmesiyle, şatolar hakkındaki görüşlerimizin değişeceğine şüphe yoktur. Örneğin, Loire vadisinde yer alan Langeais'nin, Avrupa'nın en eski şatosu (995) olduğu kabul edilmekteydi. Fakat 1967'den sonra, Langeais'den pek de uzak olmayan Doué-la-Fontaine'de yürütülen kazılar, burasının daha da eski bir şato olduğunu ortaya çıkardı (950).

Yukarıda bahsedilen iki şato kesme taştan inşa edilmişti; fakat bunlarla aynı zamanda yapılan şatoların en azından bir kısmı toprak işçiliğiydi. Yığma topraktan yapılan bu tarz şatolar da, netice itibarıyla korunaklı ikametgâhlar olarak düzenlenmişti. Kârgir şatolarla kıyaslandığında, daha ucuza mal edilmekte ve daha çabuk inşa edilebilmekteydiler. Bu yüzden

Motte-bailey tarzı şatolar, bu tür yapıların toprak ve kerestеden inşa edilen ilk örnekleri arasındaydı. Höyük şeklindeki motte, doğal yollardan oluşmuş veya toprak yığmak suretiyle yükseltilmiş olabilirdi ve şatonun en kuvvetli kısmıydı. Burası genellikle bir şarampolle çevrilir ve üstüne ahşap bir kule veya hisar oturtulurdu. Benzer şekilde etrafı çitlerle çevrili halde daha aşağıda kalan bailey, avlu işlevi görmesinin yanı sıra, mahzenleri ve alt tabakadan insanların ikametgâhlarını barındırıyordu. Müştemilatın tamamı, toprak setler, şarampol ve bir hendekle kuşatılmış olabilirdi.

askerî seferlerin devam ettiği dar vakitlerde veya daha az varlıklı bir asilzadenin konağı olarak inşa edilmek için biçilmiş kaftandılar. Büyük ihtimalle şatoların ilk olarak inşa edilmeye başlandığı devirlerde, bu nevi toprak işi şatoların sayısı diğerlerine nazaran daha fazlaydı. En yaygın tür, *motte-bailey* adı verilen, tepesinde iç hisar niyetine inşa edilen ahşap bir kule bulunan yüksekçe bir toprak kümesi (*motte*) ve daha vasi ve alçak bir tepecik (*bailey*) olmak üzere iki kısımdan oluşan şatolardı. Olağan şartlarda, her iki tepecik de, etraflarını saran hendekler, toprak setler ve kazıktan çitlerle korunuyordu. Bu tür yapılarda, genellikle iki yükseltiyi birbirine bağlayan tahta köprüler bulunurdu. Daha geniş bir satha sahip olan alçak kısım, yani *bailey*, ahır ve mahzenler gibi, lordun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik binalarla doluydu. En tepede kurulu iç hisar, lort ailesi, hizmetkârlar ve lorda bağlı muhafızlar için bir ikametgâh vazifesi görmekteydi.

Motte-bailey türü şatoların menşeini tespit edebilmek, taş şatolarınkinden bile daha zordur. Şu ana değin hafriyatla gün yüzüne çıkarılan erken tarihli örneklerden biri, Almanya'da, Frimmersdorf yakınlarındaki Hüsterknupp'da yer almaktadır. Görünüşe göre bu yapı, 10. yüzyılda, henüz etrafı çitlerle çevrili müstahkem bir çiftlikten ibaretti. Daha sonradan çevrili arazide bir toprak yığını oluşturulmuş ve bu tepeciğin üstüne kondurulan ahşap bir hisarla, burası bir *motte-bailey* şatosuna dönüştürülmüştü. Bununla birlikte bu mevkinin, nispeten geç bir tarihte şatoya çevrildiği açıktır.

Anlaşıldığı kadarıyla, topraktan inşa edilen en eski şatolar, Kuzeybatı Avrupa'da, Flandra ve Fransa'da bulunmaktaydı. Bu yapılar, Viking istilası döneminde ortaya çıkmışa benzemektedirler. Bu yüzden de, bunların menşeine dair en akla yatkın açıklama, Viking ve Frank istihkâmlarının belirli bazı özelliklerinin harmanlanması sonucunda, başlangıçta ikametgâhtan ziyade ordu kampları

olarak tasarlanmış bu yapıların, ilerleyen zaman içinde şartların daha istikrarlı hale gelmesiyle bildiğimiz şatolar haline dönüşmüş olmalarıdır. Vikinglerin, ordugâhlarının güvenliği için bolca toprak müdafaalar yapmış oldukları kesindir. Flandra, Normandiya ve Brittany gibi, Viking talanlarının acılarına maruz kalmış bölgeler, aynı zamanda topraktan şatoların ilk görüldüğü yerlerdi. Fatih William, Brittany bölgesini istila etmeye karar verdiğinde, burada bulunan çok sayıda *motte-bailey* şatoyla tek tek ilgilenmek zorunda kalmıştı. Bayeux duvar halısı, Rennes, Dinan ve Dol'da, hepsi de topraktan müdafaa tabyalarına ve ahşap hisarlara sahip bu yapıları resmetmektedir. Duvar halısı aynı zamanda, bizzat Bayeux'da, bir *motte-bailey* şatonun varlığını gösterir. Normanlar, 11. yüzyılın ortalarında İngiltere'yi istilaya giriştiklerinde, sefer güzergâhları boyunca bu istihkâmlardan bir sürü inşa ederek geride bırakmışlardı. Daha sonraki tarihlerde, insanlar daha fazla istikrara ve zamana sahip olduğunda, bu toprak yapıların (tıpkı Hastings'de olduğu gibi) çoğu, bu kez kârgir olarak baştan inşa edildi.

11. yüzyıla gelindiğinde, batılı lortların kendileri için topraktan veya taştan, ya da her ikisinin karışımından şatolar yaptırması alışılan bir durum halini aldı. Fatih William, İngiltere'de, bir yandan Londra ve Rochester'de iki heybetli kârgir şato inşa ettirirken, öte taraftan, bir sürü toprak şatonun inşasını sipariş etti. Takriben aynı zamanlarda, Normanlar da, zapt ettikleri Güney İtalya ve Sicilya'da kendilerine ait şatolar dikmekle meşguldüler. Hayli uzun zaman almıştı; ama Batı Avrupa, en nihayetinde, askerî savunma yöntemlerinde yaşanan bir devrimi bağrına basıyordu. Artık kuşatmaların esas gayesi, kentin mukavemetini kırmak değil, şatonun düşmesini sağlamaktı ve bu yüzden de, saldırı yöntemlerini baştan aşağı gözden geçirmenin vakti gelmişti. Kent ve kasabalarda bile, iç kale yerine geçen ve insanlara son bir melce işlevi gören yerler şatolar olmaya başlamıştı. Bu tarihlerde, bir kentin surları aşılmış olduğu halde, şatonun dimdik ayakta durmaya devam ettiği vakalara sıkça tesadüf edilebilirdi.

Batı Avrupa, 12. yüzyılda daha istikrarlı bir bölge haline geldi. Kraliyet otoritesi gün geçtikçe pekişmekteydi ve krallar, kendilerine tabi zadegânın yularını daha sıkıca kavramaya başlamışlardı. Mevzu bahis kale idarecileriyle kont ve dükler arasındaki münasebetler olduğunda, aynı şeyler, bu sonuncular için de geçerliydi. Daha alt tabakalara mensup şahsiyetler, her geçen gün, kralların servetine ve kudretine karşı meydan okumanın ne denli güçleştiğini ve ekâbir elinde biriken servetin, onları nasıl da erişilemez bir konuma yükselttiğini kaygıyla izliyorlardı. Bu insanlar, en iyi şatoları yaptıracak ve en tesirli kuşatma ordularını donatabilecek imkânlara maliktiler. Hakikaten de, 12. yüzyılda inşa edilen şatoların çoğu taş binalar olarak yapıldı.

Bu tarihe değin, şatolar ve kuleleri büyük oranda dikdörtgen şekilli yapılagelmişti. Oysaki yuvarlak kulelerin ortaya çıkışı (veya yeniden kullanıma sokulması; ne de olsa, Romalılar bu tür yapıları kullanmışlardı), bir devrim etkisi yarattı. Bu gelişme, kısmen Vitruvius gibi Romalı askerî risale yazarlarının söylediklerine kulak kabartmak sayesinde mümkün olmuştu. Fakat bunun yanında, Ortadoğu ve Bizans mimarisinin haçlılar vasıtasıyla batıda bıraktığı tesir, hiç de yabana atılacak cinsten değildi. Nişan veya hedef alınacak belirgin köşeleri olmadığından, yuvarlak kuleleri lağımlamak veya tahrip etmek çok daha meşakkatli bir uğraştı. Bir şekilde hala kullanılmakta olan eski şatoların hepsini, yeni baştan inşa etmek gerekmişti. Velhasıl, kuşatmacılar, şayet bu daha kuvvetli istihkâmların üstesinden gelmek istiyorlarsa, yepyeni hücum yöntemleri akletmeleri elzemdi.

Montreuil-Bellay Kuşatması: 1149–51

Şatoları daha yakinen tetkik etmek amacıyla seçtiğimiz ikinci örnek vaka, Montreuil-Bellay kuşatmasıdır. Bu muhasara, 1149–51 yılları arasını kapsayan hayli uzun soluklu bir hadiseydi. Doğrusunu söylemek gerekirse, siyasî açıdan pek de ehemmiyetli bir olay değildi. İşlerin buraya varmasının sebebi, orta halli bir lort olan Gerard Berlai'nin, Anjou kontu V. Geoffroy le Bel'e (Yakışıklı Geoffroy) baş kaldırması olmuştu. V. Geoffroy, İngiliz kralı I. Henry'nin kızı, imparatoriçe Matilda'nın kocası ve bir müddet sonra II. Henry namıyla İngiliz tahtına çıkacak olan Henry Plantagenet'nin babasıydı.

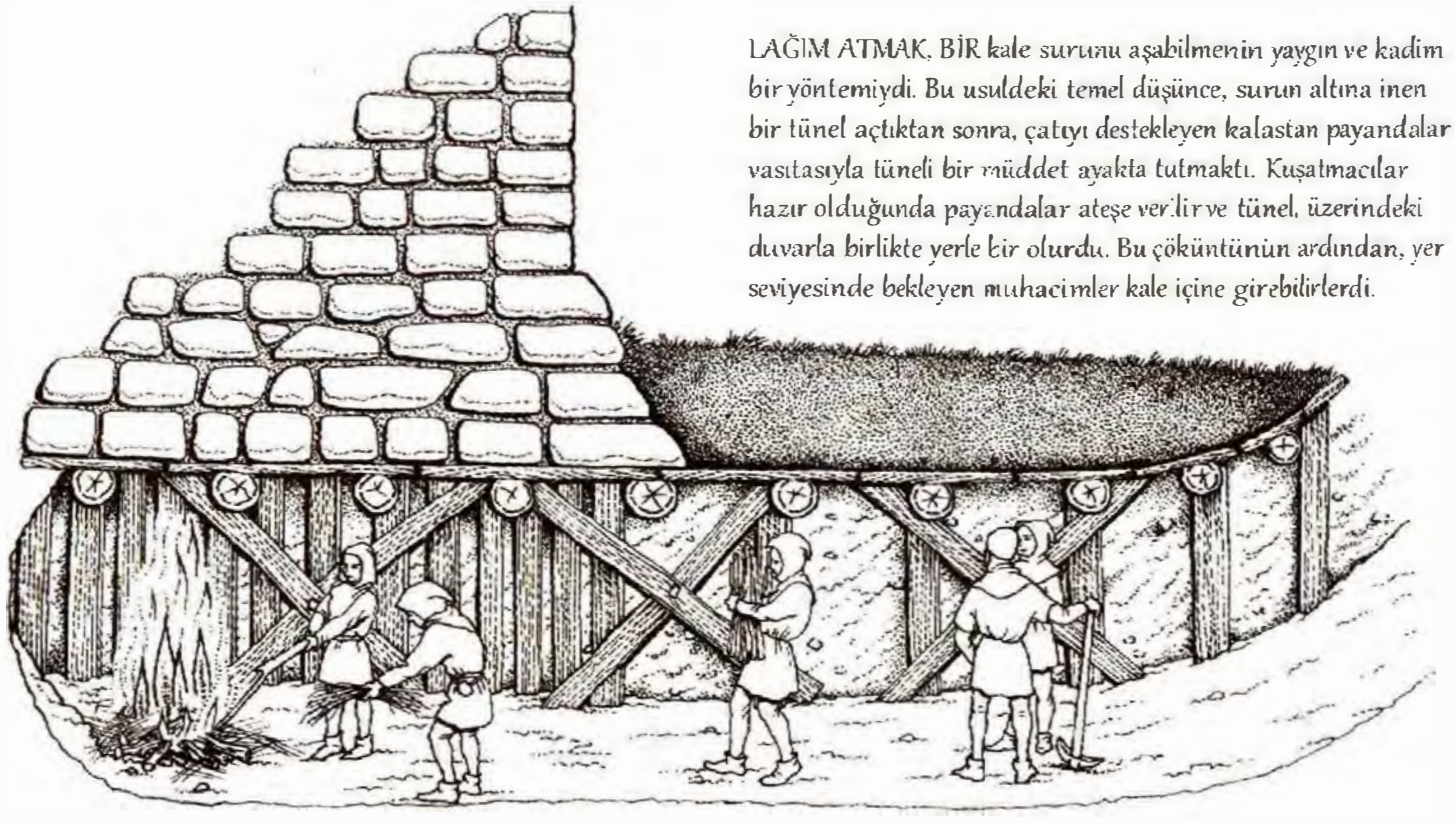
Başlangıçta sıradan bir Karolanj vikontluğu olan Anjou, istikrarlı bir şekilde büyüyerek Fransa'nın önde gelen prensliklerinden birine dönüşmüştü.

Bu prensliğin başında bulunan Geoffroy, her ne kadar, Gerard, devrinin en azametli şatolarından birine sığınmış olsa da, isyanı bastırarak iktidarını ispatlamak zorundaydı. 12. yüzyılın ortasına ait bu şatonun neye benzediğinden emin değiliz; çünkü burası ele geçirildikten sonra yıkıldı ve yerine yeni bir şato bina edildi. Sonradan inşa edilen şato, geç ortaçağa özgü beyaz taşları ve ilham verici yuvarlak kuleleriyle hala ayaktadır. Bununla birlikte, bu mevkide kurulu herhangi bir istihkâmı alabilmenin ne denli güç olduğu aşikârdır – Yahudiler vadisi isimli ürpertici büyüklükte bir uçurumun tepesinden bakan yüksek bir kaya. Şato kapısına ulaşabilmek için, öncelikle bir tabiat harikası olan uçurumun geçilmesi gerekiyordu. Şato, Saumur'un hemen güneyinde bulunan Thout nehrinin kıyısındaydı. Orijinal şato, bu tür yapıların büyük üstadı Anjou kontu Fulk Nerra'nın elinden çıkmıştı.

Kuşatma, hadiselerle neredeyse tamamen muasır olan bir kaynakta, V. Geoffroy'un hayat hikâyesini anlatan bir eserde (*Dük Geoffroy'un Hayatı*), oldukça tafsilatlı biçimde aktarılır. Bu biyografik eser, Geoffroy'un salahiyet alanında kalan Marmoutier manastırına mensup bir keşiş tarafından kaleme alınmıştır. Keşiş Jean, şatoyu o zamanlarda olduğu haliyle, çifte duvarlı ve "başı yıldızlara değen" bir hisara sahip olarak tarif eder ve kuşatmanın safhaları hakkında teferruatlı bilgiler verir.

Buna göre V. Geoffroy, bu mevkiyi muhasara etmek amacıyla ordusunun başında çıkageldi. Beraberinde getirdiği mühimmatı muhafaza etmek için, ordugâhını iyice tahkim ettirdi. Anlatılanlara bakılırsa, bu tahkimat işlerinde taş kullanılmıştı; yani ortaya çıkan istihkâmlar, belki de misilleme kabilinden bir karşı şato gibi, hayli metin yapılar olmalıydı. Geoffroy, bir taraftan da, kuşatma kuleleri inşa ettirmeye başladı. Müdafaayı kırabilmek adına girişilen her teşebbüs, aynı şekilde başarısızlıkla neticelendi. Bunun üzerine müdafileri aç bırakarak garnizonu teslim alabilme umuduyla üç senelik bir abluka düzenlendi. En nihayetinde Geoffroy, yakınlarda kurulan Saumur panayırına gelen herkesin Montreuil-Bellay'a gelmesini ve taşıyacakları taş parçaları ve çer çöpü uçurumun kenarından aşağı atarak burada suni bir köprü oluşturmalarını emretti.

En sonunda, doldurulan arazi üzerinden bir yürüyen kuleyi sürüklemek suretiyle şatoya yeterince yanaşmak mümkün olmuştu. Seyyar kulenin orasına burasına yerleştirilen okçular, müdafilerin üzerine sağanak gibi ok yağdırmaya başladılar. Geoffroy, tam da bu esnada, bir askerî lider olarak dehasını ve yeniliklere ne denli açık olduğunu gösteren nihaî

LAĞIM ATMAK, BİR kale surunu aşabilmenin yaygın ve kadim bir yöntemiydi. Bu usuldeki temel düşünce, surun altına inen bir tünel açtıktan sonra, çatıyı destekleyen kalastan payandalar vasıtasıyla tüneli bir müddet ayakta tutmaktı. Kuşatmacılar hazır olduğunda payandalar ateşe verilir ve tünel, üzerindeki duvarla birlikte yerle bir olurdu. Bu çöküntünün ardından, yer seviyesinde bekleyen muhacimler kale içine girebilirlerdi.

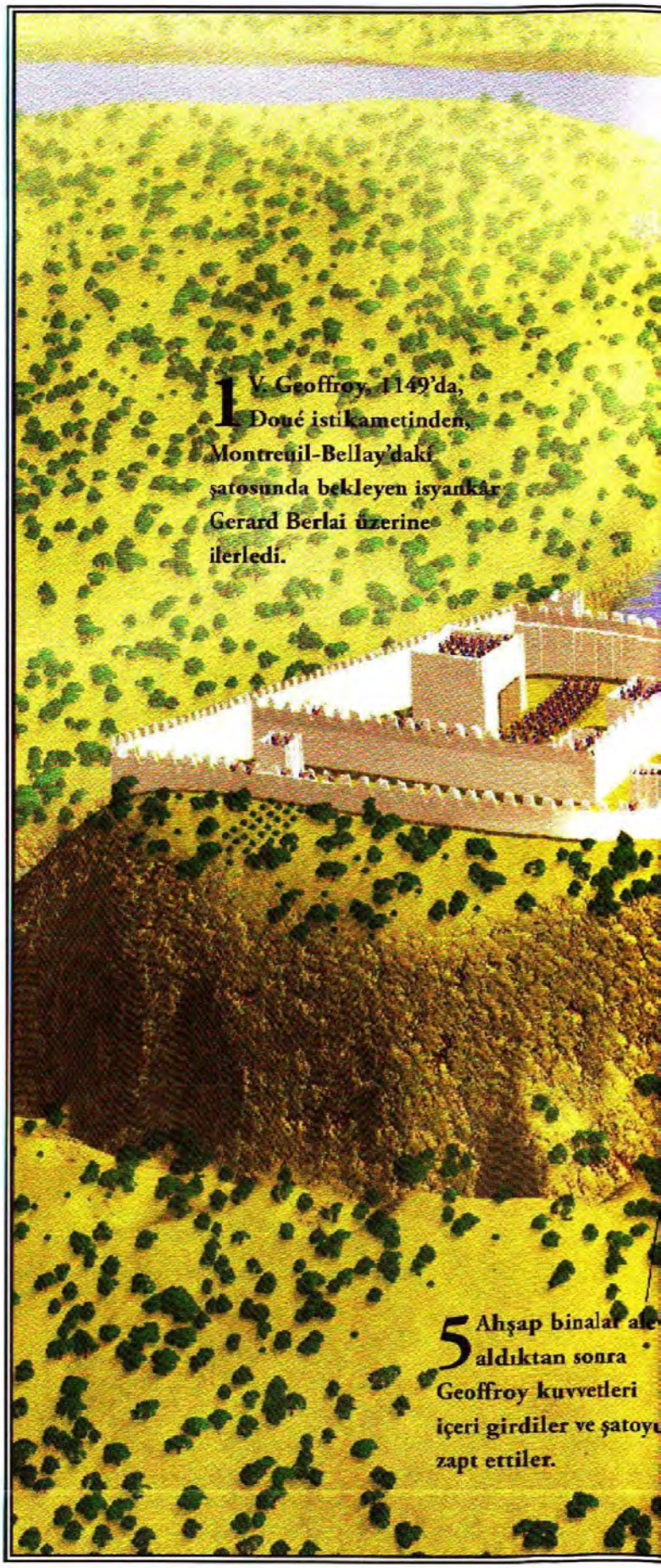
Montreuil-Bellay Kuşatması

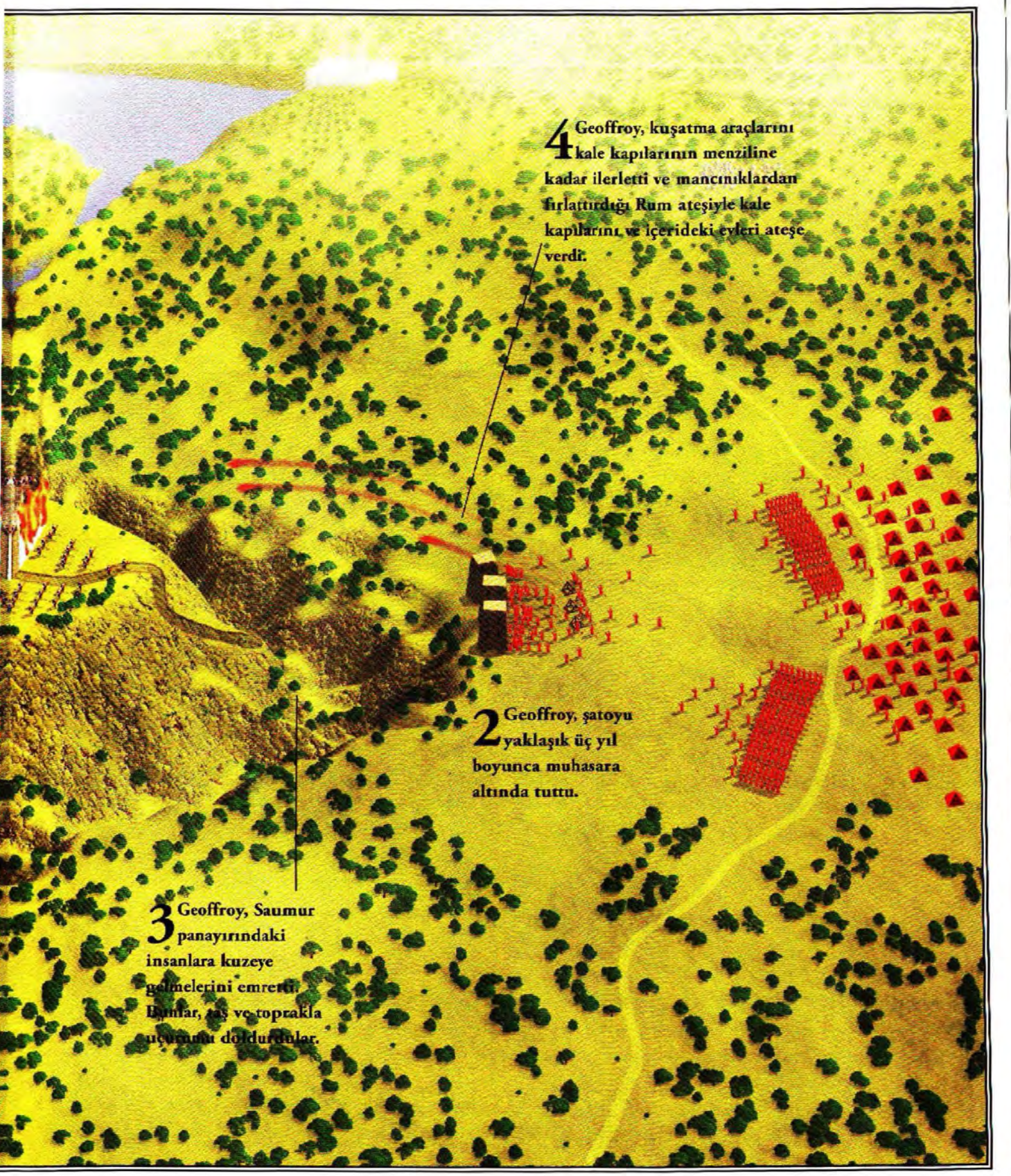
1149–51

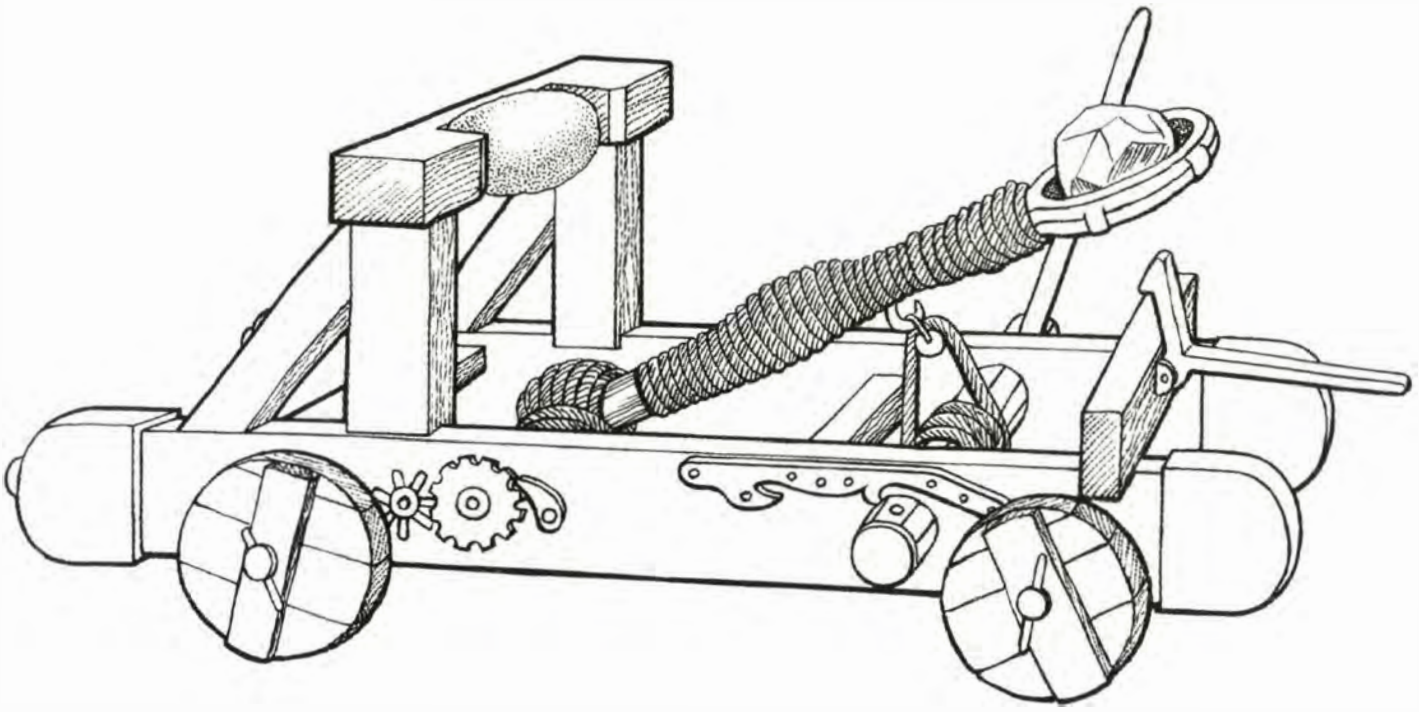
Montreuil-Bellay şatosu, 1149'da, Anjou kontu V. Geoffroy'ya karşı isyan bayrağını kaldıran Gerard Berlai'nin ellerindeydi. Şatonun, "başı yıldızlara değen" yüksek bir hisarı vardı. Bir tarafı nehrin, diğer tarafı, hendek işlevi gören derin bir uçurumun koruması altındaydı. Mahalli bir yönetici olarak erzak ve mühimmattan yana eli bol olan Geoffroy, uzun boylu bir kuşatma tertip etmeye karar verdi. Anjou kontu, şatoyu hedefleyen ilk esaslı hamlesi için, yakın civarda bulunan Saumur panayırına gelen insanları muhasara sahasına getirtti. Bunlara, kaya parçaları ve toprak atmak suretiyle hendeği doldurmaları emri verildi. Geoffroy, kuşatma araçlarını ve yürüyen kulelerini doldurulan hendeğin üzerinden ilerletti. Şatoyu teslim olmaya zorlayan son hücumda, fırlatma cihazlarına Rum ateşiyle dolu çömlekler yüklendi. Şatoya fırlatılan bu çömlekler, kapılarda ve iç kısımdaki evlerde yangınlar çıkararak büyük tahribata sebep oldu. Geoffroy içeri girerek şatoyu zapt etti ve üç yıl süren kuşatmayı başarıyla tamamladı.

Montreuil-Bellay, Loire Nehri'nin bir kolu olan Thouet'nin gerisinde kalıyordu. Saumur'un güneyinde, Yahudiler vadisi adı verilen bir uçurumla kara kısmından koparılmış vaziyetteydi. Şato, orijinal olarak Fulk Nerra tarafında inşa edilmişti.

4 Geoffroy, kuşatma araçlarını kale kapılarının menziline kadar ilerletti ve mancınıklardan fırlattırdığı Rum ateşiyle kale kapılarını ve içerideki evleri ateşe verdi.
2 Geoffroy, şatoyu yaklaşık üç yıl boyunca muhasara altında tuttu.
3 Geoffroy, Saumur panayırındaki insanlara kuzeye gelmelerini emretti. Bunlar, taş ve toprakla uçurumu doldurdular.

MANGONEL İSMİYLE ANILAN *fırlatma araçları, burulmuş halatlardan elde edilen germe kuvveti sayesinde çalışıyordu. Kaşığı andıran kol geriye doğru çekilerek sabitlenirdi. Kaşığın çukuruna bir kaya parçası veya başka bir mermi yüklenirdi. Serbest bırakılan kol, hızla ileriye doğru atılınca önde bekleyen tahta engele çarpar ve mermiyi fırlatırdı.*

hamlesini gerçekleştirdi. Geoffroy'un zihninde tebellür eden düşünce, çok büyük ihtimalle, ailesinin Kutsal Topraklar ve haçlılarla öteden beri sahip olduğu yakın ilişkiden beslenmişti. Geoffroy, babası Genç Fulk'un, Kutsal Topraklar'a giderek burada Kudüs kralı olmasının ardından Anjou kontluğunu üstlenmişti. Anjou kontu, bir şekilde, o dillere destan Bizans silahının, Rum ateşinin sırrına vakıf olmuştu. Kontun maiyetini sıralayan listelerde Robert de Greco, Archaloio ve Halope gibi isimlere rastlanması, bir Grek bağlantısının varlığına dair tahminleri güçlendirmektedir. Her ne surette gerçekleşmiş olursa olsun, Geoffroy, bu gizemli sıvıya sahipti. Bu tarihten önce batıda Rum ateşinin kullanılmış olduğuna dair hiçbir malumat yoktur; bundan sonrasında ise, Aslanyürekli Richard (Geoffroy'un torunu) gibi kimselerin bu silaha başvurdukları malumdur.

Bir kez daha, bir yürüyen kule vasıtasıyla, fırlatma araçları şatoya yaklaştırılarak Rum ateşi binanın üzerine fırlatıldı. Marmoutierli Jean, bu esnada yaşananları şöyle anlatır: "Ateş topları göğe yükseldi ve şatoyu baştan aşağı kocaman bir aleve çevirdi". Bu saldırı işe yaradı ve kuşatmacılar şato duvarlarını aşarken, ok yağmurundan ötürü başlarını dahi kaldıramayan müdafiler, son bir direniş tertipleme umuduyla iç hisara sığındılar. Çatışmalar esnasında ölenleri defnetmek ve yaralıları tedavi etmek için, bir günlük ateşkes ilan edildi.

Ertesi gün çatışmalara kaldığı yerden devam edildi. Kont, mancınıklarını öne çıkardı. Savaşın durduğu saatlerde, önceden gedik açılmış olan duvar tamir edilmişti. V. Geoffroy, biraz akıl almak için kitaplarına müracaat etti. Tabiri caizse, Romalı yazar Vegetius Renatus'un *De Re Militari*'sinin (*Askerî Meseleler Hakkında*) yanında bulunan bir nüshasına gömülmüştü. Marmoutierli bir keşiş grubu (Jean'ın bağlı bulunduğu manastır, belki bizzat Jean da aralarındaydı), kitap tetkik edilirken oradaydı. Bu sırada Geoffroy'un huzurunda bulunan kişilerden, Jean'ın yalnızca adının ilk harfiyle "G" olarak zikrettiği biri, yine onun deyişiyle, "ehl-i vukuf, itibarlı, hali vakti yerinde, ferasetli ve âlim" bir adamdı. Jean'ın bahsettiği bu şahsiyet, Geoffroy'un sarayında bir süre vakit geçirdiğini ve bazı eserlerini konta adadığını bildiğimiz Conchesli William (Gulielmus) olabilir. "G", Vegetius nüshasını eline alarak okumaya başladı. Kitapta, tahrip edildikten sonra tamir edilmiş olan bir kulenin nasıl zapt edilebileceğini anlatan bir kısım tespit etti. V. Geoffroy, bu satırları dikkatle dinledi ve "Sevgili kardeşim, yarın burada ol ve şimdi okuduklarının nasıl gerçeğe dönüşeceğini kendi

gözlerinle gör" dedi. İlginç olan, Vegetius'un (Rum ateşinin icadından önce yaşayıp ölmüştü) yanıcı maddelerin askerî amaçlarla nasıl kullanılabileceği ve tamirat işlerinde kullanılan kerestenin nasıl tutuşturulabileceği hakkında yazmış olmasıdır.

Geoffroy, iç hisara karşı da Rum ateşi kullanmaya karar verdi. Bu maksatla, etrafı demir halkalarla perçinlenmiş demir bir küp sipariş etti. İmal edilen küpün Rum ateşini oluşturan maddelerle doldurulması talimatını verdi; ama Geoffroy'un formülünde, fazladan hint keneviri ve fındık yağı da mevcuttu. Küpün ağzı, demir bir levhayla sıkıca tıkandı. Sıcak bir ocağa konulan küp, içindeki yağımsı sıvı iyice kızışıp kaynamaya başlayıncaya dek ısıtıldı. Küpe takılı olan zincirin üzerine su serpilerek bu kısmın soğuması sağlandı ve ocaktan alınan küp, bir mancınığa yerleştirildi. Kızgın yağla dolu küp, kereste ile kapatılarak onarılmış düşman istihkâmlarının üzerine fırlatıldı.

Çarpmayla birlikte her tarafa saçılan Rum ateşi, kerestelerin öyle bir hızla tutuşmasına sebep oldu ki; sadece istihkâmlar değil, civarda bulunan üç bina da, bir anda alevler içinde kaldı. Gerard Berlai teslim oldu ve Montreuil-Bellay, Geoffroy'un eline geçti. Geoffroy, şatoyu yerle bir etti; yalnızca iktidarının timsali olarak ufak bir kısmı enkaz halinde geride bıraktı. Gerard ise, Fransız kralı VII. Louis'nin kendisini kurtaracağı güne kadar zindan hayatı çekti.

Yuvarlak Kuleler ve Muhkem Şatolar

12. ve 13. yüzyıllarda, savunma tertibatlarında başka bazı gelişmeler daha yaşandı. Bunların en belli başlılarından biri, haricî surların köşelerine, çeşitli aralıklarla kale bedenlerine ve iç hisarlara eklenen yuvarlak kulelerdi. Bunun muhtemel sebeplerinden birinin, en azından kısmen, dönemin askerî şahsiyetlerinin, antik Roma mimarîsi üzerine kafa yorması ve bu meyanda Vegetius'un nasihatlerine kulak kabartmaları olabileceği belirtilmişti. Bununla beraber haçlı seferleri de, ister Bizans ister İslam olsun, Ortadoğu mimarî geleneklerini batıya taşıyarak bu hususta üzerine düşeni yapmıştı. 1215'te, Kral John'un buraya iltica eden baronlarla birlikte kuşatma altına aldığı Rochester şatosunda yaşananlar, bu devirde hüküm süren değişimin en açıklayıcı örneklerinden biridir. John, muhasara esnasında iç hisarın altına açılan lağımla, hisarın dikdörtgen biçimli köşe taretlerinden[34] birini yıkmaya muvaffak olmuştu. Kuşatmadan sonra şato baştan inşa edilirken, diğer kuleler eski suretlerini muhafaza etseler de, lağım sonucu yerle yeksan olan dik açılı kule, bu kez müdevver olarak inşa edildi.

Batı dünyasına ilk yuvarlak kuleli şatoları kazandıran, büyük ihtimalle Fransız kralı II. Philippe Auguste (1180–1223) olmuştu. En son arkeolojik çalışmalar, bu iddiayı destekler mahiyette yeni bulgular temin etmiştir. Müdevver kuleler, aralarında La Ferté-Alais'de bulunan Farcheville, Châteaufort, Étampes'da yer alan Tour Guinette ve Yvelines'deki Neauphle-le-Château gibi şatoların bulunduğu bir dizi 12. yüzyıl şatosunda kullanılmıştı. Dourdan da, yuvarlak kuleleriyle dikkat çeken bir Philippe Auguste şatosuydu. Bu sayılan yapılardan birçoğu, en geç 12. yüzyılın ortalarına aitti.

Bugün, II. Philippe'in Paris'teki meşhur şatosu Louvre hakkında eskisine nazaran çok daha fazla şey bilinmektedir. Louvre, zaman içinde bir kraliyet sarayı halini aldı ve geçirdiği sayısız tadilatla saray müştemilatı zenginleşti. Elbette günümüzde burası, dünyanın en meşhur müzelerinden biridir. Bu manzara içinde, ilk inşa edilen şatodan hiçbir iz kalmadığı düşünülüyordu; ama modern arkeolojik araştırmalar, hayret verici bir şekilde, orijinal şatonun temel kısımlarının hala ayakta olduğunu ortaya çıkardı. Bu kısımlar temizlenerek açığa çıkarıldı ve Louvre müzesinin aşağısında görülebilir hale getirildi.

Ağır ve kalın haricî surların kapladığı alanın büyük kısmı, devasa yuvarlak kulelerin yerleriyle birlikte halen gözle görülebilir vaziyettedir ve dış duvarların ortasında, bir o kadar etkileyici duvarlarıyla iç hisar bulunmaktadır. Bu haliyle şatonun, neredeyse ilk inşa edildiği günkü görüntüsünü muhafaza ettiği söylenebilir.

Haçlı Şatoları

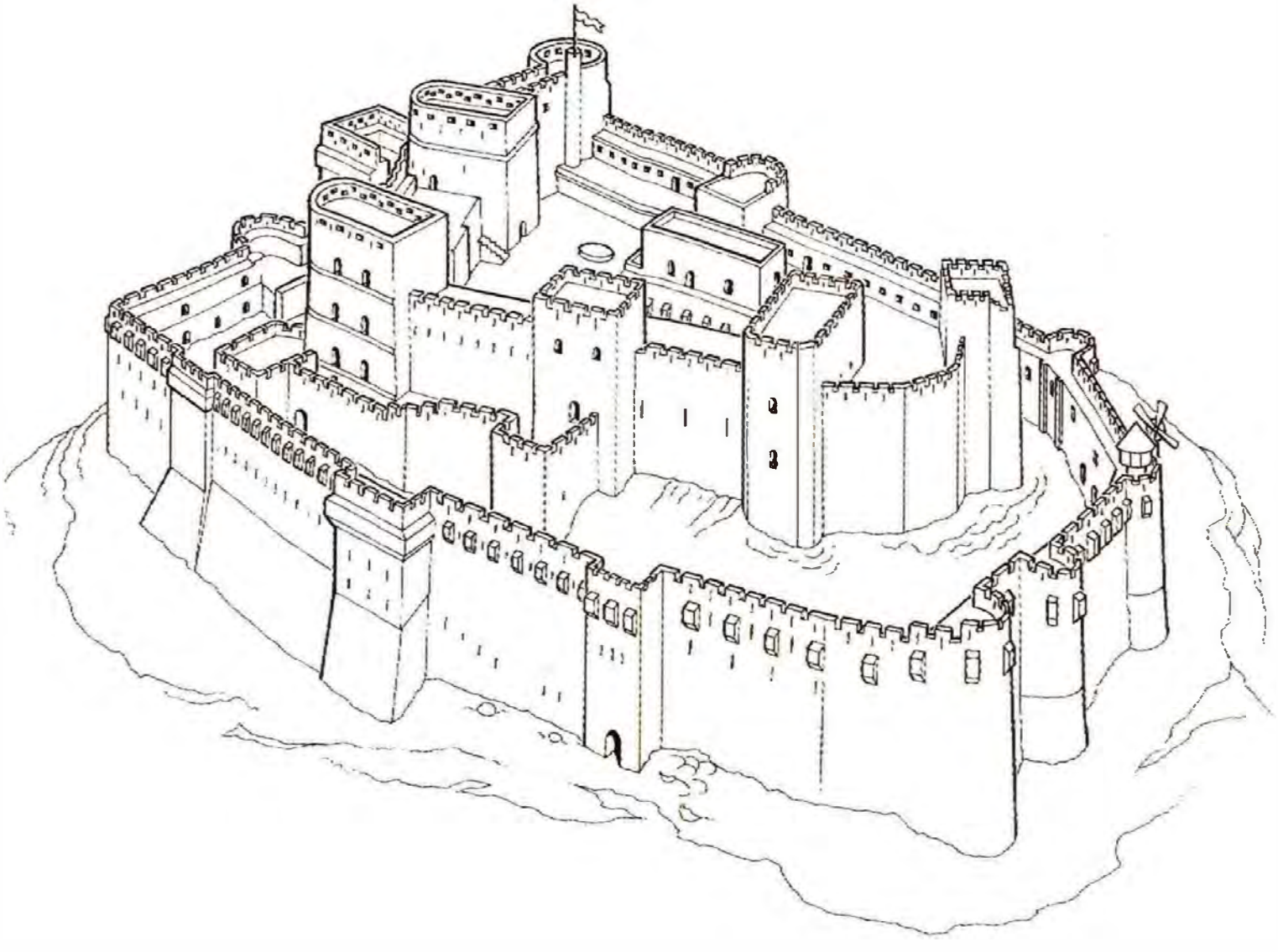
11. yüzyılın sonlarından itibaren, Batı Avrupa'dan yola çıkan haçlı şövalyeleri bıkıp usanmadan Kutsal Topraklar'a yönelik seferlere katıldılar. Bu istilacı kalabalığın bir bölümü, bu topraklarda yerleştikten sonra emniyetlerini sağlamak adına kaleler inşa ettiler. Hakkını teslim etmek gerekirse, bunlardan bazıları, mesela Beaufort ve Krak des Chevaliers,

gerçekten de etkileyiciydi. Burada inşa edilen kaleler, tarz itibarıyla, Bizans ve Arap istihkâmlarından ziyadesiyle etkilenmişlerdi. Bazı uzmanlar, haricî surları kuvvetlendirmeye yönelik anlayışın haçlıların tecrübelerinden beslendiği kanaatindedirler. Ne de olsa, merkezlerinde belirgin bir iç hisar olmayan, köşelerdeki kuleleriyle dikdörtgen şekilli kaleler Ortadoğu'da hayli yaygındı. Örneğin, Belvoir tam da bu tarza uygundu; fakat bir yerine iki haricî duvarı vardı – belki de, müşterek merkezli kale yapımına giden yolun başlangıcı.

Château-Gaillard Kuşatması: 1203–1204

Fransızları avucuna alan bu yeni mimarî akım, çağın İngiliz kralları arasında da heyecan yarattı. Tıpkı II. Philippe gibi, Aslanyürekli Richard da, haçlı seferlerine katılanlar arasındaydı. İngiliz kralı, Seine üzerinde yer alan Les Andelys'de, ona büyük bir şöhret kazandıran Château-Gaillard şatosunu inşa ettirdi. Bu şato, tüm heybetiyle, muazzam bir mevkide, nehre hâkim bir konumda yükselen baş döndürücü bir kayalıkta, yüzü tam da Fransız topraklarına dönük vaziyette kurulmuştu. İsminin anlamı "arsız şatoydu"; çünkü bu şatonun varlığı bile, nehrin öte yakasından Fransız kralına yapılan bir hakaret gibiydi. Bu denli devasa bir taş yapıya göre, şatonun inşaatı hayli kısa bir zamanda, 1196–1198 yılları arasında bitirilmişti. Dar bir üçgen düzlüğün üzerine kurulu bu şatoya ulaşabilmenin tek yolu vardı ve burası da, bir dizi hendekle koruma altına alınmıştı. Şato, katlar halinde, üç ana savunma bölgesinden müteşekkildi. En tepedeki bölgede yer alan iç hisara ulaşabilmek için, diğer savunma alanlarının sırayla teslim alınması

SURİYE'DE, BİR DAĞ kolunun üzerinde kurulu Krak des Chevaliers, haçlılar devrine ait en heybetli kalelerden biridir. Kale, Trablus kontu tarafından 1142'de St. Jean şövalyelerine terk edildi. Bir depremden zarar görmesi üzerine tamir edilerek, yuvarlak kulelere sahip müşterek merkezli bir kaleye dönüştürüldü.[35]

gerekiyordu. Her katla birlikte biraz daha yükseğe çıkıldığından, müdafiler, son ana değin, şatoya saldıranlar üzerinde bariz bir avantaja sahipti.

Şatonun en dış savunma halkası, bir hendekle ihata edilmişti. Genişçe bir dere, bu en dıştaki alanla ortadaki savunma katını birbirinden ayırıyordu. Üçüncü ve en iç katta yükselen iç hisar, kocaman *en bec* temeliyle yuvarlak bir şekle sahipti; yani lağım saldırılarına karşı daha fazla mukavemet elde edebilmek amacıyla gaga şekli verilen meyilli bir temel. Bu devirde pek yaygın olmasa da, devasa yuvarlak hisarın orasına burasına ilave edilmiş olan yarım daire şeklindeki kuleler, bu yapıya daha da kütlevî bir görünüm kazandırmıştı. En tepede bulunan sahaya girebilmenin yegâne yolu, doğal taşların oluşturduğu, bir derenin üzerinden geçen daracık bir köprüydü.

1203 senesine gelindiğinde, Château-Gaillard, Aslanyürekli Richard'ın erkek kardeşi İngiliz kralı John'un elindeydi. Kale garnizonunun yönetimi, kral namına Roger de Lacy'ye tevdi edilmişti. Fransız kralı II. Philippe Auguste, Batı Fransa'daki arazileri geri alabilmek maksadıyla Plantagenetlere karşı açtığı sefer esnasında şatoyu almaya niyetlenmişti. Bu son derece iyi korunmakta olan şatonun muhasara altına alınması, bütün seferin akıbetini belirleyecek düğümü çözebilirdi. Gerçekten de, Château-Gaillard şatosunun düşmesi, bir çırpıda sayılması mümkün olmayan nice kaybın yanı sıra, Normandiya'nın elden çıkmasına ve Angevin hâkimiyetinin fena şekilde sallanmasına sebep oldu.

Meseleye Philippe Auguste'un gözleriyle bakıldığında, Normandiya içlerine girebilmenin en kolay yolu Seine nehrini takip etmekti; bu sebeple de, Château-Gaillard seferin olmazsa olmaz hedefi haline gelmişti. Philippe, 1203'te Normandiya'yı işgal etti ve Ağustos ayında devasa şatonun önlerine geldi. Fransız kralı, buraya vasıl olana dek, Château-Gaillard'ın etrafındaki bir dizi diğer şatoyu ele geçirerek, ana hedefinin dış dünyayla olan irtibatını, en azından kuşatma müddetince kesmeyi amaçlamıştı. Esasında bu şato, Les Andelys'de yer alan istihkâmlar ağının bir parçasından ibaretti. Biraz daha malumat vermek gerekirse, burada bulunan adada, her iki cenahtan köprülerle ana karaya bağlı hayli muhkem bir saray vardı. Üstelik yine tahkim edilmiş bir hendek, nehir yönünden ilerleyişi engellemekteydi. Bu manzara içinde şato, adaya tepeden bakan bir yükseltinin üzerine kuruluydu.

Philippe, hendek civarındaki müdafaa hattını hışımla yarıp geçti. Şatodaki askerler, nehir üzerindeki köprüyü tahrip etmiş olduklarından, akarsuyun öte yakasına geçebilmek için kayıklardan bir köprü inşa edildi. Bu arada, hem seyyar köprüyü muhafaza etmek, hem de bunların üzerinden şatoya hücum edebilmek amacıyla, yine kayıkların üzerine kurulan kuleler nehir boyunca bir aşağı bir yukarı yüzdürüldüler. Aslına bakılırsa, John, şatoyu halas etmek için, kara ve deniz kuvvetlerinden mürekkep bir kurtarma ordusu yollamıştı. Ne var ki, aldıkları hatalı istihbaratın tuzağına düşen bu kuvvetler, ilk başta planlanan müşterek saldırıyı gerçekleştiremediler – şiddetli akıntı, deniz kuvvetinin zamanında çarpışma mahalline ulaşmasını engellemişti. Mareşal William ve ücretli birliklerin reisi Lupescar, yine de, bir gece taarruzu düzenlediler. Ancak saldırı başarısız oldu ve birçok insan, "bir kurdun pençesine düşen koyunlar" misali öldürüldüler (Bretonlu William, *Phillipide*).

Nehir kuvveti, nihayet çatışmaların yaşandığı mahalle ulaştığında, bütün Fransız askerlerini kendilerini beklerken buldular. İngilizlerin, kuşatmacılar tarafından alelacele kotarılan geçici köprüyü tahrip etmeyi başardıkları doğruydu; ama İngiliz filosu şafak vakti görünene değin, Fransızlar meşale ışıkları altında köprüyü tamir etmişlerdi. Fransızlar, yaklaşan İngiliz gemilerine karşı, kuleleri ve köprüyü askerleriyle doldurmuşlardı. Nihayet gemiler vardığında, bunların önüne ağırlıklar atıldı ve mürettebat ok yağmuruna tutuldu. Bir defasında, koca bir kütük öylesine iyi nişan alınarak savrulmuştu ki, aynı anda iki İngiliz gemisi birden batırıldı. Hücum sonuçsuz kaldı ve İngiliz filosu geri çekildi. Philippe Auguste'un askerlerinden ikisi, Le Noir biraderler, ele geçirdikleri iki gemiyle kaçanların peşine takıldılar.

Fransızlar, bu muzafferiyetin ardından, güçlerini bir kez daha şatoyu almak için seferber edebilirlerdi. Galbert isimli bir yüzücü, vücuduna bağladığı Rum ateşi dolu vazolarla, adayı koruyan çitlere tırmandı ve burada, sanki "Etna dağı infilak etmişçesine" bir patlamaya sebep oldu. Müdafaa settinin tahtaları göz açıp kapayıncaya dek alevler içinde kaldı;

dahası, yangın içerideki evlere sıçradı ve ada zapt edildi. Fransızlar, şatonun haricinde kalan müdafaa noktalarının tamamını ele geçirmişlerdi ve yeni bir kurtarma ordusunun esamisi bile okunmuyordu. Philippe, ordugâhının etrafına kurdurduğu istihkâmları takviye etti. Kuşatma ordusunda bulunan neferler için, saman ve ahşaptan ilave kulübeler inşa edildi. Fransız askerlerinin şatonun etrafında rahatça hareket edebilmelerini temin etmek amacıyla, korunaklı bir yol açıldı. Engebeli yükseklikler tesviye edilerek, mancınıklar için düz tabyalar elde edildi.

Roger de Lacy, şato içindeki erzak mahzenlerinin hızla eridiğini fark edince, silah kullanamayacak durumda olan herkesi, deyim yerindeyse, kapı dışarı etti. İlk başta, bu biçare topluluktan bazılarının Fransız muhasara hattını aşıp başlarının çaresine bakmasına ses edilmemişti; ama bir müddet sonra Philippe'in tutumu sertleşti ve yüzlerce insan, kendini bir anda, iki muharebe hattının ortasında eli kolu bağlı vaziyette buldu. Bunlar, hayatta kalabilmek için, sağda solda biten otlarla ve ne vaziyette olursa olsun, bulabildikleri çer çöple beslenmeye başladılar. Bir keresinde, şatonun duvarlarından aşağı atılan bir tavuk, bu zavallılar tarafından adeta havada kapılmış ve son zerresine kadar, hayvanın gagası, tırnakları ve tüyleri dâhil yenilip yutulmuştu. Bedbaht bir hamile kadın, ara bölgede doğum yapmak zorunda kalmıştı. İnsanlar, içler acısı feryatlarda bulunuyor; yürek burkucu bir sesle yardım dileniyorlardı. Philippe, en sonunda insafa gelerek, yardıma muhtaç insanlara yiyecek içecek verilip cephenin gerisine taşınmalarına izin verdi. Bu esnada kendisine yardım eli uzatılanlardan biri, tüm ısrarlara rağmen elinden bırakmadığı köpek derisi için, bütün bu ümitsiz zaman boyunca hayatta kalabilmesini bu köpeğe borçlu olduğunu söyleyip durmuştu. Nihayet, eline tutuşturulan bir somun ekmek karşılığında deriden vazgeçti.

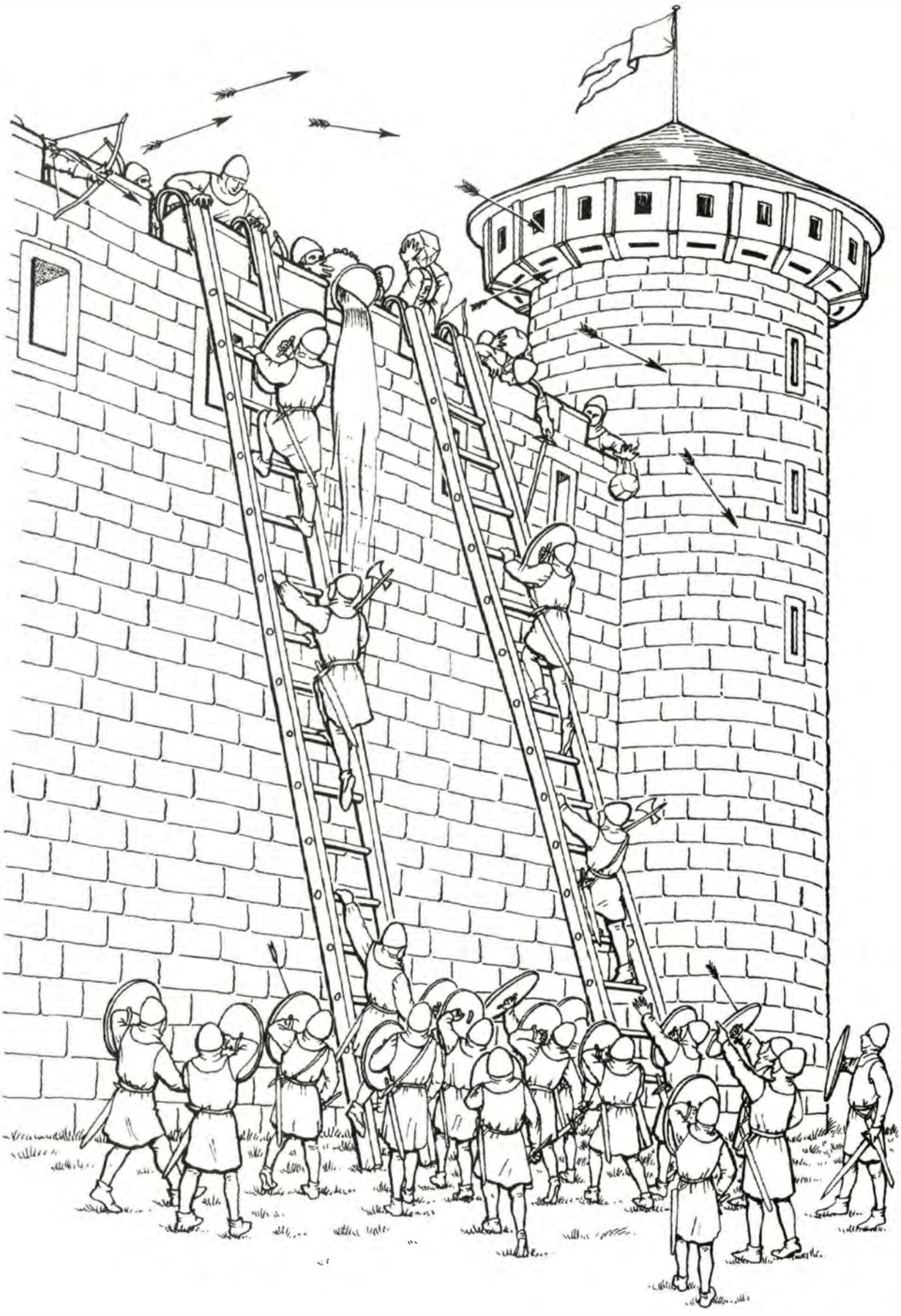
Bir Fransız müverrih, Kral John'un şatosunu kurtarmak için koşmak yerine, dizinin dibinden ayırmadığı köpeğiyle "emniyetli bir yerde kalmayı" tercih ettiğini yazar. Gerçek olan şu ki, John, Eylül ayında Brittany içlerine bir sefer düzenleyerek Philippe'i kuşatmayı kaldırmaya zorlamayı denemişti. Bununla birlikte Fransız kralı, oralı bile olmadı ve kararlılıkla muhasaraya devam etti. Umutsuzluğa kapılan John, teşebbüslerinden vazgeçerek 5 Ekim'de Barfleur'den gemiye binerek denize açıldı. John, bir daha asla Normandiya'ya dönmeyecekti.

II. Philippe, askerî birlikleri için taze erzak ve mühimmatlar getirtti. Daha çok sayıda yürüyen kule inşa edildi. 1204 Şubat'ında, miğferi başında ve zırhlar kuşanmış olduğu halde askerlerini yüreklendirmek için yüksek sesle haykıran kralın huzurunda, şatoyu çevreleyen en dıştaki savunma alanına kuşatma araçları ve lağımlarla saldırıya geçildi. Fransızların getirdiği merdivenler, surların en tepesine ulaşabilmek için kısa kalmıştı; ama gene de, merdivenlerin üzerine üşüşen askerler, duvarın üst kısımlarındaki taşları oyup basamaklar oluşturarak savunmayı aşmayı bildiler.

Geriye yalnızca iki müdafaa sahası kalmıştı. Fransızlar, orta kısma doğru, ilk anda akla hayale gelmesi mümkün olmayan sürpriz bir yol keşfettiler. John, 1202'de, ortadaki müdafaa alanına bir bina inşa ettirmişti ve bu binaya ait *garderobe*un (tuvalet) oluğu aşağı doğru uzanmaktaydı. Fransızlar, bu hiç de hoş olmayan tünelden yukarı doğru tırmandılar. Oluğun sonuna gelindiğinde, Pierre Bogis isimli biri, arkadaşının omzuna basıp yükselerek bir şapelin kilerine girdi. Bogis, yoldaşlarının da kilere girebilmesi için aşağı bir ip sarkıttı. Fransız askerleri, kapıyı ateşe vererek binadan dışarı çıktılar. Şato garnizonu, ansızın patlak veren yangın ve etrafı saran korku ve karmaşa karşısında gafil avlanmıştı. Bu hengâmede Fransızlar, orta sahaya giren kapıyı açmaya ve halatlı köprüyü aşağı indirmeye muvaffak oldular; Fransız askerleri bir çırpıda içeriye doluşmuştu. İkinci savunma alanı yerle bir edildi ve hayatta kalan müdafiler, can havliyle iç hisara sığındılar.

İç hisar, iri cüssesiyle heybetliydi. İhtimal ki, devrinin en kuvvetli savunma yapısıydı. Ancak ne denli muhkem olursa olsun, bir zayıf noktası vardı; hemen başlangıçta fark edilmese de, kuşatmacıların gözünden kaçmayan bir nokta. Hisarın tek girişi, doğal olduğu kadar sağlam bir kayadan ibaret olan köprüydü. Binbir zahmet ve eziyeti göze almadan burasını aşmanın mümkün olmayacağı aşikârdı; fakat öte taraftan, bu kayayı hiç kimse yerinden oynatamazdı. Demek ki, duvarın altına lağım açılmaya çalışılırken, pekâlâ bu kayanın ardına sığınabilmek mümkündü. Fransızlar da, kuşatmanın nihaî engelini

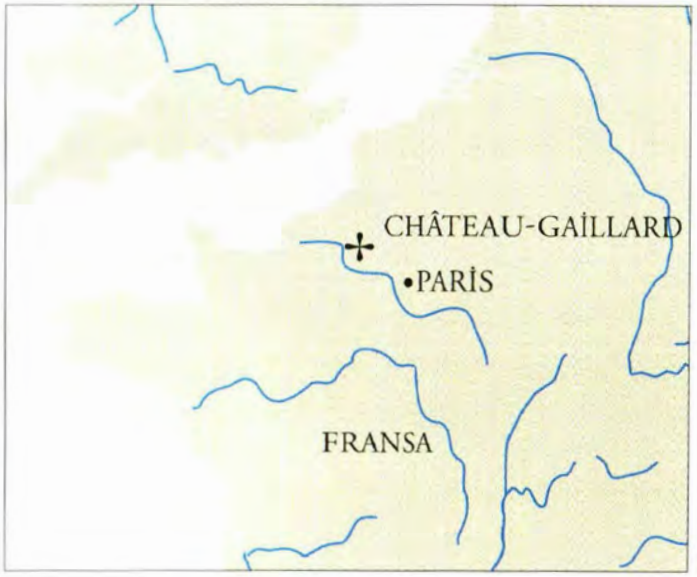
14. YÜZYILDA HÂLÂ kullanılmakta olan merdivenler aracılığıyla surlara tırmanma yöntemi, kökleri antik devirlere kadar uzanan kadim bir uygulamaydı. Ortaçağda kullanılan merdivenler, çoğu vakit, duvarın tepesine tutunmalarını kolaylaştıran kancalara sahip olurlardı. Bu metot, bir kaleye saldırmanın en doğrudan ve en cüretkâr yoluydu. Evvela, muharebe saflarından ayrılarak ileri çıkan askerler, kale surlarının dibine geliyor; burada merdivenleri duvarlara yaslayarak müdafilerle göğüs göğse bir kapışmaya girmek amacıyla yukarı tırmanmaya çalışıyorlardı. Ne var ki, tüm bu zaman boyunca, kaleyi savunanların tacizine uğruyorlar; merdivenler geri atılıyor ve başlarından aşağı bolca ok ve zemberek yağdırılıyordu.

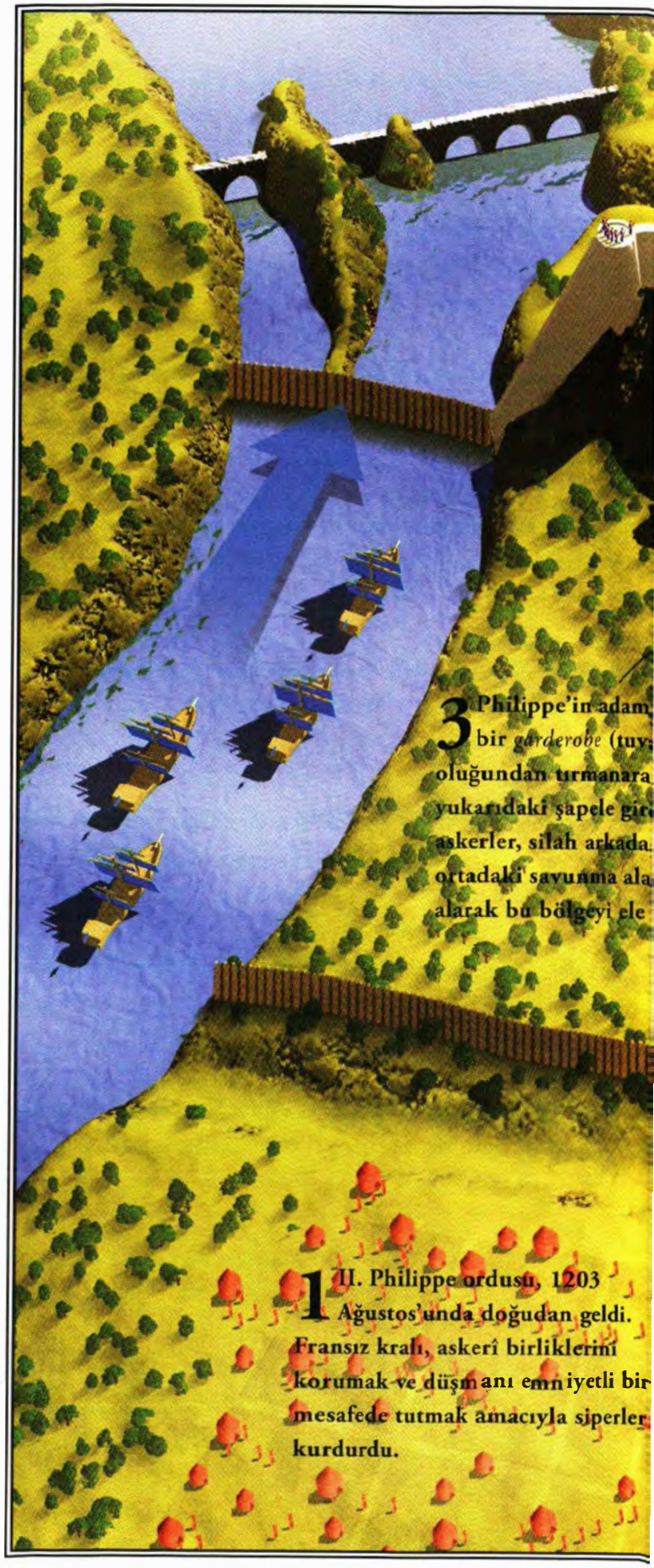
Château-Gaillard Kuşatması

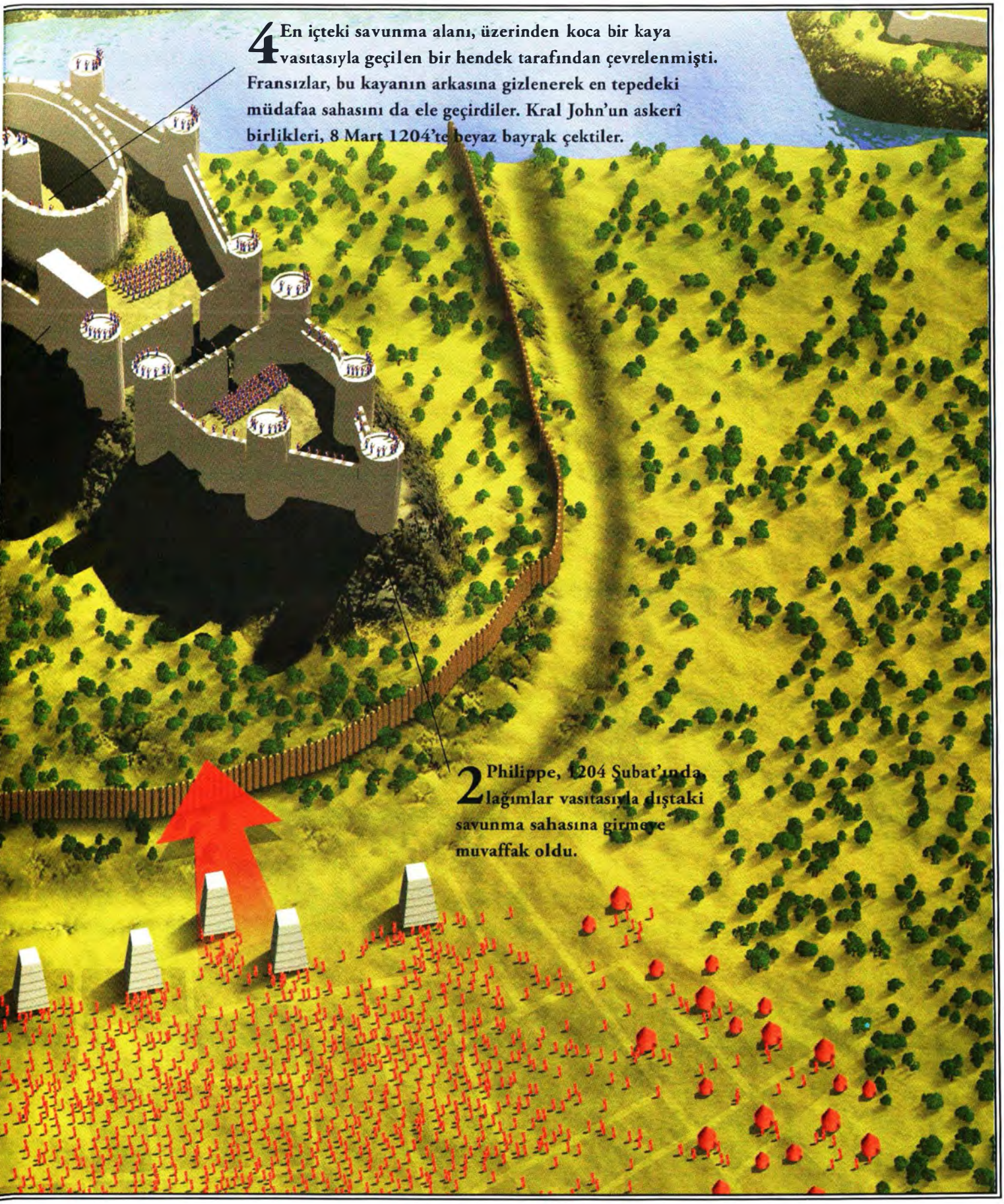
1203–04

Fransız kralı II. Philippe, Normandiya'yı İngiliz kralı John'un elinden çekip aldı. Philippe, 1203 Ağustos'unda, Aslanyürekli Richard tarafından yaptırılmış olan kilit önemdeki Château-Gaillard'ı muhasara altına aldı. Kaleye yalnızca kara tarafından, en dıştaki müdafaa sahasının uç kısmı üzerinden yaklaşabilmek mümkündü. John tarafından yollanan kurtarma ordusu, karadan ve nehirden düzenlenen eşzamanlı bir harekâtla kaleye girmeye teşebbüs etti. Ne var ki, kara ve nehirdeki saldırıları aynı anda gerçekleştirmek mümkün olmayınca başarıya ulaşılamadı. Bu muvaffakiyetsizliğin ardından, John kaleyi kendi kaderine terk etti. Fransızlar, önlerinde uzanan üç savunma sahasını teker teker ele geçirmek suretiyle ilerlediler. 1204 Şubat'ında, en dıştaki savunma sahası lağım atılarak zapt edildi. Orta kısımdaki savunma sahasına, bir *garderobe* (tuvalet) oluğundan gizlice girildi. En tepedeki savunma bölgesi, buraya giriş için köprü vazifesi gören büyük bir kaya parçasının gölgesine sığınılarak lağımlandı. 8 Mart 1204 tarihinde kale teslim oldu.

Château-Gaillard, İngiliz kralının yönetimindeki Normandiya ile Fransız kralına ait arazileri birbirinden ayıran hudut hattının üzerinde yer alıyordu. Rouen'in doğusunda, Seine ve Gambon nehirlerinin birbirine kavuştuğu kavşağın üstünde harikulade bir kayalığın sırtına inşa edilmişti.

4 En içteki savunma alanı, üzerinden koca bir kaya vasıtasıyla geçilen bir hendek tarafından çevrelenmişti. Fransızlar, bu kayanın arkasına gizlenerek en tepedeki müdafaa sahasını da ele geçirdiler. Kral John'un askerî birlikleri, 8 Mart 1204'te beyaz bayrak çektiler.
2 Philippe, 1204 Şubat'ında, lağımlar vasıtasıyla dıştaki savunma sahasına girmeye muvaffak oldu.

aşarken tam olarak böyle yaptılar. 6 Mart 1204'te, Château-Gaillard içinde kalan son yirmi şövalye ve 120 zırhlı silahşor beyaz bayrak çektiler.

Château-Gaillard şatosunun teslim bayrağını çekmesinin ardından, Normandiya'da çözülen Angevin hâkimiyeti yerini hızla Philippe Auguste yönetimine bıraktı. Rouen ele geçirildi ve Fransızlar sahile doğru istilaya devam ettiler. Angevin Fransa'sının büyük kısmı, Anjou, Maine, Touraine ve Poitou'nun bir bölümü, tıpkı Normandiya'da olduğu gibi, Philippe iktidarına boyun eğmişti. Buna mukabil İngilizler, Gaskonya gibi daha güneydeki arazilerine tutunmaya çabaladılar. Uzun lafın kısası, Château-Gaillard kuşatması, Avrupa tarihine yön veren askerî hadiselerden biri olmuştu. Üstelik Fransızlar lehine yaşanan bütün bu gelişmelerden sonra, İngiltere'deki itibarı hayli zedelenen John, adadaki baronların, önüne koydukları aşağılayıcı Manga Carta metnini imzalatmasını sineye çekmek mecburiyetinde kalmıştı.

Ortaçağ Ortalarında Kuşatma Silahları

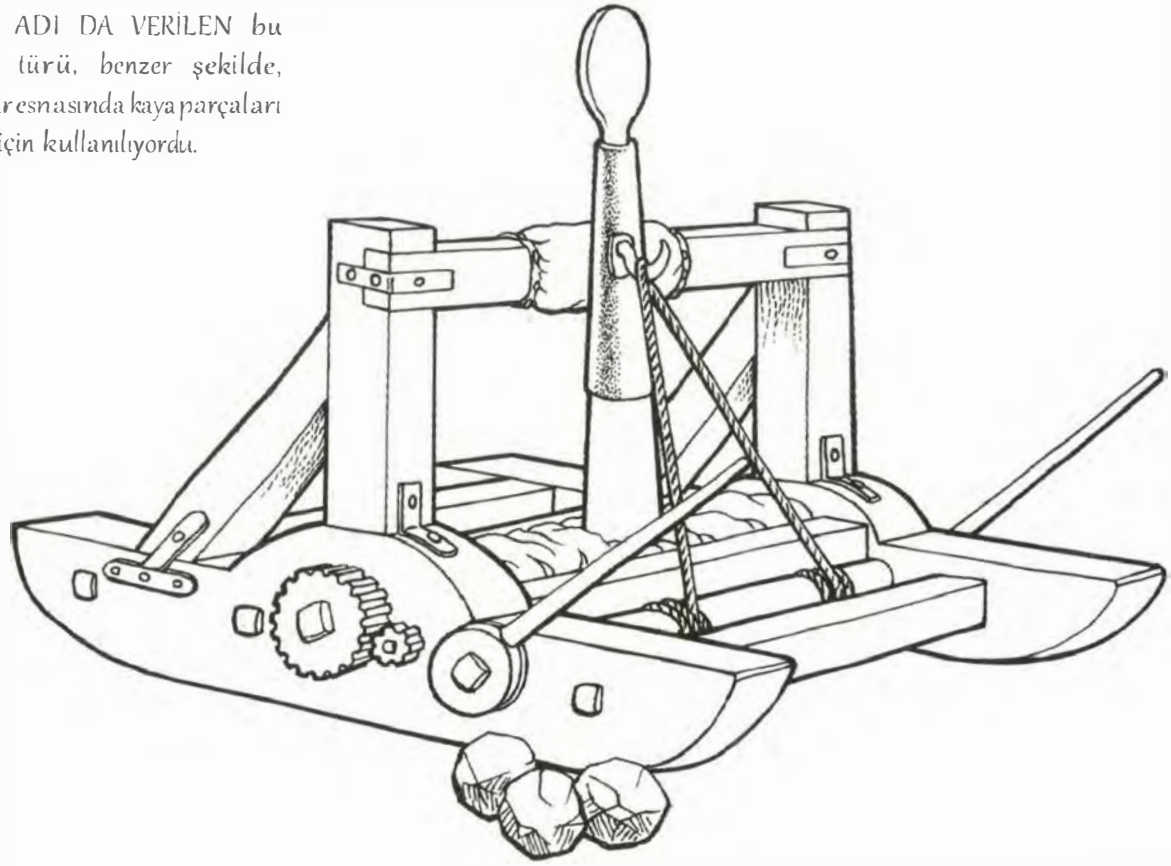
Ortaçağ ilerledikçe, kuşatma sanatı iki esaslı değişiklik geçirdi: bir taraftan, müşterek merkezli kalelerin ortaya çıkışıyla savunmanın eli güçlenirken, diğer taraftan, iki yeni silahın devreye girmesiyle kuşatmacılar kuvvet kazandı.

Bir muhasara harekâtında, her ne surette olursa olsun, bir yolunu bulup kaleye veya kente girmek esastı. Ya da dış surları tahrip etmenin, yarıp geçmenin veya üstünden aşmanın bir çaresini bulmak lazımdı. Bu sebeple olsa gerek, kuşatma silahlarının, ya da daha doğru ifadesiyle araç gereçlerinin bir kısmının amacı, kuşatmacıların kale duvarlarını aşmasını sağlamaktı. Bu meyanda ilk akla gelen araç merdivendi. Kuşatma merdivenleri, genellikle hatırı sayılır ebatlarda olurlar ve ötede beride, kendir sicimden yapılanlara rastlansa da, büyük çoğunlukla tahtadan imal edilirlerdi. Bazen merdivenlerin üst uçlarına takılan kancalarla, merdivenin duvara tutunması sağlanırdı. Bu hususta başka bir gelişme, tırmananları korumak amacıyla merdivenlerin muhafazalı bir tünelin içine yerleştirilmesiydi. Merdivenleri aynı zamanda bir kaldıracın üzerine yükleyerek, muhasara altına alınan duvarın daha yüksek bir kısmına yükseltebilmek de mümkündü. Keza, benzer şekillerde, bir yürüyen kuleden veya su kenarındaki surlara karşı bir tekne üzerinden indirilen merdivenler, hücuma geçenler tarafından köprü niyetine kullanabiliyorlardı. Mühim olan, çok sayıda askerin bir arada duvarlara tırmanabilmesi için, mümkün olduğunca çok merdiveni aynı anda kullanmaktı. Kudüs kuşatması öncesinde, her iki haçlı şövalyesinin en az bir tane merdivene sahip olması şart koşulmuştu. Öte yandan, mevzu gece sızmaları olduğunda, merdivenler kale surlarına gizlice tırmanmak için bire birdi; belki böylece içeri süzüldükten sonra kale kapılarını açmak bile mümkün olabilirdi.

Surlarda gedik açabilmek için, duvar sathına darbeler indiren veya duvarı eşeleyen muhtelif cinste araç gereçler vardı. Bunların başında gelen şahmerdan hayli kadim bir aletti. Bir şahmerdan veya koçbaşı, kale surunu veya kapısını dövmek maksadıyla, bir miktar insanın koca bir ağaç gövdesini sırtlanmasından ibaret olabilirdi. Mesela bu dönemde bir koçbaşı, bir geminin grandi direğinin[36] sökülmesiyle doğaçlama yoldan elde edilmişti; ama yine de, ortaçağda duvarlara karşı kullanılan tokmaklar bundan daha teferruatlı araçlardı. Birçoğunda, daha kuvvetli darbeler indirebilmek amacıyla metal başlıklar kullanılmıştı. Koçbaşı, duvara karşı daha hızlı hareket ettirebilme gayesiyle, genellikle tekerlekli bir aracın üzerine yerleştiriliyor; havada kolayca sallanabilmesi için, ipler veya zincirlerle ahşaptan bir iskelete asılıyordu. Zamanla, hem tokmağı hem de bunu idare etmekle görevli askerleri daha iyi koruyabilmek adına, bu tekerlekli araçların üstleri örtülmeye başlandı. Keza burgular da, tek bir temel farkla, aynı maksada hizmet eden nispeten basit aletlerdi; bunlar, vurarak yıkmak yerine, sivri uçları vasıtasıyla taşların arasını oymakta kullanılıyorlardı.

Bir kale duvarını aşabilmenin veya yıkabilmenin en yaygın yöntemlerinden biri lağımdı. Romalılar, bu metodu kullanmışlardı. Buradaki amaç, en yalın ifadesiyle, kale surlarının altına ulaşan bir tünel açarak surları temellerinden yıkmaktı. Lağım kazma işlemi tamamlanıncaya dek, duvar temelleri, ağaç payandalarla desteklenerek ayakta tutulurdu. Kazma işleminin bitmesi üzerine payandalar ateşe verilir ve duvar temelden çökertilirdi. Destek ayaklarının daha çabuk tutuşması için kırk domuzun yağını kullanan Kral John'un, Rochester'de yaptığı bundan başka bir

PETRARY ADI DA VERİLEN bu mancınık türü, benzer şekilde, kuşatmalar esnasında kaya parçaları fırlatmak için kullanılıyordu.

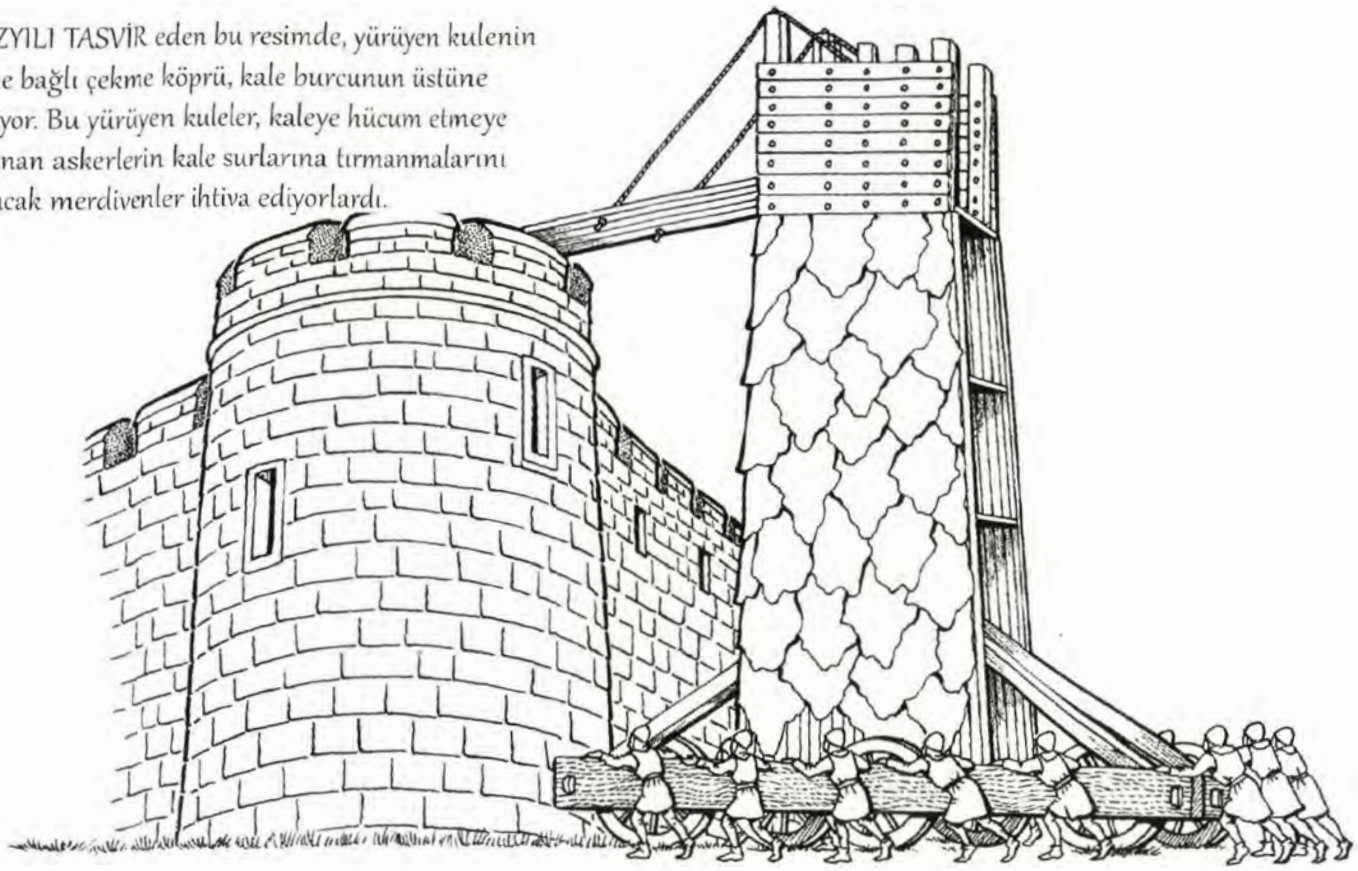
şey değildi. Bununla birlikte bazen lağımcıların tek derdi, bir yolunu bulup tünelin ucunu kent veya şatonun içlerine kadar uzatmak ve silah arkadaşlarının içeriye girmesini sağlamak olurdu.

Lağımcıların faaliyet sahasını gizlemek amacıyla, "kedi" adı verilen seyyar kulübeler inşa edilirdi; fakat gözlerden ırak kalmak isteyen bir lağımcı için, kazı işlerini gece karanlığında yürütmek her halükârda daha iyi bir fikirdi. Toulouse'da, 1218 senesinde, neredeyse 550 lağımcı, hayli büyük bir "kedi"nin korumasında çalışmışlardı. Neresinden bakılsa, lağımcılık yürek isteyen bir işti; lağımcıların, kimi zaman karşı lağımlar açan düşman askerleri tarafından sebep olunan göçüklerin altında kalarak hayatlarını kaybetmeleri sık rastlanan bir hadiseydi.

Fırlatma Araçları

Herhalde kuşatmalarda en çok kullanılan silahlar, çeşitli cins ve ebatlardaki fırlatma araçlarıydı. Bu araçlar, kabaca, yaylardaki düzeneği andıran germe kuvvetiyle çalışan veya nesneleri, ekseriyetle bükülmüş halatlar yardımıyla geriye yatırılan bir kolun salıverilmesiyle fırlatanlar olarak ikiye ayrılabilir. Ebatları ve ortaya çıkardıkları kuvvet bakımından, bu araçlar büyük farklılıklar arz ediyorlardı. Bazıları koca duvarları alaşağı etmek için kullanılırken, bazıları tek tek düşman askerlerini nişan alarak kullanılırdı. Büyük kısmı Latince olan ve kafası askerlik sanatına pek de basmayan kilise mensupları tarafından yazılan eserlere dayanarak, bu araçları tarif ve teşhis etmeye çalışmak hayli çetrefillidir. Bu şahsiyetler, elbette ki, kastettikleri araç gerecin Roma dönemindeki isimlerini bilmekteydiler; ama yine de, bahsettikleri silahın veya aletin doğası hakkında kullandıkları müphem ifadeler içinden çıkılacak cinsten değildir. Bu sebeple, *ballista* veya *mangonel* gibi belirli tabirlerle bile, her zaman aynı cins silahı anlatmadıkları açıktır. Gerçi, bilhassa elyazmalarında bulunan bazı resimler (her ne kadar aynı kişilerin elinden çıkmış olsalar da), bu konuda, bir nebze olsun yardımcı olmaktadır ve nadiren de olsa, yazılı kaynakların orasına burasına gizlenmiş bazı teferruat, belirli türden bir aracı teşhis etmeye imkân tanımaktadır. Ama her halükârda, bu hususta ihtiyatı elden bırakmamak en iyisidir.

Demir oklar fırlatan aletler, alelade bir zemberek okundan, metrelerce uzunluğunda mızrakvârî nesnelere kadar değişen, çok farklı ebatlarda oklar fırlatmaktaydılar. Paris'te, 885 yılında, bir sürü adamı kebab misali şişleyen ok, anlaşılan o ki, son derece büyüktü. Doğrusunu söylemek gerekirse,

14. YÜZYILI TASVİR eden bu resimde, yürüyen kulenin tepesine bağlı çekme köprü, kale burcunun üstüne indiriliyor. Bu yürüyen kuleler, kaleye hücum etmeye hazırlanan askerlerin kale surlarına tırmanmalarını sağlayacak merdivenler ihtiva ediyorlardı.

ballista terimi, en mütevazı tatar yaylarından devasa aletlere kadar, bu cinsten olan bütün araçlar için kullanılıyordu. Gerçi bu tür silahlar, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, temelde tatar yaylarından büyük farklılıklar göstermiyorlardı; ama bunların kuvvetli yaylarını gerebilmek için mekanik aksamlar şarttı. Bazı hallerde, itme kuvveti yaratabilmek amacıyla, gerilmiş halatlar kullanılırdı. Fransızlar, haçlı seferlerinde, daha isabetli nişan alabilmek için, bu aletlerin bir mihver etrafında yön değiştirebilenlerini imal etmişlerdi.

Birçok halk, Romalılar, Araplar, Franklar ve Saksonların hepsi, *ballista* kullanmışlardı. Bu cihazla, olağan hallerde sürme ok fırlatılıyordu; ama bazen, bu mancınıkvârî silahlar, aynen bir çocuğun sapanıyla taş atması gibi, kaya parçaları fırlatmakta da kullanılmıştı. Aragón kralı Fatih Jaime, mancınıklar vasıtasıyla düşmanlarının üzerine yanıcı maddeler atıyordu. Ele geçirilen düşman askerlerinin kesik başlarının, ara sıra, şehir veya kale surlarının üzerinden içeriye atıldığı da görülmüştü. Auberoche'ta, garnizon tarafından dışarı yollanan bir İngiliz habercisini derdest eden Fransızlar, zavallı İngiliz'i boynuna bağladıkları mesajla birlikte bir mancınığın üzerine yerleştirmişler ve gerisin geriye kaleye fırlatmışlardı. İngilizler, "habercinin geri dönüşünü, gözleri hayretten fal taşı gibi açılmış vaziyette seyretmişlerdi".

En yaygın aletlerden biri de *mangonel*di (mancınık). Bu terim de, diğer örneklerde olduğu gibi, birden fazla anlama gelebilmekteydi; ama bu tabirle, genellikle büyükçe bir kaşığa benzeyen bir kola sahip fırlatma cihazları kastedilirdi. Bu kol, üzerine dolandığı yılankavi ve gergin halatların serbest bırakılmasıyla öne doğru fırlayarak, cihazın ortasında bulunan engele çarpıyor ve çarpmanın etkisiyle, kaşığın çukurunda bulunan nesne (çoğu vakit büyükçe bir kaya parçası) ileri doğru uçuyordu. Bir ortaçağ Arap müellifi, bir keresinde, mancınığın nasıl faaliyet gösterdiğine dair teferruatın tamamını yazamayacağını, çünkü bunun "sıkıca korunması icap eden sırların" ifşa edilmesi anlamına geleceğini söylemişti. Gerçi yine de, kol kısmı için en münasip malzemenin, esnekliğinden ötürü kiraz ağacı olduğunu yazmaktan geri duramamıştı. Cihazın ismi, muhtemelen Grekçe'de "ezmek" anlamına gelen *mangano* kelimesinden gelmiş ve Arapça *el-macenik*a dönüşmüştü. Bu nedenle, *mangonel* tabirini "ezen/ezici" olarak tercüme etmekte bir beis yoktur. Bu aletleri kastetmek için kullanılan başka bir terim, "taş fırlatıcı" anlamına gelen *petrary* idi. Bu aletler, kimi hallerde, en uygun mevkiye taşınabilmeleri amacıyla,

tekerlekli platformların üzerine konuşlandırılırdı. Hususî bir Türk mancınığında, kaşığın üzerindeki fırlatılacak nesneyi içine alan haznenin aşağı yukarı kaydırılabildiğinden ve böylelikle, sözgelimi atılacak bir taşın mahrekinin, dolayısıyla da taşın düşeceği noktanın hesaplanarak değiştirilebildiğinden bahsedilir. Söz konusu cihazın menzili 110 metreydi. Bu aletlerden fırlatılan nesneler, esas itibarıyla kaya parçalarıydı; ama en geç 10. yüzyılda metal gülleler, 12. yüzyılda V. Geoffroy'un Montreuil-Bellay'da yaptığı gibi Rum ateşi, 13. yüzyılda I. Edward'ın Edinburg üzerine yağdırdığı gibi "metal parçaları" (kurşun), 15. yüzyılda Karlstein'da gübre ve Malaga'da (1490) insan uzuvları gibi, akla gelen her şey mancınıklara mermi vazifesi görmüştü.

Elbette bir kitap bölümünün kısıtlı sayfalarında, ancak belli başlı kuşatma aletlerine temas edilebilir. Bununla birlikte bu aletler için türetilen ortaçağ terimleri, hayli çeşitlilik arz eden bolca farklı araç gereçle karşı karşıya olduğumuz intibaını uyandırmaktadır. Gerçekten de, yukarıda zikredilen *mangonel* ve *petrary* dışında, *paterell*, *fonevol*, *funda*, *tormenti*, *springald*, *brigoll*, *algarrada*, *calibre* ve *chaabla* gibi isimlerle kastedilenlerin bir nevi fırlatma aracı oldukları ortadadır.

Kuşatma Kuleleri

Ortaçağın ortalarında vuku bulan belli başlı kuşatmaların hemen hepsinde, yürüyen kuleler görmek mümkündü. Zaten bu kuleler, kale surlarına yaklaşabilmek için eski devirlerden beri kullanılagelmişlerdi. Hareketli kulelerin ardında yatan mantık basitti: duvarla aynı hizada veya duvara hâkim bir kule kurmak suretiyle, askerlerin buradan hücuma geçmelerini ve fırsat doğarsa, surların üzerine atlamalarını temin etmek. Olağan hallerde, bu kuleler savunma surlarına belli bir mesafede inşa edilir; tekerlekler üzerine oturtulduktan sonra, kimi zaman bu iş için hassaten hazırlanmış toprak rampaların üzerinden halatlar yardımıyla saldırı mevkilerine çekilirlerdi. Bir kuşatma kulesini hareket ettirmenin en basit ve yaygın yöntemi, halat kullanmaktı; ama makaralar gibi, daha girift mekanizmalara başvurulduğu da olmuştu. Hazır aksamları sefer ordularıyla birlikte taşınan ve bizzat kuşatma meydanında monte edilen prefabrik kulelerin varlığına dair bilgiler de vardır. Bazen bu kuleler, altlarında sürmekte olan lağım faaliyetini şüpheci gözlerden saklamak için kullanılıyorlardı. Bir yürüyen kulenin esas işlevi, silahlı adamları düşman surlarına mümkün olan en yakın mesafeye nakletmek olsa da, koçbaşları ve mancınık gibi kuşatma araçları taşıdıkları da olmuştu. Gelgelelim, bir yürüyen kulenin en belirgin hamulesi, her zaman için okçu askerler olmuştur.

Bir yürüyen kule, en bilindik haliyle, birden fazla kattan oluşur ve içinden dolanan merdivenlerle üst katlara ulaşılırdı. Ağaç kütüklerinden imal edilen bu yapılar, yangın tehlikesine karşı korunmak üzere hayvan postlarıyla kaplanıyordu. Buna ilaveten kulenin en tepesine yerleştirilen bazı adamlar, yanlarında hazır bulundurdukları su kovalarıyla, düşman tarafından çıkarılabilecek yangınları söndürmek üzere teyakkuzda beklerlerdi. Vikingler, 885 gibi erken bir tarihte, Paris'te ürettikleri yürüyen kulelerin her birini on altışar tekerlek ve bir çatıyla donatmışlardı. Aragón kralı I. Jaime için Mallorca'da imal edilen bir kuşatma kulesinin, biri kulenin ortalarına, diğeri en üste denk gelen iki platformu vardı ve yapı, baştan aşağı örülmüş dallardan yapılmış çitlerle kaplanmıştı. Bunun yanında Lizbon'daki kulenin boyu 29 m iken, Akka'da kurulan kuleye beş platform eklenmişti. Bu kulelerde, çoğu vakit, düşman surlarına erişmekte kullanılmak üzere bir merdiven veya köprü hazır bekletiliyordu.

Gelgelelim, yürüyen kulelerin savaşın yıkımından azade olduklarını kimse söyleyemezdi. Bazıları, daha ileri sürüklenmeye çalışılırken çamura saplanıyor; hatta tepetaklak devriliyordu. Kalelerden yapılan huruç harekâtlarının en önde gelen hedeflerinden biri, bu kuleleri bir şekilde kullanılamaz hale getirmekti. O an, savaş meydanında bulunan yapıların en dayanıklılarının bunlar olmadığı da açıktı; bu kuleler, ara sıra, çatırdayarak parçalara ayrılıyor veya bir çırpıda paramparça olarak yerle bir oluyordu. Bu çöküntüler esnasında, kulenin içinde bulunan kimi zaman yüzlerce asker, daha ne olduğunu anlayamadan hayatını kaybedebilirdi. Kılıç Kardeşliğinin, Baltık seferinde kullandığı yürüyen kulelerden biri, rüzgârın şiddetine dayanamayarak parçalanmıştı.

Kuşatmalar ve Savaş Hileleri

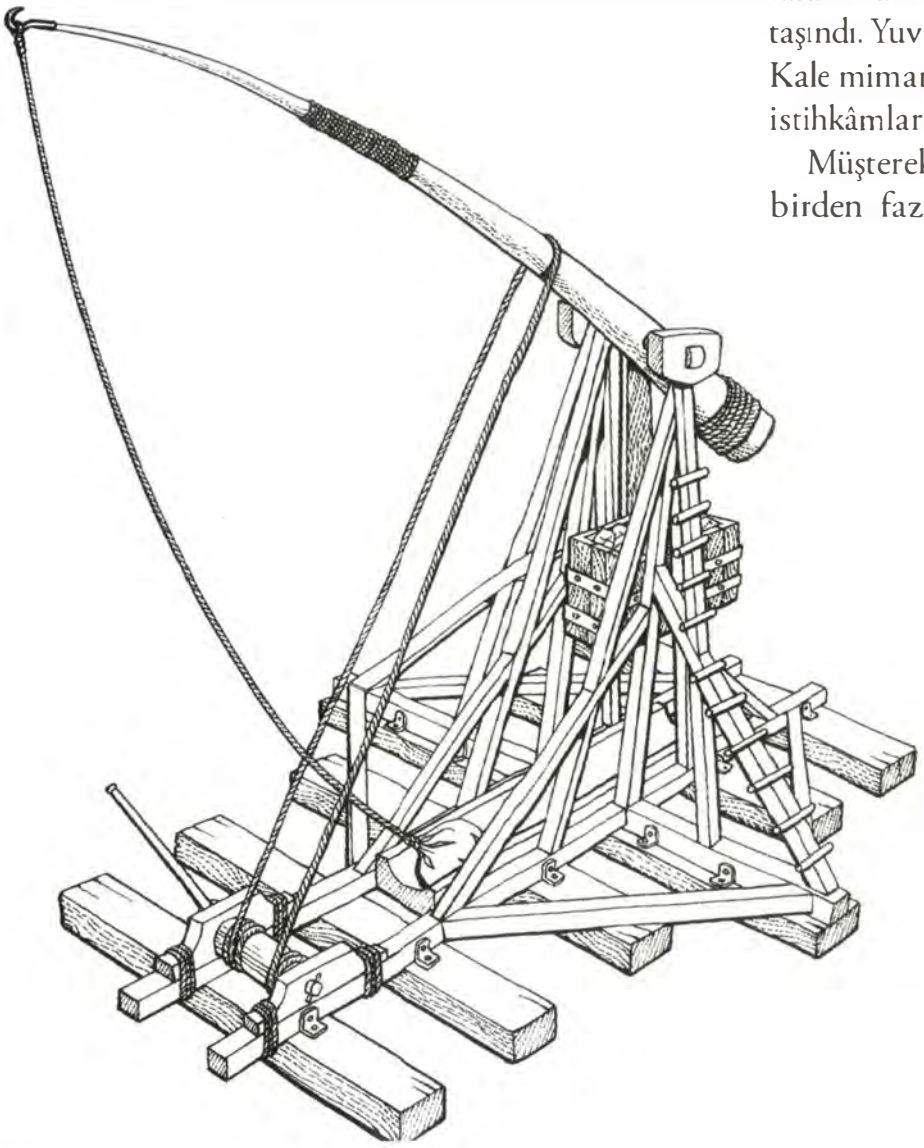
Kuşatmalar esnasında başvurulan savaş hileleri, istenen sonucun alınmasına, en az silahlar ve askerî

teçhizat kadar katkıda bulunabilirdi. Kuşatmacılar, bazen kale müdafilerini kandırmak suretiyle, ellerini kollarını sallayarak kale kapısından içeri girmeyi becermişlerdi. Örneğin, kendilerine zararsız çiftçiler süsü vererek veya kadın kılığına girerek. Keza hâlihazırda kale surlarının gerisinde olan bir hainle iş birliği yaparak, kale kapılarının kendiliğinden açılmasını beklemek de bir yöntemdi. Hakikaten de, ihanet ve aldatmacalar zaferin elde edilmesini sağlayabiliyordu. 13. yüzyıl sonlarında, Geoffroy de Bruyères, rüşvet vererek Mora'daki Arakhoron kalesine sızmayı başarmıştı. İçeriye girdikten sonra, bir yolunu bulup kale dizdarını sarhoş ederek kale anahtarlarını çaldı ve adamlarını hemen içeri aldı. La Rochelle'de ise, yarım akıllı olduğu yetmezmiş gibi, okuma yazma bilmeyen Kont Philip Mansel, kurnazca bir tuzağa düşürülerek bertaraf edilmişti. Ne de olsa, şehrin Fransız idarecisi adamını tanıyordu. Mansel'i öğle yemeğine davet etti ve eline, güya Kral III. Edward'dan gelen sahte bir mektup tutuşturdu. Mektuba göre, kral, Mansel'den ertesi gün askerî birliklerini şatonun dışına çıkarıp kent meydanına getirmesini ve burada bir resmigeçit tertip etmesini istiyordu. Mansel, yemi yuttu ve ertesi gün, kralın "emirlerini" yerine getirmek amacıyla askerlerinin başında şehir meydanına indi. Mansel'in adamlarının etrafı derhal sarıldı ve bunlar, tıpkı bomboş şatonun yaptığı gibi, hiç mukavemet etmeden teslim oldular. Başarılı olduğu bilinen başka bir aldatmaca, kuşatma ordusunun, kendisini aslında olduğundan çok daha güçlü göstererek tehditler yoluyla düşman kalesini teslim olmaya zorlamaktı. Gene de, çoğu vakit, işler bu kadar kolay olmuyor ve düşman surları bedel ödeyerek zor yoluyla aşılmak zorunda kalınıyordu.

Müşterek Merkezli Kaleler

Hücum edenlerin ve müdafilerin birbirlerine galebe çalmak için biteviye sürdürdükleri mücadele, ortaçağın ortalarında, pahalı ve külliyetli kale tasarımlarının ortaya çıkışıyla daha ileri bir seviyeye taşındı. Yuvarlak kulelerin zuhurundan bahsetmiştik. Kale mimarîsinde görülen bir sonraki atılım, haricî istihkâmların geliştirilmesi şeklinde oldu.

Müşterek merkezli kalelerin en belirgin özelliği, birden fazla dış sura sahip olmalarıydı. Şayet

TREBUŞE, ORTAÇAĞDA İCAT edilen en önemli iki kuşatma silahından biriydi. Kuşatma aracının gittikçe incelip sivrileşen uzun kolu, aşağı doğru çekilerek gergin vaziyette tutuluyordu. Sırığın ince ucuna, fırlatılmak istenen nesnenin – çoğunlukla büyükçe bir kaya parçası – konulduğu bir sapan takılırdı. Kalın uçta ise, büyük bir ağırlık – muhtemelen bir sandık dolusu taş – takılıydı. Serbest bırakılan ağırlık aşağı düşer; aletin kolu yukarı doğru fırlar; sapan vahşice havaya yükselir ve mermi muazzam bir kuvvetle ileri atılırdı.

ortada iki sur hattı varsa, içerideki duvarları biraz daha yüksek inşa ederek dışta kalan duvarları daha etkin biçimde savunabilmek mümkündü. Aslına bakılırsa, bu doğrultuda gelişmelerin varlığına dair, örneğin Château-Gaillard'da, birtakım erken tarihli karineler bulunabilir. Burası tek merkez etrafında tesis edilmemiş olsa da, dışta kalan her bir müdafaa alanı, bir içeride kalan tarafından savunulabilecek alçaklıktaydı. Benzer şekilde, surların üzerine kuleler oturtma fikri, atış menzilini genişleterek duvarları yandan gelebilecek saldırılara karşı koruma amacını gütmekteydi. Bu bağlamda, köşelerde yer alan veya surların üzerinde bulunan kulelerin ve iç hisarların yuvarlak hatlı yapılara dönüşmesi, bu yeni anlayışa katkıda bulunarak, köhnemekte olan dikdörtgen tasarımlardan bir parça daha uzaklaşılmasına yardımcı olmuştu.

Askerî açıdan bakıldığında, yeni kalelerin ağırlık merkezi, iç hisardan haricî surlara doğru kaydı. Bu gelişme, 13. yüzyıl Fransız kalelerinin çokgen mimarîsinde, mesela Angers ve Boulogne'da görülebilir. Dış surlar bu denli önem kazanınca, girişin mutlak surette sıkı tahkim edilmiş olması apayrı bir anlama bürünecekti; bu tarihten sonra, bir kulenin içine veya iki kule arasına inşa edilen muhkem kale kapıları, çifte girişler, köşeli veya yılankavi geçit yerleri ve birden fazla asma köprüler yaygınlık kazandı.

Bu yeni tarz kalelerin en önemlilerinden bazılarını, İngiliz kralı I. Edward, Galler'i fethettiği yıllarda inşa ettirmişti. Bu kaleler, son zamanlarda ortaya atılan gelişmelerin hepsinden istifade etmekle kalmamış; müşterek merkezli planları (şatoyu bütünüyle kuşatan birden fazla dış duvar), daha önce mümkün olmayan bir seviyeye yükseltmişti. Bunlar arasında öne çıkan kaleler, hepsi de I. Edward'ın dillere destan mimarı St. Georgelu Üstat James tarafından inşa edilen Rhuddlan, Harlech ve Beaumaris idi. Rhyl'in güneyinde, Flintshire'da inşa edilen Rhuddlan, Harlech gibi, eski devirlerden kalma müstahkem bir mevkinin üstüne kurulmuştu. Üstat James, 1277'de yapımına başladığı bu kaleyi, müşterek merkezli bir plana sadık kalarak inşa etti. Kalenin geniş bir hendeği vardı. İçte kalan savunma alanı, ikişer kuleye sahip, doğu ve batı istikametlerindeki daha alçak duvarlarla birlikte toplam altı cenahtan müteşekkildi. Kuzey ve güneydeki duvarlarda ise, birer kule mevcuttu. Dışta kalan hattı oluşturan haricî surlar, daha alçak olmakla beraber, etrafları toprak tabyalarla berkitilmişti. Merioneth'deki Harlech kalesinin yapımına ise 1283'te başlandı. Dwyryd nehri üzerine inşa edilen ve 9500 *pound*a mal olan kalenin iki cephesi, hayli geniş bir hendek tarafından muhafaza ediliyordu. Doğuya bakan kale kapısının çifte kuleleri vardı. Dıştaki kale bedeni alçakken, içte kalan duvarın köşesinde yuvarlak bir kule yükseliyordu. Harlech kalesi, eski bir *motte-bailey* şatosunun üstüne inşa edilmişti ve bir hendek, şatoyla kenti birbirinden ayırmaktaydı. Bu üç kaleden belki de en mehabetlisi olan Beaumaris'in yapımına, 1295'te, Anglesey adasında başlanmıştı. Ortaya çıkan yapının dikdörtgen biçimli iç kısmında, duvara asılı lenduha kuleler ve iki adet çifte kuleli kapı vardı. Kabaca bir sekizgeni andıran dış alan ise, asla tamamlanamamıştı; gerçi burası hiçbir zaman bir saldırı görmedi.

Kuzey Galler'de, yine Üstat James tarafından I. Edward namına inşa edilen Conway ve Caernarvon'u zikretmeden geçmek insafsızlık olur. Caernarvon'un yapımına 1283'te başlanmıştı. Harlech'te olduğu gibi, Caernarvon şatosu ve kent arasından bir hendek geçiyordu. Hiçbir zaman tam manasıyla bitirilemeyen bu yapı, hiç de alışıldık olmayan, sekiz şekilli bir görünüm arz ediyordu. Müşterek merkezli değildi; ama buna rağmen, rivayete göre Konstantinopolis istihkâmlarının uzaktan görünüşünden ilham alan bu yapı, hayli kendine özgü bir surete sahipti. Keza Conway de, müşterek merkezli değildi ve birbirine bitişik iki müstakil alandan oluşmuştu. Doğu ve batı uçlarında çift kat duvarları olduğu halde, diğer cephelerde, fazladan haricî surlara ihtiyaç duyulmamıştı (bu taraflar, akarsu veya hendeklerle korunuyordu).

Geç Ortaçağda Kuşatma Silahları

Ortaçağın ortalarında iyice olgunlaşan aşılması güç muhkem kaleler, kuşatmacıların hayatını cehenneme çevirmişti. Hala eski muhasara yöntemleri kullanılıyordu ve esasında, bu yöntemlerle başarıya da ulaşılabilirdi; ama gene de, hücum edenlerin saflarında yer alanlara daha kuvvetli silahlar bulmanın elzem olduğu aşikârdı.

Ortaçağın ses getiren kuşatma silahlarından ilki

KUŞATMA TOPLARI, 14. yüzyıldan itibaren gelişmeye başladı ve ortaçağın sonlarında çok daha etkili ve ehemmiyetli silahlar halini aldılar. Top [İng. cannon] tabiri, Grekçe boru anlamına gelen kanun kelimesinin Latince cannaya dönüşmesiyle türemiştir. En tipik türü, dökme demirden yapılıp yine demir kasnaklarla sıkıştırılan bombardlardı (sağ tarafta). Portatif barut hazneleri ve kuyruklar, topa barut doldurmak için en çok kullanılan vasıtalardı. 1500'e gelindiğinde, toplar daha ağır ve kuvvetli hale geldiler. Alelade bir bombard, 136 kg.lık gülleler atabiliyordu; ama bundan çok daha ağır mermiler atabilenleri de vardı.

II. Mehmed'in 1464'te döktürdüğü bu top (sol taraf), Osmanlılar tarafından Boğaziçi'ne giriş çıkışları denetlemek amacıyla kullanıldı. Daha kolay taşınabilmesi için iki kısma ayrılmıştı. 18 ton ağırlığında ve 5.25 m uzunluğundaydı.

trebuchet (trebuşe) idi. Bu silahı, diğerlerinden ayıran temel hususiyet, trebuşenin karşı ağırlık kaidesine göre işlemesiydi. İlk trebuşelerin hangi tarihte ortaya çıktığı belirsizliğini korumaktadır. Trebuşe kullanımına dair en ayan beyan ifadeler 13. yüzyıldan gelmekle beraber, nispeten el yordamıyla da olsa, karşı ağırlıklar kullanılarak çalıştırılan silahlara, en azından bundan bir yüzyıl öncesinde rastlanabilir. Lizbon'da, 1147 senesinde duyulan Balear *funda*ları, İskoçya kralı Arslan William'ın Wark'ta, 1174'te kullandığı savaş aleti (ki bir sapanı vardı), Aslanyürekli Richard'ın 12. yüzyıldaki "Balear sapanları" ve Aragón kralı I. Jaime'e ait *fonevol*ler, bu cins silahların ilk örnekleri olabilir. İşin aslı, biraz önce sayılan örneklerden bazıları, hatta hepsi, trebuşe olabilir; fakat bunu teyit edebilecek yazılı herhangi bir delil elimizde yoktur.

Trebuşenin esas uzvu, mancınıkta da olduğu gibi, uzun ve hayli esnek bir tahta koldan ibaretti; en önemli fark, bu kolun, iskeleti oluşturan yapının üstündeki bir mihvere oturtulmuş olmasıydı. Kolun daha kısa ve kalın ucuna, karşı ağırlığı oluşturmak üzere, ağırlıkların – muhtemelen taş veya kurşun – yüklenebileceği bir sandık veya buna benzer bir şey takılırdı. Bunun karşısında, kolun uzun ince ucuna bir sapan bağlanırdı. Karşı ağırlığı havaya kaldırabilmek maksadıyla, bu ucun aşağı doğru gergin vaziyette tutulması şarttı. Alet bu konumdayken, sapana fırlatılacak mühimmat, büyük ihtimalle büyükçe bir kaya parçası yüklenirdi. Bir manivela vasıtasıyla serbest bırakılan kol, karşı uçtaki ağırlığın da aşağı çekmesiyle hızla havaya doğru yaylanarak yükselirdi. İnce ucun yükselerek sapanı ileri doğru fırlatmasıyla, kaya parçası da gökte süzülmeye başlardı.

12. yüzyılda, trebuşeyi geliştirmeye yönelik bazı adımların atılmış olması ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte 13. yüzyıla gelindiğinde, bu silah artık tekâmül evresine girmişti ve zaten bu devirde, en kuvvetli kuşatma silahı olarak hak ettiği şöhrete kavuştu. Karşı ağırlığın etkisi ve sapan kullanımından

elde edilen ilave kuvvet, o güne değin akla bile gelmeyecek mikyasta büyük kayaların, bu silahla fırlatılabileceği anlamına geliyordu. Üstelik büyük kayalar, büyük bir hız ve kuvvetle fırlatılabilecekti. Bu icatla birlikte, kuşatmacıların metin kale surlarını yıkıp geçebilme umutları en sonunda yeniden yeşermişti.

Fransız kralı IV. Philippe'in (1285–1314) hizmetinde bulunan Egidio Colonna, dört farklı trebuşe türünden bahseder. Daha sonraki tarihlerde, III. Napoleon adına yaptırılan bir trebuşeyle, 11 kg ağırlığındaki bir taşı 182 m.lik mesafeye yollayabilmek mümkün olmuştu. Modern bir deney, 1000 kg çeken bir taşı fırlatabilmek için 27 tonluk bir karşı ağırlığa ihtiyaç duyulduğunu, son derece kesin rakamlarla tespit etmiştir. Herhalde trebuşelerin kale surlarının önlerinde görünmesi, her şeyi allak bullak etmişti. Aragón kralı I. Jaime namına, Ibiza'daki bir kaleye karşı götürülen bir trebuşe, sadece on atış yaptıktan sonra müdafiler arasında öyle bir korku salmıştı ki, kale derhal teslim edildi. Bu kez 14. yüzyılda, Castelnaudry'de, fırlatmak için üç tane kocaman kaya parçası seçildi. Bu taşlardan ilki, bir kuleyi tuzla buz etti; ikincisi bir odayı parçaladı; üçüncüsü çarpmanın etkisiyle dağılarak birçok garnizon askerini oracıkta öldürüverdi.

Trebuşe en kalın duvarları bile alaşağı edebiliyordu ve bu haliyle müdafaa ve hücum arasındaki dengeyi baştan tesis etmişti. 14. yüzyılda, başka bir silah daha arz-ı endam etti: barut. En başta, bu silahın öyle ahım şahım bir etkisi olmadı. Ne de olsa, barut ansızın peyda olan bir yenilik değildi; görünüşe göre, yalnızca havaî fişek yapımında kullanılmış olsa da, antik Çin'den beri bilinen bir şeydi. Katolik keşişi ve ilim adamı Roger Bacon, 1249'da, barutla yapılan bazı deneyler hakkında bilgi verir. Aynı yüzyıl içinde, bu kez bir Arap müellif, patlayıcı tozlarla yaptığı deneyleri kâğıda dökmüştü. Bundan da öte, Endülüs Müslümanları, 14. yüzyılda alenen askerî amaçlarla barut istimal etmişlerdi. 1326 tarihli Walter de Milemete yazması, falyasından ateşlenmeye hazır, ağzında zembereğe benzeyen büyük bir okla bekleyen, vazo biçimli bir tür top resmeder. 14. yüzyılın ilk yarısında, Batı Avrupa'da, mesela İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya topraklarında, barut ve top kullanıldığına dair bolca tarihî kayıt vardır. İngiliz kralı III. Edward, Calais muhasarasında on tane top kullanmıştı; 1345'e gelindiğinde ise, Londra Kulesi'nde muhafaza edilen topların sayısı yüzden aşağı değildi. İlk çıktığı vakitlerde, topun gürültüsü, güllenin yol açtığı tahribata kıyasla daha etkileyici olmuş olabilir; fakat 15. yüzyılda, bu silahlar savaşın seyrine yön verebilecek etkinliğe sahiptiler. Bu tarihten itibaren top imalatında bir artış yaşandı ve toplar, bir muhasara ordusunun temel unsurlarından biri haline geldiler.

Top (İng. *cannon*) kelimesinin kökeni, Grekçede boru anlamına gelen *kanun* kelimesidir. Günümüze intikal eden en eski örneklerden biri, yuvarlak kuturlu, yani namlusu ve iç borusu yuvarlak, sekizgen bir tüptür. Bu topun kuyruğu, döküm esnasında dövülerek yassılaştırılmıştır. Pirincin her iki formu, bakır ve yaldız, ateşli silah imalinde kullanılmıştı. Fakat bir müddet sonra, dökme demirin bu iş için en uygun materyal olduğu anlaşıldı. Başlangıçta toplar, ya namluları yukarı bakacak şekilde bir toprak birikintisinin üzerine yerleştirilir; ya da meyil vermek için silah evvela bir ağaç kundağa sıkıca bağlanır ve alta sıkıştırılan takozlarla nişan alınırdı. 15. yüzyılda, muylu top kundakları (basit tekerlekli platformlar şeklinde) kullanıma girdi. Bir topu, namludan içeri doğru elle yerleştirilen barut hazneleriyle veya doğrudan topun kuyruğundan doldurabilmek mümkündü. Barutla dolu bu kutular, top gövdesi üzerinde bulunan herhangi bir delikten aşağı sarkıtılan yanıcı maddelerle infilak ettiriliyordu. Patlamaya hazır kutuların ağzı, yumuşak ahşaptan tapalarla tıkanarak barut hakkı ile gülle arasında yumuşak bir yastık elde edilirdi. Bu dirençsiz kapaklar, patlamanın şiddetiyle, mantar tıpası misali çarçabuk dışarı fırlayacağından, barutla yüklü kutunun tek parça kalabileceği hesaplanmıştı. Patlayıcı kutusu, demir bir çubuk yardımıyla topun kuyruğuna itiliyor ve kumaş parçalarıyla yeri sağlamlaştırılıyordu. 15. yüzyılın ortalarında, hayli iri cüsseli toplar dökülmüştü.

İstanbul Kuşatması: 1453

İstanbul kuşatması, tarihî kayıtlarda geniş bir yer tutar. Dünya tarihinin en meşhur hadiselerinden biri olan bu muhasara, aralarında Dukas, Sphrantzes ve Barbaro gibi kaynakların bulunduğu, en az bir düzine muasır kaynak tarafından anlatılır. Ne var ki, bu kaynakların neredeyse tamamı, Bizanslı veya batılı şahsiyetler tarafından kaleme alınmıştır ve ister istemez,

hikâyenin yalnızca tek veçhesini aktarırlar. Bu tarihî vakayı Arapların[37] bakışıyla ele alan Aşıkpaşazade'nin verdiği bilgiler, çok teferruatlı olmasalar da, daha dengeli bir anlatıma ulaşılmasını sağlar.

Konstantinopolis'in Asya ve Avrupa arasındaki coğrafî konumu ve tarihî seyir içinde zengin bir ticaret merkezine dönüşmüş olması, bu kenti, fetihçi ordular için karşı konulması güç bir cazibe merkezine çevirmişti. Gerçekten de, şehrin harikulade bir konumu vardı; üç taraftan çepeçevre denizlerle sarılmıştı – kuzeyde Haliç, doğuda Boğaziçi, güneyde Marmara denizi. Karaya açılan tek ciheti olan batı, azametli surlarla örülmüştü. Konstantinopolis kuşatmalara alışkındı; ortaçağ boyunca, birkaçının ismini vermek icap ederse, Pers, Arap ve Rus kuşatmalarından alnının akıyla çıkmıştı. Tarihin garip bir cilvesi, şehir ilk defa, kuzeyden, doğudan veya güneyden gelen barbarlar veya kâfirler tarafından değil, 1203–04'te, IV. Haçlı seferine katılan batılı Hıristiyanlarca zapt edilmişti.

> *"Türkler, meşale ışıkları altında toplarını ilerlettiler. Bizleri dehşete düşürmek gayesiyle, durmaksızın savaş çığlıkları atıyorlardı. Toplarından yükselen taşlar, kara bir bulut misali göğü ve güneşi kapladı."*
> GREGORIOS SPHRANTZES,
> BİZANSLI TARİHÇİ

Hıristiyanlık bu tarihlerde, batıda Latin Katolikliği ve doğuda, başını Bizans'ın çektiği Ortodoks inanç olmak üzere ikiye bölünmüştü. Haçlı seferine iştirak eden diğer milletlerin borç yükümlülüğü yüzünden ve nakliye amacıyla Venedik gemilerine muhakkak surette ihtiyaç duyulduğundan, sefer Venedik hükümetinin denetimine geçti. Venedik, âmâ Enrico Dandolo'nun yönetimine terk ettiği haçlı birliklerini, ticarî gerekçelerle, bir Hıristiyan yerleşimi olan Zara'ya yönlendirerek kenti zapt etti. Bundan sonra haçlılar, siyasî bir kargaşanın hüküm sürdüğü Konstantinopolis'in yolunu tuttular.

IV. Haçlı Seferi birlikleri, 1203 Haziran'ında şehir surlarının önüne vardılar. Haçlıların kent surlarına yaptığı hücumlar, Bizanslılar arasında düpedüz bir panik havası yarattı. İmparator II. Alexios tahttan indirilerek, II. Isaakios, IV. Alexios'la birlikte müşterek imparator ilan edildi. Fakat şehir, taht değişikliğini müteakip yeni bir isyanla çalkalandı; II. Isaakios ve IV. Alexios katledilirken, yepyeni bir sima, Mourtzouphlos, V. Alexios namıyla tahtta hak talep ettiğini duyurdu.

Bizans başkentinde peş peşe yaşanan taht değişiklikleri, kent ahalisinin birliğini ve direnme kararlılığını olumsuz etkiledi. Haçlılar, hem deniz tarafından, hem de karadan kent surlarını aşıp içeri doluştular. V. Alexios kaçarken derdest edildi; gözlerine mil çekildi ve yüksekçe bir sütunun üzerinden aşağı bırakılarak öldürüldü. Konstantinopolis, yağma ve talandan nasibini aldıktan sonra, batılı bir şahsiyet, Flandra kontu I. Baldwin Bizans imparatoru ilan edildi. Elbette önemli bir farkla; bu seferki bir Latin imparatorluğuydu. Bununla birlikte bu devlet pek uzun ömürlü olmadı ve VIII. Michael Palailogos'un Rum hâkimiyetini tekrar kurmasıyla sona erdi. Gelgelelim, nihaî tahlilde, haçlılar Konstantinopolis'in zapt edilemez olduğu inancının içini boşaltmışlardı.

1453'e kadar geçen zamanda Konstantinopolis, daha bir sürü siyasî buhranın ızdırabını yaşadı. Şehre yönelik en büyük tehdit, gün geçtikçe çemberi daraltmakta olan Osmanlı Türkleriydi. Şehir son nefesine değin hayata tutunmaya kararlıydı; ama her geçen gün, yeni bir Hıristiyan toprağı Osmanlıların hâkimiyetine geçiyordu: 1393'te Bulgaristan, 1394'te Mora ve 1440'ta Belgrad. Konstantinopolis, Osmanlı deryasının ortasında yapayalnız bir adacığa dönüşmekteydi. Kent, 1393–1422 yılları arasında, üç ciddi Osmanlı kuşatmasını atlatmayı başarsa da, veba salgınları şehir sakinlerinin nüfusunu hızla seyreltmişti. Bizans imparatorları, defalarca batıdan kendilerine uzanacak yardım elini beklediler. Nihayet 1448'de tahta çıkan XI. Konstantinos, Bizans imparatorlarının sonuncusu olacaktı.

Bu arada Türkler, batıdan ithal ettikleri teknoloji ile askerî meziyetlerine yenilerini eklediler. Osmanlıların, nüvesini yeniçerilerin, çocuk yaştaki kölelerden seçilerek katıksız bir askerî hayat için terbiye edilenlerden oluşturduğu, hayli profesyonel

bir ordusu vardı. Dahası Osmanlılar, etkin kuşatma silahlarına sahip olabilmek adına her türlü gayreti sarf etmekten geri durmuyorlardı. Bu uğurda, Macar top ustası Urban'ı Osmanlı ordusu için çalışmaya ikna etmek, büyük bir başarı olmuştu (Konstantinopolis, Urban'ın talep ettiği yüksek maaşı ödeyememişti). Osmanlı idaresi, Urban'a külliyetli kaynaklar tahsis ederek, Macar ustayı, büyük muhasarada kullanılmak üzere kudretli toplar dökmeye teşvik etti.

II. Mehmed, 1451 senesinde, ikinci kez Osmanlı padişahı oldu. Bundan önce 1444–1446 arasında, henüz çocuk yaştayken tahta çıkmıştı. 1451'e gelindiğinde, 19 yaşında bir delikanlı olarak yine de hayli genç sayılırdı. Mehmed, son derece çalışkan ve zeki bir gençti; kendisine Roma tarihinden hikâyeler okunmasına bayılırdı. Gençliğinin dinçliğini ihtirasla buluşturmuştu. Konstantinopolis'e karşı dinmek bilmeyen bir öfkesi vardı. Halefi olan sultanlar, bir şekilde şehrin varlığına tahammül edebilmişlerdi. Fakat Mehmed, hiç vakit kaybetmeden, Boğazın Rumeli yakasında yeni bir kalenin, Rumeli Hisarı'nın (Boğazkesen hisarı) yapımını emrederek Konstantinopolis'i sıkıştırmaya başladı. Bir Venedik gemisi şehre ulaşmak amacıyla boğaza girdiğinde, buradan yapılan top atışlarıyla gemi batırıldı. Güç bela kıyıya yüzmeyi başaranlar yakalanarak kafaları kesildi. Bu, bir anlamda, muhasaranın başlangıcı oldu. Mehmed, kuşatma için yaklaşık 400 gemilik bir donanmayla taşınan 258.000'e yakın adamı bir araya getirdi. Bu muazzam ordu, devrinin en meşhur savunma istihkâmlarının karşısına yerleşti. Şehir, deniz tarafında 14 km.lik surlarla ve kara tarafında, ön kısmında devasa bir hendeğin yer aldığı 6,4 km.lik duvarlarla çevrilmişti. Surların üzerinde yüz tane kule yükseliyordu. Bununla beraber istihkâmların bazı bölümleri bakımsızlıktan nasibini almıştı ve şimdi, son anda, buralar üstünkörü vasıtalarla tamir edilmeye çalışılıyordu. Haliç'in ağzını kapamak amacıyla, büyük keresteleri birbirlerine zincirlemek suretiyle kocaman bir seren yapılmış ve Pera'da bulunan kuleye kadar uzatılmıştı. Batıya yapılan onca imdat çağrısına karşın, sadece 700 kadar İtalyan gelmişti. Fethe tanıklık etmiş bir tarihçinin belirttiği gibi, "eldeki adamların, şehrin tamamını müdafaa etmek için yetip yetmeyeceği belli değildi". Öte taraftan kalemi kâğıdı eline alan Türkler, taarruz etmeye hazırlandıkları istihkâmların şeklini şemailini çıkarmakla meşguldü.

Mehmed bu çizimleri tetkik ettikten sonra, ana taarruzu, şehrin kara tarafındaki Lycus vadisi[38] üzerinden Mesoteikhion'da[39] gerçekleştirmeye karar verdi. Altınla müzeyyen kırmızı otağını bu mevkide kurdurarak ordugâhı buraya taşıdı. Kuşatma araçları, Urban'ın döktüğü devasa toplar dâhil, mevzilerine yerleştirildi. Bombardıman başlamıştı. Surlarda ilk gedik Charisius (Edirnekapı) kapısı yakınlarında açıldı; buradaki duvar öylesine bir şiddetle çökmüştü ki, Türklerin bu kısımdaki hendeği doldurmak için fazlaca gayret sarf etmelerine gerek kalmamıştı. Rumlar, surda açılan gediği toprak ve ağaç parçalarıyla doldurabilmek amacıyla derhal bu noktaya koşuşturdular.

Osmanlılar, aynı zamanda şehir civarındaki baskılarını da artırıyorlardı. Marmara denizinde yer alan bir adayla birlikte, kent dışında kalan iki hisar zapt edilmişti. Kuşatmaya katılan Floransalı asker Jacopo Tedaldi'nin ifadesiyle, buralarda ele geçirilen esirler, "vücutlarını kafalarına kadar delip geçen sivri kazıklara oturtularak" hunharca öldürülmüşlerdi. Osmanlılar, 18 Nisan'da, hendeğin nispeten dolu kısmından geçerek ilerlemeye çalıştılar; ama başarılı olamadılar.

Ceneviz kadırgalarından oluşan ufak filo şehrin açıklarına vardığında, geçici bir sükûnet hüküm sürüyordu. Bu gemiler, top atışlarını başarıyla savuşturup gece vakti limana girdiler. Bu durum, Hıristiyanlar açısından küçük çaplı bir zafer telakki edilebilirdi. Bunun üzerine Osmanlı kaptanıderyası Baltaoğlu Süleyman Paşa'nın idam edilmesi emri verilmiş olsa da, bu ceza sonradan hafifletildi ve Süleyman Paşa, falakaya yatırıldıktan sonra azledildi. Bu arada Mehmed, şehre farklı bir yerden yaklaşmayı kafasına koymuştu. Osmanlı sultanı, Haliç'in ağzını kapatan engelin arkasına sarkmak maksadıyla, gemilerin karadan yürütülmesi emrini verdi. Bu amaçla Galata üzerinden dolanan hususî bir yol açıldı. Bu esnada ateşlenen toplar yüzünden ortalığı kaplayan sis perdesi, neler olup bittiğinin anlaşılmasını engellemişti. Bu şekilde Haliç'e yetmiş adet gemi sürüklenerek indirildi. Osmanlılar, diğer taraftan, karada yürüttükleri faaliyetlere ara vermeden devam etmişler ve on dört farklı noktada

İstanbul Kuşatması

1453

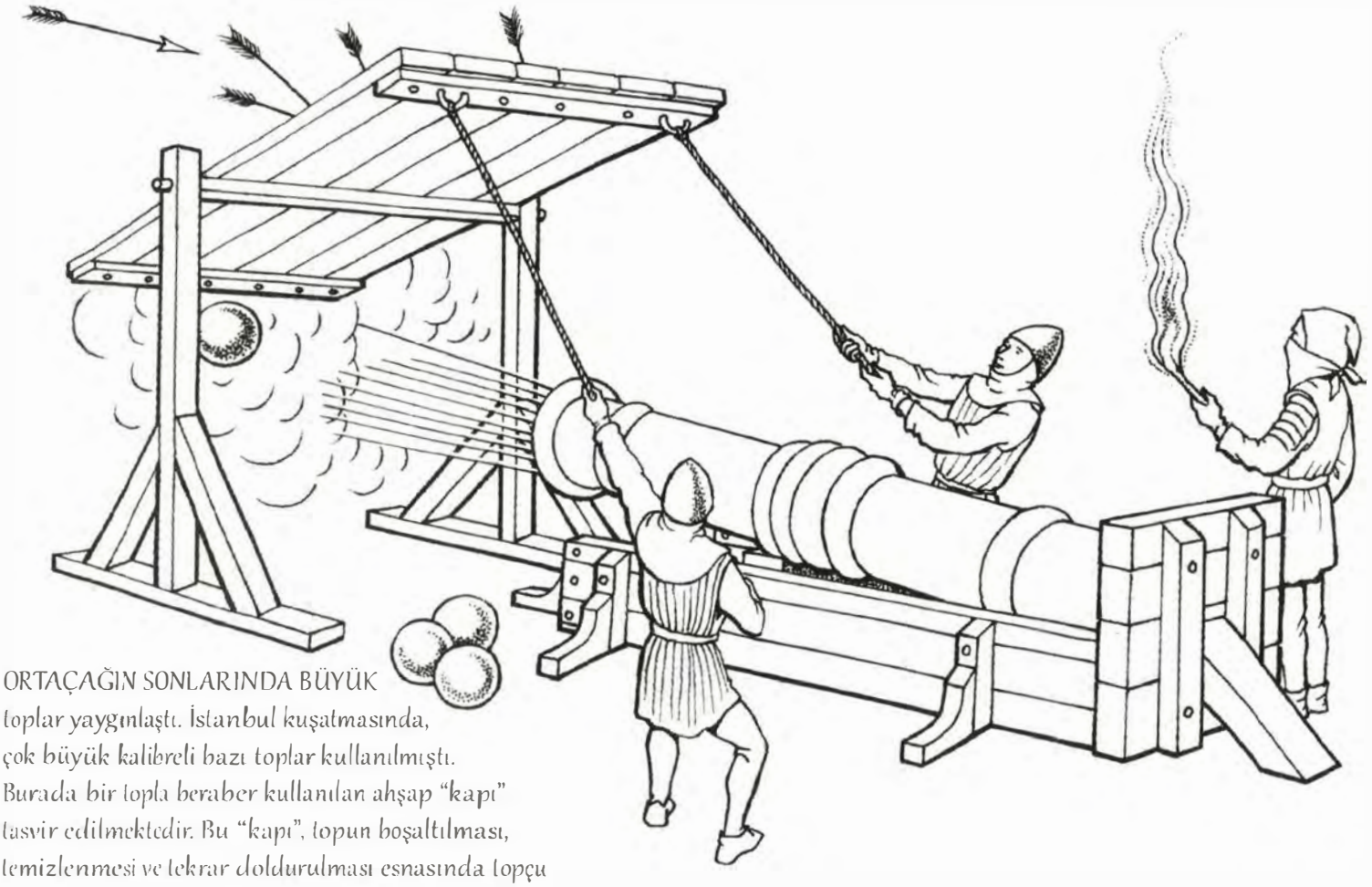
II. Mehmed, İstanbul kuşatmasına 7 Nisan 1453'te başladı. Bu tarihte Osmanlı Türkleri, Doğu Avrupa'nın büyük kısmına sahip olduklarından, şehir tecrit edilmiş vaziyetteydi ve dışarıdan esaslı bir yardım gelmesi ihtimali yok denecek kadar azdı. Türkler, kendilerine iltica etmiş olan Macar top ustası Urban'ın döktüğü topları kullandılar. Bir İtalyan filosu, muhasara altındaki kente bir nebze olsun yardım getirme gayesiyle, Haliç'i zorlayarak şehre girdi. Bunun üzerine Mehmed, Haliç'in ağzını tıkayan zincirin etrafından dolandı ve donanmasının bir kısmını Pera üzerinden yürüterek suya indirdi. Böylece Haliç denetim altına alındı ve İstanbul, her yönden bütünüyle kuşatılmış oldu. Osmanlı kuvvetleri, 29 Mayıs'ta dalgalar halinde tertiplenen bir toplu taarruza geçtiler. Nihaî dalga, Osmanlı ordusunun en güzide birlikleri olan yeniçerilerce gerçekleştirildi. Yeniçeriler, kale surlarını aşmayı başardılar ve aynı zamanda, Kerkoporta'da, yanlışlıkla açık bırakılan ufak bir kapıdan içeri doluştular. XI. Konstantinos öldürüldü. Mehmed, askerlerini durdurana değin şehir üç gün boyunca yağmalandı. İstanbul, Osmanlı devletinin başkenti oldu.

Konstantinopolis, eski adıyla Byzantion, Avrupa ve Asya'yı birbirinden ayırdığı gibi, Akdeniz ve Karadeniz'in buluştuğu noktada yer alır. Bu sebeple şehir, siyasî ve iktisadî açılardan çok büyük öneme sahipti.

4 Osmanlılar, 28 Mayıs gecesi surları aştılar ve ufak bir sur kapısından içeri girmeyi başardılar.
3 Mehmed, Osmanlı gemilerini Pera sırtlarından Haliç'e indirerek Konstantinopolis'i her yönden muhasara altına aldı.
2 Ufak bir İtalyan filosu, kuşatmayı yarıp Haliç'e girerek, geçici bir süreliğine de olsa, kente huzur getirdi.
5 XI. Konstantinos öldürüldü. Şehir, üç gün boyunca talan edilip yağmalandı.

ORTAÇAĞIN SONLARINDA BÜYÜK toplar yaygınlaştı. İstanbul kuşatmasında, çok büyük kalibreli bazı toplar kullanılmıştı. Burada bir topla beraber kullanılan ahşap "kapı" tasvir edilmektedir. Bu "kapı", topun boşaltılması, temizlenmesi ve tekrar doldurulması esnasında topçu neferlerine koruma sağlarken, topun ateşlenebilmesi için yukarı kaldırılıyordu.

lağını hazırlamışlardı. Bizanslılar, bu lağımların kullanılmasına fırsat tanımadan, Rum ateşiyle hepsini tahrip ettiler. XI. Konstantinos, Gregorios Sphrantzes'in refakatinde, surlarda bir aşağı bir yukarı gezinerek müdafileri cesaretlendiriyordu. İmparatorluk hazinesi, savunmaya katılan askerî birliklerin maaşlarını ödeyebilmek için eritilerek sikke darp edilmişti.

Osmanlılar yürüyen kuleler inşa ettiler ve karadan ve denizden aynı zamanda başlayacak topyekûn bir hücum tertip etmeye karar verdiler. Bizanslılar, kentte çanlar çalarken ellerinde taşıdıkları ikonalarla, kent surları etrafında bir merasim alayı düzenlediler. Bu arada Ayasofya'da son Hıristiyan ayini ifa edilmişti. İmparator, kent surlarında bulunan bir kuleye çıkarak, buradan Osmanlıların Lycus vadisinde yanan kamp ateşlerini izledi. Türkler, son kez çekidüzen verdikleri topçu bataryalarını, meşalelerin ışığı altında ileri mevkilere taşıdılar. Müdafiler dış surlardaki savunma pozisyonlarını aldıktan sonra, kentin içlerine uzanan kapılar artlarından sıkıca kilitlendi.

Bu bir ölüm kalım savaşı olacaktı. Beklenen taarruz, gecenin geç bir saatinde, 1.30'da geldi. Türkler ziller, borular, borazanlar çalarak ve savaş nidaları haykırarak kulakları sağır eden bir gürültüyle saldırdılar. Taarruzun ilk dalgası, düzensiz askerlerden ibaret olan başıbozuklardı. Osmanlı sultanı, yılıp geri dönmeleri durumunda, bunların öldürülmesi talimatını vermişti. Başıbozuklar surlara ulaştılar; ama duvarları aşmaya muktedir olamadılar. İki saatlik beyhude bir uğraştan sonra, ilk hücumdan vazgeçildi. Toplar, korkunç bir yaylım ateşine başlayınca, surlarda, tamir edilen mevkide yeni bir gedik açıldı. Toz ve dumandan göz gözü görmüyordu. İkinci taarruz dalgası, açılan gediği hedef aldı; ama buraya girenler, ya oracıkta indirildi, ya da geri püskürtüldü. Burada ölenlerin bedenleri kırk arabaya yüklenerek taşındığında, hala yerde yatan cansız vücutlar vardı. İkinci dalga da başarısız olmuştu.

Gün ağarmaya başlamıştı. Mehmed, son kozunu oynayarak en seçkin birliklerini, yani yeniçerileri ileri sürdü. Kendisi de, bizzat hendeğin ucuna kadar yaklaşmıştı. Şehri müdafaa eden komutanlardan biri, İtalyan Giustiniani, fena şekilde yaralandı ve kent kapılarının birinden yaralı halde içeri alındı. Mecruh

komutanın peşine takılanlar, ortalığı velveleye vererek Rum ahalinin moralinin iyice çökmesine sebep oldu. Aşağı yukarı aynı vakitlerde, Rumlar surlardaki ufak bir kapıdan bir huruç harekâtı denediler. Gelgelelim, geri çekilmeye çabalarken çıktıkları kapıyı kapatmayı beceremeyince, Türkler bir anda içeri doluştular. Uzun Hasan, bu hengâmede, biraz sonra bütünüyle Osmanlıların eline geçecek olan dış surların üzerine çıkan ilk kişi olmuştu.

Şehir, savunmasız ve çıplak, kaderine boyun eğmiş, bekliyordu. Epeyce Rum katledildi; daha sonradan, ayaklarında kartal işlemeli çoraplar bulunan cesedin İmparator XI. Konstantinos'a ait olduğu söylenmişti. Şehirde yapılan katliamda oluk oluk kan aktı. Mehmed, eski bir anane olan üç günlük yağmaya izin vermişti; gerçi bir defasında, kaldırımları kırıp söken bir askeri şiddetle azarladı. Şehir, bir anda, muzaffer askerlerin akla gelebilecek her çeşit kıymetli eşyaya el koyduğu bir mekâna dönüşüvermişti. Ama sonunda ortalık duruldu. Bu talana şahit olan bir Rum, o esnada kenti "harap ve metruk, çıplak ve ölü, üzerine ölüm sessizliği çökmüş, hiçbir şeye benzemeyen, çirkin" bir yer olarak tarif eder.

Konstantinopolis, İstanbul ismini aldı ve Müslüman bir Türk kenti olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. II. Mehmed, tarihe Fatih Sultan Mehmed namıyla kazındı. *Sancta Sophia*, Ayasofya Camii'ne tahvil edildi. En başlarda Osmanlılar, şehri yeniden iskân etmekte büyük müşkülat yaşamışlardı; gel gör ki, İstanbul, elli sene içinde, Avrupa'nın en büyük şehri olacaktı. Üstelik İstanbul, aynen eski günlerdeki gibi, önemli bir ticaret merkezi olmuştu; ama artık Bizans yoktu ve dünya haritasına bakanlar, başka bir şey görüyorlardı. Bu muazzam kuşatma, dünya tarihinin akışını o denli kökten değiştirmişti ki, etkileri bugün bile hissedilmektedir.

Savaş Meydanlarındaki Değişim

Trebuşe ve top, kuşatma savaşlarındaki dengeyi alt üst etmişti. Surlar ve kuleler, kendi başlarına, etkin bir koruma sağlamak için yeterli gelmemeye başlamıştı. Şatolar çağı, ömrünün son günlerini idrak ediyordu. Bununla birlikte geç ortaçağ kaleleri ve şehirleri, bu nevzuhur silahlara karşı, müdafaa tertibatlarını geliştirebilmek adına ellerinden geleni yaptılar. Kale surları, her zamankinden daha kalın inşa ediliyor; kuşatma silahlarının duvarlara kolayca yanaşmasına mani olmak amacıyla, hendekler çok daha geniş kazılıyordu.

Öte taraftan, kale içindekiler de savunma silahlarını geliştirmekle meşguldüler. Trebuşeleri müdafaa amaçlı olarak kullanabilmek kolay değildi; ama toplar pekâlâ bu amaca hizmet edebilirdi. Bu maksatla surlarda mazgallar açıldı; fuzulî yer işgal eden ufak tefek kuleler ateşli silah platformlarına çevrildi ve kale duvarlarının hemen gerisinde, üzerlerine top bataryaları yerleştirilebilen özel teraslar inşa edildi.

Bu çabalar elbette semeresini vermişti; fakat topçu bölüklerinin surlar üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiyi ortadan kaldırabilmek asla mümkün olmadı. En baştan inşa edilen ufak muhkem yapılar, az sayıdaki insan grupları için nispeten iyi bir koruma sağlayabilirdi belki; ama insanlar, gün geçtikçe, kale surlarının gerisinde uzun boylu emniyette kalamayacaklarını kabullenmeye başladılar. Bu sebeple olsa gerek, bu tarihten itibaren askerî faaliyetler, kuşatmalardan ziyade açık arazide vuku bulan kapışmalar görünümünü aldı. Yeni şato inşaatına rastlamak zordu; yeni şato yaptıranlar da, öncelikle bir ikametgâh olarak gördükleri bu yapıların, daha ince duvarlarla örülmesine ve iç mekânın daha fazla ışık almasını sağlayacak şekilde bolca pencereyle donatılmasına dikkat ediyorlardı. Üstelik bunların bir kısmı, savunma kaygıları yerine dış görünüme ne kadar önem atfedildiğini gösterircesine, taş değil, tuğla kullanılarak yapılmıştı. Fransa'da, asırlar boyunca "hisar" manasına gelen *château* tabiri, *sayfiye* anlamını bu zamanlarda kazandı.

Elbette ki, kale inşası ve kuşatmalarından tamamıyla vazgeçilmemişti. Kentler, bir taraftan, savunma istihkâmlarını mümkün olduğunca kuvvetli tutmaya çalışıyor; diğer taraftan, kule ve sur inşaatlarında yeni tasarımlar deniyorlardı. Düşman topçusunu etkisiz kılmayı ve caydırıcı bir karşı ateş açabilmeyi hedefleyen yeni hisarlar ve istihkâmlar, tabyalar ve boynuz veya yıldız misali dışarı uzanan çıkıntılarla inşa edilmeye başlanmışlardı. Her halükârda kuşatma savaşları devam edecekti; ama yaşanan değişimin, uzun soluklu ve önemli olacağı belliydi. Hakikaten de, erken modern dönemdeki askerî şartlar, ortaçağ gerçeklerinden belirgin hatlarla ayrışmaktaydı.

5. BÖLÜM

Deniz Savaşları

Ortaçağ deniz savaşları, karada yapılan çarpışmalarla aynı kaidelere dayandığı, başka bir deyişle, mücadelenin esas itibarıyla göğüs göğse gerçekleştirildiği gerekçesiyle genellikle pek önemsenmemiştir. Bu devirde su üzerinde yapılan muharebelerde, gemilerin, askerleri birbirine yaklaştıran yüzer platformlar olmak dışında başka bir işleve sahip olmadığı da söylenmiştir. Bu görüş, işi neredeyse, ortaçağ askerî denizciliğini alaya alıp karikatürleştirmeye kadar götürmektedir.

Ortaçağ deniz savaşlarının son safhasının düşman gemisine bordalayıp çatışmayı güverte üzerine taşımaktan ibaret olduğu doğrudur. Gelgelelim, savaşın bu son perdesi sahneleninceye dek, bir bütün halinde değerlendirildiğinde, teknik ve lojistik açıdan ortaçağ savaşlarının en fazla emek isteyen hamlelerinin deniz muharebelerinde icra edildiğini; üstelik en

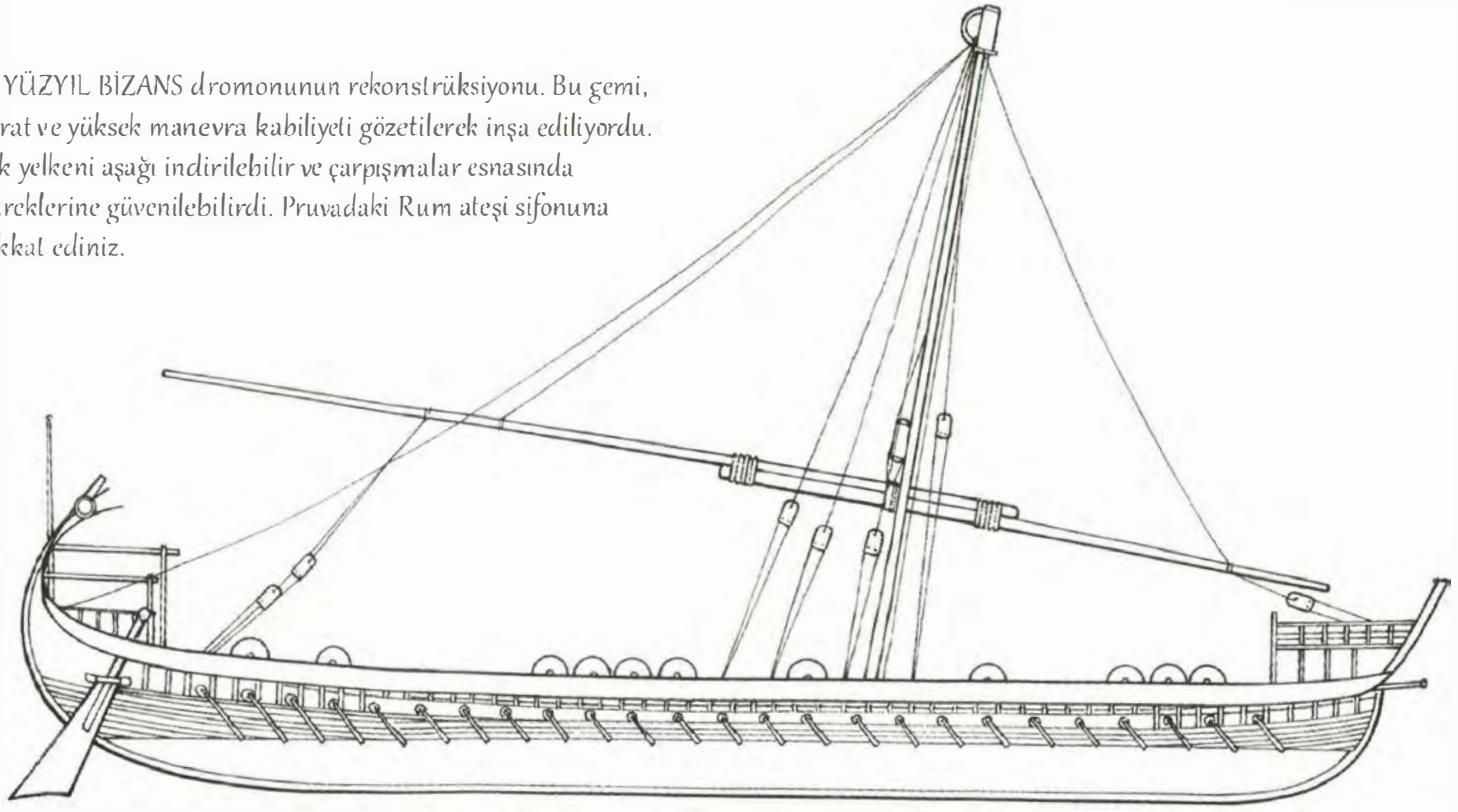
FROISSART CHRONIQUES'İNİN 15. yüzyıla ait bir nüshasında, Pembroke Kontu'nun 1372 Seferi'ni durdurmaya çalışan İspanyol gemileri. Çoğunlukla ne gemiler, ne de denizcilik hakkında deneyimi bulunan insanlar tarafından üretilen bu tür tasvirler, ortaçağ deniz muharebesinin, tertipsiz ve düzensiz bir kör dövüşünden ibaret olduğu yanılgısını kuvvetlendiriyordu.

büyük bedellerin bu savaşlarda ödendiğini tereddüt etmeksizin söyleyebilmek mümkündür.

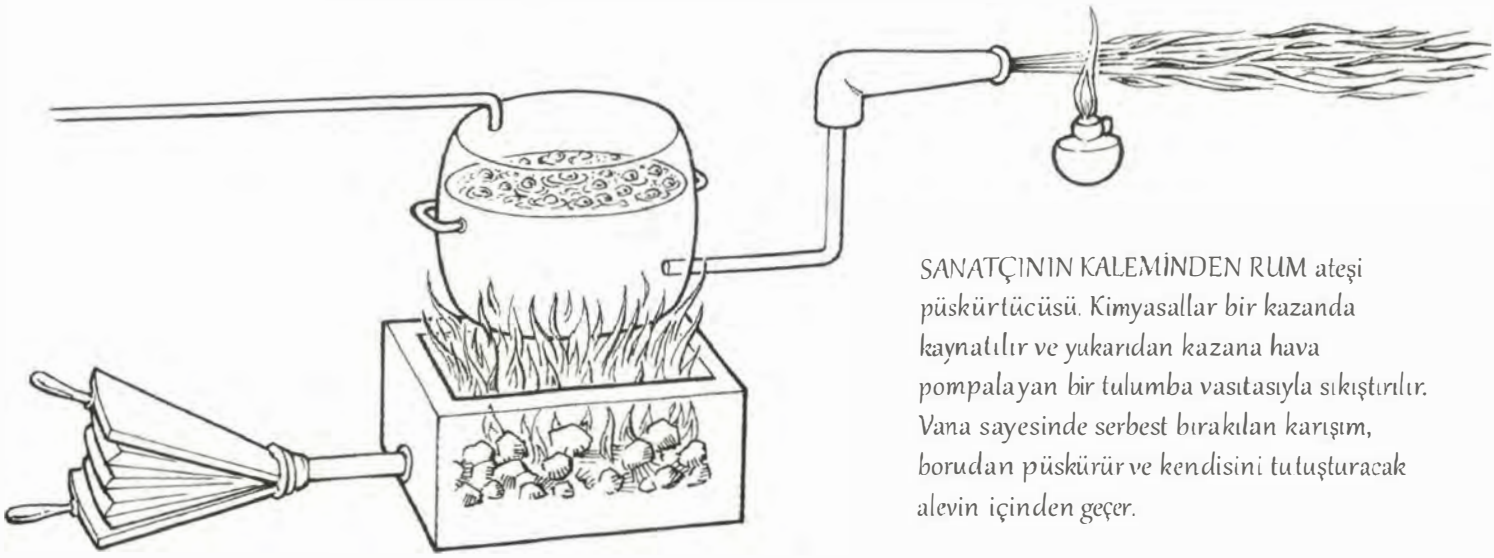
Ortaçağ deniz savaşçılığının ilk unsuru, muazzam miktarlarda kaynağı ve yetenekli dülgerleri bir araya toplamayı gerektiren gemi teminiydi. Aşağıdaki resimde görülen Viking savaş gemisi gibi basit bir teknenin bile, inşa edilip donatılabilmesi için, yaklaşık 4000 sığıra eşdeğer bir meblağın gözden çıkarılması gerektiği hesap edilmiştir. Ortaçağ Avrupa'sındaki birçok ülke için bu miktar, daimî bir donanma beslemeyi fiiliyatta imkânsız hale getirmişti. Hal böyleyken, ortaçağ hükümdarları, sahip oldukları iktidarı sonuna kadar zorlayarak savaş zamanlarında ticaret teknelerine el koymaya çalışmaktaydılar. Filo suya indirilebilmiş olsa bile, çoğu kara ordusunun aksine, donanmanın faaliyet gösterebilmesi için, iyi kötü işleyen bir bakım onarım sistemi kurmak ve mühimmatın düzenli akışını temin etmek şarttı. Dahası, bir kara ordusu, tecrübeli kumandanları olmadan bir ihtimal idare edebilirdi (elbette bu arzulanan bir durum değildi); ama adamakıllı eğitimden geçmiş bir kaptanı olmayan geminin denizde hiç şansı yoktu. Büyükçe bir filonun vazifesini yerine getirebilmesi için, karadaki yoldaşlarıyla aynı savaşçı yeteneklere sahip oldukları halde, bir de fazladan, ustalıkla bilenmiş teknik melekelere haiz olmaları beklenen kalabalık bir mürettebat kitlesi bulmak lazımdı.

Su sathında bir çarpışmanın vuku bulmasından önce, muharip taraflar, rüzgârı ve akıntıyı arkalarına alabilmek gayesiyle kılı kırk yaran titizlikte manevralar gerçekleştirirlerdi. Rakibine kıyasla elverişli bir duruş elde edebilmek son derece önemliydi; çünkü bir deniz savaşının en hayatî safhası, açılış bombardımanıydı. Silahların etkin menzili bakımından 100 m.den daha yakın bir mesafeden atılan ok, cirit, kaya ve Rum ateşi gibi madde ve nesneler (hatta kutular dolusu akrep veya yanar vaziyette kireç), rüzgârın yardımıyla çok daha can yakıcı olabiliyordu. Bir ortaçağ deniz savaşını, birbirine usul usul yaklaşan iki kalenin taarruz yoluyla yekdiğerini zapt etmeye çalışması gibi tahayyül etmek kadar iyi anlatan örnek yoktur. Gemi güvertesindeki savunma tedbirleri, "kuşatma" araç gerecinin kalitesi, üstün bir konum elde etmek, muharebe gücü ve savaş organizasyonu gibi unsurların hepsi, sonucun alınmasında kendi cephelerinden etkiliydiler.

Gemiler, ortaçağ askerî tarihinde, kuzey sularında ve Akdeniz'de aslî görevler yerine getirdiler. Düşman filolarına saldırmak amacıyla savaş gemisi olarak kullanılmalarının yanı sıra, deniz araçları, düşman sahillerine baskınlar düzenleyen silahlı adamları

7. YÜZYIL BİZANS dromonunun rekonstrüksiyonu. Bu gemi, sürat ve yüksek manevra kabiliyeti gözetilerek inşa ediliyordu. Tek yelkeni aşağı indirilebilir ve çarpışmalar esnasında küreklerine güvenilebilirdi. Pruvadaki Rum ateşi sifonuna dikkat ediniz.

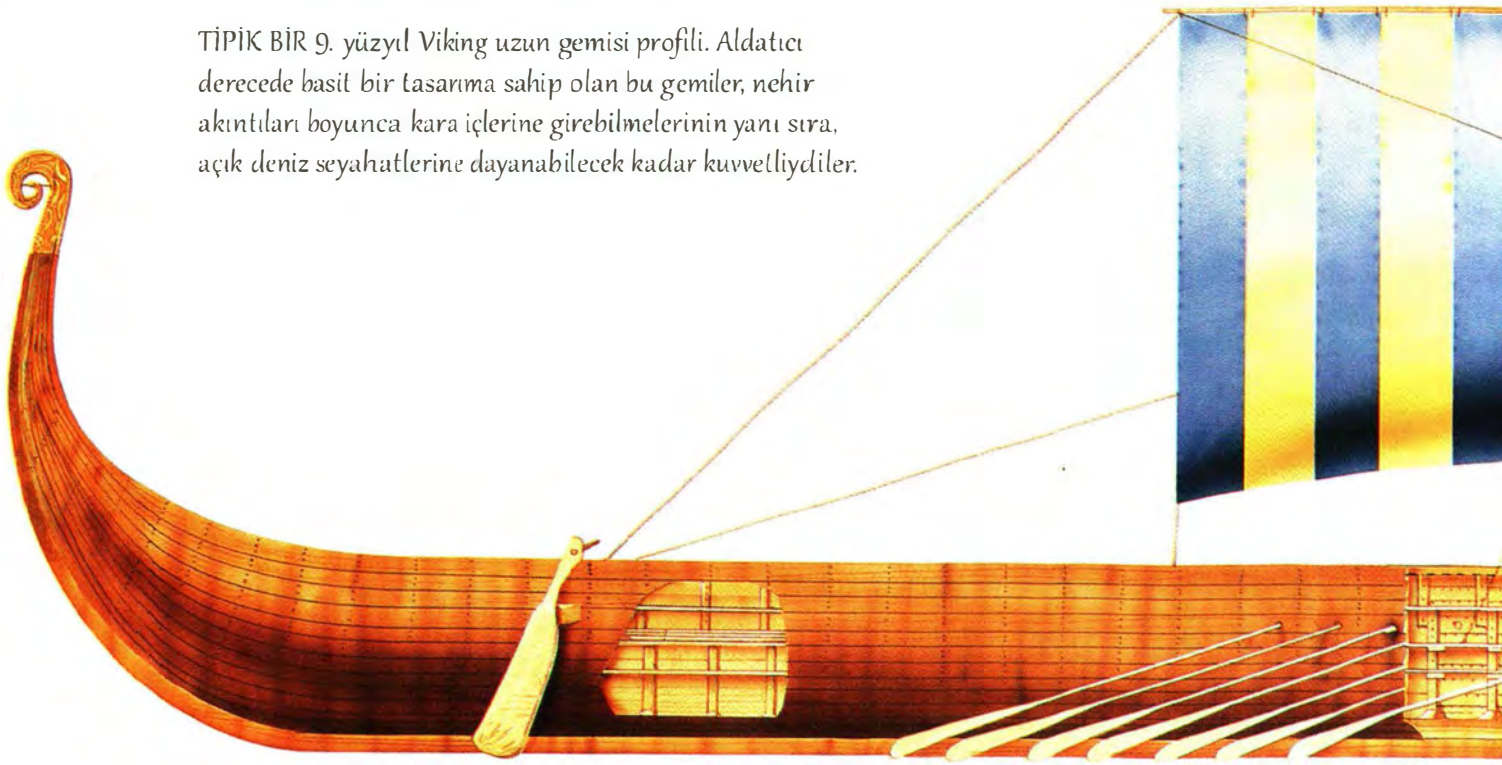
SANATÇININ KALEMİNDEN RUM ateşi püskürtücüsü. Kimyasallar bir kazanda kaynatılır ve yukarıdan kazana hava pompalayan bir tulumba vasıtasıyla sıkıştırılır. Vana sayesinde serbest bırakılan karışım, borudan püskürür ve kendisini tutuşturacak alevin içinden geçer.

nakletmede de kullanışlıydılar. İnsan, at ve erzakla yüklü gemiler, mütemadiyen bir noktadan diğerine yüzüyordu. İster düşmanı olmazsa olmaz erzak ve mühimmattan mahrum bırakmak amacıyla yapılsın, ister sadece birkaç tüccar gemisine el koyup kısa yoldan köşeyi dönme saikiyle gerçekleştirilsin, bu devirde korsanlık vaka-yı adiyedendi. Ortaçağ denizcileri, amfibik taarruzların inceliklerine vakıf olmuşlardı. Yeri geldiğinde, atlarının üzerinde hazır bekleyen şövalyeleri, düşmanın gergin bakışları altında kıyıya yanaştırdıkları gemilerden bir anda dışarı boşaltabiliyor; ya da, müstahkem mevkilerin denize bitişik duvarlarında gedikler açmak maksadıyla, kuşatma kuleleri ve şahmerdanları gemilerin üzerinden kullanabiliyorlardı. Hiç akıldan çıkarılmaması gereken, bu devirde, savaş gemilerinin düşman teknelerini batırmak değil, onları ele geçirmek niyetiyle tasarlandığıdır. Tarihî kayıtlar, 7. yüzyıldan itibaren, gemilerin önünde su hizasında bulunan mahmuzlar hakkında sessizliğe gömülürler. Aslına bakılırsa, kuzeyin önce-iskelet gemi modelleri mahmuzlamaya hiç de elverişli değildi ve savaş gemileri, her geçen gün, kürekten ziyade biraz daha yelken kuvvetine dayanmaya başladıkça, çarpışma esnasında düşman gemisini mahmuzlamaya çalışmak zaten gülünç olurdu.

Son tahlilde, aynı devirde karada yaşananlarla ilgili bilgimizle karşılaştırıldığında, ortaçağ denizciliğine dair bilinenlerin halen oldukça az olduğu söylenmelidir. Bunun sebebi, en azından kısmen, kökleri ortaçağa kadar uzanan bir fikr-i sabitin ilim dünyasını avucuna almış olmasıdır. O tarihlerden bu yana, ortaçağ deniz savaşlarının, yiğitlik öykülerine hayat verecek cinsten şanlı kahramanlıkların bulunmadığı, ne idüğü belirsiz, yabancı bir diyarda gerçekleştiğine inanıla gelmişti. Bu önyargı, daha en başında, ortaçağ vakanüvislerinin içine işlemişti. Bu yazarlar arasında deniz seyahati yapanların, hatta daha da vahimi, öyle ya da böyle, bir vesileyle hakikî bir denizciyle konuşmuş olanların sayısı bir elin parmaklarını geçmemişe benzemektedir. Bu nedenle, tarihî kayıtlara istinaden, ortaçağda vuku bulmuş büyük deniz savaşlarının çoğunu baştan kurgulamak imkânsızdır. Ortaçağ müellifleri, bu gibi durumlarda, deniz savaşlarını ya birkaç üstünkörü ve müphem cümlecikle geçiştirir; ya da, daha fenası, Vegetius gibi klasik yazarlardan iktibas ettikleriyle, gerçekte bambaşka bir surette yaşanan bir olayı, kendi tasavvurlarına göre hayal meyal anlatırlar. 14. yüzyıla değin, yazılı kaynaklar ve gemi çizimleri, bu konuda muğlâk ve hakikatten uzak bilgilerle doludur ve arkeolojik kazılar, bugüne kadar pek fazla ortaçağ gemisini gün yüzüne çıkarmamıştır. Dolayısıyla, ortaçağ denizciliğine dair herhangi bir çalışmanın, daha kat edecek çok yolu vardır.

Ortaçağ Başlarında Akdeniz

Roma imparatorları, asırlar boyunca, korsanların peşine düşmek ve askerî birlikleri ve önemli haberleri, uçsuz bucaksız imparatorluk arazisinin ücra köşelerine mümkün olduğunca çabuk ulaştırabilmek kaygısıyla Akdeniz'de donanmalar bulundurmuşlardı. Bu gemilerden büyük çaplı askerî faaliyetlere katılmaları beklenmediğinden, gemilerin

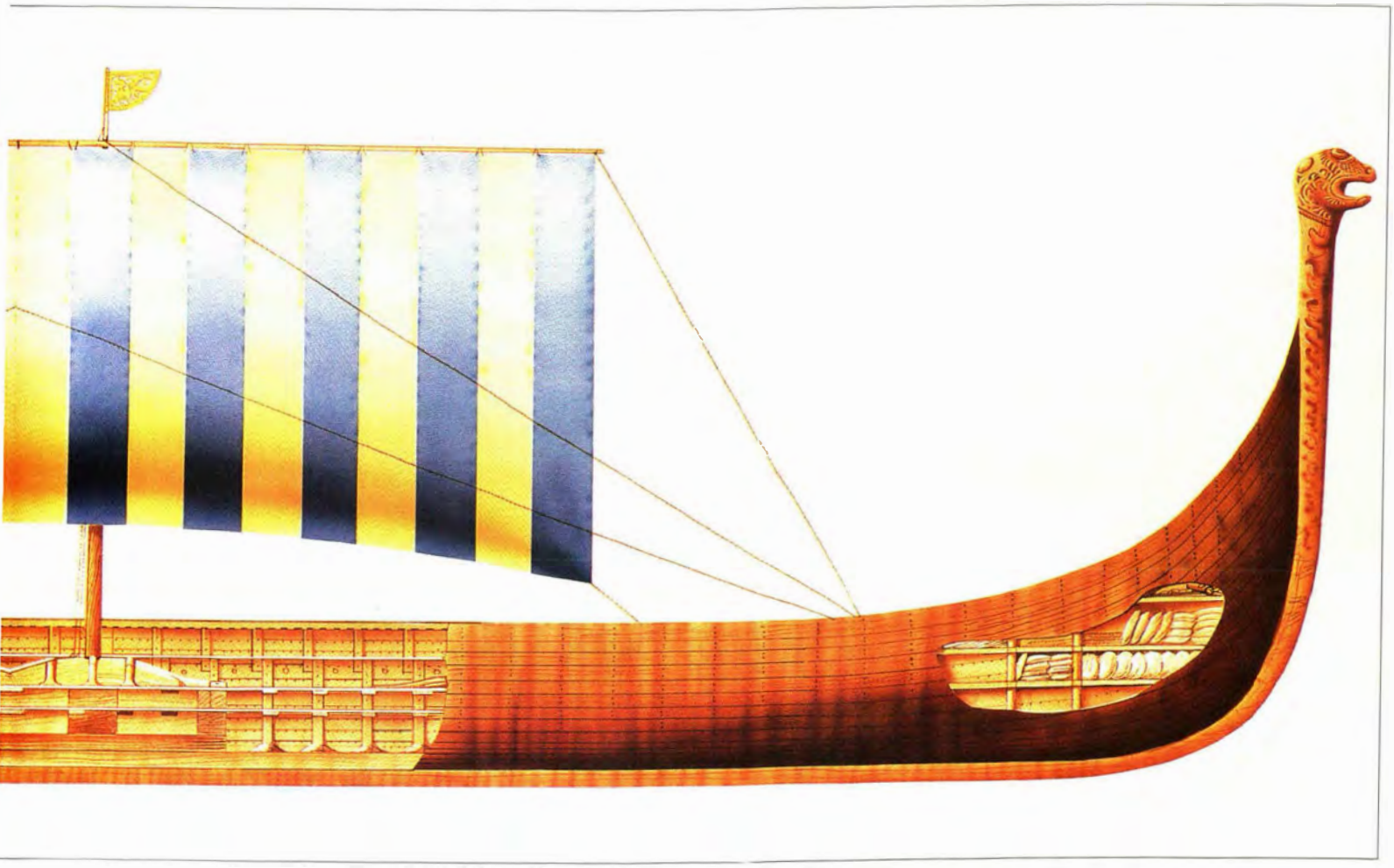
TİPİK BİR 9. yüzyıl Viking uzun gemisi profili. Aldatıcı derecede basit bir tasarıma sahip olan bu gemiler, nehir akıntıları boyunca kara içlerine girebilmelerinin yanı sıra, açık deniz seyahatlerine dayanabilecek kadar kuvvetliydiler.

önündeki mahmuzlar zamanla yerlerini, su yüzeyinin üstüne çekilen burunlara bıraktılar. Bu ilave parça sayesinde, bir düşman gemisinin bordalama teşebbüslerinden kurtulabilmek mümkündü. Bu gemiler, Bizans İmparatorluğu'nun ana savaş gemileri olan *dromon*ların atalarıydı. *Dromon*lar, ortalama elli kürekçinin oturduğu, bir veya iki sıralı, çarpışmaya girmeden evvel aşağı indirilen tek bir direk ve kare yelkenle teçhiz edilmiş basit bir kadırga tipiydi. Keşif ve gözetleme vazifeleri için daha hafif ve ufak gemiler tercih ediliyordu.

5. yüzyılda Roma yönetiminin çökmesi, bu donanmanın masraflarını karşılayabilmeyi imkânsız hale getirdi. Dahası, Vandalların yoktan var ederek denize indirdiği yeni filolar, sahil bölgelerinin altını üstüne getirmeye başlamıştı. Bununla birlikte Bizans İmparatorluğu, 6. yüzyılda yeniden daimî bir donanmanın temellerini attı. Bu donanma, Kuzey Afrika ve İtalya'yı tekrar fethetmeyi amaçlayan şaşaalı planların mimarı İmparator Justinianos (527–565) tarafından teşkil edilmişti. Bizanslılar, 533 senesinde, ustaca tertipledikleri bir dolap sayesinde, hatırı sayılır Vandal donanmasına rağmen Kuzey Afrika'yı başarıyla istila ettiler. Justinianos, Sardinya'da bir isyan tezgâhladı; yemi yutan Vandal kralı, donanmasını asilerin üzerine gönderdi ve Bizans sefer kuvveti, hiçbir mukavemetle karşılaşmaksızın Mağrip kıyılarına çıktı.

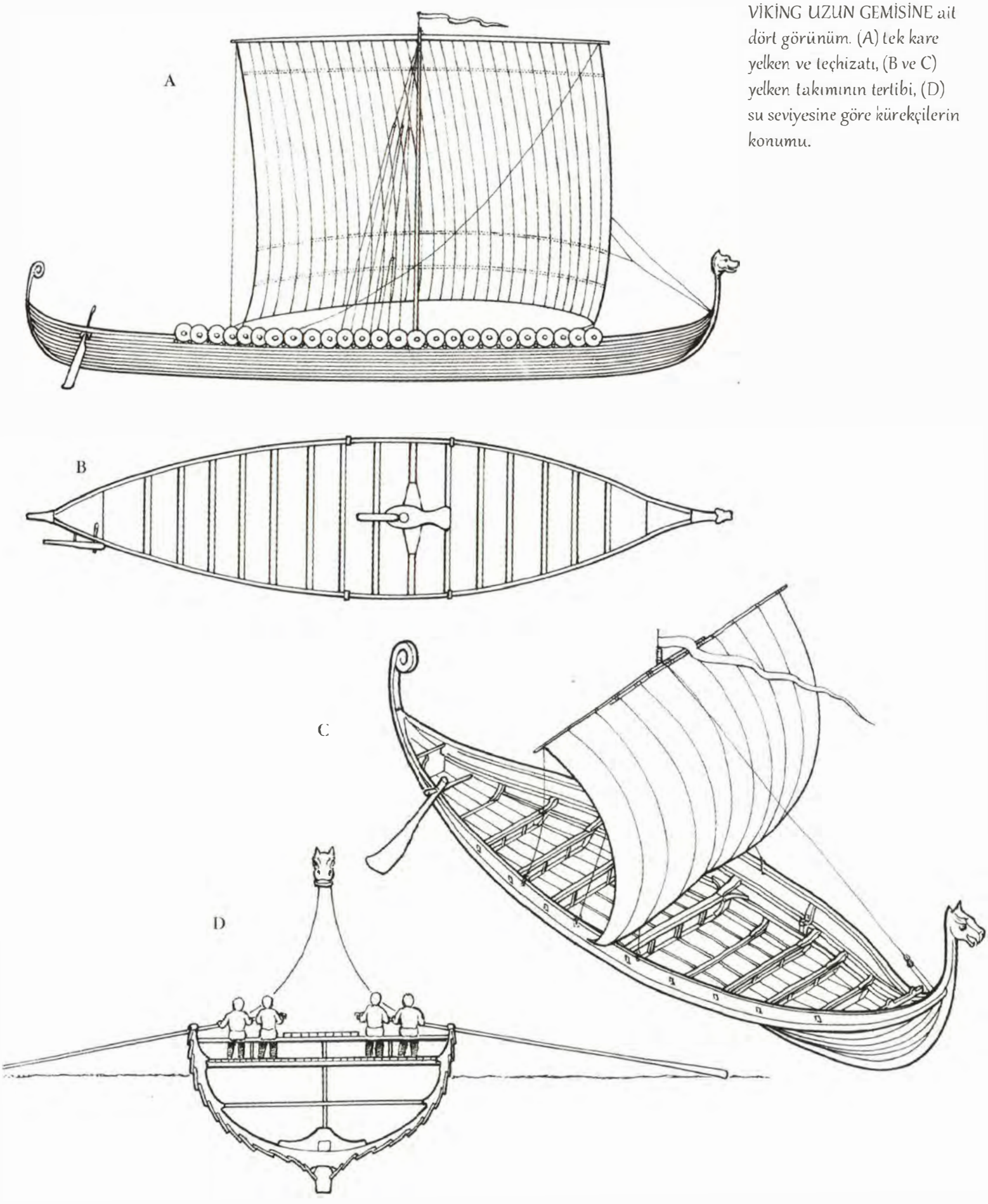
Bir müddet sonra Akdeniz'de çok daha ciddi bir tehdit baş gösterdi. 633 yılından itibaren, durdurulamaz bir hızla topraklarına yeni topraklar katan Müslümanlar, Akdeniz sahillerinin kayda değer bir bölümünü hâkimiyetleri altına almışlardı. Halifelerin ve onlara bağlı çalışan idarecilerin, yeni fetihler ve zapt edilen arazilerin etkin yönetimi için denizlerin ne denli kıymetli olduğunu takdir etmeleri uzun sürmedi. 648'de, o zamanlar Suriye valisi olan Muaviye (661 tarihinde halife olacaktır), eyaletinde sakin insanların teknelerinden ve tayfalarından bir donanma kurdu.

İslam donanması önce Kıbrıs'ı talan etti; 654'te bir kez daha adaya saldırarak bu kez zapt etti. Telaşa kapılan Bizanslılar, bu yeni musibete bir dur diyebilmek için, derhal büyük bir filo topladılar. Ertesi sene

Müslümanlar, Anadolu'nun güney sahili açıklarında, Zâtü's-Savârî savaşında mağlup oldular. Bu deniz muharebesinde, sayısal üstünlüğü düşmanlarına kaptıran Müslümanlar, hiç alışıldık olunmayan bir taktik kullanarak gemilerini birbirlerine zincirlediler ve su üzerinde, yarılmayacağını umdukları bir muharebe hattı oluşturdular. Bütün gemileri, bir sürü halinde, hep birden sevk etmeye çalıştılar. Böylesi bir taktik, Müslümanların elinden manevra kabiliyetini hepten almış olmalıdır; bu sebeple, büyük ihtimalle orada öylece hareketsiz durup düşmanın yaklaşmasını beklemişlerdi. Bir kaynak, Müslüman denizcilerin ellerindeki kancalarla, düşman gemilerinin halatlarını ve yelkenlerini kestiklerini iddia ederek manzaraya başka bir renk daha katar. Ne var ki, en az iki sebepten ötürü bu söylenene itimat etmek güçtür. Bir kere, o denli uzun bir sırığın ucuna takılacak bir bıçağı, bahsedilen işleri görebilecek denli beceriyle kullanabilmek hayli zordur. İkincisi, Bizans *dromon*larının, yelkenlerini daha çarpışmalar başlamadan evvel yatırmamış olması epeyce düşük bir ihtimaldir. Herhalde bu vaka, vakanüvislerin hayal dünyasının işin içine karıştığı nice örnekten birisidir.

Bu hadiseden sonra Bizanslılar ve Müslümanlar, üç asır boyunca ana deniz güzergâhları üzerinde kalan üsleri ve adaları birbirlerinin elinden kapabilmek için didişip durdular. Bütün bu itişme kakışma arasında göze çarpan iki hadise, daha kesin ifadesiyle, Müslümanların 673–679 ve 717 tarihlerindeki Konstantinopolis kuşatmaları, diğerleri arasında tüm ihtişamıyla tebarüz etmişti. Konstantinopolis'in kara surlarını aşmak deveye hendek atlatmaktan farksızdı; bu yüzden kentin fethine giden yol, limanın ağzını abluka altına almaktan ve şartlar müsait olduğunda, deniz tarafındaki nispeten daha zayıf surlara hücum etmekten geçiyordu. İslam hilafeti, 673 tarihine gelindiğinde, kurmuş olduğu esaslı donanma sayesinde bu işin üstesinden gelmeye her zamankinden daha yakındı. Gelgelelim, Bizans donanmasının Haliç'in girişindeki kuşatma hattını yarıp gizli silahı Rum ateşini Müslüman gemilerine karşı kullanmaya başlamasıyla, ilk muhasara başarısızlığa uğradı. 717 kuşatması da, benzer şekilde, Bizans gemilerinin ablukayı kırmak üzere bir noktada

VİKİNG UZUN GEMİSİNE ait dört görünüm. (A) tek kare yelken ve teçhizatı, (B ve C) yelken takımının tertibi, (D) su seviyesine göre kürekçilerin konumu.

toplandıktan sonra Rum ateşiyle ortalığı yangın yerine çevirmeleriyle sona erdi. Hıristiyan gemi mürettebatı, ortaya çıkan kargaşada, ellerine geçen fırsatları değerlendirerek bir sürü Müslüman gemisini su üstünde yüzemeyecek derecede sakatlamışlardı. İslam donanmasının çekilmekten başka seçeneği kalmamıştı. Dönüş yolunda fırtınaya tutulup fena biçimde hırpalanan gemilerden ancak onda biri, ana üslerine geri dönebildi.

Rum Ateşi

Ortaçağ filolarında kullanılan en heyecan verici ve kışkırtıcı silah, hiç şüphe yok ki, Rum ateşiydi. Bir devlet sırrı kabul edilen muhtevası öylesine bir ciddiyetle korunuyordu ki, bugün bile, Rum ateşinin hangi elementlerden mürekkep olduğu anlaşılamamıştır. Bu çabuk parlayan terkibin esas maddesi, çok büyük ihtimalle neft olmalıdır. Ağzı sıkıca kapatıldıktan sonra, yüksek basınç altındaki kazanlarda ısıtılan bu ecza, çanak çömleğin içine doldurularak gemilerin pruvasına oturtulan metal muhafazalı tüplerden fırlatılırdı. Rum ateşinin, napalm bombalarını anımsattığı dile getirilmiştir ve tarihî kayıtlara bakılırsa, Rum ateşi ancak kum, sirke veya idrarla söndürülebilmekteydi. Nitekim Rum ateşine karşı korumak amacıyla, sirkeye bulanmış keçe kaplı gemi resimleri mevcuttur.

Rum ateşi, bir anti-personel silahıydı; gemileri tahrip etmek amacıyla kullanılan bir silah değil. Bazı hallerde sonuç getirici bir silah olduğu tartışmasızdı; ama bu maddenin, neredeyse düşman askerlerine olduğu kadar Bizans tayfalarına da zarar verebileceği ortadaydı. Rum ateşinin, etrafa sıçradığında, etkili menzilinin birkaç metreden daha fazla olabilme ihtimali hayli düşüktür. Bizans gemileri, imparatorluğun yıkıldığı 15. yüzyılın ortasına değin, en azından çeşitli vakitlerde, bu gizemli silahı kullanmaya devam etmiş olsa da, Rum ateşinin nasıl davranacağını tahmin edebilmek çok zor olduğundan, hiçbir zaman bu silahı esas alan bir muharebe taktiği oluşturulmadı. Buna ilaveten, 9. yüzyılda bu silahın esrarını çözen Müslümanların, bu tarihten sonra da, Rum ateşini donanmalarında kullandıklarına dair bazı kayıtlar vardır.

10. yüzyılda, gemilerin deniz sathında icra ettiği askerî operasyonlardan ziyade, düşmanın kara hedeflerine yönelik amfibik harekâtlar öne çıktı. Bu bağlamda, 960 yılında Bizanslılar Girit'i yeniden topraklarına katarken, donanmanın aslî rolü süvari ve piyade birliklerini adaya nakletmek olmuştu. Gemilere ilave edilen rampalar, süvari askerlerinin atlarının sırtında doğrudan kumsallara çıkabilmelerine imkân tanımıştı. Ne var ki, 11. yüzyıla gelindiğinde, Akdeniz'de rüzgâr, hem Bizanslılara hem de Müslümanlara karşı esmeye başladı. İtalyan kent devletleri, bu tarihlerde inşa ettikleri donanmalarla, ticarî ve askerî hayatta kendilerine saygı duyulmasını talep etmeye başlamışlardı.

Vikingler Çağı

Bu erken dönemde, kuzey sularında savaş bambaşka kurallara göre vuku bulmaktaydı. Doğrusunu söylemek gerekirse, burada istihdam edilen gemiler, Akdeniz'deki örneklerinden pek farklı değildi. Zaten ortaçağın başlarında, savaş gemisi dendiğinde anlaşılan şey, tek sıra kürekçiler veya tek bir kare yelken vasıtasıyla hareket ettirilen alçak ve dar kadırgalardan ibaretti. Kuzeyde inşa edilen gemileri güneydeki hemcinslerinden ayıran en belirgin hususiyet, burada tekne yapımındaki temel malzemenin, kuzey topraklarında bolca bulunan meşe ağacı olmasıydı. Bu ağacın odunu çok sert olduğundan, Akdeniz teknelerine özgü geçme-kenetleme dülgerliğine müsait değildi.

Kuzeyin gemi ustaları, bunun yerine, bindirme tahtadan deniz araçları geliştirdiler. Bu gemilerde, tekneyi, yani gemi kaburgasını oluşturan kalaslar, üst üste binecek şekilde dizilerek birbirlerine mıhlanıyorlar ve teknenin tamamı, marangozluk işlemleri bitirildikten sonra su almaması için kalafatlanıyordu. Mevzu kuzey ve güney sularının karşılaştırılması olduğunda, daha önemli bir farklılık, 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Ren filosunun dağıtılmasından sonra, kuzeyden gelen düşman gemilerinin düzenli bir donanma tarafından takip edilme endişesi taşımamalarıdır. Keza kuzey denizlerinde, asırlar boyunca bir tane bile büyük deniz savaşı yaşanmamıştı. Elbette gemiler, askerî faaliyetlerde önemli görevler üstlenmeye devam ediyorlardı; ama bu genellikle, işlerini karada gören muharipleri savaşacakları yere taşımak şeklinde oluyordu.

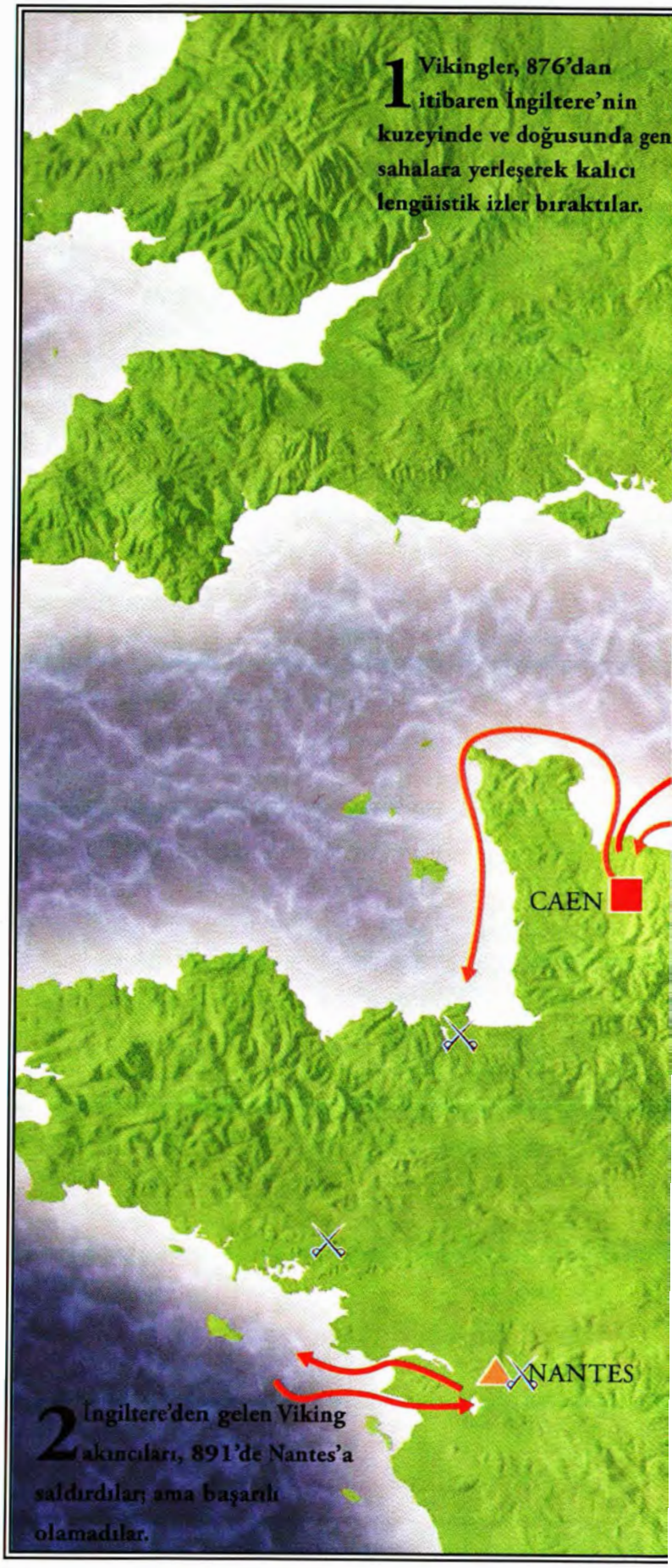
Vikinglerin Seine Seferi

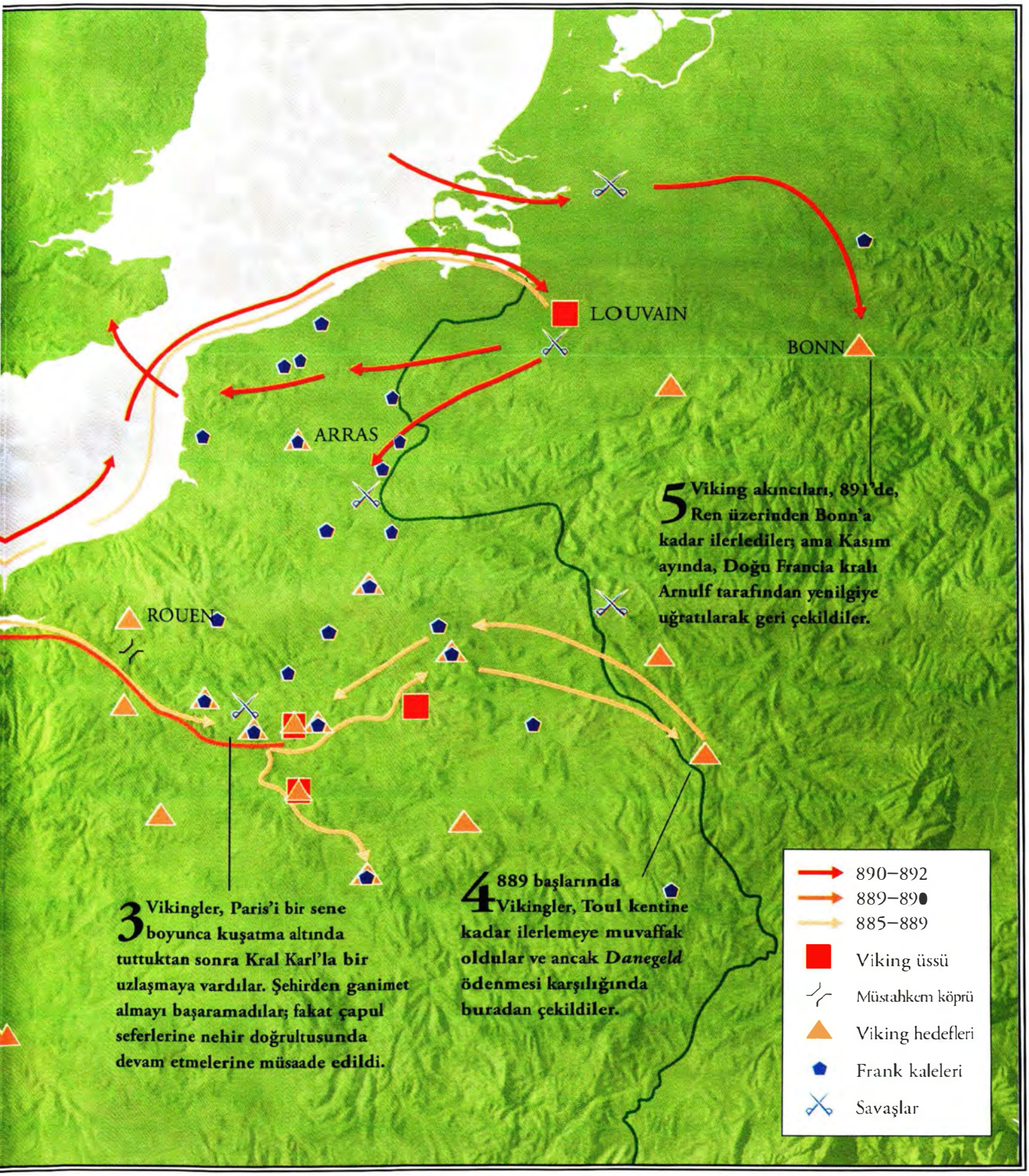
9. yüzyıl sonu

Viking akınları, 8–10. yüzyıllar boyunca Avrupa'nın kuzey sahillerini vurdu. Bu baskınlara maruz kalan ilk ülkelerden biri olan İrlanda'yı, İngiltere ve Francia takip etti. 885'te kalabalık bir Viking ordusu, Seine nehri boyunca ilerleyip Francia'nın zengin iç bölgelerini ele geçirme maksadıyla ciddi ve planlı bir teşebbüste bulundu. Vikingler, tertip ettikleri ilk seferde (885–889), dişe dokunur bir direnişle karşılaşmadan Paris önlerine kadar geldiler. Bununla birlikte bir yıl süren kuşatmadan bir netice alamayan Vikingler, kent müdafileri ile anlaşma yapıp yağma seferlerine devam etmek için nehir doğrultusunda Burgonya'ya ilerlediler. Viking ordusu, en az iki sene boyunca Orta Francia'nın (günümüzde Kuzey Fransa) altını üstüne getirdi ve bölge sakinlerinin yüklü bir *Danegeld*[40] ödemeyi kabul etmesine değin geri çekilmedi. Bu tarihten sonra, başka bazı kuzey şehirleriyle birlikte Paris'i bir kez daha vuran 890–92 yıllarındaki büyük sefer başta olmak üzere, yeni birtakım Viking saldırıları gerçekleşti. Belli başlı suyolları üzerindeki kale ve müstahkem köprülerin yüksek sayısına dikkat ediniz.

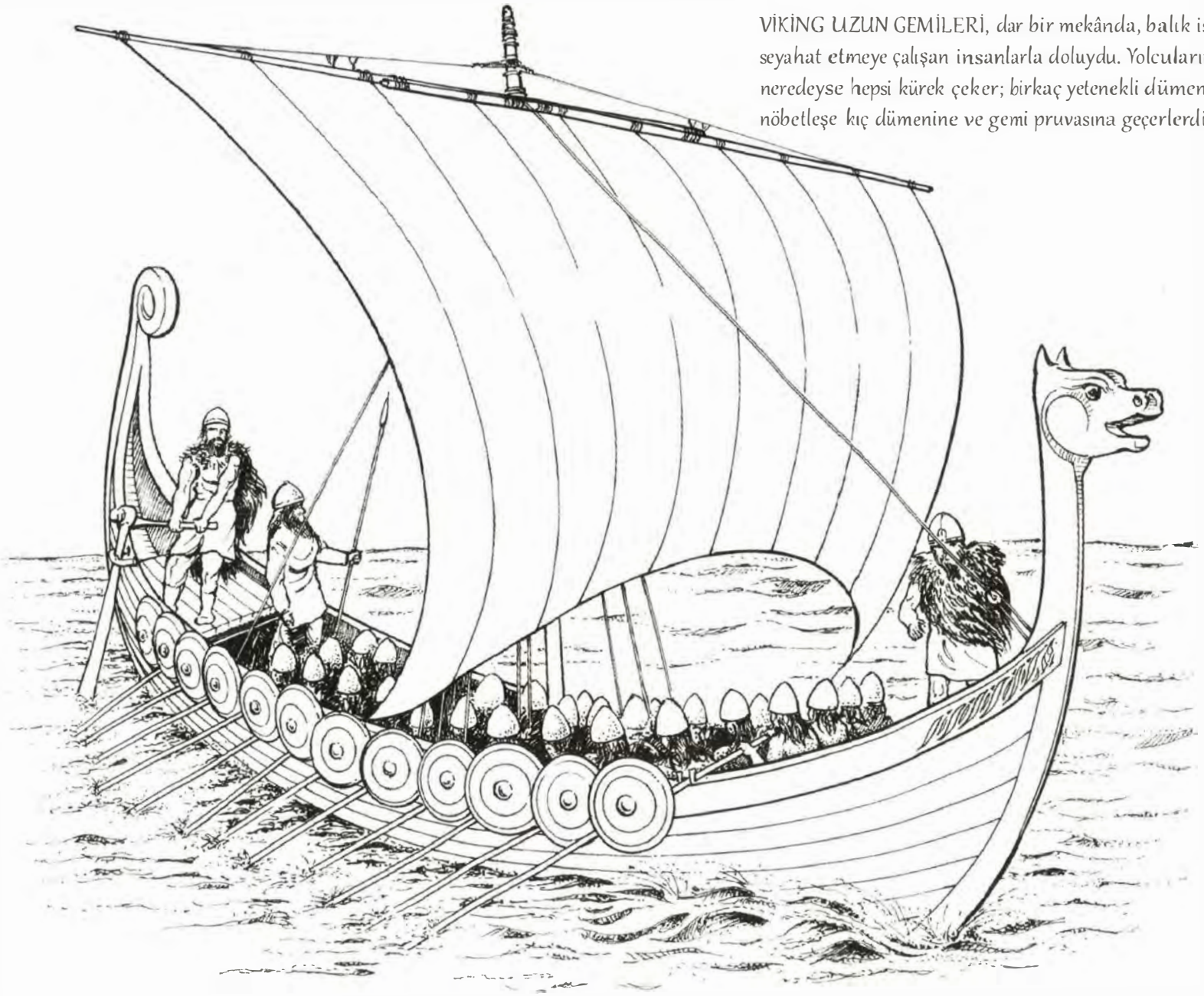

Vikingler, Güney Fransa ve İspanya'ya akınlar düzenledikleri gibi, Akdeniz içlerine girerek İtalya'nın güney sahillerini kadar uzandılar. Danimarka Vikinglerinin torunları olan Normanlar, 1057'de, İtalya'nın alt kısımlarına ve Sicilya'ya yerleştiler.

LOUVAIN
BONN
ARRAS
ROUEN
5 Viking akıncıları, 891'de, Ren üzerinden Bonn'a kadar ilerlediler; ama Kasım ayında, Doğu Francia kralı Arnulf tarafından yenilgiye uğratılarak geri çekildiler.
3 Vikingler, Paris'i bir sene boyunca kuşatma altında tuttuktan sonra Kral Karl'la bir uzlaşmaya vardılar. Şehirden ganimet almayı başaramadılar; fakat çapul seferlerine nehir doğrultusunda devam etmelerine müsaade edildi.
4 889 başlarında Vikingler, Toul kentine kadar ilerlemeye muvaffak oldular ve ancak *Danegeld* ödenmesi karşılığında buradan çekildiler.
890–892
889–890
885–889
Viking üssü
Müstahkem köprü
Viking hedefleri
Frank kaleleri
Savaşlar

Sahil kesimlerinde çok sayıda Cermen kökenli halk barındıran Kuzey Denizi'nde, korsanlık ve deniz akıncılığı hayli eski geleneklerdi. Çapulculukla geçinen Frank ve Sakson denizcileri, 3. ve 4. yüzyıllarda kollarını Akdeniz'e kadar uzatmışlardı. Kuzeyli akıncıların en rağbet ettiği yöntem vur kaç taktiğiydi. Bununla beraber savaş gemileri, bir taraftan da, ileride İngiltere adını alacak olan toprak parçasına Anglo-Sakson kitleleri taşımakla meşguldü. Yazılı kaynaklarda, bu devirde kullanılan gemiler hakkında verilen malumat dikkate bile alınmayacak ölçüde üstü kapalı ve az olduğu halde, birkaç arkeolojik buluntu, kuzey gemilerinin gerçek kapasitesinin ne olabileceğini gözler önüne sermektedir. Bu dönemden kalan en iyi şekilde muhafaza edilmiş gemi – daha doğru bir ifadeyle, gemi kaburgasının dış hatları –, 7. yüzyılın başlarında yaşamış bir Doğu Anglikan kralına mezarlık eden Sutto Hoo gemisidir. Bu gemi, takribî olarak 27 m uzunluğunda, 4 m genişliğinde ve 1.4 m derinliğindedir. Yüksüz vaziyette 0.6 m.lik su çekimiyle, biraz büyükçe olan nehirlerin içlerine doğru girebilmesi mümkündü. Bindirme tahta usulüyle, her bir yüzünde bulunan dokuz ince tahta levhanın perçin çivileriyle birbirlerine çakılması suretiyle inşa edilmişti. Gemi teknesine iskarmozlarla[41] raptedilmiş, muhtemelen yirmi çift küreği vardı. Bu geminin, bunlara ilaveten, kürekçileri soluklandırmak amacıyla başvurulabilecek bir direği ve kare yelkeni olması da muhtemeldir.

VİKİNG UZUN GEMİLERİ, dar bir mekânda, balık isti
seyahat etmeye çalışan insanlarla doluydu. Yolcuların
neredeyse hepsi kürek çeker; birkaç yetenekli dümenci
nöbetleşe kıç dümenine ve gemi pruvasına geçerlerdi.

VIKTORYAN DEVRİN MUHAYYİLESİNDEKİ egzotik tasvirin aksine, sıradan bir Viking savaşçısı, vücut zırhı olmadan harp eder ve kafasına bayağı bir deri miğfer geçirebildiğinde kendini talihli addederdi. Varlıklı savaşçılar kılıç taşıyorlardı; ama geri kalanlar, balta gibi battal silahlarla idare etmek zorundaydılar.

Bu eski devir denizcilerinin korsanlıktaki maharetleri, gemilerini, yeri geldiğinde, Batı Avrupa'nın kara orduları karşısında bile hayret verici etkinlikte kullanabilen İskandinav deniz akıncılarının, yani Vikinglerinkiyle neredeyse aynı seviyedeydi. Vikinglerin güvenilir biçimde tarihlenebilen en eski deniz baskını, 793 senesinde, İngiltere'nin kuzeydoğusunda, Lindisfarne manastırına ev sahipliği yapan sahilin hemen açığında yer alan bir adaya yaptıkları yağma ve çapul seferiydi. Bunu takip eden iki yüzyıl boyunca Viking gemileri, Britanya adalarına, Fransa'ya, Almanya'ya ve hatta İspanya'ya tarifi mümkün olmayan yıkımlar taşıdılar.

Roma nizamının yıkılmasından beri Kuzey Avrupa'nın gördüğü en kudretli hükümdar olan Charlemagne (768–814), bu korsan güruhlarıyla baş edebilmek için, gözlerini kadim Roma ve Akdeniz uygulamalarına çevirmişe benzemektedir. Charlemagne, iki veçheli bir savunma planını devreye soktu: kıyı şeridine savunma istihkâmları inşa edildi ve korsanları, açık denizlerde de takip edebileceğine inanılan filolar teşkil edildi. 802, 808 ve 810 tarihli Karolanj *capitulariumlarında*, bir savaş filosunun kurulması emredildi. 810 tarihli talimatlara göre, belli başlı bütün Frank nehirlerinde, faaliyete hazır vaziyette savaş gemileri bulundurulacaktı; aynı sene içinde, mürettep bir filo, Frizya'yı yağmalayan Dan gemilerinin peşine takıldı. Bununla birlikte kaçan gemilere yetişmek mümkün olmadı; aslına bakılırsa, Karolanj filoları, bir kez bile Viking gemileriyle savaşa girememişlerdi. Gene de, Charlemagne'ın aldığı tedbirler, Vikinglerin gözünü korkutmaya yetmiş ve bu korsanları, adamakıllı bir direnişle karşılaşmayacaklarından emin oldukları İngiltere ve İrlanda gibi ücra bölgelere itmişti. Vikingler, Francia'ya ancak, Charlemagne'nın oğlu Sofu Louis'nin 840'da ölümüyle Karolanj sahil savunma sisteminin çökmesinin ardından ciddi boyutlarda zararlar vermeye başladılar.

Her ne kadar ortalarda deniz savaşları tertip edecek filolar bulunmasa da, Vikinglerin başarısında

gemilerin payı büyüktü. Ne de olsa gemiler, tabiatları gereği, savaşçılar ve atlarla yüklü oldukları halde engin denizleri aşabilen yegâne nakliye araçlarıydı. Viking gemilerinin rahatsız yapısı ve çelimsizliği düşünüldüğünde, tek başına bu marifetleri bile takdire şayandı.

Bu gemiler, esas itibarıyla, güvertesiz ve hemen hiç ambar mekânı olmayan, bindirme tahtadan mamul açık iskeletlerden ibaretti. Kendi şahsî sandıkları dışında, insanların kürek çekerken üstüne oturabilecekleri bir yer bulabilmek çoğu zaman imkânsızdı. Tekneler, uzun ince yapıdaydı. Danimarka'da, Roskilde Fjord, Skuldelev'de yapılan bir kazıda ortaya çıkarılan 11. yüzyıla ait savaş gemisi, 7/1 boya en oranıyla hayli çevik ve esnek bir tasarımdı. Tarihî seyir içinde gemilerin boyutlarında bir büyüme temayülü görülse de, burada bahsedilen gemiler, ekseriyetle yirmi ilâ otuz kürekçi tarafından hareket ettiriliyor ve sıradan bir gemi, otuz ilâ elli arasında mürettebat taşıyordu. Atlantik'in engin sularında seyahat edebildikleri vakidir – 1893'te, Gokstad gemisinin replikası, Norveç'ten Amerika sahiline gidebilmişti –; ancak kötü hava koşullarında ağır zayiatlar verilmiş olması kaçınılmazdır.

Viking gemileri, bir seferi apansız bir baskına çevirmek için biçilmiş kaftandı. Karşılarına çıkması icap eden kara kuvvetleri, ancak acil güvenlik durumlarında veya resmen sefer ilan edildiğinde bir araya gelebilen, profesyonel olmayan ordulardı. Bu sebeple Vikingler, savunma gücü seferber edilinceye kadar geçen süre zarfında, koca bir araziyi talan ettikten sonra, sanki hiçbir şey olmamış gibi teknelerine doluşup selametle evlerinin yolunu tutabiliyorlardı.

Vikinglerin Seine Seferi: 9. Yüzyıl

Vikinglerin, 9. yüzyılın sonlarında giriştikleri ve onları 885'te Paris önlerine kadar götüren meşhur Seine seferi, İskandinav akıncıların gemilerini amfibik taarruzlarda, üstelik en iyi teşkilatlanmış haliyle, nasıl kullanabildiklerini gözler önüne seren faydalı bir örnek işlevi görmektedir. Tabii ki, kara kuvvetlerinin bu amfibik saldırıyı nasıl durdurabileceklerini de.

885 yılında, Vikingler daha önceki mütevazı baskınlarıyla mukayese edildiğinde, kimi zaman yüzlerce gemiden oluşan devasa donanmaları suya indirme becerisini gösterip çok daha geniş çaplı askerî faaliyetler tertipleyebilecek seviyeye ulaşmışlardı. Francia, Vikinglerin elinden çok çekmişti; bunlar, 840 dolaylarında bazı ufak adacıklarda tesis etmeye başladıkları kış ordugâhlarını, daha sonraki seferleri için birer üs olarak kullanmaktaydılar. Paris, 850'lerde en az iki kere talan edildi. Nihayet Cesur Charles, takip ettiği etkili strateji kapsamında inşa ettirdiği kaleler ve nehirler üzerine yaptırdığı müstahkem köprülerle, Viking ilerleyişini nispeten durdurdu. Yolları tıkanan Viking çetelerinin çoğu, 860'lı yıllarda, pabucun bu denli pahalı olmadığı İngiltere'nin yolunu tuttular. Ne var ki, buradaki saadetleri de pek uzun ömürlü olmayacaktı; İngilizler, Büyük Alfred idaresinde Vikinglerle nasıl baş edilebileceğini öğrendiler. İngiliz kralı, saldırganlara karşı kullanılmak üzere, nispeten iri cüsseli gemilerden mürekkep bir donanma teşkil edilmesi emrini verdi (bu donanma, hiçbir zaman Viking gemileriyle bir çatışmaya girmedi; ama yıldırıcı bir etkisi olmuş olabilir). Bundan daha önemlisi, bir Viking baskını esnasında, insanların güvenle başlarını sokabilecekleri bir dizi müstahkem mevki inşa edilmişti. Bunun üzerine Viking savaşçıları, gözlerini başka yönlere çevirerek Flandra'da karar kıldılar. Bölgenin büyük kısmının altını üstüne getirdiler ve 882'de Ren vadisine girdiler. 885 yılında sıra Seine'e gelmişti.

885-886'daki Paris kuşatmasına, belki de 600 civarı Viking gemisi iştirak etti. Her bir gemide otuz ilâ elli kişi olduğu kabul edilirse, bu ordu, devrinin ortalamalarına nazaran hayli büyük bir muharip kuvvet demekti. Her ne kadar, bu kuvvetin sayısı, Viking istilasını korku dolu gözlerle takip eden ve olayların durulmasından sonra kaleme sarılan bir görgü şahidinin iddia ettiği gibi 40.000 olmasa da, Seine sahillerini çoraklaştıracak kadar kalabalıktı. Franklar, kuzey ahalisini nehre girmeden evvel durdurabilecek bir donanmaya sahip olmadıklarından, tertiplenen savunmanın başlıca iki ayağı vardı: istilacılarla karada çarpışmak için civar yörelerden celp edilen köylüler ve ırmağı belirli aralıklarla bölen müstahkem köprüler.

Müstahkem köprülerin mantığı basitti. Nehir yukarı gidişin önünü tıkamışlardı ve Vikingler, gemilerinin yarattığı avantajları bir kenara bırakıp yaya olarak ilerleme niyetinde olmadıkları sürece

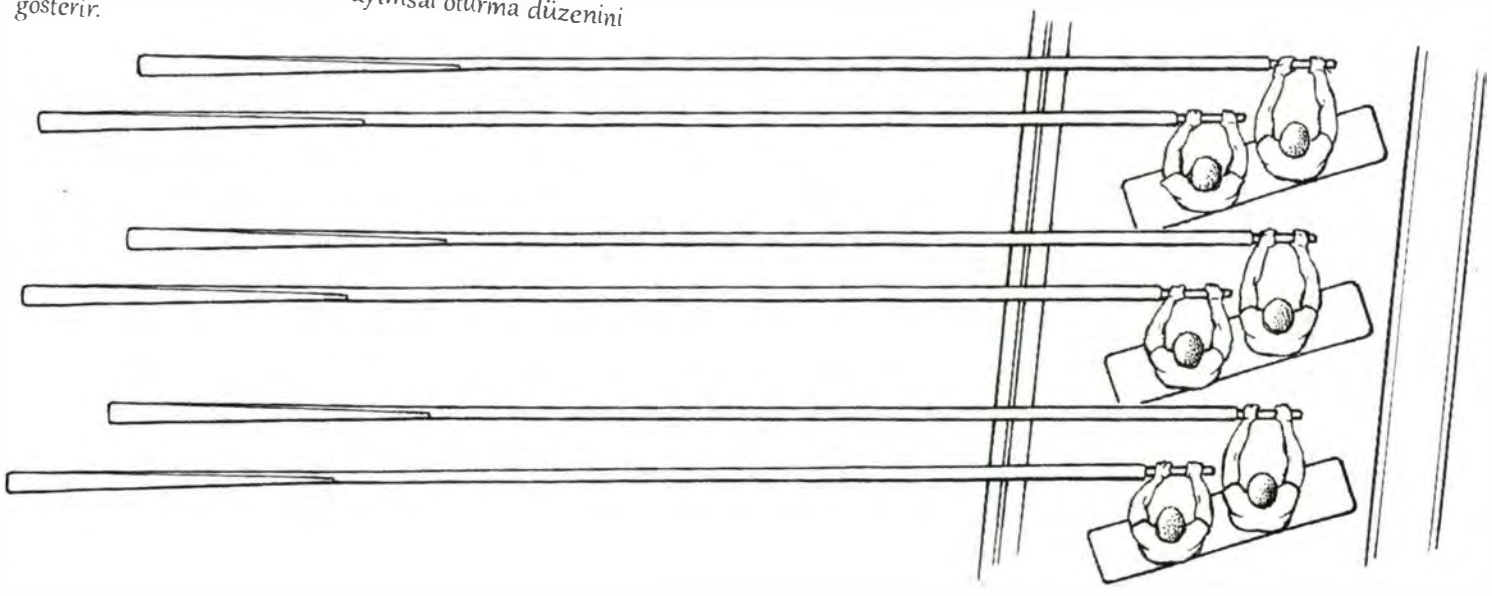
işleri zordu. Gemilerden vazgeçmek ise hiç kolay değildi. Köleleri ve diğer ganimetleri taşımanın en kolay yolu buydu; askerî birlikleri en hızlı ve çilesiz biçimde hareket ettirebilmek için gemiler şarttı ve gerektiğinde, bunları bir adaya çekerek muhtemel hücumları karşılama imkânı vardı. Gerçi 885'te, Frank krallarının müstahkem köprüler inşa etme siyaseti ancak kısmen başarılı olmuştu. Viking ordusu, Seine üzerindeki Pont de l'Arche köprüsünü aşıp ilerleyişine devam etti. Buna karşın, henüz müdafaa tertibatı bütünüyle tamamlanmamış olsa da, Paris köprüsü kararlı bir mukavemet sergiledi.

Netice itibarıyla Vikingler, Frank krallığının kalbine doğru ilerleyişlerini devam ettirmek istiyorlarsa, Paris'i zapt etmekten başka çareleri yoktu. Paris şehrinin, istilacıların gözünde bizatihi cezp edici bir ganimet diyarı olduğu açıktı; ama bir o kadar da çetin cevizdi. Birkaç bin kişiden oluşan kent ahalisi, halen Seine kıyılarına iki hisarla korunan köprülerle bağlanan Île de la Cité'de yaşıyordu.

Vikingler, 26 Kasım 885'te, gemilerini kulenin dibine kadar hızla yaklaştırarak kuzeydeki hisara taarruz ettiler. Gemileri ilerletmek suretiyle, karaya ayak basacakları ana kadar küpeştelerin muhafazasından yararlanabilmişlerdi. Viking hücumu güç bela püskürtülürken kule kısmen tahrip oldu; ama geceleyin yıkılan yerler yeniden yapıldı. Ertesi gün, ellerindeki kazmalarla kulenin temellerini oyarak aşındırmaya çalışan muhacimler, başlarından aşağı yığılan taşlarla ve kovalar dolusu, zırhın altına işledikten sonra deriye yapışan yağ, parafin v balık karışımı kaynar bir maddeyle durduruldular Onları, biraz da istihza ve alay yüklü hareketleriyle yüreklendirmeye çalışan Dan kadınlarının önünde aptal durumuna düşen Vikingler, en sonunda pes ettiler. Kendilerini ve karaya oturttukları teknelerini, bir hendek ve nispeten basit bir sıra kazıkla koruma altına alarak kış ordugâhları kurdular. Aynı zamanda şahmerdanlar imal ettiler ve bir adet *ballista* kurmayı denediler. (Görgü tanığımız, şen şakrak bir ifadeyle, bu teşebbüsün nasıl başarısızlığa uğradığını ve birkaç Vikingin ölümüne sebep olduğunu anlatır.) Anlaşılan bir Frank ordusunun, her an Paris halkını kurtarmak için gelebileceğinden korkan Vikingler, pervasız olduğu kadar pahalı bir teşebbüste bulundular. Savaş gemilerinden üçünü, içlerine yükledikleri patlayıcı maddelerle ateş gemisine dönüştürerek kıyıdan uzattıkları halatlarla köprüye doğru sürüklediler. Böylece vakti geldiğinde, gemileri havaya uçurup köprüyü ateşe verebileceklerini düşünmüşlerdi. Bu infilak, kulede bekleyen müdafilerin şehirle olan irtibatını koparacak onları tecrit edecekti. Ne yazık ki (Viking bakış açısından elbette), gemiler köprünün taş payandalarına toslayarak ciddi bir zarar veremeden tutuştular.

Paris muhasarasına şahit olan St. Germainli Keşiş Abbo, şehrinin cengâverce kazandığı başarının bir Hıristiyan zaferi olduğunu kanıtlamak için elinden geleni ardına koymaz. Bununla birlikte o bile, kuzeyli savaşçıların eninde sonunda Paris'in nehir

BU TASVİR, ORTAÇAĞ sonlarında bir Akdeniz kadırgasında kürekçilerin varsayımsal oturma düzenini gösterir.

istihkâmlarını aşmayı başardıklarını gizleyemez. Hakikaten de, Vikingler, bir taşkın vaziyetini alan ırmağın yıktığı köprüye bağlı olan kuleyi zapt etmeyi becermişlerdi. Durumun vahametine ikna olan Frank kralı Şişman Karl, haraç ödemeyi kabul etmiş ve bunun karşılığında, Viking birliklerinin, Paris'i işgal etmekten vazgeçip yağma ve talan seferlerine devam etmeleri için nehir boyunca Burgonya'ya doğru ilerlemelerini şart koşmuştu.

Daimî Donanmalar

Viking soygunculuğuyla baş edebilmenin en iyi yolu, el altında, yağma seferlerine katılanlara bunu fazlasıyla ödetecek cinsten düzenli bir donanma bulundurmaktı. Daimî bir devlet donanmasının nelere kadir olabileceği, 10. yüzyıl İngiltere'sinden anlaşılabilir. Burada Kral Edgar, belki de zamanında Büyük Alfred'in kurmuş olduğu mütevazı filoya istinaden, hatırı sayılır bir donanma vücuda getirmeye muvaffak olmuştu. Ardı arkası kesilmeyen baskınlardan bunalan İngiliz halkı, daimî bir donanma teşkil etmenin yol açtığı külfetli masrafların altına girmeyi gönül rızasıyla kabul etmişti. Edgar, bu suretle, her 300 *hide*lık araziden, altmış kişilik müretteb ata sahip bir savaş gemisi donatmalarını istedi. Bu çabalar semeresini verdi. 937'deki büyük Viking saldırısının başarıyla savuşturulmasından sonra, başka bir baskın teşebbüsü olmadı; açıkçası burada ödenecek bedele değmezdi. Bununla birlikte, Tedariksiz Aethelred devrinin tüm çıplaklığıyla gösterdiği gibi, basiretli bir önderlik olmaksızın, donanmanın varlığı tek başına deva değildi.

Danimarka kralı Sweyn, 991'den itibaren, İngiltere'yi hedef alan yeni bir deniz taarruzları dalgasına öncülük etti. Dâhilî münakaşalar ve bizzat kendi beceriksiz yönetiminin kurbanı olan Aethelred, bu saldırılar karşısında aciz kaldı. 992'de, düşmanın karşısına çıkmak üzere bir donanma tertip etmişti etmesine; ama bir varlık gösteremedi. Anglo-Sakson kroniğinin ifadesiyle, sefer daha başlamadan ihanete uğramıştı.

999'da toplanan İngiliz donanmasının da akıbeti farklı olmadı. 1008'deki üçüncü filo, henüz Viking gemileri ortalıkta görünmeden, İngilizlerin kendi aralarında patlak veren iç çekişmeler yüzünden oracıkta dağılıverdi. Cnut'un 1016 tarihli nihaî İngiltere fetih seferinde, Viking gemileri, bir kere daha, kendilerini durdurmaya çabalayanların ok ve taş atışlarına aldırış etmeksizin, genişçe ırmakların bahşettiği sürat, koruma ve levazımattan istifade ederek adanın içlerine kadar sokuldular. Cnut'un 1016 yılındaki Londra kuşatması, Danimarka gemilerinin yararlıklarını gözler önüne serer. Cnut ve adamları, bu sefer esnasında, Thames'in güney kıyılarına paralel kazdıkları derince bir oluktan ilerledikten sonra, gemilerini sürükleyerek Londra köprüsünü yandan çevirmişlerdi.

> *"Gemilerimiz, düşmana yardım ulaştırmak için oraya üşüşen tekneleri limanın ağzında tutarken, Franklarımız, kale surlarına ahşap kuleler yürüttüler ve büyük bir cesaretle, çekilmiş kılıçlarıyla duvarın üstüne sıçradılar."*
>
> *CHARTRESLI FULCHER, 1110'DA BEYRUT'UN ZAPTINDAN BAHSEDERKEN*

Vikingler çağında vuku bulduğunu bildiğimiz yegâne iki deniz muharebesi, her ikisi de, İskandinav donanmaları arasında gerçekleşen 1044 ve 1062 tarihli çarpışmalardır. Sırasıyla Norveç kralı Magnus ile Kont Sweyn Ulfsson ve Harald Hardrada ile yine Sweyn arasında cereyan eden bu savaşlar, Danimarka'nın doğu sahillerindeki fiyortlarda yaşandı. Bilhassa bu savaşların ikincisi, akıntı, rüzgâr ve güneş ışınlarının düşüş açısından kaynaklanan avantajları arkasına almak isteyen donanmaların hayli karmaşık manevralarıyla başladı. (Mevzu düşman gemisinin güvertesine cirit veya ok gibi hafif silahlar fırlatmak olduğunda, belli belirsiz esen bir rüzgârın bile çarpışmanın sonucunu tayin edebilecek derecede etkili olabileceğini akılda tutmak gerekir.)

13. yüzyıl İskandinavya tarihini anlatan *Heimskringla*, ikinci muharebede, her iki tarafın da, orta kısımda kalan gemilerinden bazılarını halatlarla

birbirine bağlayarak, muhariplerin gerektiği takdirde tehlikenin yoğunlaştığı kısımlara koşarak yetişmesine müsaade eden geniş yüzer platformlar oluşturduklarını yazar. Bunun, fiiliyatta nasıl tahakkuk etmiş olabileceğini zihinde canlandırmak zordur; çünkü birbirlerine raptedilen gemileri küreklerle hareket ettirmek olanaksız olacağından, rakip donanmaların karşılıklı muharebeye girişebilmeleri için gereken yakınlaşmanın bu şekilde nasıl sağlanabileceği şüphelidir. Belki de, tarihî kaynakta kastedilen, gemiler arasında küreklerin oynatılabileceği kadar aralık bırakan kalın ve gevşek halatlardı; ama bu durumda bile, akıntı ve dalgalardan azade durgun sular dışında, gemileri yönetmek yine de müşkül olacaktı. Bundan sonra çarpışma, tarafların birbirlerine ok, cirit ve belki de taşlar fırlatarak, göğüs göğse mücadele için en elverişli konumu kapabilmek için birbirlerini kollayarak yaklaşmalarıyla başladı.

"Dalgalar, gemiyi bir kez daha ileri itince, aynı kulenin karşısına geldi. Bunlar olurken, şövalyelerden biri ... elleri ve ayaklarıyla kuleye sımsıkı tutundu ve kendini içeri attı ... İçeri girdiğinde, ... üzerine çullanıp sertçe vurmaya başladılar; ama zırh kuşanmış olduğundan ... yaralanmadı."
ROBERT DE CLARI, 1204
KONSTANTİNOPOLİS

12. yüzyıl boyunca kuzey filoları, esas itibarıyla, nakliye araçları olarak kullanılmaya devam edildiler. Üstelik gemilerin bu işlevi, hükümdarların emel ve ihtirasları büyüdükçe, daha da ehemmiyet kazandı. Kuzeyden gelen en meşhur istila hareketi, askerlerin yanı sıra, binlerce atın adaya nakledilmesini ihtiva eden heybetli bir teşebbüs olan Fatih William'ın 1066 tarihli İngiltere seferiydi. Bu tarihte İngiltere kralı Harold, istilacı Normanları karaya ayak basmadan durduracak bir donanma çıkarmaya muvaffak olamadığından, Norman gemilerinin, hakikî bir deniz savaşında nasıl bir performans sergileyecekleri müphem kalmıştı. William, bundan altı yıl sonraki İskoçya istilasında, kara birliklerinin çıktığı her yere mütemadiyen erzak ve mühimmat taşıyan gemileri sayesinde, bir donanmaya sahip olmanın lojistik destek anlamında ne denli faydalı olduğunu bir defa daha kanıtladı.

Haçlı Seferleri

Neresinden bakılırsa bakılsın, kuzey sularında hayat bulan denizcilik teşebbüsleri, ortaçağ Avrupa'sında, haçlı seferleri müddetince sürüp giden heybetli donanma faaliyetleri karşısında devede kulak kalmaktadır. Hakikaten, batılı devletlerin, ama hepsinin başında İtalyan kent devletlerinin donanmaları olmaksızın, kalabalık haçlı kitlelerini bir yerden diğerine nakletmek imkânsız olurdu. İtalyanlar, 11. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Bizans İmparatorluğu ve Fatımî Hilafeti'ne denizlerdeki üstünlüğünü çoktan kabul ettirmişti. Bu tarihlerde, hala en fazla rağbet gören gemi çeşidi kürekli kadırgalardı; fakat 7. ve 11. yüzyıllar arasında, bu gemilerin inşa edilmesini kolaylaştıran ve manevra kabiliyetlerini artıran birtakım gelişmeler yaşanmıştı. Bu zaman zarfında, gemi yapımında, geçme tahtaların kullanıldığı ince marangozluktan, tedricen, belki de kuzey gemi imalatı yöntemlerinden mülhem, kaburganın önce kurularak tahta plakaların kaburganın üzerine perçinlendiği yeni bir usule geçildi. Aynı zaman diliminde peyda olan üçgen latin yelkenler, kare yelkenlere kıyasla, nispeten elverişsiz havalarda bile yelken açmaya imkân tanıyordu.

Deniz taşıtları, daha ilk haçlı seferinde (1096–1099) rüştlerini ispat etmişlerdi. Birçok batılı hükümdar, askerlerini sonu gelmek bilmeyen kara yollarında heba etmek yerine, ordularını, hiç değilse, Adriyatik üzerinden gemilerle taşımayı tercih ettiler. Antakya önlerinde açlıktan helak olmasına ramak kalan haçlı ordusu, Ceneviz gemilerinin getirdiği gıda maddeleriyle hayata döndü. Dahası, Kudüs muhasarasında, Ceneviz gemileri kuşatma araçları için gereken keresteyi temin etmekle kalmadı; görünüşe bakılırsa, keresteleri için bazı tekneler bizzat sökülerek parçalarına ayrıldı. Bununla beraber, 1100'de, Hayfa'nın, Venedik gemilerinden inşa

edilen bir kuşatma kulesi vasıtasıyla ele geçirildiği muhakkaktı. 1100'den itibaren Fatımî Hilafeti, Suriye ve Filistin sahillerinde egemenliğini tesis edebilmek amacıyla yürüttüğü mücadeleyi bir çeyrek yüzyıl boyunca daha elden bırakmasa da, hacıların ve haçlı savaşçılarının çoğu, Kutsal Topraklar'a deniz yoluyla vasıl oldu. Zaten ilk Kudüs krallarının en önemli gayelerinden biri, çoğunlukla batılı denizcilerden aldıkları yardımlarla, Fatımî deniz üslerini zapt etmek olmuştu. Bu bağlamda Ceneviz filoları, Kaysarya, Akka, Trablus, Beyrut ve Cübeyl gibi yerlerin alınmasında desteklerini esirgemezlerken, Norveç kralı Sigurd, 1100'de Sayda kuşatmasının yarılmasını engellemişti.

Bu sayılan başarılara rağmen, bu dönemdeki en ciddi deniz faaliyeti, Venedik haçlı seferi ismiyle anılan ve 1123–24'te Fatımî deniz gücünün belini kıran seferdir. 1123 Mayıs'ında, kadırgalar ve ticaret teknelerinden mürekkep bir Venedik donanması, doğu sahillerine yaklaştı. Bu filonun niyeti, doğrudan Sûr liman kentine yönelmekti; ancak hâlihazırda muhasara altında tutulan kaleyi kurtarmak için büyük bir Fatımî donanmasının harekete geçtiği havadisi, bunların elini kolunu bağlamıştı. Bir süre sonra, *Doge* Domenico Michiel tarafından yönetilen yaklaşık kırk gemilik Venedik filosu, Askalan şehri açıklarında ufak bir Fatımî filosu tespit etti.

Daha kalabalık olmanın sefasını sürmek isteyen Venedikliler, ön kısma, ilk temastan önceki bombardıman safhasında kullanmak üzere mancınıklarla donattıkları bazı tüccar gemilerini ve kadırgaları yerleştirmek suretiyle, filolarını ikiye ayırdılar. Fatımî filosu hezimete uğramıştı. Sûrlu William, kadırgalar asırlardır mahmuzsuz inşa edilmelerine rağmen, *doge*un şahsî gemisiyle Fatımî amiralinin teknesini mahmuzlayarak batırdığını yazar. Bu pek akla yatkın olmasa da, Venedik kadırgasının burnunun düşman gemisine sertçe toslayarak keresteleri çatlatmış olması mümkündür. Selahaddin Eyyubî, 1169'da saltanatını ilan ettikten sonra yeni bir donanma kurmak için muazzam bir cehd ü gayret göstermiş olsa da, bu çarpışma, İslam denizciliğinin Akdeniz'deki mevzilerini önemli ölçüde kaybettiği bir felaket olmuştu. Selahaddin, hayli manidar biçimde, baştan bir donanma tesis etme çalışmalarında Venedik ve Pisa'dan satın aldığı mühimmat ve malzemeyi kullandı. Ne de olsa, İtalyan kent devletlerinin insanları, havaya yükselttikleri haçlı sancaklarıyla ne gibi kahramanlıklara imza atmış olurlarsa olsunlar, her şeyden evvel tüccardı. Selahaddin'in bordalamadan evvelki karşılıklı atışlar için hafif yaylarla teçhiz edilmiş, tecrübesiz tayfalarla dolu gemileri, III. Haçlı seferine katılanları taşıyan filoları durdurmakta başarısız oldu.

Askalan Savaşı'nın ayrıntılarına vakıf olmak ne denli güç olursa olsun, belli başlı noktaları ortaya koymak mümkündür:

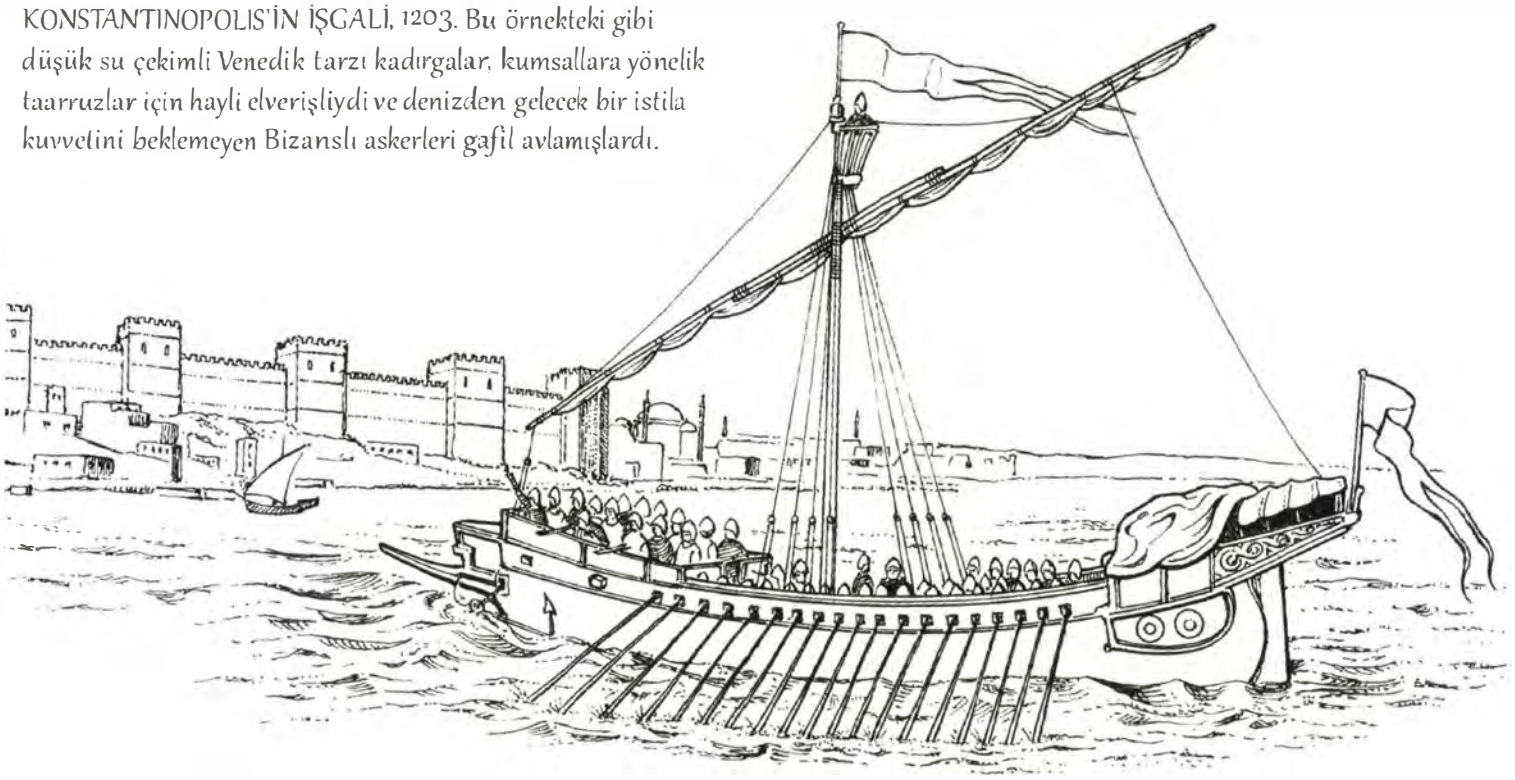
1. Venedikliler, Sûr şehrinde bulunan Müslüman kuvvetler açısından hayatî önemde on adet mühimmat gemisini zapt ettiler.

2. Sûr, ertesi sene teslim olmak mecburiyetinde kaldı; çünkü halifenin kuşatmayı yarabilecek gücü yoktu. Askalan Savaşı, Fatımî deniz kuvvetine son darbeyi indirmişti.

3. İtalyanların bu tarihlerde, kadırgalar ve yelkenlerle donatılan ticaret teknelerinden oluşan karma filolar kullandıkları ve ticaret teknelerinin, muharebe hattını sağlamlaştırmada son derece etkili ilave unsurlar olarak kabul edildikleri aşikârdı.

Kadırgalar, tüccarlara ait yuvarlak gemilere kıyasla, daha süratliydiler ve aklına estiğince yön değiştiren kaprisli rüzgârların daha az etkisi altındaydılar. Bununla beraber gerektiğince kürek çekebilmek için, bunların su seviyesine yakın inşa edilmeleri şarttı. Oysaki ticaret tekneleri, kadırga tasarımının izin vermediği ölçülerde, pruva, kıç kısımlarında ve hatta grandi direklerindeki yüksek yapılarıyla çok daha boylu poslu gemilerdi. Birçok deniz muharebesinin akıbeti daha ilk karşılıklı bombardıman safhasında belli olduğundan, gemi yüksekliği tayin edici bir avantaj sağlayabilirdi. Askalan Savaşı'na dair tarihî kayıtlarda, gemi güvertesine yüklenen mancınıklardan bahsedilse de, başka yerlerde buna benzer atıflara rastlamak oldukça güçtür. Doğrusunu söylemek gerekirse, birçok tarihçi, güverteye bindirilen mancınıkların, devrin kronikçilerinin hayal gücünden başka bir şey olmadığı konusunda hemfikirdir. Devasa boyutları ve geri tepme esnasında gemiyi alabora etme tehlikesi bir yana, su üstünde kullanılmak istenen bir mancınığa ihtiyacı olduğu miktarda germe kuvveti temin etmenin zorluğu, taş fırlatan büyükçe aletlerin gemilerde kullanılmış

KONSTANTINOPOLIS'İN İŞGALİ, 1203. Bu örnekteki gibi düşük su çekimli Venedik tarzı kadırgalar, kumsallara yönelik taarruzlar için hayli elverişliydi ve denizden gelecek bir istila kuvvetini beklemeyen Bizanslı askerleri gafil avlamışlardı.

olabileceği – en azından bir kereden fazla – ihtimalini hayli düşürmektedir. Bunun yerine revaçta olanlar, ok ve zemberek ve yahut gemilerin birbirlerine yeterince yaklaştığı durumlarda, bunların yanı sıra cirit ve elle atılan taşlardı. Bu manzara içinde, yüksekçe bir duvara çıkıp buradan aşağı bir taş savurmakla, duvarın dibinden yukarıya doğru taş atmak arasındaki farkı mütalaa ederek yüksek bir güvertenin ne derece etkili olabileceği tahayyül edilebilir.

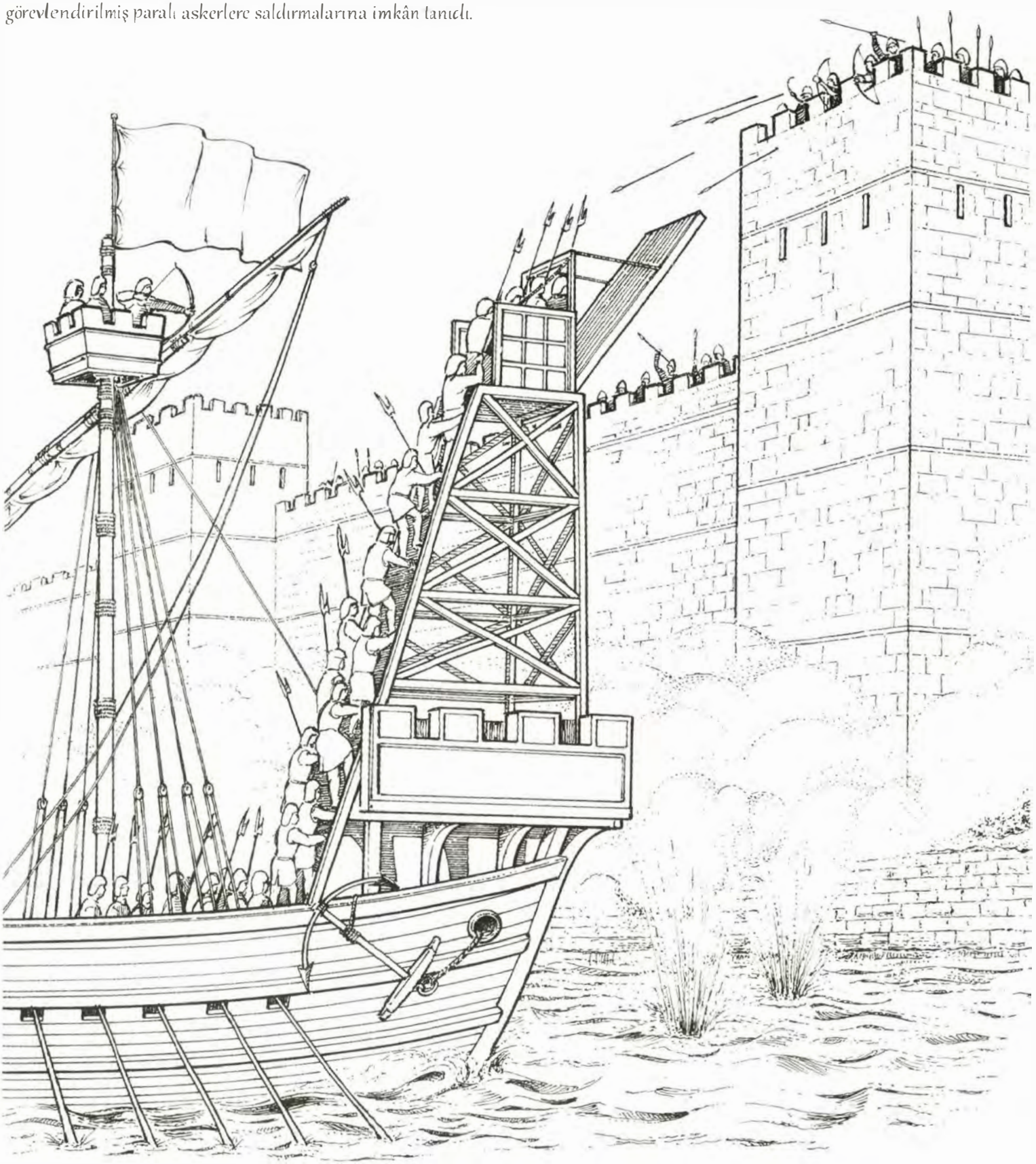
1200 yılına gelindiğinde, yuvarlak tüccar gemileri, Akdeniz askerî denizciliğinde ve iaşe tedarikinde hayli ehemmiyetli görevler üstlenmişlerdi. Bu gemiler, gerçekten de çok büyük olabiliyordu. IX. Louis, 1248'de çıktığı haçlı seferi için iki, hatta üç ambarlı nakliye gemileri yaptırmıştı. Bu gemilerden en büyüğü, muhtemelen 800 tona varan erzak ve mühimmat taşıyabiliyordu ve 80 kişilik mürettebatıyla, 500 ilâ 600 yolcu veya 100 atı sorunsuzca istenilen menzile aktarabiliyordu. Bu nevi gemiler, bilhassa büyük çaplı iki amfibik taarruz esnasında, sırasıyla 1203–04'te Konstantinopolis ve 1221'de Dimyat'ta ne denli kullanışlı olduklarını ispat etmişlerdi.

IV. Haçlı Seferi: Konstantinopolis: 1203–1204

Hayli ilginç bir şekilde, bir Hıristiyan kenti olan Konstantinopolis'i, 1203 ve 1204 yıllarında iki kez vuran IV. Haçlı seferi, doğu sularına Venedik nakliye gemileriyle taşınmış ve haçlılara yol boyunca elli Venedik kadırgası refakat etmişti. Gerçi haçlıları, bir Hıristiyan şehrine saldırmaya sevk eden de, bizatihi bu Venedik gemileri oldu. IV. Haçlı seferine önderlik eden Fransız zadegânı, Venedik hükümetiyle, askerî birliklerin ve mühimmatın deniz yoluyla taşınması ve bu esnada gerekli muhafaza hizmetlerinin görülmesi şartlarını içeren bir sözleşme akdetmişti. Ne var ki, sefer davetine beklenenden az insan icabet edince, Fransızlar, daha önceden Venediklilere taahhüt ettikleri ödemeyi yapamayacaklarını anladılar. Bunun üzerine haçlılar, gerekli miktarı denkleştirebilmek için, tahttan uzaklaştırıldıktan sonra sürgün hayatı yaşayan bir Bizans prensine arzuladığı tacına kavuşmakta yardımcı olmayı kabul ettiler. Bununla birlikte Konstantinopolis ahalisi, Venedik ve Fransız haçlılarının beklentilerinin aksine, sabık hükümdarlarının oğlunu tekrar aralarında görmekten haz etmediler; Bizans prensini, zor yoluyla tahta oturtmak dışında bir çare kalmamıştı. Bu dönemde tarifi müşkül karışıklıklarla boğuşan Bizans İmparatorluğu üzerine, ortaçağ askerî tarihinin en büyük saldırılarından ikisi düzenlendi.

Karşılarına çıkacak bir Bizans filosunun yokluğunda, Venedikli bahriyelilerin maaşlarını hak etmeleri hiç de zor olmadı. Aynen beş asır

FRANSIZ VE VENEDİK kuvvetleri, 12 Nisan 1204 tarihindeki ikinci teşebbüslerinde Konstantinopolis'i ele geçirmeye muvaffak oldular. Askerleri düşman ateşinden koruyan paravanlar, kuşatmacıların kale surlarına yanaşmasına yardımcı olurken, derme çatma kuleler, haçlıların, kent duvarlarını savunmakla görevlendirilmiş paralı askerlere saldırmalarına imkân tanıdı.

önce olduğu gibi, Konstantinopolis'i zapt etmeye giden yol denizlerden geçmekteydi; çünkü şehrin üç tarafı sularla çevriliydi. Marmara denizi ve Boğaz cihetlerinde, neredeyse suyun içinden çıkıp yükselen surlar, açık denizin hırçın tabiatıyla birleşince, nüfuz edilmesi handiyse imkânsız setlere dönüşmüşlerdi.

Buna mukabil, Konstantinopolis'in ana limanı olan Haliç'teki duvarlar biraz daha insaflıydı. Burada öteye beriye serpilmiş vaziyette bulunan küçük kumluklar, kuşatmacıların üzerlerine tırmanma merdivenleri kurabilecekleri köprübaşları olarak kullanılmaya müsaitti. Bu sebeple, Haliç asırlardır muhatara zamanlarında, limanın iki başında yükselen kulelerin arasına gerilen devasa bir demir zincir vasıtasıyla koruma altına alınıyor ve bu demir zincir, limanın ağzına kadar gelen gemilere geçişi tıkıyordu. Haçlılar, ilk iş olarak, bu kulelerden biri olan Galata kulesini almak için harekete geçtiler ve 5–6 Temmuz 1203 tarihinde muratlarına erdiler. Galata'yı ele geçirmek amacıyla yapılan taarruz, sığ suyun el vermemesi nedeniyle, Venedik kadırgalarının yedeğinde çekilen nakliye gemilerinin sahile doğru itilerek karaya oturtulması sayesinde gerçekleştirildi. Karaya oturan gemilerin ambar kapıları rampalar oluşturacak şekilde açıldığında, atlarının sırtında hazır bekleyen süvariler, kumsalı müdafaa etmeye çalışan Bizanslı askerlerin üzerine atıldılar.

Sahildeki Bizans savaşçıları kısa süre içinde dağıtıldı ve haçlılar, topyekûn bir hücumla kuleyi zapt ettiler. Tahkim edilmiş bir Venedik gemisinin zinciri kırıp Haliç'e girmesini müteakip, Venediklilerin, kendilerini Haliç'ten çıkarmaya boş yere çabalayan köhne Bizans gemilerinin defterini dürmesi uzun sürmemişti.

Haliç'e duhûl etmeyi başaran haçlı kuvvetlerinin karşısına, taş atan mancınıklar ve okçularla caydırıcı biçimde müdafaa edilen 9 m.lik bir sur çıktı. Taş atan müdafaa aletlerinden bazıları o denli büyüktü ki, bunlar, bir insanın kendi başına kaldırabileceğinden daha ağır kaya parçalarını fırlatıp tamiri son derece güç tahribatlarda bulunuyorlardı. Haçlılar kuvvetlerini ikiye böldüler; Fransızlar, biraz uzakta yer alan kara surlarına yönelirken, Venedikliler deniz tarafından yaklaştılar. Venedikliler, saldırıları esnasında bütün hünerlerini sergilemişlerdi. Rum ateşine tedbir olarak gemilerini hayvan postlarıyla kaplamışlar ve isabet eden taşların daha az zarar vermesini temin edebilmek için, teknelerin içini kereste ve asma dallarıyla yastıklamışlardı. Ancak bunlardan daha önemlisi, yan yana üç adamın durabileceği genişlikte inşa ettikleri tahta köprüleri, bazı ağır yuvarlak gemilerin grandi direklerinin etrafında fırdöndü misali yön değiştirebilecek şekilde direklere asmış olmalarıydı.

Tıpkı kuşatma kulelerinden uzatılan köprülerde olduğu gibi, bu düzeneklerin de esas amacı, kale duvarlarının üzerine kenetlemek suretiyle, muhacimlere bir taarruz yolu açmaktı. Gerçi kadırgaların, düşük su çekimleri sayesinde sığ sulara kadar girebilmesi mümkündü; ama hareketli kuşatma kuleleri için gereken sayıda adamı taşıyamacakları gibi, bu iş için yeterince sağlam omurgalara sahip değillerdi. Aslına bakılırsa, deniz yüzeyinde kuşatma kuleleri kurmak emsalsiz bir fikir değildi; – 904 Selanik muhasarasında, seyyar kuşatma kuleleri olarak kullanılan gemiler olmuştu – ancak Venedik denizci veya gemicilerinin, daha önceden böyle bir usulü görmüş olmaları şüphelidir.

Venedik *doge*u Enrico Dandolo, geçkin yaşına ve görmeyen gözlerine rağmen saldırıyı şahsen yönetti. Dandolo, sur boyunca mümkün olan en fazla noktada aynı anda taarruza geçebilmek maksadıyla, gemileri uzun bir hat boyunca bir hizada dizdi. Taşıdıkları saldırı köprülerinin sebep olduğu hantallığı rağmen, elverişli rüzgârı arkasına alan daha ağır yuvarlak gemiler, sahilin yakınlarına girerek bu uğurda ilk adımı attılar. Venedik *doge*u, yuvarlak gemilere yönelen düşman ateşini bir nebze olsun hafifletmeyi öylesine kafasına koymuştu ki, gemi mürettebatına kendisini karaya çıkarmalarını emretti.

Karaya yanaşan ilk gemi, hakikaten de sancak gemisi olmuştu. Onu, hükümdarlarını ve San Marco sancağını yalnız bırakmayı gururlarına yediremeyen tayfalarla dolu diğer kadırgalar takip etti. Ne de olsa, ortaçağlar boyunca kadırgalarda kürekçilik edenler, genellikle şehir ahalisi arasından çıkan özgür insanlardı. Kumsala çıkanlar, dar sahil şeridi üzerinde tırmanma merdivenlerini kurmakla meşgulken, yuvarlak gemilerin bazıları, kent duvarlarında yer alan bazı kulelere köprülerini kancalamaya muvaffak oldular. Köprülerden geçerek kulelere girmeyi başaranlar, kule kapılarını mücadelelerine sahilde devam eden hemşerilerine açtılar. Venedikliler, bu suretle kent

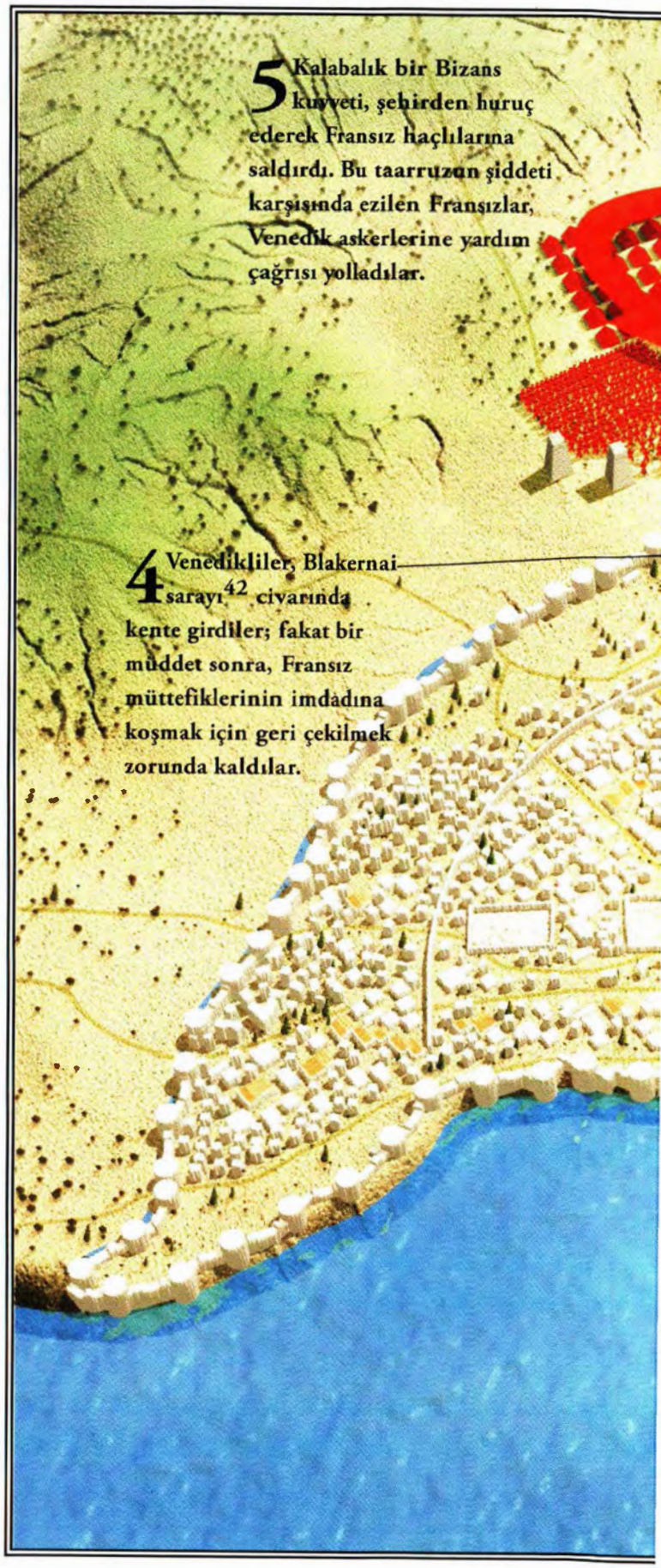
Konstantinopolis

1203–04

Konstantinopolis'in 1203'teki ilk işgalinde, başarının anahtarı, iki cepheden aynı anda taarruza geçmek olmuştu. Fransız haçlıları, kuşatma gereçleri ve ağır silahlı şövalye ve piyadelerle kara surlarına hücum ederken, Venedikli denizciler, deniz tarafındaki duvara saldırdılar. Bölünmek zorunda kalan müdafiler, güçlerini tek bir noktada yoğunlaştıramadılar. Venedikliler, Galata kulesini alıp limanın ağzını kapatan zinciri alaşağı ettikten sonra gemileriyle Haliç'e girdiler. Yuvarlak gemiler, deniz surları üzerine yapılacak doğrudan bir hücum için muhafaza tedbirleriyle güçlendirilip köprülerle teçhiz edildi. Venedik kadırgalarının sahnelediği şaşırtma manevraları ve bir çıkarma harekâtıyla kürekçilerin kumsallara indirilmesi zaferi getiren öğe oldu. Bu esnada yaşanan kargaşada, birkaç asker köprülerin üstünden surlara atladı. Bir kuleyi ele geçiren savaşçılar, kapıları açarak *doge* ve askerlerini içeri aldılar. Venedikliler başarıyla şehir savunmasını aşmışlardı; fakat Fransız müttefiklerinin başlarının belada olduğuna dair havadisler kulaklarına erişince geri çekildiler. Fransız haçlılarıyla dolu gemilerle yapılan ikinci bir deniz taarruzu daha başarılı oldu ve 12 Nisan 1204'te şehir istilacıların eline düştü.

Konstantinopolis, antik Greklerden beri akıncıları ve geleceğin fatihlerini cezbeden, bereketli toprakların yurdu olan Karadeniz'e giriş yolu üzerindeydi.

2 Fransız haçlıları, kara üzerinden yürüyüp şehrin etrafından dolanarak Konstantinopolis'in kara surlarına hücum ettiler.
1 1203'teki ilk saldırının merkezi olan Galata kulesi. Bu kule, Haliç'in ağzını tıkayan dev zinciri muhafaza ediyordu.
3 Haliç'e giren Venedik gemileri, direklerinden sarkan köprüler vasıtasıyla deniz surlarına saldırdılar ve teknelerini sığ kumsallara sürdüler.

surlarının önemli bir kısmını zapt etmeyi başardılar; fakat hiç ummadıkları derecede sert bir mukavemetle karşılaşan Fransızların yardımına yetişmek için hâlihazırda ele geçirmiş oldukları mevzileri terk etmek zorunda kaldılar. Fakat en nihayetinde, zafer haçlılarındı. Tahtı gasp etmiş olan III. Alexios kaçmış ve sürgünden dönen prens, şehre girdikten bir müddet sonra, IV. Alexios ismini alarak, babası Isaakios'la müşterek imparator namıyla taç kuşanmıştı. Haçlılar, en sonunda muratlarına ermişlerdi ve Müslümanlara karşı verecekleri savaşa gitmeden önce hak ettiklerine inandıkları meblağın ödenmesini bekliyorlardı.

Prens Alexios'un taahhütleri, daha en başından beri, bütünüyle izandan uzak, müfrit vaatlerden ibaretti ve şimdi, mükellefiyetlerini yerine getirme zamanı gelip çattığında sergilediği isteksiz ve gevşek tavırlar, ne Bizanslıları ne de haçlıları tatmin etmişti. Zaten fazla vakit geçmeden Alexios tahttan indirildi ve yerine sulha sübhana gelmez bir Venedik muhalifi geçti. Nasıl bir dolaba alet olduklarını gören haçlılar, 1204 başlarında şehre yeni bir saldırı için hazırlık yaptılar.

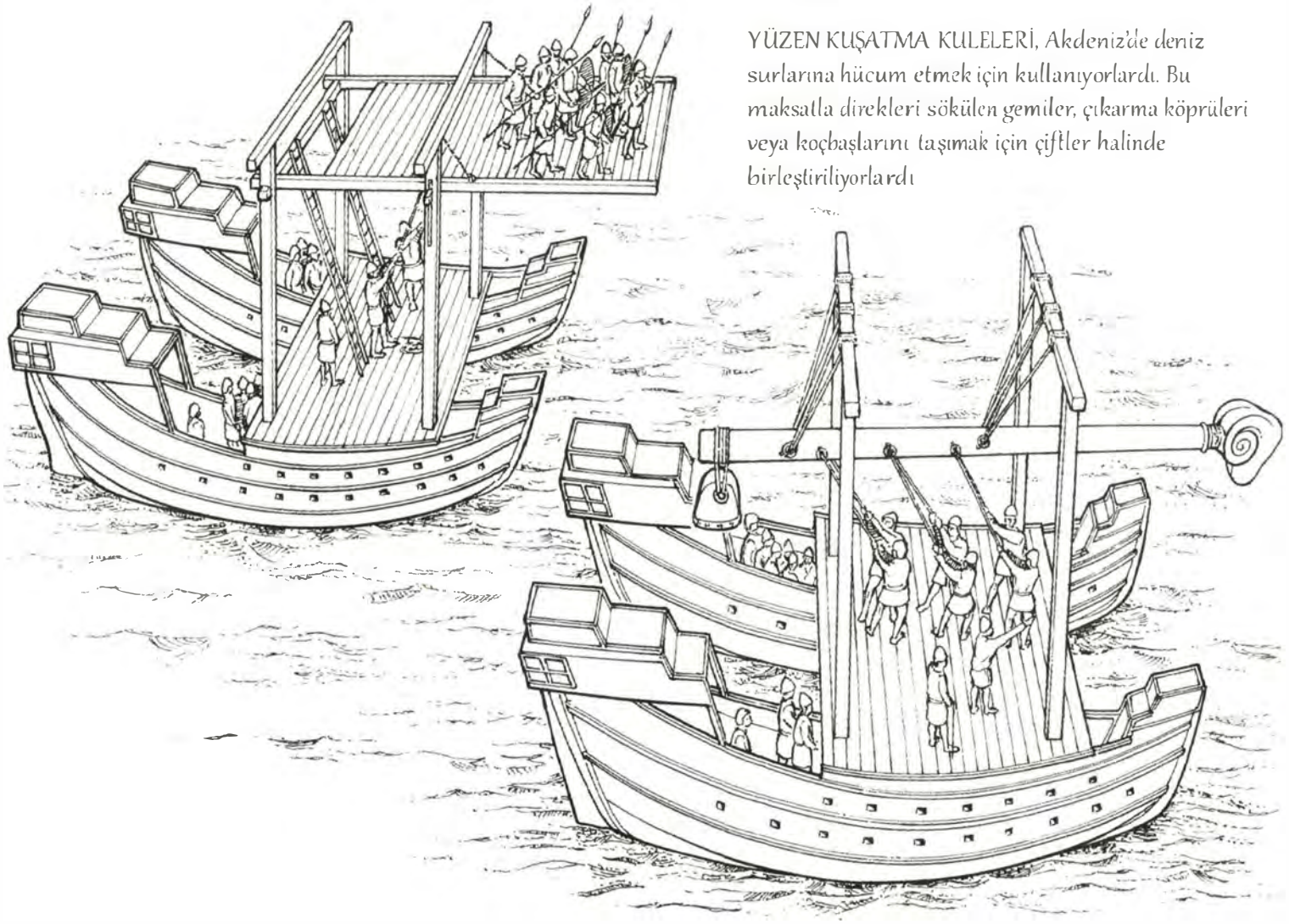
> *"Sapancı ve okçuların, Tanrı'nın razı olmadığı öldürücü sanatlarını, Hıristiyanlara ve Katoliklere karşı tatbik etmelerini lanetleyerek yasaklıyoruz."*
> İKİNCİ LATERAN KONSİLİ, 1139

Haçlılar, ilk işgal esnasında, kara surlarını zapt etmenin neredeyse imkânsız olduğunu tecrübeyle idrak etmiş olduklarından, bu kez bütün kuvvetlerini, deniz tarafındaki surlara teksif ettiler. Gelgelelim, geçen sürede bu canipteki duvarlar biraz yükseltilmişti; grandi direklerine bağlı seyyar köprülerin de direklerin daha yukarı kısımlarına çıkarılması lazımdı. Venedik gemileri, bir kez daha kereste, asma dalları ve hayvan derileriyle kaplanarak, hareketli kuşatma kuleleri olarak hizmet verecek şekilde tertip edildiler. 9 Nisan'da, nakliye gemileri, kadırgalar ve at gemilerinin nöbetleşe oluşturduğu hattın, hep bir hizada ilerlemesiyle toplu hücuma geçildi. Dar omurgalı gemiler sahile yanaşır yanaşmaz, sığlığa atlayan adamlar, peşlerinden sürükledikleri merdiven ve diğer alet edevatla suyun içinde koşuşturmaya başladılar. Aynı esnada, her bir müdafaa kulesinin karşısına köprü taşıyan bir gemi yollanmıştı. Ne var ki, yuvarlak gemilerin seyrüseferi için rüzgârın müsait yönden esmesi şarttı ve o gün, büyük bir talihsizlik eseri olarak, olağandışı bir kıble esiyordu. Kulelere gönderilen gemilerden sadece beş tanesi menziline vasıl olmayı başarmıştı; bunlardan da hiçbiri, köprüsünü kuleye takmayı beceremedi. Taarruz, büyük kayıplarla geri püskürtüldü.

12 Nisan'daki ikinci saldırıda, haçlıların talihi yaver gitti. Bu defasında, kırk yuvarlak gemi çiftler halinde birbirlerine raptedildikten sonra, her bir çift, bir kulenin üzerine gönderildi. Gemilerin bu surette çiftler haline sokulması, bir taraftan su yüzeyinde daha istikrarlı bir muvazene sağlarken, öte taraftan, kent duvarlarına köprülerin takılabilmesi durumunda, bu köprüden geçecek muhariplerin sayısını doğal olarak iki katına çıkarmaktaydı. Öğlene doğru çıkan bir kuzey rüzgârı, gemileri alıp doğrudan surlara götürmüştü. Gerçi gene de, bu seyyar kuşatma kulelerinden yalnızca bir iki tanesi, köprülerini müdafaa kulelerine iliştirmeyi başarabildi. Ama bu kadarı kâfiydi. Haçlılar kulelere sızmaya muvaffak olur olmaz, etraftaki surları düşman askerlerinden temizleyerek, sahilde bekleyen yoldaşlarının huzur içinde merdivenlerini duvarlara yaslayıp yukarı tırmanmalarına olanak sağladılar. Bir süre sonra şehir düştü ve Konstantinopolis halkı, yurtlarının dindaşları tarafından fütursuzca yağma ve talan edilmesini seyretmek zorunda kaldı. Haçlılar bununla da yetinmeyerek, imparatorluk arazisini, Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticarî menfaatlerini gözetecek şekilde parçaladılar.

Ortaçağ Sonlarında Akdeniz'de Savaş

İtalyan kent devletleri, haçlı seferleri sayesinde, bir müddet sonra diğer batılı güçlere karşı kullanmaya başlayacakları bir dizi teknik meleke kesp ettiler. Bu dönemde, kadırgaların üstüne bir nevi ahşap hisarlar kondurmak yaygınlaşsa da, geminin borda yüksekliğinden ziyade manevra kabiliyetini kafasına takan hükümdarların nazarında, bir donanmanın aslî unsuru ancak kadırga olabilirdi. Ne de olsa, belirleyici etkenler hala aynıydı: düşmanın misilleme

YÜZEN KUŞATMA KULELERİ, Akdeniz'de deniz surlarına hücum etmek için kullanıyorlardı. Bu maksatla direkleri sökülen gemiler, çıkarma köprüleri veya koçbaşlarını taşımak için çiftler halinde birleştiriliyorlardı

ateşinden daha yoğun bir ateş açabilmeyi temin eden, muharebe esnasında rakibine karşı avantajlı bir duruş kazanabilme becerisi; uzun menzilli silahların cinsi ve miktarı ve askerlerin bu silahları kullanmadaki hünerleri; en nihayetinde, şayet bütün şartlar eşitse, bordalama anında gemi mürettebatının sergileyeceği cengâverliğin hunharlığı. Ortaçağın sonlarında Akdeniz'de cereyan eden savaşları konu alan vakayinameler, reis ve kaptanların, çarpışmayı kendilerine getirecek etkenleri hesaplayabilmek için kılı kırk yararcasına kafa patlattıklarını gösterir. Bunlar, kapalı mekânlar sayesinde, güvertedeki mürettebat ve askerlerin selametini sağlamak ile geminin manevra kabiliyetini yüksek tutmak arasında en uygun dengeyi yakalamaya çalışırken, birbirine toslayan güvertelerde en faydalı olacak savaşçıları bulup getirmeye özen gösteriyorlardı. Keza düşmanı kör etmek amacıyla, karşı güverteye yanar vaziyette kireç fırlatmak veya bilhassa ağır zırhlar kuşanmış silahşorların başını belaya sokacak şekilde, sabun dolu küpler atarak düşman güvertelerini kayganlaştırmak bu devirde denenen yöntemlerdendi.

Gene de, bu devirde Akdeniz muharebelerinin en göze çarpan silahı tatar yayı olmuştu. Görünüşe göre, tatar yayları 11. yüzyılda çok geniş bir dağılım sahasına kavuşmuştu; nitekim 12. yüzyılın başlarına ait olan Anna Komnena kroniği, bu silahlardan, bunların haçlılardan önce Bizans topraklarında bilinmediğini ihsas ettirecek şekilde, şeytanî bidatler olarak bahseder. 1139 tarihli ikinci Lateran konsilinde, tatar yaylarının herhangi bir çeşidinin, Hıristiyanlara karşı kullanılması lanetlendi. Bununla birlikte tatar yayı, bu tür yasakçı beyannamelerin baş edebileceğinden çok daha güçlü bir silahtı. Tatar yayları, ne denli kullanışlı olduklarını dosta düşmana kanıtlarcasına, en az dört asır boyunca Akdeniz'e açılan savaş gemilerinin standart teçhizatları arasında yer aldı. Bu silahları kullanan arbaletçiler, yanlarında olağan şartlarda iki farklı cins tatar yayı bulunduruyorlardı. İlkinin kurulabilmesi için, iki

ayağı birden kullanmak şarttı. Germe pedalına sahip diğer cinste ise, kurma işlemi ayakta iken yapılabilirdi. Büyük ihtimalle, bunlardan ilkinin daha uzun bir atış menzili vardı; ama yüklenmesi daha uzun süre isteyen bir işlemdi. Anlaşılan, bazı gemilerde, bocurgat yardımıyla bir kürsünün üzerine yerleştirilen daha cüsseli arbaletler de vardı. Bu aletler, iri okların yanı sıra, orta büyüklükte taşlar ve birtakım öldürücü maddeler fırlatmak için kullanılmaktaydılar.

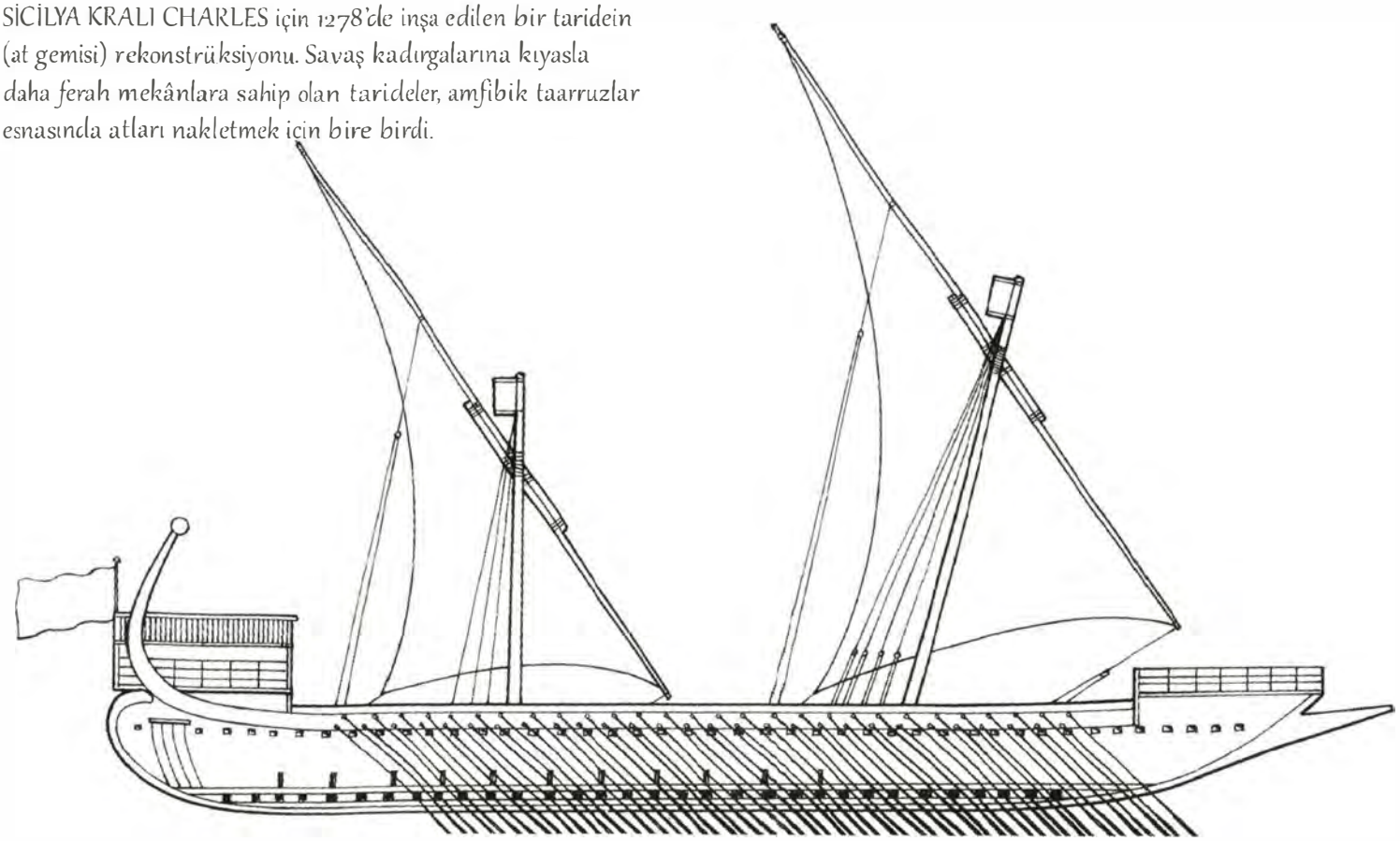
Tatar yayını, savaşın en hararetli anlarında, etkili biçimde kullanabilmeyi öğrenmek için uzun süreli bir talim süreci gerekliydi. Bu sayede savaş meydanlarının en iyi eğitimli askerleri arasına giren arbaletçiler, kendilerinden hayli korkulan sevimsiz bir kitleydi. Aragónlular ve Angevinler arasında, 14 Haziran 1300 tarihinde yapılan Ponza Savaşı'ndan sonra yaşananlar, tabiri caizse, üstün bir helak etme gücünü temsil eden usta bir arbaletçiden ne denli nefret edilebileceğini gözler önüne serer. Aragón filosu savaşı kazandıktan sonra, filo kumandanı, düşmanın sancak gemisinde ele geçirilen Cenevizli arbaletçilerin ellerinin kesilmesini emretmişti. Aragón komutanı, daha sonra emin olmak adına, elleri kesilen Cenevizlilerin gözlerinin kör edilmesini buyurdu.

Ortaçağ deniz muharebelerinde "bilim"in en ateşli savunucuları, Sicilya krallığını almak için mücadele eden Aragónlular olmuştu. Aragónlular bu unvanı, Sicilya Akşam Duası savaşı vesilesiyle aldılar. Bu savaş ismini, Sicilya'da Angevin hâkimiyetine karşı ilk büyük ayaklanmanın, akşam duasını haber veren kilise çanlarının çaldığı vakit başlamasından almıştı. Aragón kralı, bu isyanlardan sonra patlak veren muharebeler esnasında, Fransız kraliyet ailesinin Sicilya krallığını almış olan küçük koluna karşı tavır aldı. Aragón kralı, bu seçiminden ötürü, zaman zaman Fransız kraliyet kuvvetleriyle hesaplaşmak durumunda kaldı. Fransız kralı III. Philippe, Aragón topraklarını istilaya niyetlenmek gibi meşum bir hata yaptığında, Aragón ve Katalan müttefikleri, 1282'den başlayarak Fransızlara karşı bir dizi şaşaalı zafer kazandılar. Fransız kralı, Roses körfezinde destek gemilerinden oluşan büyük bir filo teşkil etmişti; ama bu filo, 2–3 Eylül 1282 tarihinde, bir Katalan donanması tarafından imha edildi.

Malta Savaşı: 1283

8 Haziran 1283'te vuku bulan Malta Savaşı, Aragónluların denizcilik sahasındaki marifetlerini en

SİCİLYA KRALI CHARLES için 1278'de inşa edilen bir taridein (at gemisi) rekonstrüksiyonu. Savaş kadırgalarına kıyasla daha ferah mekânlara sahip olan tarideler, amfibik taarruzlar esnasında atları nakletmek için bire birdi.

açık seçik gösteren örnektir. Bu savaş, aynı zamanda, ortaçağların en büyük kadırga amirali unvanını taşıyan Laurialı Roger'ın ilk büyük zaferidir. Çarpışmanın gerçekleştiği Malta limanı, Akdeniz'de bulunabilecek en hoş limanlardan biriydi ve her iki tarafın stratejisi için de hayatî önemi haizdi. Muhtemelen 4 Haziran'da, yirmi kadırgadan mürekkep bir Angevin filosu limana ulaştığında, bunları takip eden hemen aynı sayıdaki Aragón gemileri üç günlük mesafedeydi. 7 Haziran gecesinde liman açıklarına vasıl olan Aragónlular, limanın girişini muhafaza etmek maksadıyla iki ufak teknenin buraya bırakılmış olduğunu gördüler. Ne var ki, bu iki tekne, limanın ağzını boylu boyunca devriye etmek yerine, her iki uca halatlarla bağlanmış vaziyetteydiler. Bu güvenlik açığından istifade eden bir Aragón gemisi, gizlice limana süzülerek Angevinlilerin planlarına dair istihbarat toplayabilmişti.

Laurialı Roger, gündoğumundan hemen önce, palamarlarla birbirine gevşekçe bağladığı gemilerini, bir hiza dâhilinde harp nizamına soktu. Görünüşe bakılırsa, kadırga savaşlarına son derece uygun olan bu taktik, 12. yüzyılda Cenevizliler tarafından geliştirilmesini müteakip bir asır boyunca hemen her donanmada kullanılır hale gelmişti. Bu açık formasyonda, gevşek bırakılan halatlar, kürek çekilebilmesi için lazım olan boşlukları temin ettiğinden, gemilerin tamamını yekpâre bir muharebe birimi olarak hareket ettirebilmek mümkündü. Bu şekilde, bir gemiden diğerine ivedilikle asker kaydırabilmek mümkün olduğu için, düşman gemisi tarafından bordalanan veya başlangıçtaki uzun menzilli atışlarda fazlasıyla savaşçı kaybeden gemiler derhal takviye edilebilirdi. Büyük ihtimalle, kadırgalar arasında güverteden güverteye uzanan tahta iskeleler mevcuttu.

Aragón amirali, limana girdikten sonra, olan bitenden habersiz gaflet uykusuna yatmış düşmanlarına sesli biçimde meydan okuyarak bekledi. Bu savaş ilanı, esasında, soylu bir şövalyelik gösterisi falan değildi. Çünkü Angevin gemileri, geleneksel tarzda, yani kıçları dışarı dönük vaziyette karaya çekilmişlerdi ve bu dizilişte gemileri müdafaa etmek çok daha kolaydı. Bir geminin ele geçirilmesi durumunda, zapt edilen gemiyi yedeğe alıp sürüklemek hiç de kolay olmayacağı gibi, muharebe esnasında, belli ki, karadan çatışmalara katılacak askerlerin ardı arkası kesilmeyecekti. Ne var ki, alenen savaşa davet edilen Angevinler, kadırgalarına doluşarak bütün sabah boyunca devam eden bir muharebeye tutuşmak zorunda kaldılar. Her iki tarafta da, kadırga başına takriben yüzer kişiden oluşan, mızrakçı ve arbaletçi karışık savaşçı takımları vardı. Savaşın başlamasıyla Angevinler, alışılageldiği biçimde, düşmanın üzerine buldukları her şeyi fırlatmaya başladılar.

İşte tam da bu noktada, savaş alışılmadık bir seyir izlemeye başladı. Laurialı Roger, adamlarına her daim korunaklı mahallerde kalmalarını ve hasımlarına tatar yayları dışında hiçbir şeyle karşılık vermemeleri talimatını vermişti. Nihayet Roger'ın beklediği gerçekleşip Angevinlerin cephanesi tükenince, Aragónlular usulca yanaşarak, ihtiyatta beklettikleri cephanelerini düşman güverteleri üzerine bocalayarak ortalığı cehenneme çevirdiler. Bu ağır bombardımanı takiben Aragónlular, kancalayıp bordaladıkları düşman teknelerini göğüs göğse verilen mücadelelerden sonra ele geçirdiler. Angevin gemilerinden yalnızca yedi tanesi kaçmayı başarabilmişti; bunlardan da ikisi öyle feci hasar almıştı ki, tahliye edilerek yolda bırakıldılar.

Malta Savaşı'nda Aragónlular yaklaşık 300 adamlarını kaybederken, Angevin tarafının kayıpları, filonun iki amiralinden biri de dâhil olmak üzere, öldürülen ve esir edilenlerle birlikte toplam 3500–4000 kadar olmuştu. Malta'da kazanılan zaferin, bu raddede azametli olmasını sağlayan bazı etkenler vardı elbette. Hiç şüphe yok ki, Aragón komutanının askerî yeteneklerine şapka çıkarmak gerekir; ama Aragón gemilerinin inşa tarzında gözlemlenen bazı değişiklikler olmasa Roger'ın taktiklerini uygulayabilmek mümkün olmazdı. Aragón tekneleri, devrine kıyasla daha yüksek yapılmışlardı ve güverte kenarlarında, karşılıklı atışlar esnasında askerlerin artlarına sığınabileceği yüksekçe küpeşteler inşa edilmişti. Bu tasarım özellikleri gemileri ister istemez daha hantal hale getirdiğinden, bu cins tekneler İspanya dışında pek tutmamıştı. Gelgelelim yüksek gövde ve siperlikler, bu çarpışmada, tam da bu yüzden, başka bir deyişle sebebiyet verdiği şaşkınlık sayesinde, ayırt edici bir güç olarak tebarüz etti. Bu savaşta Aragónluların karşısına çıkan gemiler, muhtemelen Sicilya'nın Angevin kralı I. Charles'ın 1275'te sipariş

ettiği kadırgalara benziyordu. Bu tarihten günümüze intikal eden vesika, ortaçağ kadırgaları hakkında teferruatlı rakamlar ihtiva eden en eski belgedir.

Bu belgede tarif edilen gemiler, esas itibarıyla, küreklerle hareket ettirilen devasa kafes veya iskeletlerden ibaretti. Uzun ve dar tasarımları, teknenin tam ortasında 10.7/1 oranına tekabül ediyordu. Üstelik bu gemiler hayli alçaktı; yine geminin belinde, küpeşte omurgadan sadece 2.03 m yüksekteydi. Bunların haricinde Aragón filosu, tecrübesiz Fransız askerlerine nazaran, deniz muharebelerine çok daha yatkın ve aşina muhariplerle dolu olmanın üstünlüğüne sahipti. Aragón gemileri, bu dönemde Avrupa'nın en can yakıcı okçuları oldukları herkesçe kabul edilen Katalan arbaletçileriyle doldurulmuştu. Aragón filosunda tatar yayı kullananlara ilaveten, Endülüs hudutlarında eşsiz askerî tecrübeler edinmiş olan *almogávar* hafif piyadeleri de hazırdı. Bedenlerinin üst kısmına geçirdikleri deri ceketlerden başka doğru dürüst zırh kullanmayan bu adamlar, çevikliklerivle meşhurdu. Bununla beraber Angevin filosu, tam tersine, ağır zırhlı şövalyeler ve güverte üzerinde savaşmaya ne alışkın ne de uygun olan piyade askerleri yüklenip gelmişti. Neticede İspanyol piyadesi, bir aşağı bir yukarı sallanıp duran güverteler üzerinde, belini bükmeden durma vazifesini daha iyi yapabileceğini gösterdi.

Bu zafer, ertesi sene, 5 Haziran 1284'te gerçekleşen Napoli körfezi savaşıyla taçlandırıldı. Amiral Laurialı Roger, bu çarpışmada bir sahte ricat tertipleyerek Angevin donanmasını açık sulara çekmişti. Hakikaten de, muharebe karadan kilometrelerce uzakta cereyan etti. Mücadele, kuytu bir köşeye yatırılmış Aragón ihtiyat gemilerinin ansızın belirip Angevin filosuna arkadan saldırmasına değin, hayli zorlu ve çetin geçti. Bir vakayiname, Roger'ın bu savaşta, akla gelebilecek her türlü pis numaraya başvurarak Angevin gemilerine ateş bombaları ve içleri kükürt veya sabun dolu çömlekler attığını yazar. 23 Haziran 1287'de, Laurialı Roger'ın sadece kırk gemiden müteşekkil filosu, en az seksen gemiden oluşan başka bir Angevin donanmasını bir kere daha yendi. Angevin gemilerinde bulunan birçok Fransız kontundan ötürü Kontlar Savaşı adını alan bu muharebe, bir kez daha, fenn-i deryanın savaş kazanmada ne denli ehemmiyetli olduğunu kanıtlamıştı.

Roger, Angevinleri limandan uzaklaştırabilmek için, kıyıya atışlar yaparak ve herkesin duyabileceği şekilde hakaretler savurarak çileden çıkardığı Fransızları gayrete getirdi. Angevin gemileri limandan ayrılır ayrılmaz, intizamlarını yitirip sağa sola sürüklenmeye başladılar; Napoli sularında açık bir manevra üstünlüğü bulunan Aragónlular ise, etrafa dağılmış vaziyette yakaladıkları düşman gemilerini teker teker avladılar. Muharebe, neredeyse gün boyu sürdü. Roger, öncelikle denizcilik ilminden bîbehre olan Fransız kontlarının gemilerinin hedef alınmasını istedi. Gün akşama kavuşurken, kırk kadar Angevin gemisi içlerindeki 5000 kişiyle birlikte ele geçirilmişti.

Kuzey Suları: Manş Denizi'nde Mücadele

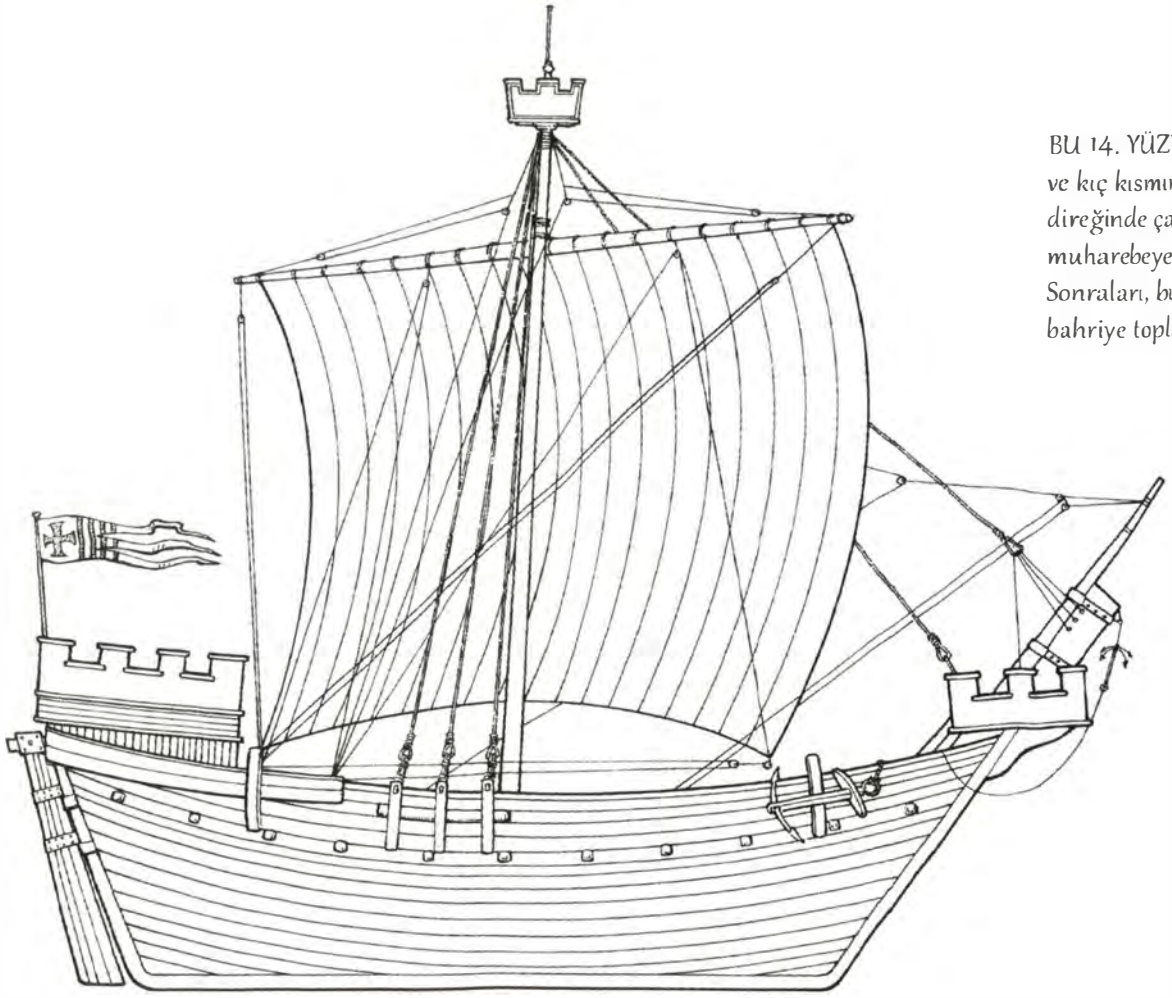
Kadırgalar, 15. yüzyılın sonlarına değin Akdeniz sularında hüküm sürmeye devam ederken, kuzeyli denizciler, muhtelif gerekçelerle, askerî teşebbüslerinde günden güne daha fazla yelkenli gemi kullanmaya başlamışlardı. Atlantik'in engin sularının, Akdeniz'in yumuşak başlı havasına kıyasla, kürek çekmeyi çok daha zahmetli hale getirdiği aşikârdı; ama ne gariptir ki, kuzeyde yelkenli gemilerin ortaya çıkışında, hırçın denizlerin ve şiddetli akıntıların pek bir etkisi olmamış gibidir. Yelkenli gemilere geçiş sürecinde, bundan ziyade, gemi inşasında görülen ilerlemeler, bu işe yatırılan meblağ ve gemi yüksekliğinin savaşta karşılıklı ateş açıldığı esnada sağladığı esaslı üstünlük rol oynamıştı. 1150 civarlarında, yeni ve daha gelişkin bir yuvarlak gemi türü olan *cog* kullanıma girdi. Hayatlarına ağır nakliye gemileri olarak başlayan *cog*lar, Baltık'ın çalkantılı denizlerinde geliştirildikten sonra nispeten hızlı biçimde Kuzey Denizi'ne yayılmışlardı. Bu gemiler yüksek bordalı, yassı zeminli, kare kıçlı, bindirme tahtadan araçlardı. Başlangıçta iki, daha sonradan üç kare yelkenden yararlanılmak suretiyle, tamamıyla rüzgâr gücü vasıtasıyla hareket ediyorlardı. *Cog*ların çoğu, 100 ton veya daha aşağı bir taşıma kapasitesine sahipti; ama 300 veya 400 ton taşıyabilen örneklerine rastlanabilirdi. Bremen'de ortaya çıkarılan *cog*, karinadan borda tirizine kadar olan 4 m.lik yüksekliğiyle, 1.8 m.lik Viking Gokstad gemisine kıyasla hayli yüksek bir gövdeye sahipti. Bu yükseklik,

gemideki muhariplere muazzam bir avantaj temin ediyordu. Buna ilaveten baş ve kıç kısımlarında inşa edilen müstahkem kasaralar, bunların içine doluşan askerlere, yukarıdan baktıkları düşmanlarına karşı daha etkili atış yapabilme imkânı tanımaktaydı.

*Cog*ların bahşettiği diğer bir üstünlük, ister askerî ister ticarî gayelerle inşa edilmiş olsunlar, yapısal olarak tek bir inşa tarzına sadık kalmalarıydı. Bundan dolayı, 14. ve 15. yüzyıl hükümdarları, donanmalarına sancak gemisi olarak sıklıkla büyük ve etkileyici *cog*lar sipariş etseler de, bu gemileri sadece askerî amaçlarla sınırlandırmaya gerek yoktu.

Bilakis tacirler, şahsî menfaatlerinin gerektirdiği tarzda *cog*lar inşa ettirip kullandılar. Buna karşın hükümdarlar, aciliyet anlarında, bu tüccar teknelerini müsadere edip kraliyet hizmetine alma hakkını ellerinde bulundurmak için gayret sarf etmişlerdi. Bu durumlarda gemi sahibi ve mürettebatın zararları tazmin edilmekle birlikte, gemi masraflarının tamamı ödenmiyordu. Bu nevi gemilere askerî bir çehre kazandırmak için tek yapılması gereken, çoğu vakit, geminin sabit aksamı arasında yer almayan bazı muharebe müştemilatını eklemekten ibaretti. Gerçi hiçbir tüccar gemisi, korsan korkusundan ötürü silahsız vaziyette denize açılmazdı; ama pruva ve pupada, hatta bir ihtimal grandi direğinin tepesinde yer alan ahşap savunma yapıları, geminin seyir kabiliyeti üzerinde epeyce olumsuz etki yapabileceğinden, nispeten huzur içinde yaşanan zamanlarda arzulanan parçalar değildi.

13. yüzyıldan itibaren kadırgalardan uzaklaşma yönünde bir temayüle rastlanabilir. Örneğin, kuzeyli kentlerden müteşekkil Hansa birliği[44], aslen ticarî bir konsorsiyum du ve hiçbir zaman savaş kadırgaları edinmeye ihtiyaç duymamıştı. Ne de olsa, birliğe üye şehirler, harp zamanlarında, *cog*ları askerlerle doldurup denize açılabilmekteydiler. Bu usul hayli başarılı oldu ve 1234 ve 1239'da, Lübeck kentinin Danimarka kralına karşı iki deniz zaferi kazanmasında olduğu gibi, tüccarları büyük devletlere karşı bile kafa tutabilecek seviyeye yükseltti. Anlaşılan o ki, *cog*taki savaşçıların cephanesinin tükenmesi

BU 14. YÜZYIL tüccar cogu, baş ve kıç kısmında kasaralar, grandi direğinde çanaklıklarla teçhiz edilerek muharebeye uygun hale getirilmiştir. Sonraları, bu gemi türü, dünyanın ilk bahriye topları ile donatıldı.

Malta Savaşı

1283

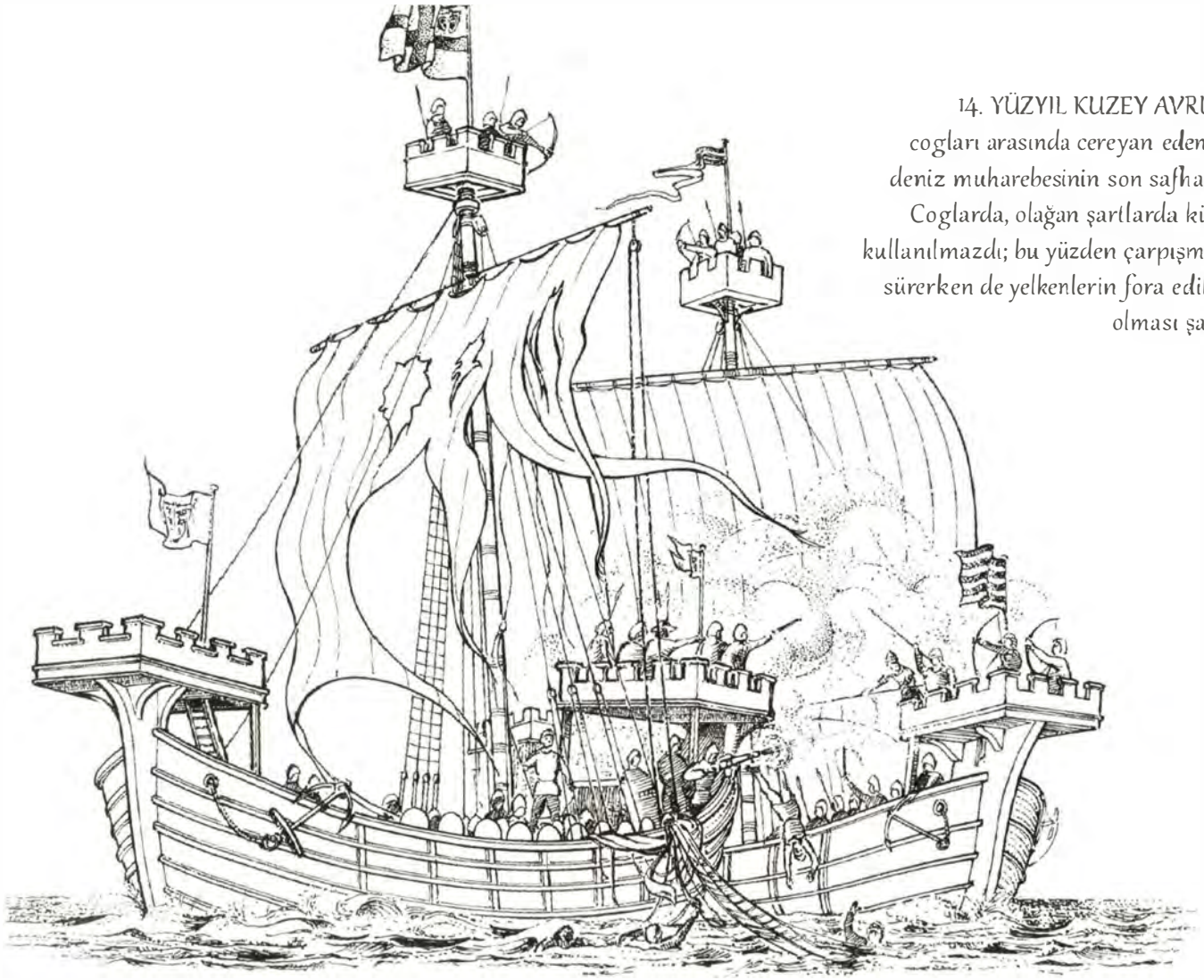
Malta limanı, Fransız hâkimiyetindeki Sicilya krallığı namına bir Angevin filosu tarafından korunuyordu. Angevin filosu, 8 Haziran 1283 sabahı, Laurialı Roger yönetimindeki Aragón kadırgalarının saldırısına uğradı. Aragón kuvveti, geceleyin limanın ağzını tutmuştu. Aragónlular, Angevinleri kışkırtarak liman dışına çekmek gayesiyle, hasımlarına yüksek sesle meydan okudular. Kadırgalarına doluşan Angevinler, saldırganlarla yüzleşmek maksadıyla küreklere sarıldı. Angevin denizcileri, bu sıra dışı muharebede, düşmanlarının tahrikine kapılarak ellerindeki ok ve menzilli silahların tamamını tükettiler. Buna karşılık Aragónlular, mermilerini tutumlu kullanarak rakipleri cephanesiz kalana değin beklediler. Aragónlular, daha sonra göğüs göğse mücadele için yaklaştıkları vakit, elleri boş vaziyette bekleyen Angevinlerin üzerine adeta ölüm kustular. Aragón gemileri, süre giden kargaşada, düşman teknelerini yakalayıp bordaladı ve kanlı bir dövüşle muharebeye son noktayı koydu.

Sicilya'nın güneyinde kalan Malta, Akdeniz'in ortasındaki coğrafî konumu nedeniyle, muhteris bakışları üzerine çeken bir deniz üssüydü. Bu ada, toprakları Güney İtalya'ya kadar uzanan Sicilya krallığının güvenliği açısından hayatî önemdeydi.

2 Aragón donanması, borda hattında[43], hep beraber limana girerek limanın ağzını kapattı.
4 Angevinler, Aragónlular üzerine durmaksızın attıkları menzilli silahlarıyla cephanelerini tükettiler. Bundan sonra Aragónlular, yaklaşarak göğüs göğse çarpışmaya giriştiler.
1 Tersane koyu. Angevin gemileri, hayli korunaklı olan bu mevkide karaya çekilmişti.

14. YÜZYIL KUZEY AVRUPA *cogları arasında cereyan eden bir deniz muharebesinin son safhaları. Coglarda, olağan şartlarda kürek kullanılmazdı; bu yüzden çarpışmalar sürerken de yelkenlerin fora edilmiş olması şarttı.*

gibi bir talihsizlik yaşanmaması durumunda, bir kadırganın denizde bir *cog*la baş edebilmesi neredeyse imkânsızdı. *Cog*ta bulunan insanların içine girdikleri ahşap hisarlarda buldukları güveni ve yerçekiminin kadırgadan atılan silahlara karşı mukavemet etmesini hiç dile getirmesek bile, neresinden bakılırsa bakılsın, çok daha alçak bir kadırgadan bir *cog*u bordalamak yürek isteyen bir işti.

Cog savaşlarında izlenen başlıca yöntem, gemiyi rüzgârı arkasına alacak şekilde manevra ettirip gemilerin ne zaman ve ne surette temasa geçeceklerini belirleyebilmekti. "Weather gage" adı verilen bu metotta, rüzgârı arkasına almayı becerebilen gemi, en azından ideal düzlemde, düşman teknesinin ortasına dik bir açıyla toslayarak demir çıkıntılarla rakibini kıskıvrak yakalıyordu. Bu sayede geminin baş kısmındaki hisarda bulunan savaşçılar, düşman güvertesine hâkim bir konuma gelirlerdi. Buna mukabil hücuma uğrayan gemi, hasmına her daim kıç kısmı dönük vaziyette durmaya çalışarak yükseklik avantajını kaybetmemeye uğraşırdı. Gene de, 14. yüzyıla değin, kuzey filolarının büyük kısmı kadırgalardan müteşekkildi; çünkü kürekli bir tekneyi hareket ettirebilmek her zaman için daha kolaydı. Zaten rüzgâra 80 derece açıyla tiramola[45] edebilen, yelkenlerini rüzgârın geliş açısına göre tertip ederek seyrine devam edebilen *cog* bulabilmek hayli zordu. Oysaki kuzey kadırgaları, Viking gemilerine oldukça benzeyen, tek kare yelkenli, bindirme tahtadan gemilerdi. Bunlar da, zaman ilerledikçe daha ağır ve büyük hale geldiler. İngiliz kralı John, en az yetmiş kürekli kadırgaya sahipken, I. Edward, 1290'larda yüz, hatta daha fazla kürekle hareket ettirilen gemiler yaptırmıştı. Gene 1290'larda, bir kadırganın manevra kabiliyetini bir *cog*un yüksekliğiyle mezcetme niyetiyle, bu kadırgaları kasaralarla teçhiz etmek gibi deneysel teşebbüsler de olmuştu.

İngiltere-Fransa Savaşları

Kuzey askerî denizciliğinde yaşanan değişim sürecinin izlerini, İngiltere ve Fransa arasında, 13. ve 14. yüzyıl Avrupa denizcilik tarihine damgasını vuran bitmek bilmez muharebeler sayesinde layıkıyla takip edebilmek mümkündür. Arada sırada İskoçya'da girişilen askerî seferler için kullanılan destek gemileri ve 1170'te İrlanda istilasında müracaat edilen nakliye gemileri bir tarafa bırakılırsa, 1066'dan sonra İngiltere'de askerî gemilere olan ihtiyaç hep çok düşük seviyelerde seyretmişti. Ne var ki, bu durum İngiliz kralı John'un Normandiya'yı kaybetmesiyle köklü biçimde değişti. Fransız kralı II. Philippe Auguste, ilk defa, savaşı Manş denizine ve ötesine taşıyabilecek limanlara ve kaynaklara sahipti artık.

> *"Denizlere hakim olan cihana hakim olur."*
> *BARBAROS HAYREDDİN PAŞA, 1546*

Birçok açıdan basiretsiz bir hükümdar olsa da, iş askerî mevzulara geldiğinde kusursuz bir feraset sahibi olan John, 1209–1212 arasında, varını yoğunu bir donanma teşkil etmeye vakfetti. Yirmi kadırga ve otuz dört başka cins gemiden terkip ettiği yeni kraliyet filosunu, tüccarlardan koparabildiği gemilerle büyüterek karma bir donanma kurdu. Faaliyete geçme zamanının gelip çatması uzun sürmedi. Philippe Auguste, hasmının ülkesindeki çalkantılı vaziyetten (bu tarihte John aforoz edilmişti) ve kendi tebaası nazarında düştüğü sefil konumdan istifade edebilmek için sabırsızlanıyordu. Bu amaçla 1213'te, Zwin nehrinin ağzında, Damme'da büyük bir donanma topladı. Gelgelelim Fransızların aklından, Vikingler çağının yadigârı olan bazı temel dersler uçup gitmiş gibiydi. Mesela, radar öncesi dönemde, denizden gelebilecek saldırıları önceden haber veren herhangi bir ikaz sisteminin neredeyse yok mesabesinde olduğu unutulmuştu. Fransız amirali, İngiliz donanmasının ne denli yakın olduğundan bihaber, neşeli bir tembellik içinde, donanmanın büyük bölümünü Damme'da savunmasız bırakmış; en azından bazı gemileri sahile çekip mürettebatın büyük kısmının civardaki şehri yağmalamaya gitmesine seyirci kalmıştı. Bu esnada gelen İngiliz filosu, çamurlu sığlıklarda başıboş bekleyen gemileri yakıp demir atmış vaziyette duran gemileri yedeğine katıp uzaklaşarak, kati surette tahripkâr bir baskın gerçekleştirdi. Kral Philippe açısından, istila planlarını başka bir bahara ertelemek dışında bir yol kalmamıştı.

Ne denli göz kamaştırıcı bir başarı olsa da, Damme Savaşı'nı hakikî manada bir savaş kabul edebilmek güçtür; ne de olsa, baskının gerçekleştirildiği anda düşman askerlerinin pek azı burada bulunmaktaydı. Dover sahili civarlarında, açık denizde vuku bulan 1213 Dover muharebesi, 13. yüzyılın başlarında gemilerin ne denli kudretli olabileceklerine dair daha iddialı bir manzara sunmaktadır. Bu tarihte İngiliz-Fransız siyasî münasebetleri, meyus bir kördüğüme sarmıştı. Kral John'un baronları, biat yeminlerini inkâr ederek Fransız kralının oğlu Louis'yi İngiltere'ye davet etmişler ve tahtı devralması için gereken yardımı vereceklerini taahhüt etmişlerdi. Louis, bu cazip teklife, koca bir orduyla yola çıkarak cevap verdi ve bazı önemli başarılar da kazandı. Ne var ki, bu sırada John vefat etti ve baronlar ittifakının başını çeken şahsiyetin, genç kral III. Henry'nin naipliğini deruhte etmesiyle Fransız istilasına alkış tutan baronlar birliği bir çırpıda tarumar oldu. Prens Louis, kendini bir anda insafsız bir darboğazda bulmuştu; ama umudunu yitirmedi. 1217'de karısı Kastilyalı Blanche, bir zamanlar John'un hizmetinde de bulunmuş şöhretli bir savaşçı olan Keşiş Eustace komutasındaki bir destek filosuyla kocasına takviye birlikler yolladı.

İngiliz filosu düşmanın arkasında bitiverdiğinde, Fransızlar karaya ayak basmanın hazırlıklarıyla meşguldü. Bu muharebeyi canlandıran resimlerde, çatışmaya katılan gemilerin kadırgalardan ziyade *cog*lar olduğuna dikkat edilirse, rüzgâr avantajına sahip olmak, bir kez daha, savaşın sonucu üzerinde tayin edici bir etki bırakmış olmalıdır. Kronikçi Matthew Paris, bu savaşta, düşman gemilerinin yelkenlerini alaşağı etmek maksadıyla kandilisa, yani yelkenleri çekmeye yarayan halatların ve çarmıhların, yani ana direkleri kenarlardan tutan halatların kesildiğini nakleder. Yine Paris'e göre, İngiliz sancak gemisinde çömlekler dolusu toz haline getirilmiş sıcak kireç mevcuttu. Filolar birbirlerine

Froissart Chroniques'inin 15. yüzyıla ait bir nüshasından alınan bu tasvir, Sluys Savaşı'ndaki borda bordaya mücadelenin yakın doğasını resmeder (Bibliothèque Nationale, Paris).

yaklaştığında, İngilizler bu çömlekleri Fransız sancak gemisinin güvertesine sallayarak Fransızları adeta kör ettiler. Bir miktar Fransız gemisini zapt eden ve geri kalanları sahillerinden kovalayan İngilizler, muharebe sonunda kesin bir zafer kazanmışlardı. Ele geçirilen gemiler arasında Fransız sancak gemisi de vardı; Keşiş Eustace, daha ne olduğunu anlayamadan kafasını kaybetti. Bu şartlar muvacehesinde, Prens Louis'nin barış imzalayıp ülkesine dönmekten başka çaresi kalmamıştı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, mevzu deniz muharebeleri olduğunda, savaşın bağışlayıcı cengâverliğinden eser bulmak mümkün değildi. Şayet bir gemi, bordalandıktan sonra mücadeleyi kaybetmek gibi bir talihsizliğe duçar olduysa, olağan şartlarda, mürettebat son ferdine kadar katledilirdi. Tahrip olmuş bir gemi için, geri çekilebilecek güvenli bir hat asla yoktu. Klasik eserlerden haz eden bir İngiliz kaptanının, Vegetius'un askerî risalesini karıştırırken yanmış kirecin deniz savaşlarında kullanılabileceğini öğrenerek bu yöntemi Dover'da denemiş olması pekâlâ ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte yanmış kireç Dover'da gerçekten kullanılmışsa bile, bu silah hiçbir zaman ortaçağ gemilerinin standart teçhizatları arasına girmedi; kirecin havada yön değiştirip, tıpkı Rum ateşinde olduğu gibi, bizatihi bu silahı kullananları vurup kör etme ihtimali, insanların zihninde korkulu bir yer tutmuş olmalıdır. Dahası, Dover Savaşı'nı anlatan vakayinamenin esasında deniz muharebelerinden zerre anlamayan müellifi, bu savaşın da öyle cereyan etmesi gerektiği zehabına kapılarak, kendi anlatımına Vegetius'tan iktibas ettiği çarpıcı bir öğe derç etmek istemiş olabilir. Nitekim aynı yazar, hakikatle uzaktan yakından ilgisi olmamasına rağmen, bu muharebedeki gemilerin demir mahmuzları olduğunu bildirir. Daha ilginci, Fransız gemilerinin bir tanesinde gerçekten de bir trebuşe vardı; fakat anlaşılan o ki, bu silah denizde kullanılmak için değil, İngiltere'deki orduya götürülmek için gemiye yüklenmişti. Zaten ortaçağlar boyunca, Kuzey Avrupa gemilerinde taş fırlatan araçlar kullanıldığına dair tek bir delil bile yoktur.

Bu istila girişimlerinden sonra karada tek tük çarpışmalar yaşanmaya devam etse de, hem İngilizler hem Fransızlar, mücadeleyi denizlerde sürdürmenin haddinden fazla masraflı ve tehlikeli olduğuna hükmettiler. Fransızlar, 1284'e kadar yeni bir donanma vücuda getirmek için ciddi bir teşebbüste bulunmadılar; bu tarihte kurulan filo da, yukarıda anlatıldığı gibi, Akdeniz sahillerinde Aragónlularla kapışmak üzere bir araya getirilmişti. İngiltere'de ise, 1290'larda patlak veren siyasî buhran, Kral I. Edward'ı yeni kadırgalar inşasına mecbur bırakmıştı; ama bu filo, ardında hiçbir iz bırakmadan silinip gitti.

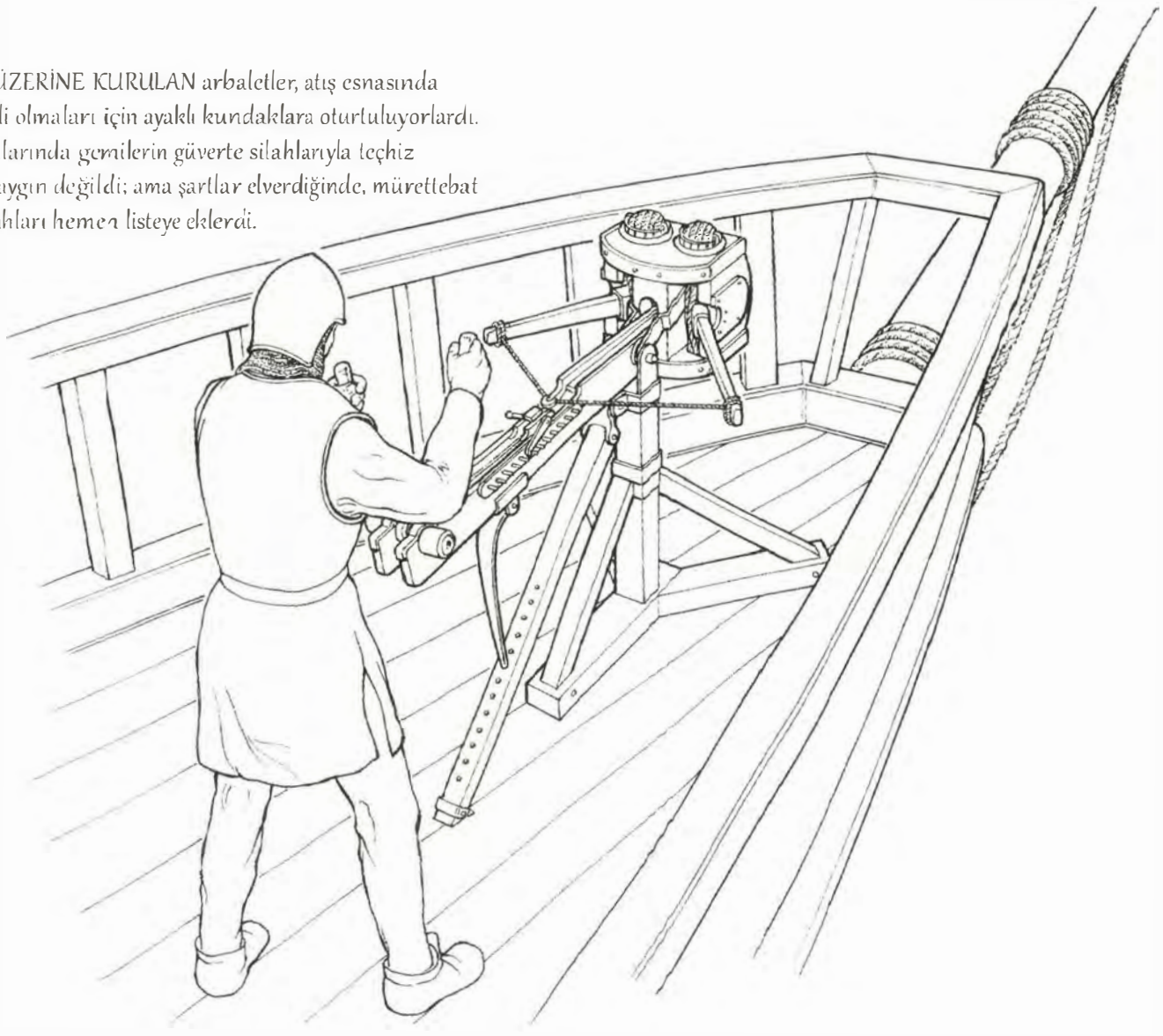
II. Edward, 1317'de, muhtemelen profesyonel kadırgaların tüccar *cog*larından daha tesirli olacakları inancıyla, İskoçya seferi için Ceneviz kadırgaları kiralamıştı. Ne var ki, Fransa-İngiltere münasebetleri, 14. yüzyıl başlarında daha önce hiç görülmemiş derecede bozulunca her şey değişiverdi. 1337'de patlak veren savaş o denli büyük bir olaylar silsilesine dönüşmüştü ki, ortaçağda Avrupa'da bununla kıyaslanabilecek yegâne hadise haçlı seferleriydi. Bir asırdan uzun süren muharebeler, aslına bakılırsa, Fransız topraklarına çıkan İngilizlerin bizatihi Fransız tahtını talep etmelerinden ötürü, hiçbir şekilde bir neticeye bağlanabilecek gibi değildi. Üstüne üstlük, İngilizler ve Fransızlar, aralarında uzanan bir deniz tarafından ayrılmışlardı. İşte tam da bu şartlar altında, kuzey sularında askerî denizciliğin kemale ermeye başladığı söylenebilir.

Yüz Yıl Savaşları'nın başlangıç safhaları, korsan veya tacirlerden müteşekkil oldukları halde, İngiliz ve Fransız idarelerince düşman gemilerini gördükleri yerde saldırmalarına izin verilmiş hususî gemi sahiplerinin, düşmanı kıymetli erzak ve mühimmat maddelerinden mahrum bırakmak ve kısa yoldan zenginleşmek adına denizlerde birbirlerini avlamalarıyla geçti. Gerçi VI. Philippe, daha 1338 yılında, çoğunluğu Cenova'dan kiralanmış kadırgalardan oluşan büyükçe bir kraliyet donanmasını faaliyete geçirmişti. Fransız kralı, bu donanma sayesinde, Güney İngiltere limanlarına birçok tahripkâr baskın tertipleyerek Portsmouth, Southampton ve Hastings gibi şehirleri kısmen harap etti. Bu baskın seferleri, İngiliz kralı III. Edward'ın İngiltere ile kıta üzerinde bulunan üsleri arasındaki ikmal hattını, erzak nakliyatı da dâhil olmak üzere baltalamanın yanı sıra, aralarında III. Edward'ın hususî gemileri *Cog Edward* ve *Christopher*'ın da bulunduğu bir miktar İngiliz gemisinin kaybedilmesine yol açtı. Bu muvaffakiyetten cesaret

alan Philippe ve akıl hocaları, 1339'da İngiltere'yi istila etmeye yönelik cüretkâr bir plan hazırlasalar da, bir anda patlak veren fırtınanın gemilerini dağıtmasıyla sükût-ı hayale uğradılar.

Bu noktayı zirve kabul edersek, Fransa'nın denizlerdeki konumu bu andan itibaren hızla tepetaklak oldu. Haklarını teslim etmek gerekir ki, Cenevizli ücretli askerler, o ana değin iyi savaşarak bir dizi başarı kazanmışlardı; ama bizzat kendi amiralleri Ayton Doria'nın, alacakları ücretler hususunda birtakım düzenbazlıklara tevessül etmesiyle birlikte kendi aralarında kavgaya tutuştular. Kürekçiler isyan ederek kadırgaların çoğuna el koydular; bunların rotayı evlerine çevirmesiyle, VI. Philippe göz açıp kapayıncaya dek savaş filosunun üçte ikisinden olmuştu. 1339 sonuna değin, geri kalan İtalyan kürekçiler de ülkelerine yollandı. Fransızların elinde, kraliyete ait yirmi iki kadırgadan başka gemi kalmadığı yetmezmiş gibi, bu gemilerden on sekiz tanesi, 1340 başlarında Boulogne üzerine ani bir baskın yapan İngilizlerin, kış için buraya yatırılan gemileri ateşe vermesiyle kaybedildi.

Fransızlar, görünüşe bakılırsa, bu seçkin muharebe gücünü yitirdikten sonra kendilerine olan güveni kaybedip, 1340 başlarında daha savunmacı bir siyasete dönmüşler ve İngiliz istila filosunun, İngiltere ile ittifak halinde olan Flandra sahillerine rahatça ulaşabilmesini engellemenin yollarını aramışlardı. Fransızlar, bu maksatlarına, ancak "Denizin Koca Ordusu" namını tüm ihtişamıyla taşımayı hak eden tacirlerin silahlı yardımıyla vasıl olabilirlerdi. Tüccar kuvveti, olabileceği en geniş haliyle, 200 gemiden müteşekkildi ve bunların gemilerinin çoğu, büyük ihtimalle, *cog* sınıfıydı. Bunca geminin teçhiz edilebilmesi ve gerekli mürettebatın kiralanabilmesi için ihtiyaç duyulan yüklü meblağ, Normandiya halkına tarh edilen ağır vergilerden karşılanmıştı.

GÜVERTE ÜZERİNE KURULAN arbaletler, atış esnasında daha dengeli olmaları için ayaklı kundaklara oturtuluyorlardı. Ortaçağ sonlarında gemilerin güverte silahlarıyla teçhiz edilmeleri yaygın değildi; ama şartlar elverdiğinde, mürettebat menzilli silahları hemen listeye eklerdi.

Bu arada İngilizler de, bir istila filosu toparlamakla meşguldü. Bir araya getirilen 160 gemiden çoğu, özel şahıslara ait olup zoraki yollardan kraliyet hizmetine alınan araçlardı. Bizzat III. Edward tarafından yönetilen donanma, 22 Haziran 1340 tarihinde Flandra kıyılarına ulaşmak amacıyla yelken açtı. Gel gör ki, bu kuvvetin aklına gelebilecek belki de son şey, iki gün sonra Zwin nehrinin ağzında bekleyen Fransızlarla karşılaşacaklarıydı. Fransızlar, gerçekten de, İngiliz birliklerinin nehir civarında karaya çıkmasını engellemek niyetiyle burayı tutmuşlardı. Hal böyle olunca, Edward'ın donanmasıyla birlikte ilerlemekten başka çaresi kalmadı. Bu şartlar altında geri çekilmenin Kral Edward'ın haysiyetini ayaklar altına alacak olmasından hiç bahis açılmasa bile, geri dönmeye çalışırken açık denize saçılacak olan İngiliz gemilerinin teker teker Fransızlara yem olma ihtimali, vaziyeti her an kanlı bir felakete çevirebilirdi.

> *"Gerçekten kanlı ve ölüm kokan bir savaştı. Deniz muharebeleri, her zaman kara üzerindekilerden daha vahşidir; çünkü burada kaçacak veya geri çekilecek yer yoktur."*
> *FLOISSART, 1340 SLUYS SAVAŞI'NI ANLATIRKEN.*

Sluys Savaşı: 1340

Sluys Savaşı, 24 Haziran 1340'ta başladı. Fransız amiralleri Hugh Quiéret ve Nicholas Béhuchat'nın karar kıldığı savaş stratejisi, bunların Fransız gemilerinin muharebe gücüne itimat etmediklerini ve bundan da ötesi, İngilizlerin aradan sıvışarak bir çıkarma harekâtı gerçekleştirmelerinden korktuklarını akla getirmektedir. Bu yüzden Fransızlar, üç uzun hat şeklinde birbirlerine zincirledikleri gemileri, takriben 5 km genişliğinde olan nehir mansabına dizerek nehrin ağzını sıkı sıkıya kapattılar.

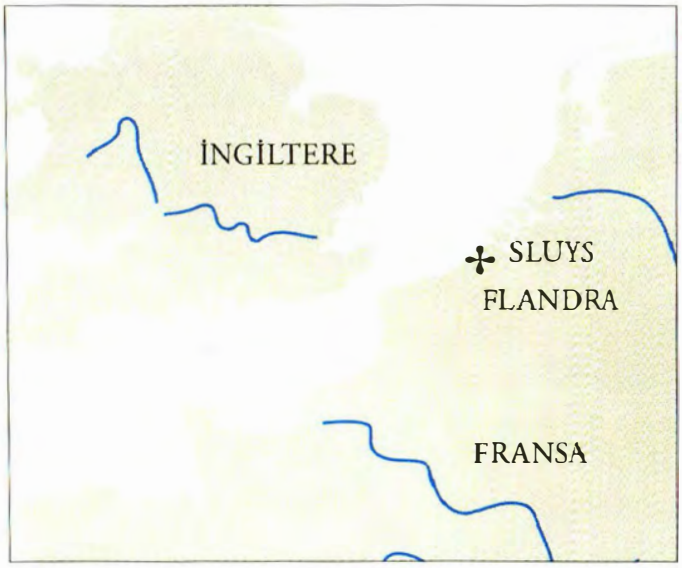
Hiç şüphe yok ki, Fransız donanmasında bulunan güngörmüş, tecrübeli kaptanlar, gemileri bu denli dar, sıkışık ve manevraya imkân tanımayan bir mahalde, üstelik rüzgâr nehrin içine doğru eserken bekletmenin çılgınca bir karar olduğunu söylemişlerdi; ama amiraller bu uyarıya kulak asmadı. Vakayinameci Froissart, ahşap muharebe platformlarıyla tahkim edilmiş olan gemilerin, hisarlardan örülü bir sete benzediğini anlatır. Fransızların bu usule saplanıp kalması, ya o anki denizcilik bilgilerinin fecaat derecesinde olduğunu, İngiliz filosunun kendi üzerlerine geldiğinden bîhaber olduklarını, ya da pervasız bir aşırı güven illetine tutulduklarını düşündürür. Bazı tarihçiler, Fransızların gerçekten gemilerini zincirlerle bağlayıp bağlamadıklarını tecessüs etmişlerdir; ne de olsa, gemileri birbirine bağlama uygulaması, müverrih Livy tarafından tasvir edilmişti ve ortaçağ kronikçileri, huyları olduğu üzere, hakikati gidip yerinde müşahede etmek yerine, bir kez daha maziden ödünç alma yoluna gitmiş olabilirlerdi. Çünkü yelkenli gemileri bu kadar dar bir alana sıkıştırmak, tek kelimeyle çılgınlıktı. Gerçekten de, Fransız gemileri çok vakit geçmeden doğuya doğru süreklenmeye başlayarak birbirlerine ayak bağı oldular. Tam da bu noktada, gemiler arasındaki düzen bozulmuşa benzemektedir; fakat Fransızların durumunu vahimleştiren, gene de, toplu hücumlarını kuşluk vaktine kadar bekletip güneşin göz hizasından çıkmasını bekleyen İngilizlerin, rüzgâr ve akıntıyı da arkalarına alarak yaptıkları saldırı oldu. İngilizler hücuma geçtiğinde, Fransızların halen gemilerini eski yerlerine döndürmekle meşgul olmaları, kargaşayı had safhasına çıkarmıştı.

İngilizler, III. Edward'ın sancak gemisi *Cog Thomas* gibi büyük gemilerin en önde olduğu üç sıra halinde yaklaştılar. Güverte yüksekliği, bir kez daha işin seyrini değiştirmişti; bu defa, İngiliz saflarında, bu avantajı son raddesine kadar değerlendirebilecek zengin bir muharip güç vardı – kara ordusu için bir araya getirilmiş kalabalık zırhlı silahşor ve okçu birlikleri. Şövalyelik kültürü hayranları bu çıplak gerçeği unutma temayülünde olsalar da, İngiliz uzun yaylarının tahripkâr etkilerini ilk defa sergileyen savaş, çok daha şöhret kazanmış olan Crécy veya Poitiers değil, Sluys muharebesi olmuştur. Fransız savaşçıları, büyük çoğunluğu itibarıyla, arbalet kullanan askerlerdi. Bunlar, gemilerin burun buruna geldiği o muhataralı ve hararetli anlarda, İngiliz rakiplerine kıyasla çok yavaş kaldılar. Dahası, Fransız ordusunun

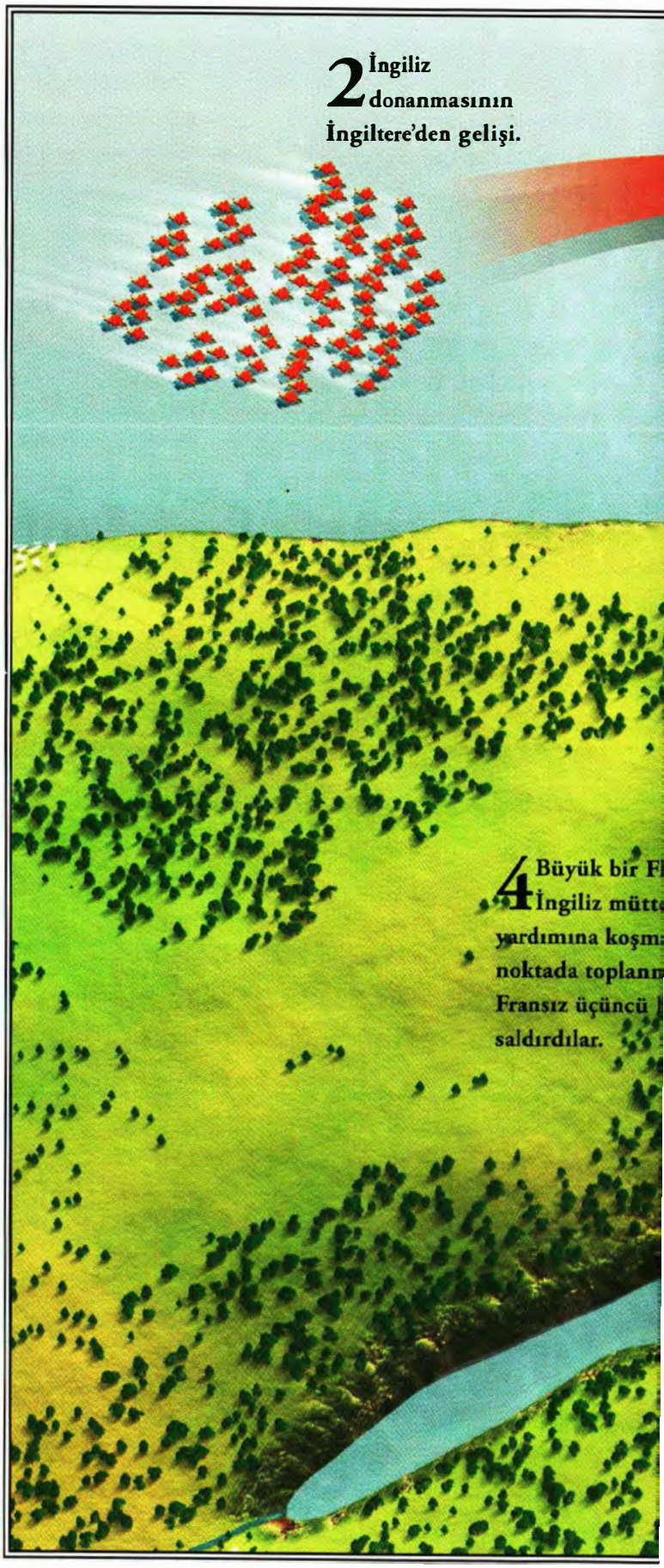
Sluys Savaşı

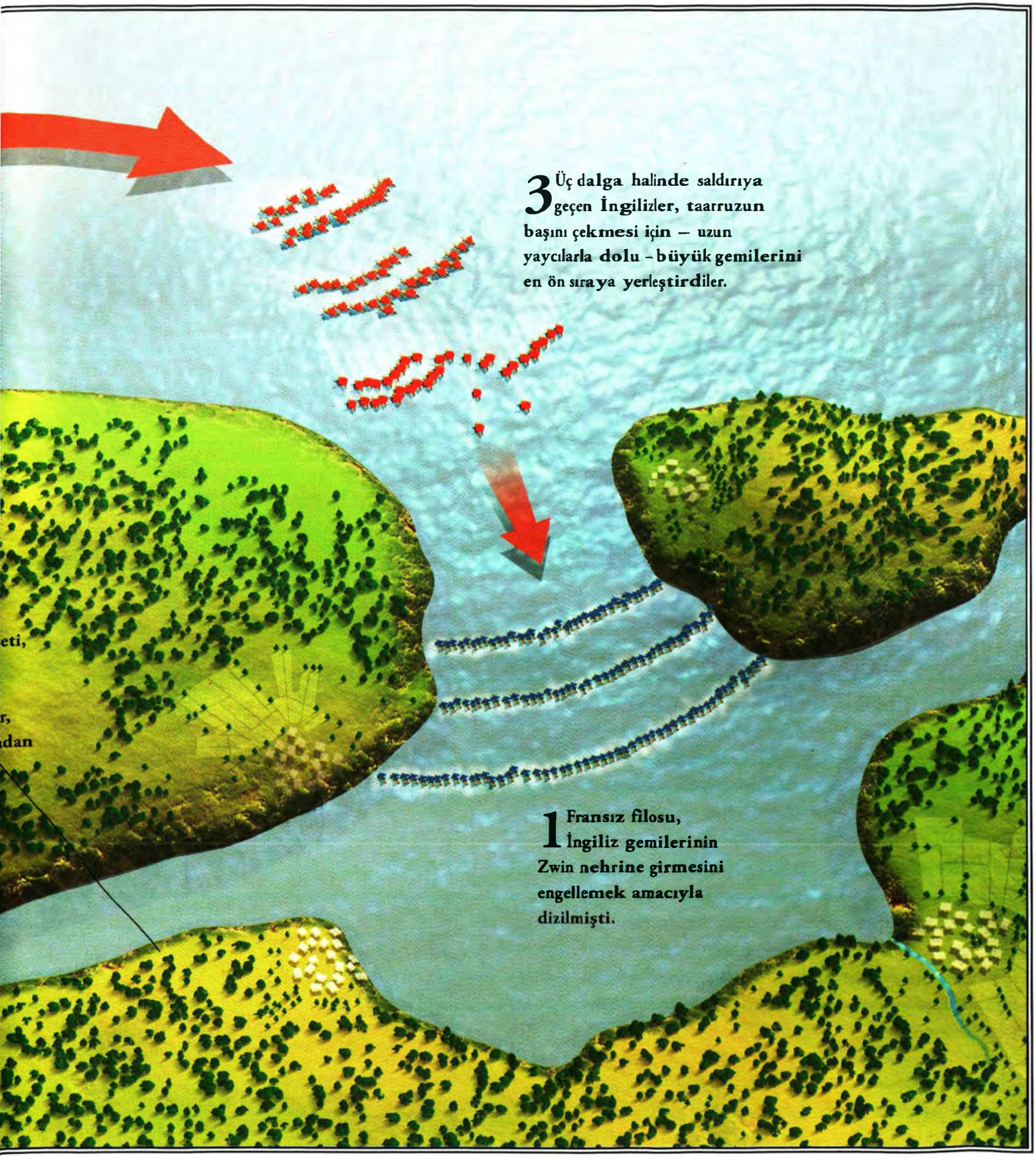
1340

Üç sıra halinde dizili Fransız kuvveti, muhtemelen halatlarla birbirine bağlıydı ve Zwin nehrinin ağzını İngiliz gemilerine kapatmıştı. Manevra yeteneklerini tamamen yitirdiklerinden, İngiliz filosunun saldırıya geçmesini beklemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Ne var ki, İngilizler hücuma geçmeden önce saatlerce beklediler ve gün ilerledikçe, denizin gelgiti ve rüzgârlar karşısında gemileri oldukları yerde tutmak güç bir hal aldı. En büyük gemilerini ön saflara dizen İngilizler, üç hat halinde ilerlediler. İngiliz uzun yaycılarının seri atışları, Fransız teknelerinde bulunan daha az sayıdaki arbaletçiye üstünlük kurarak Fransız güvertelerinde ciddi zayiata yol açtı ve bordalamaya niyetli İngiliz kuvvetlerine avantaj sağladı. İngilizlerden canını kurtarıp gemilerinden kaçmayı başarabilen Fransız denizcileri, bu kez de, kıyıda bekleyen düşman Flaman askerlerinin eline düştü ki; bu durum, Sluys Savaşı'nda Fransız kayıplarının muazzam yüksek sayısını açıklar.

Flandra, Fransa'ya karşı yürüttüğü harpte III. Edward'ın müttefikiydi. Edward, ordusunu buraya indirmek suretiyle, Flaman birlikleriyle güç birliği yapabilir ve Kuzey Fransa'yı istila etmeye yönelik bir ittifak ordusu çıkarabilirdi.

3 Üç dalga halinde saldırıya geçen İngilizler, taarruzun başını çekmesi için – uzun yaycılarla dolu – büyük gemilerini en ön sıraya yerleştirdiler.
1 Fransız filosu, İngiliz gemilerinin Zwin nehrine girmesini engellemek amacıyla dizilmişti.

paralı İtalyan arbaletçilerinden önemli bölümünü daha önceden kaybettiği düşünülürse, bunlar, büyük ihtimalle sayıca da hasımlarıyla boy ölçüşebilecek seviyede değillerdi. Fransızlar, kötü vaziyeti lehlerine çevirebilmek adına ellerinden geleni yaptılar ve gemi direklerine içleri kaya parçaları dolu tekneler bağlayarak, bu taşları düşman askerlerinin kafasına atması için çanaklıklara[46] adamlar yerleştirdiler. Gerçi işler buraya gelene kadar, Fransız safları, çoktan kararlı bir mukavemet sergileyemeyecek kadar hırpalanmış olmalıydı.

Kanlı bir çarpışma oldu. III. Edward, bir tatar yayından çıkan okla bacağından yaralanırken, mücadele öğleden sonra üçten neredeyse akşam ona kadar şiddetinden bir şey kaybetmeden devam etti (hatta iki gemi, ertesi sabah gün doğana kadar vuruşmayı kesmemişlerdi). Aslına bakılırsa, İngilizler ilk Fransız hattını, daha ne olduğunu anlamadan doğrayıp geçmiş gibidirler; bundan sonra sıra, bir demet misali kümelendiklerinden, hiçbir tarafa kımıldayacak durumda olmayan ikinci hatta gelmişti. Bu esnada, nehrin batı yakasında toplanmış olan büyük bir Flaman kuvveti, arkadan üçüncü hatta saldırarak, canlarını kurtarmak için kendilerini güç bela karaya atan Fransız askerleri dâhil herkesi katlettiler.

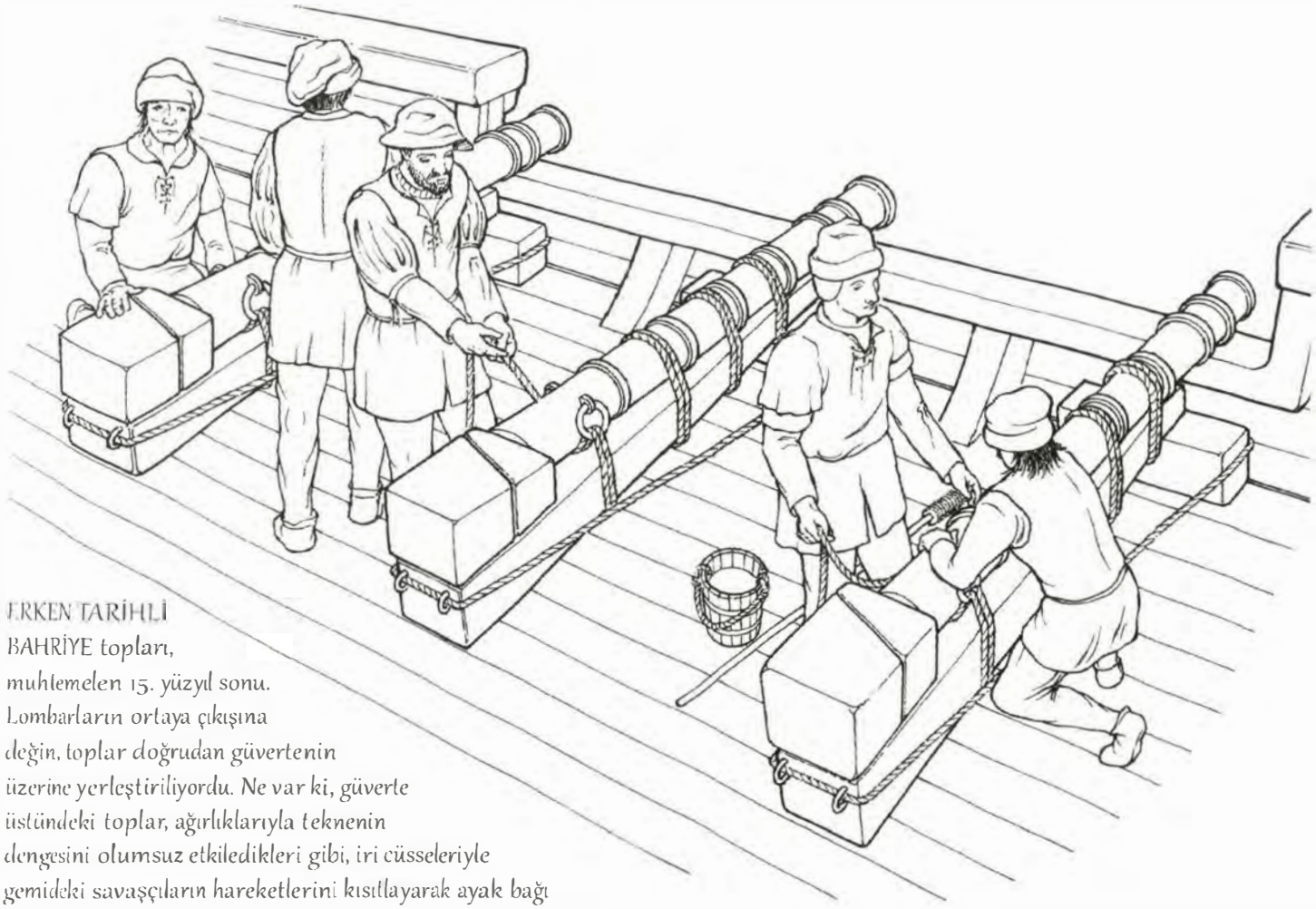
İngilizler, mutlak bir zafer kazanmışlardı. Zapt edilen gemilerde yakalanan hiç kimseye merhamet gösterilmedi. O gün, 16.000 ilâ 18.000 Fransız savaşçısı son nefeslerini verdiler. Katledilenler arasında iki Fransız amirali de vardı. Béhuchat, çarpışmalar esnasında öldürülmüştü; Quiéret ise, ilk başta fidye maksadıyla rehin alınmış olsa da, Güney İngiltere limanlarına yapılan baskınların başında bulunduğu tespit edilince, III. Edward'ın emriyle, kralın sancak gemisinin ana direğine asılarak idam edildi. Kral Edward, bu zaferden bir müddet sonra darp edilen altın sikkelerde, bir geminin üstünde tahta oturmuş vaziyette resmedilmişti.

Denizlerde "Silahlanma Yarışı"

Sluys Savaşı'ndan sonra, 1350'de vuku bulan başka bir İngiliz deniz zaferi, Sluys'u İngilizlere kazandıranın yalnızca Fransızların beceriksizliği olmadığını, İngiliz uzun yaycılarının ve İngiliz denizciliğinin ulaştığı üstün seviyenin de sonuçta etkili olduğunu gösterdi. 29 Ağustos 1350 tarihli bu ikinci muharebe, Fransızların Kastilyalı müttefiklerine karşı Winchelsea açıklarında gerçekleştiği için "L'Espagnols sur Mer" (Denizdeki İspanyollar) adını almıştır. Bu savaşta, Flandra'dan yola çıkıp İspanya'ya ulaşmayı hedefleyen kırk gemilik bir Kastilya filosu, yine bizzat kral tarafından yönetilmekte olan İngiliz donanmasının saldırısına uğradı.

Kastilyalılar, böyle bir saldırının geleceğini tahmin etmişlerdi; bu yüzden de, gemileri ağzına kadar İngilizlere fırlatmak için taşlar ve demir ciritlerle doldurmuşlardı. Keza Kastilya gemileri, bolca iyi talimli arbaletçiye sahip olsa gerektir. Üstüne üstlük, İspanyol gemileri rakip teknelere kıyasla oldukça büyüktü. Fakat hal ve şartlar böyleyken bile, İngilizler galip gelmeyi bildiler. İngilizlere zaferi getiren esas unsur, handiyse tartışmasız biçimde, gemilerin birbirlerinin menziline girdiği o kritik anlarda, İngilizlerin Kastilyalı hasımlarının üzerine atabilecek daha çok silaha sahip olmalarıydı. Aklı fikri, cengâverlik hassalarının askerî pragmatizmden ne kadar da faziletli olduğunda olan Froissart, büyük bir düşman gemisini gözüne kestiren Edward'ın, tam da muharebenin kör dövüşüne döndüğü bir anda, rakibini düelloya davet ederek sancak gemisini düşman gemisinin üzerine sürdüğünü anlatır. Gerçi Froissart bile, bodoslama bir çarpışmanın her iki gemiye de ciddi zarar vereceğinin ayırtındadır ve Edward'ın gemisinin, mafsal yerlerinden parçalandığını; hatta geminin az kalsın batacağını yazar (bununla birlikte, ne acayiptir ki, bu dönemden kalan hayli düzgün denizcilik kayıtları, *Cog Thomas*'ta herhangi bir tamirattan bahsetmez). Muhtelif kaynakların ifadesine göre, İngilizler bu savaşta 14 ilâ 26 düşman gemisi ele geçirmişlerdi.

İngilizler, 1326'da La Rochelle'de esaslı bir yenilgiye uğradıklarında, gemilerini karaya oturtmuş, kıyıda şekerleme yaparken yakalanmışlardı. Kastilyalılar, sahildeki gemileri denize çekmek gibi zaman yiyici ve meşakkatli bir uğraşa girişmeden – ne de olsa, bu saldırının ani bir baskın olması icap ediyordu –, mümkün olduğunca çok İngiliz gemisini tahrip etmeye yöneldiler. Bu maksatla, herhalde saldırının belirli bir safhasında ateş gemilerine müracaat etmiş olsalar da, İngiliz gemilerinin güvertelerini uzaktan

ERKEN TARİHLİ BAHRİYE topları, muhtemelen 15. yüzyıl sonu. Lombarların ortaya çıkışına değin, toplar doğrudan güvertenin üzerine yerleştiriliyordu. Ne var ki, güverte üstündeki toplar, ağırlıklarıyla teknenin dengesini olumsuz etkiledikleri gibi, iri cüsseleriyle gemideki savaşçıların hareketlerini kısıtlayarak ayak bağı oluyorlardı.

yağa buladıktan sonra, uçları alevli oklarla ortalığı yangın yerine çevirdiler.

15. yüzyılın başlarında kuzey donanmaları, neredeyse tamamen yelkenli gemilerden mürekkepti. Bundan daha önemlisi, aynı dönemde, en iri ve en yüksek gemiyi kimin yapacağına dair telaşlı bir "silahlanma yarışı"nın alametleri teşhis edilebilir. Fransızların hala Ceneviz denizcilerini ve gemilerini istihdam ettikleri doğrudur; ama V. Henry 1415'te ana karaya çıktığında, Fransız donanmasındaki gemiler, kadırgalardan ziyade yüksek karakalardı. V. Henry, bu duruma, 1413–1420 yılları arasında inşa ettirdiği, hepsi de bindirme tahtalı devasa karakalar olan, dört "mehabetli gemi" ile karşılık verdi. Bu dört geminin en iddiasızı, *Trinity Royale*, 540 tonluk ağırlığıyla, o devirde su yüzeyinde olan gemilerin çoğundan daha büyüktü. 1400 tonluk *Grace Dieu* ise, bakanların dudaklarını uçuklatacak cinsten bir manzara sergiliyor olmalıydı. Bu gemilerden ikisi, 1416'daki Harfleur zaferinde önemli roller üstlenmiş olsalar da, bu azametli teknelerden hiçbiri, büyük bir deniz muharebesinde arz-ı endam etmedi.

1420 tarihli bir müfredat defteri, *Grace Dieu*'nün askerî teçhizatı arasında üç adet topun bulunduğunu kaydeder. Bu dönemde, diğer bir sürü anti-personel silahıyla birlikte gemilerdeki yerini alan toplar, hala büyük ölçüde göze batan ve kullanımı muamma cihazlardı. Aynı listeye göre, gemide, çoğunlukla muharebe platformlarından düşmana atılmaya yarayan 144 tane demir şiş vardı. Bir gemi güvertesinde kullanılmak üzere ilk top, 1337 veya 1338 senesinde, *All Hallows Cog* adlı İngiliz kraliyet gemisi için satın alınmıştı. Bu gemiden, ufak kurşun taneleri ve zemberekler fırlatılabiliyordu. 15. yüzyıl ilerledikçe, teçhizatı arasında en az birkaç ateşli silah bulunan gemilerin sayısı arttı. Gerçi bu silahlar, büyük ihtimalle, savaş esnasında pek dişe dokunur bir etki yaratmıyorlar; daha ziyade, havaya bıraktıkları

barut dumanıyla, mücadelenin kanlı kargaşasına bir tutam daha belirsizlik ekliyorlardı.

Bir geminin yükleneceği toplar, mutlak surette hafif parçalar olmak zorundaydı; aksi takdirde, silahın geri tepme kuvveti, mürettebata veya geminin kendisine zarar verebilirdi. Üstelik küpeşteden veya pruvadan ateşlenmek üzere üst güverteye yerleştirilen toplar, geminin su üzerinde sevk ve idaresini olumsuz yönde etkileyecek ilave bir ağırlık oluşturabilirdi. Bu mesele, gemi ustalarının, 16. yüzyılın başlarında toplar için geminin su hattına yakın lombarlar inşa etmeleriyle halledilebilmişti.

Ortaçağ Donanmasının Dönüşümü

15. yüzyılda Kuzey Denizi, bir sürü ufak çatışmaya sahne olmasına rağmen, büyük bir deniz muharebesine şahit olmadı. Buna mukabil Akdeniz devletleri, doğunun yükselen gücü Osmanlı İmparatorluğu'nun da mücadeleye katılmasıyla, denizlerde o güne değin görülmemiş derecede hummalı bir hareketliliğe kapılmışlardı. Bu geç ortaçağ denizcileri, seleflerinin mahrum olduğu iki yeni gemi türüne sahipti; trirem (üç katlı) kadırgalar ve karakalar. Trirem kadırgalara geçişin ilk adımları, muhtemelen 1280'lerde, Sicilya Akşam Duası savaşlarıyla birlikte atılmıştı. Bu geçiş sürecindeki en önemli farklılık, üç kata dağıtılan kürekçilerin oturma nizamlarında yapılan değişiklikti. Bu yeni oturma düzeni, kadırgaların cüssesinde ciddi bir büyümeye sebep olarak 14. yüzyıl Venedik ve Cenova'sının meşhur "iri kadırga"larına yolu açtı. Akdeniz ülkeleri, 13. yüzyıl sonları ve 14. yüzyıl başlarında, *cog* gemi kaburgaları ve tek kare yelkenle donatılan tek direkli tasarımlar gibi, kuzey gemilerinin bazı imalat unsurlarını ithal ettiler. Bir süre sonra bu değişikliklere, geminin manevra kabiliyetini yükseltmek amacıyla latin mizana yelkenleri ilave edilerek, koke veya karaka ismiyle bilinen güçlü gemiler elde edildi.

Venedik ve Cenova, Akdeniz'in süper güçleriydiler. Bu iki kuvvet arasında 1350'den 1400'e kadar süren amansız mücadelede, her iki devletin donanmasına da büyük iş düşmüş; denize indirilen çok sayıda filo, onca çabaya rağmen, mücadeleyi kendi devletine kazandırmaya güç yetirememişti. (1400 yılına gelindiğinde, Venedik hükümetinin tasarrufunda 3300 gemi ve 36.000 denizci vardı ve Venedik tersanesinde 16.000 işçi çalışmaktaydı.) Bu iki kent devleti, savaş kadırgalarını belirli bir nizam dâhilinde devriye nöbetlerine yollarken, tüccar gemilerinin yanına da silahlı eskort gemileri temin ediyorlardı. Venedik ve Cenova'nın ticarî kazançlarını artırmak uğruna giriştikleri öldürücü rekabet – ve elbette, ticarî akışın inkıtaya uğramaması için dört elle sarıldıkları deniz üsleri –, bu ikiliye bolca düşman kazandırdı.

Topçuluk, 15. yüzyıl boyunca, hem gemilerde anti-personel silahları olarak hem de deniz kıyılarında kurulan top bataryaları vasıtasıyla, gün geçtikçe deniz muharebelerinin aslî bir parçası haline geldi. Örneğin, 1453 İstanbul kuşatması esnasında, kadırgalardan mürekkep bir Venedik filosu şehre yardım ulaştırmaya teşebbüs ettiğinde, kıyıya yerleştirilen Türk topları gemilerin karaya yanaşmasına engel oldular. Üstelik bir Venedik gemisinin sulara gömüldüğüne bakılırsa, bu toplardan bazıları hayli büyük olmalıydı. Venedikliler, gene de, açık denizlerde hiçbir Osmanlı donanmasının kendileriyle boy ölçüşemeyeceği konusunda iddialıydılar. Gerçekten de durum buydu; 1463–79 yılları arasında vuku bulan Osmanlı-Venedik savaşlarında, Türk kadırgaları açık sularda Venedikli hasımları karşısında bir kez bile galip gelemediler. Ne var ki, kara üsleri Osmanlılarca teker teker zapt edilen Venedikliler, en nihayetinde, Doğu Akdeniz'den sökülüp atılmışlardı.

Sonuç olarak deniz savaşlarında yeni bir sayfanın açıldığı söylenebilir. Toplar, nispeten hafif surette inşa edilen kadırgaları, ölümün kol gezdiği yerlere çevirmeye başlamıştı. Belki de bu durum, 16. yüzyıl hükümdarlarının, bu devirde kürekçi sıralarına özgür vatandaşlar yerine neden köle ve hükümlüleri oturtmaya başladıklarını, bir nebze olsun izah edebilir. 16. yüzyılın sonlarına değin, gemileri parçalayabilecek cinsten toplar imal edilmemiş olsa da, 1500'lerden itibaren gidişatın bu yönde olduğu açıktı. Düşman gemisine bordalayıp gemiyi zor yoluyla ele geçirmek, 19. yüzyılın ortalarına kadar uygulanan bir yöntem olarak kaldı. Düşman araçlarını tahrip etmek yerine, bunlara el koymayı telkin eden ortaçağ denizcilik teknikleri öylesine kök salmıştı ki, bunların maziye ait hikâyelere dönüşmesi için çok ama çok uzun bir zaman geçmesi gerekecekti.

ÇEVİRMENİN NOTLARI

1. **Pike ve shot**: 16. ve 17. yüzyıl batı ordularında süngünün icadına değin yaygın biçimde kullanılan, mızraklı piyade askerleriyle tüfekçilerin belli bir oran ve intizam içinde harp etmelerini mümkün kılan piyade formasyonu.
2. **Foulkon**: Roma lejyonlarının kullandığı "kaplumbağa (*testudo*) formasyonuna" benzer, düşmanın menzilli silahlarına karşı etkin koruma sağlayan bir Bizans piyade taktiği.
3. **Via Flaminia**: Roma'dan başlayarak yarımadayı boylu boyunca kat ettikten sonra Adriyatik sahillerindeki Rimini şehrine inen kadim Roma yolu.
4. **Mons Lactarius**: Günümüzde Monti Lattari adıyla bilinen, İtalya'nın güneyinde Campania özerk bölgesinde yer alan dağlık arazi.
5. **Gisarme**: Ortaçağın sonlarına kadar kullanılmış olan ucunda kesici aletler ve kancalar bulunan sırıklı bir piyade silahı.
6. **Hide**: Ortaçağ İngiltere'sinde vergi tarhında esas alınan geleneksel bir arazi ölçüm birimi.
7. **Bayeux duvar halısı**: Yaklaşık 70 m uzunluğunda, Normanların İngiltere istilasını Latince notlandırılmış figürlerle anlatan süslemeli bir kumaş.
8. **Schiltron**: Bilhassa 13–14. yüzyıl İskoçya'sında, sıkışık nizamda tertiplenen yaya muharebe bölükleri.
9. **The Carse**: İskoç topraklarında, belirli bazı nehir vadilerinde yer alan alçak, alüvyonlu ve verimli arazilere verilen ad.
10. **Rapier**: Erken modern dönemde, kesmekten ziyade saplamak amacıyla kullanılan ince, sivri uçlu kılıç.
11. **Gesta Henrici Quinti**: V. Henry'nin Fiilleri.
12. **Condottiero**: Ortaçağ hükümdarları tarafından askerî hizmetlerine sıkça başvurulan ücretli birliklerin reislere verilen isim, çoğ. *condottieri*.
13. **Burgonya Şahin (ing. Falcon) topu**: Erken modern dönemde ateşli silahları kalibrelerine göre bazı hayvan isimleriyle özdeşleştirmek yaygındı.
14. **Flail**: Harman dövmeye yarayan bir ziraat aletinden mülhem, uzunca bir sap ve genellikle bu sapa zincirle bağlı bir başlıktan oluşan, topuza benzeyen bir ortaçağ savaş aleti, çivili gürz.
15. **Houfnice**: İngilizceye *howitzer*, Türkçeye *obüs* ismiyle girmiş olan havan toplarının kökeni bu kelimedir.
16. **Zemberek**: Arbalet gibi kurmalı yaylardan fırlatılan çelik veya pirinçten yapılan ağır ok.
17. İslam tarihçiliğinde Balâtü'ş-Şühedâ Savaşı.
18. **Kataphraktos**: Antik çağda Avrasya bozkırlarında yaygın olarak görülen, atları da kendileri gibi tepeden tırnağa zırhlarla örtülü ağır süvari cinsi.
19. **Mânia**: Bilhassa süvari hücumlarının hızını kesmek amacıyla atların koşu yoluna döşenen yıldız çiviler.
20. **Chanson de Roland**: Fransız edebiyatının en erken tarihli manzum kahramanlık öykülerinden.
21. **Capitularium**: Karolanj ve Merovenj hükümdarları tarafından idarî ve hukukî konularda çıkarılan yasa.
22. **Motte-bailey**: Etrafı koruma duvarı veya çitlerle çevrili genişçe bir avlunun (*bailey*) ortasına yığılan yüksek bir toprak birikintisinin (*motte*) üzerine oturtulan, hızlı

ve ucuz inşa edilebildikleri için rağbet gören ortaçağ şatoları.

23. **Fief**: Ortaçağ feodalizminde hükümdarın vassallerine askerî mükellefiyetler karşılığında terk ettiği arazi parçaları veya gelir getiren her cinsten mal mülk veya imtiyaz; ikta.
24. **Tayin İhtilafı**: (İng. Investiture Controversy), 11–12. yüzyıllarda bazı papalar ile batılı hükümdarlar arasında piskoposluk ve keşişlik gibi kilise makamlarına tayin hakkı üzerinde yaşanan çekişme.
25. **Lancelot du Lac**: Kral Arthur'un yuvarlak masa şövalyelerinden Sör Lancelot.
26. **Romanorum Rex**: Bir hükümdarın, Alman elektör prensleri tarafından imparator seçilmesiyle fiilî olarak imparatorluk tahtına oturması arasında geçen zamanda kullandığı unvan.
27. **Jarl**: İskandinavca konuşulan topraklarda bey, reis anlamına gelen ve idarî olarak kontu karşılayan tabir.
28. 12. ve 13. yüzyıllarda Danimarka ve İsveç krallarının ve Töton tarikatının Baltık'ta yaşayan pagan halklara karşı giriştikleri askerî seferler.
29. **Reconquista**: Yeniden fetih, el-İstirdâd. 711'den sonra İslam hâkimiyetine giren İber yarımadasının, kuzeydeki Hıristiyan krallıklar tarafından geri alınma sürecini tanımlayan İspanyolca kavram.
30. İng. battle.
31. **Coup de grâce**: Muharebeyi sona erdiren öldürücü darbe.
32. **Auld**: 1295–1560 yılları arasında İskoç ve Fransız hükümdarları tarafından İngiliz tehdidine karşı sürdürülen ittifak anlaşması.
33. **Testudo**: İng. tortoise, kaplumbağa.
34. Ortaçağ şatolarında havaya doğru dik bir çıkıntı yapan küçük savunma kuleleri.
35. **Krak des Chevaliers:** Arapça Kal'atü'l-Hısn, Suriye'de Humus kenti yakınlarındadır.
36. **Grandi direği**: Geminin en yüksek direği.
37. Doğrusu Osmanlı Türklerinin olmalıdır.
38. **Lycus vadisi**: Bayrampaşa Deresi.
39. **Mesoteikhion**: Grekçe "Orta Duvar", St. Romanos (Topkapı) ve Charisius (Edirnekapı) kapıları arasında kalan bölüm.
40. **Danegeld**: "Dan vergisi". Toprakların yağmalanmaması karşılığında Viking akıncılarına ödenen haraç.
41. **Iskarmoz**: Kürek takmak için teknenin kenarına yerleştirilen dik ağaç çubuk.
42. Ayvansaray.
43. Gemilerin bir hizada, paralel olarak seyrettikleri düzen.
44. **Hansa Birliği:** 13–17. yüzyıllar arasında Baltık ve Kuzey Denizi'nde faaliyet gösteren tüccar kentlerin kurduğu iktisadî birlik.
45. **Tiramola**: Rüzgârın esiş yönüne göre yelkenleri germe veya gevşetme işlemi.
46. Gemi direklerindeki gözetleme yerleri.